



Kees Briët

Het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië 1819-1848

Portret van een vergeten rechtscollege

Het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië 1819 - 1848
Portret van een vergeten rechtscollege

The Supreme Court of the Netherlands Indies 1819 - 1848
Portrait of a forgotten court of law

Deze publicatie is mede tot stand gekomen dankzij financiële bijdragen van:
de Stichting E.M. de Bruijn-Ter Denge Memorial Fund te Doorn
de J.E. Jurriaanse Stichting te Rotterdam
de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting te 's-Gravenhage
het N.O.T. Fonds te 's-Gravenhage

Lay-out: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 8555 100 3

© C.P. Briët / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2015

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië 1819 - 1848

Portret van een vergeten rechtscollege

The Supreme Court of the Netherlands Indies 1819 - 1848

Portrait of a forgotten court of law

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor aan de
Erasmus Universiteit Rotterdam
op gezag van
de rector magnificus

prof.dr. H.A.P. Pols

en volgens besluit van het College voor Promoties.
De openbare verdediging zal plaatsvinden op
donderdag 24 september 2015 om 15.30 uur

door
Cornelis Paulus Briët
geboren te Amsterdam

Erasmus University Rotterdam



Promotiecommissie:

Promotor: Prof.mr. L.C. Winkel
Overige leden: Prof.dr. P.B.R. Carey
Prof.mr. R. de Lange
Prof.mr. A.J.B. Sirks

Inhoudsopgave

Voornaamste afkortingen	11
Voorwoord	13
1 Inleiding en verantwoording	15
1.1 Inleiding	15
1.2 Achtergrond	15
1.3 Vraagstelling	16
1.4 Bronnen en onderzoeksmethode	17
1.5 De volgende hoofdstukken	20
2 Voorgeschiedenis 1798 - 1819	23
2.1 Inleiding	23
2.2 Staatsstukken in Nederland en Frankrijk 1803 - 1815	24
2.2.1 Inleiding	24
2.2.2 Het rapport van de Commissie tot de Oost-Indische Zaken van 31 augustus 1803	24
2.2.3 Het Charter voor de Aziatische Bezittingen van de Bataafsche Republiek van 27 september 1804	43
2.2.4 Het Reglement op het beleid van de regering en het justitiewezen in de Aziatische bezittingen van de Bataafsche Republiek en van den handel op en in dezelve bezittingen en de bijbehorende instructies van 27 januari 1806	44
2.2.5 De Instructie voor den Gouverneur-Generaal der Aziatische coloniën en bezittingen van Zijne Majesteit den Koning van Holland en de Instructie voor den Gouverneur-Generaal en de Raden van Indiën van 9 februari 1807	48
2.2.6 De instructie voor generaal Jan Willem Janssens van 22 november 1810	50
2.2.7 Het Reglement op het beleid van de Regering, het Justitie-wezen, de Cultuur en den Handel in 's lands Aziatische Bezittingen en de Instructie voor Commissarissen-Generaal van 3 januari 1815	53
2.2.8 Samenvatting en conclusie	59

2.3	Praktijk in Oost-Indië 1808 - 1816	61
2.3.1	Inleiding	61
2.3.2	Daendels en Janssens 1808 - 1811	61
2.3.2.1	Algemene bestuurshervormingen	62
2.3.2.2	Justitiewezen	64
2.3.3	Brits Tussenbestuur 1811 - 1816	72
2.3.3.1	Algemene bestuurshervormingen	73
2.3.3.2	Justitiewezen	74
2.3.4	Samenvatting en conclusie	81
2.4	Commissarissen-generaal in Oost-Indië 1816 - 1819	84
2.4.1	Inleiding	84
2.4.2	Bestuursoverneming en voorlopige handhaving van de aangetroffen situatie	84
2.4.3	Commissie belast met het opstellen van een algemeen ontwerp voor het justitie- en politiewezen	85
2.4.4	Regeringsreglement van 1818	91
2.4.5	De besluiten van 10 januari 1819	94
2.4.6	De rechterlijke organisatie volgens de besluiten van de commissarissen-generaal	97
2.4.7	Het materiële recht	100
2.4.8	Machtenscheiding	102
2.4.9	Installatie van de Hoge Regering op 16 januari 1819	105
2.4.10	Bestuursinrichting en besluitvorming op regeringsniveau	106
2.4.11	Rapport van oud-commissaris-generaal Elout van 27 september 1819	109
2.4.12	Samenvatting en conclusie	111
	Illustraties	117
3	Het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië 1819 - 1848	129
3.1	Inleiding	129
3.2	Oprichting	129
3.3	Functie in het rechtsbestel	132
3.4	Instructie	134
3.5	Taken en bevoegdheden	135
3.5.1	Inleiding	135
3.5.2	Toezicht in verschillende vormen	136
3.5.2.1	Revisie	136
	<i>Voorbeelden van arresten in revisie</i>	141

3.5.2.2	Aanmerkingen aan het adres van de lagere rechter	144
3.5.3	Rechtspraak in eerste aanleg en hoger beroep	148
3.5.4	Adviezen	149
3.5.4.1	Verplichte adviesaanvragen	155
	<i>Gratie</i>	156
	<i>Dispensatie van de wet</i>	172
	<i>Kwijtschelding van verschuldigde belastingen</i>	176
	<i>Brieven van legitimatie</i>	181
	<i>Venia ætatis</i>	184
3.5.4.2	Andere adviesaanvragen	185
	<i>Rechtspraak</i>	185
	<i>Regelgeving</i>	194
3.5.5	Speciale taken	202
3.5.5.1	Afkondiging van wetgeving	202
3.5.5.2	Stempeling van het kleinzegel	205
3.5.5.3	Verlijden en passeren van akten	207
3.5.5.4	Bewaring van kredietpapier	208
3.5.6	Samenvatting en conclusie	210
3.6	Het hooggerechtshof als organisatie	212
3.6.1	Inleiding	212
3.6.2	Personeel	213
3.6.2.1	Samenstelling	213
	<i>Instructie</i>	213
	<i>Vice-president</i>	214
	<i>Buitengewone en waarnemende leden</i>	216
	<i>Inkrimping</i>	217
	<i>Benoemende autoriteit</i>	219
	<i>Benoemingsvereisten, incompatibiliteiten, eed</i>	220
3.6.2.2	Bezoldigingen	223
	<i>Vaststelling</i>	223
	<i>Traktementen van president en procureur-generaal</i>	224
	<i>Onvrede over traktementen</i>	224
3.6.2.3	De president	233
	<i>Staatsrechtelijke positie en ambtelijke rang</i>	233
	<i>Instructie</i>	234
	<i>Nevenfunctie</i>	236
	<i>Adviezen</i>	237
	<i>Benoeemingen</i>	246

3.6.2.4	De leden	259
	<i>Instructie</i>	259
	<i>Nevenfunctie van twee leden</i>	261
	<i>Benoemingen</i>	261
	<i>Opdrachten</i>	263
3.6.2.5	De procureur-generaal	269
	<i>Regeringsreglementen en instructie</i>	270
	<i>Nevenfuncties</i>	273
	<i>Benoemingen</i>	275
	<i>Bureau</i>	280
3.6.2.6	De griffiers	282
	<i>Instructie</i>	282
	<i>Nevenfunctie</i>	285
	<i>Benoemingen</i>	285
3.6.2.7	De gezworen klerken en gewone klerken	287
	<i>Instructie</i>	287
	<i>Benoemingen</i>	289
3.6.2.8	Tijdelijk rechtsgeleerd personeel	291
3.6.2.9	De deurwaarders	293
	<i>Instructie</i>	293
	<i>Benoemingen</i>	296
3.6.2.10	De cipiers	296
	<i>Instructie</i>	298
	<i>Benoemingen</i>	300
3.6.2.11	Overig personeel	300
3.6.3	Huisvesting	301
3.6.4	Samenvatting en conclusie	306
3.7	Nieuwe rechterlijke organisatie op 1 mei 1848	308
4	Slotbeschouwing	315
	Scheiding van bestuur en rechtspraak en de onafhankelijkheid	
	van de rechters	315
	De invloed van het Brits Tussenbestuur	316
	Toezicht en revisie	318
	Advies	319
	Materieel recht	320
	Personeel	321

Bijlage A	323
Instructie voor het Hooge Gerechtshof van Nederlandsch Indië, Ind. Stb. 1819, 20, titel Over de magt en bevoegdheid van het Hof in civile en criminele zaken, art. 48-59:	323
Bijlage B	326
Naamlijst ambtenaren bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië 1819 - 1848	326
Bijlage C	330
A. Maandelijkse traktementen van de belangrijkste ambtenaren vastgesteld bij besluit van Commissarissen-Generaal van 12 januari 1819 nr. 1	330
B. Maandelijkse traktementen van het griffiepersoneel bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië vastgesteld bij resoluties van de gouverneur-generaal in rade van 25 februari 1819 nr. 27 en 10 mei 1819 nr. 5	332
Aangehaalde bronnen en literatuur	333
Archivalia	333
Literatuur	334
Samenvatting	347
Summary	357
Ringkasan	367
Glossarium	377
Register	379
Curriculum vitae	391

Voornaamste afkortingen

CCGG	besluit van de commissarissen-generaal
CG	besluit van de commissaris-generaal
GG	besluit van de gouverneur-generaal
GG a.i. i.r.	resolutie van de gouverneur-generaal ad interim in rade
GG i.r.	resolutie van de gouverneur-generaal in rade
Ind. Stb.	Staatsblad van Nederlandsch Indië
inv.nr.	inventarisnummer
KB	Koninklijk Besluit
La.	littera, letter
Luit.-GG	besluit van de luitenant-gouverneur-generaal
Luit.-GG i.r.	resolutie van de luitenant-gouverneur-generaal in rade
Luit.-Gouv.	besluit van de luitenant-gouverneur
Ned. Stb.	Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden
Tit.	titulus, titel
Vb.	verbaal
Wnd. GG	besluit van de waarnemend gouverneur-generaal

Voorwoord

De kiem voor dit proefschrift legde prof. mr. A.J.B. (Boudewijn) Sirks in een gesprek over een mogelijk onderwerp uit de koloniale geschiedenis voor een rechtshistorische studie gebaseerd op archiefonderzoek. Hij suggereerde om daarvoor naar Nederlands Oost-Indië te kijken. Dit leidde tot de constatering dat nog geen studie was verricht naar de geschiedenis van het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië, en de keuze van dat rechtscollege als onderzoeksonderwerp. Zijn uitnodiging om in Oxford over de voortgang van het onderzoek te komen overleggen, leidde tevens tot een lang en inspirerend gesprek met dr. Peter B.R. Carey, verbonden aan Trinity College in dezelfde plaats. Dit gedenkwaardige bezoek aan die oude Engelse universiteitsstad is de doorslag geweest tot het afronden van het onderzoek en het schrijven van dit boek. Boudewijn Sirks was het die mij met prof. mr. L.C. (Laurens) Winkel in contact bracht. Deze vertrouwde niet alleen dat mijn onderzoek zou worden afgerond, maar ook dat het resultaat daarvan als basis voor een proefschrift kon dienen. Na voltooiing van het onderzoek werd hij mijn promotor. Aan de vaak kritische, maar steeds stimulerende en optimistische gesprekken op zijn kamer op de Erasmus Universiteit gaven vorm aan de inhoud van dit proefschrift. Ik bewaar daaraan de beste herinneringen. Dat geldt ook de gesprekken met mijn vriend en zwager Daan Asser, die hoofdstukken van het concept las en becommentarieerde.

Heel graag dank ik hen allen voor hun rol bij de totstandkoming van dit boek. Mijn dank gaat ook uit naar de medewerkers van de studiezaal van het Nationaal Archief in Den Haag, die talloze keren archiefstukken aandroegen. De gesprekken aan de balie met Frank Kanhai over de meest uiteenlopende onderwerpen zal ik niet vergeten.

Op deze plaats past ook een bijzonder woord van dank aan de subsidiegevers voor hun bijdragen in de drukkosten.

Zonder steun van het thuisfront geen proefschrift. Mijn thuisfront en ferme en voortdurende steun op de achtergrond was mijn lieve Mechteld, die ik daar intens dankbaar voor ben.

1 Inleiding en verantwoording

1.1 Inleiding

Dit proefschrift doet verslag van een rechtshistorisch onderzoek naar het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië als rechterlijke instelling in de periode 1819 tot 1848. Het onderzoek vond in hoofdzaak plaats in archiefstukken in het archief van het Ministerie van Koloniën, dat bewaard wordt in het Nationaal Archief in Den Haag. Het werd aangevuld door onderzoek in de literatuur. Dit eerste hoofdstuk belicht de achtergrond van dit onderzoek, de vraagstelling, de gebruikte bronnen en de onderzoeksmethode. Het hoofdstuk sluit af met een korte introductie van de volgende hoofdstukken.

Voor de spelling van de Indische geografische namen wordt zoveel mogelijk die van de *Atlas van tropisch Nederland* uit 1938 gevolgd.¹

1.2 Achtergrond

Het Nederlandse koloniale rijk in de Indische Archipel ontstond door de overdracht van Java en onderhorige eilanden door Groot-Brittannië aan Nederland krachtens de conventie die beide landen op 13 augustus 1814 sloten. De Britse luitenant-gouverneur droeg die eilanden formeel op 19 augustus 1816 in Batavia, het huidige Jakarta, over aan de daartoe uitgezonden Nederlandse commissarissen-generaal. Het Nederlandse gezag over dit rijk ging ten onder door de capitulatie voor Japan op 8 maart 1942. In de tussenliggende periode was het *Reglement op het beleid van de Regering van Nederlands-Indië* er de basisregeling voor het Nederlandse bestuur.

Vijf regeringsreglementen zijn van kracht geweest.² Elk daarvan bepaalde het bestaan van een opperste rechtbank onder de naam Hooggerechtshof

1 *Atlas van tropisch Nederland*. Uitgegeven door het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap in samenwerking met den Topografischen Dienst in Nederlandsch-Indië, Batavia C[entrum] 1938.

2 De vijf regeringsreglementen waren: 1. *Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, de Culture en den Handel in 's Lands Asiatische Bezittingen*, Publicatie Commissarissen-Generaal 22 dec. 1818 nr. 8, Ind. Stb. 1818, 87; 2. *Reglement op het beleid der Regering, van het Justitiewezen, de Cultuur en den Handel in 's Lands Aziatische Bezittingen*, Besluit Commissarissen-Generaal over Nederlands-Indië 30 aug. 1827 nr. 19, Ind. Stb. 1827, 89; 3. *Reglement op het beleid der Regering in Nederlandsch Indië*, KB 16 mei 1829 nr. 6, Publicatie Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië 19 jan. 1830, Ind. Stb. 1830, 10; 4. *Reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch Indië*, KB 20 febr. 1836 nr. 91, Publicatie Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië 26

van Nederlands-Indië. Dit hoogste koloniale rechtscollege was belast met toezicht op de rechtspraak van de lagere rechtbanken en met eigen rechtspraak in eerste aanleg en hoger beroep in burgerlijke en strafzaken. Het heeft van 1 februari 1819 tot eind april 1942 gefunctioneerd.³

Het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië is in Nederland uit het juridische geheugen weggezonden. Het is heden ten dage bij de Nederlandse rechtshistoricus en de Nederlandse jurist in het algemeen praktisch onbekend. Dit was aanleiding om dit hof tot onderwerp van promotieonderzoek te kiezen. Van meet af aan was het de bedoeling dat het onderzoek (mede) zou berusten op archiefonderzoek.

Globaal literatuuronderzoek leidde tot de constatering dat tot nog toe geen aparte rechtshistorische studie aan het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië gewijd was. Archiefonderzoek zou daarom noodzakelijkerwijs de hoofdmoot van het onderzoek moeten uitmaken.

1.3 Vraagstelling

De onderzoeksvraag luidde:

Welk rechtshistorisch beeld of 'portret' kan over de periode van 1819 tot 1848 worden opgebouwd van de taken en bevoegdheden, de samenstelling en de werkwijze van het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië, aan welke regelingen was het hof onderworpen en welk recht paste het toe?

sept. 1836, Ind. Stb. 1836, 48; en 5. *Reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch-Indië*, Wet van 2 sept. 1854, Ned. Stb. 1854, 129, Ind. Stb. 1855, 2.

3 In het *Soerabaiasch-Handelsblad* van 12 mei 1942 nr. 106 werd afgedrukt de ongedateerde Verordening No. 14 'betreffende de rechtbanken van het Dai Nipponsche Leger'. *Dai Nippon* is één van de namen van Japan. Deze verordening trad op de dag van bekendmaking in werking. Hierbij riep het Japanse legerbestuur over Java en Madoera een Gunsei Hooïn (gerechtelijke raad van het legerbestuur) in het leven, die gemachtigd was recht te spreken in strafzaken (misdrijven en overtredingen) en civiele aangelegenheden. Deze raad bestond uit de Tiho Hooïn (landgerecht), Keisai Hooïn (politierechter), Gun Hooïn (districtsgerecht), Kaikyo Kooto Hooïn (hof voor islamitische zaken) en de Sooryo Hooïn (priesterraad). Artikel 13 luidde: 'Van alle zaken, welke ten tijde van de bekendmaking van deze verordening in appèl zijn gegaan of welke nog bij het Hooggerechtshof of den Raad van Justitie zijn voorgebracht, wordt het hooger beroep of de aanklacht beschouwd als te zijn ingetrokken.' Vermoedelijk impliceerde deze verordening het formele einde van het Indische hooggerechtshof. Zie voor de door Japan op Java ingevoerde rechterlijke organisatie ook Van Katwijk & Dekker 1993, p. 20-22, en De Jong 1985, p. 310-311. Bij besluit van de luitenant-gouverneur-generaal van Nederlands-Indië van 24 januari 1947 nr. 12, Ind. Stb. 1947, 20, werd een regeling vastgesteld, waardoor het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië weer kon gaan functioneren binnen het toen bestaande rechtswezen.

Het antwoord op deze vraag is van belang omdat het huidige gebrek aan kennis van de institutionele geschiedenis van het Indische hooggerechtshof, dat behoorde tot de belangrijkste staatsinstellingen van Nederlands-Indië, een vruchtbare studie bemoeilijkt van de rechtsgeschiedenis van dat koloniale rijk en zijn onderdelen, en bijgevolg ook van de rechtsgeschiedenis van de Republiek Indonesië, die daarvoor in de plaats is gekomen. De beantwoording van deze vraag en de opbouw van een portret van het hof in de eerste periode van zijn bestaan kon vermoedelijk leemtes in de kennis van de rechterlijke organisatie en de rechtspraak in Nederlands-Indië opvullen en zo een bijdrage leveren aan verder rechts- en ander historisch onderzoek.

Voor de beantwoording van de onderzoeksvraag was kennis van de directe voorgeschiedenis van het Indische hooggerechtshof van belang. Daarom werd ook die onderzocht.

De gekozen periode van onderzoek zal hieronder worden toegelicht.

1.4 Bronnen en onderzoeksmethode

De eerste archiefbron, die voor bestudering in aanmerking kwam, was het archief van het hooggerechtshof zelf. Dit bleek echter tijdens de Japanse bezetting van Java verloren te zijn gegaan.⁴ Wel waren in het archief van het Ministerie van Koloniën, bewaard op het Nationaal Archief in Den Haag,

4 Brief Batavia 25 nov. 1948 nr. 359/C van dr. W.Ph. Coolhaas (1899-1981), landsarchivaris te Batavia, aan de secretaris van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) te Leiden, *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde* 105 (1949), p. XLVI, ook te vinden in *Nederlands Archiefblad. Orgaan van de Vereniging van Archivarissen in Nederland* 53 (1948-1949), p. 52: '(...) Het is mij nog niet gelukt een overzicht te krijgen van wat aan archivalia, niet tot het Landsarchief behorende, verloren ging. Ik vrees, dat dit zeer veel zal zijn. De meeste administraties zijn zodanig overkropt met werk, dat zij geen personeel kunnen vrijmaken om daarnaar een afdoend onderzoek in te stellen. Hier in Batavia gingen o.a. verloren de archieven van het Hooggerechtshof, van den Raad van Justitie (behoudens enkele bundels, die op een oud papierstalletje achter in Mr. Cornelis werden aangetroffen, een aanwijzing van wat het lot der andere stukken was – bevestigd door het verpakkingsmateriaal waarin men allerlei aankopen thuis bezorgd krijgt!), van de Residentie Batavia (in 1939 door Ir. Willekes Macdonald geordend), van talrijke departementen. Gelukkig bleef het archief van de Centrale Regering te Buitenzorg behouden, dat in de oorlogstijd in het Landsarchiefgebouw alhier onderdak vond. Een deel van het archief van de Raad van Indië trof ik ergens in een garage aan, het is naar het Landsarchief overgebracht en zal worden geordend. (...)’ Drs. Jaap Erkelens, van 1974 tot 2003 vertegenwoordiger in Jakarta van het KITLV, meldde, naar het archief van het hof gevraagd, op basis van informatie van drs. Djoko Utomo, plaatsvervangend directeur-generaal van het Arsip Nasional Republik Indonesia (ANRI), dat het archief niet in die archiefinstelling bewaard werd en vernietigd was door witte mieren (*rayap*) (persoonlijke communicatie 6 mei 2003).

afschriften en extracten van de besluiten van de gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, de zogenaamde Oost-Indische besluiten, over de periode van 1816 tot 1932 aanwezig.⁵ In deze bron zouden besluiten over het hof als instelling en regelgeving kunnen worden aangetroffen.⁶

Andere archiefbronnen zouden vooral in het Arsip Nasional Republik Indonesia, het Indonesische nationale archief, in Jakarta gezocht moeten worden. De afstand en de onzekerheid of daar inderdaad bruikbare andere bronnen gevonden zouden worden, en zo ja, of daarin binnen redelijke tijd met vrucht onderzoek kon worden gedaan, hebben van onderzoek in Jakarta doen afzien.

De omvang van de reeks van besluitenregisters (ruim 300 meter) in het archief van het Ministerie van Koloniën dwong tot beperking. De in Nederland in 1838 ingevoerde gecodificeerde burgerlijke wetgeving werd, aangepast aan de omstandigheden, op 1 mei 1848 in Nederlands-Indië ingevoerd. Daarbij kwamen het Rooms-Hollandse recht en alle wetgeving die nog uit vroeger tijd dateerde, te vervallen en trad een *Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der Justitie in Nederlandsch-Indië* in werking. Op die dag begon een nieuwe periode in de geschiedenis van het Indisch hooggerechtshof. Als onderzoeksperiode werd daarom gekozen het tijdvak dat begon bij de oprichting van het hof in 1819 en eindigde met de inwerkingtreding van het genoemde reglement in 1848.

Over die periode zijn meer dan 360 volumineuze registers met afschriften van Indische besluiten en resoluties in het archief van het Ministerie van Koloniën aanwezig. Dat aantal dwong nogmaals tot beperking. Daarom werd besloten de 22 registers der handelingen en resoluties van de gouverneur-generaal 'in rade' over de bestuursperiode van de gouverneur-generaal Van der Capellen (1819-1825) door te nemen op gegevens over het hooggerechtshof en deze registers over de latere periode via de indices te benaderen. Die methode werd ook gekozen voor de registers der handelingen en besluiten van de gouverneur-generaal 'buiten rade'.⁷ Het sprak vanzelf dat wanneer

5 Krachtens zijn instructie was de gouverneur-generaal verplicht deze stukken aan het departement van Koloniën in te zenden. Otten 2004, p. 365-366.

6 Zie voor de inventaris van het archief van het Ministerie van Koloniën: Fasel 1954.

7 Volgens de eerste regeringsreglementen waren aan de gouverneur-generaal, die in Nederlands-Indië met het hoogste gezag was belast, voor het algemene burgerlijk bestuur vier raden, de 'raden van Indië', toegevoegd, die samen met hem de Hoge Regering of de Indische Regering vormden. Deze reglementen schreven voor dat de gouverneur-generaal de zaken, die ter beslissing van de Hoge Regering waren, in de vergadering van de gouverneur-generaal in rade moest brengen om daar te worden beslist. Deze in rade genomen besluiten werden 'resoluties' genoemd. Op de andere zaken kon de gouverneur-generaal alleen, dus buiten rade, beslissen. Deze beslissingen werden als 'besluiten' aangeduid. In het regeringsreglement van

besluiten en resoluties over het hooggerechtshof gevonden zouden worden, nader archief- en literatuuronderzoek nodig zouden zijn.

De beslissing om het onderzoek in hoofdzaak te baseren op archiefonderzoek impliceerde dat het een belangrijk descriptief of beschrijvend gehalte zou krijgen. Het zou immers voornamelijk de aspecten beschrijven die over het Indisch hooggerechtshof uit de archivalia naar voren zouden komen. Het onderzoek zou daardoor tevens een inventariserend karakter krijgen. Bezwaarlijk was dat niet omdat over het hof zo weinig bekend was en de vondsten ook geanalyseerd, geëvalueerd en geïnterpreteerd zouden moeten worden. Later onderzoek zou op de resultaten kunnen voortborduren.

Een nadeel van het gebruik van de Oost-Indische besluiten als bron van onderzoek was dat waarschijnlijk weinig of geen gegevens over de jurisprudentie van het hof naar boven zouden komen. Die hadden immers uit het niet meer voorhanden archief van het hof zelf opgediept moeten worden.

Het onderzoek in de genoemde registers leverde veel resoluties en besluiten op waarbij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië op de een of andere wijze betrokken was. Vanzelfsprekend waren daarbij beslissingen over personeelszaken, zoals benoemingen, vastleggingen van beëdigingen, verplaatsingen, verloven, ontslagen en speciale opdrachten. Daarnaast werden er beslissingen over regelgeving onder aangetroffen. Ook kwamen beslissingen boven water over de huisvesting en benodigdheden voor het functioneren van het hof, maar onverwacht waren de vele andere resoluties en besluiten die (mede) op verplicht of onverplicht advies van het hooggerechtshof waren genomen.

Opvallend is hoe weinig over de rechterlijke organisatie van Nederlands-Indië in de periode van 1819 tot 1848 in de literatuur te vinden is. In 1842 verscheen het nog steeds nuttige *Beknopt overzicht van het regtswezen in Nederlandsch Indië* in de *Nederlandsche jaarboeken voor regtsgeleerdheid en wetgeving* van C.A. den Tex⁸ en J. van Hall.⁹ Toe Water¹⁰ besprak de periode

1836 werd de Raad van Indië teruggebracht tot een louter 'advijserende Raad'. Sedertdien nam de gouverneur-generaal in de onderzoeksperiode zijn besluiten alleen nog buiten rade.

8 Mr. Cornelis Anne den Tex (1795-1854), hoogleraar staats-, volken- en natuurrecht, politieke geschiedenis en encyclopedie van de rechtswetenschap aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam (1820-1852).

9 Mr. Jacob van Hall (1799-1859), hoogleraar Romeins en hedendaagse burgerlijk recht aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam (1823-1848) en hoogleraar burgerlijk recht, handelsrecht en burgerlijke rechtsvordering aan de Hogeschool te Utrecht (1848-1859).

10 Mr. Jan Herman Toe Water (1839-1893), in 1863 benoemd tot advocaat en procureur bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië; vertrok naar Australië.

in zijn proefschrift over de rechterlijke organisatie in Nederlands-Indië uit 1862 en Spengler¹¹ gaf een summier overzichtje in het hoofdstuk over het rechtswezen in zijn proefschrift uit 1863 over Nederlands-Indië onder gouverneur-generaal Van der Capellen.¹² Recenter is het – onmisbare – boek van de Australiër John Ball¹³ getiteld *Indonesian Legal History 1602-1848* uit 1982.¹⁴ Dit werk behandelt de rechterlijke organisatie in deze periode in een mooi, globaal hoofdstuk met de naam *The restoration of the Netherlands government, reform in the administration of justice and the struggle for 'adat' law 1816-1848*.¹⁵ De informatie in deze publicaties over het hooggerechtshof is echter beperkt.

1.5 De volgende hoofdstukken

Deze studie bestaat uit vier hoofdstukken. Na deze inleiding en verantwoording wordt in het tweede hoofdstuk ingegaan op de directe voorgeschiedenis van het hooggerechtshof. Dat hoofdstuk valt in drie stukken uiteen. Het eerste behandelt aan de hand van staatsdocumenten in Nederland de voorgeschiedenis van het hoofdstuk over het justitiewezen in het *Reglement op het beleid van de regering, het justitiewezen, de culture en den handel in 's lands Asiatische bezittingen*, dat in 1818 werd ingevoerd, tot aan de uitzending in 1815 van de commissarissen-generaal om de Oost-Indische bezittingen van de Britten terug te nemen en daar een Nederlands bestuur te vestigen. In het tweede komen de ontwikkelingen in Oost-Indië zelf aan de orde vanaf de komst van gouverneur-generaal Daendels in 1808 tot de overname

11 Mr. Johan Albert Spengler (1838-1872), sinds 1867 burgemeester van de Utrechtse gemeenten Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieters en Tienhoven.

12 Beknopt overzicht regtswezen 1842, Toe Water 1862, p. 23 e.v., en Spengler 1863, p. 147 e.v.

13 Dr. John Preston Ball studeerde rechten aan de University of Sydney en was aanvankelijk als *solicitor* in de rechtspraktijk werkzaam. In 1967 ging hij over naar de genoemde universiteit, waar hij tot 1994 in verschillende functies in onderwijs en onderzoek werkzaam was. Hij was onder meer secretaris van het Centre for Asian Studies. Vanaf 1975 gaf hij meer dan twintig jaar onderwijs over het moderne Indonesische rechtssysteem aan *postgraduate* studenten. In 1979 promoveerde hij aan de University of Sydney op een proefschrift met de titel *The Evolution of Dualism in the Law of the Netherlands East Indies 1602 - 1848: A Study of European Self-interest and Indifference to the Ingenious Legal Order*. Dit proefschrift leidde in 1982 tot zijn boek over Indonesische rechtsgeschiedenis in de periode 1602 tot 1848 en in 1984 tot *Indonesian Legal History: British West Sumatra 1685-1825* (Sydney: Oughtershaw Press 1984). Ik dank professor Ball voor deze gegevens.

14 Ball 1982. Ik dank dr. Peter Brian Ramsay Carey in Jakarta, die mij zijn exemplaar van dit uitverkochte boek cadeau heeft gedaan.

15 Ball 1982, p. 166-225.

van de Oost-Indische bezittingen door de commissarissen-generaal in 1816. Daarin passeren ook de ontwikkelingen in de belangrijke periode van het Brits Tussenbestuur de revue. Het laatste stuk behandelt de maatregelen van de commissarissen-generaal ten aanzien van het Indische justitiewezen vanaf 1816 tot de installatie van het nieuwe Nederlandse bestuur in 1819. Het derde hoofdstuk betreft het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië in de periode vanaf zijn oprichting in 1819 tot de invoering van de gecodificeerde burgerlijke wetgeving in 1848. Hierin gaat het enerzijds over de oprichting, de functie in het Indische rechtsbestel, de instructie en de taken en bevoegdheden van het hof, terwijl anderzijds het hof als organisatie aan de orde komt. Daarbij wordt het personeel, dat in verschillende functies in het hof samenwerkte, besproken evenals de huisvesting van het college. Ook wordt in het kort de nieuwe situatie van het hof volgens de op 1 mei 1848 ingevoerde wetgeving behandeld. Het vierde en laatste hoofdstuk geeft een slotbeschouwing.

2 Voorgeschiedenis 1798 - 1819

2.1 Inleiding

Het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië begon op 1 februari 1819 te functioneren. Dit gebeurde als gevolg van het van kracht worden van het *Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, de Culture en den Handel in 's Lands Asiatische Bezittingen* op 16 januari van dat jaar. Dit hoofdstuk is gewijd aan de globale voorgeschiedenis van de regeling van de justitie in dat regeringsreglement. Die begint in 1798, het jaar waarin de *Staatsregeling voor het Bataafsche Volk*, de eerste Nederlandse grondwet, werd ingevoerd. In het reglement werd de rechterlijke organisatie van Nederlands-Indië voor het eerst geregeld. De voor dit hoofdstuk gebruikte bronnen zijn in de eerste plaats Nederlandse en Franse staatsstukken die dateren van na de invoering van de genoemde staatsregeling. Daarnaast is voor de periode vanaf het moment dat gouverneur-generaal Daendels in 1808 het bestuur van de Oost-Indische bezittingen aanvaardde tot de teruggave daarvan door de Britten in 1816, gebruik gemaakt van bronnen-materiaal uit de praktijk in Oost-Indië. Voor de periode van 1816 tot 1819 zijn de maatregelen die in die periode werden genomen door de uitgezonden commissarissen-generaal, als informatiebron gebruikt. Waar mogelijk zal een accent worden gelegd op de hoogste niet-militaire rechtbank in Oost-Indië.

De keuze om de voorgeschiedenis van het Indisch hooggerechtshof te laten beginnen in 1798, impliceerde dat de geschiedenis van de rechtsbedeling in het tijdvak van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), met die van de Raad van Justitie, sinds 1798 Hoge Raad van Justitie te Batavia, en zijn ingewikkelde bevoegdheden, buiten beschouwing zou blijven. Degene die zich daarover wil oriënteren, vindt goede leidraden in Van den Bergs historisch overzicht uit 1903 en het hiervoor in 1.4 genoemde boek van John Ball. Ook La Bree's studie uit 1951 over de rechterlijke organisatie en rechtsbedeling in Batavia in de 17de eeuw verdient in dit verband vermeld te worden.¹

1 Van den Berg 1903, Ball 1982 en La Bree 1951.

2.2 Staatsstukken in Nederland en Frankrijk 1803 - 1815

2.2.1 Inleiding

De *Staatsregeling voor het Bataafsche Volk* van 1798 confronteerde het landsbestuur van de toen ontstane eenheidsstaat voor het eerst met de vraag hoe de voormalige bezittingen van de VOC in Azië bestuurd moesten worden. Hierdoor zijn in de periode van 1803 tot 1815 staatsstukken opgesteld waarin die vraag aan de orde kwam. Deze zullen hierna worden besproken omdat daarin aandacht wordt besteed aan de toekomstige inrichting van de rechtspraak en de instelling van een hoogste gerechtshof in de Oost-Indische bezittingen.

2.2.2 Het rapport van de Commissie tot de Oost-Indische Zaken van 31 augustus 1803

De *Staatsregeling voor het Bataafsche Volk* werd op 4 mei 1798 van kracht. Het eerste staatsstuk dat daarna over de Oost-Indische bezittingen werd opgesteld, was het invloedrijke en beroemde rapport van de Commissie tot de Oost-Indische Zaken van 31 augustus 1803 aan het Staatsbewind van de Bataafse Republiek.

‘De Bataafsche Republiek neemt tot zig alle de Bezittingen en Eigendommen der gewezen Oost-Indische Compagnie, benevens alle derzelver schulden. De Octrooijen, voormaals aan die Compagnie verleend, worden vernietigd.’

Zo kondigde artikel 247 van de genoemde staatsregeling de opheffing van de VOC en de overgang van haar bezittingen in Azië op de Bataafse Republiek aan.²

De VOC was in de loop van de 18de eeuw als handelsorganisatie verzwakt. Ook in financieel opzicht was de trend in die tijd neergaand geweest, maar vooral de in 1780 uitgebroken oorlog met Engeland had de maatschappij financieel in grote moeilijkheden gebracht. Die konden niet meer worden overwonnen met opbrengsten van verkoop van producten. In 1781 leidde dat tot het verlenen van uitstel van betaling aan de Hollandse kamers en daardoor was de kredietwaardigheid van het handelsbedrijf teloorgegaan. Deze situatie was in 1796 aanleiding tot de nationalisatie van de in feite

2 De staatsregeling van 1798 is onder meer te vinden in Böhntlingk & Rijpperda Wierdsma 1956, p. 17-103.

failliete onderneming. Door de opneming van het geciteerde artikel in de staatsregeling was het bedrijf als zodanig gered. De gedachte daarachter was geweest dat Nederland de activiteiten van de onderneming economisch gezien niet kon missen.³

Door de overname door de staat van de bezittingen en eigendommen van de voormalige VOC moest Nederland voor het eerst zelf de vraag beantwoorden waartoe de Oost-Indische bezittingen dienden en hoe deze bestuurd moesten worden. Artikel 250 van de Staatsregeling van 1798 bepaalde daarom dat 'de inwendige Staatsinrigting, en de wijze van bediening der Politie en Justitie' van die bezittingen bij wet zouden worden geregeld. De staatsregeling bepaalde ook dat het bestuur daarover zou worden opgedragen aan de *Raad van Asiatische Bezittingen en Etablissements*. Deze raad, die ondergeschikt was aan het Uitvoerend Bewind, begon op 19 mei 1800 te functioneren.⁴

Na de staatsgreep van 1801 en de inwerkingtreding van de *Staatsregeling des Bataafsch Volks* op 16 oktober 1801 kwam het landsbestuur te liggen bij het Staatsbewind. Daaraan was een raad van bestuur over de Oost-Indische handel en bezittingen ondergeschikt. Deze raad was een voortzetting van de genoemde Raad der Asiatische Bezittingen en Etablissements en droeg dezelfde naam. Hij was onder meer belast met de zorg voor de administratie der politie en justitie en de defensie van de bezittingen in Azië. Bij charter zouden het inwendig bestuur en de wetten daarvoor worden vastgesteld. Het octrooi van de VOC bleef vernietigd.⁵

De door de Staatsregeling van 1798 aangekondigde wetgeving tot regeling van het bestuur in Oost-Indië was toen nog niet tot stand gebracht. Het Staatsbewind stond dus voor de taak daarvoor te zorgen. Dat had een zekere urgentie omdat op 1 oktober 1801 in Londen de voorlopige vredesonderhandelingen tussen Groot-Brittannië en Frankrijk om de Tweede Coalitieoorlog te beëindigen, waren afgesloten. Daarbij was onder meer bepaald dat Groot-Brittannië aan Frankrijk en zijn bondgenoten, waaronder de Bataafse Republiek, alle bezette bezittingen en koloniën zou teruggeven. Daarbij ging het voor wat de voormalige VOC-bezittingen betreft in Azië om Negapatnam en Cochin op het Indiase schiereiland, Malakka op het Maleisisch schiereiland en Amboina en Banda in de Indische archipel en

3 Gaastra 2009, p. 175-179.

4 Staatsregeling 1798, art. 98, 232 en 234; Efthymiou 2005, p. 74.

5 Staatsregeling 1801, art. 29 e.v., 47 en 48.

in Afrika om de Kaap de Goede Hoop. Alleen de Nederlandse bezittingen op Ceylon zouden Brits blijven.⁶

De inval van Franse troepen onder generaal Pichegru in de winter van 1794-1795 en het vertrek van stadhouder Willem V uit de Republiek in januari 1795 hadden tot gevolg gehad dat de contacten met de bezittingen in Azië verbroken werden en de handel op die gebieden stil viel. Eind 1801 konden – zo dacht men toen – de verbindingen en de handel hersteld gaan worden. Groot-Brittannië verklaarde Frankrijk echter op 18 mei 1803 de oorlog opnieuw en de Bataafse Republiek werd daarin meegezogen. Zij verloor geleidelijk weer bijna alle koloniën.

In dit tijdsgericht zond Dirk van Hogendorp,⁷ oud-opperkoopman van de VOC en oud-gezaghebber van Java's Oosthoek, op 25 oktober 1801, negen dagen na het aantreden van het Staatsbewind, enkele geschriften aan dit nieuwe regeringscollege. Daartoe behoorde in elk geval zijn *Stukken, raakende den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indië en den handel op dezelve*⁸ van 1801, maar zijn *Berigt van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indiën*⁹ uit 1799 zal daar zeker ook bij zijn geweest.¹⁰ Volgens de begeleidende brief wilde hij door het regeringscollege de vraag laten onderzoeken wat voor de staat en zijn ingezetenen het voordeligst was: de handel op de Oost-Indische bezittingen te laten drijven door een compagnie met een uitsluitend voorrecht of monopolie of die handel voor alle Nederlanders vrij te maken en open te stellen. Van Hogendorp was zelf volkomen overtuigd van het voordeel van vrije handel, maar hij wilde de genoemde, belangrijke vraag pas na onderzoek definitief beantwoord zien.¹¹

De brief van Dirk van Hogendorp leidde een jaar in van beraadslagingen tussen het Staatsbewind en de Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissementen over de toekomstige organisatie van de handel op en het bestuur over de Oost-Indische bezittingen. Het kardinale punt hierbij betrof de vraag of vrije handel op Indië moest worden toegestaan. In zijn *Berigt van*

6 *Pièces officielles relatives aux préliminaires de Londres* 1803, p. 94, 119 en 171.

7 Dirk van Hogendorp (1761-1822), toen ambteloos burger in 's-Gravenhage, in 1799 teruggekeerd uit Oost-Indië, waar hij laatstelijk opperkoopman en gezaghebber van Java's Oosthoek te Soerabaja was geweest. Hij was een broer van Gijsbert Karel van Hogendorp (1762-1834), lid van het driemanschap van 1813.

8 Van Hogendorp 1801.

9 Van Hogendorp 1799.

10 Platteel 1936, p. 56.

11 D. van Hogendorp, brief aan het Staatsbewind, 's-Gravenhage 25 oktober 1801. NL-HaNA, Staatsbewind, 2.01.01.05, inv.nr. 260. Het door hem ingezonden exemplaar van de genoemde publicatie uit 1801 bevindt zich bij de brief in dit inventarisnummer.

den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indiën had Van Hogendorp bovenal gepleit voor de vrijheid voor de Javanen om los van het Nederlandse koloniale bestuur te bepalen welke producten zij wilden verbouwen. Dit zouden zij moeten doen op grond in eigendom en Nederland zou voor een rechtvaardig bestuur op Java zorg moeten dragen.¹²

Van Hogendorp had in dit bericht ook een beschrijving van Java gegeven, waarin hij een hoofdstuk aan de justitie wijdde. Daarin werd goede rechtspraak genoemd

‘de grondsteun van den koophandel, de heiligste verzekering van ons eigendom, de band die de maatschappij te saamen houdt, de onpartijdige middelaar tusschen den rijken en den armen, de edelste onderscheiding tusschen redelijke en onredelijke wezens, de toevlugt van weduwen en weezen, het voornaamste doeleinde van alle menschelijke instellingen, de ziel eener goede Regeering, zonder dewelke geen staat kan gevestigd blijven’.¹³

Vervolgens fulmineerde hij tegen het ontbreken van gerechtigheid en billijke rechtspraak op Java, omdat de rechtbanken daar geheel van de regering afhankelijk waren, en hij gaf een schets van een betere rechtsbedeling op dat eiland. Daarvoor waren zijns inziens primair goede wetten nodig. In Batavia, het huidige Jakarta, dat vrijwel geheel bewoond werd door Europeanen, zouden de Nederlandse wetten kunnen worden ingevoerd. Op het platteland zou men de mohammedaanse Javanen hun gewoonten moeten laten behouden. Uit de koran zou voor hen een bijzonder wetboek voor alle rechtspleging kunnen worden samengesteld, dat voor wat het strafrecht betreft beknopt en begrijpelijk moest zijn. De Nederlandse wet zou daarvoor de basis kunnen zijn. Aanpassingen daarin waren vooral in het strafrecht nodig wegens de ingewikkelde tradities en grondbeginsels van de islam. De schrijver verwachtte dat de Javanen het Nederlandse burgerlijk recht graag zouden willen overnemen, behalve het huwelijksrecht.

Voor een goede rechtspleging op Java waren rechters nodig, die door goede bezoldiging volstrekt onafhankelijk van de regering waren. In Batavia moest een hoogste gerechtshof komen met lagere hoven in Cheribon (Midden-Java), Semarang (Midden-Java) en Soerabaja (Oost-Java). Ook die moesten onafhankelijk van de regering functioneren. Om ‘de gerechtigheid zuiver te behouden’ zouden de zittingen openbaar moeten zijn. Officieren

12 Zie hierover uitvoeriger Van den Doel 2011, p. 21-25.

13 Van Hogendorp 1799, p. 18-19.

van justitie met de nodige politiedienaren, door de gerechtshoven aange-steld en daaraan ondergeschikt, zouden rust en orde moeten handhaven. Zij zouden misdadigers moeten aanhouden en na verhoor aan de hoven moeten opzenden.¹⁴

De Aziatische Raad was een tegenstander van Van Hogendorps 'koloniaal sijsthema'. Hij was bang voor ontevredenheid bij de regenten, de inheemse hoofden van hoge rang, en de vorsten, waardoor de Nederlandse positie op Java op den duur onhoudbaar zou kunnen worden. De oud-commissaris-generaal Nederburgh¹⁵, die ook tegen de ideeën van Van Hogendorp gekant was, werd door de raad om advies gevraagd. Naar aanleiding van enkele door het Staatsbewind geformuleerde vraagpunten schreef hij een verhandeling, die in druk verscheen.¹⁶

Het Staatsbewind benoemde hierop op 11 november 1802 een Commissie tot de Oost-Indische Zaken omdat

'de verschillende begrippen, welke thans omtrent den handel op onze Indische Bezittingen, alsmede omtrend derzelver inwendig bestier rou-leeren, en uit hoofde van derzelver groot belang een gezet onderzoek en rijpe overweging vorderen.'

De commissie moest op zo kort mogelijke termijn adviseren

'omtrend den voet en wijze waarop in het vervolg de handel op 's lands bezittingen in de Oost-Indien zoude behoren gedreven en die bezittingen bestuurd te worden; in dier voegen dat aan dezelve de hoogst mogelijken trap van welvaart, aan den koophandel dezer republiek het meeste nut, en aan 's lands finantien, het meeste voordeel worde aangebragt.'¹⁷

14 Van Hogendorp 1799, p. 18-25.

15 Mr. Sebastiaan Cornelis Nederburgh (1762-1811), toen ambteloos burger, in 1800 teruggekeerd uit Oost-Indië, waar hij van 1793 tot 1799 commissaris-generaal over de bezittingen van de VOC was geweest.

16 Nederburgh 1802.

17 Besluit Staatsbewind 11 nov. 1802 nr. 41. Het aan de Aziatische Raad toegezonden extract uit het register der besluiten van het Staatsbewind met dit besluit is te vinden in NL-HaNA, Raad der Aziatische Bezittingen, 2.01.27.02, inv.nr. 8.

Tot leden werden, naast de tegenpolen Van Hogendorp en Nederburgh, benoemd J. Meerman, J.F. Pontoi, W. Six, C.A. VerHuell en R. Voûte. Zij kreeg L.C. Mazel als amanuensis toegewezen.¹⁸

De Commissie tot de Oost-Indische Zaken rapporteerde al op 31 augustus 1803. Haar – geheime – rapport was een lijvig stuk met vijf bijlagen, in totaal 155 gedrukte pagina's in folioformaat.¹⁹ Het was geredigeerd door Nederburgh en droeg de titel *Consideratien en advijs van de Commissie tot de Oost-Indische Zaken, aan het Staatsbewind der Bataafsche Republiek, omtrent den voet en de wijze, waarop de handel op 's lands bezittingen in de Oost-Indien zoude behooren gedreven en die bezittingen bestuurd te worden, in dier voege, dat aan dezelve de hoogst mogelijke trap van welvaart, aan den koophandel der republiek het meeste nut, en aan 's lands finantien het meeste voordeel worde aangebragt*.²⁰ Het rapport werd geconcretiseerd in de bijlagen, waarvan in het kader van dit onderzoek met name de volgende genoemd moeten worden: het ontwerp voor een *Charter tot vestiging van de Regeering en het Bestuur der Asiatische Bezittingen van de Bataafsche Republiek, tot betere Administratie der Justitie in dezelve, en tot het drijven van den Handel op en in Oost-Indiën* en het ontwerp voor een *Instructie voor het Hoge Gerechtshof van Bataafsch Indiën*. Het rapport weerspiegelde – Pompe wijst daar met recht op – de Franse revolutionaire ideeën.²¹

Volgens de commissie moest de keuze van het handelsstelsel bepalen welke wijzigingen in het Indische bestuursstelsel moesten worden aangebracht. Zij splitste haar advies daarom in twee delen. In het eerste behandelde zij het probleem van het handelsstelsel en in het tweede de noodzakelijke wijzigingen in het bestuur.

18 Mr. Johan Meerman (1753-1815), toen lid van het Departementaal Bestuur van Holland; Julius Frederik Pontoi (1744-1822), toen koopman te Amsterdam (in het benoemingsbesluit wordt hij abusievelijk F.O.I Pontoi genoemd); mr. Willem Six (van Oterleek) (1761-1811), toen oud-secretaris van de Sociëteit van Suriname; Christiaan Anthonie VerHuell (1760-1832), toen oud-kapitein ter zee en voorheen lid van een militaire commissie naar Oost-Indië; en Robert Voûte (1747-1823), voorheen koopman te Amsterdam. Louis Corneille Mazel (1758-1816), toen commies-notularis ter secretarie van het Staatsbewind. De beroepen en functies van de leden ten tijde van benoeming zijn ontleend aan de *Rotterdamsche Courant* van 18 november 1802 nr. 138.

19 Hoewel als geheim gekwalificeerd werd het rapport wel gedrukt, waarschijnlijk alleen voor de leden van het Staatsbewind en van de commissie. Mijer 1848, p. xv. Het is afgedrukt in Mijer 1848, p. 117-344. Een exemplaar van het gedrukte rapport is te vinden in NL-HaNA, Raad der Aziatische Bezittingen, 2.01.27.02, inv.nr. 398H.

20 Stapel 1933, p. 429, geeft op basis van de notulen van de commissie de naam van de redacteur. De geheime notulen van de commissie zijn te vinden in NL-HaNA, Staatsbewind, 2.01.01.05, inv. nr. 528.

21 Pompe 2005, p. 18.

Voor zover hier van belang en beknopt weergegeven meende de commissie unaniem dat voor de verbetering van het bestuursstelsel op Java de invoering van eigendom van grond voor de gewone bevolking en de afschaffing van alle herendiensten niet als uitgangspunten mochten worden genomen. Gegeven de bestaande verhoudingen tussen de eenvoudige Javanen en de regenten was de bevolking daar niet aan toe en verandering van die verhoudingen zou zowel voor Java als voor de belangen van Nederland schadelijk zijn. De bestaande contingenten en verplichte leveranties van producten aan de staat konden daarom ook niet worden vervangen door vrije teelt, waarvan de opbrengst ter vrije beschikking van de producent stond. In de toekomst zou dat misschien kunnen veranderen. Met het handeldrijven zelf zou de staat zich echter niet meer moeten bezighouden.²²

Op basis hiervan en van het beginsel dat de koloniën bestonden voor het moederland en niet het moederland voor de koloniën, behandelde de commissie vervolgens de vraag welke wijzigingen in het bestuur nodig waren om het Nederlandse oppergezag over Java te handhaven en te bevorderen. In Nederland kon de Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissements blijven bestaan, maar gezien zijn vele belangrijke en moeilijke taken moest hij bemand worden met kundige en ervaren, goed beloonde mensen. Een concept-instructie voor het college werd aan het rapport gehecht. Het bestuur in Oost-Indië moest geheel ondergeschikt zijn aan de Aziatische raad en onder streng toezicht staan.²³

Gezien de afstand tot Nederland en de aard van de kolonisten en de volken en vorsten in Oost-Indië moest het Indisch bestuur niet onderworpen zijn aan te beperkende bepalingen. Om een respectabele en aanzienlijke indruk op vorsten en bevolking te kunnen maken, moest het bestuur waardig en luisterrijk zijn. Het gezag van het bestuur kon alleen berusten op de genegenheid van de bevolking, die door goede trouw, gematigdheid en betoonde superioriteit verkregen was. Bovendien moesten voor het bestuur in Oost-Indië ook gelden de beginselen toepasselijk op alle regeringen in Europa, namelijk

‘orde en kalmte in de overweging, klem en spoed in de uitvoering, eenvoudigheid in de form, eene juiste beperking en afdeeling van Gezag en Werkzaamheden, en inzonderheid ook, eene zorgvuldige afscheiding der administratie van de Justitie van het Politiek Gezag, en voldoende

²² Mijer 1848, p. 129-131.

²³ Mijer 1848, p. 141 en 156-159.

voorzorge, dat het laatste nimmer op de eerste eenen willekeurigen invloed kan oeffenen.²⁴

Volgens de commissie kon het Nederlandse bestuur over de inheemse bevolking op Java, anders dan in Europa, geen direct bestuur zijn. In de rechtstreeks door het Nederlandse gouvernement bestuurde gebieden moest dat bestuur volgens haar worden ingericht naar de volksaard en -zeden. Het moest meer zijn een 'bestuur van toevorzicht' dan een direct bestuur, meer dat van een controlerende en leidinggevende 'vader, die het welzijn van zijn huisgezin zoekt te bevorderen, dan [dat] van eenen gebiedenden opperheer.' Gisting en onrust onder de bevolking door abrupte verandering van de zeden en gewoonten moesten worden voorkomen. De commissie was bang voor een plotselinge systeemwijziging door invoering van grondbezit voor de gewone boer, die nodig was voor de vrije teelt van landbouwgewassen en de vrije beschikking over de opbrengst daarvan. De herendiensten aan de vorsten op Java, die van ouds de beschikking over de grond hadden gehad, moesten dan immers worden afgeschaft. De commissie adviseerde dan ook het systeem van herendiensten en dwangcultuur te handhaven en geen handelsvrijheid op Java in te voeren.²⁵

De inlandse bevolking moest daarom bestuurd blijven worden door haar eigen hoofden met behoud van de eigen zeden en gewoonten en handhaving van de eigen wetten en rechtspleging. De hoofden moesten zich stipt houden aan hun verplichtingen en de gewone inlander moest zoveel mogelijk tegen willekeur worden beschermd. Hem moest het vrije en onbelemmerde genot van zijn arbeid worden verzekerd binnen eventuele wettelijke verplichtingen. Alle verkeerde invloeden en ingeslopen misbruiken in de rechtspleging moesten ongedaan gemaakt worden en de inlander moest zijn recht zo gemakkelijk mogelijk kunnen krijgen. Hij moest rustig en veilig kunnen leven.²⁶

Op basis van deze uitgangspunten ontwierp de commissie een bestuursstelsel voor de Aziatische bezittingen. Zij stelde daarvoor de volgende reglementen in concept op:

- a) een *Charter tot vestiging van de Regeering en het Bestuur der Asiatische Bezittingen van de Bataafsche Republiek, tot betere Administratie der Justitie in dezelve, en tot het drijven van den Handel op en in Oost-Indiën,*

24 Mijer 1848, p. 160-161.

25 Mijer 1848, p. 129 en 161. Zie hierover ook Breman 2010, p. 113-114.

26 Mijer 1848, p. 161.

- b) een *Instructie voor den Raad der Bezittingen der Bataafsche Republiek in Asia*,
- c) een *Instructie voor den Gouverneur-Generaal van Bataafsch Indiën* en
- d) een *Instructie voor het Hoge Gerechtshof van Bataafsch Indiën* met twee bijlagen.²⁷

In het kader van deze studie zou het te ver voeren deze ontwerpen uitvoerig te behandelen. De belangrijkste onderwerpen zullen slechts kort worden besproken. Meer uitvoerig zullen de overwegingen van de commissie over het justitiewezen in Indië aan de orde komen.

Het ambt van gouverneur-generaal, waaraan het hoogste uitvoerende gezag en het opperbevel over de land- en zeemacht verbonden was, moest volgens de commissie worden gehandhaafd. Het werd in het algemeen als nuttig en noodzakelijk gezien ook omdat een gouverneur-generaal, vooral in de ogen van de lokale bevolking, die aan eenhoofdige regering gewend was, gezag en waardigheid aan de regering gaf. Het ambt moest eenhoofdig zijn en bij voortduring worden vervuld.²⁸

Voor de zaken van politie en civiele regering, kortom het bestuur,²⁹ moesten drie raden en twee extraordinaire raden aan de gouverneur-generaal worden toegevoegd om samen de Hoge Regering van Bataafs Indië te vormen. De Hoge Regering zou ondergeschikt moeten zijn aan de Aziatische Raad in Nederland. Tot richtsnoer voor de regering moest het charter dienen. Om de regering te ontlasten zou een Raad van Financiën en Domeinen moeten worden belast met onder andere de administratie der financiën, inspectie van en toezicht op de cultures, toezicht op de particuliere handel en het ontvangen en de verdere behandeling van de producten die aan de staat geleverd moesten worden. Ook zou voor de controle van betalingen, afleveringen van goederen en financiële boeken en administraties een Generale Rekenkamer ingesteld moeten worden. Ambtenaren moesten

27 Mijer 1848, p. 223-327. Tot de bijlagen bij het advies van de commissie behoorde ook een ontwerp voor een *Octroij voor eene Compagnie tot den Theehandel*, dat hier onbesproken blijft. Mijer 1848, p. 328-344.

28 Mijer 1848, p. 162-163.

29 Zie voor het begrip politie Coopmans 1989. Anders dan men op grond van de titel Politie en justitie zou verwachten, geeft het proefschrift van Rijpperda Wierdsma uit 1937 geen duidelijk omlinjnde definitie of evaluatie van het begrip politie. Hier wordt slechts in algemene zin opgemerkt dat vóór 1795 politie alles inhoudt wat geen rechtspraak is: wetgeving en bestuur. Rijpperda Wierdsma 1937, p. vii.

behoorlijk bezoldigd worden en aan de handel herinnerende functiebenamingen moesten worden afgeschaft.³⁰

Het bestaande bestuursstelsel en de wetten en gebruiken van de Javanen moesten worden gehandhaafd en waar nodig verbeterd en grove inbreuken op hun rechten moesten worden uitgeroeid. Wanneer de Javaan aan zijn wettelijke verplichtingen had voldaan, moest hij over de voortbrengselen van zijn arbeid als zijn eigendom kunnen beschikken.³¹

De commissie ging in haar advies uitvoerig in op het justitiewezen. Zij memoreerde dat in de afgelegen bezittingen van de staat een goede administratie der justitie meer nog dan in het moederland de beste steun voor een goed functionerende regering was. Goede rechtspraak hield het bestuur immers binnen de wettelijke perken en voorkwam misbruik van de wet. Goede rechtsbedeling was ook de meest zekere waarborg voor de veiligheid van de ingezetenen. Een gebrekkige justitieadministratie zou misdaden onvervolgd en ongestraft laten, waardoor het bestuur, dat verantwoordelijk was voor orde en veiligheid, daar zelf in zou voorzien, met het risico van allerlei misbruik en verwarring. Om de scheiding van bestuur en rechtspraak in de Aziatische bezittingen te kunnen behouden, moest de administratie der justitie zo goed en respectabel georganiseerd zijn dat het bestuur daar geen invloed op kon hebben. Daartoe waren goede wetten en goede rechtbanken absoluut noodzakelijk. Aan goede wetgeving had het in Indië niet ontbroken. Het in Nederland geldende algemene recht strekte immers ook daar tot richtsnoer en met het oog op de plaatselijke omstandigheden in Indië waren de *Bataviasche Statuten* opgesteld, die waren aangevuld met latere besluiten van het Indisch bestuur.

De *Statuten van Batavia* waren een verzameling van Indische wetsbepalingen. Die was in 1642 door de Indische regering vastgesteld en in 1650 door de Heren Zeventien, het centrale bestuurscollege van de VOC, goedgekeurd. In 1766 werd onder de naam *Alphabetisch Recueil van alle vigerende Plakaten, Ordonnantien, Reglementen en verdere permanente Orders, met aantekening van de perioden, die men door uittalingen of bijvoegingen zou dienen te rectificeren* een nieuwe compilatie vastgesteld en voor goedkeuring naar Nederland gezonden. Deze is onder de naam van de *Nieuwe Statuten van Batavia* bekend geworden. Hoewel nooit goedgekeurd, werd het recueil in de Oost-Indische praktijk als bindend beschouwd.³²

30 Mijer 1848, p. 167 en 172-173.

31 Mijer 1848, p. 196-198.

32 Sirks 2005, p. vii-xi; Mijer 1848, p. 200-201. Zie voor de geschiedenis van de *Bataviasche Statuten* ook Mijer 1839, p. 221 e.v. De *Nieuwe Bataviasche Statuten* zijn afgedrukt in Van der Chijs 1891b.

Naar het oordeel van de commissie was het in Oost-Indië slecht gesteld met de scheiding van bestuur en rechtspraak. In de buitenkantoren, de bezittingen buiten Java, was de rechtspraak bij gebrek aan rechters aan de bestuurscolleges toevertrouwd, die uit personeelsleden van de VOC waren samengesteld. De bestuursambtenaren in die bezittingen beschikten over het algemeen over weinig juridische kennis en traden toch als aanklagers en rechters op. Zij hadden er doorgaans belang bij alles wat hun beleid betrof verborgen en onvervolgd te laten.³³ De situatie in Batavia was in de ogen van de commissie eveneens niet rooskleurig:

‘en wat aangaat den Hogen Raad van Justitie te Batavia, zullen wij liefst in geene bijzonderheden treden, doch achten ons, niettemin, verplicht, om met dien ernstigen nadruk, welke het belang van het Vaderland, en van deszelfs Asiatische Bezittingen, in dit oogenblik, van ons vordert, te verklaren, dat wij, zonder de zamenstelling van een geheel nieuw Opper-Gerechtshof in Indiën, waar van, voor het eerst, alle de Leden en Ministers van hier worden uitgezonden, het voor onmogelijk houden, dat, aan de Administratie der Justitie aldaar, eene wezenlijke en grondige verbetering worde toegebragt.’³⁴

In haar advies onderbouwde de commissie haar oordeel over de Hoge Raad van Justitie te Batavia niet. Zij deed dat wel in een geheime brief aan het Staatsbewind van 31 augustus 1803, de dag waarop het advies aan het Staatsbewind werd ingezonden. Daarin schreef zij ‘met weerzin’ onder meer dat het onwenselijk was ook maar één lid van de Hoge Raad van Justitie naar het op te richten hooggerechtshof over te laten gaan omdat

‘de diepe onkunde en ingewortelde afkeer van dit collegie van alle superieure magt in Indiën, de menigvuldige en ergerlijke botzingen, waartoe zulks nu zedert verscheiden jaren tot nadeel zowel van de publieke autoriteit als van het aanzien en respect der Justitie, heeft aanleiding gegeven, zodat dit laatste als geheel verlooren is, doen ons alle verbetering der administratie van de Justitie als vruchteloos beschouwen, indien niet kan worden voorkomen, dat die ongelukkige geest van onkunde en van

33 Zie voor het idee van de scheiding van bestuurs- en rechterlijke functies in Oost-Indië vóór de 19de eeuw Pompe 2005, p. 17-18, en met name noot 20. In noot 21 wijst hij op een brief van 9 februari 1798, waarin het bestuur in Oost-Indië geïnstrueerd werd voortaan rechtspraak en bestuur strikt te scheiden.

34 Mijer 1848, p. 201.

dwaaze heerschzucht en waanwijsheid, door welke de voormelde Raad het publiek vertrouwen onherstelbaar van zich verwyderd heeft, zich aan het nieuw Gerechtshof mededeelē'.³⁵

De commissie, die overtuigd was van de noodzaak van een fundamentele verbetering in het Indisch justitiewezen, vroeg haar medeleden Six en Nederburgh daar apart onderzoek naar te doen. Op hun – niet teruggevonden – rapport waren de artikelen 58 tot en met 89 over de rechtspraak in Oost-Indië in het concept-charter gebaseerd en naar men mag aannemen ook de daaraan gewijde passages in het advies van de commissie, die nu worden besproken.³⁶

Naar het oordeel van de commissie moest het hoogste gerechtshof in Indië de hoogste achting en het absoluut vertrouwen van de ingezetenen hebben en een veilig toevluchtsoord voor de rechtzoekenden zijn, ook wanneer zij meenden door een uitspraak van een lagere rechtbank tekort te zijn gedaan. Het moest 'met één woord, (...) als 't ware, het Palladium der Gerechtigheid [zijn], in dat gedeelte der wereld.' De eisen waaraan een hooggerechtshof moest voldoen, werden dan ook zo nauwkeurig mogelijk geformuleerd.³⁷

De leden van het hof moesten als rechter door gedrag en bekwaamheden al vóór benoeming een gevestigde reputatie en de achting en eerbied van het publiek hebben verworven. Dat zou aan de rechtspraak in Oost-Indië een tot nu toe ongeken­de luister kunnen geven. Gezien de invloed en het voorbeeld van de president moest die vooral al een goede naam hebben verworven onder de beste Nederlandse juristen. Alleen hierdoor zouden de noodzakelijke hervormingen en verbeteringen kunnen worden bereikt. Ook moesten de rechters van het hooggerechtshof, die qua rang direct na

35 Stapel 1933, p. 433-434. Stapel geeft hier ook de namen van de leden van de Hoge Raad van Justitie in 1803: president mr. Jacob George van Rossum, leden mr. Albert Cornelis Hartman, mr. Willem Popkens, Andreas Cantbeen, Nicolaas Maas, mr. Joan Adriaan Doornik, mr. Frans van Stipriaan, mr. Willem Jacob van Nes, mr. Pieter Simon Maurisse, mr. Bartholomeus Jacobus van Meurs en geassumeerde leden mr. Jan Reinier Tile, Jan Jacob Vogelaar en David van Lenep. Popkens en Maurisse zullen we later bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië weer tegenkomen.

36 Mijer 1848, p. 202, waar vermeld wordt dat twee leden van de commissie een uitgewerkte memorie over de verbetering van de administratie der justitie hadden ingediend. Dat stuk werd tot grondslag der beraadslagingen genomen. De namen van deze twee leden worden daar niet genoemd. Zij worden wel genoemd in NL-HaNA, Staatsbewind, 2.01.01.05, inv.nr. 528. Hier blijkt dat ook Van Hogendorp een memorie over dit onderwerp aan de commissie heeft overgelegd, maar in het rapport van de commissie wordt die niet genoemd.

37 Mijer 1848, p. 202-203.

de leden van de Hoge Regering kwamen, zo bezoldigd worden dat zij naar die rang behoorlijk konden leven. Zij moesten uitzicht hebben op een goed pensioen. Om te voorkomen dat fortuinzoekers op deze goede voorwaarden zouden afkomen, moesten president en leden niet alleen maar meester in de rechten zijn. Zij moesten in Nederland of uit Nederlandse ouders in een der bezittingen van de Bataafse Republiek geboren zijn en in het laatste geval minstens vijf jaar aan Nederlandse universiteiten gestudeerd hebben. Deze laatste eis werd gesteld om te verzekeren dat ook de in Indië geboren leden van het hof niet alleen voldoende rechtskennis, maar ook voldoende kennis van de Nederlandse taal en zeden zouden hebben. De president moest bij aanstelling dertig en de leden vijfentwintig jaar oud zijn. Met het oog op de invloed van het klimaat in Oost-Indië op Europeanen zou het aantal leden inclusief de president op tien vastgesteld moeten worden. Het Staatsbewind moest de benoemingen doen en wel uit een voordracht van drie op te maken door het Nationaal Gerechtshof van de Bataafse Republiek om te verzekeren dat alleen uitmuntende juristen in aanmerking zouden komen. Van ieder uitzicht op andere ambten of andere mogelijkheden van verdiensten moesten president en leden afzien om afhankelijkheid van het bestuur te voorkomen. De leden die binnen tien jaar na benoeming ontslag namen, moesten worden verplicht om direct naar Nederland terug te keren. Zo konden leden worden afgeschrikt die eigenlijk naar Oost-Indië wilden gaan om daar met handel of een andere kostwinning geld te verdienen en misbruik wilden maken van de vrije overtocht en de mogelijkheid om aanzien te verwerven.³⁸

De leden van het hof zouden alleen wegens 'imperitie' (ongeschiktheid) door het Staatsbewind op advies van het Nationaal Gerechtshof geschorst en ontslagen kunnen worden. Bij ambtsmisdrijf moest het Nationaal Gerechtshof dat onder strikte voorwaarden doen.³⁹ Om te zorgen dat de leden van het hof in zedelijk opzicht onberispelijk zouden blijven, moest het college gevestigd worden buiten Batavia met

'alle die woelingen der menschelijke driften, (...) alle die nadeelige indrukken eener buitensporige weelde en overdaad, (...) de besmetting van het zedenbederf, welke aan Hoofdplaatsen gewoonlijk eigen zijn, en waar van die van Bataafsche Indiën ook geenzins bevrijd is'.⁴⁰

38 Mijer 1848, p. 203-206.

39 Mijer 1848, p. 245-246 (ontwerp-charter, art. 62 en 63).

40 Mijer 1848, p. 206-207.

Ergens aan de rivier de Losari of Tjisenggaroeng, de grensrivier tussen de residenties Cheribon en Tegal (Midden-Java), zou wel een gezonde vestigingsplaats te vinden zijn. Bijkomend voordeel was dat het hof dan meer in het centrum van Java nabij de grote Postweg⁴¹ gevestigd zou zijn met alle communicatievoordelen van dien. Het hele personeel van het hof zou daar immers evengoed, zo niet beter, kunnen worden bezoldigd met de helft van wat men het in Batavia zou moeten betalen omdat alles er veel minder duur was. Uit besparingen zouden dan de kosten van gebouwen en woningen in de nieuwe residentie kunnen worden betaald. Bezwaren tegen verplaatsing zouden door de nieuwe competenties van het hof kunnen worden opgeheven. De bevoegdheden van de op te heffen Hoge Raad van Justitie in Batavia zouden immers, volgens de commissie, niet moeten overgaan naar het nieuwe hooggerechtshof, maar naar het College van Schepenen van Batavia.

In de residentieplaats van het hof moest de 'oeffening der Politie' aan het college zelf worden overgelaten. Het zou daarvoor de beschikking over het garnizoen moeten krijgen. Omdat het hof zich niet met 'eenig meerder of ander Politiek of Militair Gezag' mocht bemoeien, doelde de commissie hier kennelijk alleen op de politie in engere zin, namelijk de dienst die verstoring van de openbare orde, rust en veiligheid moest voorkomen.⁴²

Ambtsmisdriven gepleegd door president of leden van het hof moesten natuurlijk worden bestraft. Gezien de hoge positie van het college moesten die door het Nationaal Gerechtshof in Nederland worden beoordeeld. In zo'n geval kon het betrokken lid niet blijven functioneren en om te voorkomen dat het aanzien van het hof zou worden aangetast, moest alleen in dit ene geval aan de gouverneur-generaal in rade de bevoegdheid worden gegeven het aangeklaagde lid op voordracht van het hof zelf te schorsen.⁴³

Bemoeienis van het bestuur met voor de rechter aanhangige zaken was niet geheel te voorkomen, maar de commissie had die zo geregeld dat zo min mogelijk willekeur mogelijk was. Die bemoeienis was beperkt tot de

41 De Grote Postweg bestond dus al vóór de komst op Java van gouverneur-generaal Daendels, die vaak als op opdrachtgever tot de aanleg daarvan wordt gezien. Zie over deze belangrijke communicatieverbinding Stevens 1991.

42 Mijer 1848, p. 207-208. Van Eik 1860, p. 7, geeft een inzichtelijke definitie van het hier bedoelde begrip 'politie': 'die staatszorg, welke alle feiten moet voorkomen, die de openbare orde, rust en veiligheid zouden verstoren, of de regten der personen zouden kunnen krenken, en mede moet werken ter ontdekking van de gepleegde feiten en ter opsporing der daders'.

43 Mijer 1848, p. 208-209.

uitoefening van het recht van gratie, de verlening van surseance (opschorting) van criminele procedures en het fiat executie van doodvonnissen.⁴⁴

In de ogen van de commissie moest het hooggerechtshof in hoofdzaak de volgende taken krijgen. In de eerste plaats moest het in hoger beroep oordelen over alle vonnissen van lagere 'Europese' rechtbanken in civiele zaken en in criminele zaken, waarin *ordinario modo* geprocedeerd was.⁴⁵ Met Europese rechtbanken werden de colleges bedoeld die zaken waarbij Europeanen betrokken waren, beoordeelden. In de tweede plaats moest het toezicht houden op de administratie van een goede en prompte rechtspraak bij de genoemde lagere colleges. In de derde plaats moest het in eerste instantie kennis nemen van misdrijven gepleegd door gouverneurs en andere bevelhebbers op de bezittingen en etablissementen van de staat in Azië. Was in zo'n geval *ordinario modo* geprocedeerd tegen aangeklaagden van Europese afkomst, dan zou hoger beroep bij het Nationaal Gerechtshof in Nederland mogelijk moeten zijn. Ten slotte zou het hof in hoger beroep in hoogste ressort zaken moeten berechten van 'buit en prijs'.⁴⁶ Met buiten

44 Mijer 1848, p. 209.

45 Met procederen *ordinario modo* in strafzaken werd bedoeld de vorm van proces, waarbij een zaak op civiele wijze werd behandeld. Deze procesvorm was uitzonderlijk en werd gebruikt voor gecompliceerde zaken, die niet geschikt waren voor de gebruikelijke procedure, die als extraordinair proces werd aangeduid. Een strafzaak werd extraordinair afgedaan wanneer de beschuldigde zodanig bekend had dat alleen daarop veroordeling kon volgen, en op het bekende feit rechtens straf gesteld was. In het ordinaire proces was plaats voor rechtsbijstand en appel, in het extraordinaire niet. Het verschil tussen beide procesvormen berustte op de Ordonnantie op de stijl van procederen in criminele zaken van 9 juli 1570, die bepaalde dat strafzaken in het algemeen extraordinair afgedaan moesten worden, behalve wanneer die heel belangrijk, moeilijk en onduidelijk waren. In een dergelijk geval kon worden bevolen dat partijen naar het ordinaire proces werden verwezen om door advocaten en procureurs te worden bijgestaan. In een advies van vijf juristen, tevens leden van de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam van het Bataafse Volk, van 28 augustus 1800, werd uitgelegd wat in het voormalige gewest Holland onder een ordinaire proces verstaan moest worden. Het was het proces tegen een beschuldigde die het ten laste gelegde feit niet volledig bekend had, waardoor dat bewezen moest worden. In een ordinaire proces diende de fiscaal zijn vordering met de bewijsstukken bij de rechter in. De beschuldigde antwoordde daarop en de fiscaal repliceerde, waarna de gedaagde in mondeling pleidooi dupliceerde. De vijf juristen waren U.J. Huber, D.J. Steyn Parvé, H.H. Vitringa, J.H. Appellius en J. van Galen, van wie de meesten advocaat en raadsheer in het provinciale gerechtshof van hun provincie van oorsprong waren geweest. In de zaak van de kapitein ter zee De Jong, waarover het advies werd aangevraagd, ging het om de vraag of revisie tegen een – niet appellabele – sententie van de Hoge Zeekrijgsraad mogelijk was hoewel er niet ordinaire geprocedeerd was. De adviseurs oordeelden dat de bij de Hoge Zeekrijgsraad gevolgde procedure zeer dicht bij die van een ordinaire proces kwam en dat daarom aan De Jong vergund moest worden om tegen de sententie in revisie te komen. Bort, Tractaet crimineel 1702, Tit. VII, nrs. 38-47, en Tit. XI, deel I, nrs. 22-24; Faber 1983, p. 32-33; en *Verantwoording Cornelius de Jong* 1804.

46 Mijer 1848, p. 209 en 247-248 (ontwerp-charter, art. 66-70).

en prijzen werden de vijandelijke goederen en schepen bedoeld, die tijdens oorlog door oorlogsschepen van de staat of schepen van particulieren op commissiebrieven of *lettres de marque* aan de vijand werden ontnomen.⁴⁷

Bij de vaststelling van de competentie en van de verdere regelingen voor het college en het personeel had de commissie zoveel mogelijk de voor het Nationaal Gerechtshof in Nederland geldende bepalingen tot voorbeeld genomen, waarbij rekening was gehouden met de plaatselijke omstandigheden in Oost-Indië. De commissie was daarbij met moeite overgegaan tot een onderscheid in behandeling van Europeanen en oosterlingen, maar wel in de volle overtuiging dat dat niet anders kon. Daarbij was gelet op de geldende en de vorige instructie van de Raad van Justitie te Batavia en de *Bataviasche Statuten*.⁴⁸

In Oost-Indië was het vroeger doorgaans heel moeilijk geweest adjunct-reviseurs te vinden, 'lieden (...), die door hunne Rechtskunde bevoegd konden worden geoordeeld, om over zaken, waar in de Hoogste Rechtbank reeds gevonnisd hadt, eene nadere uitspraak te doen', en de commissie voorzag dat het in de constellatie die zij voor het Indisch bestuur voorgestelde, niet beter zou worden omdat tot adjunct-reviseurs mannen benoemd zouden moeten worden die qua rechtskennis gelijk waren aan de rechters die het te herziene vonnis hadden uitgesproken. Die waren in Indië niet aanwezig. Daarom stelde de commissie voor het rechtsmiddel van revisie in Indië af te schaffen. Aangeklaagden van Europese afkomst zouden bij civiele vorderingen die het bedrag van vijfduizend rijksdaalders te boven gingen, en in criminele zaken waarin voor het hooggerechtshof in eerste instantie *ordinario modo* was geprocedeerd, in hoger beroep moeten kunnen komen bij het Nationaal Gerechtshof in Nederland. In alle andere civiele en criminele zaken moest het hof bevoegd zijn bij arrest te vonnissen.⁴⁹

In Oost-Indië waren de rechtbanken tot dan toe onbevoegd geweest kennis te nemen van geschillen over buit en prijs, die in havens in de bezittingen van de staat in Azië waren binnengebracht, behalve wanneer de prijs of buit genomen was door schepen van de VOC of van particulieren die voeren op *lettres de marque* of kaperbrieven door het bestuur namens de VOC in Oost-Indië verleend. 'Buit' was dat wat in oorlogstijd aan de vijand ontnomen werd, en een 'prijs' was een buitgemaakt vijandelijk schip.

47 Het woord buit wordt nu nog alleen in het enkelvoud gebruikt.

48 Mijer 1848, p. 209-210. Met de geldende instructie van de Raad van Justitie te Batavia zal de op 20 augustus 1798 door het Comité tot de Aziatische Handel en Bezittingen vastgestelde *Instructie voor den Hoogen Raad van Justitie van Nederlandsch-Indië, residerende te Batavia*, bedoeld zijn. Deze is afgedrukt in Van der Chijs 1894, p. 999-1011.

49 Mijer 1848, p. 210.

Genoemde onbevoegdheid was nadelig geweest voor officieren in dienst van de staat, die vijandelijke schepen hadden genomen, en zou dat ook zijn voor particulieren omdat het bestuur in Indië voortaan rechtstreeks namens de staat zou worden uitgeoefend. *Lettres de marque* zouden immers voortaan door de staat worden uitgegeven met noodzakelijk gevolg dat aan de hogere en lagere rechtbanken in Indië de bevoegdheid moest worden gegeven van deze geschillen kennis te nemen. In de ogen van de commissie was dat mogelijk zodra het hooggerechtshof zijn werkzaamheden zou hebben aangevangen en aan de lagere rechtbanken de advocaten-adviseurs, waarover hierna sprake is, zouden zijn toegevoegd. Met het oog hierop had de commissie een concept-*Reglement omtrent de Judicature over de Buiten en Prijzen, welke, door Oorlogschepen van den Staat, of door Schepen, bij Particulieren uitgerust, en op bekomen Commissie, of Lettres de marque, uitgevaaren, zullen worden achterhaald en genomen, en ingebracht op eenige der Bezittingen van den Staat in Asia, en over de Zee-roverijen* aan de ontwerp-instructie voor het hooggerechtshof gehecht.⁵⁰

Na de verplaatsing van het hooggerechtshof naar een plaats tussen Tegal en Cheribon en de uitbreiding van de bevoegdheden van het College van Schepenen te Batavia zou de samenstelling van dat college meer in overeenstemming met zijn nieuwe rechterlijke taken moeten worden gebracht. Ook zouden de jaarlijkse honoraria van de leden moeten worden verbeterd om de voornaamste ingezetenen van Batavia aan te moedigen aan de werkzaamheden ervan deel te nemen. In het belang van Batavia en van het aanzien van die stad zou dan tevens een *Magistraat der stad en de ommelanden van Batavia* moeten worden ingesteld, waaraan alle bestuurstaken over de stad en de ingezetenen zouden moeten worden overgedragen. Die taken waren tot dan toe door het College van Schepenen uitgeoefend.⁵¹

De commissie had zich gerealiseerd dat het College van Schepenen, net als de meeste rechtbanken in Nederland, niet alle rechtskennis zou kunnen opbouwen nodig om alle rechtskwesties goed te kunnen oplossen. Omdat het college, anders dan in Nederland gebruikelijk was, in belangrijke zaken geen advies aan gerenommeerde juristen kon vragen, moest daar anders in worden voorzien. De commissie stelde daarom voor om niet alleen bij het genoemde college, maar ook bij de colleges van justitie op de hoofdbezittingen Ambon, Banda, Ternate, Makassar, Malakka en Cochin ambtelijke juristen met de titel van advocaat-adviseur aan te stellen. Dezen zouden tot taak moeten krijgen het college waaraan zij waren toegevoegd, mondeling of

50 Mijer 1848, p. 211.

51 Mijer 1848, p. 211-212.

schriftelijk te adviseren over 'alle voorkomende zaken, de Administratie der Justitie concernerende, en zulks zoo wel in materie van Rechten, als aangaande de form of manier van Procederen'.⁵² Zij mochten echter nooit enige directe invloed op de rechtspraak zelf hebben. Om steeds geschikte mensen voor deze functie te kunnen aantrekken, moesten deze ambtenaren goed gesalarieerd worden. Een ontwerp-*Instructie voor de Advocaten-Adviseurs, bij het Collegie van Schepenen te Batavia, mitsgaders bij de Collegiën van Justitie, op Amboina, Banda, Ternaten, Maccassar, Malacca en Cochim* was bij de ontwerp-instructie voor het hooggerechtshof gevoegd.⁵³

Desondanks bleef in de ogen van de commissie toezicht door het hooggerechtshof op de lagere rechtbanken in het belang van de inheemse bevolking noodzakelijk om de nadelen van gebrekkige rechtskennis, vooral in zaken waarin de doodstraf kon worden opgelegd, zoveel mogelijk te voorkomen. Daarom nam zij in het ontwerp-charter een bepaling op dat het hooggerechtshof toezicht zou houden op het administreren van een goede en prompte rechtsoefening bij alle plaatselijke Europese colleges van justitie.⁵⁴

Maar ook het voorgestelde hooggerechtshof zelf behoorde volgens de commissie, gezien 'het uitgestrekte vertrouwen waar mede hetzelfde opzigtelijk de geheele administratie der justitie in Indiën' bekleed zou zijn, en zijn onafhankelijke positie ten opzichte van het bestuur, verantwoording af te leggen. Met al zijn aanzien en autoriteit moest het in alle opzichten aan zijn taak voldoen en zich strikt houden binnen de grenzen van zijn bevoegdheden, en eer, aanzien en fortuin mochten absoluut niet 'de bolwerken [worden], waar achter [de leden] veilig hunnen pligt zouden kunnen vergeeten of verwaarlozen'. Alle handelingen van het hof moesten daarom onpartijdig en onbevooroordeeld beoordeeld worden, waartoe alleen het Nationaal Gerechtshof in Nederland in staat was. Voortdurend wettig onderzoek van de ambtsverrichtingen van het hooggerechtshof door het Nationaal Gerechtshof zou alle bestuursinvloed kunnen weren en de leden kunnen aansporen met volle inzet aan hun verplichtingen te voldoen, terwijl dat tevens voor het Staatsbewind een waarborg zou zijn dat de administratie van de justitie in Oost-Indië in hoogste ressort aan de oorspronkelijke normen zou blijven voldoen.⁵⁵

52 Concept-Instructie voor de Advocaten-Adviseurs, art. 5; Mijer 1848, p. 324. Denk bij deze advocaten-adviseurs ook aan de *amicus curiae* (Latijn: vriend van het hof), die in het Angelsaksische recht voorkomt en die zonder partij bij een bepaald rechtsgeschied te zijn een rechtbank daarin bijstaat door feitelijke inlichtingen of advies over rechtsvragen te geven.

53 Mijer 1848, p. 323-327 en 212.

54 Mijer 1848, p. 212-213.

55 Mijer 1848, p. 213-214.

De *Nieuwe Bataviasche Statuten* zouden als gevolg van de nieuwe staatkundige toestanden belangrijk moeten worden aangepast alvorens tot wetboek te kunnen dienen. De commissie adviseerde het Staatsbewind om aan het toekomstig Indisch bestuur op te dragen daarvoor een commissie te benoemen, die na advies van het hooggerechtshof een herziening moest opstellen. Die herziening moest het Staatsbewind zelf vaststellen en bekrachtigen.⁵⁶

De commissie signaleerde ook het gebrek aan praktizijns in Indië en hun onkunde die leidde tot gebrekkige instructies van rechtszaken. De VOC kwam daarin tegemoet door bij gelegenheid bekwame advocaten uit te zenden. Hiermee zou volgens de commissie moeten worden doorgegaan. Kandidaten zouden moeten worden aangemoedigd door een tegemoetkoming in reis- en uitrustingskosten en een jaarlijkse toelage om hen tegen gebrek te beschermen. Daartegenover zouden uitgezonden advocaten verplicht moeten zijn om behoeftige partijen *pro deo* bij te staan. Bij de invoering van de door de commissie voorgestelde veranderingen in het justitiewezen zouden enkele bekwame advocaten moeten worden uitgezonden.⁵⁷

De commissie behandelde in haar advies ook de rechtspleging over de inheemse bevolking van Java. Omdat de wetten, zeden en gewoonten van de Javanen naar haar oordeel ongeschonden bewaard moesten blijven, moesten ook de landraden in Semarang en Cheribon blijven bestaan. Dit waren in de VOC-tijd rechtbanken die volgens de genoemde normen in hoogste ressort delicten berechtten die gepleegd waren door Javanen in het gebied van Java dat rechtstreeks onder het bestuur van het Nederlandse gouvernement stond. De landraden zouden qua samenstelling verbeterd kunnen worden en de Javaan zou gemakkelijker recht moeten kunnen krijgen. Ook hier zou het bestuur zoveel mogelijk van de rechtspraak gescheiden moeten worden. Daarom zouden deze colleges niet meer door de gouverneur van Java's Noordoostkust en de resident van Cheribon gepresideerd moeten worden. De instructie van de strafzaken zou door speciaal daarvoor aangestelde Europese commissarissen moeten plaatsvinden. Dezen moesten misbruiken aan gouverneur of resident rapporteren. Een Europese griffier met kennis van de Javaanse taal en zeden moest de landraden bijstaan. De regenten, de inheemse hoofden of bestuurders van regentschappen, moesten niet langer in deze gerechten zitting hebben. Zij hoorden zoveel mogelijk in hun regentschappen aanwezig te zijn en konden beter geen invloed op de administratie der justitie over hun onderhorigen

⁵⁶ Mijer 1848, p. 214-215.

⁵⁷ Mijer 1848, p. 215-216.

hebben. De gouverneur-generaal in rade zou opdracht moeten krijgen om de rechtspraak tegen een jaartraktement en met een geschikte titel aan andere aanzienlijke Javanen op te dragen.⁵⁸

Op de Noordoostkust van Java zou de kwaliteit van de rechtspleging onder de gewone Javanen verbeterd kunnen worden door het vooronderzoek op te dragen aan de resident van het betreffende district samen met de plaatselijke regenten. Deze functionarissen zouden daartoe regelmatig zitting moeten houden en in die zittingen zouden zij tevens kleine delicten eenvoudigweg bestuurlijk kunnen afdoen volgens door de gouverneur-generaal in rade vast te stellen bepalingen. Zwaardere misdaden zouden door de landraad te Semarang moeten worden berecht. Om misbruik van gezag zoveel mogelijk te voorkomen zou van de zittingen van de resident met de regenten nauwkeurig verbaal opgemaakt moeten worden dat maandelijks aan de landraad te Semarang moest worden opgezonden. De Europese commissaris, die bij die landraad moest worden aangesteld (zie vorige alinea), moest elk kwartaal van die verbalen schriftelijk verslag doen aan de gouverneur, zodat deze zo nodig kon ingrijpen.⁵⁹

De commissie behandelde ten slotte de berechting van puur militaire delicten, die in de Aziatische bezittingen werden gepleegd. Net als in Nederland zouden die door militaire krijgsraden berecht moeten worden. Van de vonnissen van de krijgsraden op de 'onderhorige Comptoirs' moest hoger beroep mogelijk zijn op een krijgsraad in Batavia, die werd bijgestaan door een auditeur-militair. Het moest mogelijk zijn om van de vonnissen van de krijgsraden te Batavia in revisie te komen.⁶⁰

De commissie vermeldde in haar rapport dat zij voor de ontwerp-teksten over de verbetering van het justitiewezen in Oost-Indië gebruik had gemaakt van 'de doorwrochte kunde van twee voornamere rechtsgeleerden binnen deze residentie-plaats'. Helaas heb ik niet kunnen achterhalen wie die Haagse juristen waren.⁶¹

2.2.3 Het Charter voor de Asiatische Bezittingen van de Bataafsche Republiek van 27 september 1804

Artikel 48 van de Staatsregeling van 1801 verplichtte het Staatsbewind het inwendig bestuur van de Oost-Indische bezittingen bij charter vast te

⁵⁸ Mijer 1848, p. 216-217.

⁵⁹ Mijer 1848, p. 217.

⁶⁰ Mijer 1848, p. 219-220.

⁶¹ Mijer 1848, p. 210.

stellen. Het Staatsbewind arresteerde dan ook bij besluit van 27 september 1804 nr. 19a een *Charter voor de Aziatische bezittingen van de Bataafsche Republiek*.⁶² Het concept daarvoor was als bijlage gevoegd bij het rapport van de Commissie tot de Oost-Indische Zaken. Het was ontworpen door het lid van de commissie Nederburgh, die daarom wel de ontwerper van het Nederlandse koloniaal regeringsstelsel is genoemd. Het charter staat om dezelfde reden bekend als het Charter van Nederburgh.⁶³

Het Staatsbewind nam het ontwerp grotendeels over. In de artikelen 58 tot en met 85, die over de justitie gingen, werd in wetstekst vastgelegd hetgeen de commissie in haar – hiervoor behandelde – rapport daarover had opgemerkt. Deze artikelen weken slechts op de volgende punten af van de overeenkomstige artikelen van het concept. Waar sprake was van benoemingen door het Staatsbewind op voordracht van het Nationaal Gerechtshof, was die voordracht steeds geschrapt. Het onderzoek van het Nationaal Gerechtshof van alle handelingen van het hooggerechtshof was beperkt tot onderzoek van klachten over de handelingen van dat college. De mogelijkheid van het verlenen van surseance van criminele procedures door de gouverneur-generaal in rade was enigszins verruimd en de artikelen over de militaire rechtspraak waren geschrapt.⁶⁴

2.2.4 Het Reglement op het beleid van de regering en het justitiewezen in de Aziatische bezittingen van de Bataafsche Republiek en van den handel op en in dezelve bezittingen en de bijbehorende instructies van 27 januari 1806

Onder druk van de Franse keizer Napoleon trad op 29 april 1805 een nieuwe *Staatsregeling des Bataafschen Volks* in werking. Enkele dagen later aanvaardde Rutger Jan Schimmelpenninck⁶⁵ de functie van raadpensionaris. De nieuwe staatsregeling repte met geen woord van de koloniën en omdat daarin de plaats van het Staatsbewind met al zijn bevoegdheden werd overgenomen door de raadpensionaris, kwamen de bevoegdheden van het Staatsbewind met betrekking tot de koloniën nu bij hem te liggen. Door het

62 NL-HaNA, Staatsbewind, 2.01.01.05, inv.nr. 116, bevat de minuut van dit besluit met de tekst van het charter. Zie voor de gebeurtenissen tussen de vaststelling van het ontwerp door de commissie en de vaststelling van het charter door het Staatsbewind Schiff 1864, p. 378-380.

63 Grashuis 1897, p. 1252-1253.

64 Stapel 1933, p. 441-443. Zie voor een artikelsgewijze vergelijking van ontwerp en vastgestelde tekst Stapel 1933, p. 436-445.

65 Mr. Rutger Jan Schimmelpenninck (1761-1825), toen sinds kort oud-ordinaris ambassadeur in Frankrijk.

ontbreken van beperkende bepalingen had deze voor wat de regelgeving voor de koloniën betreft de vrije hand.⁶⁶

Vooruitlopend op de volgens de toenmalige plannen binnenkort te verwachten vaststelling van het nieuwe bestuursstelsel voor Bataafs Indië werd de invoering daarvan op 11 november 1805 opgedragen aan twee uit te zenden commissarissen-generaal. C.H. van Grasveld en mr. C.Th. Elout werden als zodanig benoemd.⁶⁷ De eerstgenoemde werd tevens tot gouverneur-generaal aangesteld. Hun hoofdtaak zou de invoering en inwerkingbrenging van genoemd regeringsreglement zijn. Vervolgens werden op 27 januari 1806 bij geheim staatsbesluit een *Reglement op het Beleid van de Regering en het Justitiewezen in de Aziatische bezittingen van de Bataafsche Republiek en van den handel op en in dezelve Bezittingen*, een instructie voor de commissarissen-generaal, een instructie voor de gouverneur-generaal en een instructie voor het Hooggerechtshof van Bataafs Indië gearresteerd. Op 10 februari 1806 volgde nog een nadere geheime instructie voor de commissarissen-generaal.⁶⁸

Het Regeringsreglement van 27 januari 1806 behandelde in de artikelen 50 tot en met 79 het justitiewezen van Bataafs Indië. Deze komen groten-deels woordelijk overeen met de artikelen daarover van het charter van 27 september 1804. Het reglement week in hoofdzaak op de volgende punten van het charter af.

Waar sprake was geweest van het Staatsbewind was dat uiteraard vervangen door de raadpensionaris. Het Hooggerechtshof van Bataafs Indië zou inclus de president geen tien, maar negen leden tellen. Misdaden, die de leden van het college *in officio* of daarbuiten pleegden, moesten worden berecht door het Indisch hooggerechtshof zelf. In het charter was bepaald geweest dat gewone misdaden gepleegd door leden van het hof voor het hooggerechtshof zouden komen en hun ambtsmisdaden voor het Nationaal Gerechtshof in Nederland. De bepaling in het charter die voorschreef dat het hooggerechtshof zijn residentie op Java tussen Cheribon en Tegal hield, was geschrapt. Het reglement regelde de vestigingsplaats van

66 Efthymiou 2005, p. 83-84.

67 Charles Henri van Grasveld (1766-1841), med. dr., toen minister plenipotentiaris aan het hof van Portugal, en mr. Cornelis Theodorus Elout (1767-1841), toen procureur-generaal bij het Nationaal Gerechtshof en lid der commissie tot het ontwerpen van een algemeen wetboek. Zie ook 2.2.7, noot 114.

68 Schiff 1864, p. 382-385. Genoemd geheim Staatsbesluit van de Bataafse Republiek van 27 januari 1806 droeg de letter Q. Het is afgedrukt bij Schiff 1864, p. 390-473. De minuut en het net-exemplaar van dit besluit zijn te vinden in: NL-HaNA, Raadpensionaris, 2.01.01.06, inv. nrs. 88 en 89.

het hof niet. Ook de mogelijkheid van appel op het Nationaal Gerechtshof voor aangeklaagden van Europese afkomst van vonnissen van het hooggerechtshof in strafzaken, waarin in eerste instantie *ordinario modo* voor het hof geprocedeerd was, en van vonnissen in civiele zaken met een belang van meer dan 5000 rijksdaalders, kwam te vervallen. Ambtsmisdrijven gepleegd door ambtenaren van de eerste en tweede klasse – het Regeringsreglement deelde de ambtenaren in vier klassen in – moesten voor het hooggerechtshof worden gebracht, net als civiele zaken tegen deze ambtenaren, indien zij in het ressort van Batavia resideerden. Het onderzoek door het Nationaal Gerechtshof van klachten over handelingen van het Indisch hooggerechtshof en de bevoegdheid van het Nederlandse hof om naar aanleiding daarvan verbeteringsvoorstellen aan het Staatsbewind te doen, waren geschrapt. Ook de voordracht van drie personen door het Nationaal Gerechtshof bij de benoemingen van de procureur-generaal, de griffier en de adjunct-griffier bij het hooggerechtshof en de advocaten-adviseurs bij de lagere colleges op Java en in de buitenbezittingen, die nu door de raadpensionaris gebeurden, was komen te vervallen.

In de *Instructie voor Commissarissen-Generaal van Bataafsch Indiën* werd de hiervoor genoemde hoofdtak van de commissarissen-generaal om het Regeringsreglement in te voeren uitgewerkt. Voor wat het justitiewezen betreft moesten zij de Hoge Raad van Justitie te Batavia ontbinden en het Hooggerechtshof van Bataafs Indië oprichten en organiseren. Voorts moesten zij het College van Schepenen te Batavia conform het Regeringsreglement reorganiseren. De Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissements moest advies krijgen over de mogelijkheid van appel van vonnissen van het hooggerechtshof in eerste aanleg in criminele procedures tegen aangeklaagden van Europese afkomst, en van vonnissen van het hof in eerste aanleg bij civiele vorderingen boven een bepaald bedrag. De overige veranderingen in het justitiewezen, die het regeringsreglement voorschreef, moesten, voor zover de omstandigheden dat toelieten, worden ingevoerd. Het opstellen van een instructie voor de advocaten-adviseurs werd aan commissarissen-generaal overgelaten. Ook moesten zij onderzoeken of de procureur-generaal eventueel taken bij bepaalde civiele en domaniale zaken moest krijgen of op enige andere wijze werkzaam moest zijn.⁶⁹

De genoemde instructie handhaafde de berechting van strafzaken tegen inheemse beklaagden bij de landraden in Semarang en Cheribon, maar de gouverneur te Semarang en de resident te Cheribon mochten die

69 Instructie voor Commissarissen-Generaal van Bataafsch Indiën, art. 25-31. Schiff 1864, p. 427-428.

rechtbanken niet meer presideren en de instructie moest door een Europese commissaris gedaan worden. De zaken bij die landraden moesten volgens de zeden en gebruiken van de Javaan ordelijk en regelmatig worden afgedaan en de notulen van deze rechtbanken moesten door een Europese secretaris worden opgesteld. De regenten mochten niet meer aan de rechtspraak deelnemen, maar andere bekwame en aanzienlijke Javanen moesten met behoorlijke titel en rang in de landraden zitting krijgen. Alles met het doel de strafrechtspleging onder de inheemse bevolking te verbeteren en verkeerde invloed van het bestuur uit te bannen. Op de noordoostkust van Java moest het voorlopig onderzoek door de plaatselijke residenten met de regenten worden gedaan en deze moesten daartoe op bepaalde tijden zitting houden. Kleine misdaden mochten zij *de plano* afdoen met een 'straf van correctionele politie'. Bij zware misdrijven moesten delinquenten na het horen van getuigen voor de landraad te Semarang worden gebracht. De residenten waren verplicht behoorlijk verbaal van deze zittingen te houden. In de Ommelanden van Batavia moesten de rechtspleging en de politie zo gauw mogelijk worden verbeterd, desnoods door nieuwe rechtbanken op te richten.⁷⁰

Bij het staatsbesluit van 27 januari 1806 werd ook een *Instructie voor het Hoge Gerechtshof van Bataafsche Indiën* vastgesteld.⁷¹ Deze was op onbelangrijke tekstuele veranderingen na grotendeels gelijk aan het concept op 31 augustus 1803 vastgesteld door de Commissie tot de Oost-Indische Zaken. De belangrijkste afwijkingen waren de volgende. Het hooggerechtshof zou met de president niet tien maar negen leden tellen en een vaste plaats van vestiging werd niet meer voorgeschreven. Aan het Nationaal Gerechtshof in Nederland werd geen enkele taak met betrekking tot het Indisch hooggerechtshof toegekend. Vervallen waren de voordracht van het Nationaal Gerechtshof bij de benoemingen van president, leden, procureur-generaal en griffiers, de mogelijkheid van appel op het Nationaal Gerechtshof van bepaalde vonnissen, de berechting voor het Nationaal Gerechtshof van de gouverneur-generaal ter zake van misdaad en van de leden van het hof ter zake van ambtsmisdaden en de periodieke toezending aan het Nationaal Gerechtshof van de rollen en het secreet register van de adviezen van president en leden in civiele of criminele zaken waarin definitief vonnis was gevelde. Genoemd secreet register kwam te vervallen en het relaas moest

70 Instructie voor Commissarissen-Generaal van Bataafsche Indiën, art. 32-34. Schiff 1864, p. 428-430.

71 De Instructie voor het Hoge Gerechtshof van Bataafsche Indiën van 27 januari 1806 is afgedrukt bij Schiff 1864, p. 445-466.

nu aan de Raad der Aziatische Bezittingen worden ingezonden. De titel *Van de Rolle en Requestkamer* werd niet overgenomen. De verplichte inzending aan het hooggerechtshof door de advocaten-adviseurs bij het College van Schepenen van Batavia en de andere Europese rechtscolleges van een journaal van hun ambtsverrichtingen met hun adviezen om het toezicht van het hof op de goede en prompte rechtsbedeling door de genoemde colleges te vergemakkelijken, was geschrapt. Zo nodig kon de taak van de procureur-generaal worden uitgebreid met andere werkzaamheden, waaronder die voor bepaalde civiele of domaniale zaken.

Van Grasveld en Elout zijn niet toegekomen aan de opdracht die raadpensionaris Schimmelpenninck hun op 27 januari 1806 gaf. Zij vertrokken naar Java en maakten de reis in verband met de oorlog met Groot-Brittannië over New York. Daar verbleven zij nog toen hun op 23 september 1806 het bericht bereikte dat koning Lodewijk Napoleon hen op 20 juni 1806 had teruggeroepen. Zij kwamen op 4 januari 1807 weer in Nederland terug. Inmiddels had de koning het Regeringsreglement van 27 januari 1806 ingetrokken.⁷²

2.2.5 De Instructie voor den Gouverneur-Generaal der Aziatische coloniën en bezittingen van Zijne Majesteit den Koning van Holland en de Instructie voor den Gouverneur-Generaal en de Raden van Indiën van 9 februari 1807

Op 24 mei 1806 sloten Frankrijk en de Bataafse Republiek het tractaat, waarbij de koningskroon van Holland werd aangeboden aan Lodewijk Napoleon. Deze besteedde op 5 juni van dat jaar de troon van het Koninkrijk Holland en op 7 augustus 1806 trad de *Constitutie voor het Koninkrijk Holland* in werking.⁷³ Deze grondwet schreef voor dat het bestuur van de koloniën door bijzondere wetten geregeld zou worden en dat 'de Bestiering der Koloniën, en van alles wat derzelver innerlijke Regering [betreft]' bij uitsluiting aan de koning behoorde.⁷⁴ Dit betekende dat in het Koninkrijk Holland het bestuur van de koloniën binnen de wettelijke grenzen een koninklijk prerogatief was.⁷⁵ Bij decreet van 11 juli 1806 had Lodewijk Napoleon het Regeringsreglement van 27 januari 1806 (zie 2.2.4) al ingetrokken, de Aziatische Raad opgeheven en een minister van Koophandel en Koloniën

⁷² Efthymiou 2005, p. 102.

⁷³ De *Constitutie voor het Koninkrijk Holland* is te vinden in Böhntling & Rijpperda Wierdsma 1956, p. 153-164.

⁷⁴ *Constitutie voor het Koninkrijk Holland*, art. 12 en 36.

⁷⁵ Zie voor de staatsrechtelijke positie van de koning krachtens de *Constitutie voor het Koninkrijk Holland* Dölle 2006, p. 39.

onder zijn eindbeslissing verantwoordelijk gemaakt voor het bestuur over de koloniën. De minister was gebonden aan een speciale instructie. In 1808 werd het ministerie omgezet in een ministerie van Marine en Koloniën, maar verder bleef de bestuursituatie onveranderd.⁷⁶

Bij geheim decreet van 28 januari 1807 benoemde Lodewijk Napoleon de kolonel-generaal Daendels⁷⁷ tot gouverneur-generaal van de Oost-Indische bezittingen en op 9 februari volgde de vaststelling van diens instructie en van die voor de gouverneur-generaal en de raden van Indië.⁷⁸

Daendels' benoeming had tot doel Java voor Nederland te behouden.⁷⁹ In zijn instructie lag daarom de nadruk op zijn militaire verplichtingen voor de verdediging van dat eiland. De instructie bepaalde niets over het justitiewezen als zodanig. Wel moest de gouverneur-generaal zorgen voor de handhaving der wetten en de eerbiediging daarvan zonder onderscheid van personen en in zijn eed zwoer hij 'de rigtige administratie der crimineele en civiele justitie te zullen handhaven'. De instructie schreef de gouverneur-generaal ook voor om ter plaatse vooral nauwkeurig te onderzoeken of het concept-charter van de Commissie tot de Oost-Indische Zaken al dan niet aangepast als grondwet voor de Aziatische bezittingen zou kunnen dienen.⁸⁰

De instructie voor de gouverneur-generaal en de raden van Indië, die samen de Hoge Regering vormden waaraan het civiele bestuur was opgedragen, repte met geen woord over het justitiewezen. Wel was daarin in verband met enkele specifieke bevoegdheden van de Hoge Regering sprake van het 'gerechtshof te Batavia'. Daarmee kan alleen de Hoge Raad van Justitie bedoeld zijn. De beide instructies noemden geen andere rechtbanken.⁸¹

Uit het voorgaande is af te leiden dat het niet de bedoeling van koning Lodewijk Napoleon was dat Daendels als gouverneur-generaal het Indische

76 Mijer 1860, p. 111, en Efthymiou 2005, p. 99-102.

77 Mr. Herman Willem Daendels (1762-1818), op dat moment lid van de Staatsraad en sedert tien dagen kolonel-generaal van de troepen te paard. Zie voor hem ook Stapel 1941, p. 76-77.

78 Geheime decreten van 28 januari en 9 februari 1807 letters O10 en B. NL-HaNA, Staatssecretarie LN, 2.01.01.07, inv.nr. 628. De beide instructies zijn afgedrukt in Mijer 1848, p. 345-356 en 357-367.

79 Mackay 1861, p. 1-3.

80 Instructie voor den gouverneur-generaal der Aziatische coloniën en bezittingen van Z.M. den Koning van Holland, art. 19, 20, 23, 26 en 37.

81 Instructie voor den gouverneur-generaal en de raden van Indië, art. 12, 13, 18, 20 en 21. Hierbij ging het om de advisering bij gratieverlening, de berechting van staatsgevaarlijke personen, het *forum privilegiatum* voor de gouverneur-generaal en de raden van Indië bij tegen hen ingestelde civiele vorderingen en dat voor de raden van Indië bij berechting wegens door hen begane misdaden en de behandeling van decreten van apprehensie (bevelen tot gevangenhouding) tegen raden van Indië verleend ter zake van door hen gepleegde delicten.

bestuur of het justitiewezen in Oost-Indië zou hervormen. Hij moest slechts onderzoeken of de in Nederland gemaakte plannen voor het bestuur van de Oost-Indische bezittingen daar ingevoerd konden worden. Besluiten daaromtrent zouden in Nederland genomen worden.⁸²

2.2.6 De instructie voor generaal Jan Willem Janssens van 22 november 1810

Op 9 juli 1810 werd het Koninkrijk Holland bij Frankrijk ingelijfd. Daarom benoemde keizer Napoleon Daendels' opvolger. Dat was de Franse generaal Jan Willem Janssens.⁸³ Deze werd bij decreet van 16 november 1810 aangesteld tot 'gouverneur général de nos établissements à l'est de l'Isle de France'. Janssens viel formeel onder de kapitein-generaal van Île de France (Mauritius).⁸⁴

De literatuur kende deze benoeming uiteraard. Minder bekend is echter dat Napoleon op 22 november 1810 een instructie voor Janssens heeft vastgesteld. De tekst daarvan was tot nu toe in Nederland onbekend. Mijer⁸⁵

82 Aldus ook Efthymiou 2005, p. 103-104.

83 (Jhr.) Jan Willem Janssens (1762-1838), toen sinds weinige dagen oud-lid van de Commissie voor de zaken van Holland (Conseil pour les affaires de Hollande) in Parijs, die tot taak had gehad de inlijving van het Koninkrijk Holland bij Frankrijk te begeleiden. Zie voor hem ook Stapel 1941, p. 78-79.

84 Ball 1982, p. 89.

85 Mr. Pieter Mijer (1812-1881) was in 1834 als advocaat en procureur bij het hooggerechtshof en de verdere rechtbanken te Batavia toegelaten en in 1835 benoemd tot referendaris ter Algemene Secretarie met de speciale opdracht om een 'oordeelkundig alphabetisch register [samen te stellen] van alle belangrijke beslissingen der Regering, sedert het jaar 1816, en (...) de vereischte data [te verzamelen], om den ambtenaar, aan het hoofd der Secretarie geplaatst, ten allen tijde te kunnen inlichten, omtrent het sijstema van beslissing, dat, in elk voorkomend geval, behoort te worden gevolgd, na aanleiding der bestaande antécédents'. *Javasche Courant* 21 febr. 1835 nr. 15. Hij doorliep vervolgens een voorspoedige carrière bij het Indische hooggerechtshof, die hij afsloot als procureur-generaal (1849-1851). Hij werd lid van de Raad van Indië (1851-1855) en tijdens verlof in Nederland minister van Koloniën in de kabinetten Van Hall-Donker Curtius en Van der Brugghen (1856-1858), vervolgens lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (1860-1866) en weer minister van Koloniën (30 mei 1866 tot 17 september 1866) in het kabinet-Van Zuylen van Nijevelt. Bij koninklijk besluit van laatstgenoemde datum werd hij tot gouverneur-generaal van Nederlands-Indië benoemd. Deze benoeming leidde in de Tweede Kamer tot de bekende motie van afkeuring, ingediend door mr. L.W.C. Keuchenius ('motie-Keuchenius'). Keuchenius bedoelde met deze motie de uittreding van minister Mijer uit het mede door hem gevormde kabinet (en impliciet zijn benoeming tot gouverneur-generaal) te veroordelen omdat Mijer naar de mening van Keuchenius in het kabinet zitting had moeten blijven houden om een wetsontwerp in te dienen dat een oplossing gaf over de – op dat moment prangende politieke – vraag of op Java de bestaande gebruiksrechten van de inheemse bevolking op de grond geëerbiedigd moesten worden. Het aannemen van de motie was een belangrijke stap op de weg

meldde al in 1860 dat Janssens een instructie had gekregen, maar deze was toen in Nederland niet te vinden. Mijer veronderstelde dat 'het Charter der Commissie van 1803 ook de grondslag [had] uitgemaakt der door Baud bedoelde Instructie van Janssens'.⁸⁶

In 1906 en 1941 droegen familieleden van Janssens van hem afkomstige archivalia aan het toenmalige Algemeen Rijksarchief over. Daartoe behoorde het door Napoleon getekende diploma met zijn benoeming tot gouverneur-generaal. De minister van de Marine en de Koloniën Decrès⁸⁷ zond dit bij brief van 22 november 1810 aan Janssens toe. Daarin schreef de minister onder meer het volgende: 'Aux trois expéditions ci dessus, je joins les lettres patentes signées de la main de Sa Majesté elle même, qui vous ont été expédiées en forme d'instructions pour servir à vous faire reconnaître dans votre dignité et vous diriger dans le gouvernement qui vous est confié'.⁸⁸

In het diploma was de opdracht aan Janssens als volgt geformuleerd:

'Notre intention est que vous preniez pour règle de votre conduite dans le Gouvernement que nous jugeons à propos de vous confier, la Charte arrêtée le 31 Aout 1803,⁸⁹ par le Gouvernement batave pour la direction de ces possessions dans les Indes Orientales, ainsi que les ordres et instructions postérieurs, donnés au Gouverneur actuel par le Roi de Hollande. Vous devrez vous appliquer surtout à exécuter et faire exécuter celles des dispositions contenues dans ces Actes qui sont en harmonie avec les lois

van de vestiging van de parlementaire democratie met zijn ministeriële verantwoordelijkheid. Mijer en Keuchenius kenden elkaar uit Batavia goed. De laatstgenoemde was daar o.m. lid van de Raad van Justitie (1848-1850), advocaat-generaal (1850-1851) en raadsheer in het hooggerechtshof (1851-1854) geweest. Zie ook 3.6.2.3, Adviezen, noot 322. Zie voor Mijer ook Stapel 1941, p. 100-101.

⁸⁶ Mijer 1860, p. 109 (noot 5).

⁸⁷ Denis (duc) Decrès (1761-1820), aanvankelijk zeeofficier, minister van de Marine en Koloniën van 1801 tot 1814 en in 1815.

⁸⁸ NL-HaNA, Janssens, 2.21.092, inv.nrs. 66 en 76. Het benoemingsbesluit en de tekst van het diploma zijn inmiddels ook in de Archives Nationales te Parijs teruggevonden: Archives Nationales, Parijs, Secrétairerie d'État impériale et cabinet de Napoléon Ier, AF/IV/498/3833. Général Janssens, 1810 (minute de Décret impériale du 16 novembre 1810). De in de brief van de minister van de Marine en de Koloniën genoemde afschriften betroffen keizerlijke decreten van respectievelijk 16, 17 en 21 november 1810, waarmee Janssens werd benoemd tot gouverneur-generaal, tot commandeur van het Legioen van Eer met ingang van de dag van vertrek uit een Franse haven en tot groot-officier van dat legioen met ingang van de dag van overname van het bestuur.

⁸⁹ Dit was de datum van het rapport van de Commissie tot de Oost-Indische Zaken. Het charter zelf dateert zoals hiervoor vermeld van 27 september 1804.

générales de Notre Empire, et peuvent être maintenues dans les Indes, depuis le changement politique survenu en Hollande.

Le premier et le plus important de vos devoirs, est de conserver à notre Empire ces possessions importantes, et de les mettre à l'abri de l'insulte de l'ennemi; de maintenir la paix et le bon ordre, tant parmi les Naturels de l'Isle de Java que parmi les Européens et tous autres habitants de la Colonie, de veiller à la prospérité de tous, d'encourager les différentes espèces de Culture, de favoriser les opérations commerciales, et d'utiliser pour le plus grand avantage de notre Couronne Impériale les ressources que présentent ces possessions.

A cet effet, Nous vous donnons et conférons par ces présentes, le pouvoir d'apposter dans l'administration intérieure des susdites possessions, et au dehors, en tout ce qui pourra concourir au bien de notre Service, tous les changemens ou modifications qui vous paraîtront nécessaires pour y établir l'harmonie avec l'administration générale et les intérêts politiques de Notre Empire, voulant et entendant que vous en rendrez compte à Notre Ministre de la Marine et des Colonies pour être mis sous nos yeux, et qu'une année après votre arrivée à votre destination, vous lui adressiez un projet de Charte pour le Gouvernement de nos possessions à l'Est de l'Isle de France, afin que sur le rapport qui nous en sera fait par notre Susdit Ministre, nous arrêtions définitivement la Constitution des dites possessions.'

De veronderstelling van Mijer is dus juist bevonden.

Janssens vertrok op 29 december 1810 naar Java en kwam daar eind april 1811 aan. Op 16 mei 1811 nam hij het bestuur uit handen van Daendels over.⁹⁰ Intussen werd door de Britse koloniale autoriteiten in Bengalen een invasie van Java voorbereid. De reden was angst voor Franse omsingeling van Brits-Indië en bedreiging van de Britse handelsbelangen in Azië door een bezetting van Java door Frankrijk.⁹¹ De Britse invasievloot verscheen begin augustus 1811 op de rede van Batavia en op 4 augustus landden de Britse troepen en begonnen de vijandelijkheden. Deze resulteerden in een capitulatie van Janssens op 18 september 1811.⁹² Java ging in Britse handen over.

⁹⁰ Efthymiou 2005, p. 113.

⁹¹ Ball 1982, p. 105-113.

⁹² Ball 1982, p. 113. Zie voor de Britse invasie en de krijgsverrichtingen tot de capitulatie ook Levysohn Norman 1857, p. 17-39.

2.2.7 Het Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, de Cultuur en den Handel in 's lands Aziatische Bezittingen en de Instructie voor Commissarissen-Generaal van 3 januari 1815

Op 30 maart 1814 werd Willem Frederik prins van Oranje-Nassau ingehuldigd als soevereine vorst der Verenigde Nederlanden en op die datum trad de *Grondwet voor de Vereenigde Nederlanden* in werking.⁹³ Artikel 36 bepaalde dat de soevereine vorst bij uitsluiting het opperbestuur had over de koloniën en bezittingen van de staat in andere werelddelen. Krachtens deze bepaling stelde de vorst op 3 januari 1815 een *Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, de Cultuur en den Handel in 's Lands Aziatische Bezittingen* vast.⁹⁴ Hierin werden regelingen voor het bestuur en de staatsinstellingen van de Oost-Indische bezittingen gegeven.

De totstandkoming van dit reglement moet worden gezien tegen de achtergrond van de Conventie van Londen, die Groot-Brittannië en de Verenigde Nederlanden op 13 augustus 1814 sloten. In verband met het post-Napoleontische streven om een krachtige Nederlandse staat te vormen, werden daarbij de overzeese bezittingen die Nederland op 1 januari 1803 had bezeten, teruggegeven met uitzondering van de Kaap de Goede Hoop en de volksplantingen van Demerary, Essequibo en Berbice.⁹⁵ Hierdoor kwam Nederland opnieuw voor de vraag te staan hoe het bestuur van de Oost-Indische bezittingen ingericht moest worden.

De koning stelde op grond van artikel 35 van de Grondwet van 1814 een adviescollege in voor de secretaris van staat voor de koophandel en koloniën met de naam Raad van Koophandel en Koloniën. Daaraan droeg de koning reeds op 1 september 1814 op om nog in diezelfde maand te adviseren over de meest verkieslijke bestuursinrichting voor de Oost-Indische 'volksplantingen'. Ook moest de raad advies uitbrengen over de voorlopige voorschriften voor de handel op de bezittingen in Oost-Indië en over de vraag hoe de producten van die gebieden met het meeste voordeel voor de staat verkocht moesten worden. De soeverein verlangde

93 De Grondwet van 1814 is onder meer te vinden in Böhthlingk & Rijpperda Wierdsma 1956, p. 166-192.

94 Soeverein Besluit van 3 januari 1815 nr. 48. Dit besluit is onder meer te vinden in Mijer 1848, p. 369-396.

95 Van den Doel 1996, p. 20. Lagemans 1858, p. 34-40, geeft de authentieke Engelse en Franse teksten van deze conventie en de bijbehorende artikelen, De Waal 1860, p. 9-13, een Nederlandse vertaling.

‘dat daarbij (...) in het oog gehouden [zouden worden] het in 1803 ontworpen charter, de nadere bepalingen bij gelegenheid der zending van den heer Elout [in 1806] gemaakt, en de belangrijke instellingen gedurende het Bewind van den Heer Daendels tot stand gekomen’.⁹⁶

Het advies van de Raad van Koophandel en Koloniën werd op 21 oktober 1814 uitgebracht. Het leidde tot de vaststelling van het genoemde regeringsreglement, waarvan Mijer in 1848 al schreef dat het het ontwerp-charter uit 1803 in al zijn hoofdbepalingen had gevolgd.⁹⁷

Het Regeringsreglement van 1815 behandelde het Indische justitiewezen in de artikelen 46 tot en met 76.⁹⁸ Na de bepaling dat overal in Indië recht gesproken zou worden uit naam en vanwege de soevereine vorst, volgden twintig artikelen over een in te stellen opperste gerechtshof, dat Hooggerechtshof van Nederlands-Indië genoemd zou worden. Dit hooggerechtshof zou met meetelling van de aanblijvende president negen leden tellen en het zou door een griffier en een adjunct-griffier worden bijgestaan. Een procureur-generaal zou het recht van de hoge overheid bij het hof waarnemen.⁹⁹ De genoemde rechterlijke ambtenaren moesten in Nederland of in een Nederlandse bezitting buiten Europa geboren zijn. Naturalisatie gaf hier gelijk recht als geboorte. De leeftijdsvereisten voor president, leden en griffier, adjunct-griffier en procureur-generaal waren respectievelijk dertig, vijfentwintig, tweeëntwintig en achtentwintig jaar. Zij moesten allen gegradueerde juristen zijn. Andere ambten of bedieningen mochten zij niet bekleden en handel drijven was hun verboden. Ook mochten zij geen belastingpachters of zaakwaarnemers zijn en in andere permanente ambten mochten zij alleen met uitdrukkelijke toestemming van de soeverein benoemd worden. Vacatures zou de ‘gouverneur-generaal in rade’ – dat wil zeggen de Hoge Regering belast met ‘het beleid der zaken van politie en civiele regering’ of wel het civiele bestuur – *ad interim* vervullen uit door het hof op te stellen voordrachten van drie personen. De soeverein

96 Soeverein Besluit van 1 september 1814 nr. 5, afgedrukt bij Platteel 1936, p. 139-140. Zie voor het advies van de Raad van Koophandel en Koloniën en de totstandkoming daarvan Platteel 1936, p. 71-89.

97 Mijer 1848, p. xx.

98 Platteel 1936 behandelt de geschiedenis van het Regeringsreglement van 1815 en van de redactie daarvan.

99 Hiermee wordt bedoeld dat de procureur-generaal het recht van de landsregering om bij nood en ten behoeve van het algemeen belang over personen en rechten van ingezetenen te beschikken, het *imperium eminens*, moest handhaven en behartigen. De omschrijving van dit recht ontleen ik aan Zuidema 1914, p. 595.

vervulde de vacatures definitief. President en leden die binnen tien jaar na installatie ontslag namen, zouden uitzicht op pensioen of aanspraken op andere gunsten verliezen.¹⁰⁰

Ambts- en andere misdaden gepleegd door leden van het hof zouden voor het hof zelf worden berecht. In zo'n geval was schorsing of ontzetting door de gouverneur-generaal in rade alleen mogelijk op voordracht van het hof. Direct na beschuldiging van een lid van misdaad moest dit aan de gouverneur-generaal in rade worden gemeld en een gouvènementscommisaris zou het proces bijwonen 'alleenlijk om te zien en te hooren, en zonder daarbij eenigen invloed te mogen oefenen, veelmin eene adviserende of concluderende stem te hebben'.¹⁰¹

Naast de hierna te noemen rechtspraak in eerste instantie en in hoger beroep deelde het Regeringsreglement van 1815 het hooggerechtshof als hoofdtaak toe het hebben en houden van 'het toezicht (...) op het administreren eener goede en prompte regtsoefening bij alle subalterne kollegien van justitie in Indië, alles overeenkomstig de instructie voor den Hoge nader te arresteren'. Het hof zou steeds bevoegd zijn de algemene maatregelen die het hiertoe nuttig oordeelde, aan de Hoge Regering voor te stellen.¹⁰²

In *civilibus* zou het hooggerechtshof in eerste instantie oordelen over alle zaken waarin de gouverneur-generaal, de raden van Indië en bepaalde ambtenaren van de eerste of tweede klasse, voor zover deze laatste in het ressort van Batavia woonden, in rechte werden betrokken, en over alle zaken die volgens zijn instructie aan het hof ter kennisneming zouden worden opgedragen. Alle misdrijven begaan door de raden van Indië en alle ambtsmisdrijven gepleegd door opperhoofden en gezaghebbers en verdere hoofden van administratie, behorende tot de eerste en tweede klasse der ambtenaren, zouden in eerste aanleg door het hof worden berecht.¹⁰³

In hoger beroep zou het hooggerechtshof oordelen over alle vonnissen van lagere rechtbanken in Nederlands-Indië in civiele zaken. In criminele zaken was slechts appel op het hof mogelijk wanneer in eerste aanleg voor een lagere rechtbank in Indië *ordinario modo* was geprocedeerd.¹⁰⁴ Verder zou het hof in hoger beroep alle geschillen berechten over vijandelijke schepen, die in oorlogstijd door oorlogsschepen of door schepen van particulieren

100 Regeringsreglement 1815, art. 47-52, en art. 2 voor wat de Hoge Regering betreft.

101 Regeringsreglement 1815, art. 53-55.

102 Regeringsreglement 1815, art. 56.

103 Regeringsreglement 1815, art. 57 en 58.

104 Regeringsreglement 1815, art. 60.

voorzien van commissiebrieven of *lettres de marque* in beslag werden genomen en in een Indische bezitting werden opgebracht. Het hof zou ook zaken over zeeroverijen, plunderingen van schepen of ladingen gepleegd in volle zee, op de reden of in de havens in hoger beroep behandelen. In eerste aanleg moesten deze kwesties voor de rechterlijke colleges in Batavia worden gebracht.¹⁰⁵

De gouverneur-generaal in rade zou op verzoek van een aangeklaagde en na advies van het hooggerechtshof surseance van bij het hof aanhangige criminele procedures mogen verlenen. Zou dat tegen het advies van het hof in voor onbepaalde tijd gebeuren, dan moest het hof daarin berusten, maar het was dan tevens verplicht de stukken van de zaak aan het departement van Koophandel en Koloniën in Nederland op te zenden om de soeverein te laten beslissen. Voor de executie van doodvonnissen zou vooraf het fiat executie van de gouverneur-generaal nodig zijn. De gouverneur-generaal kon dat weigeren. Hij kon het fiat executie niet verlenen wanneer de procedures of de executie waren opgeschort of wanneer gratie werd verleend. Tussenkoms van enige politieke macht, die niet bij het reglement was toegekend, zou verboden zijn. Het recht van gratie en remissie en kwijtschelding van straffen werden in naam van de soeverein door de gouverneur-generaal in rade uitgeoefend.¹⁰⁶

Het Regeringsreglement van 1815 bepaalde het volgende over de lagere rechtscolleges. In Batavia zou een college van rechtspleging bestaan samengesteld uit een 'bekwaam' aantal leden en een vaste president, die allen tenminste 25 jaar oud moesten zijn. Vijf leden moesten afkomstig zijn uit de burgerstand. Een hoofdschout zou het recht van de hoge overheid bij deze rechtbank waarnemen. Vacatures zouden door de gouverneur-generaal in rade worden vervuld uit een voordracht van drie personen, die de magistraat van Batavia moest aanbieden. De leden van dit college van rechtspleging, de hoofdschout en twee wethouders zouden de magistraat van de stad en jurisdictie van Batavia vormen. Zo mogelijk zouden de rechtbanken te Batavia en op alle andere plaatsen en etablissementen waar die zouden worden ingesteld, moeten worden bijgestaan door advocaten-adviseurs. Hun taak werd in het reglement van 1815 niet omschreven. Voor hen zouden een leeftijdsgrens van 25 jaar en verder dezelfde vereisten als die voor de leden van het hooggerechtshof gelden. De gouverneur-generaal in rade zou voorlopig voorzien in vacatures bij deze ambtenaren uit een voordracht van

¹⁰⁵ Regeringsreglement 1815, art. 61.

¹⁰⁶ Regeringsreglement 1815, art. 62-65 en 16.

drie personen op te stellen door het hooggerechtshof. De soeverein zou de voorlopig aangestelden moeten bevestigen.¹⁰⁷

De rechtspleging onder de inheemse bevolking stond onder voortdurend toezicht van het Hoge Indische Bestuur. Dit bestuur moest de rechtspraak in de gebieden onder onmiddellijke Nederlandse heerschappij zoveel mogelijk zuiveren van ingeslepen misbruiken. Ook moest het ervoor zorgen dat de inlandse bevolking gemakkelijk snelle en goede justitie kon krijgen door uitbreiding van de bestaande landraden of instelling van nieuwe.¹⁰⁸

Op 3 januari 1815 stelde de soevereine vorst ook de instructies vast voor de uit te zenden commissarissen-generaal en gouverneur-generaal.¹⁰⁹ Volgens de *Instructie voor Commissarissen-Generaal* hadden deze functionarissen tot taak de Indische bezittingen van de Britten over te nemen en een Nederlands bestuur in te stellen. Bij hun handelen moesten zij het Regeringsreglement van 1815 tot leidraad nemen. Artikel 25 bepaalde hoe de commissarissen-generaal dit reglement moesten hanteren:

‘Zij zullen in het algemeen tot leidraad hunner werkzaamheid nemen het Algemeen Reglement, daarbij steeds in het oog houdende den werkelijken toestand en de behoefte der Indische bezittingen, en acht gevende op de verschillende belangrijke oogpunten uit welke het gewichtige stuk der Indische bezittingen, regering en handel, bij vroegere en latere staatsstukken en rapporten is beschouwd geworden, en welke alle te dien einde aan hen tot hunner informatie en narigt zullen worden ter hand gesteld. En daar, bij het maken van voorschreven Reglement, niet met genoegzame juistheid bekend geweest is noch heeft kunnen zijn, in welken staat zich de bezittingen bevinden, zullen alle inrigtingen omtrent de mindere Regeringskollegiën en het Justitiewezen, mitsgaders omtrent den landbouw, handel en scheepvaart, of trapsgewijs ingevoerd, of zelfs gewijzigd worden naar den toestand, waarin Commissarissen-Generaal dezelve, bij de overneming uit handen van het Engelsch bestuur, zullen aantreffen.’

De opstellers van het Regeringsreglement van 1815 hielden er dus rekening mee dat dit niet ongewijzigd zou worden ingevoerd.

Voor wat het justitiewezen betreft was aan commissarissen-generaal voorgeschreven

¹⁰⁷ Regeringsreglement 1815, art. 67-69 en 71-72.

¹⁰⁸ Regeringsreglement 1815, art. 73.

¹⁰⁹ Deze instructies zijn afgedrukt in Platteel 1936, p. 219 e.v.

‘dadelijk [te] arresteren de noodige instructien voor het Hoog Gerechtshof, de Collegien van Justitie te Batavia, en op alle andere plaatsen, waar dezelve gevoegelijk zullen kunnen worden geëtablisseed, zoowel als de instructie voor den Procureur-Generaal, de Griffiers, en andere ministers, alsmede voor de Advocaten-Adviseurs, en alzoo het Justitiewezen volgens de leiding van het Reglement tot stand [te] brengen’.¹¹⁰

Ook moesten zij onderzoeken

‘of er redenen [waren] om eenig appel [in Nederland] toe te laten van vonnissen, bij het Hoog Gerechtshof, ter eerster instantie, in criminele zaken gewezen, en waar in ordinario modo [zou] zijn geprocedeerd tegen den aangeklaagde van Europesche ouders afkomstig, mitsgaders in civiele zaken eene zekere bepaalde som te boven gaande’.¹¹¹

De *Nieuwe Statuten van Batavia* moesten zo nodig worden herzien en nagegaan moest worden of de wetten en gewoonten betreffende de rechtspleging bij de inlandse bevolking nog voldeden. Commissarissen-generaal moesten voor die rechtspleging bepalingen vaststellen die voldeden aan de bedoeling van het regeringsreglement.¹¹² In het algemeen moesten de commissarissen-generaal het bestuur op de buitenbezittingen zoveel mogelijk organiseren als op Java.¹¹³

Op 22 september 1814 had de soevereine vorst mr. C.Th. Elout¹¹⁴, G.A.G.P. baron van der Capellen¹¹⁵ en mr. H.W. Muntinghe¹¹⁶ tot commissarissen-generaal over Nederlands-Indië benoemd. Van der Capellen was tevens tot gouverneur-generaal aangesteld. Muntinghe werd in november van dat jaar

110 Instructie voor Commissarissen-Generaal, art. 14.

111 Instructie voor Commissarissen-Generaal, art. 15.

112 Instructie voor Commissarissen-Generaal, art. 16-17.

113 Instructie voor Commissarissen-Generaal, art. 18.

114 Mr. Cornelis Theodoor Elout: zie 2.2.4, noot 67. Hij was toen lid van de Raad van State.

115 Mr. Godert Alexander Gerard Philip baron van der Capellen (1778-1848), toen als secretaris van staat aan het hoofd van het provisioneel bestuur van de Belgische provincies. Zie voor hem ook Stapel 1941, p. 80-81.

116 Mr. Herman Warner Muntinghe (1773-1827), toen oud-lid van de *council* van luitenant-gouverneur Raffles. Hij was bij de overgave van Java aan de Britten in 1811 secretaris-generaal en president van de Hoge Raad van Justitie geweest. In februari 1817 was hij president van de Raad van Financiën. Van deze bekwame en invloedrijke Indische ambtenaar verscheen in 1855 in jaargang 2 van de *Handelingen en geschriften van het Indisch Genootschap te 's Gravenhage, onder de zinspreuk: Onderzoek leidt tot waarheid*, p. 127-166, een levensschets.

vervangen door de schout-bij-nacht A.A. Buijskes.¹¹⁷ Het hoge drietal vertrok op 29 oktober 1815 naar Batavia.¹¹⁸

2.2.8 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk zijn de staatsstukken besproken die in de periode van 1803 tot 1815 in Nederland zijn opgesteld om in de bezittingen van de staat in Oost-Indië te komen tot een nieuw bestuursstelsel in de plaats van dat van de VOC dat was blijven voortbestaan. Het belangrijkste stuk was het rapport van de Commissie tot de Oost-Indische Zaken van 1803, waaraan onder meer waren toegevoegd een ontwerp-charter voor de bezittingen in Azië en een ontwerp-instructie voor een hooggerechtshof. Hierin werd uitvoerig ingegaan op het justitiewezen. Uitgangspunt daarbij was dat goede rechtspraak voor de regering het beste middel was om het bestuur binnen de wettelijke perken te houden en misbruik van de wet te voorkomen. Voor de bevolking werd goede rechtspraak als de zekerste waarborg voor orde en veiligheid gezien. Bestuur en rechtspraak moesten gescheiden zijn. Daarom moest de rechtspraak zó goed en respectabel georganiseerd zijn dat het bestuur er geen invloed op kon uitoefenen. Voor goede rechtspraak waren goede wetten en goede rechtbanken noodzakelijk. Aan goede wetgeving ontbrak het in Oost-Indië niet. Wel was het daar slecht gesteld met de scheiding tussen bestuur en rechtspraak en de kwaliteit van de rechters, met name ook van die van de Hoge Raad van Justitie in Batavia.

Om deze punten fundamenteel te verbeteren moesten hoge eisen aan de rechters van het hoogste gerechtshof gesteld worden. De benoeming en ontslag zouden in beginsel door het Staatsbewind in Nederland moeten worden gedaan op voordracht van het Nationaal Gerechtshof. De rechters in het hoogste hof zouden direct na de leden van de Indische regering – de hoogste ambtenaren na de gouverneur-generaal – gerangschikt en volgens die rang bezoldigd moeten worden. Om zedenbederf van de rechters van het hof in Batavia, met zijn 'buitensporige weelde en overdaad', te voorkomen en om de communicatie met het college te vergemakkelijken zou het hoogste hof niet in de hoofdplaats gevestigd moeten zijn, maar meer in het binnenland van Java.

De competentie van het hooggerechtshof zou in hoofdzaak als volgt moeten zijn. In de eerste plaats moest het in hoger beroep oordelen over

117 Arnold Adriaan Buijskes (1771-1838), zeeofficier, schout-bij-nacht.

118 Oranje 1936, p. 7 en 40-41.

alle vonnissen van lagere 'Europese' rechtbanken in civiele zaken en in criminele zaken waarin *ordinario modo* geprocedeerd was. In de tweede plaats moest het toezicht houden op de administratie van een goede en prompte rechtspraak bij de genoemde lagere colleges. In de derde plaats moest het in eerste instantie kennis nemen van misdrijven gepleegd door gouverneurs en andere bevelhebbers op de bezittingen en etablissementen in Azië, met hoger beroep bij het Nationaal Gerechtshof wanneer *ordinario modo* tegen Europese aangeklaagden geprocedeerd was. Ten slotte moest het hof in appel in hoogste ressort zaken van prijs en buit berechten. Bemoeienis van het bestuur met de rechtspraak was niet helemaal te voorkomen, maar moest, om willekeur zo veel mogelijk te beperken, alleen plaats vinden in de vorm van de uitoefening van het recht van gratie, de verlening van surseance van criminele procedures en het fiat executie van doodvonnissen.

Voor de verbetering van de kwaliteit van de lagere rechtscolleges en de rechtspraak onder de inheemse bevolking, die onder hun eigen wetten, zeden en gewoonten bestuurd moest blijven worden, werden in het rapport voorstellen gedaan.

Raadpensionaris Schimmelpenninck stelde het door de commissie ontworpen *Charter voor de Aziatische bezittingen van de Bataafsche Republiek* vast. Hij had de bedoeling de voorstellen van de commissie in Oost-Indië in te voeren, maar door de staatskundige veranderingen werd dat verhinderd. Koning Lodewijk Napoleon wilde ter plaatse laten onderzoeken of het ontwerp-charter als grondwet voor de Aziatische bezittingen kon worden ingevoerd en de Franse keizer Napoleon gaf de door hem uitgezonden gouverneur-generaal opdracht het ontwerp-charter als richtsnoer voor zijn handelen te hanteren. Ook de soevereine vorst stelde op basis van het ontwerp-charter het Regeringsreglement van 1815 vast. Daarin kwamen de competenties van een in te stellen hooggerechtshof overeen met die genoemd in het rapport en het ontwerp-charter van 1803. Dat gold eveneens voor de tussenkomst van het gouvernement in rechterlijke procedures.

De conclusie is dat in de periode van 1803 tot 1815 de landsregering van Nederland voorstander was van scheiding tussen bestuur en rechtspraak in Oost-Indië, een kwalitatief sterk en onafhankelijk Indisch hooggerechtshof en verbetering van de lagere rechtspraak.

2.3 Praktijk in Oost-Indië 1808 - 1816

2.3.1 Inleiding

De overgang van de bezittingen van de VOC in Azië op de Bataafse Republiek in 1798 betekende niet dat de bestuursinrichting van die gebieden meteen veranderde. Pas Daendels' komst op Java op 1 januari 1808 zou daartoe een aanzet geven. Door de ontwikkelingen die de Oost-Indische bezittingen daarna tot 1816 doormaakten, werden de nieuwe opvattingen in Nederland daar ten slotte niet in de praktijk gebracht. Deze ontwikkelingen zullen hieronder worden onderzocht.¹¹⁹

2.3.2 Daendels en Janssens 1808 - 1811

Daendels werd op 28 januari 1807 benoemd tot gouverneur-generaal van de Oost-Indische bezittingen. Hij vertrok eind februari van dat jaar naar Java, waar hij na een moeizame en gevaarvolle reis op 1 januari 1808 aankwam.¹²⁰ Met hem kwam een daadkrachtig en vechtlustig militair met een creatief denkvermogen en een heilig geloof in revolutionaire veranderingen en een volhoudend en doortastend organisator in Indië, een buitenstaander ook die daar niet eerder was geweest en niet behoorde tot de Indische bestuurscoterie.¹²¹ Waarnemend directeur-generaal en raad-extraordinair van Nederlands-Indië Van IJsseldijk¹²², die Daendels na aankomst in Batavia namens gouverneur-generaal Wiese¹²³ kwam begroeten, zag 'een gulhartigen Gelderschman, even zo vif als buspoeder'.¹²⁴ Op 14 januari 1808 droeg Wiese het bestuur aan Daendels over.¹²⁵ Zijn bestuur duurde tot 16 mei 1811, de dag

119 Zie voor de periode van 1795 tot 1808 in Oost-Indië Efthymiou 2005, p. 109-111.

120 Het verloop van deze reis en de moeilijkheden waarmee deze gepaard ging, zijn uitvoerig beschreven in Knipschild 2000, paragraaf 8 'Daendels naar Indië'.

121 Vlekke 1959, p. 246, Rosendaal 1991, p. 45, Peucker & Van Hoof 1991, p. 59, en Knipschild 2000, paragraaf 9 'Daendels de maarschalk'.

122 Wouter Hendrik van IJsseldijk (1755-1817), waarnemend directeur-generaal van 18 juni 1806 tot aan zijn benoeming tot directeur-generaal van 's Konings Financiën en Domeinen op 29 maart 1808.

123 Albertus Hendrik Wiese (1761-1810), werd op 19 oktober 1804 door het Staatsbewind tot waarnemend gouverneur-generaal benoemd en trad als zodanig op 15 juni 1805 in functie; werd op 20 juni 1806 door koning Lodewijk Napoleon als gouverneur-generaal bevestigd en op 28 januari 1807 eervol ontslagen; trad af op 14 januari 1808. Zie voor hem ook Stapel 1941, p. 74-75.

124 Wouter Hendrik van IJsseldijk, brief aan Nicolaus Engelhard, 10 januari 1808. De Roo 1909, p. 32-33.

125 Van der Chijs 1895, p. 551-554. Mr. Pieter Simon Maurisse, president van de Hoge Raad van Justitie van Hollands Indië, was met de presidenten van het College van Schepenen van de

waarop gouverneur-generaal Janssens het bestuur overnam. Deze laatste moest Java al op 18 september 1811 aan de Britten overgeven. (Zie 2.2.6.)

2.3.2.1 *Algemene bestuurshervormingen*

Wij zagen dat Daendels krachtens zijn instructies over buitengewone bevoegdheden beschikte. Wegens de slechte verbindingen niet gehinderd door aanwijzingen van het bestuur in Nederland maakte hij daar ruim gebruik van om bestuurshervormingen door te voeren. Voor ons doel is het niet nodig die uitvoerig te bespreken. Een globale zakelijke schets van de hervormingen op de hoofdbezitting Java volstaat, waarbij op de vele maatregelen van Daendels op militair gebied ter versterking van de defensie van Java met het doel om dat eiland voor Nederland te behouden – de beroemde Postweg was daar één van – niet zal worden ingegaan. Het accent zal liggen op de belangrijke wijzigingen die hij in het justitiewezen heeft doorgevoerd.

Onder de VOC had de Hoge Regering, een college bestaande uit de gouverneur-generaal en de raden van Indië, de Oost-Indische bezittingen bestuurd. De gouverneur-generaal was daar *primus inter pares* geweest en de leden van de Raad van Indië hadden aan het hoofd van de ondergeschikte bestuurscolleges en de departementen van administratie gestaan. Op basis van zijn instructies maakte Daendels daar een eind aan. Hij reorganiseerde het Indisch opperbestuur zo dat hij in wezen alle besluiten zelf nam. De Raad van Hollands Indië, zoals het college tijdens het grootste gedeelte van zijn bestuursperiode officieel genoemd werd, werd onder een aparte president tot adviesorgaan teruggebracht. De president moest de gouverneur-generaal ontlasten van de vele details en kleine zaken, die door de Hoge Regering werden afgedaan. Aan de leden van de Raad van Indië werd het voorzitterschap van de ondergeschikte bestuurscolleges ontnomen en verboden andere bedieningen te bekleden. Zij kregen voortaan traktementen waarvan zij overeenkomstig het aanzien en gewicht van hun functie konden bestaan. Daendels moderniseerde de centrale bestuursorganisatie voorts door een centrale secretarie en een centrale rekenkamer in te stellen en een regeringscourant uit te geven. Het regeringscentrum werd uit de stad Batavia naar het gezonder, hoger gelegen Weltevreden verplaatst.¹²⁶

stad Batavia en de Weeskamer, de militaire commandant van Batavia en de eerste commies van 's lands artilleriemagazijn aanwezig. Deze autoriteiten overhandigden aan de aftredende gouverneur-generaal de zegels en borgtochten van hun colleges en de sleutels van het kasteel, de stad en de kruithuizen. Nadat Wiese het generalaat aan Daendels had overgedragen, gaf deze aan Maurisse en de andere autoriteiten zegels, borgtochten en sleutels terug.

¹²⁶ Daendels 1814, p. 38-39 en 107, en Efthymiou 2006, p. 261-262.

Bij Daendels' komst op Java was dat eiland verdeeld in twee soorten gebieden: enerzijds de gouvernementsbezittingen en anderzijds de door Javaanse vorsten bestuurde rijken. Tot de gouvernementsbezittingen behoorden in de eerste plaats de stad Batavia met de Ommelanden en het gebied ten zuiden van de Ommelanden tot aan de Indische Oceaan, bekend als de Jakatrasede en Preanger Regentschappen, voorts het rijk van Cheribon met de Cheribonse Preanger Regentschappen en ten slotte het Gouvernement van Java's Noordoostkust, waartoe het hele gebied langs de kust ten oosten van Cheribon behoorde. De door vorsten bestuurde gebieden waren het rijk van de Sultan van Bantam en de gebieden van de Soesoehoenan van Soerakarta en de Sultan van Jogjakarta, de zogenaamde Vorstenlanden. De stad Batavia viel wat het civiel bestuur betrof onder het College van Schepenen van die stad, de Ommelanden onder een drossaard en een Gecommitteerde tot en over de zaken van den Inlander en de Jakatrasede en Preanger Regentschappen onder de genoemde gecommitteerde alleen. Het rijk van Cheribon en de Cheribonse Preanger Regentschappen werden door een resident te Cheribon bestuurd en het Gouvernement van Java's Noordoostkust door de Gouverneur van Java te Semarang met onder zich residenten en een gezaghebber.¹²⁷

Daendels hervormde dit bestuursstelsel fundamenteel door de vestiging van een rechtstreeks bestuur. Een belangrijk uitgangspunt daarbij was de verbetering van het lot van de gewone Javaan. Het Gouvernement van Java's Noordoostkust werd opgeheven en in vijf prefecturen met onderprefecturen, later landdrost- en drostambten genaamd, verdeeld. De gouverneur en residenten die de bevolking via de regenten bestuurd hadden, werden territoriale bestuursambtenaren met de titel van prefect, later landdrost, die alleen aan de gouverneur-generaal verantwoording schuldig waren.¹²⁸ Het rijk van Cheribon werd op soortgelijke wijze gereorganiseerd. Het gouvernementsgebied van het eiland werd in totaal negen prefecturen, later landdrostambten, opgedeeld, die in regentschappen waren onderverdeeld. De regenten verloren hun semi-autonome status en werden als aan de prefecten of landdrosten ondergeschikte gouvernementsambtenaren aan

¹²⁷ Daendels 1814, p. 1-3.

¹²⁸ De titulatuur van de bestuurshoofden op Java en Madoera was in Daendels' periode aan verandering onderhevig. De uit de tijd der VOC stammende titel van resident werd aanvankelijk vervangen door die van prefect en onder-prefect, al naar gelang de importantie van het gebied, en later door die van landdrost en drost. De titel van de drossaard van de Bataviase Ommelanden werd in die van landdrost veranderd en zijn adjunct kreeg die van drost der Ommelanden. Van den Berg 1903, p. 27, wijst er met recht op dat de wetgeving van Daendels alleen goed te begrijpen is wanneer deze veranderingen in het oog gehouden worden.

het hoofd van de regentschappen gesteld. De Europese ambtenaren kregen vaste traktementen die voldoende waren om van te leven. Regenten werden niet betaald, maar kregen een percentage van de belastingopbrengsten. De aan de koophandel herinnerende ambtelijke rangbenamingen werden afgeschaft.¹²⁹

Na een conflict met de sultan lijfde Daendels het ten westen van Batavia gelegen Bantam in bij het gouvernementsgebied. Om aan de bevolking in de gebieden van de soesoehoenan van Soerakarta en de sultan van Jogjakarta in Midden-Java duidelijk te maken dat de soevereiniteit over deze gebieden niet bij de vorsten lag maar in Batavia, kregen de residenten bij de hoven van de genoemde vorsten opdracht om de gouden pajong of parasol als waardigheidsteken aan te nemen. Zij mochten nooit hun hoed afnemen bij het groeten van de vorsten. Deze residenten waren onder het VOC-regime als adviseurs van de vorsten opgetreden, niet als vertegenwoordigers van de soeverein, en Daendels doorbrak hiermee de gewoonte om de vorsten, die de soevereiniteit aan de VOC hadden moeten afstaan, met achting en eerbied te behandelen.¹³⁰

Hiervoor is reeds vermeld dat Daendels het bestuur over de op dat moment Franse Oost-Indische bezittingen op 16 mei 1811 aan zijn opvolger de generaal Janssens overdroeg. Deze is in zijn korte bestuursperiode – hij moest op 18 september 1811 voor de Britten capituleren – niet aan hervormingen in het civiele bestuur toegekomen.

2.3.2.2 *Justitiewezen*¹³¹

Daendels' schriftelijke instructies zeiden niets over hervorming van de – gebrekkige – Indische rechterlijke organisatie en daarom is het de vraag of hij daartoe bevoegd is geweest. De minister van Koloniën Van der Heim¹³² had de verbetering van het justitiewezen in Indië uitdrukkelijk aan zichzelf voorbehouden. Wegens de slechte gesteldheid van het justitiewezen besloot Daendels zijn lastbrief op dit punt toch te overschrijden. Naar hij de minister op 19 maart 1809 schreef, maakte hij daarbij gebruik van een mondelinge machtiging van koning Lodewijk Napoleon. Mogelijk lagen de artikelen

129 Ball 1982, p. 87-88, en Efthymiou 2006, p. 262-263.

130 Vlekke 1959, p. 249, en Knipschild 2000, paragraaf 9 'Daendels de maarschalk', Bantam in het westen.

131 Voor dit overzicht heeft als leidraad gediend Van den Berg 1903. Zie over Van den Berghs historisch overzicht Tjiook-Liem 2009, p. 70, noot 9.

132 (Jhr.) mr. Paulus van der Heim (1753-1823), patriots bestuurder, minister van Marine van 10 december 1807 tot 8 januari 1808 en van Marine en Koloniën van 8 januari 1808 tot 31 december 1810.

23 en 29 van Daendels' instructie aan de basis van deze hervormingen. Die bepaalden in het algemeen dat hij ervoor moest zorgen dat de wetten gehandhaafd en zonder onderscheid van personen geëerbiedigd werden en dat het lot van de gewone Javaan in het gouvernementsgebied verbeterd en verzekerd werd.¹³³ Daendels kende het rapport van de Commissie tot de Oost-Indische Zaken. Hij moest immers nagaan of de daarin opgenomen aanbevelingen in Oost-Indië ingevoerd konden worden (zie 2.2.5). Hij heeft er bij het wijzigen van de rechterlijke organisatie rekening mee gehouden, bij voorbeeld met artikel 86 van het concept-charter, dat bepaalde dat de rechtspleging onder de inheemse bevolking zou blijven plaatsvinden volgens de eigen wetten en gewoonten.¹³⁴

In hoofdzaak komen de bemoeienissen van Daendels met het justitiewezen op de hoofdbezitting Java, die ingegeven waren door sterk uiteenlopende plaatselijke behoeften, op het volgende neer.¹³⁵ Aan de minder belangrijke ingrepen in de plaatselijke rechtsbedeling op de buitenbezittingen kan in het kader van deze studie voorbij worden gegaan. Bij zijn aantreden als gouverneur-generaal vielen Batavia, de Ommelanden en de Jakatrane en Preanger Regentschappen gerechtelijk onder de Schepenbank van Batavia. Daendels beperkte de competentie van dit college in eerste aanleg tot de stad Batavia en de voorsteden door de civiele en criminele rechtspraak in eerste aanleg in de Ommelanden aan de drossaard op te dragen. Deze ambtenaar bleef daarnaast met de politie in dat gebied belast. Hij moest zijn functies uitoefenen in overleg met de gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander.¹³⁶ De drossaard zou als rechter met twee landeigenaren als assessoren op drie, later vier plaatsen in zijn rechtsgebied zitting houden. In die plaatsen werden vaste schouten met de politietaken opsporing en vervolging belast. In de stad en voorsteden van Batavia werd deze laatste taak aan de baljuw, een nieuwe benaming van de hoofdschout, opgedragen. De competentie van de drossaard voor civiele zaken werd hem later in zoverre weer ontnomen dat hij die, als hij ze niet minnelijk kon regelen, naar

¹³³ Zie voor deze bevoegdheidskwestie Mackay 1861, p. 91-93.

¹³⁴ Ball 1982, p. 89-90.

¹³⁵ Idema 1938, p. 4, wijst daarop. Van den Berg verbaasde zich in dit verband over het ontbreken van een vast plan. Van den Berg 1903, p. 26.

¹³⁶ Het ambt van gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander was in 1715 ingesteld om de landdrost of drossaard te ontlasten zodat deze de plakaten voor de inlandse bevolking in de Ommelanden beter kon handhaven en strenger politietoezicht op de niet-christenen in het algemeen kon uitoefenen. Waarschijnlijk werd nooit een instructie voor de gecommitteerde vastgesteld. Hij deed met plaatselijke hoofden in de Ommelanden huiselijke geschillen en zaken af over godsdienstige kwesties, huwelijken en dergelijke. Van den Berg 1903, p. 20-21. Zie over deze functionaris ook Breman 2010, p. 88-93.

de Schepenbank van Batavia moest verwijzen, waaraan de civiele jurisdictie over de Ommelanden werd teruggegeven. De drossaard had rechtsmacht in eerste aanleg over alle zaken en alle in zijn rechtsgebied gevestigde personen, van welke godsdienst of landaard ook. Alleen in kleine civiele zaken beneden 200 rijksdaalders deed hij uitspraak bij arrest. Zuiver militaire delicten behoorden echter niet tot zijn competentie. Zijn gerecht kreeg de naam 'Landgerigt der Bataviasche Ommelanden'. In Buitenzorg werd een speciale rechtbank voor Chinezen ingesteld, samengesteld uit de prefect van de Ommelanden als voorzitter en vier Europeanen als vaste leden. Bij toepassing van Chinese wetten of gebruiken namen enkele Chinezen, naar keuze van de voorzitter, aan de rechtspraak deel. Dit gerecht sprak in civiele zaken recht met hoger beroep op de Schepenbank in Batavia, behalve als de vordering lager dan 200 rijksdaalders was, en in criminele zaken in hoogste ressort, maar onder goedkeuring van de gouverneur-generaal.¹³⁷

In de Jakatrane en Preanger Regentschappen in West-Java werd de berechting in eerste instantie van alle delicten gepleegd door inlanders en Chinezen, die in dat gebied woonachtig en geen christenen of vreemdelingen waren, aan de regenten onttrokken en opgedragen aan een 'ambulant gerigt'. Dit gerecht werd voorgezeten door de gecommiteerde tot en over de zaken van den inlander en na intrekking van die betrekking door de prefect. Verder maakten de regent, de 'hogepriester' van het regentschap waar het delict was gepleegd, en twee of drie opzieners er deel van uit. Met de hogepriester werd de panghoeloe bedoeld, het hoofd van het moskeerpersoneel. Een opziener was een ambtenaar bij de in de Preanger zo belangrijke koffiecultuur.¹³⁸ Bij oplegging van straf werden de inlandse wetten en gebruiken toegepast. Hoger beroep was niet mogelijk, behalve wanneer de gouverneur-generaal de herziening van een vonnis aan een andere rechtbank opdroeg. De regenten behielden de rechtspraak in civiele en 'huishoudelijke' zaken.¹³⁹

De rechtsbedeling in Bantam en Cheribon werd op ongeveer dezelfde wijze als in de Jakatrane en Preanger Regentschappen georganiseerd. Nadat Bantam in november 1808 bij het rechtstreeks bestuurd gebied was ingelijfd, werd het oostelijke deel daarvan aan de Bataviase Ommelanden toegevoegd. Het westelijk deel kwam onder een prefect. De macht van de sultan werd tot die van een gewoon regent teruggebracht. In het westelijk deel kwam de inheemse bevolking onder een landraad van enkele inheemse

¹³⁷ Van den Berg 1903, p. 26 en 27.

¹³⁸ Mingaars e.a. 2005, p. 407, en Kommers 1979, p. 115.

¹³⁹ Van den Berg 1903, p. 27.

hoofden onder voorzitterschap van een gouvernementsambtenaar. Toen dit deel van Bantam vervolgens werd gesplitst en het gebied van de sultan tot de bovenlanden beperkt werd, werd in Anjer, West-Java, aan de Straat Soenda, een provisionele landraad voor de inlandse strafzaken gevestigd. De landdrost was voorzitter en verder maakten de rijksbestuurder, twee lagere hoofden (kliwongs) en een lid-secretaris er deel van uit. De hogepriester trad als adviseur op. Dit gerecht, waarvoor een provisionele *Instructie voor het Gerecht over de Jaccatrasche Preänger Regentschappen* werd vastgesteld, moest volgens de Javaanse wetten rechtspreken. Als die niet gevolgd konden worden, werden 'de placcaten en ordens van den Lande en het beschreeven regt' toegepast.¹⁴⁰

Het bestuur over de Cheribonse landen werd in februari 1809 op nieuwe leest geschoeid. Daarbij werd in de prefectuur Cheribon net als in Java's Noordoostkust voor alle inlanders een opperlandraad ingesteld. Die bestond uit de prefect als voorzitter en als leden de drie sultans of hoofdregenten, de rijksbestuurder, de militaire commandant, de (hoofd)opziener der koffieplantages en twee districtstommongongs (inheemse districtsbestuurders). Dit college werd bijgestaan door een grootdjaksa (inheemse officier van justitie) en de gezworen scriba als secretaris. De hogepriesters waren adviserende leden. Deze opperlandraad was bevoegd voor criminele zaken en moest zoveel mogelijk rechtspreken volgens de inrichtingen van Java's Noordoostkust. Behalve voor rovers en brandstichters stond hoger beroep open op de Hoge Raad van Justitie te Batavia. Dit laatste college was direct bevoegd voor zaken tegen christenen, Chinezen en 'overlanders', ook als daar Cheribonse onderdanen bij betrokken waren. Sultans en regenten bleven bevoegd voor enkele kleine geschillen over wanbetaling, huwelijkszaken, nalatenschappen en geringe diefstallen. Die werden in de regentschappen bij de regent aan huis afgedaan. Partijen hadden recht op hoger beroep door de prefect of landraad.¹⁴¹

Toen de oostelijke regentschappen van de Preanger van het Cheribonse rijk werden afgescheiden en tot een aparte prefectuur met de naam Cheribonse Preanger Landen werden gemaakt, werd bij het provisioneel *Reglement voor het bestuur der Cheribonsche Preanger Landen* van 31 maart 1809 bepaald dat alle justitiële zaken, zowel civiele als criminele, onmiddellijk onder de Hoge Raad van Justitie te Batavia zouden ressorteren. Voor de

140 Daendels 1814, Organique stukken, Bantam no. 10, en Van den Berg 1903, p. 27 en 28.

141 Daendels 1814, Organique stukken, Cheribon no. 4, Reglement van bestuur voor de Cheribonsche Landen van 2 februari 1809, Algemeene bepalingen en Vierde afdeling (Van den Landraad), en Van den Berg 1903, p. 27 en 28.

inheemse bevolking in deze prefectuur werden voor wat de administratie der civiele en criminele justitie betreft dezelfde inrichtingen en bepalingen ingevoerd als daaromtrent voor de Jakatrase en Preanger Bovenlanden waren vastgesteld.¹⁴²

Vervolgens werd in juni 1810 besloten de landdrostambten der Jakatrase en Preanger Bovenlanden en die van de Cheribonse Preanger Regentschappen samengevoegd onder de naam landdrostambt der Jakatrase en Cheribonse Preanger Regentschappen.¹⁴³

Zoals vermeld (zie 2.3.2.1) hief Daendels het Gouvernement van Java's Noordoostkust op met reorganisatie van het bestuur. Dit gebied werd voortaan rechtstreeks vanuit Batavia bestuurd. Voor de inlandse bevolking kwam in elke prefectuur en onderprefectuur een landgericht onder voorzitterschap van de prefect of onderprefect. Voorts bestond dat uit enkele voorname inlandse hoofden als leden, een grootdjaksa als fiscaal, een Europese ambtenaar als secretaris en een panghoeloe of opperpriester als adviseur. De regenten bleven in de regentschappen onder de benaming van vrederechters alleen voor kleine zaken bevoegd. In Semarang en Soerabaja kwamen grote landraden voor de berechting van zware, door inlanders gepleegde misdaden. Deze waren tevens *fora privilegiata* voor bepaalde inlandse hoofden. Met hoger beroep op het landgericht hadden opperpriesters een beperkte bevoegdheid in huwelijkszaken en nalatenschapskwesties. Naast de Raad van Justitie te Semarang, waarvan het ressort te groot was gebleken, werd voor het gebied van de Oosthoek, het oostelijk deel van Java met het eiland Madoera, een aparte raad van justitie te Soerabaja ingesteld. Deze beide raden hadden rechtsmacht over Europeanen en christenen en onchristelijke vreemdelingen.¹⁴⁴

Hoewel de komst van koning Lodewijk Napoleon de vervanging van de Hoge Raad van Justitie te Batavia door een nieuw hooggerechtshof samengesteld uit nieuwe mensen, zoals voorbereid onder de raadpensionaris Schimmelpenninck (zie 2.2.4), verhinderd had, reorganiseerde Daendels in augustus 1809 ook dat college en stelde er een nieuwe *Instructie voor den Hoogen Raad van Justitie van Hollandsch Indië, residerende te Batavia*

142 Daendels 1814, Organique stukken, Cheribon no. 7, Provisioneel Reglement voor het Bestuur der Cheribonsche Preanger Landen, art. 9 en 28, en Van den Berg 1903, p. 28.

143 Daendels 1814, Organique stukken, Cheribon no. 14, besluit 20 zomermaand (juni) 1810, en Van den Berg 1903, p. 28.

144 Daendels 1814, Organique stukken, Java's Noord-Oost-Kust no. 22, publicatie 14 september 1808, en Van den Berg 1903, p. 28.

voor vast.¹⁴⁵ Hij sloeg daarbij acht op het ontwerp-charter van 1803. Naar hij schreef, was de reorganisatie noodzakelijk 'omdat de samenstelling en inrigting van dien Raad, als mede het sijsthema, 't welk in denzelfen heerschte, met de nieuwe orde van zaken onbestaanbaar waren'.¹⁴⁶ Volgens deze instructie was het samengesteld uit een president, een vice-president, vijf ordinaris en twee extra-ordinaris raden, een advocaat-fiscaal en een griffier met twee gezworen klerken. Zij moesten allen 'bekwame en wel gequalificeerde personen' zijn. Een juridische graad was geen vereiste. Recht werd gedaan in naam en vanwege Z.M. Louis Napoleon, Koning van Holland.

De bevoegdheden van het college kwamen in hoofdzaak op het volgende neer. In hoger beroep en reformatie (herziening) nam de Hoge Raad kennis van alle niet-militaire zaken van het gerecht van Batavia, de rechtbanken op de buitenkantoren en de lagere rechtbanken, die daarvoor vatbaar waren. Ook nam de Hoge Raad kennis van beroepen van uitspraken van arbiters of goede mannen. In eerste instantie waren de volgende zaken aan de raad toevertrouwd: zaken van rechtsweigerings door andere rechters bij evocatie, zaken tot handhaving van het recht, de waardigheid en soevereiniteit van de Koning van Holland en de publieke financiën en domeinen, alle civiele

145 Van der Chijs 1896, p. 838-847, geeft de *Instructie voor den Hoogen Raad van Justitie van Hollandsch Indië, residerende te Batavia*, van 15 augustus 1809. Deze is ook afgedrukt in Daendels 1814, Organique stukken, Batavia no. 31 en no. 32. De bevoegdheden van het college zijn te vinden in artikel 20 e.v.

146 Daendels 1814, p. 66-67. Achter de geciteerde woorden ging waarschijnlijk een conflict met de Hoge Raad van Justitie schuil, omdat het college zich in een bepaalde zaak tegenover Daendels had opgesteld. Engelhard 1816, p. 191-194, beschrijft dit conflict, dat op het volgende neer kwam. In februari 1809 werden vier bedienden van de waterfiscaal Van Panhuijs en de mandoer van de mata-matas (politiespijonnen), die aan boord van een gouvernementsvaartuig met de bewaking van vaten kopergeld belast waren, verdacht van diefstal van een paar zakken van dat geld. Van Panhuijs lichtte de justitie in en vroeg om voorlopig onderzoek en opsluiting. Tijdens het onderzoek vernam Daendels het gebeurde en droeg de waterfiscaal op daarover te rapporteren. Van Panhuijs voldeed daaraan door Daendels de inhoud van het eerste verhoor van de verdachten door te geven. Hierop gelastte Daendels de fiscaal deze verdachten binnen driemaal vierentwintig uur te laten ophangen aan een galg aan het eind van het Jaagpad die daartoe speciaal was opgericht. Om onschuld te beschermen en tot behoud van zijn gezag en waardigheid maakte de Hoge Raad van Justitie hier bezwaar tegen. Dit was vruchteloos en de verdachten werden ter dood gebracht. Het gevolg was dat de president Maurisse en de leden Prediger en De Haart, volgens Engelhard mannen van beproefde eerlijkheid en een allerzedelijkst gedrag en begaafd met alle vereisten van een rechter, die de achting en het vertrouwen van de ingezetenen bezaten, ontslagen werden en de Hoge Raad van Justitie werd gereorganiseerd. Engelhard, oud-eerste raad en -directeur-generaal van Nederlands-Indië en oud-gouverneur van Java's Noordoostkust, die door Daendels uit laatstgenoemde betrekking ontheven was, was geen vriend van de gouverneur-generaal.

en criminele zaken die gouvernementsambtenaren en oud-ambtenaren aangingen, en misdaden begaan tussen burgers of andere in- of opgezetenen en ambtenaren, zaken rakende vreemde kooplieden en bepaalde zaken uit zeevaart voortspruitend, rauwacties ter zake van tollén, pachten en licenten, zaken van weduwen, wezen en andere miserabele personen en ten slotte zaken van valsemunterij. Verder moest de raad de abuizen en delicten van alle fiscalen, baljuws, landdrosten en andere officieren doen onderzoeken en corrigeren. Werd op overtuigende gronden bevonden dat deze ambtenaren schuldig waren, dan kon de raad hen voorlopig schorsen. De Hoge Regering moest daarvan in kennis worden gesteld. Wanneer gouverneur-generaal en raden van Indië surseance van aanhangige procedures verleenden of die ophieven en vernietigden, moest het college daarin berusten. Wel kon het bezwaar maken en wanneer de regering persisteerde, stond het aan het college vrij de minister van Koophandel en Koloniën op de hoogte te brengen 'onder obedientie' aan het besluit van de regering. Met deze laatste bepaling werd de ondergeschiktheid van de Hoge Raad van Justitie aan de Hoge Regering uitgedrukt. Daendels omschreef de noodzaak daarvan met de volgende woorden:

'[In de Instructie] zijn, ter voorkoming van alle nadeelige conflicten, de magt en het gezag van het Generaal Gouvernement in zaken van Justitie naauwkeurig omschreven. Daarbij is ook in het oog gehouden, dat in bezittingen op den afstand van meer dan 4000 mijlen van het Moederland, de vertegenwoordiging van de Souvereiniteit geenszins bij twee, van elkander onafhankelijke, magten kan bestaan, maar dat de eene aan de andere moet gehoorzamen, zijnde daarbij echter aan den Hoogen Raad vrij gelaten, klagten bij het Hollandsche Gouvernement in te brengen, indien de reclames wierden afgewezen.'¹⁴⁷

In maart 1809 had Daendels al bepaald dat alle criminele vonnissen vóór executie aan de gouverneur-generaal voor fiat executie moesten worden voorgelegd.¹⁴⁸

Daendels' instructie schreef voor dat een van zijn eerste taken was de landmacht zo goed mogelijk te organiseren. In het kader van die opdracht

¹⁴⁷ Daendels 1814, p. 67.

¹⁴⁸ Daendels 1814, p. 68. O.a. de vonnissen in zogenaamde amokzaken werden daar later weer van uitgezonderd. Zie hierover ook Lion 1886, p. 443-445. Amok: bij inheemsen voorkomende toestand van razernij (vooral als gevolg van overmatig opiumschuiven), waarbij iedereen wordt aangevallen en met de dood wordt bedreigd.

werd bepaald dat alle militaire delicten voortaan berecht zouden worden door militaire krijgsraden. Ook moest de gouverneur-generaal zorgen voor een goede geregelde administratie der militaire justitie, waarbij hij zoveel mogelijk de door koning Lodewijk gemaakte of nog te maken reglementen in acht moest nemen. Voorts moest hij bepalen op welke wijze personen die zich in Indië aan zuiver militaire delicten schuldig maakten, berecht zouden worden. Het recht van verdediging moest daarbij verzekerd zijn.¹⁴⁹ Deze bepalingen vormden de basis voor de door Daendels ontworpen en ingevoerde regeling voor de Indische militaire rechtspraak, de eerste in Indië, want onder het VOC-bewind was van een georganiseerde militaire rechtspraak geen sprake geweest.¹⁵⁰

De instructie was wat deze materie betreft geënt op het advies van de Commissie tot de Oost-Indische Zaken van 31 augustus 1803 en het door de commissie opgestelde concept-charter. Daarin was uitgesproken dat puur militaire delicten te land en te water in de Aziatische bezittingen gepleegd door militaire krijgsraden berecht zouden moeten worden en dat hoger beroep van vonnissen van krijgsraden in de aan Batavia onderhorige kantoren op een militaire krijgsraad in die hoofdplaats mogelijk zou moeten zijn.¹⁵¹

Toen een door de garnizoenskrijgsraad van Weltevreden veroordeelde korporaal van zijn vonnis had geappelleerd op de Hoge Militaire Vierschaar in Holland, werd op grond van het concept-charter een Hoge Militaire Vierschaar opgericht. De *Instructie voor de Hooge Militaire Vierschaar der Bataafsche Republiek* van 25 juni 1802 werd daarop van toepassing verklaard. Plaatselijke commandanten werden bevoegd garnizoenskrijgsraden te benoemen. De militaire rechters moesten ten aanzien van de militairen van de landmacht het *Reglement van Krijgstucht of Crimineel Wetboek voor de Militie van den Staat* van 26 juni 1799 toepassen en op het krijgsvolk te water de resolutie van de Staten-Generaal van 20 oktober 1703 en de *Artikel-brief en Instructie rakende den Oorlog ter Zee* van 26 juni 1795, alles voor zover de omstandigheden in Indië dat toelieten. Hierbij werd geen onderscheid tussen inheemse en Europese militairen, christenen of niet-christenen, gemaakt. Voor alle militairen gold dus hetzelfde recht.

Voor wat het procesrecht betreft had de Hoge Militaire Vierschaar zich te richten naar de genoemde instructie van de Hoge Militaire Vierschaar

149 Instructie voor den Gouverneur-Generaal der Aziatische Colonien en Bezittingen van 9 februari 1807, art. 14, 19 en 20. Mijer 1848, p. 350 en 351.

150 Van den Berg 1903, p. 26.

151 Mijer 1848, p. 219-220.

in Holland en de krijgsraden naar het *Wetboek voor de militie van den Staat*. De Hoge Militaire Vierschaar bestond uit een president en acht, later tien leden en bijgestaan door een fiscaal en een griffier.¹⁵²

Onder de – Franse – gouverneur-generaal Janssens bleef het justitiewezen op enkele speciale onderwerpen na ongewijzigd. Wel werd nog bepaald dat militairen ook voor gewone strafdelicten door de krijgsraden berecht zouden worden.¹⁵³

2.3.3 Brits Tussenbestuur 1811 - 1816

Hiervoor (zie 2.2.6) is besproken dat de Britse troepen, die naar Java waren gekomen om het eiland uit handen van de Fransen te houden, op 4 augustus 1811 aan land gingen en dat de vijandelijkheden die volgden, op 18 september eindigden met de capitulatie van gouverneur-generaal Janssens. De gouverneur-generaal van Brits-Indië, de Earl of Minto,¹⁵⁴ die met de invasievloot was meegekomen, vaardigde al op 11 september 1811 een proclamatie uit waarin de uitgangspunten van het Britse bestuur over Java waren neergelegd. De nieuwe onderdanen van de Britse koning op Java zouden tot dezelfde algemene voorrechten gerechtigd zijn als de ‘natural-born subjects of Great Britain in India, subject to such Regulations as now exist or may hereafter be provided respecting residence in any of the Honorable Company’s Territories’. Verder werd onder meer verzekerd dat de nieuwe verhouding met Groot-Brittannië op wederzijds voordelige beginselen gebaseerd was en dat zij met vriendelijkheid en genegenheid bestuurd zouden worden. ‘Providences [had] brought to them a protecting and benevolent government.’ Het bestaande monopolistische systeem zou worden herzien en zodra daar volledige kennis over was verkregen, zou, als de bestaande gebruiken en gewoonten dat toelieten, de invoering van een heilzamer en meer beschaafd bestuurssysteem overwogen worden. De Nederlandse wetten zouden met enkele wijzigingen voorlopig van kracht blijven totdat de wensen van de autoriteiten in Engeland bekend zouden zijn en regelingen ter bevordering van ‘the prompt, pure, and impartial administration of justice, civil and criminal’ zouden worden opgesteld.¹⁵⁵

152 Daendels 1814, Bijlagen. Derde stuk. Militaire zaken, Armee te lande, Hooge Militaire Vierschaar no. 79, besluit 22 april 1808, en Van den Berg 1903, p. 26.

153 Van den Berg 1903, p. 29. Zie hierover ook Mijer 1839, p. 65-66.

154 Gilbert Elliot-Murray-Kynynmound, 1st Earl of Minto (1751-1814), gouverneur-generaal van Brits-Indië van 1807 tot 1813.

155 Proclamatie van 11 september 1811, afgedrukt in Raffles 1830b, Appendix D, p. liv. Zie hierover ook Ball 1982, p. 113.

Ook op 11 september 1811 benoemde Lord Minto Thomas Stamford Raffles¹⁵⁶ tot luitenant-gouverneur van Java en onderhorigheden. Deze was bij de diplomatieke voorbereidingen van de invasie bij de vorsten op het Maleise schiereiland ingeschakeld geweest en had bestuurlijke ervaring bij de vorming van het Britse bestuur op het eiland Penang of Prince of Wales' Island in de Straat van Malakka opgedaan. Hij was daar bij de invoering van een nieuwe rechterlijke organisatie betrokken geweest en ook had hij er rechterlijke werkzaamheden verricht. Raffles zou Java tot 11 maart 1816 besturen. Zijn opvolger was John Fendall.¹⁵⁷ Deze zou het bestuur op 19 augustus 1816 aan Nederland overdragen.

2.3.3.1 *Algemene bestuurshervormingen*

Raffles hervormde het bestuur van Java op velerlei gebied. Humanitaire overwegingen vormden daarvoor veelal een achtergrond. Een belangrijke hervorming was de afschaffing van de verplichte leveranties van landbouwproducten door de boeren aan het gouvernement. Ook het daarbij behorende gouvernementsmonopolie op de handel in die producten en de verplichte herendiensten werden afgeschaft. De boeren konden voortaan vrij over hun arbeid en over de opbrengsten van hun grond beschikken. Uitgaand van de veronderstelling dat de staat de oorspronkelijke eigenaar van alle grond was, moesten zij in plaats van de vroegere verplichtingen jaarlijks *land-rent* aan de overheid betalen, die door speciale Europese *collectors* via de desa- of dorpshoofden zou worden ingevorderd. De positie van de regenten, die tot dan toe als belastinginners een feodale intermediairsrol tussen het Europese bestuur en de bevolking hadden gespeeld, werd door dit nieuwe systeem teruggedrongen. Deze hervorming werd echter niet ingevoerd in de Preanger, de hooglanden van West-Java. De economisch belangrijke verplichte koffiecultuur in dat gewest bleef bestaan omdat het bestuur de opbrengsten daarvan niet kon missen. Aan de zelfstandigheid van de vorsten van Jogjakarta en Soerakarta werd een eind gemaakt. Ook reguleerde Raffles het bezit van slaven door dat jaarlijks te belasten en hij verbood de invoer van slaven op Java en bevorderde hun emancipatie.¹⁵⁸

¹⁵⁶ (Sir) Thomas Stamford Raffles (1781-1826), op dat moment privé-secretaris en diplomatiek agent van de gouverneur-generaal van Brits-Indië in de Maleise staten.

¹⁵⁷ John Fendall Jr. (1762-1825), koloniaal ambtenaar in dienst van de Engelse East India Company.

¹⁵⁸ Ball 1982, p. 114-121; Breman 2010, p. 134-135; en Van den Doel 2011, p. 37-44.

2.3.3.2 *Justitiwezen*

Zoals hiervoor (zie 2.3.3) al werd opgemerkt, bepaalde Lord Minto in zijn proclamatie van 11 september 1811 dat de Nederlandse wetten voorlopig van kracht zouden blijven.¹⁵⁹ Wel schafte hij pijnbank en verminkende straffen direct af en geboren Engelsen mochten voor een misdrijf niet strenger dan onder Engels recht bestraft worden. De proclamatie bepaalde ook dat doodvonnissen tegen wie ook gewezen, eerst na het fiat executie van de luitenant-gouverneur ten uitvoer mochten worden gelegd. De luitenant-gouverneur had ook 'the power of remitting, moderating or confirming, all penalties excepting inconsiderable fines, short imprisonment or slight corporal punishment'.

Voor zijn vertrek stelde Lord Minto een leidraad voor de toekomstige rechtsbedeling op, waarbij zorg voor scheiding der machten een uitgangspunt was.¹⁶⁰ Voor Batavia voorzagen deze aanbevelingen in de opheffing van de Schepenbank en de overbrenging van haar bevoegdheden naar de Hoge Raad van Justitie en een vermindering van het aantal rechters. *Police*, of wel de zorg voor de openbare orde en veiligheid, moest worden afgesplitst van de rechtspraak. De Raden van Justitie te Semarang en Soerabaja moesten op betere voet worden georganiseerd. Voor de inrichting van de *Landdrost's Courts* gold hetzelfde. Om corruptie te voorkomen zouden de fiscalen niet meer met wetsovertreders tegen betaling mogen schikken.

Deze aanbevelingen werden voor advies gesteld in handen van de oud-secretaris-generaal en oud-president van de Hoge Raad van Justitie Muntinghe en op basis van zijn adviezen werden op 21 januari 1812 bij proclamatie per 1 februari voorlopige wijzigingen in de rechterlijke organisatie doorgevoerd.¹⁶¹ Deze wijzigingen vormden een onderdeel van Raffles' plan om een efficiënter politiesysteem en een meer onafhankelijke rechtspraak in te voeren. De veranderingen waren nog voorlopig omdat het Britse bestuur meer kennis van de Javaanse maatschappij en haar instellingen wilde verwerven alvorens definitieve wijzigingen aan te brengen.¹⁶² De veranderingen kwamen in hoofdzaak op het volgende neer.

Om de zorg voor openbare orde en veiligheid zoveel mogelijk te scheiden van de rechtspraak werden op Java en Madoera alle bestaande *judicial and police establishments* opgeheven en vervangen door *courts* en *magistrates*.

¹⁵⁹ De tekst van de proclamatie van 11 september 1811 is te vinden in Raffles 1812.

¹⁶⁰ *Instructions* 19 oktober 1811; Ball 1982, p. 122-123.

¹⁶¹ De proclamatie van 21 februari 1812 werd in het Engels en Nederlands afgedrukt in *Java Government Gazette* 29 februari 1812 nr. 1. Zie voor een bespreking van Muntinghes adviezen Ball 1982, p. 123-125.

¹⁶² Ball 1982, p. 125-126.

In de ressorten van de steden in West-, Midden- en Oost-Java werd de situatie als volgt. In Batavia en Semarang en Soerabaja werden respectievelijk een *supreme court of justice* en twee *courts of justice* – verder Hoge Raad van Justitie en raden van justitie te noemen – gevestigd. Voorts werden in deze steden *courts of requests* en *magistrates* ingesteld.

De Hoge Raad van Justitie was voor het ressort Batavia zonder hoger beroep de gewone rechtbank. In civilibus nam hij kennis van alle zaken uit de stad Batavia die niet tot de competentie van het *court of requests* hoorden. Civiele zaken uit de ommelanden en de Preanger regentschappen kwamen alleen voor dit college wanneer een van de partijen Europeaan was of beide partijen Chinezen. Verder was de Hoge Raad appelcollege voor de voor hoger beroep vatbare civiele zaken van de raden van justitie, de *courts of requests* en de in de binnenlanden functionerende *resident's* of *landdrost's courts*. Voor de meer ernstige strafzaken uit de stad Batavia was de Hoge Raad in eerste en enige aanleg bevoegd. Appellen van daarvoor vatbare strafzaken, die door de raden van justitie of andere rechtbanken waren behandeld, kwamen eveneens voor de Hoge Raad. Die berechtte verder alle zaken waarin de East India Company of het bestuur op Java gedaagde was.

Voor de Hoge Raad van Justitie en de raden van justitie gold het burgerlijke procesrecht zoals dat voor de capitulatie had gegolden. In het strafproces moest het in Groot Brittannië gebruikelijk procesrecht zoveel mogelijk worden gevolgd. Bij deze colleges beslisten jury's over de feiten.

De Raden van Justitie in Semarang en Soerabaja waren in civilibus competent voor alle zaken die niet tot de bevoegdheid van de *courts of requests* behoorden. Appel van deze zaken was alleen mogelijk bij een belang van vijfhonderd rijksdaalders of meer. Hun bevoegdheid in strafzaken betrof alle zaken die in de steden niet tot de competentie van de *magistrates* behoorden en in de binnenlanden niet tot die van de landdrosten. In de steden was de hele bevolking aan de burgerlijke en civiele rechtspraak van de raden van justitie onderworpen, maar in de binnenlanden werd de bevolking alleen in strafzaken door deze colleges berecht. Burgerlijke zaken uit de binnenlanden kwamen voor de raden van justitie wanneer een van de partijen Europeaan was of beide partijen Chinezen. Strafvonnissen van de raden van justitie behoeften het fiat executie van de luitenant-gouverneur en waren soms vatbaar voor hoger beroep op de Hoge Raad van Justitie.

Om de Hoge Raad van Justitie en de raden van justitie te ontlasten werden bij die colleges *courts of requests* voor kleine zaken ingesteld, die deze volgens een summiere procedure behandelden. Zij waren bevoegd

voor de invordering van schulden en geschillen tot vijftig Spaanse matten.¹⁶³ Appellen kwamen bij de genoemde colleges.¹⁶⁴

In de stad Batavia werd een *bench of magistrates* van een president en drie magistraten opgericht, die ook in Buitenzorg zitting hield voor zaken die de competentie van de baljuw van de ommelanden te boven gingen. Deze laatste functionaris, tevens een der magistraten, berechtte overtredingen waarop niet meer straf was gesteld dan vier weken gevangenis, een boete van 25 rijksdaalders of een lichte lijfstraf.¹⁶⁵ Semarang en Soerabaja kregen ieder één magistraat, wiens titel later in die van resident gewijzigd zou worden. De magistraten waren plaatselijke politierechters, die zich bij de uitvoering van hun taak moesten laten leiden door de regels voor de magistratuur in de verschillende delen van het Britse rijk. Hun bevoegdheden waren ontleend aan die van de Engelse *justices of the peace* en lagen op het gebied van openbare orde en veiligheid en plaatselijk bestuur. De *bench* in Batavia was bevoegd voor alle overtredingen behalve wanneer voorlopig onderzoek uitwees dat de verdachte schuldig was aan overtredingen waarop krachtens de wet hogere straffen stonden dan – voor Chinezen – geseling, deportatie of tweejarige kettingstraf en – voor Europeanen – gevangenisstraf van meer dan drie maanden, verbanning, deportatie of boete van meer dan driehonderd Spaanse matten. In zo'n geval moest de zaak naar het Hoge Raad van Justitie worden verwezen. In Semarang en Soerabaja waren de magistraten bevoegd voor overtredingen waarop voor inlanders en Chinezen niet meer dan zes maanden gevangenisstraf stond en voor Europeanen niet meer dan zes weken. Verder konden magistraten op allerlei bestuurlijk gebied onder goedkeuring van de luitenant-gouverneur verordeningen uitvaardigen.¹⁶⁶

De rechtspraak in de binnenlanden van Java werd als volgt georganiseerd. In de ressorten van de Hoge Raad van Justitie en de raden van justitie werden *circuit courts* ingesteld. Dit waren ambulante gerechten samengesteld uit de president van de genoemde colleges en één lid. Deze rechtbanken moesten minimaal twee keer per jaar een rondgang in hun ressort maken om alle

163 Spaanse mat was een Nederlandse naam voor de 'reaal van achten' (*real de a ocho*), een Spaanse zilveren munt ter waarde van acht realen, die in die tijd een gebruikelijke handelsmunt in Oost-Indië was. Multatuli geeft in de *Max Havelaar* (1860) uitleg over deze munt in een noot bij het zeventiende hoofdstuk over Saïdjah met de zin 'Toen gaf hy die vrouw zoveel *Spaanse-matten* als nodig was tot het kopen van een buffel, en verliet *Badoer*.' De schrijver vermeldt onder meer dat de Spaanse mat, veelal in Mexico geslagen, in Oost-Indië 'ringgit' genoemd werd en daar een zeer gewild betaalmiddel was gebleven omdat Chinezen de munt om het goede zilvergehalte uitvoerden en in China lieten omsmelten.

164 Ball 1982, p. 128-129.

165 Ball 1982, p. 130.

166 Ball 1982, p. 129-130

strafzaken die niet behoorden tot de competentie van de na te noemen *resident's* of *landdrost's courts*, zo dicht mogelijk bij de plaats des misdrijf te berechten. Jury's beslisten weer over de feiten.¹⁶⁷

Net als onder het vorige bestuur moesten de residenten of landdrosten met de regent en andere hoofden onder de naam van *resident's* of *landdrost's court* alle civiele zaken in hun residentie tussen inlanders onderling en inlanders en Chinezen berechten. Was een Europeaan bij zo'n zaak betrokken of waren beide partijen Chinezen, dan was de Raad van Justitie bevoegd. Beslissingen in zaken boven vijftig Spaanse matten moesten door de Raad van Justitie bekrachtigd worden. Wat strafzaken betreft waren deze gerechten alleen bevoegd voor zaken betreffende de orde en veiligheid en voor zover die niet de competentie van twee *justices of the peace* in Engeland te boven gingen.¹⁶⁸

Conform de instructies van Lord Minto verbood de proclamatie van 21 januari 1812 ter bestrijding van corruptie de afkoop van strafvervolgning door officieren van justitie en politiebeambten en stelde straffen op overtreding van dat verbod. Daar tegenover werden deze ambtenaren voortaan behoorlijk bezoldigd.¹⁶⁹

Bij de proclamatie van 21 januari 1812 hoorden provisionele instructies voor de Hoge Raad van Justitie en de Raden van Justitie te Semarang en Soerabaja. Daarin was bepaald dat alle dood-, lijfstraffelijke en diffamerende straffen van deze colleges alleen na het fiat executie van de luitenant-gouverneur ten uitvoer mochten worden gelegd. Verder bepaalden deze instructies dat in het algemeen alle kapitale en andere zware strafvonnissen door het recht van gratie, dat aan de genoemde autoriteit was toegekend, verzacht, verminderd of opgeheven konden worden.¹⁷⁰

De hiervoor besproken voorlopige wijzigingen in de rechterlijke organisatie in de steden van 1812 voldeden merendeels. Daar werden onder het Britse bestuur alleen voor Batavia bij een *regulation* van 13 mei 1814 nog aanpassingen in aangebracht. Die kwamen in het kort op het volgende neer. Het aantal magistraten bleef, de president inclusief, op vier bepaald. Een van de gewone magistraten trad in het vervolg wekelijks als *sitting magistrate* op. Deze was belast met de handhaving van de openbare orde en veiligheid in stad en voorsteden en met de aanhoudingen. Verdachten van misdrijven die niet onder de competenties van de magistraten vielen,

167 Ball 1982, p. 131.

168 Ball 1982, p. 131-132.

169 Ball 1982, p. 134.

170 Raffles 1812.

verwees hij naar de Hoge Raad van Justitie. Zelf berechtte hij volgens een summiere procedure rustverstoringen, ruzies, twistgeschrijf en dergelijke overtredingen en wangedrag anders dan verraad en zware misdrijven. Hij kon dezelfde straffen opleggen als een *justice of the peace* in Engeland tenzij de verordening anders voorschreef. De luitenant-gouverneur bleef belast met bekrachtiging van de vonnissen van de magistraten en herziening daarvan. De overige bepalingen van de verordening betroffen voorschriften voor de handhaving van de openbare orde en veiligheid en allerlei bestuurstaken.¹⁷¹

Voor de binnenlanden werd op 11 februari 1814 uitgevaardigd de *Regulation for the More Effectual Administration of Justice in the Provincial Courts of Java*, die bedoeld was als een definitieve regeling voor de rechtsbedeling voor de inlandse bevolking.¹⁷² In dit uitvoerige reglement werd voor de binnenlanden een bestuursinrichting van *residencies* verdeeld in *districts*, die in *divisions* onderverdeeld waren, vastgelegd. en hiervoor werden zowel de rechtsbedeling als het bestuur geregeld. De genoemde territoriale eenheden zullen hierna met hun Nederlandse benamingen worden aangeduid: gewest, regentschap en district. In hoofdzaak kwamen de wijzigingen die het reglement in de organisatie van 1812 aanbracht, op het volgende neer.

In elk gewest werd een *resident's court* gevestigd, waarin de resident in zijn functie van *chief judge* en *magistrate* tweemaal per week als alleensprekend rechter zitting hield.¹⁷³ De *boepatis* of regenten van de regentschappen van het gewest gaven ter zitting advies en voorlichting, terwijl de hoofddjaks en de panghoeloe op afroep beschikbaar moesten zijn om uitleg te geven over wetten en gebruiken. In alle zaken, civiel of crimineel, moest de resident 'the existing native laws, and ancient customs of the island' tot richtsnoer nemen 'provided the same be not decidedly at variance with the universal and acknowledged principles of natural justice'.¹⁷⁴

Het *resident's court* was voor alle strafzaken bevoegd met uitzondering van moord, verraad, roof door benden en alle andere delicten waarop de doodstraf stond. Die moest de resident naar het *court of circuit* verwijzen.

171 Ball 1982, p. 142-143.

172 Deze *regulation* is afgedrukt in Raffles 1830b, Appendix D, p. lvi-lxxvi. Het was beïnvloed door de resultaten van onderzoek van een commissie onder leiding van luitenant-kolonel Colin Mackenzie (1754-1821), die in januari 1812 opdracht had gekregen te onderzoeken hoe het monopoliesysteem van het gouvernement vervangen kon worden door een systeem van vrijhandel. Ball 1982, p. 115, 144. Bij proclamatie van 11 februari 1814, afgedrukt in *Java Government Gazette* 12 februari 1814 nr. 103, werd de vaststelling van deze *regulation* of *Reglement tot het beter administreren van justitie in de landraden van Java* bekend gemaakt. Alleen de hierna te noemen verbeterde regeling voor het *court of circuit* werd erin weergegeven.

173 *Regulation* 11 februari 1814, art. 84-150; Ball 1982, p. 146-149.

174 *Regulation* 11 februari 1814, art. 104.

De djaksa van het regentschap waar het delict gepleegd was, was de aanklager.¹⁷⁵ Waren resident en regenten en djaksa het eens en was de straf op het delict gesteld minder dan levenslange gevangenisstraf of levenslange deportatie, dan was het vonnis direct uitvoerbaar. Bij verschil van oordeel echter of wanneer levenslange gevangenisstraf of levenslange deportatie op het delict stond, moesten de processtukken met het oordeel van de resident onmiddellijk aan de regering worden opgezonden en mocht het vonnis niet worden uitgesproken voordat daarop de goedkeuring van de luitenant-gouverneur was verkregen. Van alle strafzaken moest de resident een gemotiveerd rapport met alle aspecten van de zaak aan de regering opzenden. Wat de civiele zaken betreft was het *resident's court* bevoegd om van 'original complaints of every description' en van appellen van het na te noemen *bopati's court* kennis te nemen. Was het belang van de zaak meer dan vijftig ropijen, dan moest het gerecht zelf beslissen. Zaken met een belang tussen twintig en vijftig ropijen¹⁷⁶ kon het naar het *bopati's court* verwijzen en die onder de twintig ropijen naar het nog te noemen *division's court*. Appellen van beslissingen van het *bopati's court* deed dit gerecht zonder mogelijkheid van verder beroep af.

In de hoofdplaatsen van de regentschappen kwamen *bopati's courts*, alleen bevoegd voor civiele zaken.¹⁷⁷ De boepati of regent zat daarin minstens tweemaal per week als rechter en werd steeds bijgestaan door de djaksa en de panghoeloe voor uitleg van het recht. Dit gerecht berechtte zonder verder hoger beroep appellen van het *division's court* en in eerste aanleg zaken met een belang liggende tussen twintig en vijftig ropijen. Wanneer de adviezen van djaksa en panghoeloe met zijn oordeel overeenkwam, besliste de regent direct. Was dat niet het geval, dan moest hij de zaak naar het *resident's court* verwijzen. Appelleerbare beslissingen kwamen eveneens voor dat gerecht.

In de districten, de onderafdelingen van de regentschappen, werden *division's courts* ingesteld, die minstens eenmaal per week zitting hielden.¹⁷⁸ Daarin hadden districtsbeambten met hun mantri's¹⁷⁹ of andere bedienden zitting. Dit gerecht was bevoegd voor klachten over kleine vergrijpen in het district gepleegd, zoals beledigingen, geringe mishandelingen en

175 De djaksa, die na 1819 de inheemse officier van justitie was bij de rechtbanken die over de inheemse bevolking rechtspraken, was in de periode van het Brits Tussenbestuur in de eerste plaats nog de locale inheemse lagere rechter. Raffles 1830a, p. 309, en Crawford 1820, p. 81.

176 De ropij of ropia was een in Azië gangbare, zilveren of gouden munt, die ook in Oost-Indië veel gebruikt werd.

177 *Regulation* 11 februari 1814, art. 66-83; Ball 1982, p. 146.

178 *Regulation* 11 februari 1814, art. 46-57; Ball 1982, p. 146.

179 Een mantri was een inheems ambtenaar van lage rang, vaak opzichter.

vechtpartijen. Het kon daarvoor maximaal tien ropijen boete opleggen. Ook kon het kleine civiele zaken waarvan het belang twintig ropijen niet te boven ging, behandelen. Ten slotte behoorde tot de bevoegdheid van dit gerecht het onderzoeken van onbeduidende ruzies over bij voorbeeld op verboden terrein komen, burengerucht, waterdistributie, binnendringen of grenzen. In geen geval kon het iemand opsluiten. Personen die aan uitspraken geen gevolg gaven, werden verwezen naar de terechtzitting van de resident, die dan moest zorgen voor executie van de uitspraken en straf moest opleggen wegens niet-uitvoeren van een rechterlijke beslissing. Hogere beroepen van beslissingen in civiele zaken kwamen bij het *bopati's court* van het regentschap.

Hoewel de verordening van 11 februari 1814 daarover zwijgt, mag ervan worden uitgegaan dat het *bopati's court* en het *division's court* het inheemse of adatrecht toepasten. De rechters in die gerechten waren immers Javanen. Voor de gevallen waarin Europeanen het inheemse recht moesten toepassen, gaf de verordening, zoals wij hebben aangegeven, daar aanwijzingen voor.¹⁸⁰

De *regulation* van 11 februari 1814 gaf ook een verbeterde regeling voor het hiervoor genoemde *court of circuit*.¹⁸¹ Volgens de provisionele instructies van de Hoge Raad van Justitie en de raden van justitie van 21 januari 1812 was het de leden van die colleges verboden om bij afwezigheid van de president zowel in civiele als in criminele zaken recht te spreken en vonnis te wijzen.¹⁸² Daarom werd bepaald dat in het vervolg minstens vier keer per jaar maar één lid van deze rechtbanken de tournees zou maken langs de gewesten van hun ressorten voor de berechting van de zware strafzaken, die naar dit gerecht waren verwezen. In de zaken voor dit gerecht besliste een jury over de feiten, de rechter gaf het vonnis. De *circuit judge* moest bij de behandeling van de zaak ter terechtzitting de regels van zijn rechtbank, de gouvernementsverordeningen en zijn algemene instructies in acht nemen. Het inheemse recht, dat in een zaak moest worden toegepast, werd ter terechtzitting door de panghoeloe en de djaksa uiteengezet. De rechter moest dat vervolgens noteren en op basis daarvan moest hij een beslissing nemen. Die beslissing moest in overeenstemming zijn met het koloniale recht en de erkende rechtsbeginselen. Van zijn handelingen moest de rechter op iedere zittingsplaats een volledig rapport aan de luitenant-generaal inzenden. Wanneer zijn oordeel verschilde van dat van de jury moest hij dat vermelden met alle omstandigheden die een matiging of kwijtschelding van straf

180 Ball 1982, p. 151.

181 *Regulation* 11 februari 1814, art. 151-171; Ball 1982, p. 149-150.

182 Provisionele instructies voor de Hoge Raad van Justitie te Batavia, voor de Raad van Justitie te Semarang en voor die te Soerabaja van 21 januari 1812, steeds art. 16.

zouden kunnen rechtvaardigen. Pas na ontvangst van de goedkeuring van het verslag en de daarop gevallen instructies van de luitenant-gouverneur kon de *circuit judge* de resident bevelen een vonnis te executeren.

In 1812 sloot Raffles verdragen met de Sultan van Jogjakarta en de Soe-soehoenan van Soerakarta, waarin bepalingen over de rechtspraak in de door hen bestuurde gebieden, de Vorstenlanden, waren opgenomen. Hierin werd bepaald dat iedereen die in het gebied van de vorsten woonde, met uitzondering van de Javanen daar geboren, onder de jurisdictie van het Brits bestuur viel. Verder moesten de vorsten hun onderdanen die misdrijven pleegden jegens personen die onder Britse bescherming stonden, direct en onpartijdig berechten. De resident moest hierop toezien. Wrede straffen werden afgeschaft en de vorsten beloofden acht te slaan op adviezen van Britse zijde over de verbetering van de rechtspraak.¹⁸³

2.3.4 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk hebben wij onderzocht op welke wijze de gouverneurs-generaal Daendels en Janssens en de luitenant-gouverneur Raffles het bestuur en met name de rechtspraak op het belangrijkste eiland van Oost-Indië, Java, organiseerden. Daendels moderniseerde de algemene bestuursorganisatie door een rechtstreeks bestuur uitgaand van de gouverneur-generaal in Batavia te vestigen in het direct onder Nederlands bestuur staande gebied van Java, dat onder de VOC door nagenoeg onafhankelijke gouverneurs en residenten door middel van de inheemse regenten bestuurd was geweest. Dit gebied werd door Daendels in prefecturen, later landdrostambten, verdeeld onder prefecten, later landdrosten, die over hun bestuur verantwoording schuldig waren aan de gouverneur-generaal. De prefecturen werden verdeeld in regentschappen, bestuurd door inheemse regenten, die op hun beurt als ambtenaren ondergeschikt werden gemaakt aan de prefecten.

Daendels reorganiseerde het justitiewezen naar de plaatselijke behoeften, ontstaan door de bestuurlijke veranderingen die hij in de loop van zijn bestuursperiode doorvoerde. Daarbij was zijn uitgangspunt artikel 86 van het concept-charter van 1803, dat de rechtspraak voor de inheemse bevolking zou 'blijven geschieden volgens hunne eigene wetten en gewoonten'. Dit betekende dat het dualisme in het rechtssysteem door Daendels geformaliseerd werd. Het dualisme was onder de VOC gegroeid. Het hield in dat de

¹⁸³ Ball 1982, p. 141.

rechtspraak over de inheemse bevolking en de Europeanen verschillend, ieder naar hun eigen recht en gewoonten, georganiseerd werd.

In 1809 reorganiseerde Daendels de Hoge Raad van Justitie te Batavia en stelde daar een nieuwe instructie voor vast. Ook hierbij werd rekening gehouden met het ontwerp-charter van 1803. De Hoge Raad werd in hoofdzaak hoger beroepsinstantie voor de lagere civiele rechtbanken in Batavia, de andere steden op Java en de buitenkantoren. In eerste instantie behandelde de raad voornamelijk civiele en criminele zaken waarbij ambtenaren of oud-ambtenaren van het gouvernement betrokken waren, zaken van vreemde kooplieden en zeevaartzaken.

De gouverneur-generaal in rade kon procedures voor de Hoge Raad opschorten, opheffen of vernietigen, waartegen het college bezwaar kon maken en wanneer de regering persisteerde, kon het een klacht zonder schorsende werking indienen bij de minister van Koophandel en Koloniën in Nederland. Door deze regeling werd duidelijk gemaakt dat de Hoge Raad van Justitie ondergeschikt was aan de Hoge Regering. Daendels was ervan overtuigd dat de soevereiniteit in het ver van Nederland verwijderde Oost-Indië niet over twee van elkaar onafhankelijke machten verdeeld kon zijn.

Onder gouverneur-generaal Janssens bleven de bestuursorganisatie en het civiele justitiewezen zoals onder Daendels gereorganiseerd in wezen ongewijzigd.

Onder het Britse Tussenbestuur van Raffles werden openbare orde en rechtspraak op Java zo veel mogelijk gescheiden. De bestaande structuren werden opgeheven en vooral de rechtspraak werd hervormd. Bij de teruggave van het bestuur aan Nederland in 1816 was de rechtspraak op Java in de rechtstreeks door het gouvernement bestuurde gebieden in hoofdzaak als volgt georganiseerd.

In de steden Batavia, Semarang en Soerabaja met hun gemengde bevolking was de civiele en strafrechtspraak voor alle inwoners opgedragen aan respectievelijk de Hoge Raad van Justitie en twee raden van justitie, die het Oud-Hollandse en het Romeinse recht volgden, behalve in het familie- en erfrecht voor niet-christenen. In de steden traden magistraten op als plaatselijke politierechters en *courts of requests* behandelden er kleine burgerlijke zaken tot 50 Spaanse matten.

In de binnenlanden, buiten de ressorten van de steden, waren de belangrijke burgerlijke en strafzaken opgedragen aan door Europeanen voorgezeten rechtbanken, de *resident's courts* en de *courts of circuit*. De *resident's courts*, waarin de resident, de gewestelijke bestuurder, met de regent en andere hoofden als rechter zat, behandelden civiele zaken, waaronder appellen van de *bopati's courts*, die in de hoofdplaatsen van

de regentschappen gevestigd waren en waarin de boepati of regent als rechter fungeerde, en alle strafzaken met uitzondering van een aantal zware delicten, waarvoor de *courts of circuit* of ommegaande rechtbanken bevoegd waren. Deze laatste rechtbanken bestonden uit een lid van de Hoge Raad van Justitie of de raden van justitie, de *Circuit Judge*, die periodiek tournees langs de gewesten van het ressort van zijn college maakte om de zware strafzaken te berechten. Hierbij besliste een jury over de feiten.

De Hoge Raad van Justitie te Batavia was naast gewone rechter voor de inwoners van de hoofdplaats ook hof van appel voor de daarvoor vatbare uitspraken van de raden van justitie in Semarang en Soerabaja en de lagere rechtbanken.

De luitenant-gouverneur had het fiat executie van doodvonnissen en alle uitspraken van enig belang van de inlandse rechtbanken in strafzaken waren verplicht onderworpen aan een administratieve revisie door deze autoriteit en in burgerlijke zaken aan facultatief appel bij de luitenant-gouverneur.

In de Vorstenlanden, de niet-rechtstreeks door het gouvernement bestuurde gebieden op Java, werd de rechtspraak onder verantwoordelijkheid van de Sultan van Jogjakarta en de Soesoehoenan van Soerakarta beperkt tot de eigen onderdanen van deze vorsten met verbod van toepassing van wrede straffen. De residenten in deze gewesten waren bevoegd in te grijpen.

In de periode van 1808 tot 1816 hebben zowel Daendels als Raffles de rechtspraak op Java hervormd en beiden stelden een nieuwe instructie voor de Hoge Raad van Justitie te Batavia vast. Daendels werd daarbij belangrijk beïnvloed door het rapport van de Commissie tot de Oost-Indische Zaken van 1803, maar de zeer beperkte bemoeienis van het bestuur met de rechtspraak, waarvan dat staatsstuk uitging, nam hij niet over. Hij maakte het college in wezen ondergeschikt aan de Indische regering. Raffles bracht daar geen verandering in. Wel ontwierp hij een coherent rechtssysteem, waarin de dubbele functie van de Hoge Raad van Justitie (gewone rechter voor de inwoners van Batavia en appelrechter voor uitspraken van de Raden van Justitie in Semarang en Soerabaja) een zwak punt was. De bevoegdheid van het gouvernement om in de rechtspraak in te grijpen, was zowel onder het Nederlands-Franse als het Britse bestuur groot.

2.4 Commissarissen-generaal in Oost-Indië 1816 - 1819

2.4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal worden onderzocht welke maatregelen de in 1815 uitgezonden commissarissen-generaal hebben genomen met betrekking tot het justitiewezen in Nederlands-Indië en welke uitgangspunten daarbij zijn gehanteerd. Tevens wordt nagegaan hoe de invoering daarvan verlopen is. (Zie over de uitzending 2.2.7)

2.4.2 Bestuursoverneming en voorlopige handhaving van de aangetroffen situatie

De commissarissen-generaal Elout, Buijskes en Van der Capellen kwamen in april en mei 1816 in Batavia aan. Omdat de Britse luitenant-gouverneur van Java en onderhorigheden Fendall, die zoals hiervoor (zie 2.3.3) werd vermeld pas enkele weken daarvoor het bestuur had overgenomen, toen nog geen instructies voor een bestuursoverdracht van zijn superieuren had ontvangen, kon daartoe pas op 19 augustus 1816 worden overgegaan.¹⁸⁴

Bij gelegenheid van de overdracht en overneming van het bestuur op die dag vaardigden zowel Fendall als de commissarissen-generaal een proclamatie uit. In de eerste werd aangekondigd dat de commissarissen-generaal krachtens de hiervoor besproken (zie 2.2.7) Conventie van Londen van 13 augustus 1814 bezit hadden genomen van Java en onderhorige eilanden en dat de inwoners diensgevolge door het Britse bestuur onder het gezag van de Koning der Nederlanden werden geplaatst. In hun proclamatie spraken de commissarissen-generaal van de overneming van het bezit van het eiland Java en de terugbrenging daarvan onder het Nederlandse bestuur volgens de aan hen gegeven machtiging om, op grond van de genoemde overeenkomst, weer bezit te nemen van 'Nederlands Indië, de opperste magt aldaar te oefenen, en de regering in alle derzelver deelen te regelen en in werking te brengen'.¹⁸⁵

De commissarissen-generaal verklaarden in hun proclamatie, die tot de inwoners van Java gericht was, ook dat Nederlands-Indië onder Nederlands

¹⁸⁴ Zie voor de voorbereidende werkzaamheden van de commissarissen-generaal, hun reis naar Batavia, de moeilijkheden die zij daar tot aan de bestuursoverdracht ondervonden, en de daadwerkelijke overdracht Hoek 1862, p. 75-97.

¹⁸⁵ De Engelse tekst van de proclamatie van het Britse bestuur is te vinden in Hoek 1862, p. 96-97, een Nederlandse vertaling in *Regeringsalmanak* 1817. De proclamatie van commissarissen-generaal is o.a. afgedrukt in genoemde almanak en Oranje 1936, p. 43-46.

bestuur was teruggebracht en dat de hele bevolking, onder de Koning der Nederlanden gekomen, zou delen in het heil en de bescherming van zijn regering met de bedoeling Nederlands-Indië tot groter luister dan vroeger te brengen volgens rechtvaardige, billijke, milde en voor de bevordering van algemeen en bijzonder belang doelmatige beginselen. Van der Capellen aanvaardde het gouverneur-generaalschap en de ambtenaren werd gelast hun bedieningen te blijven waarnemen. Voorts verklaarden de commissarissen-generaal

‘ter voorkoming van alle stoornis en hinder in den geregelden loop der zaken, dat de bestaande wetten en verordeningen op de oefening van het regt, de beheering en invordering van ’s lands middelen en geregtigheden, den landbouw, den handel, de vaart en andere voorwerpen van algemeen bestier, hare volle kracht en werking behouden; willende en begerende wij, dat dezelve door allen worden geëerbiedigd en achtervolgd, en door hen, aan wie derzelve toepassing en uitvoering is toebetrouwd, uit naam en van wege het Nederlandsch bestuur worden gehandhaafd, tot dat daarin nader door ons mogte worden voorzien’

en zij bevalen ‘dat van nu aan in alle burgerlijke en lijfstraffelijke regts-gedingen, regt zal gesproken worden *in naam en van wege den Koning der Nederlanden*’.

2.4.3 Commissie belast met het opstellen van een algemeen ontwerp voor het justitie- en politiewezen

De commissarissen-generaal oordeelden het dringend nodig ‘het justitie wezen in Neerlandsch Indien op eenen vasten en geregelden voet te bepalen en met de eigenlijke gezegde politie in verband te brengen’. Bij besluit van 10 februari 1817 stelden zij een commissie in met als taak ‘een algemeen ontwerp omtrend het justitie & politie wezen’ op te stellen.¹⁸⁶ De leden waren mrs. H.W. Muntinghe, P.S. Maurisse¹⁸⁷ en

¹⁸⁶ CCGG 10 febr. 1817 nr. 29, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2367. Hoek 1862, p. 237, vermeldt abusievelijk dat de commissie op 11 februari 1817 benoemd werd.

¹⁸⁷ Mr. Pieter Simon Maurisse (1769-1833) was van 1803 tot 1809 in Batavia geweest, waar hij de functies van raad van Justitie tevens pro-interim advocaat-fiscaal, president van de Hoge Raad van Justitie tevens extra-ordinair raad van Indië en president van de Hoge Militaire Vierschaar had vervuld tot hij, door Daendels ontslagen, genoopt was te repatriëren. Zie over hem ook Briët 2006, k. 317.

P. Merkus,¹⁸⁸ toen respectievelijk president van de Raad van Financiën, president van de Hoge Raad van Justitie en hoofdcommies ter Generale Secretarie.¹⁸⁹ De eerste twee waren juristen met ervaring in Indië, de laatste, uitgekomen met commissarissen-generaal, was commies-griffier bij het Keizerlijke Gerechtshof, later Hooggerechtshof, in Den Haag geweest. Als basis voor hun besprekingen kregen zij het Regeringsreglement van 1815 en de artikelen over het justitiewezen van de *Instructie voor Commissarissen-Generaal* van 3 januari 1815 uitgereikt. Deze zijn hiervoor besproken (zie 2.2.7).

De commissie kreeg in het bijzonder opdracht 'na te gaan welk nut, in de afdoening van de haar opgelegde taak [kon] worden getrokken uit de inrigtingen onder het Britsche bestier ingevoerd en thans nog in werking, ten einde alzoo aan Zijne[r] Majesteit[s] bedoelingen blijkbaar uit art. 25 der Instructie te voldoen.' Uiterlijk op 1 april 1817 moest de commissie een schets inleveren met uitgangspunten voor de uitvoering van de opdracht. Op basis daarvan zouden beslissingen worden genomen. Daarna zou de commissie alle instructies en procesreglementen voor het justitie- en politiewezen moeten opstellen.

Bij brief van 10 juli 1817 diende de commissie een schets met uitgangspunten in. Die is niet teruggevonden, maar een deel ervan werd door de toenmalige procureur-generaal Mijer opgenomen in een rapport van 31 mei 1850 over de strafrechtspleging onder de inheemse bevolking aan het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië. Dat onderdeel behandelde de oorspronkelijke aard en strekking van de revisie in strafzaken in de periode van 1819 tot de invoering van de nieuwe burgerlijke wetgeving op 1 mei 1848.¹⁹⁰ (Zie voor de revisie 3.5.2.1.)

In de schets onderstreepte de commissie dat de Indische samenleving niet alleen uit Europeanen bestond, maar vooral ook uit een zeer grote inheemse bevolking die over een uitgestrekt grondgebied verspreid was. Zonder 'regterlijke omgangen' en afdoening van strafzaken 'in continenti',

188 Mr. Pieter Merkus (1787-1844), later onder meer president van het hooggerechtshof, procureur-generaal, lid van de Raad van Indië en gouverneur-generaal. Zie voor hem ook Stapel 1941, p. 90-91.

189 De hoofdfuncties van de leden van de commissie zijn ontleend aan *Regeringsalmanak* 1817.

190 Mijer 1850, p. clxxxvi-clxxxviii, en CCGG 18 juli 1817 nr. 18, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2369. Bij dit besluit werd het rapport van de commissie voorlopig in advies gehouden. Dat dit rapport werd uitgebracht aan het hooggerechtshof en niet, zoals het door Lion geformuleerde opschrift boven het rapport vermeldt, aan de gouverneur-generaal, volgt uit de tekst. Dat het rapport in augustus 1817 werd uitgebracht, zoals Hoek 1862, p. 237, vermeldt, is onjuist.

dat wil zeggen direct na het geding, was het met het kleine aantal beschikbare ambtenaren onmogelijk voor goede rechtspraak te zorgen.¹⁹¹

Op basis van dit uitgangspunt formuleerde de commissie de volgende hoofdvoorwaarden voor een goede strafrechtspleging. Het strafproces moest zo kort mogelijk duren en de beslissing moest direct na het geding genomen worden. Een jury, als door de Britten ingevoerd, was daarvoor geen *conditio sine qua non* en moest naar het voorbeeld van het soevereine besluit van 11 december 1813 (Ned. Stb. 1813, 10) worden afgeschaft.¹⁹² Naar het voorbeeld van dit besluit zouden ook de openbare criminele instructies in het strafproces moeten verdwijnen met bepaling dat geen criminele terechtzittingen vóór de pleidooien in het openbaar gehouden zouden worden.¹⁹³ De pleidooien en het uitspreken van de vonnissen en arresten behoorden wel openbaar te zijn. Voor het overige zou het bestaande strafprocesrecht moeten worden overgenomen omdat dat uitging van een instructie *in continenti*. Aanvullingen en verbeteringen naar het voorbeeld van de wetgeving in Nederland en naar de plaatselijke omstandigheden waren wel noodzakelijk. De raden van justitie zouden de rechters in eerste aanleg moeten zijn in alle civiele en strafzaken binnen hun plaatsen van vestiging. De rechters van ommegang in strafzaken en de onder hen staande residentiehoven, voorzien in de *regulation* van Raffles van 11 februari 1814 (zie 2.3.3.2), zouden onder strengere bepalingen gehandhaafd moeten worden met behoud van de lagere inlandse rechtbanken 'met derzelver attributen' beschreven in dat reglement.

Op grond hiervan adviseerde de commissie de volgende beginselen voor het strafprocesrecht te hanteren:

- a) de strafprocessen moesten een beslissing op 'convictie' (overtuiging) en een afdoening direct na het geding tot doel hebben, nadat de aanklager, de getuigen en de beklaagde waren gehoord;
- b) het onderzoek door de jury moest worden afgeschaft en aan de rechtbanken zelf moest het oordeel over de feiten en het recht worden overgelaten;

191 In het woord 'omgang' laat zich het Engelse woord 'circuit' en Franse 'tourn  e', beide in de betekenis van 'rondreis', herkennen. 'In continenti', verkorting van het Latijnse 'in continenti tempore': in een tijd direct daarna, onmiddellijk, hier bedoeld als tegenstelling tot de langduriger afdoening bij wijze van 'enquesten', zoals geregeld in de Ordonnantie op de stijl van procederen in criminele zaken van 9 juli 1570.

192 Bij artikel 16 van dit besluit, bekend geworden onder de naam Gesel- en Worgbesluit, werd in Nederland de jury bij de hoven van assisen afgeschaft.

193 Vgl. Gesel- en Worgbesluit, art. 18.

- c) de openbare instructies van strafzaken moesten worden afgeschaft, maar de pleidooien en uitspraken van vonnissen moesten openbaar zijn; en
- d) in alle strafzaken boven een zekere strafbedreiging moest voortaan in plaats van appel herziening met opzending van de stukken plaats hebben 'voor en aleer de uitspraak bij den regter a quo [was] gedaan', bij voorkeur door het hoogste rechterlijke college en niet door de overige Europese rechtscolleges.

Commissarissen-generaal meenden dat de schets van de commissie hier en daar moest worden gewijzigd en uitgewerkt alvorens beoordeeld te kunnen worden en zij gaven de commissie op 14 augustus 1817 opdracht haar ontwerp op de volgende bepalingen te baseren:¹⁹⁴

- a) Het burgerlijk recht zoals dat op dat moment in Nederlands-Indië gold, zou voorlopig van kracht blijven. Als de commissie dat nuttig en dienstig oordeelde, kon zij voorstellen tot verandering van de plaatselijke wetten en statuten indienen.
- b) Ook de manier van procederen in burgerlijke zaken zou in het algemeen blijven gelden, maar de commissie moest daarin direct veranderingen ter bekorting van de procedures en voor een snelle afdoening van zaken voorstellen.
- c) Zolang in Nederland geen nieuw wetboek van strafrecht was vastgesteld en aan de behoeften in Nederlands-Indië aangepast, zou in criminele zaken recht worden gesproken volgens de wetten en rechtsregels, die vroeger gegolden hadden in de provincie Holland, tenzij de Indische regering plaatselijke of bijzondere verordeningen had vastgesteld. Inlanders en andere ingezetenen die geen christenen waren, zouden zoveel mogelijk worden berecht naar hun eigen godsdienstige wetten. Alle wrede straffen bleven echter afgeschaft.¹⁹⁵
- d) De criminele rechtsgedingen zouden worden afgedaan op bewijs – dus niet op convictie zoals de commissie had geadviseerd – zonder dat daarvoor de bekentenis van de aangeklaagden nodig was. De behandeling zou in het openbaar plaatsvinden en de gedingen zouden zo kort mogelijk moeten duren. Het onderzoek door gezworenen, de jury, zou worden afgeschaft en de beoordeling van daad en straf zou aan de rechter zelf worden overgelaten.

194 CCGG 14 aug. 1817 nr. 41, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2369.

195 Commissarissen-generaal doelden hier waarschijnlijk op de verminkende straffen die door Lord Minto op 11 september 1812 bij het begin van het Brits bestuur waren afgeschaft. Zie 2.3.3.2.

- e) De vonnissen in criminele zaken, die door andere rechtbanken gewezen zouden worden dan door het hooggerechtshof en de raden van justitie die hierna genoemd worden, moesten voor zover zij een nader te bepalen straf te boven gingen, voor onderzoek of herziening gezonden worden aan dat hof of die raden van justitie, elk in zijn rechtsgebied. Pas daarna konden deze worden uitgesproken of ten uitvoer gebracht.
- f) Doodvonnissen zouden alleen worden geëxecuteerd na verlof van de gouverneur-generaal en aan hem zou bovendien de schorsing van alle criminele vonnissen voorbehouden blijven.
- g) Voor de civiele en criminele rechtsbedeling zouden worden opgericht:
 - a. een hooggerechtshof voor heel Nederlands-Indië met rechtsmacht conform het Regeringsreglement van 1815, maar gewijzigd overeenkomstig de plaatselijke bepalingen; en
 - b. raden van justitie in Batavia, Soerabaja en Semarang, landraden in elke residentie, rechtbanken van ommegangen in criminele zaken en lagere inlandse rechtbanken, alles volgens nader in te voeren bepalingen.
- h) Bij het hooggerechtshof zou het recht van de koning worden waargenomen door een procureur-generaal en bij alle andere rechtbanken door zodanige officieren als nader zou worden vastgesteld. De procureur-generaal zou tevens het hoofd der justitie en politie zijn en hij zou daarin worden bijgestaan door de residenten en de andere officieren van justitie.
- i) De administratieve politie zou worden opgedragen aan de residenten of andere plaatselijke autoriteiten volgens nader te maken bepalingen, waarin het verband tussen de administratieve en justitiële politie zo nauwkeurig mogelijk zou worden bepaald.¹⁹⁶
- j) Alle misdaden door militairen begaan zouden door de militaire rechter worden beoordeeld.

In verband met het laatste punt kreeg de commissie de aanvullende opdracht ontwerpen op te stellen voor de samenstelling en vestigingsplaatsen van de militaire rechtbanken, de manier van procederen voor die rechtbanken en de instructies van de daarbij werkzame ambtenaren. Voor het uitwerken

¹⁹⁶ Met 'administratieve politie' wordt hier bedoeld de politie die tot taak heeft misdaden en overtredingen te voorkomen en de orde te handhaven en met 'justitiële politie' de politie die zich bezig houdt met opsporing en vervolging van de misdaden en overtredingen die de administratieve politie niet heeft kunnen voorkomen. Zie De Fortbois 1826, p. 207. De tweedeling 'police administrative' en 'police judiciaire' bestaat nog in Frankrijk en gaat terug op de *Code des délits et des peines* van 3 brumaire van het jaar IV (25 oktober 1795).

van dit aparte ontwerp werd de chef van de algemene staf van de landmacht, de generaal-majoor H.M. de Kock,¹⁹⁷ aan de commissie toegevoegd. Voorts moest de commissie informatie inwinnen over de rechterlijke instellingen in de buitenetablisementen om daarop een voorstel voor veranderingen te baseren. Het ontwerp moest voor wat de regelingen voor Java betreft worden ingediend vóór 31 december 1817, het ontwerp voor de buitenetablisementen zo spoedig mogelijk.

De commissie diende kort vóór 5 mei 1818 ontwerpen in voor de militair-rechterlijke organisatie en het militaire strafprocesrecht. Op 29 oktober 1818 kweet zij zich van haar hoofdopdracht en zond een ontwerp in voor het Indische justitie- en politiewezen.¹⁹⁸ Bij het laatstgenoemde ontwerp hoorde de door de commissie bewerkte instructie voor het hooggerechtshof, die was voorzien van een toelichting, die deels is opgenomen in het hiervoor genoemde rapport van 31 mei 1850 van procureur-generaal Mijer.¹⁹⁹ Het volgende is daaraan ontleend.

In criminele zaken was geen hoger beroep bij het hof mogelijk gemaakt, omdat dat niet strookte met de opdracht van commissarissen-generaal. Daarom was ook geen onderscheid gemaakt tussen een ordinair en extra-ordinair proces. Aan het toezicht van het hof op het administreren van een goede en prompte rechtsoefening bij alle lagere rechtbanken, zoals voorzien in artikel 56 van het *Regeringsreglement van 1815*, was door commissarissen-generaal voor strafzaken al vorm gegeven door te bepalen dat strafvonnissen vóór executie ter revisie aan het hof moesten worden ingezonden. Voor de executie van doodvonnissen van lagere rechtbanken buiten Java en de algemene revisie van strafvonnissen van die rechtbanken stelde de commissie een afwijkende regeling voor om te voorkomen dat executie van die vonnissen onmogelijk zou worden. Naar het oordeel van de commissie moesten alle doodvonnissen en alle lijfstrafelijke en infamerende (onterende) vonnissen, die in de gouvernementen buiten Java

197 Hendrik Merkus (baron) de Kock (1779-1845). De Kock werd bij KB 8 mei 1822 nr. 68 benoemd tot 'luitenant-gouverneur' met zitting in de Raad van Indië. Op 6 november 1822 werd hij in een buitengewone vergadering van de Hoge Regering als zodanig beëdigd en geïnstalleerd. GG i.r. 6 nov. 1822 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2777. In het *Regeringsreglement van 1818*, dat in 1822 nog van kracht was, werd de opvolger van de gouverneur-generaal in geval deze kwam te overlijden 'luitenant-gouverneur-generaal' genoemd. In officiële stukken komt De Kock alleen voor met de titel 'luitenant-gouverneur'. Hij was een volle neef van zijn commissiegenoot mr. P. Merkus.

198 CCGG 5 mei 1818 nr. 22 en 30 okt. 1818 nr. 15, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv. nrs. 2375 en 2380. Bij deze besluiten werden de rapporten in advies gehouden en in rondlezing gezonden.

199 Mijer 1850, p. clxxxix.

werden uitgesproken, aan het fiat executie van de gouverneur onderworpen worden. Mocht de gouverneur bedenkingen hebben, dan zou hij de stukken voor beslissing aan de gouverneur-generaal moeten opsturen. Ook verzoeken om gratie zou de gouverneur op die manier moeten behandelen. Alle strafvonnissen van lagere rechtbanken buiten Java zouden maandelijks aan het hooggerechtshof moeten worden ingezonden om dat in staat te stellen zijn algemeen toezicht op de rechtspraak uit te oefenen.

Uit het voorgaande volgt dat de commissarissen-generaal bij de inrichting van het justitiewezen ervoor kozen de bestaande wetgeving te continueren en niet vooruit te lopen op de wetboeken die in Nederland volgens de Grondwet van 1815 opgesteld moesten worden. Zij meenden dat de wetgeving in Indië zoveel mogelijk dezelfde moest zijn als die in Nederland en wilden voorkomen dat zij wetgeving zouden invoeren, die kort daarna weer gewijzigd zou moeten worden. Zij dachten dat de nieuwe Nederlandse wetboeken niet lang op zich zouden laten wachten. Oud-commissaris-generaal Elout heeft dat in zijn hierna (zie 2.4.11) te bespreken rapport verwoord.

Voor de goede orde zij tot slot opgemerkt dat een zoektocht in het archief van het Ministerie van Koloniën naar de adviezen en rapporten van de Commissie belast met het opstellen van een algemeen ontwerp voor het justitie- en politiewezen die in deze paragraaf genoemd zijn, vruchteloos is geweest. Waarschijnlijk zijn ze niet uit Batavia naar Den Haag opgezonden. Lion vermeldde al in 1886 dat van de wording van het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander*, Ind. Stb. 1819, 20, in de archieven van het genoemde departement, noch in die in Batavia iets meer te vinden was.²⁰⁰ Voor de andere reglementen en instructies, die de commissarissen-generaal op 10 januari 1819 vaststelden, gold vermoedelijk hetzelfde.

2.4.4 Regeringsreglement van 1818

In de maanden die in 1816 aan de bestuursoverdracht vooraf gingen, waren de commissarissen-generaal tot het inzicht gekomen dat het Regeringsreglement van 1815 niet paste op de toestanden die zij bij aankomst hadden aantreffen. Zij besloten een geheel nieuw reglement op te stellen en in te voeren.²⁰¹ Het week op allerlei punten af van het reglement van 1815. Dit nieuwe regeringsreglement, getiteld *Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, de Culture en den Handel in 's Lands Asiatische*

200 Lion 1886, p. 712.

201 Hoek 1862, p. 226.

Bezittingen, werd vastgesteld op 22 december 1818 en bij publicatie van die dag afgekondigd.²⁰² Het zou de basis vormen voor alle latere regeringsreglementen van Nederlands-Indië. De regeringsreglementen golden niet rechtstreeks in de Vorstenlanden, de gebieden op Java die krachtens verdragen onder Nederlandse soevereiniteit door inheemse Javaanse vorsten werden bestuurd.

Op het gebied van de rechtspraak was een belangrijke verandering, die de commissarissen-generaal aanbrachten, de verplaatsing van het toezicht op de rechtspleging onder de inheemse bevolking van het Indisch bestuur naar het hooggerechtshof.

Volgens artikel 73 van het Regeringsreglement van 1815 moest het Indisch bestuur een 'gedurig toezicht (...) op de rechtspleging onder de inlanders' houden en zorgen dat deze rechtspleging in het rechtstreeks onder Nederlandse heerschappij staande gebied van ingeslopen misbruiken gezuiverd werd. Dit was opgenomen als reactie op de situatie onder het VOC-bestuur die tot de komst van Daendels in 1808 was blijven bestaan. Onder de VOC was de hoogste rechtspraak in burgerlijke en lijfstraffelijke zaken onder de inheemse bevolking aan de Javaanse regenten overgelaten. Alleen de commissaris tot en over de zaken van den inlander had daarop een zeer zwakke invloed gehad.²⁰³

De commissarissen-generaal verplaatsten het toezicht op de rechtspleging onder de inheemse bevolking naar het hooggerechtshof door daaraan in artikel 52 van het Regeringsreglement van 1818 in algemene zin 'het toezigt op eene goede en onvertogen bedeling van regt in Nederlandsch Indië' op te dragen.

Het Regeringsreglement van 1818 gaf algemene regels die in nadere wettelijke bepalingen moesten worden uitgewerkt. Het was verdeeld in vijf hoofdstukken met de volgende titels: *Van den Gouverneur Generaal en de Hoge Regering*, *Van de Justitie*, *Van het binnenlandsch bestuur*, *Over de financiën en derzelver beheering* en *Algemeene Bepalingen*. Hier zal alleen het hoofdstuk over de justitie worden besproken. Voor het overige zij verwezen naar de vergelijkende studie van Oranje over dit reglement en dat van 1815.²⁰⁴

202 CCGG 22 dec. 1818 nr. 8, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2382, Ind. Stb. 1818, 87, en *Bataviasche Courant* 9 jan. 1819 nr. 2; o.a. ook afgedrukt in Mijer 1848, p. 397-426.

203 Mijer 1850, p. cxc.

204 Oranje 1936. Zie over het reglement van 1818 ook Efthymiou 2005, p. 172-173.

Zeventien artikelen waren in dit hoofdstuk aan de justitie gewijd.²⁰⁵ Allereerst werd bepaald dat in Nederlands-Indië alom recht werd gesproken in naam en vanwege de Koning der Nederlanden en dat de burgerlijke en lijfstraffelijke rechtspleging alleen kon worden uitgeoefend door daartoe opgerichte rechtbanken. Hiermee werd vastgelegd dat in Nederlands-Indië slechts rechtspraak uitgaande van het oppergezag en uitgeoefend door rechtbanken ingesteld door het gouvernement zou worden geduld. Wegens misdaden mocht niemand in rechte worden betrokken dan krachtens de wetten en reglementen en op de wijze daarbij vastgesteld. Daarna volgde de bepaling dat de gouverneur-generaal ter zake van misdaad niet in Indië vervolgd en berecht kon worden. Wegens burgerlijke zaken konden deze functionaris en de raden van Indië alleen voor het hooggerechtshof betrokken worden. De raden van Indië waren in Indië wegens misdaad, ook na beëindiging van hun bediening, alleen aansprakelijk voor dat hof. Vervolgens werd bepaald dat alle misdaden in Indië gepleegd door militairen van zee- en landmacht door militaire rechtbanken beoordeeld zouden worden. De inrichting daarvan zou door bijzondere reglementen en verordeningen worden geregeld.

Hierna volgden twee artikelen over de opperste rechtbank.²⁰⁶ Het eerste hield alleen in dat die instelling de naam van Hooggerechtshof van Nederlands-Indië zou voeren. Het tweede bepaalde de tweedelige taak ervan: toezicht op een goede en onvertogen bedeling van het recht in Nederlands-Indië en het oefenen in eerste aanleg en in hoger beroep van zodanige rechtsmacht in burgerlijke en lijfstraffelijke zaken als bij de manier van procederen en de instructie van het hof nader zou worden bepaald.

De civiele en lijfstraffelijke rechtspraak op Java werd opgedragen aan drie raden van justitie, te Batavia, Semarang en Soerabaja. De competentie daarvan zou bij afzonderlijke reglementen worden vastgesteld. In de buitenbezittingen zouden bij afzonderlijke besluiten rechtbanken worden ingesteld. De rechtspleging tussen en over de inlandse bevolking zou worden uitgeoefend door landraden en hoven van ommegangen samengesteld uit inlandse rechters en voorgezeten door de resident of de rechter van ommegang, wederom volgens afzonderlijke reglementen.²⁰⁷

Doodvonnissen mochten alleen ten uitvoer worden gebracht na verlening van het fiat executie, op Java door de gouverneur-generaal en op de buitenbezittingen door de ambtenaar met het hoogste gezag bekleed.

²⁰⁵ Regeringsreglement 1818, art. 43-59.

²⁰⁶ Regeringsreglement 1818, art. 51-52.

²⁰⁷ Regeringsreglement 1818, art. 53-55.

Het fiat executie mocht niet worden geweigerd tenzij de aangeklaagde of veroordeelde om opschorting van de rechtspleging had verzocht. Werd opschorting bevolen dan moesten de rechtbanken gehoorzamen. Van bedenkingen daartegen konden zij de gouverneur-generaal in kennis stellen, maar wanneer deze van mening was dat de opschorting in stand moest blijven, moesten de rechtbanken daarin berusten. In dat geval zond de gouverneur-generaal de stukken naar het Departement van Koloniën ter beslissing door de koning. Het laatste artikel van dit hoofdstuk bepaalde ten slotte dat alle tussenkomst van de regering in zaken van justitie, die niet bij het regeringsreglement was toegestaan, verboden was.

2.4.5 De besluiten van 10 januari 1819

Commissarissen-generaal delibereerden in hun vergadering van 10 januari 1819 over beide rapporten en stelden bij afzonderlijke besluiten van die dag met de nummers 6 en 7 de instructies en reglementen voor het justitiewezen en de instructie voor het Hoog Militair Gerechtshof vast. Deze werden onder de nummers 20 en 21 in het *Staatsblad van Nederlandsch Indië* van 1819 opgenomen.²⁰⁸

In de preambule van het besluit van 10 januari 1819 nr. 6 (Ind. Stb. 1819, 20) onderstreepten de commissarissen-generaal het belang voor Nederland en Nederlands-Indië van de samenhang tussen de wetgevingen in beide landen. Zij stelden vast dat de nieuwe civiele en criminele wetboeken en het procesrecht in civiele en criminele zaken in Nederland nog niet waren vastgesteld en daarom zouden alle definitieve bepalingen in Indië voorbarig zijn. Om die reden vonden zij het gewenst de vaststelling van definitieve wetgeving uit te stellen tot de bekendmaking van de nieuwe Nederlandse wetgeving. Wel was het noodzakelijk de instructies van de hogere en lagere rechtbanken in overeenstemming te brengen met het nieuwe Regeringsreglement van 1818 en om het civiele en criminele procesrecht provisioneel te wijzigen om de civiele procedures te bekorten en in criminele procedures meer waarborgen voor persoonlijke vrijheid en tegen willekeur in te voeren. Ook vonden zij het nodig de bestaande regelingen met betrekking tot de rechtspleging in civiele en criminele zaken voor de inlandse bevolking te verduidelijken. Zij vervingen die door een afzonderlijk reglement, dat, behoudens de uitzonderingen in de instructie voor de raden van justitie, gold voor heel Java. Nader plaatselijk onderzoek in de buitenbezittingen

208 CCGG 10 jan. 1819 nrs. 6 en 7, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2383, Ind. Stb. 1819, 20 en 21.

zou moeten uitwijzen in hoeverre dit reglement ook daar ingevoerd zou kunnen worden.

Bij dit besluit werden de volgende instructies en reglementen vastgesteld. Hoewel het in artikel 1 bepaalde dat al deze instructies en reglementen werden vastgesteld 'om provisioneel, en tot dat daaromtrent nadere bepalingen zullen worden vastgesteld, te worden achtervolgd', werd alleen bij de reglementen op de criminele rechtsvordering en de manier van procederen in civiele zaken het woord 'provisioneel' aan de titel toegevoegd:

- a) een *Instructie voor het Hooge Gerechtshof van Nederlandsch Indië*,
- b) een *Instructie voor de Raden van Justitie in Nederlandsch Indië*,
- c) een *Instructie voor de Deurwaarders en Exploiteurs bij het Hooge Gerechtshof van, en de Raden van Justitie in Nederlandsch Indië*,
- d) een *Instructie voor de Cipers bij het Hooge Gerechtshof van, en de Raden van Justitie in Nederlandsch Indië*,
- e) een provisioneel *Reglement op de Criminele rechtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie*,
- f) een provisioneel *Reglement op de Manier van procederen in civiele zaken, voor het Hooge Gerechtshof van, en de Raden van Justitie in Nederlandsch Indië*, en
- g) een *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile rechtsvordering onder den Inlander in Nederlandsch Indië*.

Voorts bepaalde het besluit van 10 januari 1819 nr. 6 dat er naast de raden van justitie op Java ook raden van justitie te Amboina, Makassar en Malakka zouden zijn en het regelde de werkgebieden van al deze colleges.

Met betrekking tot het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile rechtsvordering onder den Inlander in Nederlandsch Indië* werd bepaald dat het op Java en Madoera zou gelden met uitzondering van de steden en voorsteden van Batavia, Semarang en Soerabaja, waar de civiele en criminele rechtspraak geheel door de raden van justitie zou worden uitgeoefend. Dit reglement was ontleend aan de Britse *Regulation for the More Effectual Administration of Justice in the Provincial Courts of Java* (zie 2.3.3.2).²⁰⁹

Het besluit van 10 januari 1819 nr. 6 werd niet integraal in het *Indisch Staatsblad* afgedrukt. Weggelaten werd dat het besluit genomen werd op het rapport van de Commissie belast met het opstellen van een algemeen ontwerp voor het justitie- en politiewezen van 29 oktober 1818 en dat het rapport voor het eerst in de vergadering van 30 oktober 1818 door

209 Nalezing 1850, p. 280, noot 1.

commissarissen-generaal besproken was. Ook werden de artikelen 6 en 7 weggelaten. Artikel 6 bevatte de opdracht aan de gouverneurs en residenten der bezittingen buiten Java om te adviseren over de vraag of en in hoeverre het *Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie* in hun ressorten in werking kon worden gebracht. In artikel 7 stond de opdracht aan de gouverneurs van 'de Nederlandsche Eilanden van Maccassar' en van Malakka om te adviseren over de samenstelling van de raden van justitie in hun gebieden en over de vraag of het personeel daarvan afzonderlijke en apart bezoldigde ambtenaren moesten zijn of dat de werkzaamheden opgedragen konden worden aan andere ambtenaren onder genot van een toelage.

Bij het besluit van 10 januari 1819 nr. 7 (Ind. Stb. 1819, 21) stelden de commissarissen-generaal een voorlopige *Instructie voor het Hooge Militaire Gerechtshof van Nederlandsch Indië* vast en enige bepalingen voor het bijeenroepen van krijgsraden en de goedkeuring van hun vonnissen. Zij waren daartoe genoopt omdat de *Regtspleging voor het krijgsvolk te water* van 1814 en de *Regtspleging voor het krijgsvolk te lande* van 1815 ook golden voor de in Nederlands-Indië dienende militairen. Deze reglementen gingen uit van het bestaan van een hoog militair gerechtshof en zouden zonder zo'n hof in Indië niet kunnen functioneren. Daarom was het noodzakelijk ook in Indië een hoog militair hof in te stellen. Commissarissen-generaal stelden de instructie voor het Indisch Hoog Militair Gerechtshof voorlopig vast omdat de instructie voor het Nederlandse Hoog Militair Gerechtshof ook maar voorlopig was gearresteerd. Zij hielden daarbij rekening met de omstandigheden in Indië.

In dit verband is een besluit van de gouverneur-generaal van 12 september 1818 interessant.²¹⁰ In 1818 werden de kapitein Van Helden van het 21ste bataljon infanterie en de 1ste luitenant Cossé van het 22ste bataljon infanterie voor onbekende feiten door een krijgsraad veroordeeld. Zij verzochten daarop om appel bij het Hoog Militair Gerechtshof. Omdat een dergelijk college in Nederlands-Indië niet bestond, werd op consideratiën en advies van president en raden van de Hoge Raad van Justitie te Batavia door de gouverneur-generaal bepaald dat in hun zaak een krijgsraad in appel zou worden benoemd, die zou bestaan uit twee rechtsgeleerden en zeven militairen. De commandant der troepen en de president van de Hoge Raad van Justitie kregen opdracht de leden voor te dragen. Bovendien werd aan de troepencommandant opgedragen om zolang nog geen Hoog Militair Gerechtshof was ingesteld in het vervolg bij de inzending van sententies

210 GG 12 sept. 1818 nr. 3, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2443.

waarvan appel bij het Hoog Militair Gerechtshof werd verzocht, direct zeven officieren als leden van de te benoemen krijgsraad in appel voor te dragen. De president van de Hoge Raad van Justitie moest bij zijn consideratiën en advies op die verzoeken tot appel direct twee rechtsgeleerde leden voor die krijgsraad voordragen.

2.4.6 De rechterlijke organisatie volgens de besluiten van de commissarissen-generaal

Voor goed begrip volgt nu een overzicht op hoofdzaken van de rechterlijke organisatie die commissarissen-generaal met hun in de vorige paragraaf genoemde besluiten in leven riepen.²¹¹ Daarbij moet onderscheid gemaakt worden tussen de situatie op Java en Madoera en die in de buitenbezittingen. De buitenbezittingen, buitenetablisementen of buitengewesten waren de gebieden van Nederlands-Indië gelegen buiten Java en Madoera. Deze twee eilanden, het kerngebied van Nederlands-Indië, werden als eenheid beschouwd. Op Java waren de besluiten van commissarissen-generaal van toepassing in het zogenaamde gouvernementsgebied, het gebied dat rechtstreeks door het Nederlandse gouvernement bestuurd werd. In de Vorstenlanden van Soerakarta en Jogjakarta was de situatie afwijkend.

In het gouvernementsgebied van Java en Madoera kwamen de volgende rechters en rechtbanken: divisiehoofden, regentsraden, landraden, rechtbanken van ommegang, raden van justitie en een hooggerechtshof.

De *divisiehoofden* waren inlandse ambtenaren belast met de politie in een divisie of district. Een district was een administratief onderdeel van een regentschap. Zij waren bevoegd om als rechter uitspraak te doen in civiele geschillen tussen inlanders, waarvan de waarde minder dan twintig gulden bedroeg. Voorts beslisten zij in alle kleine geschillen over de loop of het ophouden van water, de begrenzingen van landerijen en kwesties tussen landbouwers. Appel op de regentsraad was toegestaan.²¹²

In elk regentschap, dat een administratief onderdeel van een gewest of residentie was, bestond een *boepati's- of regentsraad*, voorgezeten door de regent. Deze raden namen uitsluitend kennis van de appellens van de beslissingen van de divisiehoofden en in eerste aanleg van kleine civiele geschillen tussen inlanders met een waarde tussen twintig en vijftig gulden. Hoger beroep van de zaken die de regentsraad had beslist, was alleen

²¹¹ Zie hiervoor – naar de situatie in 1842 – ook *Beknopt overzicht regtswezen 1842*.

²¹² Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander, art. 21 e.v.

mogelijk bij zaken die de raad in eerste instantie had afgedaan, en wel op de landraad van de residentie.²¹³

In alle residenties en op zichzelf staande assistent-residenties, buiten de steden Batavia, Semarang en Soerabaja, fungeerden *landraden*, die normaliter in de residentiehoofdplaatsen zitting hielden. Deze bestonden uit de resident of assistent-resident en minimaal twee regenten. Bij de zittingen moesten de hoofddjaksa, een inlands fiscaal, en de hoofdpanghoeloe, het hoofd van het moskeepersoneel, aanwezig zijn, de eerste om de functies van openbare aanklager en adviseur en de tweede om alleen die van adviseur te vervullen. De landraden namen in civiele zaken van inlanders onderling kennis van de appellen van de regentsraden en in eerste aanleg van alle geschillen met een waarde van boven de vijftig gulden, en van geschillen, waarbij een inlander alleen gedaagde of eiser was, met een waarde tot vijfhonderd gulden. Ook de geschillen over hogere bedragen, waarbij een inlander gedaagde was, kwamen voor deze gerechten. Was in een geschil van die omvang een niet-inlander gedaagde, dan moest die zaak bij de Raad van Justitie worden aangebracht. Van vonnissen van de landraden in civiele zaken met een veroordeling van meer dan vijfhonderd gulden was hoger beroep op de Raad van Justitie mogelijk.²¹⁴

In strafzaken waren de landraden bevoegd kennis te nemen van alle misdrijven in de residentie gepleegd door inlanders, Chinezen en andere personen behorend tot de Indische volken. Daarvan uitgezonderd waren de misdrijven die bij uitsluiting tot de bevoegdheid van de rechtbanken van ommegang behoorden. Alle veroordelende strafvonnissen van meer dan dertig rotingslagen of gevangenisstraf of dwangarbeid in de ketting van meer dan drie maanden waren aan herziening door het hooggerrechtshof onderworpen.²¹⁵ De landraden pasten de inlandse of godsdienstige wetten toe, mits niet strijdig met de erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid.

Rechtbanken van ommegang, gepresideerd door een lid van de Raad van Justitie, de ommegaande rechter, hielden periodiek zitting in elke residentie op Java. Daarin hadden inlandse hoofden als assessoren zitting. Europese ambtenaren fungeerden als secretaris. Het openbaar ministerie werd

213 Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander, art. 52 e.v.

214 Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander, art. 94 e.v.

215 Na veroordeling tot 'dwangarbeid in de ketting' kreeg een veroordeelde een ketting aan de benen om weglopen te voorkomen en hij moest zo zijn gedwongen werk verrichten. Mingaars e.a. 2005, p. 256.

waargenomen door de hoofddjaksas van de residenties. Deze rechtbanken namen kennis van alle zware misdrijven die met de dood bestraft konden worden en niet tot de competentie van de landraden behoorden. Ook de berechting van knevelarij, misbruik van gezag door inlandse ambtenaren, aanmatiging van gezag door niet-ambtenaren en verzet tegen het openbaar gezag werden door deze colleges berecht. Zij werden in de resoluties en besluiten van de Indische regering ook hoven van ommegangen genoemd.²¹⁶

In Batavia, Semarang en Soerabaja werden *raden van justitie* gevestigd. Deze waren ieder in hun ressort voor de hele bevolking de gewone dagelijkse rechter in eerste aanleg voor civiele en strafzaken, behalve voor die personen of zaken die volgens wettelijke bepalingen rauwelijks voor het hooggerechtshof dienden te worden gebracht of aan de raden van justitie onttrokken waren. Het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander* was niet van toepassing op de steden en voorsteden van Batavia, Semarang en Soerabaja.²¹⁷ Ook de inlandse regenten en 'groten', een gebruikelijke aanduiding voor vorstelijke personen, stonden in civiele en strafzaken voor deze rechtbanken terecht. De veroordelende strafvonnissen van de raden van justitie waren aan revisie door het hooggerechtshof onderworpen, voor Europeanen wanneer zij tot een gevangenisstraf van zes maanden of een mindere gevangenisstraf gecombineerd met andere straffen waren veroordeeld, en voor inlanders wanneer meer dan dertig rottingslagen of dwangarbeid in de ketting van meer dan twee jaar was opgelegd. In Batavia werd ook het *Hooggerechtshof van Nederlands-Indië*, het onderwerp van deze studie, gevestigd.

De Vorstenlanden van Java, de gebieden van de Soesoehoeonan van Soerakarta en de Sultan van Jogjakarta, werden niet rechtstreeks door het Nederlandse gouvernement bestuurd. Volgens de traktaten die onder het Brits Tussenbestuur op 1 augustus 1812 door Raffles met deze vorsten waren gesloten en die in 1819 nog van kracht waren, was alleen de rechtspraak over Javanen geboren in deze gebieden aan de vorsten overgelaten. Alle andere personen werden beschouwd rechtstreeks te staan onder de jurisdictie van het Brits, sinds 1816 Nederlands bestuur. Na de invoering van de rechterlijke organisatie ontworpen door de commissarissen-generaal viel de eerste groep personen onder de rechtbanken van de vorsten en de tweede

²¹⁶ Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander, art. 138 e.v.

²¹⁷ Bij Publicatie van 27 januari 1824, Ind. Stb. 1824, 4, werd de inlandse bevolking in de genoemde steden en voorsteden onttrokken aan de rechtspleging van de raden van justitie. Zie daarover 3.5.4.2 Regelgeving.

onder de hiervoor besproken rechterlijke instellingen van het Nederlandse gouvernement.²¹⁸

In de buitenbezittingen bestonden volgens het besluit van 10 januari 1819 nr. 6 raden van justitie te Amboina, Makassar en Malakka. Het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander* gold in die gebieden niet.²¹⁹ In de periode van 1819 tot 1848 zou het Indische gouvernement verscheidene reglementen voor de rechtspraak in de buitenbezittingen vaststellen. In het kader van deze studie kunnen die onbesproken blijven.²²⁰

2.4.7 Het materiële recht

Wij hebben gezien dat de commissarissen-generaal aan de commissie belast met het opstellen van een algemeen ontwerp voor het justitie- en politiewezen als uitgangspunt meegaven dat het geldende burgerlijk recht gehandhaafd moest worden, evenals het strafrecht zoals dat vroeger in de provincie Holland gegolden had, voor zover daar niet door de Indische regering bij verordening van was afgeweken. De niet-christelijke inheemse en andere ingezetenen zouden zoveel mogelijk volgens hun eigen godsdienstige wetten moeten worden berecht. Het besluit van 10 januari 1819 nr. 6, Ind. Stb. 1819, 20, liet zich dan ook niet uit over het materiële burgerlijk recht en strafrecht. (Zie 2.4.3 en 2.4.5.)

Dit werpt de vraag op wat in de onderzoeksperiode het voor de christelijke, niet-inheemse ingezetenen – in de praktijk waren dat hoofdzakelijk Europeanen en hun nakomelingen – het geldende materiële burgerlijk recht

218 Artikel 8 van de op 1 augustus 1812 door Raffles namens de English East India Company met de Soesoehoenan van Soerakarta en de Sultan van Jogjakarta gesloten traktaten luidde: 'Except the Javanese born within the territories of Mataram/Souracarta, every person of any other description whatever, living under His Highness's administration shall be considered under the immediate jurisdiction of the British government and whenever the subjects of His Highness are concerned in an offense against persons thus placed under the British protection His Highness engages to direct immediate and impartial justice to be administered to the satisfaction of the British government and it shall be the duty of the British resident to interfere therein as far as may be necessary to this end.' Originele exemplaren in het Javaans en het Engels van deze traktaten bevinden zich in British Library (Londen), Asia, Pacific and Africa Collections, Raffles-Minto Collection: papers relating to the British occupation of Java 1808-14, Mss Eur F148/23 ('1812 Java Mr Raffles to Lord Minto Proceedings and treaties with the Soosoehonan and the Sultan of Mataram'). Zie voor de ingewikkelde rechtspraak in Soerakarta en Jogjakarta in de periode 1819 tot de verdragen gesloten na afloop van de Java Oorlog in 1831 Rouffaer 1905, p. 119 e.v.

219 Zie 2.4.5.

220 Zie voor de rechtspraak in de buitenbezittingen *Beknopt overzicht regtswezen* 1842, p. 206-223, en Van den Berg 1903, p. 32-33.

en strafrecht was. Het hooggerechtshof heeft in een advies van 25 april 1825 aan de gouverneur-generaal daar een overzicht van gegeven. Dit gebeurde naar aanleiding van een verzoek aan de koning om vernietiging van een vonnis van het hooggerechtshof uit 1820, waarbij de oud-resident van Soerakarta Van Prehn²²¹ met toepassing van een plakkaat van de Staten-Generaal van 1715 van zijn ambt vervallen en eerloos was verklaard met verbanning van Java. De minister van Koloniën had een algemeen overzicht van het recht en de strafbepalingen ten aanzien van misdaden bij de gouverneur-generaal opgevraagd. Het volgende is aan dit advies ontleend.²²²

In het algemeen bepaalden de *Statuten van Batavia* van 1642 (zie 2.2.2) dat voor civiele en criminele zaken in de eerste plaats deze statutaire wetten geraadpleegd moesten worden. Zwegen zij dan moest het algemene beschreven recht gevolgd worden, onverminderd de verplichting om Nederlandse wetten te volgen wanneer die bestonden. Omdat de wetgever van de *Bataviasche Statuten* wilde zorgen dat Indië niet zonder wetgeving zou zijn, bepaalden die, na voorschriften over civiele en criminele onderwerpen, in artikel 1:

‘Voorts is generalijk gestatueerd, dat, van wat zaken in dezen niet bijzonder is geordonneerd, geobserveerd en onderhouden zullen [worden] de regten, statuten en kostumen in de Vereenigde Nederlanden gebruikt; en daar dezelve mede zullen komen te deficiëren, geüseeerd en achtervolgd zullen worden de keizerlijke regten,²²³ voor zoo veel die met de gelegenheid dezer landen overeen komen en praktikabel zullen zijn.’

Dit betekende dat alle Nederlandse rechten en wetten in Indië toegepast konden worden. Wanneer de *Bataviasche Statuten* geen voorziening gaven, werd in het civiele recht het recht van de voormalige provincie Holland gevolgd. In het strafrecht werden dan in de eerste plaats de plakaten van de Staten-Generaal toegepast en daarnaast ook speciale Hollandse plakaten. Voorbeelden van deze laatste waren de plakaten over gewone en gekwalificeerde diefstal en het *crimen nefandum*²²⁴ van 1730. Ook volgde het hooggerechtshof een rapport dat de voormalige Hoge Raad van Justitie op

221 Rijck van Prehn (1779-1843), resident van Soerakarta, effectief van 21 januari 1818 tot 4 december 1819.

222 Zie voor de strafzaak tegen Van Prehn Briët 2012. Het advies van het hooggerechtshof is onder de bijlagen opgenomen.

223 Met ‘de keizerlijke regten’ wordt het beschreven Romeinse recht bedoeld.

224 Latijn: het onnoembare misdrijf, het tegennatuurlijke geslachtsverkeer.

16 juni 1762 aan de Hoge Regering had uitgebracht over 'dienstverlaters en overlopers' (deserteurs).

Het hooggerichtshof bedoelde het bij besluit van 24 juli 1761 door gouverneur-generaal Van der Parra²²⁵ en de raden van Nederlands-Indië van de Raad van Justitie des Casteels Batavia gevraagd en op 16 juni 1762 uitgebracht advies over het straffen van Europese, uit VOC-dienst deserterende militairen. Het behandelde de vraag hoe deserteurs 'na de verschillende graden van schuld-pligtigheyt' in Indië bestraft moesten worden.²²⁶

Omstreeks 1839 werden de *Bataviasche Statuten* en ook de nieuwe *Bataviasche Statuten* van 1766 nog geraadpleegd. Tot de invoering van het *Reglement op het houden van registers van den Burgerlijken Stand voor Christenen en Joden in Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1828, 50, waren de bepalingen in de *Bataviasche Statuten* over de huwelijksluiting, die gebaseerd waren op de Politieke Ordonnantie van de Staten van Holland van 1 april 1580, nog geldend recht.²²⁷

2.4.8 Machtenscheiding

In Nederland legde de Grondwet van 1815 de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, een essentieel bestanddeel van de machtenscheiding, vast door te bepalen dat de leden en 'ministers' van de Hoge Raad der Nederlanden, de provinciale gerechtshoven en criminele rechtbanken en de procureur-generaal en de hoofdofficieren bij die colleges voor het leven werden aangesteld en dat voor andere rechters en rechterlijke ambtenaren de tijd van hun aanstelling bij wet werd geregeld met bepaling dat een tijdelijk aangestelde rechter alleen op eigen verzoek of bij rechterlijk vonnis ontslagen kon worden.²²⁸

De commissarissen-generaal namen deze regeling voor Nederlands-Indië bewust niet over. Ook namen zij niet over de bepaling van het

225 Petrus Albertus van der Parra (1714-1775), gouverneur-generaal van Nederlands-Indië van 15 mei 1761 tot zijn overlijden op 28 december 1775. Zie voor hem ook Stapel 1941, p. 62-63.

226 NL-HaNA, VOC, 1.04.02, inv.nr. 3033, p. 1790 e.v. Omdat de Hoge Regering het advies, waarin de verschillende graden van het misdrijf van desertie duidelijk uiteen werden gezet, belangrijk en nuttig voor rechters en officieren op de buitenkantoren achtte, besloot zij het op 20 augustus 1762 als circulaire naar die kantoren te zenden met last om het in kopie af te geven aan de colleges van justitie om zich er bij het straffen van deserteurs naar te gedragen. Van der Chijs 1890, p. 568, geeft het besluit van 20 augustus 1762, maar het advies zelf niet. Kennelijk omdat het in meerdere exemplaren naar alle buitenkantoren moest worden verzonden, is het gedrukt. Een exemplaar is te vinden in genoemd inventarisnummer.

227 Mijer 1839, p. 280 (tweede noot).

228 Grondwet 1815, art. 186.

Regeringsreglement van 1815 dat de leden van het hooggerechtshof niet door een bestuursbesluit van 'eenige geconstitueerde magt in Indië' geschorst konden worden, behalve indien het hof oordeelde dat een lid niet gehandhaafd moest worden wegens 'een op hetzelfde liggende blaam van beschuldiging'.²²⁹ Zij waren van oordeel dat de verhouding tussen het bestuur van een buitenlandse bezitting van de staat en de rechterlijke macht anders dan in Nederland geregeld moest worden en dat 'die scherpe afscheiding tussen de beide magten en de personen daarmede bekleed gemaakt, als wel eens door sommigen, zelfs uit geheel onderscheiden doch steeds overdreven beginselen, is aangeprezen', in Nederlands-Indië niet moest worden aangebracht.²³⁰

Dit was de reden waarom in het Regeringsreglement van 1818 en de instructies voor het hooggerechtshof en de raden van justitie en het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander* geen bepalingen werden opgenomen over de tijd van aanstelling en het ontslag van de leden van het hooggerechtshof en de andere rechtbanken. Bij gevolg werden de rechterlijke ambtenaren niet voor het leven of voor een bepaalde periode aangesteld en de gouverneur-generaal kon de rechterlijke ambtenaren met of zonder reden ontslaan, schorsen of overplaatsen, ook naar een andere dienst.

Een toepassing van deze bevoegdheid van de gouverneur-generaal was bij voorbeeld het ontslag van J.G. van den Berg²³¹ als lid van de Raad van Justitie te Batavia in 1822. Gouverneur-generaal Van der Capellen had stukken in handen gekregen afkomstig van de gewezen translateur in Soerakarta J.W. Winter,²³² waaruit zou kunnen worden opgemaakt dat Van den Berg van Winter op slinkse wijze geld had afgeperst met de verzekering dat hij een gunstige afloop van een tegen Winter lopende strafzaak kon bewerkstelligen. Van der Capellen deelde de stukken in een vergadering van de Hoge Regering aan de leden van de Raad van Indië mee en hoewel deze onvoldoende waren om er een gerechtelijke vervolging op te baseren, was de vergadering er eenparig van overtuigd dat Van den Berg zich zeer onkies en niet overeenkomstig de waardigheid van zijn ambt had gedragen, en hij

229 Regeringsreglement 1815, art. 53 en 54.

230 Elout 1851, p. 22.

231 Johannes Gerardus van den Berg (1764-1842), onder meer oud-resident van Soerakarta en sinds 1819 lid van de Raad van Justitie te Batavia.

232 Johannes Wilhelmus Winter (1778/79-1839), translateur in de Javaanse en Maleise talen te Soerakarta van 1806 tot 1819.

werd zonder meer ontslagen.²³³ Een ander voorbeeld is de overplaatsing in 1823 van het lid van het hooggerechtshof mr. S. van de Graaff als raad van Financiën naar de hoofddirectie van Financiën omdat daar door twee vacatures achterstanden dreigden te ontstaan.²³⁴

De afscheiding van de rechterlijke macht van het bestuur en de administratie brachten de commissarissen-generaal formeel alleen aan voor het hooggerechtshof. Aan president en leden van dat college werd verboden andere ambten of bedieningen te bekleden.²³⁵ Voor de raden van justitie was zo'n verbod niet voorgeschreven. Met name in de raden van justitie in de buitenbezittingen zouden soms rechters zitting hebben die tevens bestuursambtenaar waren.

De uitzondering, die in de onderzoeksperiode het verbod voor de rechters van het hooggerechtshof om andere ambten of bedieningen te bekleden, zou bevestigen, was vice-president Hoogeveen. Die werd als zodanig benoemd met de bepaling dat hij bij afwezigheid van president Scholten van Oud Haarlem met de waarneming van het presidium zou worden belast. Hoogeveen ging inderdaad om die reden het voorzitterschap uitoefenen. Toen hij vijf jaar later tot lid van de Raad van Nederlands-Indië werd benoemd en daardoor zijn rechterlijke aanstelling van vice-president verloor, hield het benoemingsbesluit tevens in dat hij in afwachting van nadere beschikkingen van de koning met de waarneming van het presidium belast zou blijven. Hoogeveen kon beide functie echter moeilijk combineren en verzocht al na een maand om slechts te hoeven deelnemen aan de werkzaamheden van de Raad van Indië als zijn rechterlijk werk dat zou toelaten. Dat werd toegestaan, zodat hij de stukken van de raad na lezing getekend voor gezien kon doorsturen, behalve wanneer de gouverneur-generaal speciaal zijn advies verlangde. Zijn functie bij het hof verhinderde hem om in de raad te adviseren over alle belangrijke zaken van rechterlijke aard.²³⁶

De opmerking van Pompe, dat de voorzitter van het hooggerechtshof in de periode van 1830 tot 1846 herhaaldelijk als lid in de meeregerende Raad van Indië zitting had, bedoeld als indicatie van het geringe aanzien van de leer van de scheiding van machten in Nederlands-Indië na 1830, is onjuist.²³⁷ In genoemd tijdvak heeft alleen Hoogeveen van 19 oktober 1844

233 GG i.r. 19 juli 1822 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2777. Zie voor de bedoelde stukken en de strafzaak waarin Winter betrokken was geweest, Briët 2012.

234 GG i.r. 25 maart 1823 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2778.

235 Instructie Hooggerechtshof, art. 5.

236 Wnd. GG 12 nov. 1844 nr. 14 en GG 24 sept. 1846 nr. 5, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2663 en 2686.

237 Pompe 2005, p. 22.

tot 20 november 1845 het voorzitterschap van het hof effectief waargenomen terwijl hij lid van de Raad van Nederlands-Indië was.²³⁸ President Scholten van Oud Haarlem was toen nog steeds in Nederland met verlof afwezig.

De regeringsreglementen van 1827, 1830 en 1836 brachten in het voorgaande geen verandering. Het *Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië*, Ind. Stb. 1847, 23, dat op 1 mei 1848 werd ingevoerd, zou in artikel 16 de afhankelijkheid van de rechterlijke ambtenaren van het gouvernement uitdrukkelijk vastleggen:

‘In Nederlandsch-Indië heeft geene benoeming van regterlijke ambtenaren voor hun leven plaats. De Gouverneur-Generaal is bevoegd om de Europeesche regterlijke ambtenaren tot de waarneming van andere openbare bedieningen te roepen, wanneer hij dit oorbaar acht voor 's lands dienst.’

2.4.9 Installatie van de Hoge Regering op 16 januari 1819

Op 16 januari 1819 beëindigden de commissarissen-generaal hun werkzaamheden. Gouverneur-generaal Van der Capellen nam het hoogste gezag in de kolonie op zich en de Hoge Regering van Nederlands-Indië, die bestond uit de gouverneur-generaal en vier aan hem toegevoegde raden van Indië, werd geïnstalleerd. Dat bestuurscollege was belast met het algemeen burgerlijk bestuur.²³⁹ Hiermee trad het Regeringsreglement van 1818 in werking en daarmee de nieuwe rechterlijke organisatie met aan het hoofd het Hoogerechtshof van Nederlands-Indië.

Alvorens tot de installatie over te gaan besloten commissarissen-generaal op die dag een publicatie uit te vaardigen. Daarin maakten zij in hoofdzaak algemeen bekend het oppergezag te hebben neergelegd, de Hoge Regering te hebben geïnstalleerd en de raden van Indië en de algemene en tweede secretaris te hebben aangesteld. Iedereen die zich in Nederlands-Indië bevond, werd gelast het oppergezag en de macht van de gouverneur-generaal in of buiten rade te erkennen, te eerbiedigen en te gehoorzamen. Colleges en ambtenaren die door andere inrichtingen vervangen zouden worden,

²³⁸ Op 19 oktober 1844 legde Hoogeveen de eed als lid van de Raad van Indië af en op 20 november 1845 werd hij ontheven van de verdere waarneming van het presidium van het hof. Wnd. GG 19 okt. 1844 nr. 18 en GG 20 nov. 1845 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2662 en 2675.

²³⁹ Regeringsreglement 1818, art. 1 en 2.

werden ontslagen maar zij moesten tot 1 februari 1819 of zoveel langer als de dienst zou vereisen, blijven functioneren.²⁴⁰

Na de installatie trokken de oud-commissarissen-generaal Elout en Buijskes zich terug en vervolgens vond de eerste vergadering van gouverneur-generaal Van der Capellen met de raden van Indië plaats. Hierin werden de nieuw ingestelde bestuurscolleges en ambtenaren, voor zover in Batavia aanwezig, beëdigd.²⁴¹

In haar vergadering van 30 januari 1819 besloot de Hoge Regering op voorstel van de gouverneur-generaal de instructie van de gouverneur-generaal, het Regeringsreglement van 1818 en de instructies en de reglementen voor de verschillende bestuurscolleges, die de commissarissen-generaal daarvoor hadden vastgesteld, in het archief te deponeren 'als bevattende de gronden, waarop de werkzaamheden van de Gouverneur-Generaal in rade zullen moeten gebouwd zijn'. Daarbij waren de instructies voor het hooggerichtshof en de raden van justitie en de reglementen voor het procesrecht bij het hooggerichtshof en de raden van justitie, maar merkwaardigerwijs niet het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander in Nederlandsch Indië*, noch de provisionele *Instructie voor het Hooge Militaire Gerechtshof*.²⁴²

2.4.10 Bestuursinrichting en besluitvorming op regeringsniveau

Voor goed begrip volgt nu een korte uiteenzetting op hoofdlijnen van de bestuursinrichting, die de commissarissen-generaal voor Nederlands-Indië in het Regeringsreglement van 1818 neerlegden. Die gold formeel voor het hele Nederlandse gebied in de archipel, maar in de praktijk functioneerde zij, zeker aanvankelijk, alleen op Java omdat het Nederlands bestuur in de buitenbezittingen nog grotendeels ontwikkeld moest worden.²⁴³

Het hoogste gezag in de kolonie lag bij de gouverneur-generaal. Hij oefende dat uit namens en onder goedkeuring van de koning, die krachtens

240 CCGG 16 jan. 1819 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2383. De publicatie is o.m. afgedrukt in de *Buitengewone Bataviasche Courant* van 18 januari 1819.

241 Het voorgaande is ontleend aan het in de *Buitengewone Bataviasche Courant* van 18 januari 1819 verschenen verslag van de overdracht van het oppergezag over Nederlands-Indië aan de gouverneur-generaal en de Hoge Regering. Daarin zijn ook de toespraken van Elout en Van der Capelle te vinden, waarin helaas niet op het justitiewezen werd ingegaan.

242 GG i.r. 30 jan. 1819 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2770.

243 Ball 1982, p. 169.

artikel 60 van de Grondwet van 1815 het opperbestuur had.²⁴⁴ Samen met vier raden van Indië vormde de gouverneur-generaal de Hoge Regering, ook aangeduid als 'gouverneur-generaal in rade', die was belast met 'het beleid der algemeene burgerlijke regering'. Daarmee werd het niet-militaire bestuur bedoeld, want de gouverneur-generaal alleen was als opperbevelhebber van de land- en zeemacht belast met het bestuur over de krijgsmacht.²⁴⁵ Het regeringsreglement droeg verder de regeling van een aantal concrete taken op aan de gouverneur-generaal in rade, waaronder het opstellen van de begroting, de belastingen en de wijze van heffing daarvan, het geldstelsel, de verkoop en verzending van gouvernementslandbouwproducten, de ambtenarensalarissen en de verwijdering uit Indië van gevaarlijke of schadelijke personen.²⁴⁶ De 'dagelijkse voorvallen en aangelegenheden' regelde de 'gouverneur-generaal buiten rade', dat wil zeggen zonder de medewerking van de raden van Indië, naar de bestaande wetgeving.²⁴⁷

De besluiten van de gouverneur-generaal in rade werden 'resoluties' genoemd, die van de gouverneur-generaal buiten rade 'besluiten'. Van de handelingen in elke zitting van de Hoge Regering werden dagelijks aantekeningen gehouden, van die van de gouverneur-generaal buiten rade eveneens. Zij werden gebundeld in twee series registers: de registers van de handelingen en resoluties van de gouverneur-generaal in rade en de registers van de handelingen en besluiten van de gouverneur-generaal buiten rade. Elk kwartaal werden deze in kopie naar het Ministerie van Koloniën in Den Haag gezonden met het doel om beoordeling door de koning mogelijk te maken.²⁴⁸

In de praktijk werd de term 'gouvernement' gebruikt voor het hoogste bestuur in het algemeen. Met 'gouvernementsbesluit' kon daarom zowel een resolutie als een besluit bedoeld zijn. Hierna zal het woord 'regering' soms gebruikt worden wanneer Hoge Regering bedoeld wordt.

Door het raadplegen van de genoemde registers is mij gebleken dat het uitgestrekte gebied van Nederlands-Indië vanuit het bestuurscentrum Batavia bestuurd werd door middel van de genoemde resoluties en besluiten. Er was sprake van een 'besluitenregering'. De hoogste civiele regelgever en de hoogste civiele bestuurder in Nederlands-Indië waren verenigd in de

244 Regeringsreglement 1818, art. 1. Zie voor het begrip 'opperbestuur' in de Grondwetten van 1815 en 1840 Efthymiou 2005, p. 123-127.

245 Regeringsreglement 1818, art. 34.

246 Regeringsreglement 1818, art. 17-20 en 29.

247 Regeringsreglement 1818, art. 26.

248 Regeringsreglement 1818, art. 13. De overgezonden registers worden bewaard in het archief van het Ministerie van Koloniën in het Nationaal Archief in Den Haag.

persoon van de gouverneur-generaal. Beide functies waren niet van elkaar gescheiden. De algemeen geldende regelgeving en de bestuursbesluiten, die in Nederlands-Indië zelf tot stand werden gebracht, werden op één en dezelfde wijze vastgesteld, namelijk bij die resoluties en besluiten. Ook de voorbereiding daarvan verschilde niet. Hierbij moet men beseffen dat in de eerste helft van de 19de eeuw in de regeringsreglementen van Nederlands-Indië een formeel wetsbegrip ontbrak. Daarbij kwam dat het Indische bestuur autocratisch was. De gouverneur-generaal was bevoegd in rade tegen de meerderheid te beslissen.²⁴⁹ Van een volksvertegenwoordiging was geen sprake. Wet was het besluit van het hoogste gezag: de gouverneur-generaal.²⁵⁰

De zaken werden door de Indische regering ad hoc geregeld en de aanleiding om tot een besluit te komen, was meestal gelegen in een rapport of brief van een college of bestuursambtenaar of van een particulier of particuliere instelling met een specifiek verzoek of voorstel over een concrete aangelegenheid. Vanzelfsprekend waren ook aanschrijvingen uit Den Haag aanleiding om tot besluiten te komen.

Alvorens te beslissen werden de ingekomen stukken voor consideratie en advies in handen gesteld van de betrokken bestuursorganen of bestuursambtenaren. Ook particulieren en particuliere instellingen of oud-bestuursambtenaren werden wel om advies gevraagd. Stukken met betrekking tot juridische kwesties, rechtspraak en wetgeving werden voor consideratie en advies aan het hooggerichtshof toegezonden. In dit domein werden overigens ook bestuursambtenaren en -colleges om inlichtingen aangeschreven. Dit systeem van besluitvorming verklaart waarom de Indische regering vaak aan het hooggerichtshof advies gevraagd heeft. Zie daarover 3.5.4.

Een Algemene Secretaris ondersteunde de Hoge Regering en ook de gouverneur-generaal alleen. De Algemene Secretaris en zijn bureau, de Algemene Secretarie, vormden de spil van het Indische bestuursweb.²⁵¹ Daarnaast kende het Regeringsreglement een Hoofddirecteur van Financiën, die onder het gezag van de gouverneur-generaal belast was met het algemeen bestuur van de domeinen, goederen, gelden, inkomsten en uitgaven, een Algemene Rekenkamer voor het toezicht op de correcte besteding van de gouvernementsgelden en -goederen en ontvangers voor de inning

249 Regeringsreglement 1818, art. 12.

250 Vgl. voor de Nederlands-Indische staatsorde vóór 1854 en het ontbreken van een formeel wetsbegrip Logemann 1934, p. 131-134.

251 Zie voor de geschiedenis van de Algemene Secretarie *Geschiedkundige nota* 1894.

en bewaring daarvan.²⁵² Verder waren er de Algemene Boekhouding, de Hoofdinspectie van Financiën, de Directeur der Landelijke Inkomsten en Directe Belastingen, die ieder een of meer ondersteunende diensten hadden. Op gewestelijk niveau was het algemeen bestuur opgedragen aan de gouverneur-generaal in of buiten rade en het dagelijks bestuur aan residenten. De residenten beschikten ook over een ambtelijk apparaat.²⁵³

Deze bestuursinrichting heeft gedurende de onderzoeksperiode vrijwel onveranderd bestaan. Een fundamentele wijziging bracht het Regeringsreglement van 1836. Daarin werd de Raad van Indië teruggebracht van meebesturend college tot adviesorgaan van de gouverneur-generaal.²⁵⁴ Dit laatste gebeurde om de tegenstand binnen de Raad van Indië tegen het zogenaamde cultuurstelsel te breken. Dit stelsel, gebaseerd op gedwongen teelt door de Javaanse bevolking van landbouwgewassen voor de internationale markt, had tot doel om van Nederlands-Indië een geldopleverend wingewest voor Nederland te maken.²⁵⁵

Uit de genoemde taakomschrijvingen in het regeringsreglement is wel opgemaakt dat in navolging van de ideeën van Montesquieu over de trias politica de wetgeving was opgedragen aan de gouverneur-generaal in rade en het bestuur aan de gouverneur-generaal buiten rade. Mijn onderzoek in de genoemde resoluties en besluiten heeft echter uitgewezen dat onder de resoluties een groot aantal gewone bestuursbesluiten te vinden is. Logemann had dit al eerder geconstateerd en concludeerde – mijns inziens terecht – dat de taakomschrijvingen in het regeringsreglement niet gebaseerd waren op de leer van de trias politica.²⁵⁶

2.4.11 Rapport van oud-commissaris-generaal Elout van 27 september 1819

Oud-commissaris-generaal Elout vertrok op 16 februari 1819 met Zr.Ms. schip van oorlog de Admiraal Evertsen onder commando van de kapitein-luitenant ter zee Q.M.R. VerHuell²⁵⁷ van Batavia naar Nederland.²⁵⁸ Het schip verging bij de tot de Chagos Archipel behorende atol Diego Garcia in de

²⁵² Regeringsreglement 1818, art. 10, 83, 90 en 91.

²⁵³ Zie daarvoor de vrijwel jaarlijks in Batavia verschenen *Regeringsalmanakken*.

²⁵⁴ Regeringsreglement 1836, art. 2.

²⁵⁵ Zie daarover b.v. Efthymiou 2005, p. 121..

²⁵⁶ Logemann 1934, p. 134, noot 3a.

²⁵⁷ Quirijn Maurits Rudolph VerHuell (1787-1860), zeeofficier, later directeur der Marine in Rotterdam.

²⁵⁸ *Bataviasche Courant* 20 febr. 1819 nr. 8 en 's *Gravenhaagsche Courant* 21 juli 1819 nr. 87.

Indische Oceaan en Elout verloor daarbij al zijn papieren. Aan boord van het schip dat hem na de schipbreuk naar Engeland vervoerde, schreef hij uit het hoofd een algemeen verslag over de toestand van Nederlands-Indië voor minister van Nationale Nijverheid, Openbaar Onderwijs en Koloniën Falck²⁵⁹ met de bedoeling dat de koning daar kennis van zou nemen. In dit verslag wordt ook het justitiewezen behandeld.²⁶⁰ Het volgende is daaraan ontleend.

Voor het justitiewezen hadden commissarissen-generaal nog niet overal definitieve regelingen getroffen omdat zij de nieuwe wetgeving in Nederland hadden willen afwachten. Ook waren daarom de *Bataviasche Statuten* niet herzien en de bevoegdheden van de rechtscolleges alleen waar nodig en nuttig veranderd. Elout onderstreepte het belang van zoveel mogelijk gelijke burgerlijke en strafwetgeving in Indië en Nederland. Commissarissen-generaal hadden met het oog daarop de voorkeur gegeven aan het continueren van de weliswaar onvolmaakte bestaande wetgeving boven het invoeren van nieuwe bepalingen om zo de nadelen van een telkens veranderend stelsel te voorkomen. De ervaring had immers geleerd dat tijdelijke wetten daartegen zwakke en gevaarlijke hulpmiddelen waren.

Wat de rechterlijke organisatie en het procesrecht betreft had de commissie-generaal zich tot het meest noodzakelijke beperkt hoewel daar meer ruimte voor veranderingen zonder schadelijke gevolgen was geweest. De afschaffing van de onder het Brits bestuur ingestelde magistraat van Batavia (zie voor de functies daarvan 2.3.3.2) was aanleiding geweest om daar net als in Semarang en Soerabaja een raad van justitie met algemene bevoegdheid voor burgerlijke zaken in eerste aanleg en voor de berechting van misdaden in te stellen. Het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië werd hierdoor ontlast zodat dat meer kon beantwoorden aan het doel waarvoor het was ingesteld. De residentiehoven en de hoven van ommegang belast met de berechting van door inlanders gepleegde misdaden waren met weinig veranderingen gehandhaafd. De procedure in burgerlijke zaken was aanmerkelijk verkort. Bij de berechting van beschuldigten van misdaad was naar het voorbeeld van Nederland de jury afgeschaft omdat die voor Indië niet geschikt was. In de hoven van ommegang was de jury vervangen door inlandse rechters.

De opdracht van de herziening van veroordelende strafvonnissen van lagere rechtbanken aan de opperste rechtbank was een reactie op

259 Mr. Anton Reinhard Falck (1777-1843), staatsman, minister van Nationale Nijverheid, Openbaar Onderwijs en Koloniën van 19 maart 1818 tot 30 maart 1824.

260 Elout 1851, p. 16 en 20-23.

het voorschrift uit de tijd van het Brits Tussenbestuur dat veroordelende strafvonnissen ter goed- of afkeuring aan de luitenant-gouverneur moesten worden ingezonden. Commissarissen-generaal oordeelden dat verkeerd omdat het hoofd van het bestuur daardoor voor iedere veroordeelde tot rechter werd gemaakt. Deze bemoeienis van het bestuur met de dagelijkse en gewone rechtsbedeling was volgens hen een 'ontijdige vermenging van magten'. Wel zagen zij in dat de verhouding bestuur - rechterlijke macht in Indië enigszins anders geregeld moest zijn dan in Nederland en daarom hadden zij niet 'die scherpe afscheiding tusschen de beide magten en de personen daarmede bekleed gemaakt, als wel eens door sommigen, zelfs uit geheel onderscheiden doch steeds overdreven beginselen, is aangeprezen'. Omdat in Indië niet alle rechtbanken steeds en overal met even kundige lieden bemand waren, kreeg niet het bestuur, maar het hooggerechtshof inzage in de behandeling van strafzaken door de rechter als waarborg voor een goede rechtsuitoefening.

Als waarborg voor een goede rechtspleging over misdaden begaan door krijgslieden was een instructie voor het opperste militaire gerechtshof vastgesteld.

2.4.12 Samenvatting en conclusie

De commissarissen-generaal die door koning Willem I in 1815 naar Oost-Indië werden gezonden om daar een Nederlands bestuur te vestigen, handhaafden bij de overname van Java van het Britse bestuur op 13 augustus 1816 voorlopig de bestaande wetten en verordeningen op onder meer de rechtspleging. In februari 1817 stelden zij een commissie in om een algemeen ontwerp voor het justitie- en politiewezen op te stellen. Deze kreeg na tussentijds rapport opdracht zich daarbij op de volgende grondslagen te baseren:

- a) handhaving van het bestaande burgerlijk recht met zo nodig verandering van de plaatselijke wetten en statuten;
- b) handhaving van het bestaande burgerlijk procesrecht met veranderingen tot bekorting van de procedures en snelle afdoening van zaken;
- c) toepassing op Europeanen van het vroeger in de provincie Holland gegolden hebbende strafrecht voor zover door de Indische regering geen plaatselijke of bijzondere verordeningen waren vastgesteld en op de inlandse bevolking en andere niet-christelijke ingezetenen van hun eigen godsdienstige wetten, met handhaving van de door het Brits bestuur besloten afschaffing van alle wrede straffen;
- d) afdoening van strafzaken op bewijs, waarbij een bekentenis van de aangeklaagde niet nodig was, met qua duur zo kort mogelijke behandeling

- in het openbaar en beoordeling van daad en straf door de rechter in plaats van de af te schaffen jury;
- e) invoering van onderzoek of herziening van veroordelende strafvonnissen van lagere rechtbanken die zekere te bepalen straffen te boven gingen, door het in te stellen hooggerechtshof of de raden van justitie;
 - f) executie van de doodstraf alleen na fiat executie van de gouverneur-generaal en verlening van de bevoegdheid tot schorsing van criminele vonnissen aan deze autoriteit;
 - g) oprichting voor burgerlijke en strafrechtspraak van een hooggerechtshof voor heel Nederlands-Indië met bevoegdheid volgens het Regeringsreglement van 1815 aangepast aan de omstandigheden, en van raden van justitie in Batavia, Semarang en Soerabaja, landraden in alle residenties, rechtbanken van ommegangen voor strafzaken en lagere inlandse rechtbanken met nader te bepalen competenties;
 - h) aanstelling van een procureur-generaal bij het hooggerechtshof tot waarneming van het recht van de overheid, tevens hoofd van de justitie en politie, en van officieren bij de andere rechtbanken;
 - i) opdracht van de administratieve politie aan de residenten of andere plaatselijke autoriteiten; en
 - j) berechting van alle misdaden begaan door militairen door de militaire rechter.

Ook kreeg de commissie opdracht ontwerpen voor de militaire justitie op te stellen en onderzoek te doen naar noodzakelijke veranderingen in de rechterlijke instellingen in de buitenetablisementen.

De commissie voldeed aan de opdrachten, waarna commissarissen-generaal op 10 januari 1819 de instructies en reglementen voor het justitiwezen, waaronder de instructie voor het hooggerechtshof, en de instructie voor het Hoog Militair Gerechtshof, vaststelden.

Commissarissen-generaal hanteerden daarbij als belangrijke uitgangspunten

- a) dat in Nederlands-Indië, anders dan in Nederland, geen scherpe scheiding tussen bestuur en rechtspraak moest worden aangebracht, en
- b) dat de burgerlijke en strafwetgeving in Nederland en Nederlands-Indië zoveel mogelijk gelijk moesten zijn.

Zij gingen dus uit van het zogenaamde concordantiebeginsel, dat ons huidige recht in het *Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden* nog steeds kent en dat inhoudt dat onder meer het burgerlijk en handelsrecht, de burgerlijke

rechtsvordering, het strafrecht en de strafvordering in de landen van het koninkrijk zoveel mogelijk op overeenkomstige wijze worden geregeld.²⁶¹

Omdat in Nederland in opdracht van de Grondwet van 1815 aan nieuwe wetboeken werd gewerkt, werd besloten geen definitieve nieuwe wetgeving in Nederlands-Indië in te voeren. Commissarissen-generaal continueerden het bestaande burgerlijk en strafrecht, hoewel dat in hun ogen onvolmaakt was. Zij ontwierpen een rechterlijke organisatie, die sterk leunde op de door Raffles ingevoerde instellingen, verbeterden de instructies en reglementen voor de rechtbanken en het procesrecht en conformeerden die aan het Regeringsreglement van 1818, dat zij hadden opgesteld omdat het aan hen als leidraad meegegeven Regeringsreglement van 1815 onvoldoende op de omstandigheden in Indië was toegesneden.

Tot de nieuwe rechterlijke organisatie behoorde het Hoog Gerechtshof van Nederlands-Indië. Alleen voor dit rechtscollege regelden de commissarissen-generaal de onafhankelijkheid van bestuur en administratie. Dit college had volgens het Regeringsreglement van 1818, conform het reglement van 1815, twee taken: toezicht op een goede en onvertogen bedeling van het recht in Nederlands-Indië en rechtspraak in eerste aanleg en hoger beroep in burgerlijke en strafzaken zoals bij het procesrecht en zijn instructie was vastgesteld.

Een Hoog Militair Gerechtshof van Nederlands-Indië werd ingesteld omdat het in Indië geldende Nederlandse militaire strafprocesrecht van het bestaan daarvan uitging en zonder zo'n college niet kon functioneren.

De regeling van het niet-militaire justitiewezen, zoals door de commissarissen-generaal voor Java en Madoera vastgesteld, impliceerde een verschil in berechting van de inheemse en Europese bevolking. Dit wordt wel het dualisme in de rechtspleging genoemd. Het was in de periode van het VOC-bestuur langzamerhand ontstaan met de uitbreiding van dat bestuur over deze eilanden. Daendels en Raffles hadden er verder vorm aan gegeven en daarop bouwden de commissarissen-generaal voort.

Een ander dualisme, dat de commissarissen-generaal eveneens handhaafden, was het dualisme in het binnenlands bestuur. Dit valt buiten het onderwerp van dit proefschrift, maar voor goed begrip volgen enkele opmerkingen daarover.

Het algemeen bestuur van de residenties waarin Java en Madera verdeeld werden, droegen de commissarissen-generaal op aan de residenten. Secretarissen en assistent-residenten stonden hen bij. 'De residenten zullen, tot hunne hulp, gebruik maken van de Inlandse ambtenaren, die onder den titel

261 Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden, art. 39 lid 1.

van Regenten, of enige anderen, nu bestaan, of naderhand dienstig zullen geoordeeld worden,' zei het Reglement op het binnenlandse bestuur van 1819.²⁶² Daarmee werd aangegeven dat naast het bestuur van de resident, dat met behulp van Europese ambtenaren werd uitgeoefend, het inheemse bestuur over de inheemse bevolking gehandhaafd bleef. Door middel van het inheems bestuur stond het Europese bestuur in contact met de bevolking en oefende het zijn gezag uit. Dit dualisme in het bestuur bleef, met veranderingen en modernisering, tot 1942 bestaan.²⁶³

In de rechtspraak kwamen het inheemse en het Europese bestuur samen in de landraad en de rechtbank van ommegang. Deze werden immers samengesteld uit resident en regenten en ommevande rechter en regenten.

Het materiële recht, dat door de commissarissen-generaal gehandhaafd werd, werd in de eerste plaats gevonden in de *Statuten van Batavia* van 1642 en de nieuwe statuten van 1766. Zwegen zij dan gold het in Nederland beschreven recht en ontbrak dat ook, dan moest het Romeinse recht, voor zover bruikbaar, worden toegepast. Al het Nederlandse recht kon dus worden toegepast, maar wat het civiele recht betreft werd altijd het recht van de provincie Holland gevolgd en in het strafrecht de plakkaten van de Staten-Generaal en daarnaast speciale Hollandse plakkaten.

De nieuwe rechterlijke constellatie trad met de installatie van de Hoge Regering volgens het Regeringsreglement van 1818 op 16 januari 1819 op Java in werking en begon daar op 1 februari van dat jaar te functioneren. Het Hoog Militair Gerechtshof zou op 16 april 1819 volgen.²⁶⁴

De conclusie is dat commissarissen-generaal bij de inrichting van de rechtspraak in Nederlands-Indië bewust slechts een beperkte scheiding tussen rechtspraak en bestuur aanbrachten. Alleen voor het op te richten hooggerechtshof werd formeel vastgelegd dat de rechters geen andere ambten of bedieningen mochten uitoefenen. Voor de andere rechtbanken gold dat niet. De rechters werden zonder tijdsbepaling benoemd en konden te allen tijde door de Indische regering worden ontslagen, geschorst of overgeplaatst naar een functie binnen of buiten de rechterlijke macht. Ook weken commissarissen-generaal bij de inrichting van de rechtspraak zo min mogelijk af van de bestaande, onder het Brits bestuur tot stand gekomen situatie, omdat zij binnen afzienbare tijd de invoering voorzagen van de nieuwe burgerlijke wetgeving in Nederland, waartoe artikel 163 van de Grondwet van 1815 verplichtte. Het op te richten hooggerechtshof kreeg

262 CCGG 9 jan. 1819 nr. 3, Ind. Stb. 1819, 16.

263 Zie hierover Van den Doel 1994.

264 GG 19 april 1819 nr. 7, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2446.

naast het toezicht op een goede en onvertogen rechtsbedeling, voorzien in het Regeringsreglement van 1815 opgesteld door het opperbestuur in Nederland, controle door middel van het rechtsmiddel van herziening over de veroordelende strafvonnissen van lagere rechtbanken. Het doel hiervan was om te voorkomen dat de gouverneur-generaal, anders dan onder het Brits bestuur, rechter werd in zaken die in een veroordelend vonnis waren uitgemond, en om een betere scheiding van machten te bewerkstelligen. Door de oprichting van een aparte raad van justitie te Batavia voor de rechtspraak in eerste aanleg in het ressort van de hoofdplaats kon het hoog-gerechtshof beter beantwoorden aan zijn hoofdtaken van toezichthouder.²⁶⁵

²⁶⁵ Vgl in dit verband ook Ball 1982, p. 179, en Elout 1851, p. 22-23.

1. Commissaris-generaal Elout



Afb. 1 Portret van mr. Cornelis Theodoor Elout (1767 – 1841), van 1816 tot 1819 commissaris-generaal over Nederlands-Indië; lithografie vervaardigd door Johan Hendrik Hoffmeister (1823-1904) naar Lodewijk Anthony Vintcent (1812-1862), gedrukt door Elias Spanier (1821-1863) (Collectie Rijksmuseum, Amsterdam, objectnr. RP-P-OB-28.489).

2. Commissaris-generaal Van der Capellen



Afb. 2 Portret van mr. Godert Alexander Gerard Philip baron van der Capellen (1778 – 1848), van 1816 tot 1825 gouverneur-generaal van en van 1816 tot 1819 tevens commissaris-generaal over Nederlands-Indië; lithografie vervaardigd door Johan Hendrik Hoffmeister (1823-1904), gedrukt door Elias Spanier (1821-1863) (Collectie Maritiem Museum Rotterdam, Picturalia, nr. P573).

3. Commissaris-generaal Buijskes



Afb. 3 Portret van Arnold Adriaan Buijskes (1771 – 1838), schout-bij-nacht, van 1816 tot 1819 commissaris-generaal over Nederlands-Indië; schilder onbekend (Collectie Rijksmuseum, Amsterdam, objectnr. SK-A-3794).

4. Procureur-generaal en president Merkus



Afb. 4 Portret van mr. Pieter Merkus (1787 – 1844), van 1819 tot 1821 procureur-generaal bij en van 1828 tot 1829 president van het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië, gekleed in het ambtskostuum van zijn latere functie van gouverneur-generaal; lithografie, vervaardiger onbekend (Universiteit Leiden, Collections KITLV, Digital Image Library, image code 37B623).

5. President Wichers



Afb. 5 Portret van jhr. mr. Hendrik Ludolf Wichers (1800 – 1853), van 1846 tot 1849 president van het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië; lithografie vervaardigd door Jean Baptiste van der Hulst (1790 – 1862), gedrukt door Isaac Cornelis Elink Sterk (1808 – 1871) bij Koninklijke Steendrukkerij van C.W. Mieling (Collectie Rijksmuseum, Amsterdam, objectnr. RP-P-1905-1840).

6. Stadhuis van Batavia



Afb. 6 Het Stadhuis van Batavia, waar het Hoogerechtshof van Nederlands-Indië van 1819 tot 1828 zetelde; lithografie naar aquarel van jhr. Josias Cornelis Rappard (1824 – 1898) (Collectie Tropenmuseum, Amsterdam, inventarisnr. 3728-780).

7. Paleis van Daendels



Afb. 7 Het Paleis van Daendels aan het Waterlooplein te Batavia, waar het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië van 1828 tot 1848 zetelde en achter de zeven poortramen in de grote voorzaal vergaderde en zitting hield; geheel links het in 1848 in gebruik genomen nieuwe gebouw van het hof; foto Woodbury & Page circa 1870 (Universiteit Leiden, Collections KITLV, Digital Image Library, image code 87511).

8. Nieuw gebouw Hooggerechtshof



Afb. 8 Het gebouw van het Hooggerechtshof van Nederlands-Indie naast het Paleis van Daendels aan het Waterlooplein te Batavia, dat het hof kort voor 1 mei 1848 in gebruik nam en waar het tot 1942 zetelde; foto circa 1880 (Universiteit Leiden, Collections KITLV, Digital Image Library, image code 91879).

IN-OFFICIEEL GEDEELTE.

BATAVIA, den 21sten juli 1828.

Wij vernemen met groot genoegen, dat Zijne Excellentie de Kommissaris Generaal, die geene poging wil onbeproofd laten tot daarstelling, niet alleen van nuttige en heilzame inrigtingen, maar ook ter verspreiding en vermeerdering van kennis en wetenschappen in deze gewesten, dezer dagen een besluit genomen heeft, waarbij het Hoogstdenzelven behaagd heeft te bepalen, dat van tijd tot tijd, naar mate zich belangrijke zaken voordoen, om de drie of vier maanden, eene verzameling van regterlijke gewijsden in het licht zal worden gegeven, waarin, behalve de sententien van het Hooggeregtshof en de vonnissen der Raden van Justitie in het laatste ressort gewezen, ook belangrijke crimineele zaken zullen worden opgenomen. Elk die bekend is met het nut van zoodanige verzamelingen en weet met hoeveel belangstelling dezelve in ons Vaderland en in andere gewesten worden ontvangen, zal ongetwijfeld met ons dezen maatregel van Zijne Excellentie toejuichen en van harte wenschen, dat de ijver van den heer Mr. F. van Teutem, aan wien de Redactie is opgedragen, en de medewerking van allen, die daartoe het hunne kunnen bijdragen, aan het verlangen van Zijne Excellentie zullen beantwoorden. Wij verwachten, dat het publiek door de benoemde Redactie nader zal worden ingelicht omtrent de wijze, waarop dit periodiek werkje zal worden ingerigt en uitgegeven.

VARIÉTÉS.—LES VOYAGES.

IN-OFFICIEEL GEDEELTE.

Op verzoek van *J. H. Bletterman*, gewezen Nederlandsche Consul in *China*, wordt bij deze geadviseerd, dat de *Ordonnantie van het Hoog Gerechtshof*, waarvan melding is gemaakt in de *Javasche Courant* van den 4den juli 1829 no. 78, is van den volgende inhoud:

IN NAAM DES KONINGS.

Het Hoog Gerechtshof van Nederlandsch Indie, gehad hebbende de rekweste van den Procureur Generaal *Mr. Joan Hendrik Spiering*, houdende verzoek dat de gedaagde in persoon *Johannes Hendrikus Bletterman*, gesuspendeerd Nederlandsch Consul te *Canton* in *China*, thans te *Batavia* aanwezig, zal worden verwezen tot eene openbare criminele terechtzitting van den Hove, ten einde te worden terechtgesteld ter zake der tegen hem gedaagde ingebragte en bij het decreet van dagvaarding in persoon vermelde beschuldigingen, van ontrouw door bedrog en bedrigelijke handelingen, van moedwillige verspillingen van 's lands gelden in zijn eigen voordeel, en van misbruikt te hebben het vertrouwen van het Gouvernement om zich te verrijken.

Geensummeerd hebbende de, onder inventaris, door den procureur generaal overgelegde stukken van de volbragte instructie der zaak.

In aanmerking nemende, dat de feiten welke den voornoemde gedaagde in persoon worden ten lasten gelegd en als bovengemeld zij gekwalificeerd, bestaan in de navolgende:

1°. Het zonder noodzakelijkheid doen opzeilen naar *Whampoa*, van het door het Nederlandsch Gouvernement voor eene reize van hier naar *China* ingehuurd schip *Johanna Wilhelmina*, waardoor voor den lande nutteloze onkosten van het aldaar geheven wordende meetloon enz veroorzaakt zouden zijn.

2°. Het tegen eenen nadeeligen cours vernegotieren van Gouvernements wissels.

3°. Het maken en boeken van valsche obligatiën ten lasten van het Gouvernement.

4°. Het ten lasten van het Gouvernement brengen van eene obligatie, ten behoeve van den Hongist *Consequa*, welke was gedeceerd aan *Rabinel*, en gevolglijk moest komen ten voordeele van dezen of deszelfs erven.

5°. Van te hebben verkregen afstand van het Gouvernement, van een gedeelte ledige grond van de factorij te *Canton*, ten gevolge van eene bedriegelijk opgave dat hetzelfde geene waarde had.

Overwegende ten aanzien van het eerstgemelde punt, dat de beschuldigde zich ten opzichte van het doen opzeilen van het schip *Johanna Wilhelmina* naar *Whampoa*, bij zijn ondergaan verhoor genoegzaam heeft verantwoord, en het bovendien niet is gebleken dat de beschuldigde daarmede zijn eigen voordeel heeft beoogd.

Overwegende wat aangaat het tweede punt, dat ofschoon ook met betrekking tot de hem beschuldigde opgedragen negotië van wissels, 's Gouvernements belang beter had kunnen behartigd zijn, evenwel niet blijkt dat hij beschuldigde ter dier zake eenig voordeel heeft genoten, of wel eenig voornemen heeft gehad zich zelve te verrijken.

Overwegende in de derde plaats, dat het is gebleken, dat de beschuldigde heeft gemaakt gefingeerde obligatiën en dat hij die als zoodanig heeft gehoort, door namelijk de gelden aan hem zelve door het Gouvernement verschuldigd, te doen voorkomen als waren die van vreemden ongenomen, en dus aan dezen verschuldigd.

Dat hij dit zoo hij zegt, gedaan heeft om de betaling van die gelden beter te verzekeren, daar hij veronderstelde dat het Gouvernement minder zwaarigheid zou maken, om vreemden te voldoen dan deszelfs eigen ambtenaren; en eindelijk dat hij de zaak aldus op den duur in zijne correspondentie heeft voorgesteld.

Overwegende, dat hoe zeer het fingeren van zoodanige obligatiën en het boeken van dezelve, alsmede het logenachtig voorstellen van den stand der zaken van de factorij, hoogst verachtelijk zij en beledigend voor een Gouvernement hetwelk de beschuldigde verolijt was, trouw en eerlijk te dienen, en dat hij dus zijne plichten in deze heeft verzaakt, het van den anderen kant niet te ontkennen is, dat hij beschuldigde hierdoor nog het Gouvernement nadeel, noch zich zelve wezenlijk voordeel heeft toegebracht, en dat ook niet blijkt, dat hij daartoe den wil zoude hebben gehad, waaruit volgt dat aan de door den beschuldigde gepleegde valscheid die kenmerken ontbreken, die dezelve naar de wet strafbaar misdadig doet zijn.

Overwegende in de vierde plaats, dat de obligatie ten behoeve van den hangst *Consequa* geboekt, in den oorsprong ten behoeve van hem *Consequa* was, en die door verrekening gekomen zijnde, ten voordeele van *Rabinet*, het niet als misdadig kan worden beschouwd, dat de beschuldigde die obligatie op den naam van den originelen creditear heeft doen voortloopen.

Overwegende ten vijfde, dat het bij de stukken niet is ge-

bleken, dat de beschuldigde de afstand van een gedeelte ledig liggende grond, behoorende tot de factorij te *Canton*, door bedrog, met oogmerk om zich te verrijken, heeft verkregen.

Overwegende dat mitsdien de, den gedaagde in persoon *Johannes Hendrikus Bletterman*, te lasten gelegde feiten, nog misdadig, noch strafbaar wanbedrijf daarstellen, en er alzoo geene termen bestaan om den beschuldigde tot eene criminele teregtstelling te verwijzen.

Lettede op artikel 79 van het provisioneel reglement op de criminele rechtsvordering voor het Hoog Gerechtshof en de Raden van Justitie in Nederlandsch Indie.

Verklaart, dat ter zaken bovengemeld, geene redenen voor vervolging tegen den beschuldigde *Johannes Hendrikus Bletterman* bestaan.

Gegeven te Batavia in het Paleis, onder het groot zegel van den Hove, op heden den derden juni des jaars Een Duizend Acht Honderd Negen en Twintig.

Onderstond de president en Raden in het Hoog Gerechtshof van Nederlandsch Indie.

(Was get.) P. MERKUS.

(Lager) ter ordonnantie van denzelven.

De griffier,

HOOGVEEEN.

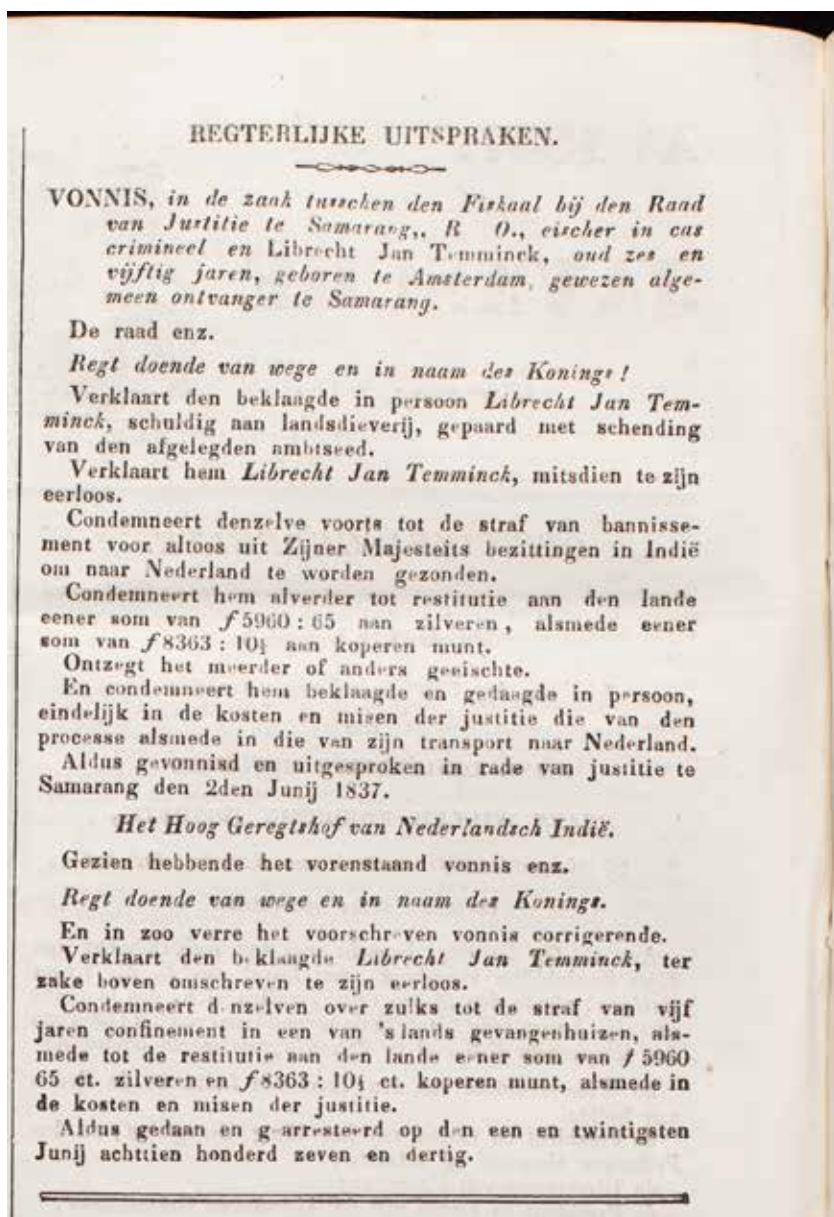
Voor eensluidend afschrift.

De Griffier bij het Hoog Gerechtshof van Nederlandsch Indie,

HOOGVEEEN.

Afb. 10 Ordonnantie van 3 juni 1829 van het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië in de zaak van Johannes Hendrikus Bletterman, gesuspendeerde Nederlands consul in Kanton in China; *Javasche Courant* 4 juli 1829 nr. 78 (Koninklijke Bibliotheek, Den Haag).

11. Arrest in revisie zaak Temminck



Afb. 11 Arrest in revisie van 21 juni 1837 van het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië in de – niet in de tekst besproken – strafzaak van de fiscaal bij de Raad van Justitie te Semarang tegen Librecht Jan Temminck, gewezen algemeen ontvanger te Semarang; *Javasche Courant* 27 september 1837 nr. 77 (Koninklijke Bibliotheek, Den Haag).

3 Het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië 1819 - 1848

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk hebben wij gezien hoe de commissarissen-generaal het Indische justitiewezen in 1819 organiseerden. (Zie 2.4.6.) Zij creëerden voor de Europeanen en de inlandse bevolking een rechterlijke organisatie met aan de top het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië. De constellatie van 1819 heeft op Java en Madoera tot 1 mei 1848 vrijwel onveranderd bestaan. Voor de buitenbezittingen werd in deze periode een aantal aparte regelingen getroffen.¹

Op 1 mei 1848 ontstond een geheel nieuwe situatie. Op die dag werd een nieuwe wetgeving ingevoerd en het wettelijk gezag van het oud-Hollands en het Romeins recht werd in Nederlands-Indië met zoveel woorden afgeschaft. Ook vervielen alle geschreven en ongeschreven rechten waaraan tot dat tijdstip kracht van wet was toegekend. De *Bataviasche Statuten*, die van 1642 af hadden gegolden, kwamen hierdoor te vervallen.² De nieuwe wetgeving was in principe op de Europese en daarmee gelijkgestelde ingezetenen van Nederlands-Indië toepasselijk.³ De nieuwe rechterlijke organisatie die in dit kader werd ingevoerd, zal in 3.7 aan de orde komen.

In dit hoofdstuk zullen de plaats en de functie van het hooggerechtshof in het Indische rechtsbestel worden onderzocht. Daarbij komen zijn taken en bevoegdheden aan de orde. Ook wordt getracht een beeld op te bouwen van het hof als organisatie. Daarbij speelt het personeel dat in het hof samenwerkte, met de president en de procureur-generaal als hoofdpersonen, de hoofdrol.

3.2 Oprichting

Wij hebben gezien dat de commissarissen-generaal de Hoge Regering op 16 januari 1819 installeerden en dat deze op die dag voor het eerst vergaderde. (Zie 2.4.9.) Commissaris-generaal Elout en gouverneur-generaal Van der

¹ Zie daarvoor *Beknopt overzicht regtswezen* 1842, p. 206-223, en Van den Berg 1903, p. 32-33.

² Bepalingen omtrent de invoering van- en den overgang tot de nieuwe wetgeving (afgekondigd bij Publicatie van 3 maart 1848, Ind. Stb. 1848, 10), art. 1.

³ Algemene Bepalingen van wetgeving voor Nederlandsch-Indië (afgekondigd bij Publicatie van 30 april 1847, Ind. Stb. 1847, 23), art. 9.

Capellen repten bij die gelegenheid in hun toespraken met geen woord over de rechtspraak.⁴ In de vergadering van de regering werd een aantal ambtenaren beëdigd. Daaronder waren voor het hooggerechtshof president mr. P.S. Maurisse, de leden mrs. W. Popkens, J.W.D. de Jongh en J.B. Forsten, procureur-generaal mr. P. Merkus en griffier H.J. Hoogeveen.⁵ Conform de instructies van commissarissen-generaal bleef de Hoge Raad van Justitie, die door het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië werd vervangen, tot 1 februari 1819 doorfunctioneren. Op die dag begon het hooggerechtshof met zijn werkzaamheden.⁶

Op voorstel van de president van het hof nam de Hoge Regering op 30 januari 1819 enkele overgangsmaatregelen. 'President en raden in het Hoge Gerechtshof van Nederlandsch Indië' – zo moesten zij volgens de instructie in alle stukken genoemd worden – kregen opdracht de civiele zaken die op 1 februari 1819 nog niet door de Hoge Raad van Justitie afgedaan waren, zowel in eerste instantie als in revisie, voor het hof voort te zetten en af te doen volgens de nieuwe instructie van het hof en het nieuwe burgerlijke procesrecht. Verder moesten zij adviseren op alle stukken die de commissarissen-generaal en de gouverneur-generaal voor advies aan de Hoge Raad van Justitie hadden gezonden en door dat college nog niet waren teruggezonden. Processen-verbaal en vonnissen van lagere rechtbanken in strafzaken die de genoemde autoriteiten aan het opgeheven college voor onderzoek hadden ingezonden, mocht het nieuwe college behandelen en afdoen volgens zijn nieuwe instructie.

Hier blijkt dat de regering advies vroeg aan de Hoge Raad van Justitie op de vonnissen, die volgens de voorlopig gehandhaafde Britse regelgeving aan het gouvernement ter goed- of afkeuring moesten worden ingezonden. Commissarissen-generaal hadden bij besluit van 21 februari 1817 nr. 20, Ind. Stb. 1817, 13, 'houdende eenige voorschriften omtrent de manier van procederen in criminele zaken', aan alle rechterlijke autoriteiten uitdrukkelijk opgedragen de gevelde vonnissen daartoe direct na afloop van de zitting met de meeste spoed in te zenden.⁷

Ten slotte machtigde de regering op 30 januari 1819 de president en de raden van Financiën om in overleg met de resident van Soerabaja de zegels, bussen voor de bodes en gerechtsstukken te laten aanmaken.⁸ Enkele

4 *Buitengewone Bataviasche Courant* 18 januari 1819.

5 GG i.r. 16 jan. 1819 nr. 3, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2770.

6 Zie 2.4.9.

7 Zie hierover ook Brunsveld van Hulten 1852, p.141-142.

8 GG i.r. 30 jan. 1819 nr. 5, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2770.

maanden later keurde de gouverneur-generaal de aanmaak goed van een 'opwaarts gewerkt' grootzegel voor het hof. Het moest met inkt kunnen worden afgedrukt. Model en randschrift waren door de president ingezonden.⁹ Het zegel was rond met een doorsnede van bijna vijf centimeter. Het vertoonde een accoladeschild met het in 1815 vastgestelde rijkswapen, gekroond met een koninklijke kroon, daaronder een banderol met het devies *Je maintiendrai* en als schildhouders twee aanziende gekroonde leeuwen. Het randschrift luidde in kapitalen *Hoog Gerechtshof van Nederlandsch Indie*.¹⁰ De noodzakelijk geworden verandering van de exploitstokken van het hof werd eveneens goedgekeurd.¹¹ Omdat de resident van Soerabaja met de uitvoering van deze besluiten werd belast, zullen deze parafernalia in de door Daendels in die stad opgerichte constructiewinkel van de artillerie vervaardigd zijn.

Een exploit- of gerechtsstok, ook wapenstok genoemd, was het gezagsteken van de deurwaarder in zijn functie van exploitateur. Het was een staf versierd met een heraldisch wapen. Welk wapen is onbekend. De deurwaarders bij het hooggerechtshof waren bij het doen van exploiten, dat wil zeggen het aanzeggen bij akte van dagvaardingen, vonnissen, executies enzovoort, verplicht 'hunne bussen [een zilveren borstplaat] op de borst, mitsgaders hunne wapenstokken in de hand te hebben, op poene van nulliteit van het gedane exploit'.¹²

In februari 1819 werd het hof gemachtigd enkele benodigdheden voor de vergaderzaal, een kist voor de consignatiekas en bandeliers met platen voor de oppassers te laten maken. Het verzoek van het hof om de bank rechts naast de preekstoel in de hervormde kerk bij uitsluiting tot zitplaatsen van president, raden, procureur-generaal en griffiers te bestemmen tegen afgifte van de banken waarop vroeger de leden van de jury zaten, werd voor onderzoek doorgezonden aan de resident van Batavia. Deze moest met de predikant en de kerkmeester onderzoeken welke zitplaatsen de gouverneur-generaal en zijn gevolg, de raden van Indië, de secretarissen van de regering en de verdere hoofden van departementen en colleges in de kerk moesten krijgen. Daarbij moest erop worden gelet dat in en bij de

9 GG 6 juli 1819 nr. 15, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2448.

10 NL-HaNA, Algemene Rekenkamer College, nummer toegang 2.02.09.07, inv.nr. 6941. In dit inventarisnummer bevinden zich afschriften van vier akten van verband in de jaren 1837, 1838 en 1839 gepasseerd voor het hooggerechtshof, waarvan er twee gezegeld zijn met de grootzegel van het hof. De kwaliteit van de afdrukken is onvoldoende voor fotografische reproductie. Zie voor deze akten 3.5.5.3.

11 GG 27 juli 1819 nr. 18, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2448.

12 Instructie Deurwaarders, art. 6.

banken van de colleges plaatsen gereserveerd werden voor 'de onbeambte ingezetenen'. De banken van de vroegere juryleden moesten aan deze commissie ter beschikking worden gesteld.¹³

Toen de Hoge Raad van Justitie nog bestond, kreeg de cipier van de boeien of gevangenis van dat college, die zich bevonden in het Stadhuis, waar de raad zetelde, uit de kamergelden¹⁴ een zeker bedrag. Daarvan hield hij de lokalen van de raad schoon en voorzag hij de vergadering van verversingen. Omdat het hooggerechtshof niet over kamergelden beschikte, stelde het hof voor de cipier tot conciërge te benoemen met een maandelijks toelage van f 40 om dezelfde werkzaamheden voor het nieuwe college te kunnen verrichten. De regering wilde echter niet van een conciërge weten, noch van verversingen op kosten van de overheid voor de vergaderingen van het hof. De cipier kreeg wel f 20 per maand voor het schoonhouden van de lokalen.¹⁵

3.3 Functie in het rechtsbestel

Het Hoog Gerechtshof is de opperste regtbank, en houdt het toezicht op eene goede en onvertogene bedeeeling van regt over geheel Nederlandsch Indië.

Zo vermeldde de *Almanak van Nederlandsch-Indië* de taak van het hoogerechtshof in de onderzoeksperiode. Deze tekst was een combinatie van de artikelen 51 en 52 van het Regeringsreglement van 1818. In de latere regeringsreglementen werden deze artikelen woordelijk of vrijwel woordelijk herhaald.¹⁶ Alleen in de eerste vier jaren van het bestaan van het hof vermeldde de almanak de volledige naam van het college boven de weergegeven tekst: *Hoog Gerechtshof van Nederlandsch Indië*.¹⁷ Het is niet zonder belang dit op te merken omdat de regeringsreglementen bepaalden dat 'alom in Nederlandsch Indië' recht zou worden gesproken in naam en vanwege de

13 GG 19 febr. 1819 nr. 9, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2445. Met de hervormde kerk werd de nog bestaande Portugese Buitenkerk (*Gereja Sion*) in Jakarta bedoeld. Van der Aa, 1840, p. 146.

14 Het is niet duidelijk wat met kamergeld bedoeld wordt. In de woordenboeken komt de term niet voor en ook Taaladvies (<<http://taaladvies.net>>) van *Taalunieversum* (<<http://taalunieversum.org>>), een website van de Nederlandse Taalunie, kon de vraag wat ermee bedoeld wordt, niet beantwoorden (e-mail van 6 november 2012).

15 GG i.r. 18 juni 1819 nr. 8, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2770.

16 Regeringsreglement 1827, art. 52 en 53, Regeringsreglement 1830, art. 43 en 44, en Regeringsreglement 1836, art. 35 en 36.

17 Regeringsreglement 1818, art. 51, Regeringsreglement 1827, art. 52, Regeringsreglement 1830, art. 43, en Regeringsreglement 1836, art. 35.

koning.¹⁸ Het hooggerechtshof was er dus voor heel Nederlands-Indië. De commissarissen-generaal, die het Regeringsreglement van 1818 opstelden, zagen de Aziatische bezittingen als een bestuurlijke eenheid.¹⁹

Het voorgaande leidt tot de conclusie dat het hooggerechtshof voor heel Nederlands-Indië twee taken had: als opperste rechtbank rechtspreken en toezicht houden op de kwaliteit van de bedeling of het toebedelen van recht. Dit toezicht kan als een bestuurstaak worden gezien. Het ging daarbij om de controle op de manier waarop de lagere rechter zijn rechtsprekende functie uitoefende. Het hof was dus in dat grote gebied de bewaker en bevorderaar van de eenheid van rechtspraak én van de eenheid van de wijze waarop de rechters recht spraken. Beide taken, die in de instructie van het hof werden uitgewerkt, komen hieronder aan de orde.

Vóór de invoering van de nieuwe burgerlijke wetgeving in 1848 was het hooggerechtshof in de letterlijke zin van het woord de opperste rechtbank. Geen enkele beslissing van het hof was onderworpen aan enig rechtsmiddel bij een andere rechter. In navolging van het niet ingevoerde Regeringsreglement van 1815 was in de reglementen van 1818 en 1827 geen sprake van enige hogere voorziening bij het Hooggerechtshof te 's-Gravenhage of de Hoge Raad der Nederlanden. Volgens de Grondwet van 1815 bestond er voor het Koninkrijk der Nederlanden wel een opperste gerechtshof onder de naam van Hoge Raad der Nederlanden,²⁰ maar mede als gevolg van de afscheiding van de zuidelijke provincies werd dit college pas in 1838 daadwerkelijk ingesteld bij de invoering van de *Wet op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie* van 18 april 1827, Ned. Stb. 1827, 20. Volgens artikel 93 sub 2 van die wet oordeelde de Hoge Raad in hoger beroep in burgerlijke zaken 'over de vonnissen gewezen bij de hoven van justitie in de koloniën of bezittingen van het rijk in andere werelddelen, overeenkomstig de bepalingen deswege door den Koning te maken.'²¹ Dit was de reden voor het opnemen van artikel 45 in het Regeringsreglement van 1830. Het luidde: 'De gevallen, waarin, voor zoo ver burgerlijke zaken betreft, een hooger beroep aan den Hoogen Raad der Nederlanden kan plaats hebben, van vonnissen in de Koloniën gewezen, zullen bij de regterlijke bepalingen in het Moederland worden aangewezen.' Het

18 Regeringsreglement 1818, art. 43, Regeringsreglement 1827, art. 44, Regeringsreglement 1830, art. 40, en Regeringsreglement 1836, art. 32.

19 De term 'bezitting' werd in de Grondwet van 1815 en het – niet ingevoerde – Regeringsreglement van 1815 gebruikt voor koloniën die geheel afhankelijk van het moederland werden bestuurd.

20 Grondwet 1815, art. 175.

21 Artikel 93 sub 2 werd bij de wet van 28 april 1835, Ned. Stb. 1835, 10, vernummerd tot artikel 91 sub 2.

werd in artikel 37 van het Regeringsreglement van 1836 met een onbelangrijke tekstuele wijziging herhaald. Het *Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië*, Ind. Stb. 1847, 23, dat in 1848 werd ingevoerd, bepaalde van welke arresten van het hooggerechtshof hoger beroep op de Hoge Raad mogelijk was.²² Zie over dat reglement 3.7.

De Hoge Raad had volgens artikel 180 van de Grondwet van 1815 een andere taak dan het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië. Dit artikel bepaalde dat de Hoge Raad 'het toezigt [had] op den geregelden loop en de afdoening van regtsgedingen, mitsgaders op de nakoming der wetten bij alle hoven en regtbanken' en hij kon 'derzelver handelingen, dispositiën en vonnissen, daarmede strijdig, vernietigen en buiten effect stellen, volgens de bepaling door de wet daaromtrent te maken'. Dit was de cassatietaak van de Hoge Raad. Vernietiging van de genoemde uitspraken was toen alleen mogelijk wegens verzuim van de vormen, voorgeschreven op straffe van nietigheid, wegens verkeerde toepassing of schending der wet en wegens overschrijding van de rechtsmacht.²³ Een controletaak ten aanzien van de wijze waarop de rechter zijn rechtsprekende functie uitoefende, heeft de Hoge Raad nooit gehad.

3.4 Instructie

Naast de aan het hof gewijde artikelen van het Regeringsreglement van 1818 vormde de *Instructie voor het Hooge Gerechtshof van Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1819, 20, de grondslag voor het functioneren van het hof. Die heeft gegolden tot 1 mei 1848. Op die dag verviel de instructie krachtens artikel 1 van de *Bepalingen omtrent de invoering van- en den overgang tot de nieuwe wetgeving*, afgekondigd bij Publicatie van 3 maart 1848, Ind. Stb. 1848, 10.

Zoals hieronder zal blijken werd de instructie in de periode van 1819 tot 1848 op een aantal punten inhoudelijk gewijzigd, maar de tekst is in dat tijdvak slechts één keer uitdrukkelijk aangepast. Bij resolutie van de

22 Immink 1890, p. 132-136. Immink maakt op grond van de wetsgeschiedenis duidelijk dat de wetgever bij de vaststelling van het genoemde artikel 93 sub 2 van de wet op de samenstelling van de rechterlijke macht van 1827 slechts het oog had op de koloniën Suriname en Curaçao en de eilanden St. Eustatius, St. Maarten en Saba en niet aan de Oost-Indische bezittingen gedacht heeft. De in 1839 benoemde commissie onder voorzitterschap van Scholten van Oud Haarlem, die de invoering van de nieuwe burgerlijke wetgeving in Nederlands-Indië moest voorbereiden (zie 3.6.2.3, Benoemingen), was hier niet van op de hoogte. Dit had uiteindelijk tot gevolg dat het hooggerechtshof sinds 1848 niet meer het hoogste rechterlijk college voor Nederlands-Indië was, ook al was maar in een zeer beperkt aantal burgerlijke zaken beroep op de Hoge Raad mogelijk.

23 Wet op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie, art. 99 (zoals ingevoerd in 1838).

gouverneur-generaal in rade van 6 maart 1821 werd op voorstel van het hof een misslag in artikel 85 gecorrigeerd en de tekst van artikel 105 verbeterd.²⁴ Deze artikelen gingen over de onverenigbare beroepen en functies van de procureur-generaal en de griffiers en over hun verplichtingen ten aanzien van het geven van advies en het aannemen of genieten van geschenken, giften of gaven.

De instructie bestond uit 152 artikelen, verdeeld over zes titels, en de eeds-formulieren voor de verschillende functionarissen. De benamingen van de titels waren: *Aangaande het Hof in het algemeen*, *Over de magt en bevoegdheid van het Hof in civile en criminele zaken*, *Van de vacantiën*, *Van de Procureur Generaal*, *Van den Griffier en Adjunct-Griffier* en *Van de Gezworen Klerken*.

Voor de instructie van het hooggerechtshof hebben de *Instructie voor den Hoogen Raad van Justitie residerende te Batavia* en de *Instructie voor de griffiers en gezworen klerken by den Hoogen Raad van Justitie te Batavia, mitsgaders by de raden van Justitie te Samarang & Sourabaya*, beide op 21 januari 1812 vastgesteld door de Britse luitenant-gouverneur Raffles, als voorbeelden gediend.²⁵ Een aantal bepalingen uit laatstgenoemde instructies is (vrijwel) letterlijk in de instructie van 1819 overgenomen. Ook zijn de bepalingen over de samenstelling, de benoemingsvereisten en de incompatibiliteiten van de leden van het hooggerechtshof uit het Regeringsreglement van 1815, die geen plaats kregen in het reglement van 1818, naar de instructie van 1819 overgebracht. Ten slotte zijn enkele artikelen of gedeelten daarvan ontleend aan de *Instructie voor het Nationaal Gerechtshof der Bataafsche Republiek* van 18 februari 1802.²⁶

3.5 Taken en bevoegdheden

3.5.1 Inleiding

Hier zal worden nagegaan wat het toezicht van het hooggerechtshof op de rechtsbedeling inhield. Voorts worden de rechterlijke en adviesfuncties van het hof en enkele specifieke taken besproken.

24 GG i.r. 6 maart 1821 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2774, Ind. Stb. 1821, 16.

25 Raffles 1812, p. 11-18 en 47-53.

26 Deze instructie is afgedrukt in Bauwens 1997, p. 417-442.

3.5.2 Toezicht in verschillende vormen

In de artikelen 48 tot en met 59 van de titel *Over de magt en bevoegdheid van het Hof in civile en criminele zaken* van de instructie werd het toezicht van het hof op de rechtsbedeling zoals dat in het regeringsreglement was neergelegd, uitgewerkt. De tekst van deze artikelen is in bijlage A opgenomen.

Het hof oefende krachtens deze artikelen het toezicht op de rechtsbedeling of, met andere woorden, de verschaffing van recht, op de volgende manieren uit:

- a) door rechtspraak, in civiele zaken door middel van hoger beroep en in criminele zaken door middel van herziening, waarbij het hof bij onbevoegdheid van de lagere rechter het vonnis geheel of gedeeltelijk kon vernietigen en de zaak zelf kon afdoen of wanneer de zaak niet ten principale was afgedaan de zaak kon verwijzen naar de bevoegde rechter;
- b) door het maken van aanmerkingen aan het adres van de lagere rechter wanneer deze een zaak processueel niet op de juiste wijze behandeld had en door hem, bij schending te kwader trouw van ambtsplichten, daarvoor zo nodig te laten vervolgen of aan het gouvernement voorstellen tot bestuurlijke maatregelen te doen;
- c) door een zaak bij rechtsweigeren aan de bevoegde lagere rechter te onttrekken en deze zelf af te doen;
- d) door in jurisdictiegeschillen tussen lagere rechters de zaak naar de bevoegde rechter te verwijzen;
- e) door kennis te nemen van criminele zaken die door de lagere rechters ongestraft waren gelaten en die zo mogelijk alsnog af te doen en zo nodig tegen die rechters op te treden; en
- f) door ondeugdelijk gewoonterecht af te schaffen en bij ondeugdelijke overheidsverordeningen voorstellen tot verandering aan de regering te doen.

De herziening van criminele zaken en het maken van aanmerkingen aan het adres van de rechter waren de specifieke bevoegdheden van het Indisch hoogerechtshof. Deze zullen hierna worden besproken.

3.5.2.1 *Revisie*²⁷

Zoo werd dan al spoedig de jurisprudentie van den regter in revisie, inzonderheid van het Hoog Gerechtshof, op algemeen erkende beginselen van regt

27 Zie voor de revisie, met inbegrip van die na 1848, ook Termorshuizen-Arts 1994, p. 341-350.

*gegrond, met betrekking tot het strafregt in Nederlandsch-Indië, ook voor den Inlander, de eigenlijke rigtsnoer der regtbanken, ten aanzien van alle die materien, waaromtrent niet bij wettelijke verordeningen uitdrukkelijk was voorzien.*²⁸

Hiervoor in 2.4.3 hebben wij gezien dat de commissarissen-generaal in augustus 1817 aan de commissie belast met het opstellen van een algemeen ontwerp voor het justitie- en politiewezen opdracht gaven bij het opstellen van haar ontwerp onder meer als uitgangspunt te nemen dat de vonnissen in criminele zaken gewezen door andere rechtbanken dan het op te richten hooggerechtshof en de raden van justitie voor zover zij zekere nader te bepalen straf te boven gingen, vóór de uitspraak of executie voor onderzoek of herziening aan het hooggerechtshof of de raden van justitie ingezonden moesten worden. Dit onderzoek zou moeten komen in plaats van het appel dat krachtens de Ordonnantie op de stijl van procederen in criminele zaken van 1570 openstond tegen vonnissen in zaken waarin *ordinario modo* geprocedeerd was, en het toezicht dat het bestuur vroeger op alle vonnissen in strafzaken had uitgeoefend.²⁹

De commissie begreep hieruit dat in strafzaken geen hoger beroep of appel mocht worden toegelaten. Zij meende dat het toezicht op de lagere rechtbanken, waarmee het hooggerechtshof volgens het Regeringsreglement van 1815 moest worden belast, kon worden bereikt door middel van onderzoek of herziening.³⁰ Het doel dat ermee werd beoogd, was vooral behartiging van de belangen van de inheemse beklaagden, die door meestal niet-juridisch geschoolde bestuursambtenaren werden berecht. Dit vloeide voort uit de verplichting, die het reglement van 1815 op het Indisch bestuur legde, om de inlandse bevolking door snelle en goede rechtspraak te beschermen tegen misbruiken in de rechtspraak zoals die tijdens het VOC-regiem hadden bestaan.³¹ De commissie werkte dit uit in haar ontwerpen voor de instructie van het hof en de reglementen op de strafvordering bij zowel de rechtbanken voor de inheemse bevolking als die voor de Europeanen.

De revisie – zo werd de herziening meestal genoemd – werd geregeld in de instructie van het hof en in het provisioneel *Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie*, Ind. Stb. 1819, 20. Volgens het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele*

²⁸ Nalezing 1850, p. 281.

²⁹ Mijer 1850, p. clxxxix.

³⁰ Regeringsreglement 1815, art. 56.

³¹ Regeringsreglement 1815, art. 73.

en Civile regtsvordering onder den Inlander in Nederlandsch Indië, Ind. Stb. 1819, 20, gold de regeling ook ten aanzien van strafvonnissen van de landraden en de rechtbanken van ommevang.³² Zij was van heel andere aard dan het buitengewone rechtsmiddel van herziening van arresten of vonnissen wegens tegenstrijdige bewezenverklaringen of een *novum*, zoals geregeld in het huidige artikel 457 van het Wetboek van Strafvordering.

In de instructie was voorgeschreven dat het hof, wanneer het in revisie tot het oordeel kwam dat de lagere rechter onbevoegd had gevonnist, het vonnis geheel of gedeeltelijk kon vernietigen en de zaak zelf kon afdoen. Die bevoegdheid had het niet wanneer het vonnis de zaak niet ten principale had beslist. In dat geval moest het beslissen op de toegelaten of verworpen exceptie van onbevoegdheid en het vonnis bevestigen of de zaak verwijzen naar de bevoegde rechter.³³

De revisie gold in principe voor alle veroordelende vonnissen van de raden van justitie, de landraden en de rechtbanken van ommevang.³⁴ Uitgezonderd waren de vonnissen waarbij de beschuldigde Europeanen of daarmee gelijkstaande personen tot alleen een gevangenisstraf van minder dan zes maanden waren veroordeeld. De vonnissen van inlanders, Chinezen, Moren of andere Indische vreemdelingen die tot 'kettingslag [waren veroordeeld], om aldus aan de gemeene werken ten arbeid gesteld te worden, voor de kost zonder loon, gedurende een tijdvak van twee jaren' waren eveneens uitgezonderd. Mijns inziens kan daarmee niets anders bedoeld zijn dan dat vonnissen tot kettingslag voor twee jaar of minder niet aan revisie onderworpen waren.³⁵ Vonnissen tot kettingslag impliceerden dus veroordeling tot dwangarbeid.

Ook waren niet aan herziening onderworpen de lichte boetes die de residenten of andere plaatselijke autoriteiten op vordering van de officieren van justitie mochten opleggen wegens overtreding van plaatselijke verordeningen en ordonnanties, wanneer het gouvernement die sanctie op deze overtredingen had goedgekeurd. Vermoedelijk moet deze bevoegdheid van de genoemde bestuursautoriteiten gezien worden als voortzetting van de

32 Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander, art. 127 en 150.

33 Instructie Hooggerichtshof, art. 57.

34 Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie, art. 112, en Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander, art. 127 en 150.

35 Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie, art. 113.

politierechtspraak van de magistratuur die tijdens het Brits Tussenbestuur naar het voorbeeld van de Engelse vrederechters was ingevoerd.³⁶

De aan herziening onderworpen strafvonnissen van de raden van justitie op Java kregen kracht van gewijsde door gehele of gedeeltelijke bekrachtiging bij revisie door het hooggerechtshof. Daarna was executie van het vonnis mogelijk. Ook de vonnissen van de landraden en de rechtbanken van ommeegang konden pas na goedkeuring door het hof ten uitvoer worden gelegd. Die van de raden van justitie in de buitenbezittingen kregen direct na de uitspraak kracht van gewijsde. Deze konden dus direct geëxecuteerd worden. De gouverneurs en residenten in die gebieden hadden niet de bevoegdheid het recht van gratie uit te oefenen. Daarom was hun de bevoegdheid toegekend om strafvonnissen op verzoek van de veroordeelden of uit eigen beweging wegens bijzondere omstandigheden te schorsen. Deze autoriteiten waren dan verplicht hun beslissing direct aan de gouverneur-generaal door te geven om daarop te beslissen.³⁷

De procedure was geregeld in de titel 'Over de herziening der vonnissen van de Raden van Justitie' in het *Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie*.³⁸ In hoofdzaak was deze voor de vonnissen van de raden van justitie op Java als volgt. Na uitspraak van het vonnis werden binnen tweemaal vierentwintig uur de processtukken, het procesverbaal van de zitting en het vonnis in een verzegeld pakket onder geleidebrief aan het hooggerechtshof gezonden. De officieren van justitie konden hun beschouwingen aan de procureur-generaal meedelen, terwijl het de veroordeelde vrij stond zijn conclusies met een memorie toe te lichten. Na ontvangst van de stukken stelde het hof of de president deze in handen van de procureur-generaal voor een schriftelijke conclusie binnen acht dagen over zowel de feiten als het recht. Vervolgens werden alle stukken door het hof gelezen, waarna het oordeelde bij arrest.³⁹ Deze procedure strookte met het doel van de revisie van 1819: toezicht en bescherming van de veroordeelde tegen onrecht en willekeur van zijn eigen rechter.

36 Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie, art. 10 en 113. Logemann 1934, p. 29-32.

37 Regeringsreglement 1818, art. 70, Regeringsreglement 1827, art. 71, Regeringsreglement 1830, art. 68, en Regeringsreglement 1836, art. 56.

38 Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie, art. 112-125.

39 Artikel 78 van de instructie van het hof bepaalde dat het hof in alle criminele en civiele zaken bij arrest vonnist. Alleen in civiele zaken kon men volgens de daarvoor geldende regels in revisie komen, behalve wanneer de lagere rechter bij arrest had gewezen.

Omstreeks 1824 werd onder druk van het toenemend aantal zaken de lezing en het onderzoek van de stukken aan rapporteurs buiten de vergadering opgedragen, die daar in vergadering verslag van deden, waarna het hof in vergadering overwoog, beoordeelde en besliste. In 1837 werd onder het presidium van Scholten van Oud Haarlem de interne procedure gewijzigd. Na de conclusie van de procureur-generaal kwamen president en procureur-generaal bijeen voor een voorexaminatie van de stukken. Was de president het met de conclusie van de procureur-generaal eens, dan werden de stukken onder de rapporteurs verdeeld en vervolgens op rapport in de vergadering behandeld. Verenigde de president zich bij de voorexaminatie niet met de conclusie van de procureur-generaal, dan gingen de stukken buiten vergadering in voorafgaande rondlezing bij de leden.⁴⁰

Het hof kon een vonnis bekrachtigen, verminderen of geheel vernietigen, met ontheffing van de veroordeelde en zo nodig ontslag uit hechtenis.⁴¹ Het was dus niet bevoegd opgelegde straffen te verzwaren. De arresten werden volgens vaste formulieren aan de voet van het vonnis geschreven of daaraan met het zegel van het hof vastgehecht. Zij werden door de president, raden en de griffier binnen vierentwintig uur getekend. De redactie van de arresten werd meestal aan de griffier overgelaten, hetgeen eenvormigheid in stijl en vorm ten goede kwam.

Vermindering was mogelijk wanneer het hof oordeelde dat de feiten in het vonnis 'te veel [waren] bezwaard' en de straf daardoor te hoog was uitgevallen. Het hof kon het vonnis dan corrigeren en zelf een nieuwe straf opleggen. Het was verplicht duidelijk aan te geven waarin het van de lagere rechter verschilde over de waarde van het bewijs van de verzwarende omstandigheid. Meende het hof dat de beschuldigde moest worden vrijgesproken, dan moest het dat eveneens motiveren. In dat geval 'absolveerde' het de beschuldigde van de 'beschuldiging en conclusie, mitsgaders van het vorenstaande vonnis en gelast[te] (zoo hij in hechtenis [was]) dat hij dadelijk [zou] worden ontslagen'.

De motivering van de arresten beperkte zich meestal meer tot de conclusie, waartoe het hof kwam, dan tot de gronden van overtuiging. Bij het ontbreken van een gecodificeerde strafwetgeving was dat ook vaak onmogelijk.⁴²

40 Mijer 1850, p. cxcii-cxciii.

41 Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie, art. 121.

42 Mijer 1850, p. cxcii.

Kennelijk ingegeven door de trage verbindingen met de buitenbezittingen gold voor vonnissen van de raden van justitie buiten Java een ander regiem. Elk kwartaal moesten de raden van justitie in die gebieden hun strafvonnissen met de processen-verbaal van de zittingen aan het hooggerechtshof inzenden, ook al waren de zaken afgedaan krachtens *fiat executie* verleend door de plaatselijke gouverneurs of residenten. Deze verplichting diende om het hof in staat te stellen zijn algemeen toezicht op de administratie der justitie uit te oefenen.⁴³

Voorbeelden van arresten in revisie

In 1848 werd in Nederlands-Indië een nieuwe burgerlijke wetgeving ingevoerd. In dat jaar begon daar voor het eerst een juridische periodiek te verschijnen. Die droeg de titel *Het Regt in Nederlandsch Indië*. De eerste redacteur was mr. A. Prins,⁴⁴ raadsheer in het hooggerechtshof. In de eerste jaargang zijn 32 strafarresten van het hof in revisie uit de periode 1819 tot 1824 in verkorte vorm gepubliceerd. Dit gebeurde omdat de strafwetgeving die van 1816 tot de invoering van de nieuwe wetgeving gold, krachtens de nieuwe wetgeving voorlopig in werking bleef. Deze was, voor zover beschreven, te vinden in het *Indisch Staatsblad* en, voor zover niet beschreven, hoofdzakelijk in de jurisprudentie. De meeste misdrijven waren niet beschreven en daarom was de jurisprudentie belangrijk voor de kennis van het strafrecht. De jurisprudentie, ook die over de inheemse bevolking, was echter te weinig bekend. Dat was voor de redactie van *Het Regt in Nederlandsch Indië* de hoofdreden om deze verzameling te publiceren. Een andere doel was inzicht te geven in de wijze waarop het stelsel van revisie in de beginperiode van 1816 tot 1824 werd begrepen.⁴⁵ Enkele van deze beslissingen geef ik hier verkort weer omdat die mijns inziens de bescherming door het hof van de inheemse aangeklaagden, die door bestuursambtenaren werden berecht, goed laten zien.

De Chinees Gouw Thauwko werd veroordeeld door een residentiehof⁴⁶ voorgezeten door de assistent-resident ter zake van een niet nader genoemd feit. Het bewijs bestond alleen uit een verhaal dat de voorzitter van het residentiehof had gegeven en dat steunde op berichten die hij buiten de terechtzitting had ontvangen. Het hof meende dat deze getuigenis door de

43 Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie, art. 125.

44 Mr. Ary Prins (1816-1867), griffier bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië van 1846 tot 1849 en raadsheer in het hof van 1849 tot 1851, daarna Algemene Secretaris.

45 Nalezing 1850.

46 Het residentiehof of *resident's court* bestond tijdens het Brits Tussenbestuur; zie 2.3.3.2.

rechter zelf ongepast was en niet gebruikt had kunnen worden, zodat de bekentenis van de beschuldigde geheel op zichzelf stond en de misdaad niet was bewezen. Het hof vernietigde het vonnis en onthief de beklagde van de beschuldiging. (Arrest van 26 mei 1819.)

Singo Drono werd bij vonnis van een niet genoemde rechtbank verklaard te zijn 'een schadelijk voorwerp voor de rust' en veroordeeld tot straf. Het hof meende dat de beklagde hiervoor niet strafrechtelijk veroordeeld had kunnen worden omdat dat alleen mogelijk was voor feiten die bij wet als misdaden waren aangemerkt. Volgens het hof zou het opleggen van straf 'ter zake dat iemand zoude zijn of schijnen een gevaarlijk voorwerp voor de rust, en andere diergelijke niets beduidende verklaringen' tot willekeur aanleiding geven en het was bovendien in strijd met 'alle gezonde beginselen van regt'. De beklagde werd ontheven van de veroordeling. (Arrest van 2 augustus 1819.)

De Landraad te Kedoe (Midden-Java), voorgezeten door de resident, veroordeelde Kadio c.s. ter zake van diefstal, waarbij de resident zelf de bestolene was. Het hof overwoog dat het eerste dat van een rechter gevorderd werd, onpartijdigheid was. Onpartijdigheid mocht niet worden verondersteld bij hem die zelf belang had bij de zaak die het onderwerp van een rechtsgeding was. Nu de resident van Kedoe de bestolene was, had hij belang in de zaak en had hij geen zitting in de landraad behoren te nemen. De landraad moest weliswaar uitspraak doen op een vordering van het openbaar gezag, maar omdat de uitspraak ook een beschikking over het gestolene tot gevolg had, moest de resident, die daarop aanspraak maakte, als rechter in eigen zaak beschouwd worden. Verder was het onderzoek van de zaak geheel onvolledig geweest omdat de bestolene, die als eerste getuige had moeten voorkomen, zelf als rechter gefungeerd had en daarom niet als getuige gehoord had kunnen worden. Het hof vernietigde het vonnis met last de gevangenen opnieuw voor de landraad te brengen, waarin de resident dan geen zitting mocht nemen. (Arrest van 28 juni 1820.)

In de zaak van de vrouw Miena oordeelde het hof dat, hoewel nergens bepaald was dat vrouwen geen kettingarbeid (dwangarbeid in de ketting) zouden verrichten, deze straf geacht kon worden hun kracht te boven te gaan. Daarom behoorde die straf tot de wrede straffen die volgens [artikel 120 en 150 van] het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele regtsvordering onder den Inlander* niet [door de landraad of de rechtbank van ommegang] mocht worden opgelegd. (Arrest van 7 februari 1821.)

De zaak van Soer c.s. was berecht door de rechtbank van ommegang in de Soerabajase afdeling. Daarin hadden personen als assessoren zitting die niet door de regering waren aangesteld. Zij waren door de resident van

Madoera en Soemenep (plaats op het eiland Madoera) aan de rechtbank toegevoegd omdat een der benoemde assessoren overleden was, een andere zeer ziek en twee naar het eiland Kangean (ten oosten van Madoera) waren vertrokken. Het zou te veel tijd hebben genomen om andere voor te dragen. Het hof oordeelde deze zaak niet vatbaar voor revisie omdat alles daarin verricht als wederrechtelijk en *ipso jure nul* moest worden beschouwd. Het gaf opdracht de beklaagden alsnog te brengen voor een rechtbank van ommegang samengesteld uit door het gouvernement benoemde en bevoegde personen. (Arrest van 23 juli 1823.)

Het vonnis in de zaak van Pa Borat werd vernietigd omdat de rechtbank van ommegang hem had veroordeeld met één rechter minder dan de wet voorschreef en dus tegen haar bevoegdheid had gehandeld. Het hof vernietigde het vonnis en besliste zelf. De beslissing is niet opgenomen, maar omdat het hof uitdrukkelijk artikel 51 van zijn instructie aanhaalde, mag worden aangenomen dat het van oordeel was dat de rechters hun plichten hadden overtreden. In dat artikel werd het hof verplicht de procureur-generaal opdracht te geven het recht van de hoge overheid waar te nemen tegen een rechter die zich te kwader trouw daaraan schuldig had gemaakt. (Arrest van 25 juli 1823.)

Het hof oordeelde het onbehoorlijk en onwettig dat aan de beklaagde Sabioen een zwaardere straf was opgelegd omdat hij ter verdediging een als leugenachtig beschouwde verklaring had afgelegd. (Arrest van 1 augustus 1823.)

De gevangene Kentoeb stond terecht alleen ter zake van medeplichtigheid aan moord. De rechtbank van ommegang sprak hem daarvan vrij omdat dat feit niet bewezen was, maar veroordeelde hem voor 'rondzwerving en lediggang', waarvoor hij niet terecht had gestaan. Het hof achtte de rechtbank daartoe niet bevoegd en onthief de beklaagde van het vonnis. (Arrest van 1 oktober 1823.)

Uit deze voorbeelden worden de problemen waarmee de rechtspraak in Indië in de begintijd van het hooggerechtshof kampte, enigszins duidelijk. Zij geven de indruk dat het hof zijn beschermende taak voor de inheemse aangeklaagden tegen rechtsprekende bestuursambtenaren die hun rechterlijke taak niet naar behoren uitoefenden, serieus heeft opgepakt en uitgeoefend.

Ten slotte zij vermeld dat de revisie van 1819 tot 1848 van kracht bleef. In dat jaar trad een nieuwe regeling in werking. Daarin werd aan het hooggerechtshof naast bekrachtiging, vermindering of gehele vernietiging van vonnissen de bevoegdheid gegeven herstel van vormverzuimen te bevelen, opgelegde straffen te verzwaren, nader gerechtelijk onderzoek tegen een vrijgesprokene te gelasten en ongemotiveerde uitspraken te vernietigen.

Bovendien werd de revisie van vonnissen in de buitengewesten gewezen uitgebreid.⁴⁷ Omdat deze nieuwe regeling buiten de onderzoeksperiode valt, wordt die niet besproken.

3.5.2.2 *Aanmerkingen aan het adres van de lagere rechter*

Wij hebben gezien dat het hooggerechtshof verplicht was 'aanmerkingen', te verstaan als negatief oordeel, te maken aan het adres van de lagere rechter wanneer deze een zaak processueel niet correct behandeld had en dat het hem daarvoor eventueel zelfs kon laten vervolgen (Instructie Hooggerechtshof, art. 50; zie 3.5.2).

Wat het maken van aanmerkingen betreft, betekende dit dat wanneer het hof bij het kennisnemen van zaken uit de stukken opmaakte dat tijdens de procedure voor de lagere rechter het procesrecht door de rechter was geschonden, het hof hem daar rechtstreeks op mocht wijzen en aanwijzingen mocht geven voor de toekomst.

Bij mijn onderzoek ben ik enkele gevallen tegengekomen die inzicht geven in het functioneren van dit toezicht en de wijze waarop de regering daarmee omging.

In 1822 annuleerde het hof in revisie bij arrest een strafvonnis van de Landraad te Buitenzorg omdat die blijkens het procesverbaal van de zitting, dat conform de wet met het vonnis en de overige stukken aan het hof was opgestuurd, alleen was samengesteld geweest uit de resident en slechts één inlands hoofd. Voorgescreven was dat een landraad bestond uit de resident als voorzitter en tenminste twee inlandse regenten of hoofden. Het hof gaf tevens opdracht de zaak opnieuw te brengen voor een landraad die conform de wet bijeen was geroepen. De resident van Buitenzorg liet daarop aan het hof weten dat de landraad bij de afdoening van de zaak wel degelijk had bestaan uit de resident en twee inlandse hoofden. Bij het afschrijven van het procesverbaal was vergeten dit te vermelden. De resident zond kennelijk een verbeterde versie aan het hof. Dat achtte zichzelf echter niet meer bevoegd, enerzijds omdat het een definitief arrest had gewezen, en anderzijds omdat er geen vonnis in de zaak meer bestond. Om uit de impasse te komen verzocht het hof aan de regering machtiging om de zaak alsnog ten principale af te doen. De regering overwoog dat er geen rechtsmiddelen waren om de zaak te brengen in de stand waarin die volgens het hof gesteld moest worden, zodat daarin moest worden voorzien. Zij verleende de gevraagde machtiging.⁴⁸

47 Mijer 1850, p. cxciij.

48 GG i.r. 28 mei 1822 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2776.

In november 1822 uitten president en raden van het hooggerechtshof hun hoogste ongenoegen over de vrijspraak van een zekere Pa Paijong in een brief aan de ommeegaande rechter in de Soerabajase afdeling, het ressort van de Raad van Justitie te Soerabaja. Pa Paijong was betrokken geweest bij een in Pasoeroean (Oost-Java) gepleegde sluipmoord. Het hof had zodanig grove verzuimen in de procedure geconstateerd, dat het bij herhaling daarvan verplicht zou zijn 'maatregelen van voorziening' te nemen. De ommeegaande rechter – het was W.H. van Heerdt⁴⁹ – was zich echter van enig verzuim niet bewust, vond dat hij een dergelijke ernstige en harde vermaning niet verdiend had en beklaagde zich bij de gouverneur-generaal. Hij was bang dat het hof een klacht over hem zou indienen. Het hof, volgens vaste praktijk om advies gevraagd, vond dat de fouten en verzuimen genoemd in zijn brief aan de rechter terecht waren en verzocht de regering de aanmerkingen te handhaven. Het wees ook op verkeerde denkbeelden in de klachtbrief en oordeelde terechtwijzing van de rechter daarover nodig. De regering oordeelde dat er geen termen waren om niet te berusten in de brief van het hof 'zijnde het in tegendeel het verlangen van de Hooge Regering, dat [de ommeegaande rechter] zich de daarbij gemaakte aanmerkingen zal weten te nut te maken' en zond hem ook een extract uit het advies van het hof met vermaning om daar behoorlijk kennis van te nemen en het nodige gebruik van te maken.⁵⁰

Het derde geval betrof een vonnis van de Landraad te Rembang (Midden-Java), waarbij een *petinggi* of desahoofd was veroordeeld tot drie maanden gevangenisstraf en ontzetting uit zijn ambt.⁵¹ Het vonnis was direct na de uitspraak geëxecuteerd en vervolgens voor revisie aan het hooggerechtshof gezonden. Het hof bekrachtigde het vonnis, maar keurde af dat het zonder voorafgaande goedkeuring was uitgevoerd en schrapte de aantekening die de resident daarover aan de voet van het vonnis had gemaakt. De resident kreeg daarover aanmerkingen van het hof. Het verschil van inzicht betrof de vraag of het vonnis viel onder artikel 128 van het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander*, Ind. Stb. 1819, 20, dat bepaalde dat veroordelende vonnissen van niet meer dan drie maanden gevangenisstraf geen goedkeuring van het hof behoeften alvorens geëxecuteerd te kunnen worden. De resident beklaagde zich bij het gouvernement. Volgens de resident was het hof niet bevoegd geweest de

49 Willem Hendrik (baron) van Heerdt (1790-1826), ommeegaand rechter in de Soerabajase afdeling van april 1821 tot overlijden op 9 november 1826.

50 GG i.r. 28 jan. 1823 nr. 17, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2778.

51 GG i.r. 3 juni 1823 nr. 25, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2778.

aantekening en zijn handtekening daaronder door te halen omdat iemand die het vonnis zou lezen, daardoor een ongunstige indruk van hem zou krijgen. Het hof werd om advies gevraagd, maar dat is onbekend.

De regering overwoog dat het hof met het doorhalen van de aantekening als het ware een blijvend bewijs had willen geven dat dergelijke vonnissen zonder voorafgaande goedkeuring niet geëxecuteerd mochten worden. Zij achtte het college daartoe alleszins bevoegd en oordeelde ook dat het hof de betamelijke kiesheid niet te buiten was gegaan.

Interessant is een zaak uit 1825. Deze betrof de correctie van een resident in zijn functie van president van de landraad.⁵² Het hooggerechtshof had vier vonnissen van de Landraad te Pasoeroean in revisie gecorrigeerd en de resident aangemaand voortaan te zorgen dat de straffen meer in evenredigheid werden gebracht met de aard van de gepleegde misdaden dan doorgaans bij de vonnissen van die landraad geschiedde. Verder werd hij aangespoord bij de oplegging van de straf van kettingslag de benaming van bannissement in de ketting te gebruiken omdat die straf in artikel 146 van het provisioneel *Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshofen de Raden van Justitie*, Ind. Stb. 1819, 20, zo werd gekwalificeerd. Hij moest die benaming niet eigendunkelijk veranderen in confinement in de ketting. Ten slotte beval het hof hem ernstig aan zich de correcties die het hof in zijn arresten vermeldde, meer ten nutte te maken omdat het hof zich anders genoodzaakt zou zien andere, voor de resident minder aangename maatregelen te nemen.

De resident – J.C. Ellinghuysen⁵³ – accepteerde de aanmaningen niet en zond drie brieven aan de gouverneur-generaal waarin hij zich ‘ten sterkste’ over de correcties van het hof beklagde. Hij weerlegde deze uitvoerig. Onmogelijk kon hij de straf bannissement in de ketting noemen omdat dat strijdig was met de taal en de betekenis daarvan en hij verzocht het gouvernement de herziening van de gecorrigeerde vonnissen en verbalen te bevelen. Voor het geval dat niet zou gebeuren, moest de executie van de vonnissen maar aan iemand anders worden opgedragen omdat het voor hem vernederend was de vonnissen, die hij met de andere leden van de landraad aan de veroordeelden had aangezegd en uitgelegd, na de correctie ten uitvoer te leggen. Hij zou intussen op zijn manier gewoon doorgaan totdat hij stellige bevelen van het gouvernement had ontvangen. In zijn laatste brief had de resident zich ook nog beklagd over het – zoals hij dat

52 GG i.r. 6 sept. 1825 nr. 16, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2790.

53 Johannes Cornelis Ellinghuysen (1782-1825), resident van Pasoeroean van april 1818 tot overlijden op 28 december 1825, daarvoor ommeegaande rechter te Semarang.

noemde – ‘bekladden’ van zijn vonnissen door het hooggerichtshof en het gebruik door het hof van een andere spelling dan de zijne, waardoor volgens de resident onzekerheid zou ontstaan bij degene die de vonnissen moest executeren. In een brief aan het hof had hij laten weten dat hij de benaming van bannissement in de ketting voor onnatuurlijk, onbestaanbaar en als strijdig met de letterlijke krachtsuitdrukking van het Nederlands beschouwde en dat hij zich niet gerechtigd achtte de teruggezonden, gecorrigeerde vonnissen te executeren. Het hof werd om bericht gevraagd. Het legde zijn handelen uitvoerig uit, maar ging niet in op de ongematigde toon en bewoordingen van de resident. Ook legde het hof geen verantwoording af aan het gouvernement van de redenen waarom het de vonnissen had gecorrigeerd, omdat het van oordeel was dat dat als strijdig met de bestaande rechtsorde niet de bedoeling van het gouvernement kon zijn geweest. Ten slotte verzocht het college verschoond te blijven van advisering over de weigering van de resident om de arresten van het hof te executeren.

Na advies van de raad van Indië Muntinghe keurde de Hoge Regering eenparig het gedrag van de resident sterk af. Zij vond dat hoogst ongepast en in strijd met de bescheidenheid en eerbied die de ondergeschikte autoriteit aan de hogere verschuldigd was en met de plichten die aan de resident als rechter in zijn verhouding tot de hoogste rechter waren opgelegd. De Algemene Secretaris moest de resident namens de regering laten weten dat zijn handelingen geheel werden afgekeurd met opdracht om de bevelen van het hof alsnog en onverwijld op te volgen en de vonnissen te executeren.

Deze casus is om meerdere redenen interessant. In de eerste plaats laat hij zien hoe het toezicht op de kwaliteit van de rechtsbedeling in de praktijk vorm werd gegeven. In dit geval gebeurde dat door het geven van aanwijzingen en aanbevelingen aan de rechter na correctie van zijn vonnissen in revisie. Ook laat hij het spagaat zien waarin de bestuursambtenaar die tevens met rechtspraak belast was, zich bevond. Verder is van belang dat het hof zich jegens de regering onafhankelijk opstelde. Het liet zich niet verleiden tot het afleggen van verantwoording over de redenen tot correctie van de vonnissen en liet zich niet uit over de executie daarvan. Dat laatste behoorde immers niet tot de taak van het hof maar tot die van de landraad. Ten slotte nam het gouvernement het hof in bescherming en ondersteemde zo de onafhankelijkheid van het college ten opzichte van de regering.

De bevoegdheid van het hof om een rechter rechtstreeks met aanmerkingen te corrigeren, zou in het *Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië*, Ind. Stb. 1847, 23, dat in 1848 in het kader van de nieuwe wetgeving werd ingevoerd, worden uitgewerkt. Volgens artikel 157 kon het hof in het belang van de dienst zowel bij afzonderlijke

brief als bij circulaire de opmerkingen maken en terechtwijzingen geven die het nuttig en nodig achtte. Hiervan is ruim gebruik gemaakt.⁵⁴

3.5.3 Rechtspraak in eerste aanleg en hoger beroep

Naast de rechtspraak in het kader van zijn toezichtstaak berechtte het hof een aantal zaken in eerste aanleg zelf. Voor wat de civiele zaken betreft, ging het daarbij in de eerste plaats om rechtsvorderingen, waarin het gouvernement, bestuurscolleges of ambtenaren belast met de financiële of domaniale belangen van de staat in Azië, als gedaagden werden aangesproken en om de geschillen tussen bestuurscolleges of genoemde ambtenaren als eisers en particulieren als gedaagden wanneer de laatsten zich bij overeenkomst of anderszins onmiddellijk aan de rechtspraak van het hof hadden onderworpen en onder de residentie van het hof ressorteerden.⁵⁵ Ook de rechtsvorderingen waarin werden aangesproken de gouverneur-generaal, de raden van Indië, de president en de leden van het hof, de gouverneurs, residenten, opperhoofden en verdere hoofden van administratie, voor zover deze ambtenaren onder het ressort van Batavia ressorteerden, werden in eerste instantie door het hof beoordeeld.⁵⁶ Weduwen, wezen en andere miserabele personen mochten hun zaken direct voor het hof brengen, maar niet wanneer zij hun vorderingen door cessie of transport *titulo oneroso*⁵⁷ hadden verworven van iemand die niet in eerste instantie onder de jurisdictie van het hof viel.⁵⁸

Ook een aantal criminele zaken werd rechtstreeks door het hof berecht. Daartoe behoorden de gewone en ambtsmisdrijven gepleegd door de raden van Indië, ook na hun aftreden, de leden van het hof en de gouverneurs, residenten, opperhoofden, gezaghebbers en verdere hoofden van administratie.⁵⁹ Het gold eveneens voor de misdrijven gepleegd door de vrouwen, weduwen en kinderen van de raden van Indië.

54 Kleintjes 1918, p. 150. Hij schreef ook: 'vele zijn de opmerkingen, aanmerkingen, vermaningen, ook terechtwijzingen op de wijze van behandeling van gedingen en de ambtelijke verrichtingen, die van het opperrechterlijke college zijn uitgegaan'. In 1901 werd de revisie en examinatie van de vonnissen van de inlandse rechtbanken op Java van het hooggerechtshof overgebracht op de raden van justitie op Java, waardoor het college de verrichtingen van de landraden en hun presidenten niet stelselmatig meer kon beoordelen.

55 Instructie Hooggerechtshof, art. 60.

56 Instructie Hooggerechtshof, art. 61.

57 Latijn: onder bezwarende titel, niet om niet.

58 Instructie Hooggerechtshof, art. 62.

59 Instructie Hooggerechtshof, art. 64, 65 en 66. Een voorbeeld van een rechtstreeks door het hof behandelde strafzaak is de zaak Van Prehn uit 1820, waaraan ik een aparte studie gewijd heb. Zie Briët 2012.

Hoogverraad werd altijd door het hof berecht.⁶⁰ Uitsluitend het hof beoordeelde personen ‘ter purge’, waarbij het ging om de zuivering van zekere beschuldigingen.⁶¹ De gouverneur-generaal kon ter zake van ambts- of andere misdrijven in geen geval in Nederlands-Indië worden vervolgd.⁶²

Bezwaren tegen beslissingen van lagere rechtbanken in geschillen met de weeskamers over hun bevoegdheid of verplichting om nalatenschappen van overledenen te aanvaarden, werden bij wege van hoger beroep door het hof beoordeeld. Dat gold ook ten aanzien van geschillen over de benoeming van voogden en curatoren over minderjarigen en dergelijke.⁶³

Requesten-civiel om herstel van rechterlijke fouten, verzuimen en dergelijke tijdens de procedure voor het hof werden vanzelfsprekend door het hof zelf behandeld.⁶⁴

3.5.4 Adviezen

De adviezen, welke zoo wel van het Hof als van mij gevraagd werden, waarin soms personen niet gunstig konden worden uitgeduid of waarin derzelver belangen niet naar wensch konden worden ondersteund, hebben hier ook meer dan in Nederland allernaangenaamste gevolgen voor derzelver stellers, want bij de publiciteit, die dezelve soms weinige uren na derzelver afgifte verkregen, aarzelt hier niemand om dadelijk en openlijk een soort van prise à part te exerceren, waarin soms eene geheele, half inlandsche Club deelneemt.

(Vertrouwelijk brief van president Hageman aan gouverneur-generaal De Eerens van 11 juni 1836.)⁶⁵

Bij mijn onderzoek is – onverwacht – gebleken dat het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië in de onderzoeksperiode een belangrijke adviseur voor het gouvernement was. Door het grote aantal resoluties en besluiten dat de regering en de gouverneur-generaal jaarlijks namen, was het niet doenlijk

60 Instructie Hooggerechtshof, art. 70

61 Instructie Hooggerechtshof, art. 71.

62 Regeringsreglement 1818, art. 46, Regeringsreglement 1827, art. 47, Regeringsreglement 1830, art. 50, en Regeringsreglement 1836, art. 42. Het reglement van 1827 bepaalde naar aanleiding van artikel 177 en 178 van de Grondwet van 1815 tevens dat de gouverneur-generaal voor deze misdrijven voor de Hoge Raad der Verenigde Nederlanden (sic) gedaagd moest worden. In artikel 92 van de Wet R.O. van 1827 werd dit voorgescreven.

63 Instructie Hooggerechtshof, art. 72.

64 Instructie Hooggerechtshof, art. 74.

65 Gerretson & Coolhaas 1960, p. 288.

om voor elk jaar vast te stellen welk deel van de disposities op advies van het hooggerechtshof werd genomen. Voor de jaren 1819, 1823 en 1824 heb ik de tellingen voor de resoluties van de regering wel kunnen uitvoeren en dat leverde de volgende cijfers op. In 1819 werden vanaf 1 februari in totaal 571 resoluties genomen, waarvan 51 of bijna negen procent op advies van het hof. In 1823 waren de getallen 1072 en 162 (vijftien procent) en in 1824 1113 en 123 (elf procent). Een voorzichtige schatting op grond hiervan maakt aannemelijk dat de regering in de bestuursperiode van de gouverneur-generaal Van der Capellen (1819-1825) circa tien procent van haar resoluties nam op basis van een advies van het hof.

Dat voor het hof de advisering van het gouvernement naast de revisie een belangrijk deel van de werkzaamheden uitmaakte, volgt uit de volgende cijfers, die president Wichers in 1848 aan de gouverneurs-generaal verstrekke:⁶⁶

	1820	1830	1840	1847
criminele arresten	731	1632	2953	3850
civiele sententiën	154	40	25	67
rapporten, adviezen en andere	517	408	500	688
uitgaande stukken	36,8%	19,6%	14,3%	14,9%
totaal	1402	2080	3478	4605

In dit verband is interessant dat hofpresident Scholten van Oud Haarlem in zijn advies van 12 januari 1838 op het hierna te bespreken rekwest van de leden van het hof om traktementsverhoging (zie 3.6.2.2, Onvrede over traktementen) benadrukte dat 'de naauwe betrekking, welke in deze gewesten aanwezig is tusschen het gouvernement en de opperste regtbank, *alleen slechts als adviserend ligchaam beschouwd*, dringend vordert dat het hof aan de minst mogelijke mutatie worde onderworpen'.⁶⁷

De regeringsreglementen schreven aan de gouverneur-generaal in rade, en sinds het Regeringsreglement van 1836 aan hem alleen, voor de

66 Immink 1882, p. 345. De cijfers dienden om aan te tonen dat in 1848 meer werkkrachten bij het hof nodig waren om aan de toenemende werkzaamheden het hoofd te bieden. In 1838 berichtte gouverneur-generaal De Eerens aan de minister van Koloniën dat jaarlijks nagenoeg tweeduizend criminele procedures bij het hooggerechtshof in behandeling kwamen. Gouverneur-generaal aan Koloniën 31 mei 1838 nr. 76 La. V geheim, in: Vb. 19 mei 1846 La. A/ nr. 141/T geheim, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4324.

67 Cursivering door Scholten van Oud Haarlem. Vertrouwelijk advies van 12 januari 1838 nr. 3 van de president van het hooggerechtshof aan de gouverneur-generaal. Vb. 20 dec. 1838 La. F 10, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4421.

consideratiën en het advies van het hooggerechtshof in te winnen alvorens bepaalde besluiten te nemen. In deze gevallen dienden de adviezen ter – meerdere – bescherming van de bij het te nemen besluit betrokken belangen. Daarnaast vroeg het gouvernement over allerlei andere kwesties met betrekking tot het justitiewezen het advies van het hof. Dat was verplicht daaraan te voldoen. Artikel 47 van instructie van het hof legde deze verplichting met de volgende woorden vast: ‘Het Gerechtshof zal, ten allen tijde, gehouden zijn, om, zonder de minste vertraging, den Gouverneur Generaal in of buiten Rade, te dienen van al zoodanige berigten, consideratien en advijsen, als door denzelven zullen worden gevorderd’. De commissarissen-generaal, die de instructie vaststelden, gaven zo aan het hooggerechtshof uitdrukkelijk de functie van raadgever van het hoogste gezag in Nederlands-Indië. Het hof functioneerde hierdoor als een soort departement van Justitie *avant la lettre*.

Over de voorgeschiedenis van artikel 47 kan het volgende worden opgemerkt. De commissarissen-generaal hadden de tekst van dat artikel vrijwel letterlijk overgenomen van het laatste zinsdeel van artikel 65 van de *Instructie voor het Hoge Gerechtshof van Bataafsche Indiën* van 27 januari 1806 (zie 2.2.4): ‘(...)’, en zal het Gerechtshof ten allen tijden gehouden zijn, om aan den Gouverneur-Generaal in Rade te suppediteeren, zoodanige berigten en te dienen van zoodanige consideratien en advis, als door denzelven, zullen worden gerequireerd’.⁶⁸ Artikel 65 was woordelijk gelijk aan artikel 78 van de *Instructie voor het Hoge Gerechtshof van Bataafsche Indiën*, die als bijlage gevoegd was bij het rapport van de Commissie tot de Oost-Indische Zaken van 31 augustus 1803.⁶⁹ De aansporing tot spoed, die de commissarissen-generaal toevoegden, ontleenden zij aan artikel 43 van de *Provisionele Instructie voor den Hoogen Raad van Justitie residerende te Batavia*, die de Britse luitenant-gouverneur Raffles op 21 januari 1812 had vastgesteld:

‘De Luitenant Gouverneur in Rade, op eenige voorkomende zaken, de Justitie betreffende of anderzints, verlangende intenemen het berigt, de consideratien of het advis van den Hoogen Raad van Justitie, zal de Raad voorschr. gehouden zyn, daar aan met de minste vertraging, te voldoen’.⁷⁰

68 Schiff 1864, p. 458. Het eerste zinsdeel van artikel 65 luidde: ‘Alle onderhandelingen welke zouden mogen plaats hebben, tusschen den Gouverneur-Generaal in Rade en het Hoge Gerechtshof, zullen moeten geschieden, schriftelijk bij beslotene missives met observantie van de nodige égards gecoucheerd’.

69 Mijer 1848, p. 308.

70 Raffles 1812, p. 17. Het eerste deel van de zin van dit artikel 43 is ontleend aan artikel 51 van de instructie voor de Hoge Raad van Justitie in 1798 opgesteld door het Comité tot de zaken van de Oost-Indische handel en bezittingen. Dat is niet toevallig wanneer we bedenken dat het de

Dit laatste artikel zal zelf ook aan de instructie van 1803, die zoals wij hiervoor hebben gezien op Java bekend was (zie 2.2.5), ontleend zijn geweest.

Artikel 78 van de instructie van 1803 is terug te voeren op artikel 51 van de *Instructie voor den Hoogen Raad van justitie van Nederlandsch-Indië, residerende te Batavia*, die het Comité tot de zaken van de Oost-Indische handel en bezittingen in 1798 als voorlopig richtsnoer voor de Hoge Raad van Justitie in Batavia had vastgesteld.⁷¹ Dat artikel had de volgende tekst:

‘Gouverneur Generaal en Raaden van Indiën of, by aanwezigheid eener hoogere magt, ook deeze op eenige voorkomende zaken, de justitie betreffende of anderzints, verlangende in te nemen het berigt, consideratien of advies van den Hogen Raad van justitie of denzelven Raad aan hun lieden iets voor te dragen hebbende, zal voortaan al zulks geschieden schriftelijk by beslotene missive, behoorlyk en met observantie van de nodige egards gecoucheerd.’

Dit artikel formuleerde nog niet met zoveel woorden een adviesplicht van het hoogste rechtscollege, maar die ligt er al wel in opgesloten.

Waarschijnlijk heeft het Comité tot de zaken van de Oost-Indische handel en bezittingen zich bij het opstellen van de instructie voor de Hoge Raad van Justitie te Batavia van 1798 laten inspireren door de concept-instructies voor een in te stellen Nederlands Hoog Nationaal Gerechtshof, die gevoegd waren bij het plan van constitutie van 1796 en het ontwerp van constitutie van 1797. Deze ontwerpen zagen het Hoog Nationaal Gerechtshof als ‘*Consiliarius*’⁷² van de Opperste Magt’ met een adviesplicht wanneer consideraties en advies werden gevraagd. Met de opperste macht werd de wetgever bedoeld. Mogelijk zag men in die tijd de rechter als raadgever van de wetgever omdat hij bij het uitoefenen van zijn functie met de onvolkomenheden in het wetgeverswerk werd geconfronteerd.⁷³

Ik wijs erop dat de voorgeschiedenis van het huidige artikel 74 van de Wet op de Rechterlijke Organisatie, dat bepaalt dat de Hoge Raad der Nederlanden advies of inlichtingen geeft wanneer dat vanwege de regering wordt gevraagd, anders is dan die van artikel 47 van de instructie van het

ervaren Muntinghe was die de aanpassing van het Nederlandse koloniale rechtssysteem aan de eisen van het Britse bestuur ontwierp. Muntinghe was onder Daendels Algemene Secretaris en president van de Hoge Raad van Justitie geweest. Ball 1982, p. 123 en 125.

71 Van der Chijs 1894, p. 1008.

72 Latijn: raadgever.

73 Martens 1992, p. 16 en 22-23.

Indische hooggerechtshof van 1819. In het kort was de voorgeschiedenis van artikel 74 als volgt.

Onder de Staatsregeling van 1798 bestond in Nederland geen gewone hoogste rechter voor het hele land. Elk departement had zijn eigen departementaal gerechtshof. Voor deze gerechtshoven werd een instructie vastgesteld die onderdeel uitmaakte van de op 22 augustus 1799 vastgestelde, maar niet ingevoerde *Algemeene Manier van Procedeeren in Civiele en Crimineele Zaaken*.⁷⁴ Hierin was onder enkele restricties bepaald dat de hoven verplicht waren aan de Eerste en Tweede Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam en het Uitvoerend Bewind van bericht, consideraties en advies te dienen als die werden gevraagd. Deze adviesplicht van de departementale hoven van 1799 zal net als die van de instructie voor de Hoge Raad van Justitie te Batavia van 1798 zijn wortel hebben gehad in de hiervoor genoemde concept-instructies voor een Hoog Nationaal Gerechtshof van 1796 en 1797. Het (Hoog) Nationaal Gerechtshof, dat volgens de staatsregelingen van 1801 en 1805 en de constitutie van 1806 tot de annexatie bij Frankrijk in 1811 functioneerde, kende geen uitdrukkelijke, in algemene zin geformuleerde verplichting om de hoogste staatsmachten te adviseren. Volgens deze staatsregelingen konden abolitie (tenietdoening van strafvervolgning), remissie (onthefing) en gratie (kwijtschelding) van bij rechterlijke vonnissen opgelegde straffen alleen na advies van dit gerechtshof worden verleend. Daaruit volgt dat het hof zich in deze specifieke gevallen niet aan advisering kon onttrekken en dus tot advisering verplicht was.⁷⁵ Het hof beantwoordde niet wettelijk verplichte verzoeken van het Staatsbewind echter wel, maar verschoonde zich wanneer het wellicht ooit over het vraagpunt als rechter zou moeten oordelen.⁷⁶

In de Franse tijd viel het Nederlandse gebied onder de Cour de Cassation te Parijs, dat geen adviesplicht kende. Ook het Keizerlijk Gerechtshof te 's-Gravenhage, later Hooggerechtshof genoemd, dat tot de oprichting in 1838 van de Hoge Raad onder de grondwetten van 1814 en 1815 bleef doorfunctioneren, kende die niet. De adviesplicht jegens de hoogste staatsmacht kwam pas met artikel 22 van de *Wet op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie*, Ned. Stb. 1827, 20, terug, na al opgenomen te zijn geweest in de in 1814 opgestelde, maar nooit inwerking getreden *Instructie voor den Hoogen Raad*.⁷⁷

74 Martens 1992, p. 18-21.

75 Aldus ook Bauwens 1997, p. 210.

76 Bauwens 1997, p. 212.

77 Martens 1992, p. 22-23 en 34-36.

We keren terug naar artikel 47 van de instructie van het Indisch hooggerechtshof en stellen vast dat de daarin neergelegde adviesplicht naar de tekst niet beperkt was tot bepaalde onderwerpen. Bij mijn onderzoek is echter gebleken dat aan het hof alleen advies gevraagd werd wanneer door de Indische regering over vraagstukken met betrekking tot wat toen het justitiewezen heette, besloten moest worden. Het ging steeds over kwesties van belang voor de rechtspraak en daarmee verband houdende regelgeving. Dat het hof niet over andere zaken om advies werd gevraagd, is begrijpelijk. Het hof was immers bij uitstek op dit juridische gebied deskundig. In dit verband is interessant het advies van het hof over de berechting van de resident van Hila omdat het daarin weigerde zich definitief uit te laten over de strekking van artikel 66 van het Regeringsreglement 1818 om te voorkomen dat het daardoor vooruit zou moeten lopen op een zaak die aan zijn rechterlijk oordeel onderworpen zou kunnen worden. Zie over die zaak 3.5.4.2, Rechtspraak.

Vaak werd de inhoud van de adviezen van het hof niet in de resoluties opgenomen, maar werd volstaan met de vermelding dat het hof van consideraties en advies had gediend. In een beperkt aantal gevallen werd de inhoud van het advies echter min of meer uitvoerig in het besluit vermeld.

Uit deze resoluties heb ik er enkele gekozen die een indruk geven van de wijze waarop het hof zich van zijn adviestaak kweet en van de reactie daarop van de Indische regering. Ook geven zij een beeld van de problemen waarmee hof en regering geconfronteerd werden. Enkele opvallende punten stip ik aan.

Het hof hanteerde enkele principes. Het legde in beginsel de doodstraf niet op voor poging tot moord. Aan de procureur-generaal gaf het geen uitleg over de wetgeving, maar verwees hem daarvoor naar de regering en het gaf geen advies over vraagpunten wanneer de mogelijkheid bestond dat het zich daar als rechter over zou moeten uitlaten. Het hof stond zo nodig op de bres ter verdediging van de onafhankelijkheid van de justitie ten opzichte van de gewestelijke bestuurder.

Het hof vroeg op zijn beurt meestal advies aan de procureur-generaal. Deze moet als eerste raadgever van het college gezien worden. Hij was verplicht met spoed aan elke adviesaanvraag van het hof te voldoen.⁷⁸ Ook valt op dat het voorgelegde vraagpunten toetste aan de nooit verbindend verklaarde *Nieuwe Statuten van Batavia* van 1766 (zie 2.2.2). Omdat deze nieuwe statuten een alfabetisch *recueil* of verzameling vormden van de in genoemd jaar geldende wettelijke regelingen, was het niet vreemd dat het

78 Instructie Hooggerechtshof, art. 94.

hof ze ondanks genoemd gebrek hanteerde.⁷⁹ Interessant is dat de statuten in 1828 alleen in de drie hoofdplaatsen van Java, Batavia, Semarang en Soerabaja, bekend waren en weinig gebruikt werden omdat ze grotendeels door nieuwe wetgeving waren ingehaald of in onbruik waren geraakt.

De regering volgde de adviezen van het hof niet slaafs, maar week er soms van af en dwong het hof af en toe een lagere rechter of rechtbank te corrigeren. Het verlenen van het fiat executie bij doodvonnissen vatte de regering niet lichtvaardig op. Wanneer het hof met juridische argumenten voor de verlening van het fiat geadviseerd had, kon het daarna gevraagd worden alsnog met argumenten te komen om de doodstraf te verzachten.

Verzoekschriften van individuele personen gericht tot de regering konden met de processtukken van individuele strafzaken aanleiding vormen voor verzoeken aan het college om adviezen over en voorstellen tot wetgeving. Het hof had uitdrukkelijk ook de functie van wetgevingsadviseur.

3.5.4.1 *Verplichte adviesaanvragen*

Volgens de regeringsreglementen moest de gouverneur-generaal (in rade) advies van het hooggerechtshof inwinnen alvorens het recht van gratie uit te oefenen. Hierbij ging het alleen om gratie wegens misdaden in Nederlands-Indië gepleegd. Deze verplichting gold ook bij het verlenen van strafvermindering en, sinds 1836, van amnestie (algemeen pardon). In dat jaar werd ook bepaald dat het de gouverneur-generaal in geval van abolitie (vernietiging van strafvervolging tegen een bepaald persoon) vóór de rechtsingang, en bij inlandse vorsten en 'staatspersonen' ook daarna, vrij stond het hof al dan niet te horen.⁸⁰ Bij het verlenen van dispensatie van wetten, kwijtschelding van verschuldigde belastingen of pachtpenningen, van brieven van legitimatie en van *venia ætatis*⁸¹ en van soortgelijke gunsten moest alleen advies van het hof gevraagd worden indien daarbij rechtswesties aan de orde kwamen.⁸²

Die onderwerpen zullen hierna worden besproken. Dit gebeurt aan de hand van resoluties en besluiten, waarin de inhoud van de adviezen van het hooggerechtshof is opgenomen, en die daarom enig inzicht geven in de wijze waarop het hof met zijn adviestaak omging.

79 Sirks 2005, p. x-xi.

80 Regeringsreglement 1818, art. 22, Regeringsreglement 1827, art. 22, Regeringsreglement 1830, art. 24, en Regeringsreglement 1836, art. 20.

81 Latijn: begunstiging van leeftijd, handlichting.

82 Regeringsreglement 1818, art. 23, Regeringsreglement 1827, art. 23, Regeringsreglement 1830, art. 25, en Regeringsreglement 1836, art. 21.

Gratie

De Indische regering delibereerde regelmatig over gratie. Dit gebeurde vaak in samenhang met beraad over het verlenen van het fiat executie⁸³ na doodvonnis. Gratie of 'remissie' (kwijtschelding) van straf kon worden gevraagd na elke strafrechtelijke veroordeling. Een verzoek daartoe werd meestal door de veroordeelde of iemand uit zijn omgeving ingediend bij de gouverneur-generaal. Daarna werd het verzoek aan het hof doorgezonden voor consideratie en advies.

Uit de geraadpleegde resoluties blijkt dat het hof eerst het procesdossier raadpleegde en onderzocht of daarin juridische argumenten voor gratie of remissie van straf te vinden waren. Vervolgens ging het na of in het rekwest en de andere stukken redenen voor medelijden of lankmoedigheid van de kant van het gouvernement voorkwamen. Daarna formuleerde het hof zijn advies en zond dat aan de gouverneur-generaal. Regelmatig kwam het voor dat het hof alvorens te adviseren zelf bericht en consideraties van andere autoriteiten verlangde. In de eerste plaats kwam daarvoor de procureur-generaal in aanmerking. Verder werden eerste rechters daartoe benaderd en soms residenten van woonplaatsen van veroordeelden. De opgevraagde berichten legde het hof bij zijn adviezen over en wanneer het daarin afweek van de andere autoriteiten werd dat gemotiveerd. Ook de processtukken werden bij de adviezen gevoegd.

Doodvonnissen van de lagere rechtbanken vielen vanzelfsprekend onder de revisie van het hooggerechtshof. Bekrachtigde het hof een doodvonnis, dan zond het dat met de stukken aan de gouverneur-generaal met verzoek om 'fiat executie'. Dat was de toestemming nodig om een doodvonnis ten uitvoer te mogen leggen. Volgens de regeringsreglementen mocht geen enkele doodstraf, door welke rechtbank ook uitgesproken, zonder het fiat executie worden voltrokken.⁸⁴ Op Java was het in de onderzoeksperiode steeds aan de gouverneur-generaal om die toestemming te verlenen. Voor

83 Fiat executie of in vol Latijn *fiat executio*: dat de tenuitvoerlegging geschiede, executoir verklaring.

84 Volgens het gewone Nederlandse strafprocesrecht bestond het fiat executie bij dood- of andere vonnissen niet. In het militaire recht kende de *Regtspleging voor het Krijgsvolk te Water* en de *Regtspleging voor het Krijgsvolk te Lande*, beide vastgesteld bij Soeverein Besluit van 20 juli 1814 nr. 27, Ned. Stb. 1814, 85, deze rechtsfiguur wel. Vonnissen tot een straf zwaarder dan zes weken arrest of detentie mochten de zeekrijgsraden pas uitspreken en laten executeren nadat het fiat executie van de commandant van de vloot waartoe het schip van de veroordeelde behoorde, was verleend. Ook aan de bevelhebber van een leger te velde of een belegerde of berende stad moesten bepaalde vonnissen voor het verkrijgen van het fiat executie worden voorgelegd. Het nog geldende *Tribunaalbesluit* van 17 september 1944, Ned. Stb. 1944, E 101, over de berechting van Nederlanders wegens onvaderlandslievend gedrag, kent deze rechtsfiguur eveneens.

de buitenbezittingen gold een ander regiem. Daar was deze beslissing onder bepaalde omstandigheden aan de ambtenaar met het hoogste gezag bekleed of de hoofdambtenaar overgelaten.⁸⁵ Werd het fiat executie verleend, dan werd daarvan een aantekening op het vonnis geplaatst. Het vonnis werd daarna teruggezonden aan de rechter die het had gewezen. Hoewel de gouverneur-generaal de bevoegde autoriteit was, oefende hij deze bevoegdheid, zo lang de Raad van Indië nog niet tot adviescollege was teruggebracht, in rade uit. Dit gebeurde vermoedelijk omdat hij in rade bevoegd was gratie te verlenen. Gratie en fiat executie waren nauw met elkaar verbonden.

Het recht van de gouverneur-generaal om het fiat executie te verlenen na veroordeling door de rechter tot zware straf, bestond in Oost-Indië vanouds. Het was een vorm van toezicht van de regering op de beslissingen van de Indische strafrechters, nodig omdat niet altijd op hun eerlijkheid en kunde vertrouwd kon worden. Ondanks de invoering van rechterlijk toezicht in de vorm van revisie door het hooggerechtshof op de strafvonnissen van de lagere rechters, werd het fiat executie bij doodstraf in 1819 gehandhaafd. Over de uitoefening daarvan bestonden geen bepalingen, zodat de gouverneur-generaal bevoegd was om de uitvoering van de doodstraf om welke reden ook te beletten.⁸⁶

Hieronder volgen een aantal resoluties van de Hoge Regering en een besluit van de gouverneur-generaal over verlening van gratie en het fiat executie, waaruit het advies van het hof blijkt.

De Chinees Besoeij, wegens sluikhandel in koffie veroordeeld tot vijftig rottingslagen en vier jaar kettingarbeid, vroeg uit medelijden voor zijn vrouw en vijf zeer jonge kinderen verkorting van de kettingarbeid tot twee jaar. De procureur-generaal, door het hof om bericht gevraagd, adviseerde in gunstige zin. Hij meende dat Besoeij wel erg streng was gestraft omdat sluikhandel normaliter met geldboete werd afgedaan en bij onvermogen iedere honderd gulden werd omgezet in een maand kettingarbeid. De opgelegde straffen stonden dus gelijk aan een zware geldboete. Het hof volgde de procureur-generaal en nam zijn advies over. De gouverneur-generaal in rade schold van de vier jaren kettingarbeid twee jaar kwijt. Interessant is dat de regering gelijktijdig aan het hooggerechtshof opdracht gaf op te geven of in de bestaande wetgeving strafbepalingen bestonden tegen verkopers, kopers, helers en vervoerders van koffie omdat zij het gouvernementsmonopolie in een gedeelte van Java (de Preanger Regentschappen, West-Java) op de

85 Regeringsreglement 1818, art. 56, Regeringsreglement 1827, art. 57, Regeringsreglement 1830, art. 54, en Regeringsreglement 1836, art. 45.

86 Immink 1890, p. 136-137, waar meer over het fiat executie te lezen is.

alleenhandel van koffie doorbraken. Ook wilde de regering van het hof wetsvoorstellen ontvangen voor een meer gelijkvormige rechtspleging bij smokkelhandel en voor de handhaving van het koffiemonopolie. De regering vond het van het hoogste belang dat de smokkelhandel in koffie krachtdadig werd beteugeld en tegengegaan.⁸⁷ (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 14 september 1822 nr. 17.⁸⁸)

De inlander Sie Koebien was wegens moord op het meisje Sie Antisah door de rechtbank van ommevang ter dood veroordeeld. In revisie werd dit vonnis door het hooggerechtshof bevestigd. De regent van Tjiandjoer, hoofdplaats van de residentie Preanger Regentschappen (West-Java), Prawira di Redja riep de tussenkomst van de gouverneur-generaal in ten behoeve van Sie Koebien. Het hof adviseerde afwijzend omdat het misdrijf onder zo wreedaardige omstandigheden was gepleegd dat daarin niets verschoonbaars kon worden aangetroffen. De regering schold desondanks de doodstraf kwijt en wijzigde die in een twintigjarig bannissement naar Banda omdat Sie Koebien, die er volgens het eerste vonnis als een vijftienjarige had uitgezien, volgens de regent maar net veertien jaar oud was en hem, ondanks de herhaalde wonden die hij zijn slachtoffer toebracht, niet die mate van overwegende bedachtzaamheid kon worden toegekend waarmee men op rijpere leeftijd geacht werd te handelen. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 11 maart 1823 nr. 24.⁸⁹)

De Javaan Soeto Ijoijo werd wegens moord door de rechtbank van ommevang te Pekalongang (Midden-Java) ter dood veroordeeld. Het hof bekrachtigde het vonnis in revisie en Soeto Ijoijo verzocht daarop aan de regering om vernietiging daarvan. In navolging van een aan de procureur-generaal gevraagd bericht adviseerde het hof, wegens de tijdens het proces afgelegde verklaringen, geen gratie te verlenen en het vonnis al helemaal niet te vernietigen hoewel aan hof en procureur-generaal niet onopgemerkt was gebleven dat het onderzoek van de zaak onnauwkeurig was geweest. De regering zond de stukken echter aan het hof terug en verlangde te vernemen of de gebrekkige instructie termen zou kunnen opleveren om Soeto Ijoijo van de doodstraf te bevrijden. Hierop legde het hof een gunstig advies van de procureur-generaal over en gaf te kennen dat er ondanks de gebreken in de instructie juridisch gezien geen termen voor gratie of remissie van straf

87 In de Preanger Regentschappen, het gebied van de West-Javaanse hooglanden, bestond in deze periode een stelsel van gedwongen teelt en levering van koffie. De smokkel van koffie was een groot probleem, waardoor de opbrengsten van de teelt niet aan de verwachtingen voldeden. Breman 2010, p. 156.

88 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2777.

89 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2778.

waren. Desalniettemin adviseerde het hof voorzichtigheidshalve, er was immers een mensenleven bij betrokken, de doodstraf uit lankmoedigheid kwijt te schelden en die te veranderen in die naast de dood.⁹⁰ De regering volgde het advies en wees Banjoewangi (Oost-Java) als verbanningsplaats aan.⁹¹ Tevens kreeg het hooggerechtshof opdracht om de betrokken ommevgaande rechter uitdrukkelijk op zijn plichten te wijzen en aan te manen zijn zaken nauwkeuriger en oplettender te behandelen dan hij in deze zaak had gedaan. Deed hij dat niet dan zou de regering zich verplicht zien hem uit zijn hoogst kiese en belangrijke betrekking te verwijderen. (Resoluties Gouverneur-Generaal in rade 6 mei en 17 juni 1823 nrs. 36 en 4.⁹²)

Uit de door mij over deze zaak geraadpleegde resoluties is niet op te maken welke gebreken aan het onderzoek van de lagere rechter kleefden. Toch zijn we daarover wel ingelicht omdat Ravensbergen bij haar onderzoek in Jakarta in gratiedossiers in het archief van de Algemene Secretarie de achterliggende stukken van deze resoluties raadpleegde. Uit het advies van procureur-generaal Esser blijkt dat de processtukken geen enkel antwoord gaven op de vraag waarom de moord gepleegd was. Ook kon daarin niets over de persoonlijke omstandigheden van de dader gevonden worden. Verder ontbraken de redenen van wetenschap van de getuigen die de dader en de klewang waarmee de moord gepleegd was, herkenden. Al deze vragen waren bij de instructie niet onderzocht. Door deze fouten kon de gouverneur-generaal volgens de procureur-generaal van 'de koude regelen van het regt' afwijken en de straf verzachten.⁹³

90 De straf naast de dood betekende voor inlanders, Chinezen of personen van andere vreemde Indische natieën 'geesseling, met den strop om den hals aan de galg vastgemaakt, brandmerken en kettingslag, om aldus gebannen ter plaatse, door het Gouvernement te bepalen, aan de gemeene werken voor den kost zonder loon, ten arbeid gesteld te worden, gedurende eenen termijn door den Regter te bepalen, niet te bovengaande den tijd van twintig achtereenvolgende jaren'. Europeanen of daarmee gelijkstaande personen van het mannelijk geslacht werden niet in de ketting geklonken en Europese vrouwen werden niet aan de galg, maar aan de wurgpaal vastgemaakt en niet gebrandmerkt, maar levenslang in het vrouwentuchthuis gevangengezet om daar met handenarbeid de kost te verdienen. Provisioneel Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie, art. 146 en 147.

91 Krachtens artikel 137 van het provisioneel *Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de raden van Justitie* was op Java de gouverneur-generaal en in de buitenbezittingen de gouverneur of resident belast met het bepalen van de plaats der ballingschap. Dit gold krachtens artikel 124 en 150 van het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander* ook voor veroordelingen tot bannissement door de landraden en de rechtbanken van ommegang.

92 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2778.

93 Ravensbergen 2010, p. 32-33. Zij las de naam van de veroordeelde als Soeto Soyo en die van de procureur-generaal abusievelijk als Eisel.

Lindoe werd wegens moord door de rechtbank van ommegang te Besoeeki (Oost-Java), ter dood veroordeeld. Het hooggerechtshof bekrachtigde het vonnis en de gouverneur-generaal verleende het fiat executie. De resident van Besoeeki stelde de executie uit omdat hij het sterke vermoeden had dat Lindoe de moord niet zelf had gepleegd, maar de schuld vrijwillig op zich had genomen. Aan Lindoe was wijs gemaakt dat het vermoorden van een paardendief niet of slechts heel licht gestraft werd. De resident zou de medeplichtigen in deze zaak horen. Op grond van de verhoren kwam de resident tot de conclusie dat de redenen waarom hij de executie had uitgesteld, niet meer bestonden. Hij stelde de gouverneur-generaal daarvan op de hoogte en zou het vonnis laten executeren tenzij hij andere bevelen zou krijgen. Het hooggerechtshof om advies gevraagd, vroeg bericht van de procureur-generaal. Die zag de vertraging in de executie door de resident als een schending van het gezag en de onafhankelijkheid van de justitie, waaraan een eind moest worden gemaakt. Volgens hem moest dat aan de resident onder ogen worden gebracht. Voorts meende de procureur-generaal dat het fiat executie wegens de ontstane vertraging moest worden ingetrokken met mitigatie van de doodstraf in die naast de dood. Het hooggerechtshof verenigde zich hiermee, maar vond intrekking van het fiat executie niet nodig. Mitigatie van de doodstraf kon ook met een nadere beschikking worden verleend. Het hof oordeelde de handelwijze van de resident niet van dien aard dat deze daarover berispt moest worden. Wanneer het om een mensenleven ging, konden de omstandigheden uitstel van executie van doodstraf soms rechtvaardigen. Het hof had de resident inmiddels opdracht gegeven de executie van het vonnis uit te stellen. Het had bij de ommegaande rechter de processtukken met nader bericht opgevraagd en legde die over. De regering schold daarop de doodstraf kwijt en wijzigde die in de straf naast de dood met aanwijzing van Batavia als verbanningsplaats. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 17 juni 1823 nr. 18.⁹⁴)

De rechtbank van ommegang ontzette de aanzienlijke Javaan Poerwo Koesoemo, demang (districtshoofd) van het district Besowo in het regentschap Lasem, residentie Rembang (Midden-Java), wegens knevelarij en misbruik van gezag bij vonnis uit zijn ambt met veroordeling tot geseling en tien jaar bannissement en tot teruggaaf van hetgeen aan hem betaald was. Poerwo Koesoemo had onder meer onderhorigen onwettig in bewaring gesteld om hen te dwingen daarna hun vrijheid te kopen, hun willekeurig verboden in hun desa te komen en hen daaruit laten weggagen, geld gevraagd voor aanstellingen en schuldigen tegen betaling op vrije voeten

gelaten. Hoewel overtuigd van de rechtvaardigheid van de straf vroeg hij om medelijden van het gouvernement omdat hij niet had ingezien dat zijn daden nadelige gevolgen hadden. Hij vroeg kwijtschelding van straf en verschoond te mogen blijven van een openbare strafoefening. Het hof om advies gevraagd, rekwireerde een bericht van de procureur-generaal. Deze vond in de processtukken en het rekest geen aanleiding voor een gunstige beschikking. De in het rekest aangevoerde grond voor gratie behoorde zijns inziens niet tot de omstandigheden die soms het medelijden van de oppermacht verdienden. Poerwo Koesoemo had moeten weten dat zijn handelingen zeer strafwaardig waren en streng gestraft moesten worden. Het hof was het daarmee eens en adviseerde het verzoek af te wijzen. Ook volgens de resident van Rembang, aan wie de adviezen van hof en procureur-generaal door de Hoge Regering werden toegezonden en die werd uitgenodigd op te geven of er termen voor een gunstige beschikking op het verzoek bestonden, was er volstrekt geen grond voor een gunstige beschikking. De regering wees daarop het verzoek af en Banjoewangi als plaats van bannissement aan. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 13 januari 1824 nr. 35.⁹⁵)

De vrouw Remissem werd door de rechtbank van ommegang in de Westerafdeling⁹⁶ (Batavia) wegens omkoping tot moord op haar man de Javaan Karia veroordeeld tot geseling, brandmerk en twintig jaar bannissement in de ketting (dwangarbeid). Het hof bekrachtigde het vonnis in revisie. Remissem verzocht wijziging van de verbanning in opsluiting in een tuchthuis. Het hof meende dat in de omstandigheden van het misdrijf geen termen voor een gunstige dispositie te vinden waren, maar wees erop dat kettinkarbeid wellicht voor vrouwen minder geschikt kon worden geacht en dat vrouwen die straf onder het Nederlandse bestuur nog nooit hadden ondergaan. Het adviseerde daarom de straf te wijzigen in bannissement en arbeid aan de gemene werken buiten de ketting. De regering volgde het advies en bepaalde dat Remissem naar het eiland Banda zou worden gezonden om daar voor de kost zonder loon in de specerijperken⁹⁷ te werk

95 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2781.

96 Wat de rechtbanken van ommegang betreft was Java verdeeld in drie districten of afdelingen: de Bataviase, de Semarangse en de Soerabajase afdeling. De eerste en laatste werden ook Westerafdeling en Oosterafdeling genoemd. Deze districten kwamen overeen met de ressorten van de drie raden van justitie.

97 Specerijperken of -tuinen waren in de Molukken de plantages waar de muskaatnoot werd gekweekt.

te worden gesteld. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 21 september 1824 nr. 48.⁹⁸)

De rechtbank van ommegang te Pekalongan (Midden-Java) veroordeelde de Javanen Sinem en Sarpa ter dood wegens moord op de Javaan Deos, loerah (dorpshoofd) van de desa (dorp) Kanigoro in de residentie Pekalongan. Het hooggerechtshof bekrachtigde de vonnissen in revisie en zond ze aan de gouverneur-generaal voor het fiat executie. Het hof adviseerde tegelijkertijd op een brief van de resident van Pekalongan, waaruit bleek dat Sarpa na de uitspraak aan de cipier van de gevangenis had verklaard dat hij alleen schuldig was aan de moord en Sinem niet. Twee anderen zouden zijn medeplichtigen zijn geweest. Sarpa had dit later aan de resident bevestigd. De medeplichtigen, gearresteerd, hadden tegenover de resident bekend, maar zij hadden die verklaring op de zitting ingetrokken en waren vrijgesproken. Sarpa was bij zijn verklaring gebleven. De resident voegde een gratieverzoek van Sinem bij zijn brief en ondersteunde dat. Het hof berichtte dat het unaniem tot bekrachtiging van de doodvonnissen had besloten omdat de schuld van de veroordeelden juridisch gezien volledig bewezen was en de medeplichtigen waren vrijgesproken. Tegen hen was geen bewijs gevonden. Het hof had aanmerkingen over de procedure gemaakt aan het adres van de ommegaande rechter, waardoor de rechtbank van ommegang drie zittingen in deze zaak had gehouden. Het hof adviseerde in negatieve zin over het gratieverzoek van Sinem. Verder meende het dat de ondersteuning van Sinems rekwest door de resident van Pekalongan niet tot een reprimande aanleiding hoefde te geven omdat de resident kennelijk in gemoede van de onschuld van Sinem overtuigd was. De procureur-generaal was van oordeel geweest dat de regering aan de resident het ongepaste en onbehoorlijke van zijn ondersteuning van het rekwest van Sinem onder het oog zou moeten brengen omdat dit een onbetamelijke uitval op een rechterlijk gewijsde bevatte. De regering nam het advies van het hof over, wees het gratieverzoek van Sinem af en verleende het fiat executie op de doodvonnissen tegen Sinem en Sarpa. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 25 januari 1825 nr. 6.⁹⁹)

Willem Philip Dukenne, hoofdmandoer (hoofdopzichter) van de zoutdepotpakhuizen in Djoewana, residentie Djapara en Djoewana (Midden-Java), werd door de Raad van Justitie te Semarang wegens diefstal in een der zoutdepotpakhuizen onder Djapara veroordeeld tot geseling en twee jaar gevangenisstraf. Het vonnis werd door het hooggerechtshof bekrachtigd.

98 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2784.

99 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2787.

Zijn schoonvader Gerrit Willem Simao vroeg gratie of mitigatie van de straf omdat Dukenne gehandeld had op last van zijn superieuren zonder te beseffen dat hij een misdaad beging. Het hooggerechtshof rekwireerde een bericht van de procureur-generaal. Deze zag geen termen voor inwilliging van het verzoek omdat het door Simao aangevoerde niet aangetoond was, maar hij vroeg zich wel af of de opgelegde straf te zwaar was. Het hof adviseerde echter negatief omdat het altijd gebruik was geweest om gewone dieven tot geseling te veroordelen en die straf te meer van toepassing was wanneer de misdaad zoals hier door een ambtenaar was begaan. De regering wees het verzoek daarop af, maar droeg de directeur van het zout op een onderzoek in te stellen naar de hele zoutadministratie in de onderafdelingen van de residentie Djapara en Djoewana omdat uit de processtukken op te maken zou zijn dat in de zoutadministratie in Djapara onregelmatigheden plaatsvonden. Vervolgens diende Catharina Wilhelmina Simao, huisvrouw van Dukenne, met enkele anderen opnieuw een gratieverzoek in. Het hof vroeg weer advies van de procureur-generaal. Deze verwees naar zijn vorig advies en meende dat er geen gronden voor toewijzing waren. Het hof oordeelde dit keer echter anders en zag wel enige reden voor mitigatie van de straf omdat anderen die zich schuldig hadden gemaakt aan dezelfde misdaad als Dukenne, zonder lijfstraf en alleen met gevangenisstraf bestraft waren. Gezien de gezinsomstandigheden van Dukenne en zijn familiebetrekkingen adviseerde het hof de lijfstraf weg te nemen. De regering vond het onbegrijpelijk dat het hof in korte tijd twee uiteenlopende adviezen op verschillende gronden uitbracht, twijfelde over het ware oordeel van het hof en verlangde opheldering daarover. Het hof antwoordde dat het na zijn eerste advies een aantal vonnissen van een andere rechtbank ter revisie had ontvangen waarbij de beklaagden, schuldig bevonden aan ontrouw in het beheer van 's lands kassen of pakhuizen, tot gevangenisstraf zonder lijfstraf waren veroordeeld. Het hof had deze zachtere vonnissen in revisie bekrachtigd, omdat het wel de bevoegdheid had te hoge straffen te verminderen, maar niet te lichte straffen te verzwaren. (Zie 3.5.2.1.) Daarom had het hof in zijn tweede advies ten gunste van Dukenne aangevoerd dat er gevallen waren dat misdaden als waaraan hij schuldig was verklaard, alleen met gevangenis, zonder verdere lijfstraf, waren bestraft. Verder had het hof toen rekening gehouden met de zwangerschap van Dukenne's huisvrouw, waaraan zij in haar rekwest had gerefereerd. Ten slotte wees het hof er bij deze gelegenheid op dat Dukenne al veel geleden had doordat hij verscheidene maanden had moeten wachten op de geseling. De regering schold Dukenne

daarop die straf kwijt. (Resoluties Gouverneur-Generaal in rade 8 maart, 14 juni en 9 augustus 1825 nrs. 38, 29 en 3.¹⁰⁰)

Louis François le Loup, oud-militair bij het regiment huzaren nr. 7, werd door de Raad van Justitie te Semarang ter dood veroordeeld wegens 'nederlaag' (doodslag) in tweegevecht van Joseph de Bakker.¹⁰¹ Hij vroeg kwijtschelding van de doodstraf. Claude la Fontaine, oud-hoefsmid bij de rijdende artillerie en smid in Semarang, en een zekere Huibert van Aaken werden beiden bij vonnis van dezelfde dag wegens medeplichtigheid aan tweegevecht veroordeeld tot zes jaar verbanning uit de Oost-Indische bezittingen omdat zij bij het duel hadden gesecondeerd. De drie vonnissen waren door het hof in revisie bekrachtigd. Voor La Fontaine werd gratie verzocht door diens schoonvader Frans Laurensz, opziener van de stapelplaats te Djapara (Midden-Java). Het hof werd om advies gevraagd.

In zijn advies deelde het hof in overeenstemming met de procureur-generaal mee dat de vonnissen waren bekrachtigd omdat nederlaag in tweegevecht naar de strekking van de oude Hollandse wetgeving, die in Indië steeds was en nog bij voortduring werd gevolgd, en de nieuwe *Bataviasche Statuten* met de dood werd bestraft.¹⁰² Toch kon de zaak wel gunstiger worden gezien omdat latere wetgevingen het tweegevecht minder streng beoordeelden en daarop niet altijd doodstraf stelden, maar de rechter vrij lieten om naar de omstandigheden lagere straffen op te leggen. In het onderhavige geval was niet bewezen dat de dood van De Bakker het noodzakelijk gevolg van zijn wond was geweest. Misschien hadden toevallige andere oorzaken het noodlottig gevolg veroorzaakt. Verder was Le Loup volgens de getuigenverklaringen pas tot het duel overgegaan na pogingen om De Bakker van zijn voornemen tot tweegevecht af te brengen. Bij Le Loup speelden waarschijnlijk geen haat of wraakzucht daar hij zich dadelijk na het toebrengen van de wond met De Bakker verzoend had. La Fontaine had niet vrijwillig maar onder enige dwang gesecondeerd en hij had bovendien al het mogelijke gedaan om de twistende partijen tot bedaren te brengen. Dat was vooral bij De Bakker vruchteloos gebleven omdat hij niet had willen luisteren.

100 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2787, 2789 en 2790.

101 Zie voor duellieren van militairen in Nederland en Nederlands-Indië Matthey 2005, p. 273 e.v. Hier wordt vermeld dat duellieren in Indië in de 19de eeuw door militairen meer voorkwam dan in Nederland. Omstreeks 1850 werd in Indië door officieren veelvuldig geduëlleerd.

102 Nieuwe *Bataviasche Statuten*, titel Verscheidene misdaden, sub Vegten, manslag, duelleeren en moord, paragraaf 15, bepaalde dat wanneer iemand in een formeel duel ternedergelegd werd, de delinquent 'met de koorde aan de galg gestraft [zou worden], dat er de dood na volgt'. Van der Chijs 1891b, p. 199.

Verder merkte het hof in het voordeel van Le Loup en La Fontaine op dat zij het grootste deel van hun leven militair waren geweest en in de militaire stand tegen een erezaak dikwijls anders werd aangekeken dan in de burgermaatschappij. Ook wees het hof op de goede getuigschriften over hun gedrag die bij de verzoekschriften waren overgelegd. Op grond van dit alles adviseerde het hof voor deze veroordeelden in positieve zin.

De regering schold de doodstraf aan Le Loup kwijt en wijzigde die in zes maanden gevangenisstraf met verbanning daarna uit Semarang en de verplichting zich onmiddellijk naar Soerabaja te begeven om daar een jaar onder politieursurveillance te verblijven. Zij oordeelde dat voor Van Aaken dezelfde verzachtende omstandigheden golden als voor La Fontaine, schold aan hen beiden de verbanning kwijt en wijzigde die in drie maanden gevangenis. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 22 maart 1825 nr. 27.¹⁰³)

Raden pandji¹⁰⁴ Adie Kasoemo, bijgenaamd Ibrahim, werd door de rechtbank van ommegang in de Semarangse afdeling wegens medeplichtigheid aan het namaken van de in Nederlands-Indië wettig en gangbaar verklaarde zilveren munt tot de doodstraf veroordeeld. Het hof bekrachtigde het vonnis in revisie. De echtgenote raden ajoe¹⁰⁵ Amiena verzocht kwijtschelding van de doodstraf met verandering in eeuwige verbanning van Java wegens de armoedige omstandigheden van haar man waardoor hij tot de misdaad was gekomen, en wegens de schande die door deze straf over haar en haar hele familie als een der aanzienlijkste onder de Javaanse bevolking zou komen.

De procureur-generaal door het hof om advies gevraagd, meende dat de doodstraf wel kon worden kwijtgescholden. De veroordeelde was volgens het vonnis niet als medeplichtige maar als hoofddader schuldig verklaard, en het aantal door hem vervaardigde valse Nederlandse zilveren guldens was niet groot geweest en gemaakt om schulden te betalen. Adie Kasoemo had door de spoedige ontdekking van de valse muntstukken geen voordeel gehad. Bij Publicatie van Commissarissen-Generaal van 14 januari 1817, houdende bepalingen omtrent het muntstelsel, Ind. Stb. 1817, 4, was weliswaar de doodstraf gesteld op het namaken of vervalsen van klinkende of papieren munt, maar deze bepaling was bij Resolutie van de Gouverneur-Generaal in Rade van 17 juli 1822 nr. 3a, Ind. Stb. 1822, 32, zo veranderd dat bij verzachtende omstandigheden de doodstraf door de straf naast de dood of een langdurige

103 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2787.

104 Raden pandji: man van hogere adel. Mingaars e.a. 2005, p. 457.

105 Raden ajoe: getrouwde vrouw van middelbare en hoge adel. Mingaars e.a. 2005, p. 457.

gevangenstraf kon worden vervangen.¹⁰⁶ Tot dusver hadden valsemunters zelden de doodstraf ondergaan. Ten slotte voerde de procureur-generaal aan dat de aanzienlijke familie van de rekwestrant wel enige aanspraak had om van de schande die de veroordeelde zou overkomen, bevrijd te blijven.

Het hof was het daar niet mee eens. Het aantal nagemaakte valse munten was helemaal niet zo klein geweest dat dat als een verzachtende omstandigheid zou kunnen gelden en het feit dat de veroordeelde geen voordeel van zijn misdaad had gehad, was niet het gevolg van zijn wil, maar van de spoedige ontdekking. Ook het aanzien van de familie was geen reden tot mitigatie. Dat zou in strijd zijn met alle recht en wet, waarvoor iedereen gelijk was. Alle misdadigers, wie zij ook waren, behoorden de vastgestelde straf te ondergaan. De verzachtende bepalingen van de genoemde resolutie waren bij de deliberatie overwogen, maar het hof had het vonnis van de lagere rechter volledig bekrachtigd wegens de zwaarte van de misdaad. Het hof achtte dus geen termen tot mitigatie aanwezig. Het adviseerde het verzoek van de hand te wijzen en het verzocht fiat executie op het bekrachtigde doodvonnis.

Hoewel de hoofddaders en medeplichtigen in deze zaak de gestrengheid van de wet tegen valsemunters hadden verdiend, meende de regering echter dat er wel enkele omstandigheden waren die in de geest van de resolutie van 1822 termen opleverden om de doodstraf van Adie Kasoemo af te zwakken. Aan hem werd de doodstraf kwijtgescholden en gewijzigd in de straf naast de dood met bannissement voor twintig jaar naar Bangka. De luitenant-gouverneur liet aantekenen zich niet met deze resolutie te kunnen verenigen. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 19 april 1825 nr 10.¹⁰⁷)

Arnold Leunissen, een christen, werd door de Raad van Justitie te Banda (hoofdplaats van de residentie Banda, op Banda-Neira, een der Banda-Eilanden, in de Banda-Zee) wegens kwetsing van Johanna Christoffel Jansz veroordeeld tot kettingslag voor de tijd van vijf jaar. Het vonnis werd door de Raad van Justitie te Ambon, die belast was met de herziening van de

106 Publicatie van 14 jan. 1817 (Ind. Stb. 1817, 4), art. 17, luidde: 'Dat allen, die zich aan eenige vervalsching, of namaking van de klinkende- of papieren munten schuldig mogten maken, gestraft zullen worden met den dood.' Bij de resolutie van 17 juli 1822 nr. 3a werd met alteratie van het zojuist aangehaalde artikel 17 bepaald, 'dat in het algemeen de straffe des doods op het namaken of vervalschen van de klinkende of papieren munt zal blijven vastgesteld, doch dat het aan den regter zal zijn vrijgelaten, om op mitigerende omstandigheden te letten, en de misdaad met de straf naast den dood, of met langdurige gevangenis te corrigeren'.

107 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2788. Dat luitenant-gouverneur Hendrik Merkus de Kock (1779-1845), tevens luitenant-generaal en commandant der troepen, die aantekening liet plaatsen, was uitzonderlijk.

condemnatoire vonnissen van de Raad van Justitie te Banda, goedgekeurd en daarna aan de gouverneur der Molukse Eilanden aangeboden om de verbanningsplaats vast te stellen.¹⁰⁸

De gouverneur liet het vonnis echter niet executeren, maar zond de processtukken en het vonnis aan de gouverneur-generaal omdat de vader en enige bloedverwanten van de veroordeelde een rekest hadden ingediend tot verzachting van de straf. De gouverneur was niet bevoegd om op dit gratieverzoek te beslissen.

Het hof gaf na inwinnen van bericht van de procureur-generaal te kennen dat in de stukken geen gratiabele omstandigheden te vinden waren en dat de opgelegde straf in verhouding tot het misdrijf gezien de maatschappelijke positie van de beklaagde niet als te hoog kon worden aangemerkt. Bij het vonnis was echter een christen tot kettingslag veroordeeld, terwijl het in de ketenen klinken van christenen door de Indische regering altijd verboden was geweest. Dat bleek onder andere uit de *Statuten van Batavia*, titel Vechten, manslag etc., waarbij voor Europeanen wel de straf van ban-nissement om aan de gemene werken te arbeiden was vastgesteld, doch zonder kettingslag. Die bepaling strekte zich volgens de bijvoegsels op de Statuten, titel Duellen enz., en de daarbij aangehaalde resolutie van 9 september 1766 uit tot alle christenen en niet tot niet-christenen.¹⁰⁹ Het onderscheid tussen christenen en niet-christenen in de vroegere wetgeving, was in de bestaande vervangen door het onderscheid tussen Europeanen of daarmee gelijkstaande personen – daaronder vielen naar de mening

108 Voor de residentie Banda gold toen het provisioneel *Reglement op het beheer der Policie en de Criminele en Civile Regtsvordering in de residentie Banda*, vastgesteld bij besluit van de gouverneur-generaal van 29 april 1824 nr. 5, Ind. Stb. 1824, 21a. In artikel 17 werd bepaald dat alle condemnatoire vonnissen van de Raad van Justitie op enkele uitzonderingen na tot onderzoek en herziening aan de Raad van Justitie te Ambon ingezonden moesten worden. In artikel 83 werd bepaald dat bij veroordeling tot deportatie de bepaling van de plaats daarvan werd overgelaten aan de 'Gouverneur der Molukko's'.

109 Zie voor Nieuwe *Bataviasche Statuten*, titel Van verscheyde misdaden, onderdeel Vegten, duelleeren en moord Van der Chijs 1891b, p. 196-200. Een resolutie van 9 september 1766 over deze materie heb ik in Van der Chijs 1891a niet gevonden, maar op de CD-Rom behorend bij Sirks 2005 wordt die resolutie wel vermeld (foto: 0244.jpg). De tekst daarvan luidt: 'Ten welken eijnde ook een ieder zal gehouden zijn tot apprehentie van een delinquant die iemand gequetst of ter nedergelegd heeft, de behulpzaame hand te bieden, zullende boven dien alle matroosen of zoldaten, waarden en andere van diergelijke conditie die men bevint eenig gevegt aan te zien zonder zijn best te doen de vegters te scheiden als het Chineesen of inlanders zijn in de ketting werden geslagen, om aan de gemeene werken te arbeiden en christenen zijnde ten eijlande Edam gebannen om voor de kost en kleederen in de lijnbaan dienst te doen of zig zelve te erneeren, naar het goeddunken van den regter, en zulks voor den tijd van ten minste zes maanden of langer naar gelegentheid van zaken.'

van het hof alle christenen – en inlanders, Chinezen of andere vreemde Indische naties. Daarom was net als vroeger in artikel 146 van het provisioneel *Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie* voor de eerste categorie bij de straf naast de dood behalve lijfstraf bannissement vastgesteld en voor de tweede bannissement en kettingslag. Het Hof meende dat de straf van kettingslag zou kunnen worden veranderd in eenvoudig bannissement, desgewenst naar een meer van Banda verwijderde plaats dan Ambon, om daar voor de kost zonder loon te worden te werk gesteld.

De regering overwoog dat vaststond dat de afstammelingen van Europeanen steeds aan de straf van kettingslag waren onttrokken en dat het daarom op dat moment niet nodig was te beslissen of de vrijstelling van kettingstraf zich vroeger tot alle christenen, hoedanig ook, had uitgestrekt. Zij wijzigde de kettingstraf van Leunissen in die van eenvoudig bannissement om voor de kost zonder loon te werk te worden gesteld. Verder kreeg de gouverneur der Molukse Eilanden opdracht te rapporteren hoe vroeger met betrekking tot de veroordeling van christenen tot kettingslag in de Molukse Eilanden was omgegaan en welke orders daarover in zijn gouvernement hadden bestaan of nog werden gevolgd. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 28 juni 1825 nr. 16.¹¹⁰)

De rechtbank van ommegang te Bangkalan (Madoera) veroordeelde Kasserie ter dood. Het hooggerechtshof bekrachtigde het vonnis en zond dit aan de gouverneur-generaal voor het fiat executie. De Algemene Secretaris zond de stukken terug en legde namens de gouverneur-generaal de vraag voor of er voor de regering termen zouden bestaan om aan de veroordeelde remissie van doodstraf te verlenen.

Het hof bood daarop een van de procureur-generaal gevorderd advies aan. De procureur-generaal wees er daarin op dat Kasserie de moordenaar van zijn oom had doodgestoken nadat die moordenaar even tevoren in verzekerde bewaring was genomen. Omdat een dergelijk feit door de Javanen misschien niet tot een van de zwaarste misdaden gezien werd, kon de Hoge Regering zijns inziens remissie van doodstraf verlenen. De procureur-generaal onderstreepte dat uit het proces-verbaal van de zitting bleek dat de ommegaande rechter argumenten ten voordele van Kasserie had aangevoerd. De Madoerese assessoren hadden echter desondanks eenparig voor de doodstraf gestemd.

Volgens het hof echter leverde de zaak geen enkele omstandigheid op die aanleiding voor clementie zou kunnen zijn, daar Kasserie het feit ter

110 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2789.

terechtzing had ontkend en zelfs beweerd had niets van het vermoorden van zijn oom te weten. Van een *justus dolor*¹¹¹ was dus geen sprake. Het fiat executie werd verleend. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 6 september 1825 nr. 3.¹¹²)

In 1823 was raden¹¹³ Adie Wirdja, demang van het district Radjapolah in het regentschap Sumadang (Preanger Regentschappen), ter zake van misbruik van gezag en knevelarij door de rechtbank van ommegang, gecorrigeerd in revisie door het hof, tot vijftien jaar verbanning naar Banjoewangi veroordeeld. In augustus 1825 verzocht de pangerang¹¹⁴ regent van Sumadang de gouverneur-generaal dringend om ontslag van de veroordeelde uit zijn verbanning en toestemming voor zijn terugkeer. De gouverneur-generaal wilde de regent zo mogelijk een genoegen doen omdat deze in de toenmalige omstandigheden – de Java Oorlog was eind juli uitgebroken¹¹⁵ – met buitengewone ijver de rust in zijn regentschap trachtte te bewaren en verkleefdheid en trouw aan het Nederlandse gouvernement toonde. Hij had daarom de processtukken aan het hof gezonden en advies gevraagd of, en in hoeverre, er voor de regering in de bestaande omstandigheden termen zouden kunnen zijn om aan de veroordeelde de nog resterende verbanningstijd kwijt te schelden. Bij de stukken was ook een brief van de resident van Banjoewangi gevoegd met een gunstig getuigschrift omtrent Adie Wirdja's gedrag in die plaats.

Het hof vroeg advies van de procureur-generaal en was met hem van mening dat de zaak op zichzelf geen gronden voor gratiëring opleverde. De enige grond daarvoor zou dus moeten zijn dat de regent door zijn ijver voor het Nederlandse bestuur en zijn belangen een grote aanspraak op de terugkeer van Adie Wirdja had. Procureur-generaal en hof onderstreepten dat de terugkomst van de demang gevaarlijk zou kunnen zijn voor de personen die in zijn zaak als getuigen betrokken waren geweest.

De Hoge Regering verleende Adie Wirdja remissie van het resterende deel van zijn bannissement en de resident van de Preanger Regentschappen werd

111 Latijn: gerechte smart; door Vondel ook wel vertaald als 'gerechte of rechtvaardige wraeck'. Internet (geraadpleegd op 10 maart 2010): Woordenboek der Nederlandsche Taal, lemma Gerecht: <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M019253>>.

112 GG i.r. 6 sept. 1825 nr. 3, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2790.

113 Raden: adellijke titel. Mingaars e.a. 2005, p. 456.

114 Pangerang: hoge Javaanse adellijke titel. Mingaars e.a. 2005, p. 406.

115 Met de Java Oorlog wordt bedoeld de opstand in Midden-Java tegen het Nederlandse gezag, ontketend door de pangerang Diponegoro op 20 juli 1825, en de onderdrukking daarvan door het Nederlandse koloniale leger. Met de gevangenneming van Diponegoro op 28 maart 1830 kwam een eind aan de opstand. Raadpleeg voor Diponegoro en zijn rol in deze opstand Carey 2007.

gemachtigd aan de regent van Sumadang – dat was pangerang Koesoema di Natta¹¹⁶ – kennis te geven dat de regering wegens zijn ijver en trouw voor de belangen van het gouvernement en in het vertrouwen dat hij die steeds met al zijn vermogens zou blijven behartigen, aan zijn wens gevolg had gegeven. De regering vertrouwde dat Adie Wirdja zich deze gunst waardig zou maken en de pangerang werd voor diens gedrag verantwoordelijk gesteld. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 6 september 1825 nr. 4.¹¹⁷)

Hendrik Kischpert, korporaal bij de 19de afdeling Nationale Infanterie, werd bij vonnis van een krijgsraad tot de doodstraf met de strop veroordeeld wegens opzettelijke en verraderlijke ‘nederlaag’ (doodslag) van de sergeant-majoor van zijn compagnie. Het Hoog Militair Gerechtshof bekrachtigde het vonnis in appel en vroeg het fiat executie. Kischpert op zijn beurt vroeg gratie dan wel mitigatie van de doodstraf. Na de advocaat-fiscaal voor de land- en zeemacht gehoord te hebben adviseerde het militaire hof negatief en om alsnog het fiat executie te verlenen. De regering zond de stukken vervolgens aan het hooggerechtshof voor advies op het gratieverzoek conform het regeringsreglement.

Dat college zag noch in de omstandigheden die aan de doodslag vooraf waren gegaan, en de daarop gevolgde procedures, noch in de beweerde dronkenschap tijdens het begaan van het feit en de twee jaar detentie tijdens de procedures, gronden voor de verzochte gunst. Dronkenschap was immers volgens verschillende schrijvers geen verzachtende omstandigheid bij kapitale misdrijven en daarbij kwam dat dronkenschap van Kischpert tijdens het plegen van het feit door de stukken werd weersproken. De lange detentie was op zich beklagenswaardig, maar geen reden voor gratie of mitigatie omdat die het gevolg was geweest van de afstand tussen Pontianak op Borneo waar het feit was gepleegd, en Batavia. Daardoor was de correspondentie moeilijk verlopen. Ook moest volgens het hof worden bedacht dat als zo’n omstandigheid tot gratie of mitigatie van de doodstraf aanleiding kon geven, die straf nooit voltrokken kon worden aan veroordeelden die op verafgelegen buitenetablisementen moord en doodslag hadden begaan. Dat zou een zeer ongelijke rechtsbedeling veroorzaken omdat moord en doodslag in Indië met de dood werden bestraft. Op grond hiervan adviseerde het hooggerechtshof in negatieve zin. De Hoge Regering wees het gratieverzoek af en gaf toestemming tot de executie. (Resoluties Gouverneur-Generaal in rade 7 en 18 oktober 1825 nrs. 7 en 5.¹¹⁸)

116 Regeringsalmanak 1825, p. 53.

117 GG i.r. 6 sept. 1825 nr. 4, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2790.

118 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2790.

De Maleier Baginda Mage en de Niasser Pierpo werden door het landgerecht of de rapathoofden te Natal (Westkust van Sumatra) schuldig verklaard aan poging tot en medeplichtigheid aan moord en roof op 's heren wegen en veroordeeld tot de doodstraf, op zodanige wijze te voltrekken als het gouvernement zou bepalen. Omdat de doodstraf volgens de resident van Sumatra's Westkust in strijd met de Maleise wetten en gebruiken was vastgesteld, had deze het vonnis niet goedgekeurd en de beslissing van het hooggerechtshof ingeroepen. Het hof zond de brief van de resident aan het gouvernement.

Het hof merkte op dat het bestaan in Natal van een inlandse rechtbank voorgezet door een gouvernementsambtenaar die rechtspraak over de inlandse bevolking, aan het hof geheel onbekend was. Volgens het hof was het bestaan van zo'n rechtbank niet goed overeen te brengen met artikel 4, paragraaf d, van het besluit van de commissaris-generaal van 11 oktober 1833 nr. 310, waarbij de inlandse rechtspleging ter Sumatra's Westkust van de bemoeienis van het gouvernement was uitgesloten.¹¹⁹ Het hof had niet de beschikking over de instructie van de assistent-resident van Natal en daarom wist het hof niet of genoemd artikel daarin gewijzigd was. Voor het geval de genoemde rechtbank op legale wijze werkzaam was geweest, kon het hof bij gebrek aan bevoegdheid door revisie niets aan de uitspraak veranderen. Daarom onderwierp het hof de beslissing op het verzoek van de resident spoedshalve aan het gouvernement. Ten principale meldde het hof het met de resident eens te zijn dat Pierpo eigenlijk voor de Raad van Justitie te Padang had moeten terechtstaan en dat Baginda Mage volgens

119 Genoemd besluit werd verhandeld bij GG i.r. 15 nov. 1833 nr. 11, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2849. In het besluit werden de grondslagen van een nieuw bestuursstelsel ter Sumatra's Westkust vastgesteld. Artikel 4, paragraaf d, luidde voor zover hier van belang als volgt: 'De bevolking der onderscheiden districten [van Sumatra's Westkust] in het volkomen bezit van derzelve politieke en huishoudelijke regten te laten, zoodanig, dat het Gouvernement zich niet bemoeije, noch met het benoemen der hoofden, derzelve regtspleging of eenige andere huishoudelijke aangelegenheid. (...) Misdrijven, gepleegd tegen het Gouvernement, gelijk opstand, weerspanningheid, het vermoorden of mishandelen van 's gouvernements ambtenaren of militairen, of wel het beroven of spolieeren van 's gouvernements eigendommen, zullen voor eenen Raad van Justitie, te Padang op te rigten, worden gebragt en vervolgd, zoo noodig zal deze Raad in de Binnenlanden regtszittingen temporair kunnen houden.' Artikel 5 luidde: 'Te bepalen, dat te Padang een Raad van Justitie, bestaande uit een bekwaam getal ingezetenen, gepresideerd door een, geschikt ambtenaar, zal worden daargesteld; dezelve zal regt spreken tusschen Europeanen, Chinezen, arabieren en andere vreemde natien, die op het grondgebied van het Gouvernement gevestigd zijn, of misdaden plegen, zoo wel in civiele als in crimineele zaken, ook zullen door den Raad van Justitie moeten worden te regt gesteld, de genen, welke zich schuldig maken aan de misdrijven hier voren uitgedrukt, gepleegd tegen het Gouvernement, en welke door den Resident aan hunne regtbank zullen worden overgewezen.'

het criminele recht als medeplichtige aan de rapatraad te Natal onttrokken had moeten worden om samen met Pierpo door de genoemde raad van justitie berecht te worden. Het tweede bezwaar van de resident dat de doodstraf zoals uitgesproken niet volgens de Maleise wetten en gebruiken had mogen worden opgelegd, was volgens het hof onjuist. Los van dat alles vroeg het hof zich af of de doodstraf terecht was toegepast. Volgens de oude Hollandse wetten werd poging tot moord meestal met de dood gestraft, maar de latere, meer vrijzinnige en verlichte beginselen hadden die oude wetten aanmerkelijk verzacht. Daarom had het hof in beginsel besloten om voor poging tot moord nooit de doodstraf op te leggen, maar de straf naast de dood. De veroordeelden waren dus te zwaar gestraft. Zij konden daar alleen door gratieverlening van ontheven worden. Het hof adviseerde de gouverneur-generaal van dat recht gebruik te maken en de doodstraf te veranderen in de straf naast de dood, en wel zonder een verzoek daartoe van de veroordeelden af te wachten omdat dat een aantal maanden zou nemen.

Nadat de Raad van Indië had geadviseerd, verleende de gouverneur-generaal het fiat executie op de doodvonnissen en verleende Pierpo en Baginda Mage gratie met verandering van de doodstraf in die naast de dood met twintig jaar bannissement in de ketting buiten Sumatra en bepaling dat de straf in Banda zou worden ondergaan. Het hooggerechtshof kreeg opdracht om de resident van zijn zienswijze op de hoogte te brengen. (Besluit Gouverneur-Generaal 4 februari 1838 nr. 14.¹²⁰)

Dispensatie van de wet

Verzoeken om dispensatie van de wet kwamen niet vaak voor. Dispensatie van de wet was een aan de gouverneur-generaal in rade, later aan hem alleen, toegekend middel om een wet in een bijzonder geval op te heffen. Zoals vermeld (zie 3.5.4.1) moest hij het advies van het hof inwinnen voordat hij op een verzoek daartoe besliste, maar alleen wanneer bij het verzoek rechtskwesties speelden.¹²¹ Ik heb er weinig resoluties over gevonden. Slechts enkele daarvan geven inzicht in het advies van het hooggerechtshof:

120 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2579.

121 In Nederland kon volgens de Grondwet van 1815 (art. 68) in een wet aan de koning het recht van dispensatie worden toegekend en bovendien kon hij, wanneer de Staten-Generaal niet in vergadering bijeen waren en na de Raad van State gehoord te hebben, dispensatie verlenen 'op bepaalde verzoeken van bijzondere personen, wier belangen, na ingenomen advies van den Hoogen Raad in materie van justitie (...) gebleken [waren] zoodanige vrijstelling van wettelijke bepalingen in billijkheid te vereischen'.

De procureur-generaal bij het hooggerechtshof Merkus verzocht dispensatie van artikel 5 juncto artikel 85 van de instructie van het hof die hem verhinderden de executele en de voogdijschap te aanvaarden waartoe de weduwe van wijlen F. Bredero,¹²² fiscaal bij de Raad van Justitie te Batavia, hem had verzocht. In deze artikelen werd de procureur-generaal, net als de president en de leden van het hof, onder meer verboden 'eenige voogdijschap, executie, of welke administratie ook, buiten die hunner bloedvrienden' aan te nemen, te aanvaarden of te beheren. De weduwe behoorde niet tot Merkus' bloedverwanten. Het hooggerechtshof adviseerde de regering niet op het verzoek in te gaan omdat daarin onvoldoende argumenten werden aangevoerd om van de uitdrukkelijke letter van de wet af te wijken. De regering hield daarop het verzoek in advies. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 24 juli 1821 nr. 40.¹²³)

De Chinees Oeij Tjiangko wilde een eeuwig fidei-commissair verband vestigen op zijn huis aan de Vijf Bruggen buiten Batavia en verzocht de regering om vergunning daartoe. Het hooggerechtshof had alleen bedenkingen tegen de duur van het gevraagde verband omdat de *Statuten van Batavia*, titel Notarissen [paragraaf 26, zoals bij resolutie van 11 november 1766 uitgebreid], zelfs aan christenen, die uitsluitend het recht hadden om dit soort verbanden te vestigen, uitdrukkelijk verboden om een fidei-commis verder uit te strekken dan tot onmiddellijke 'fructuarissen' en dus zonder dat 'vruchtgebruik' van de een op de andere over te laten gaan.¹²⁴ Het hof

122 François Bredero (ca. 1786-1821). Hij was gehuwd geweest met Eugénie Laurence Jeannette Roubaud.

123 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2775.

124 Nieuwe *Bataviasche Statuten*, titel Notarissen, paragraaf 26, bepaalde: 'Voorts werden de notarissen ook, op poene van duysent rds, ten behoeve der stads werken te verbeuren, verboden testamenten, dan wel eenige andere uysterste wille te passeeren, waar in den testateur voornemens is een fidei commissaire dispositie van vaste goederen te laten influeeren ten voordeele van inlanders, 't zy Maleyers, Chineesen of Moren, Javaanen, Balyers of andere, onchristen onderdaanen en verdere inlandsche ingezetenen dezer colonie, waar onder ook verstaan en begreepen worden alle personen, zonder onderscheid, geen onderdanen van de maatschappij zynde, item de vry gegevene slaven. (Placaat 29 May 1705 en 27 September 1737, resolutie 2 Maart 1761.)' Van der Chijs 1891b, p. 108-109. De resolutie van 11 november 1766 bepaalde: 'Geconsidereerd wordende, dat de fidei-commissaire dispositien niet genoeg kunnen bepaald worden tot weering van disordres in een wel gereguleerden staat, is goedgevonden en verstaan om, met renovatie, interpretatie en ampliatio van de resolutie de dato 2 Maart 1761, de respectieve notarissen te verbieden om, op de gestatueerde poene van een duyzend rixdaalders ten behoeve der stads werken, te passeren testamenten, dan wel eenige andere actens, hoe ook genaamd, waar in de testateur of comparant, een onchristen zynde, voorneemens is een fidei-commissaire dispositie te laten influeeren ten opzichte van onroerende goederen; dat dus dit voorregt alleen aan Christen testateurs en donateurs gelaten word, dog dat ook deeze

bedoelde hiermee te zeggen dat het onroerend goed na de dood van de bezwaarde erfgenamen of *fiduciarii*, door het hof onmiddellijke fructuarissen in de betekenis van vruchttrekkers genoemd, in volle eigendom moest vervallen op hun wettelijke nakomelingen, de (fiduciaire) verwachters of *fideicommissarii*. De regering volgde het advies en verleende de vergunning onder bepaling dat het verband niet eeuwig zou zijn, maar zich alleen kon uitstrekken op de nakomelingen van de verzoeker in de eerste graad. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 19 maart 1822 nr. 19.¹²⁵)

De resident van Semarang had de chirurgijn-majoor H. van den Heuvel¹²⁶ verhinderd een huwelijk aan te gaan met de weduwe J. Offers geboren Van Panhuijs omdat nog geen volle tien maanden waren verlopen na de dood van haar echtgenoot op 16 maart 1822. Van den Heuvel verzocht dispensatie van de bestaande bepalingen op dit punt, waaromtrent de plaatselijke autoriteiten hem niet hadden ingelicht, en toestemming tot dadelijke voltrekking van het huwelijk. Het hooggerechtshof wees erop dat in artikel 25 van de titel Commissarissen van huwelijks en kleine gerechtszaken van de *Statuten van Batavia* bepaald werd dat aan geen weduwe zou worden toegestaan te trouwen voordat haar man drie maanden overleden zou zijn en zij verzekerde niet door hem bevrucht te zijn.¹²⁷ Deze bepaling was nooit ingetrokken en zou op het verzoek moeten worden toegepast. Volgens het hof was in dit geval geen dispensatie vereist en kon aan verzoeker de huwelijksvoltrekking

de arfbeveling over de hand nopens vaste goederen niet anders of verder mogen uytstrekken als tot Christenen en zulks nog niet verder als tot onmiddelyke fructuarissen of zonder het vrugtgebruik van den een op den anderen te doen devolveren, invoegen, den onmiddelyken vrugttrekker komende te overlyden, zodanig onroerend goed in vollen eygendom vervallen moet op deszelfs wettige descendente of, by gebreke van dien, op de erfgenamen van den testateur of donateur.' Van der Chijs 1891a, p. 171. Zie voor het fidei-commis naar het Romeinse en het oud-vaderlandse recht en de daarbij behorende terminologie De Blécourt 1939, p. 509-512.
125 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2776. In de tekst is abusievelijk sprake van paragraaf 25 van de genoemde titel en van een ampliatio daarvan bij resolutie van 27 februari 1766. Kennelijk wordt bedoeld de resolutie van 11 november 1766 houdende Voorschrift nopens fidei-commissen, waarbij de resolutie van 2 maart 1761 werd 'gerenoveerd, geïnterpreteerd en geamplieerd'. Zie ook de vorige noot.

126 Henri van den Heuvel (1790-1874), toen chirurgijn-majoor bij het militaire hospitaal te Semarang, tr. 1ste Semarang 8 dec. 1822 Wilhelmina Arnoldina Adriana van Panhuijs (1805-1827), weduwe van Joannes Offers, assistent-resident te Soerakarta, overleden op 16 maart 1822; tr. 2de 1827 Jeanne Frederica Lucie van Panhuijs (1811-1846), zijn schoonzuster.

127 Nieuwe *Bataviasche Statuten*, titel Commissarissen van huwelijks en kleine gerechtszaken, paragraaf 25, bepaalde: 'Om de eerbaarheids wille, mitsgaders tot vermeydinge van alle onbehoorlyke vermenginge, zal geen weduwe toegestaan worden te trouwen, voor dat haar man drie volle maanden overleeden zal wezen en zy verzeekt is van dezelve niet bevrucht te zyn. (Oude Statuten.)' Van der Chijs 1891b, p. 87.

worden toegestaan. De regering gaf daarop de resident opdracht het huwelijk te laten voltrekken. Verder werd aan het hooggerechtshof opgedragen te adviseren over de vraag of de vigerende bepalingen over de *tempus lugendi*¹²⁸ van weduwen bij het aangaan van een tweede huwelijk zouden moeten worden aangepast aan die in Nederland en andere landen. Enkele maanden later gaf het hooggerechtshof antwoord. Uitgangspunt moest zijn dat het huwelijk steeds door de wetten tot bevordering van de zedelijkheid en tot verbetering van de standen in de maatschappij begunstigd moest worden. Daar de weduwstaat in Nederlands-Indië vaak zeer schadelijk voor de bezittingen en belangen van weduwen was, kon het voor hen hoogst wenselijk zijn die staat zo kort mogelijk te laten duren. Volgens het hof zou het dus doelmatig zijn om de *tempus lugendi* voor weduwen te bepalen op zes maanden op voorwaarde dat zij niet uit het vorige huwelijk zwanger waren. De procureur-generaal had in zijn advies aan het hof voorgesteld om voor Indië dezelfde verordeningen als in het vaderland vast te stellen en de rouwtijd op tien maanden vast te stellen. De regering hield deze kwestie voorlopig in advies. (Resoluties Gouverneur-Generaal in rade 20 november 1822 en 22 april 1823 nrs. 28 en 1.¹²⁹)

De kolonel A.W. Senn van Basel¹³⁰ had aan wijlen de luitenant-kolonel N.C. Ampt¹³¹ f 1700 uitgeleend, waarvoor deze hem acceptaties¹³² van f 100 op ongezegeld papier had afgegeven. De kolonel verzocht om dispensatie van de *Ordonnantie op de heffing van het regt van het klein zegel, in Nederlandsch Indië* (Zegelordonnantie), Ind. Stb. 1817, 50,¹³³ om zijn vordering op de boedel van de overleden overste zonder verdere schade te kunnen vervolgen. Volgens de ordonnantie moesten alle acceptaties over een som boven de honderd gulden geschreven zijn op papier met een zegel van een kwart gulden.¹³⁴ Op ongezegelde of onvoldoende gezegelde akten of

128 Latijn: rouwtijd; tijd die een weduwe moet wachten alvorens een nieuw huwelijk aan te kunnen gaan.

129 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2777 en 2778.

130 Anthony Wilhelmus Senn van Basel (1783-1857), toen kolonel-commandant van de 18de Afdeling Nationale Infanterie, ridder Militaire Willemsorde 4de klasse.

131 Nicolaas Cornelis Ampt (1788-1825), luitenant-kolonel, ridder Militaire Willemsorde 4de klasse, ridder Orde van de Nederlandse Leeuw.

132 Een acceptatie was een geschrift, waarin de ondertekenaar accepteerde (in de zin van op zich nam of beloofde) een bepaalde som aan een bepaalde persoon of aan toonder op aanmaning te zullen betalen.

133 Publicatie van den 16den October 1817, houdende ordonnantie op de heffing van het regt van het klein zegel in Nederlandsch Indië.

134 Zegelordonnantie, art. 53 (Wissels, kwitantien, rekeningen, enz.): '(...) Alle wissel-brieven, assignatiën en acceptatiën, en voorts alle kwitantien en rekeningen, zonder onderscheid, door of

instrumenten mochten rechters 'geene reflexie hoegenaamd' nemen.¹³⁵ De regering vroeg advies aan het hof. Daaruit bleek dat de bedoelde acceptaties alle iets meer bedroegen dan f 100, namelijk dat bedrag vermeerderd met de rente tot aan de dag van aflossing. Zij hadden dus op gezegeld papier geschreven moeten zijn. De regering wees het verzoek daarom af en verwees de verzoeker naar de rechter bevoegd voor de behandeling van verzoeken tot 'redemptie' (afkoop van het effect van de nietigheid), met vrijlating om zich na de uitspraak van de rechter opnieuw tot het gouvernement te wenden. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 13 december 1825 nr. 31.¹³⁶)

Kwijtschelding van verschuldigde belastingen

De volgende twee resoluties geven enig inzicht in de adviezen van het hoog-gerechtshof op verzoeken om kwijtschelding van verschuldigde belastingen.

C.L. Temminck¹³⁷ en zijn overleden vrouw hadden in 1805 in Den Haag een mutueel testament gepasseerd. De minuut was geschreven op een zegel van twintig gulden en de grosse op dat van een halve gulden. Het testament werd in Indië met de dood van de echtgenote bekrachtigd en door de weeskamer in Semarang geregistreerd. De resident van Semarang legde het

tusschen wie dezelve worden verhandeld, en loopende over eene somme boven de 100 guldens, op een zegel van f ¼. (...)'. Gezegeld papier was papier dat van overheidswege voorzien was van een stempelafdruk of plakzegel en dat door de overheid tegen betaling van de voor het papier verschuldigde zegelbelasting werd uitgegeven. Gezegeld papier moest gebruikt worden voor bepaalde geschriften en akten. Het was rechters verboden recht te doen op stukken die niet van de vereiste zegels waren voorzien.

135 Zegelordonnantie, art. 10: 'Bij geene vergaderingen, collegiën, kamers, ambtenaren, of andere geconstitueerde autoriteiten, hoe ook genaamd, zal op ongezegelde of niet behoorlijk gezegelde acten, rekwesten, schrifturen, instrumenten, bewijs of andere stukken en munimenten, eenig regard hoegenaamd geslagen, maar alle dezelve gehouden worden, als niet verleend, gepresenteerd, ingediend, overgelegd of verleden, gelijk mede op ongezegelde acten of instrumenten hoe ook genaamd, bij de respectieve raden van justitie, of bij eenige andere collegiën, banken of subalterne regters, eenige judicature uitoefenende, noch ook bij eenige arbiters of goede mannen, in cas van submissie of compromis, dan wel bij eenige regterlijke commissiën of commissarissen, geene reflexie hoegenaamd zal vallen, en zal dus veel min daarop eenige condemnatie verleend, uitspraken gedaan, provisiën of appointementen gedecerneerd, of anders daarop eenig regt of justitie, ten welken einde of effekte ook, mogen gedaan of geadministreerd worden, als zullende, van de introductie van deze ordonnantie af, alle ongezegelde of kwalijk gezegelde acten, rekwesten, schrifturen, bewijs- of andere stukken en munimenten, worden beschouwd te zijn nul en van geene waarde.'

136 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2791.

137 Coenraad Liebrecht Temminck (1778-1842), toen fungerend postmeester en waarnemend raad van Justitie te Semarang, gehuwd geweest met Susanna Gerarda van Westreenen (overleden Semarang 22 april 1821); hij hertrouwde 1822 Anna Elisabeth Leijendekker (overleden Winterswijk 24 april 1873).

gouvernement de vraag voor of artikel 39 van de *Ordonnantie op de heffing van het regt van het klein zegel, in Nederlandsch Indië* (Zegelordonnantie), Ind. Stb. 1817, 50, in dit geval van toepassing was. Dit artikel bepaalde dat de akten van uiterste wil gedurende het leven van de testateur aan geen hogere belasting onderworpen waren dan de zegelrechten bij dat artikel bepaald, doch wanneer zij met de dood waren bekrachtigd nader van een omslagzegel zouden worden voorzien berekend naar de waarde van de nalatenschappen.¹³⁸

De regering vroeg advies aan het hooggerechtshof. Dit stelde vast dat het testament overeenkomstig de Nederlandse ordonnantie op het klein zegel van 1794 was geschreven op een proportioneel zegel berekend naar de waarde van de boedel van de testateuren, net zoals dat in Oost-Indië gebeurde onder de zegelordonnantie van 29 september 1767.¹³⁹ Daarom was op het testament van toepassing de resolutie van de Hoge Regering van 9 april 1821 nr. 9, waarbij was verklaard dat artikel 39 van de Zegelordonnantie van 1817 niet van toepassing was op testamenten die onder de werking van de ordonnantie van 1767 waren gepasseerd. Het hof waarschuwde de vraag van de resident niet in algemene zin te beantwoorden omdat volgens de toen nog in Nederland van kracht zijnde Franse wetgeving testamenten daar niet onderworpen waren aan een proportioneel zegelrecht. De onder die in Nederland geldende wetgeving gepasseerde testamenten, die in Indië met de dood werden bekrachtigd, moesten daarom geacht worden gelijk te staan met testamenten die in Indië na de invoering van de Zegelordonnantie van 1817 waren verleden.

Het hof merkte ook op dat de resident er abusievelijk van uitging dat testamenten die aan de weeskamer ter registratie werden aangeboden, al van het omslagzegel moesten zijn voorzien. De wet schreef dat niet voor en de termijn waarbinnen de registratie moest plaats vinden, was in het algemeen te kort om de omvang van de boedels te berekenen en te bepalen welk zegel zou moeten worden omgeslagen.

De regering verklaarde dat het testament van Temminck en zijn vrouw niet viel onder artikel 39 van de Zegelordonnantie en bepaalde tevens dat hiermee niet beslist werd dat in Nederland gepasseerde testamenten

¹³⁸ Zegelordonnantie, art. 39 (Testamenten, codicillen en andere acten van uitersten wil), zesde alinea: 'En zullen de hierboven gemelde acten van uitersten wil, gedurende het leven van den testateur, aan geene hogere belasting onderworpen zijn; doch met den dood van den testateur bekrachtigd zijnde, zullen dezelve nader moeten worden voorzien van een omslagzegel, berekend naar de waarde van de nalatenschappen, als volgt: (...)'

¹³⁹ Resolutie van 20 maart/29 september 1767 houdende 'Vernieuwing van het reglement op het gezegeld papier, vastgesteld den 26sten Mei 1750'. Van der Chijs 1891a, p. 249-250.

niet aan dat artikel onderworpen zouden zijn. Belanghebbenden moesten in elk afzonderlijk geval de beslissing van het gouvernement vragen en afwachten. De resident van Semarang werd erop gewezen dat testamenten die ter registratie bij de weeskamer werden aangeboden, nog niet van een omslagzegel voorzien hoefden te zijn. Daarvoor gold de termijn van zes maanden, na afloop waarvan de aangifte van de boedel bij de ontvanger der collaterale successiën moest gebeuren en de belasting betaald moest worden. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 7 maart 1822 nr. 32.¹⁴⁰)

J.C. Romswinkel¹⁴¹ en L. Heukevlugt,¹⁴² testamentaire executeuren in de boedel van wijlen de oud-generaal-majoor baron von Lützow,¹⁴³ verzochten de griffier bij de Raad van Justitie te Batavia de landen Perlin,¹⁴⁴ Tjakong en Grinding of Pasar Baroe op naam van de gezamenlijke erfgenamen te doen overschrijven. De griffier wilde dat alleen doen tegen betaling van zeven procent voor 's heren gerechtigheid (recht van overschrijving). De executeuren lieten daarop alleen Grinding of Pasar Baroe overschrijven omdat zij dat land wilden belenen om fondsen te krijgen om het door de boedel verschuldigde collateraal (successiebelasting op vererving van vaste goederen uit een zijlijn) te betalen. Zij meenden dat het betalen van 's heren gerechtigheid als een drukkend bezwaar voor de erfgenamen moest worden beschouwd en verzochten ontheffing daarvan en restitutie van het reeds betaalde. De executeuren voerden aan dat de genoemde landen volgens het testament van Von Lützow tien jaar onder toezicht van de executeuren ten behoeve van de erfgenamen geadministreerd moesten worden en pas daarna mochten worden verkocht. De eigendom ging in die tijd dus nog niet over op de gezamenlijke erfgenamen, maar bleef bij de boedel om pas na tien jaar bij verkoop op een andere eigenaar over te gaan.

De regering vroeg het hooggerechtshof om advies over de vraag of het in andere landen en bijzonder in Nederland billijk en rechtvaardig geacht werd dat van onroerende goederen die door erfenis werden verkregen, zowel het collateraal als 's heren gerechtigheid geheven werd en of er termen waren om de in Indië geldende wetgeving op dit punt te veranderen.

140 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2776.

141 Joost Carel Romswinkel (1772-1846), toen koopman te Batavia.

142 Levinus Heukevlugt (ca. 1770-1837), o.m. oud-hoofdprefect der Molukken en -prefect van Ambon.

143 Balthasar Friedrich Wilhelm von Lützow (1757-1822), genie-officier, laatst generaal-majoor, en landeigenaar.

144 De naam Perlin herinnert aan de herkomst van Von Lützow. Zijn familie had oude banden met het plaatsje Perlin, thans in Amt Lützow-Lübstorf, Kreis Nordwestmecklenburg, in Mecklenburg-Vorpommern.

Het hof formuleerde een uitvoerig advies. Volgens de vroeger in de provincie Holland geldende wetgeving werd de belasting van de 40ste penning onder de naam van 's heren gerechtigheid geheven bij eigendomsovergang van onroerend goed bij verkoop of schenking, maar niet bij versterf. In dat laatste geval waren de erfgenamen onderworpen aan de belasting op de collaterale successie, die gerekend werd de 40ste penning op eigendomsovergang te vervangen. In 1806 werd in Nederland een nieuw belastingstelsel ingevoerd, waarbij in plaats van de 40ste penning een zegelrecht naar evenredigheid van de som werd ingevoerd op akten van transport, cessie en schenking. Zegelrecht werd toen echter niet betaald bij de overschrijvingen die in de voorgeschreven gevallen werden gedaan door de ambtenaren belast met de invordering van de verponding op vertoon van de wettelijk vereiste bewijzen. Tijdens het Franse bestuur werden de eigendomsveranderingen bij verkoop of schenking aan een proportioneel recht van registratie en een zeer gering recht van overschrijving onderworpen, maar de eigendomsveranderingen bij versterf werden toen onderworpen aan een vast recht op het testament en bij successie aan een proportioneel recht op eigendomsovergang van de onroerende goederen en een afzonderlijk proportioneel recht op de eigendomsovergang van de erfgoederen. Anders dan onder het Franse recht kon in Nederlands-Indië de eigendomsovergang na overlijden enige jaren worden uitgesteld. In Indië waren dus nooit bij eigendomsovergang bij versterf gelijktijdig twee belastingen geheven. Daar de belasting van het collateraal niets anders was dan een belasting op de eigendomsovergang bij versterf vond men het onbillijk om daarbovenop nog een belasting op de eigendomsovergang uit andere oorzaak te heffen. De wetgeving in Indië maakte dit onderscheid echter niet. Toen daar in 1791 de belasting op de collaterale successie werd ingevoerd, werden de goederen die aan deze belasting onderworpen waren, niet vrijgesteld van de eerder ingevoerde belasting onder de naam van 's heren gerechtigheid, waaraan elke eigendomsovergang uit welken hoofde ook onderworpen was.¹⁴⁵ Het hof vond het onbillijk en met de verordeningen in Nederland en het recht in strijd wanneer van een zaak wegens een en dezelfde oorzaak twee verschillende belastingen geheven zouden worden. Door de invoering van de belasting op de collaterale successie moest daarom de vroeger bij de overschrijving van onroerende goederen bij versterf geheven 's heren gerechtigheid geacht worden stilzwijgend te zijn vervallen. Het hof leidde

145 Bij resolutie van 4 oktober 1791 werd gearresteerd een Ordonnantie op de generale invoering eener belasting op alle de legaten en collaterale successiën, onder het ressort van de Oost-Indische Compagnie vallende. Van der Chijs 1893, p. 339 e.v.

dit ook af uit de geamplieerde ordonnantie op het recht van collaterale successiën, die het aanvaarden, vervreemden en transporteren van goederen verbood voordat die belasting betaald was.¹⁴⁶ Volgens het hof volgde daar *a contrario* uit dat die goederen ter vrije dispositie van de eigenaar stonden zodra die belasting betaald was. Op grond hiervan adviseerde het hof te verklaren dat de heffing van 's heren gerechtigheid bij de overschrijving van vaste goederen die aan het collateraal onderworpen waren, gehouden moest worden te zijn vervallen door de ordonnantie op het middel van het collateraal. De hoofddirectie van Financiën, ook om advies gevraagd, was het niet met het hof eens.

De regering concludeerde dat volgens de bestaande wetgeving in Indië de eigendomsovergang van onroerende goederen wanneer de eigendom door successie werd verkregen, zowel aan 's heren gerechtigheid als aan het collateraal onderworpen was. Gecombineerd beliepen die belastingen zeventien percent. In Nederland was bij eigendomsoverdracht van vaste goederen bij successie altijd maar één belasting geheven die echter nooit meer dan tien percent had bedragen. Daarom kon niet ontkend worden dat de in Nederlands-Indië geheven belastingen voor erfgenamen in vergelijking met die in Nederland drukkend waren. Er waren dus wel termen om het middel van 's heren gerechtigheid bij overgang van eigendom van onroerend goed bij successie niet meer te heffen en de boedel van Von Lützow daar dadelijk van te laten profiteren.

De regering besloot dat voortaan de onroerende goederen waarvan de eigendom werd verkregen door successie en die vielen onder de ordonnantie op het recht van successie en waarvoor dit recht was betaald, ter griffie van de raden van justitie op naam der nieuwe eigenaren zouden worden overgeschreven zonder heffing van 's heren gerechtigheid. De nieuwe eigenaren konden volstaan met het betalen van de gewone akte- en zegelgelden. Voorts werd bij dispositie op het rekwest het effect van deze maatregel toegekend aan de boedel in kwestie. Dit betekende dat de onroerende goederen van

146 Bij resolutie van 3 lentemaand 1810 werd ingevoerd een Belasting op legaten en collaterale successiën van Chinezen, Mooren, Mahomedanen en andere inlanders, geene Javanen zijnde, ten behoeve van de onchristen hospitalen, waarvan artikel 36 luidde: 'Geene notarissen, beambtschrijvers of andere personen, tot het passeren van actens gequalificeerd, zullen mogen staan over scheidingen, deelingen, transporten of alienatiën van boedels of goederen, dit middel subject, tenzij hun alvorens bij quitantie van den collecteur gebleken zij, dat de betaling van dit middel geschied is, op poene, van contrarie doende, aansprakelijk te zijn voor het bedragen van dien en daarenboven te verbeuren voor de eerste maal een honderd rijksdaalders, voor de tweede maal twee honderd rijksdaalders en voor de derde maal drie honderd rijksdaalders en bovendien een arbitraire correctie.'

die boedel waarvan de eigendom was overgegaan op de gezamenlijke erfgenamen, bij overschrijving ontheven zouden zijn van 's heren gerechtigheid. Wat al betaald was, zou aan de verzoekers worden terugbetaald. (Resoluties Gouverneur-Generaal in rade 11 februari, 11 maart en 21 oktober 1823 nrs. 29, 41 en 28.¹⁴⁷)

Brieven van legitimatie

In de onderzochte periode werden geregeld verzoeken om brieven van legitimatie aan de Hoge Regering gedaan. Onwettig geboren kinderen, kinderen dus van wie de ouders niet gehuwd waren, konden onder bepaalde voorwaarden niet alleen door huwelijk van de ouders, maar ook door gunst van de overheid gewettigd worden. In het laatste geval werden als bewijs van de gunstverlening brieven van wettiging of legitimatie afgegeven. Op deze wijze gewettigde kinderen werden in beginsel met wettige kinderen gelijkgesteld. Wettiging door brieven van legitimatie gold wat de erfopvolging betreft, echter niet ten nadele van wettige kinderen die ten tijde van het verlenen van de gunst in leven waren.¹⁴⁸

De verzoeken om deze vorm van wettiging werden steeds aan het hoog-gerechtshof voor advies voorgelegd. De resoluties daarop geven meestal geen inzicht in de adviezen van het hof. Slechts bij een beperkt aantal gevallen is dat wel het geval. Ik laat enkele daarvan volgen.

Andries de Wilde en Christoffel de Wilde, die zich gewoonlijk Steitz de Wilde noemde,¹⁴⁹ verzochten brieven van legitimatie, Andries voor drie dochttertjes verwekt bij de Javaanse vrouwen Keijsem en Mawar en Christoffel voor een zoontje verwekt bij de inlandse christenvrouw Wilhelmina de Klerk. Het hof stelde vast dat de verzoekers na indiening van het rekwest met de kinderen naar Nederland waren vertrokken. Zij bevonden zich daardoor buiten de rechtsmacht van de gouverneur-generaal en daarom oordeelde het hof dat voorlopig geen besluit kon worden genomen. De regering hield de rekwesten in advies. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 11 februari 1820 nr. 26.¹⁵⁰)

¹⁴⁷ NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2778 en 2780.

¹⁴⁸ Zie voor deze rechtsfiguur Hugo de Groot, *Inleidinge tot de Hollandsche rechts-geleerdheid*, I.12.9, en *Ontwerp van het Burgerlijk Wetboek voor het Koninkrijk der Nederlanden, aan de Staten-Generaal aangeboden den 22sten november 1820*, Leiden: Van Leeuwen 1864.

¹⁴⁹ Andries de Wilde (1781-1865) en zijn broer Christoffel Steitz de Wilde (1784-1860) waren eigenaren van het – enorme – land Soekaboemi in de Preanger Regentschappen. De laatste was ook schilder en tekenaar.

¹⁵⁰ NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2772.

Cornelis Henri Klein¹⁵¹ te Semarang verzocht voor acht kinderen in onecht verwekt bij de ongehuwde Chinese vrouw Sie Poenjo of Sie Poengoe brieven van legitimatie. De kinderen waren vóór zijn huwelijk met zijn echtgenote, eerder weduwe Blanck, geboren. De echtgenote ondersteunde het verzoek. Volgens het afwijzende advies van het hof had Klein tijdens zijn huwelijk twee kinderen bij zijn echtgenote verwekt, die nog in leven waren. Deze wettige kinderen mochten wat hun versterfrecht van hun vader betrof, niet benadeeld worden. Brieven van wettiging konden weliswaar geclausuleerd worden verleend, maar het hof vond het gevaarlijk dat te doen wanneer de bezwaren die de clausule zou moeten ondervangen, op het moment van verlening reeds bestonden. De regering vroeg het hof daarop om een nadere beschouwing over de vraag of het in leven zijn van wettige kinderen van een verzoeker om legitimatie van eerder verwekte onechte kinderen meer reden tot weigering zou moeten opleveren dan wanneer het verzoek werd gedaan door iemand die wel reeds gehuwd was maar nog geen wettige kinderen in leven had. Het hof voldeed met een wat inhoud betreft onbekend advies aan het verzoek en daarop werden de acht onechte kinderen gelegitimeerd. In zijn advies had het hof gerefereerd aan de clausule 'behoudelijk dat hij niet zal succederen in de goederen van eenigen zijner vrienden of magen die in de legitimatie niet zullen hebben geconsenteerd, ook niet in eenige goederen waartoe al bereids bij anderen regt verkregen mogt wezen', die voorkwam in het formulier voor brieven van legitimatie vastgesteld bij resolutie van de Staten van Holland van 14 februari 1669. (Resoluties Gouverneur-Generaal in rade 26 januari en 7 maart 1822 en 7 oktober 1825 nrs. 25, 44 en 8.¹⁵²)

De gepensioneerde ritmeester J.G. Wentges te Semarang verzocht brieven van legitimatie voor een onechte dochter en twee dito zonen. Het hof vernam uit een bij de Raad van Justitie te Semarang opgevraagd bericht dat de dochter geboren was vóór verzoekers huwelijk met zijn overleden huisvrouw Margaretha Menis. De twee zonen waren echter staande dat huwelijk geboren en dus bastaarden, die volgens de wet het voorrecht van legitimatie niet mochten genieten. Conform het advies verleende de regering aan de dochter brieven van wettiging, maar wees het verzoek voor wat de zonen betreft af. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 8 oktober 1822 nr. 24.¹⁵³)

151 Cornelis Henricus Klein (1764/65-1828), koopman te Semarang.

152 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2776.

153 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2777.

F.E. Feldschau¹⁵⁴ verzocht om legitimatie bij zijn aanstaande huwelijk met de Chinese vrouw Sijok, die tot het christendom zou overgaan, van twee bij een andere vrouw buiten echt verwekte kinderen. De aanstaande echtgenote was daarmee akkoord. Het hof wees erop dat de kinderen niet *per subsequens matrimonium*¹⁵⁵ gelegitimeerd konden worden omdat de aanstaande vrouw niet de moeder van de kinderen was en dat onderzocht moest worden of er termen waren voor een *legitimatio per rescriptum principis*¹⁵⁶ als Feldschau daarom zou vragen. De regering vroeg daarop aan het hof te berichten of er termen waren om brieven van wettiging te verlenen hoewel daartoe nog geen verzoek was gedaan. Het advies luidde dat dat *ex plenitudine potestatis*¹⁵⁷ mogelijk was en brieven van legitimatie werden verleend. (Resoluties Gouverneur-Generaal in rade 3 juni en 1 juli 1823 nrs. 30 en 50.¹⁵⁸)

Christiaan Swalue¹⁵⁹ verzocht om brieven van legitimatie voor vier kinderen die hij bij wijlen de Javaanse vrouw Johanna had verwekt nadat hij in 1813 was gesepareerd van zijn vrouw H.S.A. Bonsema, weduwe Liedermooij. Deze laatste was in 1820 naar Europa vertrokken en hij had sindsdien niets meer van haar vernomen. In het huwelijk waren geen kinderen verwekt. Het hof merkte op dat Swalue ondanks de separatie nog steeds door de huwelijksband met zijn huisvrouw verbonden was en dat de kinderen dus in overspel waren gewonnen. Dergelijke kinderen konden volgens de bestaande wetten alleen in zeer bijzondere en dringende gevallen worden gewettigd. In dit geval was daar geen reden toe want Swalue kon de onwettige kinderen ook zonder legitimatie bij testament als zijn erfgenamen benoemen omdat hij geen wettelijke erfgenamen had. Legitimatie zou een publiek en wettelijk bewijs inhouden van het door hem gepleegde overspel en zou als een dadelijke belediging van zijn huisvrouw voor haar een gefundeerde actie tot echtscheiding opleveren. Het verzoek werd afgewezen. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 25 januari 1825 nr. 35.¹⁶⁰)

J.A. Dezentjé¹⁶¹ had drie kinderen in onecht verwekt bij de Chinese vrouw Teijntje of Feijntje en verzocht voor hen brieven van legitimatie. Het hof om

154 Friedrich Ernst Feldschau (??-1828), opziener op de landen van baron von Lützow.

155 Latijn: bij opvolgend huwelijk.

156 Latijn: wettiging bij besluit van de vorst.

157 Latijn: uit de volheid van de opperste macht.

158 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv nrs. 2778 en 2779.

159 Christiaan Swalue (ca. 1770-1831), bezitter van het land Kedong Allang, residentie Buitenzorg.

160 GG i.r. 25 jan. 1825 nr. 35, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2787.

161 Johannes Augustinus Dezentjé (1797-1839), invloedrijk landhuurder-cultuurondernemer in de Vorstenlanden op Java.

advies gevraagd vroeg inlichtingen bij de resident van Soerakarta. Daaruit bleek dat Dezentjé vroeger gehuwd was geweest met Johanna Dorothea Boode die in 1816 was overleden. Uit het huwelijk was een dochter geboren die nog in leven was. Het hof adviseerde het verzoek af te wijzen omdat de wettige dochter een verkregen recht op een deel van Dezentjé's eventuele nalatenschap had en zij daarin door de gevraagde legitimatie benadeeld zou worden.

De gouverneur-generaal liet daarop aan de president van het hof vragen of die benadeling voorkomen zou kunnen worden door de legitimatie toe te staan onder de clause, die het hof eerder had genoemd in zijn advies over het hiervoor genoemde legitimatieverzoek van C.H. Klein. Volgens de president waarborgde de clause in dit geval het recht van de wettige dochter onvoldoende omdat zij minderjarig was. De bepaling bracht immers mee dat degenen die door wettige geboorte een onbetwistbaar recht van erven hadden verkregen, al of niet zouden kunnen instemmen met het medeërven van gelegitimeerden. Dat leverde geen bezwaren op wanneer de wettige erfgenamen ten tijde van de legitimatie meerderjarig waren, maar wanneer Dezentjé vóór de meerderjarigheid van zijn echte dochter overleed, zou de clause voor haar waardeloos zijn of zou de erfenis tot haar meerderjarigheid moeten worden aangehouden omdat zijzelf noch haar voogd namens haar tijdens haar minderjarigheid toestemming zou kunnen geven. Zo'n aanhouding zou voor de dochter groot nadeel kunnen opleveren.

De regering vroeg daarop aan het hof advies hoe de brieven van wettiging voor de drie onechte kinderen moesten luiden om te bereiken dat alleen het aan hun geboorte klevende gebrek zou worden weggenomen. Het hof zond daarop een algemeen concept van brieven van legitimatie voor dit soort gevallen in, dat de regering goedkeurde en vaststelde. Ook werd bepaald dat het tot dan toe gebruikte formulier van de brieven van legitimatie, waarin aan gelegitimeerden tevens werd toegestaan om als wettige personen van hun vader of moeder te erven, werd gehandhaafd. Aan de drie onechte kinderen van Dezentjé werden brieven van wettiging volgens het concept van het hof uitgereikt. (Resoluties Gouverneur-Generaal in rade 7 oktober en 15 november 1825 nrs. 8 en 3.¹⁶²)

Venia ætatis

Slechts enkele resoluties op verzoeken tot verlening van *venia ætatis* of handlichting werden gevonden. In één daarvan werd inzicht in het advies

162 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2790 en 2791.

van het hooggerechtshof gegeven. Het ging om een verzoek van Jacob Eliza Doornik¹⁶³ om meerderjarigverklaring van zijn zoon Johannes om hem in staat te stellen koopman te worden. Het hof adviseerde negatief omdat Johannes pas zeventien jaar oud was en er tot dan toe nog nooit brieven van *venia ætatis* aan jongelingen van nog geen twintig jaar waren verleend. De Hoge Regering wees het verzoek om die reden af. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 16 december 1819 nr. 24.¹⁶⁴)

3.5.4.2 *Andere adviesaanvragen*

Hierna volgt een aantal resoluties van de Indische regering waaraan niet-verplichte adviezen van het hooggerechtshof (mede) ten grondslag lagen. Ook deze resoluties zijn gekozen omdat daarin de inhoud van de adviezen van het hof is weergegeven en zij daar dus inzicht in geven. Eerst volgen resoluties over rechtsbedeling en rechtspraak, daarna komen resoluties over regelgeving aan de orde.

Rechtspraak

Naar aanleiding van een bericht van het lid van de Raad van Justitie te Semarang mr. R.A. Pauw¹⁶⁵ over de verwaarloosde staat van de burgerjustitie in Semarang en wanorde op de griffie van dat college vroeg de gouverneur-generaal advies van het hooggerechtshof. Het hof bevestigde de berichten van Pauw en adviseerde aan de Raad van Justitie het ongenoegen van de regering te betuigen en president en leden tot eensgezindheid en samenwerking aan te sporen. Verder zou de eerste gezworen klerk Lambertus Verstege¹⁶⁶ nadat hij de achterstand en wanorde ter griffie had verholpen, vervangen moeten worden door de klerk bij de protocollenkamer¹⁶⁷ Roos van Raadshoven¹⁶⁸. Hierop stuurde de gouverneur-generaal procureur-generaal Merkus voor onderzoek naar Semarang. Op grond van diens rapport greep de regering verder in dan het hof had voorgesteld. Aan de president Van Zitter,¹⁶⁹ die oud en ziekelijk was, werd het lid Pauw als tijdelijke

163 Jacob Eliza Doornik (1777-1837), medicinae doctor, toen chirurgijn-majoor te Weltevreden.

164 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2771.

165 Mr. Reinier Adriaan Pauw (1783-1837), was na zijn rechterschap bij de Raad van Justitie te Semarang van 7 maart 1822 tot 12 december 1826 president van de Raad van Justitie te Soerabaja.

166 Lambertus Verstege, elders Versteeg, (1786-1835).

167 De protocollenkamer was de kamer in het gebouw van de Raad van Justitie waar de registers der koop- en eigendomsoverdrachtsbrieven enz. van onroerend goed bewaard en bijgehouden werden. De griffiers van de raden van justitie waren met het bijhouden daarvan belast. Instructie Raden van Justitie, art. 97 e.v. Ook de notariële protocollen werden daar bewaard.

168 Johannes Nicolaas Roos van Raadshoven (ca. 1791-1823).

169 Benedictus Lambertus van Zitter (1750/51-1822).

vice-president toegevoegd. Verstege, die wegens verregaand plichtsverzuim geen nieuwe functie verdiende, kreeg ontslag en in zijn plaats werd Roos van Raadshoven aangesteld. Verder werd aan de Raad van Justitie meegedeeld dat de regering met leedwezen kennis had genomen van de slechte en verwaarloosde staat van de griffie en president en raden werd opgedragen volgens de instructie van het college de nodige maatregelen te nemen. Zij moesten alle persoonlijke opvattingen ter zijde stellen en in het belang van het aanzien van het college en de justitie alles doen om hun eensgezindheid te bewaren en te bevorderen. (Besluit Gouverneur-Generaal 18 januari 1820 nr. 13 en resolutie Gouverneur-Generaal in rade 9 mei 1820 nr. 4.¹⁷⁰)

De Raad van Justitie te Semarang schorste de postulerend procureur C.J. de Pecker¹⁷¹ voor vier weken omdat hij om de rechter te misleiden een geroeyeerde zaak voor de tweede keer op de rol had aangebracht. Een postulerend procureur was een procureur bij een lagere rechtbank die de advocatuur in zekere mate beoefende, met name door te pleiten.¹⁷² De Pecker verzocht de regering die beschikking af te keuren onder verklaring dat er geen termen voor zo'n besluit waren.

Volgens het hooggerechtshof, dat om advies werd gevraagd, had De Pecker wel verkeerd gehandeld, maar was niet gebleken dat hij dat deed om de Raad van Justitie te misleiden. Volgens De Pecker zou de vice-president Pauw aan zijn principaal aangeraden hebben de zaak weer op de rol te laten zetten, maar deze ontkende dat. Het hof meende dat de raad zijn beschikking niet zonder drift genomen had en De Pecker wat streng had gestraft, maar afkeuring van de beschikking was in het belang van de dienst niet wenselijk. Het hof vond het vreemd dat de vice-president het bericht met inlichtingen dat het hof over de gang van zaken aan de Raad van Justitie had gevraagd, had getekend. Deze was immers betrokkene. Hij had zich uit kiesheid van alle beraadslagingen moeten hebben onthouden. Het hof maakte deze aanmerking met het doel dat de regering ermee rekening zou houden.

De regering wees De Peckers verzoek af en gaf tevens aan de Raad van Justitie te kennen dat deze zaak niet met bedaardheid was behandeld en dat was wel nodig geweest omdat een straf werd opgelegd voor een belediging die aan de raad zelf was aangedaan. De kiesheid, het sieraad van het rechtersambt, had de vice-president moeten weerhouden aan de beraadslagingen over deze zaak deel te nemen en hij had in elk geval het

170 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2452 en 2772.

171 Cornelis Johannes de Pecker (1795-1827), procureur te Semarang.

172 Postuleren: pleiten voor een gerecht. *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, onder postulant en postuleren.

officiële bericht daarover niet moeten ondertekenen om op zijn minst de schijn van partijdigheid te vermijden.

Mogelijk ging het hier om een zogenaamde zaak van korte behandeling, die strekte om middels een korte procedure betaling van bepaalde geldsommen, belastingen of onbetaalde wissels te verkrijgen of ontruiming van verhuurd onroerend goed. Verscheen in zo'n zaak op de dienende dag geen der partijen, dan werd het er voor gehouden dat geen dagvaarding was uitgebracht en werd de zaak ten koste van de aanbrengrer van de rol geroyeerd.¹⁷³ (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 19 februari 1822 nr. 35.¹⁷⁴)

De resident van Soerakarta (Vorstenlanden, Midden-Java) vernam na ontvangst van het fiat executie op een doodvonnis tegen de Javaan Prodongso dat de doodstraf in het gebied van Soerakarta nog steeds geschiedde door doorsteking met een kris. De kris was van ouds het gewone wapen van de Javaan: een dolk met plat, aan beide zijden snijdend, slangvormig lemmet.¹⁷⁵ De resident meende dat de doodstraf in het gebied van Soerakarta wellicht door ophanging aan een galg moest worden geëxecuteerd net als bij alle gouvernementsonderdanen en hij besprak dat met de soesoehoenan. Deze verklaarde dat hijzelf de doodstraf door middel van een kris niet durfde te veranderen omdat dat een landsgebruik of *adat negeri* was, maar hij had er niets tegen als het gouvernement zou bepalen dat de doodstraf door middel van ophanging aan een galg zou geschieden. Op verzoek van de resident schortte de soesoehoenan de executie van Prodongso op in afwachting de beslissing van de gouverneur-generaal.

Het hof adviseerde met de procureur-generaal de doodstraf in het gebied van Soerakarta met een kris te doen vervangen door de straf van ophanging aan een galg. De regering echter overwoog dat de doodstraf door middel van een kris in het gebied van de soesoehoenan een landsgebruik van zodanig oude herkomst was en in de wetten omtrent de rechtspleging zodanig geheiligd dat de soesoehoenan zich niet bevoegd achtte daar verandering in aan te brengen. De bevolking was zo aan dit gebruik gehecht dat afschaffing bezwaar zou kunnen oproepen tegen de bemoeienis van het gouvernement met zaken die tot dan toe volgens de oude wetten en gebruiken van het land aan de vorst overgelaten waren geweest. Daarom was niet al eerder bij de afschaffing van de wreedaardige straffen in de Javaanse rechtspleging de doodstraf bij krossing vervangen door een andere doodstraf. Vooral in

173 Reglement op de Manier van procederen in civile zaken, voor het Hooge Geregtschhof van, en de Raden van Justitie in Nederlandsch Indië, art. 311 e.v.

174 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2776.

175 Mingaar e.a. 2005, p. 291.

de ogen van de Javaan, wiens eerbied voor de kris minstens even groot als onveranderlijk was, kon de doodstraf met de kris zoals die werd uitgeoefend, niet als wreed worden gekwalificeerd en geen openbare aanstoot geven.

De regering besloot daarom aan de resident te kennen te geven dat vooralsnog geen termen waren gevonden om in de verordeningen en landsgebruiken van het rijk van Soerakarta over de uitoefening van de doodstraf door krissing enige verandering aan te brengen. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 25 maart 1823 nr. 17.¹⁷⁶)

De ommegaande rechter in de Westerafdeling wilde een zaak van gifmenging in de residentie Krawang (West-Java) niet afdoen omdat een der beschuldigten de christelijke godsdienst beled en deze daarom beschouwd moest worden gelijk te staan met een afstammeling van Europeanen. Afstammelingen van Europeanen werden niet voor de ommegaande rechter, maar voor de Raad van Justitie geroepen. De resident van Krawang meldde dit aan de procureur-generaal, die de Hoge Regering op de hoogte stelde. De procureur-generaal meende dat een christen niet voor een mohammedaanse of inlandse rechtbank terecht behoorde te staan en had daarover de opinie van het hooggerechtshof gevraagd. Het hof had echter geantwoord dat het volgens een aangenomen stelregel aan de procureur-generaal geen uitleg van de wetgeving kon geven en het had hem naar de regering verwezen om daar inlichtingen te vragen. De procureur-generaal verzocht daarop aan de regering om een beslissing, waarna het hof om advies gevraagd werd.

Het advies hield in dat het hof het geheel met de procureur-generaal eens was dat een belijder van de christelijke godsdienst niet voor een inlandse rechtbank terecht kon staan. Het hof meende dat onder de woorden 'en andere personen, behorende tot de Indische volkeren' in artikel 99 van het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander* verstaan moesten worden alle andere personen die niet tot het christendom behoorden. Als dat niet zo zou zijn, zouden die immers als Europeanen moeten worden beschouwd. Volgens het hof was het niet nodig dat de regering een interpretatie van artikel 99 zou geven. Volstaan kon worden met de mededeling dat volgens de geest van dat artikel en van de bestaande wetten in het algemeen christenen niet voor een inlandse rechtbank terecht konden staan en dat uit alles bleek dat het onderscheid, dat toentertijd werd gemaakt tussen Europeanen en personen behorend tot de Indische natien, in de plaats was gekomen van het vroegere, eenvoudige onderscheid tussen christenen en 'onchristenen'.

176 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2778.

De regering was het daar geheel mee eens, maar achtte geen termen aanwezig voor een dispositie van haar kant. Zij achtte het hof op basis van artikel 57, paragraaf 2, van zijn instructie bevoegd aan de procureur-generaal bij wijze van rechterlijke interpretatie de door hem gevraagde inlichtingen mede te delen.¹⁷⁷ (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 23 september 1823 nr. 6.¹⁷⁸)

De Hoge Regering had een schorsing van de resident van Hila (aan de noordkust van het eiland Amboina of Ambon, Molukken) mr. P.J.L. Reijke¹⁷⁹ opgeheven en de gouverneur der Molukse Eilanden moest daar uitvoering aan geven. Voordat hij daartoe was overgegaan, had de gouverneur vernomen dat Reijke beschuldigd werd van zo ernstige falsiteit, knevelarij en bedrog dat hij in rechte moest worden vervolgd. Volgens artikel 66 van de instructie voor het hooggerechtshof moest Reijke als resident terecht staan voor het hof in Batavia. Dat zou echter veel moeilijkheden opleveren, vooral omdat inlandse getuigen, speciaal regenten van de kust van Hila, in Batavia moesten worden gehoord. Deze getuigen zouden er moeilijk van te overtuigen zijn dat hun verblijf buiten hun geboorteland slechts tijdelijk zou zijn en onder hun onderhorigen zou onrust kunnen ontstaan. Daarom had de gouverneur onderzocht of in dit geval van de letter van de wet kon worden afgeweken en deze zaak op Amboina kon worden afgedaan. Volgens de gouverneur zou Reijke wel voor de Raad van Justitie te Amboina kunnen terechtstaan omdat het woord 'residenten' in artikel 66 alleen zou slaan op hoofden van administratie en de resident van Hila onder de gouverneur der Molukken slechts met een klein deel van de administratie belast was. Reijke was daarom nog niet naar Batavia opgezonden. De gouverneur vroeg de regering in dezen om een beslissing en ook om het krachtens artikel 68 van de instructie vereiste besluit om Reijke te vervolgen.¹⁸⁰

177 *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander*, art. 99, luidde: 'De Landraden zullen kennis nemen van alle misdaden door Inlanders, Chinezen en andere personen, behorende tot de Indische volkeren, in de residentie gepleegd, met uitzondering van [etc].' Instructie Hooggerechtshof, art. 57, tweede volzin, luidde: 'En zal het Hof ook kennis nemen van alle geschillen, welke over de jurisdictie tusschen den eenen en anderen regter ontstaan, om daaromtrent uitspraak te doen en de zaak te verwijzen aan den bevoegd geoordeelden regter, om daarbij te verblijven.'

178 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2779.

179 Mr. Pierre Jean Louis Reijke (1762-1837).

180 Instructie Hooggerechtshof, art. 66, luidde: 'Het Hof neemt voorts, ter eerster instantie, kennis van alle misdrijven, door Gouverneurs, Residenten, Opperhoofden, Gezaghebbers en verdere hoofden van administratie, gedurende hunne bediening bedreven', en art. 68: 'Waar tevens over misbruik van gezag, knevelarijen en andere dergelijke onregtvaardigheden tegen voornoemde ambtenaren klagten ontstaan, zullen dezelve bij het Hooge Gerechtshof niet ingebracht of ter

De regering vroeg het hooggerechtshof om advies en het hof op zijn beurt aan de procureur-generaal. Die vond artikel 66 duidelijk en niet voor tweeërlei uitleg vatbaar. Reijke had als resident van Hila recht op het *forum privilegiatum*,¹⁸¹ maar de bezwaren van de gouverneur waren evident en daarom was het wenselijk dat de regering de moeilijkheden zou wegnemen. Het hof zelf kon zich hier niet definitief over uitlaten omdat het daardoor misschien vooruit zou moeten lopen op een zaak die het eventueel moest berechten. Wel vond het hof het standpunt van de gouverneur aannemelijk en adviseerde te berusten in diens verrichtingen en hem te machtigen de stukken in handen van de fiscaal te Amboina te stellen om in deze zaak zijn ambt te betrachten. Dat zou alleen anders zijn wanneer het gouvernement naar aanleiding van de te verwachten moeilijkheden een algemene wetgeving zou vaststellen waarin de residenten die onder de gouverneurs der Molukse Eilanden, van Makassar en van Malakka vielen, zouden moeten worden beschouwd als de assistent-residenten op Java, zodat zij niet onder artikel 66 vielen.

De regering vroeg vervolgens nader advies van het hof op de vraag of in dit speciale geval, gezien de omstandigheden opgesomd door de gouverneur, de instructie van de procedures tegen Reijke door de Raad van Justitie te Amboina zou kunnen worden gedaan. Vervolgens zou dan, na verzending van de stukken en de beschuldigde, de berechting in Batavia door het hof kunnen plaatsvinden.

Het hof deelde, na de procureur-generaal weer gehoord te hebben, mee dat het niet in positieve zin kon antwoorden. Volgens de artikelen 50 en 51 van het provisioneel *Reglement op de Criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshofen de Raden van Justitie* konden door commissarissen uit de Raad van Justitie te Amboina wel preparatoire informaties in deze zaak worden genomen, maar zodra deze op de openbare zitting, waar alle criminele zaken moesten worden afgedaan, zou komen, moesten de beklaagde en de getuigen voor en tegen door het hof worden gehoord.¹⁸² Dat kon nooit aan de

afdoening worden aangenomen, dan krachtens een besluit van den Gouverneur Generaal in Rade, waarbij de Procureur Generaal tot de vervolging mag worden gelast, blijvende hij niettemin gehouden, *ex-officio* des aangaande alle opsporingen te doen.'

181 Latijn: bevoorkeurde rechtsinstantie.

182 *Reglement op de Criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshofen de Raden van Justitie*, art. 50, luidde: 'Indien de getuigen, ofschoon niet buiten het regtsgebied der regtbank, onder eene afgelegene residentie wonen, zullen zij daartoe in gelijker voege den Resident de noodige aanschrijving doen, ten einde deze hen, naar aanleiding der ontvangen inlichtingen, ondervrage en hoore, met in achtneming van de daaromtrent gemaakte voorschriften dezer wet', en art. 51: 'Zoodanige aangeschreven Regter of Resident zal de ingewonne verklaringen en andere

beklaagde worden geweigerd. Daarom vroeg het hof alsnog een beslissing op de vraag of Reijke behoorde tot de hoofden van administratie die rauwelijks voor het hof moesten terecht staan. Daarna kon worden vastgesteld of de zaak voor de Raad van Justitie te Amboina of voor het hof moest worden afgedaan. In dat laatste geval was overkomst van de beklaagde met alle getuigen naar Batavia onvermijdelijk.

Gezien de bijna onoverkomelijke moeilijkheden die zich dan zouden opdoen, gaf het hof in overweging om in dat geval de gouverneur der Molukken opdracht te geven de Raad van Justitie te Amboina uit te nodigen om Reijke voor de volle raad te laten verschijnen en hem de vraag voor te leggen of hij bezwaar zou hebben tegen berechting voor de Raad van Justitie indien het vonnis bij veroordeling onderworpen zou zijn aan een revisie door het hooggerechtshof gelijk aan die waaraan de veroordelende vonnissen van de raden van justitie op Java onderworpen waren, en het hooggerechtshof gemachtigd zou worden om, anders dan bij de revisie van veroordelende vonnissen van de raden van justitie op Java, over de merites van de zaak zelf te oordelen en op het vonnis bij arrest naar bevind van zaken recht te spreken, met bepaling dat het vonnis van de Raad van Justitie niet zou worden geëxecuteerd dan nadat het hof uitspraak had gedaan. Bij de revisie van vonnissen van de raden van justitie op Java was het hof immers alleen belast met het algemeen toezicht op de administratie der justitie en ging het alleen na of er in een zaak behoorlijk geprocedeerd was. Het hof ging ervan uit dat Reijke hier wel in zou toestemmen omdat hij zowel bij berechting door hof als door Raad van Justitie te Amboina door maar één instantie berecht kon worden. De Raad van Justitie te Amboina kon zich door zo'n maatregel van de regering niet bezwaard achten omdat Reijke in dat geval beschouwd kon worden niet aan de rechtspraak van de raad, maar aan die van het hof onderworpen te zijn.

De regering was van mening dat de zaak van Reijke niet viel onder de geschillen tussen de politieke en rechterlijke colleges of ambtenaren en tussen de civiele en militaire colleges van justitie, over de bevoegdheid van de eene of de andere, zodat artikel 57 van de instructie van het hof niet van toepassing was.¹⁸³ Ook meende de regering dat zij geen legislatieve wetsinterpretatie kon geven in een reeds aanhangige zaak zolang de rechter

mogelijk te bekomen informatiën, behoorlijk gesloten en gezegeld, ten spoedigste verzenden aan de Commissarissen, van wie zij de aanschrijving hebben ontvangen'.

183 Instructie Hooggerechtshof, art. 57, laatste zin, luidde: 'Doch in geschillen, tusschen de politieke en regterlijke collegiën of ambtenaren, alsmede tusschen de civile en militaire collegiën van justitie, over des eenen of anderen bevoegdheid tot afdoening der zaak gerezen, zal door den Gouverneur Generaal in Rade de uitspraak geschieden'.

niet stelling had verklaard dat de wet niet voor rechterlijke interpretatie vatbaar was. Voorts konden de moeilijkheden die misschien voor het bestuur zouden ontstaan door correcte toepassing van de wet, voor de regering niet voldoende grond opleveren om aan die wet een voor de beklaagde nadelige uitleg te geven door hem bij een bestuurlijke maatregel aan een andere rechtsdwang te onderwerpen dan hem door de wet was toegekend. Ten slotte wilde de regering Reijke niet voor de door het hof geformuleerde keus stellen. De reden was dat het *forum privilegiatum* van artikel 66 van de instructie van het hof was ingesteld zowel in het algemeen belang als in het belang van de beschuldigde, met het doel om met meer zekerheid de ongerechtigheden te beteugelen die anders door ambtenaren met zeker gezag bekleed wellicht ongestraft gepleegd zouden kunnen worden. Deze ambtenaren zouden misschien niet vrijwillig afstand doen van het *forum privilegiatum*. Ook wilde de regering Reijke niet voor die keus stellen. Zij vond het strijdig met de waardigheid van het gouvernement en van de justitie om de uitslag van het door het hof voorgestelde middel om van de problemen af te komen te laten afhangen van de goed- of afkeuring van de beschuldigde.

Op grond van dit alles besloot de regering de verzoeken van het hooggerechtshof van de hand te wijzen en alle stukken betreffende Reijke's zaak in handen van de procureur-generaal te stellen om daaromtrent zijn ambt en plicht te betrachten. Het hooggerechtshof werd wel uitgenodigd om, indien deze zaak voor het hof aanhangig mocht worden en de zaak eventueel bij ordonnantie naar een openbare terechtzitting van het hof moest worden verwezen en het daarbij ernstige 'politieke bedenkingen of andere gewichtige bezwaren' zou tegenkomen, aan zijn ordonnantie geen executie te geven voordat de Hoge Regering over die bedenkingen en bezwaren een beslissing had genomen.¹⁸⁴ (Resoluties Gouverneur-Generaal in rade 12 augustus en 23 september 1823 nrs. 16 en 15.¹⁸⁵)

De landraad op het eiland Baviaan (Poeloe Bawean ten noorden van Soerabaja) veroordeelde de inlander Sabudien wegens verkrachting van een meisje van negen jaar tot een onbekende straf. Het hof corrigeerde het vonnis in revisie tot 50 rotingslagen en tien jaar kettingslag met bannissement en vroeg de gouverneur-generaal de plaats van verbanning aan te wijzen.

¹⁸⁴ Zie voor een andere strafzaak, waarin het horen van getuigen door het hooggerechtshof in een zaak tegen een resident op grond van artikel 66 van de instructie problemen dreigde op te leveren, de zaak tegen de resident Van Prehn uit 1820. Hier werden deze ondervangen door het hof de zaak niet in Batavia, maar in Semarang te laten afdoen. Briët 2012, p. 30-31.

¹⁸⁵ GG i.r. 12 aug. 1823 nr. 16 en 23 sept. 1823 nr. 15, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv. nr. 2779.

De stukken gingen naar het hof terug om opheldering over de vraag of de landraad wel wettig samengesteld was geweest, en zo ja, of er termen waren de straf te verzachten omdat de leden van de landraad die tegen een straf van 150 rotingslagen hadden gestemd, geen tien maar vijf jaar kettingslag voldoende hadden geoordeeld.

Het hooggerechtshof meldde op grond van een door de procureur-generaal overgelegd bericht van de resident van Grisee (Oost-Java), tot wiens ressort Baviaan kennelijk behoorde, dat bij de samenstelling van de landraad artikel 96 van het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander* niet was nagekomen omdat de landraad samengesteld was geweest uit de resident, de regent van Baviaan en twee inlandse hoofden die niet door de gouverneur-generaal, maar door de resident waren benoemd.¹⁸⁶ Het hof had niet verwacht dat de resident genoemd artikel niet was nagekomen en merkte op dat het van de onbevoegdheid niet op de hoogte kon zijn omdat het nooit van de benoemingen door het gouvernement van leden van de landraden bericht kreeg. Het vroeg zich echter af of vernietiging van het vonnis door het gouvernement wegens onbevoegdheid wel in het belang van de dienst was en of het niet beter was te berusten in het arrest van het hof omdat het vonnis in revisie al verzacht was. De veroordeelde had zich blijkens de stukken bij herhaling aan verkrachting schuldig gemaakt, waardoor de straf door het hof opgelegd niet als te zwaar kon worden aangemerkt. In Nederland werden voor verkrachting volgens de daar nog bestaande wetgeving geseling, brandmerk en tien jaar tuchthuisstraf opgelegd. Het hof adviseerde dat bij het arrest zou worden berust met bepaling alsnog van de plaats van bannissement.

De regering stelde vast dat de landraad onwettig samengesteld was geweest en zijn handelingen daarom vernietigd zouden kunnen worden, maar achtte vernietiging van het vonnis onder de bestaande omstandigheden onraadzaam omdat de bevolking van Baviaan daarna de rechtbanken niet meer zou vertrouwen, ook als die in het vervolg wel volgens de wet zouden zijn samengesteld. Zij wees Bangka als plaats van verbanning aan. Aan de resident werd meegedeeld dat het houden van een landraad op Baviaan

¹⁸⁶ *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander*, art. 96, luidde: 'De Landraad zal bestaan uit den Resident, of, bij ziekte dan wel noodzakelijke afwezigheid van denzelfden, den Assistent-resident, die daarin zal voorzitten, met de Regenten van de verschillende regentschappen, of zoodanige voorname Inlandsche hoofden, als daartoe door den Gouverneur Generaal zullen worden benoemd, en wijders geassisteerd met den Secretaris van den Resident, of zoodanigen ambtenaar, dienst van secretaris doende, als door den Resident zal worden aangewezen.'

heel doelmatig werd geacht, maar dat hij niet eigener beweging de leden die geen regent waren, had mogen benoemen. Het vonnis zoals door het hof gecorrigeerd, werd alleen in het belang der justitie in stand gehouden. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 19 april 1825 nr. 4.¹⁸⁷)

Regelgeving

De volgende resoluties gingen over regelgeving:

J.A. Bogaardt,¹⁸⁸ benoemd opziener der landelijke inkomsten te Soerabaja, in het district Kota en Djabakota, wilde trouwen met Adeleide Johanna Henriette Bussingh, maar de resident van Batavia weigerde de door de plaatselijke bepalingen vereiste vergunning tot de afkondiging van de huwelijksgeboden. Bogaardt vroeg de regering dit bezwaar weg te nemen. De resident gaf op dat zijn weigering berustte op een opdracht van de hoofdinspecteur van Financiën om Bogaardt met de meeste spoed met een zeilklaar schip naar zijn nieuwe standplaats te laten vertrekken. Bogaardt zou van die gelegenheid geen gebruik kunnen maken als het huwelijk nog voor vertrek voltrokken moest worden. Als tweede argument voerde de resident aan dat bloedverwanten van Bogaardt in Batavia hadden verklaard dat zijn ouders in Bengalen het huwelijk niet goedkeurden en dat de *Code Napoléon* een huwelijk zonder toestemming van de ouders verbood omdat hij nog geen 25 jaar was.¹⁸⁹ De regering vroeg het hof om advies.

Het hof betoogde dat de resident het Franse wetboek ten onrechte inriep omdat voor het aangaan van een huwelijk nog de bepalingen van de *Bataviasche Statuten*, titel Commissarissen van huwelijks- en kleine regtszaken, artikel 17 en volgende, golden. De resident zou op die artikelen gewezen moeten worden en het verzoek om tussenkomst van het gouvernement zou moeten worden afgewezen.

De regering volgde het advies, weigerde tussenkomst en gaf de resident opdracht zich aan de genoemde artikelen van de *Bataviasche Statuten* te houden. Daarnaast kregen hooggerechtshof en hoofddirectie van Financiën opdracht alsnog binnen een maand een voorstel te doen voor het aanleggen

187 GG i.r. 19 april 1825 nr. 4, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2788.

188 Johan Anthony Bogaardt (??-1830). De geslachtsnaam wordt in de behandelde resolutie met dubbel o geschreven, elders steeds met enkele o. Bogaardt zou pas op 11 maart 1821 in Grissee bij Soerabaja met A.J.H. Bussingh in het huwelijk treden. *Bataviasche Courant* 17 maart 1821 nr. 11.

189 Code Napoléon (1804), art. 148, luidde in de vertaling van J. van der Linden van 1811: 'De zoon, die den vollen ouderdom van vijf en twintig jaren, en de dochter, die den vollen ouderdom van één en twintig jaren niet bereikt heeft, kunnen zonder de toestemming van hunnen vader en moeder geen huwelijk aangaan: in geval van verschil is de toestemming van den vader voldoende.'

van registers van de burgerlijke stand, waartoe al eerder opdracht was gegeven. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 21 maart 1820 nr. 12.¹⁹⁰)

Bij de Raad van Justitie te Semarang werden steeds meer procedures ingesteld op basis van onderhandse bescheiden en schrifturen in verschillende talen, gepasseerd tussen inlanders, Chinezen en Arabieren onderling en tussen Europeanen en inlanders of Chinezen. Dit gaf moeilijkheden omdat de *Bataviasche Statuten* recht doen op zulke stukken verboden en dat verbod in Semarang in onbruik was geraakt.¹⁹¹ Vaak ging het daarbij om aanzienlijke bedragen. De regering vroeg het hof om advies.

Het hof achtte ingrijpen van het gouvernement niet nodig. Recht doen op stukken zoals hierboven beschreven, was weliswaar wijselijk door de statutaire wetten verboden, maar dat sloot niet uit dat recht kon worden gedaan op erkenning van de schuld of andere omstandigheden die zich in procedures voordeden op grond van onderhandse stukken in de inlandse talen. Zo ging het hof ook zelf met deze situaties om. Het hof adviseerde dit aan de Raad van Justitie mee te delen.

De regering besloot een afschrift van het advies van het hof aan de Raad van Justitie te sturen om zich daarnaar te gedragen. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 31 oktober 1820 nr. 4.¹⁹²)

De rechtbank van ommegang in de Westerafdeling van Java veroordeelde vier Chinezen tot bannissement. Na revisie zond het hof het vonnis aan de gouverneur-generaal om de plaats van bannissement te bepalen. Bij het onderzoek van de zaak had het hof ontdekt dat de Chinezen inwoners waren van Batavia en Poeloe Klappa, een der Duizend-Eilanden,¹⁹³ waar het misdrijf was gepleegd. Het hof vroeg aan de ommegaande rechter in de Westerafdeling rapport op de vraag waarom hij zich bevoegd geoordeeld had, daar geen enkele verordening uitdrukkelijk bepaalde dat de Duizend-Eilanden tot het rechtsgebied van de rechtbank van ommegang in de Westerafdeling behoorden. De rechter antwoordde dat hij van de

190 GG i.r. 21 maart 1820 nr. 12, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2772. Bij Besluit van de Commissaris-Generaal van 18 juni 1828 werd op voordracht van het hooggerichtshof en de generale directie van Financiën vastgesteld het *Reglement op het houden van Registers van den Burgerlijken Stand voor Christenen en Joden in Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1828, 50.

191 Nieuwe *Bataviasche Statuten*, titel Manier van procederen voor de respective regtbanken en commissarissen uit den Raad van Justitie dezes Casteels, paragraaf 20, bepaalde: 'Dog op private verbandschriften, schuldkenissen en verdere documenten der Chineesen en inlanders, zoo Mahometanen, als heydenen, mag geen regt gedaan werden, maar wel, zoo de zodaanige voor notaris off secretaris en getuygen gepasseerd zyn (Resolutie 29 May 1690).'

192 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2773.

193 De Duizend-Eilanden of Kepulauan Seribu zijn een groep van kleine eilanden in de Java Zee ten noorden van Jakarta.

zaak had kennis genomen omdat de assistent-resident voor de politie van de Bataviase Ommelanden de zaak aan hem had overgegeven en hij ervan was uitgegaan dat deze de omvang van zijn rechtsgebied kende. Ook had de assistent-resident hem laten weten dat de resident van Batavia net als zijn voorgangers het gezag over de Duizend-Eilanden had uitgeoefend hoewel daarover niets bepaald was. De Duizend-Eilanden stonden vroeger onder het toezicht van de Commissaris over de Inlander, die daar gepleegde misdaden na voorlopig onderzoek overgaf aan de toenmalige drost der Ommelanden in diens hoedanigheid van officier van justitie. Deze ambtenaar vervolgde die misdaden dan voor het College van Schepenen van Batavia. Daarom zou volgens het hof bepaald moeten worden dat de Duizend-Eilanden tot de jurisdictie van de Bataviase Ommelanden behoorden en dat de zittingen van de landraad en de rechtbank van ommegang over zaken van personen woonachtig op de Duizend-Eilanden in Tangerang (dorp ten westen van Batavia), als naast bij die eilanden gelegen punt, gehouden zouden worden. De regering volgde het advies. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 3 januari 1823 nr. 5.¹⁹⁴)

Zoals hiervoor in 2.4.5 vermeld hadden de commissarissen-generaal bij besluit van 10 januari 1819 nr. 6, Ind. Stb. 1819, 20, het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander in Nederlandsch Indië* vastgesteld. Artikel 5 van het besluit bepaalde dat dit reglement

‘[zou] worden achtervolgd over geheel Java, Madura daaronder begrepen, met uitzondering van de steden en voorsteden van Batavia, Samarang en Sourabaija, binnen welke, even als tot dus verre [had] plaats gehad, de Civile en Criminele justitie in deszelfs geheel door de Raden van justitie [zou] worden geoefend’.

Al kort na invoering bleek het reglement voor de inlandse bevolking, de Chinezen en daarmee gelijk gestelde personen in de genoemde steden niet goed te functioneren. De procureur-generaal Merkus had daarom in 1821 bezwaren tegen dit reglement geformuleerd. Het hof stelde daarop in 1822 – tevergeefs – voor om een speciale commissie of het hof zelf nieuwe bepalingen te laten opstellen over de samenstelling, macht en bevoegdheid van de raden van justitie. Daarna rapporteerde het lid in het hof Blom, die eind 1821 door de gouverneur-generaal naar Soerabaja was gezonden om de bij de Raad van Justitie hangende civiele en criminele zaken te controleren, over

194 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2778, en Ind. Stb. 1823, 1.

de bezwaren van de voor de inlandse bevolking in Semarang en Soerabaja te omslachtige manier van procederen en hij deed voorstellen om die weg te nemen.¹⁹⁵ In 1823 formuleerde de fiscaal bij de Raad van Justitie te Batavia klachten en bezwaren over de criminele rechtspleging in de stad Batavia.

Naar aanleiding van deze signalen over het gebrekkig functioneren van de rechtspleging voor de inlandse bevolking in de steden kreeg het hof eind 1823 opdracht te adviseren. Op 5 januari 1824 deed het hof voorstellen om de bezwaren tegen de al te uitvoerige procedures in civiele zaken voor de raden van justitie te ondervangen en om de criminele procedures bij die raden te verminderen en te vereenvoudigen. Tevens adviseerde het college om de inlandse bevolking binnen de ressorten van de drie steden net als in de overige residenties van Java en Madoera voor eigen rechtbanken en inlandse rechters terecht te laten staan. Ook beoordeelde het hof toen een concept-reglement, dat procureur-generaal Merkus indertijd had opgesteld voor de civiele en criminele rechtspraak onder de inlandse bevolking binnen de steden, de Chinezen en de tot de bevolking horende vreemdelingen in het algemeen.¹⁹⁶

Op basis van dit rapport van het hof nam de Hoge Regering de resolutie van 27 januari 1824 nr. 14. Daarbij werd het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander* op de inlandse bevolking in de steden en voorsteden van Batavia, Semarang en Soerabaja van toepassing verklaard. De inheemse bevolking werd daardoor onttrokken aan de rechtspleging van de raden van justitie en onder nieuw opgerichte landraden en rechtbanken van ommekeer gebracht. Tevens werden invoeringsbepalingen en wijzigingen in het genoemde reglement vastgesteld met de tekst van de publicatie waarmee deze verordeningen bekend werden gemaakt. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 27 januari 1824 nr. 14.¹⁹⁷)

Door deze belangrijke resolutie werd op Java een einde gemaakt aan de eenheid in de rechtsbedeling voor alle bevolkingsgroepen in de drie genoemde steden en voorsteden. Voortaan was de rechtsbedeling op dat eiland voor Europeanen en de inheemse bevolking en de daarmee gelijk-gestelde bevolkingsgroepen verschillend.

195 GG i.r. 24 dec. 1821 nr. 30, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2775. Blom was tevens opgedragen om tijdens zijn verblijf in Soerabaja het presidium van de Raad van Justitie op zich te nemen. Zie 3.6.2.4, Opdrachten.

196 Zie over dit concept 3.6.2.3, Adviezen.

197 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2781, en Publicatie van 27 januari 1824, Ind. Stb. 1824, 4. Zie over deze resolutie ook Tjiook-Liem 2009, p. 80-82.

Artikel 6 van de Publicatie van 27 januari 1824, Ind. Stb. 1824, 4, bepaalde dat de civiele appellen van de landraden op Java en Madoera bij de raden van justitie zonder wisseling van schrifturen *de plano*¹⁹⁸ moesten worden afgedaan.¹⁹⁹ Dit leidde tot de vraag van de Raad van Justitie te Soerabaja welk procesrecht daarbij moest worden toegepast. Golden de regels van het provisioneel *Reglement op de Manier van procederen in civile zaken, voor het Hooge Gerechtshof van, en de Raden van Justitie in Nederlandsch Indië* van 10 januari 1819, Ind. Stb. 1819, 20?

Het hof schreef hierop een uitvoerig advies aan de regering. Het merkte vooraf op dat artikel 6 geheel nieuw was en aan de raden van justitie een procedure voorschreef die geheel afweek van hun instructie en van het genoemde reglement. Zonder nadere voorschriften voor de behandeling *de plano* van zaken in appel zou de rechter in moeilijkheden komen, temeer omdat de Publicatie van 27 januari 1824 de competentie van de landraden sterk had uitgebreid. Vroeger namen de raden van justitie in appel alleen kennis van vonnissen van de landraden als de veroordeling de som van f500 kapitaal te boven ging en wanneer daar alleen inlanders in betrokken waren. Daardoor kwamen heel weinig zaken van de landraden in appel bij de raden van justitie. De geschillen bij de landraden waren immers meestal eenvoudig en van weinig belang en de inlanders eerbiedigden de uitspraken van hun hoofden in hoge mate.

De nieuwe competentie van de landraden strekte zich niet alleen uit over de inlanders in de drie steden, waar meer handel, meer vertier en dus ook meer aanraking was tussen inlanders en vreemdelingen, maar vooral ook over alle tot de Indische bevolking behorende vreemdelingen, van wie velen belangrijke handelszaken deden. Daaruit zouden zeer belangrijke geschillen bij de rechter voortkomen, met naar verwachting veel appellen. De procedure voor kleine zaken van het *Reglement op de Manier van procederen in civile zaken* zou misschien ook in appel *de plano* gevolgd kunnen worden, maar dan zou de regering de rechter daartoe de bevoegdheid moeten geven. Ook was een bijzonder voorschrift nodig voor het aanhangig maken van de zaken in appel.

Een andere moeilijkheid was dat niet was geregeld of de procedures na het verlenen door de regering van brieven van substantieel relief met

198 Latijn: op de grond, zonder meer, zonder vorm van proces.

199 Publicatie van 27 januari 1824, Ind. Stb. 1824, 4, art. 6: 'De zaken, welke in appel van de Landraden, zoo van die der drie bovengemelde steden, als van al de overigen op *Java en Madoera*, bij de Raden van Justitie worden gebracht, zullen bij deze, zonder wisseling van schrifturen, op eene bloote dagvaarding en mondelinge instructie, *de plano* worden afgedaan.'

committimus aan de dagelijkse rechter, van atterminatie, van cessie en van het beneficium van inventaris, voor de landraden of nog steeds uitsluitend voor de raden van justitie gevoerd moesten worden.²⁰⁰ Dat gold ook voor arresten en interdicties en voor rechtsgedingen tegen een nalatenschap, waarvan de erfgenamen onzeker waren of die bij insolventie van de boedel gevoerd moesten worden. Vroeger kwamen die procedures nauwelijks voor, maar zij moesten door de gelijkstelling van de Chinezen en andere vreemdelingen met de inlandse bevolking zeker geregeld worden. Meestal waren die zaken zo belangrijk dat zij niet *de plano* en zonder wisseling van schrifturen behandeld konden worden en een meer regelmatig rechterlijk onderzoek vereisten.

In de genoemde procedures waren dikwijls Europeanen betrokken en dat gaf talloze moeilijkheden en excepties voor de landraden. De beoordeling van dat soort buitengewone zaken moest aan een kundiger rechter worden overgelaten en vooral het hoger beroep daarvan moest bij het hof blijven.

Het hof deed voorstellen om deze moeilijkheden op te lossen. De regering hield de beslissing op de voorstellen echter in advies en gaf de residenten en de drie raden van justitie op Java opdracht om vóór 1 januari 1825 de ervaringen met de Publicatie van 27 januari 1824 door te geven met de wijzigingen die zij op grond daarvan nodig achtten. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 19 oktober 1824 nr. 2.²⁰¹)

In maart 1825 signaleerde de Commissaris voor Palembang en Bangka dat de civiele en criminele justitie voor de inlandse bevolking op Bangka (eiland ten oosten van Sumatra) gebrekkig functioneerde wegens het ontbreken van een goede inlandse rechtbank op dat eiland. Hij had daarom met hulp van de voornaamste en beste ingezetenen van de hoofdplaats Muntok een rechtbank samengesteld en zichzelf tot president aangesteld. Deze rechtbank werkte provisioneel volgens het reglement voor de criminele en civiele justitie voor Palembang (Oost-Sumatra).²⁰² Deze maatregel wierp

200 Substantieel relief: ontheffing van een voorschrift in de hoofdzaak. Committimus: opdracht van een hogere rechter aan een lagere om kennis van een zaak te nemen. Atterminatie: uitstel van betaling.

201 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2785. De naar aanleiding van deze resolutie ingezonden rapporten leidden tot de resolutie van 13 december 1825 nr. 3 (NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2791), waarbij werd vastgesteld de Publicatie van 13 december 1825, Ind. Stb. 1825, 42. Hierin werden nadere voorschriften gegeven voor het vervolgen in appel van de vonnissen van de landraden bij de gewone raden van justitie. Deze resolutie werd na advies van het hooggerrechtshof genomen, maar het advies werd daar niet inhoudelijk in opgenomen.

202 Met het reglement voor de criminele en civiele justitie voor Palembang werd waarschijnlijk bedoeld de resolutie van de gouverneur-generaal in rade van 3 juni 1823 nr. 12, waarbij onder meer werd bepaald dat in de hoofdplaats van het Rijk van Palembang werd ingesteld een 'Regtbank

reeds vruchten af. Hij verzocht goedkeuring van het gouvernement en stelde voor genoemd reglement van toepassing te verklaren en enkele personen tot leden van de rechtbank te benoemen.

Het hof adviseerde en bracht in herinnering dat het in 1824 was uitgenodigd een reglement voor de rechterlijke instellingen en de politie voor Bangka te ontwerpen naar het voorbeeld van de voor de Molukken en Celebes vervaardigde reglementen.²⁰³ Zonder voldoende kennis van de locale omstandigheden kon het echter moeilijk met succes aan die opdracht voldoen en daarom was het blij met de voorstellen van de commissaris. Het kon zich daar volkomen mee verenigen, behalve met het voorstel om de opgerichte rechtbank te laten functioneren volgens het reglement op de administratie der civiele en criminele rechtbank voor Palembang, omdat verschillende bepalingen daarvan niet op Bangka van toepassing konden worden gemaakt. Het hof stelde daarom wijzigingen daarin voor, vooral voor de criminele justitie.

De regering keurde daarop de verrichtingen van de commissaris goed, bepaalde dat in Muntok een rechtbank zou bestaan voor burgerlijke en lijfstrafelijke zaken voor de inlandse bevolking, met als voorzitter de eerste civiele autoriteit, zes inlandse leden en een panghoeloe als adviserend lid. De residentiesecretaris zou als fiscaal en secretaris functioneren. Zes leden, de panghoeloe en een waarnemend lid werden benoemd. Deze rechtbank zou provisioneel functioneren volgens het *Reglement op de administratie der criminele en civiele rechtsvordering te Palembang*, behoudens de door het hof geformuleerde uitzonderingen. De commissaris kreeg opdracht een definitief reglement te ontwerpen voor het eind van zijn commissie. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 31 mei 1825 nr. 12.²⁰⁴)

In augustus 1819 verzocht de gouverneur-generaal aan het hof een voorstel te doen voor de rechtspleging in de Vorstenlanden. Het hof reageerde daarop bij brief van 14 november 1823 na de procureur-generaal, de resident

tot het oefenen der Burgerlijke en Lijfstrafelijke Regtspleging' voorgezeten door de ambtenaar van het gouvernement bekleed met de hoogste civiele autoriteit en waarin zitting hadden de sultan en enige hoofden. Deze rechtbank moest rechtspreken naar de inlandse wetten, behalve wanneer die afweken van algemene rechtsbeginselen of wrede straffen, zoals verminking van het lichaam, oplegden en misdadigers tot slavernij veroordeelden. Die straffen zouden door andere worden vervangen. Tollens 1856, p. 91-93.

203 Hiermee werden bedoeld het *Reglement op de regterlijke instellingen en de regtspleging onder den inlander, te Amboina en onderhoorigheden, van de regtbanken en derzelver bevoegdheid* van 4 november 1823 (GG i.r. 4 nov. 1823 nr. 5, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2780; niet opgenomen in Ind. Stb.) en het *Reglement op de administratie der Politie en op de Civile en Criminele Regtsvordering in het Gouvernement van Makassar*, Ind. Stb. 1824, 31a.

204 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2788.

en de assistent-resident van Soerakarta geconsulteerd te hebben. Het hof stelde voor in Soerakarta en Jogjakarta residentieraden op te richten, samengesteld uit de resident of de assistent-resident, twee rechters, twee rechters-plaatsvervanger en een secretaris tevens fiscaal. Deze raden moesten in civiele zaken competent zijn voor alle geschillen tussen gouvernementsonderdanen onderling en tussen gouvernementsonderdanen en onderdanen van de 'keizer' of soesoehoenan van Soerakarta of de sultan van Jogjakarta. Van vonnissen die f 500 te boven gingen, moest geappelleerd kunnen worden bij de Raad van Justitie te Semarang. Wat strafzaken betrof, moesten deze residentieraden kennis nemen van alle overtredingen begaan door Europeanen, Chinezen of andere vreemdelingen, onderdanen van het Nederlandse gouvernement.

In april 1825 vroeg de gouverneur-generaal nader rapport van het hof over de uitlevering van onderdanen van de vorsten die zich op gouvernementgrondgebied aan misdrijf schuldig maakten, en over de verplichting van die onderdanen om voor gouvernementrechtbanken als getuigen te verschijnen. Op 31 december 1825, de laatste dag van het bestuur van gouverneur-generaal Van der Capellen, besloot de Hoge Regering op advies van de luitenant-gouverneur De Kock de beslissing op deze stukken aan te houden daar de toestand in de Vorstenlanden wegens de constante onlusten in het gebied – de Java Oorlog was immers dat jaar uitgebroken – invoering van deze maatregelen niet toeliet. (Resolutie Gouverneur-Generaal in rade 31 december 1825 nr. 15.²⁰⁵)

In het kader van plannen voor de landsdrukkerij deed de luitenant-gouverneur-generaal in rade of wel de Indische Regering tijdens de aanwezigheid van commissaris-generaal Du Bus de Gisignies²⁰⁶ in januari 1828 aan de commissaris-generaal het voorstel het hof te laten adviseren over de vraag of het voor de administratie der justitie en politie doelmatig was de oude en nieuwe *Bataviasche Statuten* geheel of gedeeltelijk te laten drukken. De commissaris-generaal ging daarmee akkoord en de Indische Regering gaf het hof die opdracht.

Bij brief van 30 mei 1828 meldde de Indische Regering aan de commissaris-generaal dat het hof advies had gevraagd aan de waarnemend procureur-generaal. Deze had meegedeeld dat de *Bataviasche Statuten* alleen bekend waren op de drie hoofdplaatsen op Java. Daar werden deze wel eens gevolgd

205 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2791.

206 Leonard Pierre Joseph burggraaf du Bus de Gisignies (1780-1849), commissaris-generaal over Nederlands-Indië van 4 februari 1826 tot 16 januari 1830; in 1828 benoemd tot minister van Staat. Zie voor hem ook Stapel 1941, p. 82-83.

of geraadpleegd, maar heel weinig, omdat de meeste bepalingen veranderd, uitgebreid, in onbruik geraakt of geheel of gedeeltelijk door andere bepalingen waren vervangen. Ook omdat uit Nederland een nieuw Burgerlijk Wetboek werd verwacht, achtte hij een herdruk weinig nuttig.

Het hof was het daarmee eens en ook de Indische Regering volgde dat advies. Zij vond dat de *Bataviasche Statuten* voor zover die regelingen gaven voor de administratie van de politie, pas nauwkeurig moesten worden herzien nadat het nieuwe Nederlandse wetboek in Nederlands-Indië was ontvangen om daar te worden ingevoerd. Van de weinige bepalingen die dan zouden overblijven, kon dan een recueil samengesteld worden. De regering stelde de commissaris-generaal voor deze zaak voorlopig te laten rusten. (Resoluties Luitenant-Gouverneur-Generaal in rade 11 januari, 29 februari en 23 mei 1828, nrs. 31, 4 en 14.²⁰⁷)

3.5.5 Speciale taken

Het rechtspreken als opperste rechtbank, het houden van toezicht op de kwaliteit van de rechtspraak van de lagere gerechten en het geven van advies aan het gouvernement waren de hoofdtaken van het hof. Daarnaast waren aan het hof enkele speciale taken opgedragen. Hierbij ging het in de eerste plaats om de afkondiging van wetgeving. Minder belangrijk waren de rol van het hof bij de stempeling van het kleinzegel en de bewaring van oudkredietpapier. Ook werden voor het hof enkele hypotheekakten gepasseerd in verband met door Nederland aan Nederlands-Indië opgelegde schulden.

3.5.5.1 Afkondiging van wetgeving

Artikel 117 van de *Instructie voor het Hooge Geregtsch Hof van Nederlandsch Indië* droeg de griffier en de adjunct-griffier op voor de afkondiging van wettelijke verordeningen zorg te dragen:

‘Zij zullen ook, in een afzonderlijk en ordelijk register, vergaderen alle plakaten, ordonnantiën, publicatiën en wat dies meer, van wege den Gouverneur Generaal in of buiten Rade, aan het Hof ter openbare aflezing zal worden gezonden; met verderen last, om, nadat zij, ten overstaan van Commissarissen uit het Hof, de afkondiging hebben gedaan, daarvan aan den voet van het stuk behoorlijke aanteekening te stellen.’

207 NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2809, 2810 en 2813.

Onder het VOC-bestuur had al het grondbeginsel gegolden dat de algemene wetten alleen verbindend waren als die waren afgekondigd. Normaliter deden commissarissen uit de Hoge Raad van Justitie dat door de wetten van de pui van het kasteel in Batavia, waar de Hoge Regering zetelde, af te lezen. Hierna pas werden de wetten rondgezonden. Deze wijze van afkondiging hadden de commissarissen-generaal in augustus 1816 weer ingevoerd. De afkondiging door de Hoge Raad van Justitie en sinds 1819 het hoogerechtshof maakte de wetgeving verbindend voor heel Nederlands-Indië. Plaatselijke wetten en verordeningen werden bij bekkenslag en aanplakking afgekondigd.²⁰⁸

Het hoogerechtshof was aanvankelijk in het Stadhuis van Batavia gevestigd. Daar werd de afkondiging gedaan door aflezing van de pui. Na de verhuizing van het hof naar het nieuwe gouvernementshuis of paleis aan het Waterlooplein op Weltevreden in 1828 gebeurde dat in een der lokalen van dat gebouw.²⁰⁹ (Zie ook 3.6.3.) Het was gebruik dat van de afkondiging aan de gouverneur-generaal kennis werd gegeven.²¹⁰

Plaatsing van wetgeving in de door het gouvernement sinds 1816 uitgegeven, semi-officiële *Bataviasche Courant*, die per 1 januari 1828 werd omgedoopt in *Javasche Courant*, en opneming daarvan in het *Staatsblad van Nederlandsch-Indië* golden niet als afkondiging. Courant en Staatsblad hadden de functie om afgekondigde wetgeving toe te zenden aan de ambtenaren om die voortaan toe te passen.²¹¹

Toen het gouvernement in januari 1820 twee publicaties in de *Bataviasche Courant* liet afdrukken zonder die tevoren door het hoogerechtshof te hebben doen afkondigen, reageerde het hof onmiddellijk. Het zond een brief aan de gouverneur-generaal met een algemene beschouwing over het afkondigen van wetten en plakkaten en vroeg of het die publicaties alsnog moest afkondigen. Logemann heeft het betoog van het hof gepubliceerd en

208 Logemann 1934, p. 136.

209 Luit.-GG i.r. 11 maart 1828 nr. 7, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2811.

210 Immink 1882, p. 421.

211 Logemann 1934, p. 136 en 138, met verwijzing naar het besluit van de gouverneur-generaal buiten rade van 12 januari 1820 nr. 19; zie hierna. Volgens het *Reglement op het beheer van 's lands drukkerij*, Ind. Stb. 1828, 47, verzamelde de directeur van de Landsdrukkerij de belangrijkste resoluties en besluiten van het gouvernement en de wetten en reglementen op instructie van de Algemene Secretaris in een recueil met de naam *Staatsblad van Nederlandsch Indië*. Dit werd gratis aan de belangrijkste autoriteiten, ambtenaren en colleges verstrekt en de ambtenaren met de rang van commies of hoger waren verplicht het voor eigen rekening aan te schaffen. In de *Javasche Courant* werden bekendmakingen betreffende 's lands dienst opgenomen. Een beperkt aantal ambtenaren en autoriteiten ontving het gratis.

omdat het hooggerechtshof daarin zelf het systeem van afkondiging en zijn rol daarbij uitlegt, worden de eigen woorden van het college hier herhaald:

‘Naar aanleiding van het grondbeginsel des regts, ’t welk wil dat alle wetten en reglementen geene verplichtende kracht hebben dan van den dag, waarop dezelve zijn gepromulgeerd, is ook hier te lande steeds in gebruik geweest, zooals op het einde van alle ordonnancien, en wat van dien aard wezen mag, om te strekken tot een voorschrift van een elks handelingen, zulks wordt gelast en bevolen, dat van alle wetgevingen bij publicatie, of aflezing in het openbaar, den volke kennis wordt gegeven. Onder het voormalig Nederlandsch Bestuur in Indië geschiedde ook geene promulgatie of rondzending van het een of ander, ’t welk tot wetgeving strekken moest dan, nadat hetzelfde door commissarissen uit den Hoogen Raad van Justitie, ten bijwezen van den advocaat fiscaal, en geassisteerd door den griffier, de aflezing had plaats gevonden van de puye van het Kasteel, de toenmalige residentie van het Gouvernement, tenzij de Gouverneur Generaal en Raden van Indië het persoonlijk zelve deden in gevallen van zonderlinge plegtigheid. Op dit voetspoor is ook bestendig gehandeld sedert de herstelling van het Nederlandsch Gouvernement in Indië, waarvan door Hunne Excellentien Commissarissen Generaal zelve, in de maand Augustus 1816, van de puye van het stadhuis alhier, bij openbare aflezing der gearresteerde proclamatie, den volke kennis is gegeven. Waarna vervolgens van alle gearresteerde wetgevingen de eerste kennisgeving steeds is gedaan aan den voormaligen Hoogen Raad, daarna aan dit Hoog Gerechtshof onder afgaaf van een extract uit de Resolutien, waaruit blijkt welke wetgeving is gearresteerd, met en benevens een afschrift van het gearresteerde stuk en last voor den Hove om hetzelfde te doen publiceren.’

Op grond hiervan besliste de gouverneur-generaal dat het opnemen van wetten en plakkaten in de genoemde, niet-officiële krant niet voor de afkondiging gehouden kon worden. Het hooggerechtshof bleef daarom in alle gevallen tot afkondiging verplicht, ook als opneming in die krant vóór de afkondiging had plaatsgevonden.²¹²

212 GG 12 jan. 1820 nr. 19, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2452, en Logemann 1934, p. 135 (noot 7). Het ging hier om de publicatie van 16 december 1819, waarbij bekend werd gemaakt dat bij resolutie van de Hoge Regering was bepaald dat het eiland Timor voortaan een onmiddellijke onderhorigheid van Java zou zijn en niet meer tot het gouvernement der Molukse Eilanden behoorde. De uitzondering op de vrije vaart en handel in de Nederlandse bezittingen in Oost-Indië, die volgens artikel 117 van het Regeringsreglement van 1818 voor de Molukken

Bij de invoering van de nieuwe wetgeving in 1848 werd dit systeem gehandhaafd.²¹³ Eerst vanaf de inwerkingtreding van het *Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch-Indië* (wet van 2 september 1854, Ned. Stb. 1854, 129, en Ind. Stb. 1855, 2) op 1 mei 1855 was de afkondiging door plaatsing in het *Staatsblad van Nederlandsch-Indië* de enige voorwaarde om algemene verordeningen vastgesteld door de wetgevende macht in Nederland (wetten), door de koning alleen (koninklijke besluiten) of door de gouverneur-generaal (ordonnanties) verbindend te maken.²¹⁴

3.5.5.2 *Stempeling van het kleinzegel*

Het hooggerechtshof heeft in de onderzoeksperiode ook een rol gespeeld bij de heffing van het 'regt van het klein zegel'. Dit recht was een belasting die werd geheven van 'alle akten, schrifturen, rekwesten, documenten, munimenten,²¹⁵ bewijs en alle andere stukken, van welken aard of benaming ook', die bij de overheid werden ingediend of door de overheid werden afgegeven of tussen privépersonen werden gewisseld. Deze stukken moesten op straffe van boete worden gedrukt of geschreven op geparafeerd en volgens een bepaald tarief gezegeld papier. Op ongezegelde of niet behoorlijk gezegeld stukken mochten de autoriteiten en rechtbanken geen acht slaan of veroordelingen baseren. De heffing van deze belasting was door de commissarissen-generaal op 16 oktober 1817 geregeld in de *Ordonnantie op de heffing van het regt van het klein zegel, in Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1817, 50. Deze Zegelordonnantie van 1817 is in 3.5.4.1, Dispensatie van de wet, al aan de orde gekomen.

In december 1817 stelden de commissarissen-generaal ook vast het *Reglement op het stempelen, parapheren en verkoopen van het klein zegel in Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1817, 65. Hierin werd bepaald dat de stempeling van de zegels op 'heele vellen Europeesch klein formaat schrijfpapier of

gold, hield hierdoor voor Timor op. De tweede publicatie was van 7 januari 1820 en betrof de huurprijs voor het jaar 1820 van door het gouvernement aan Javanen verhuurde koffietuinen, voor de verhuur waarvan de *Voorwaarden van de verhuring der koffijtuinen*, vastgesteld bij besluit van Commissarissen-Generaal van 7 november 1817 nr. 17, Ind. Stb. 1817, 55, van kracht waren. De eerste publicatie werd afgedrukt in de *Bataviasche Courant* van 1, 8 en 15 januari 1820 nrs. 1-3 en de tweede in die van 8, 15 en 22 januari 1820 nrs. 2-4.

²¹³ *Algemeene Bepalingen van wetgeving voor Nederlandsch-Indië*, Ind. Stb. 1847, 23, art. 1, en *Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië*, Ind. Stb. 1847, 23, art. 183. Laatstgenoemd artikel werd ontleend aan de instructie van het hof. Immink 1882, p. 421.

²¹⁴ Regeringsreglement 1854, art. 31.

²¹⁵ Muniment: bewijsstuk.

postpapier, als ook op francijnen²¹⁶ op eene papieren ruit' gebeurde ten overstaan van een commissie uit de Raad van Financiën en de Hoge Raad van Justitie door de directeur van de Landsdrukkerij en zijn geëmployeerden. De stempels werden door de Raad van Financiën in een met het cachet van het rechtscollege verzegelde bus bewaard.²¹⁷ Na de invoering van de nieuwe bestuursconstellatie in januari 1819 kwam de commissie te bestaan uit een lid van de hoofddirectie van Financiën en een lid van het hooggerechtshof. Twee jaar later werd het lid van de hoofddirectie van Financiën in deze commissie vervangen door een lid van de Raad van Justitie te Batavia.²¹⁸

Genoemd reglement werd in juli 1822 ingetrokken onder invoering van een nieuw reglement met dezelfde naam (Ind. Stb. 1822, 34). Hierin werd bepaald dat de stempeling gedaan werd door de geëmployeerden van de Commissaris voor het Klein Zegel, een ambtenaar die onder toezicht van de hoofddirectie van Financiën met de stempeling, het paraferen en de afgifte van het kleinzegel belast was. Het stempelen gebeurde ten overstaan van een lid uit het hooggerechtshof of van de Raad van Justitie te Batavia, te benoemen door de presidenten van elk van die colleges. Deze gecommiteerden konden elkaar beurtelings vervangen zodat ten overstaan van één gecommiteerde gestempeld kon worden. Het kantoor van stempeling was op alle werkdagen van 's morgen acht tot 's middags één uur geopend en een der gecommiteerden moest daar gedurende die tijd aanwezig zijn.²¹⁹

In oktober 1825 werden de leden van het hof vrijgesteld van de verplichting om bij de stempeling van het kleinzegel aanwezig te zijn. Met deze taak werd toen een van de leden van de Algemene Rekenkamer belast. De reden was dat door de frequente afwezigheid van een lid van het hof wegens dit toezicht en de inmiddels ook aan het hof opgelegde verplichting om een lid bij het afdrukken van nieuwe gouvernementspromessen aanwezig te laten zijn, het quorum van vijf leden voor het wijzen van vonnis niet meer gehaald werd. Hierdoor dreigden vertragingen en achterstanden bij het hof te ontstaan.²²⁰

216 Francijn: vel perkament.

217 *Reglement op het stempelen, paraferen en verkoopen van het klein zegel in Nederlandsch Indië* van 1817, art. 3 en 4.

218 GG i.r. 20 maart 1821 nr. 17, Ind. Stb. 1821, 18.

219 *Reglement op het stempelen, parapheren en verkoopen van het klein zegel in Nederlandsch Indië* van 1822, art. 8-10.

220 GG 15 sept. 1825 nr. 3 en GG i.r. 4 okt. 1825 nr. 3, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv. nrs. 2487 en 2790. Het hof bestond in september en oktober 1825 inclus president uit zes leden, van wie er één (Forsten) met verlof was. Instructie Hooggerechtshof, art. 28, bepaalde het quorum.

Om te bezuinigen bracht commissaris-generaal Du Bus de Gisignies de aparte administratie van de commissaris van het kleinzegel onder bij de hoofddirectie van Financiën en trok alle functies bij die administratie per 10 augustus 1826 in. Daardoor kwamen de twee posten van parafeur bij die dienst te vervallen. Met het paraferen van het kleinzegel werden toen de leden van het hooggerechtshof en de Raad van Justitie te Batavia belast, beurtelings aan te wijzen door de presidenten van die colleges en zonder verhoging van traktement.²²¹

3.5.5.3 *Verlijden en passeren van akten*

Verrassend was het niet op regelgeving gebaseerd optreden van het hooggerechtshof als notaris te ontdekken. In de onderzoeksperiode was het notariaat in Nederlands-Indië aanvankelijk geregeld in de *Nieuwe Statuten van Batavia* van 1766 en van 7 maart 1822 af in de *Instructie voor de Notarissen, residerende in Nederlandsch-Indië*, Ind. Stb. 1822, 11, vastgesteld bij resolutie van die datum.²²² In laatstgenoemd reglement werd een notaris omschreven als een publiek ambtenaar met als taak het passeren van akten en contracten om daaraan kracht en echtheid te geven en daarvan de datum vast te stellen en te verzekeren.²²³ Dat het hooggerechtshof of lagere rechtbanken die taak ook zouden kunnen uitoefenen, werd nergens geregeld. Toch is dat in de jaren 1837 tot 1839 een aantal keren gebeurd.

Na de Belgische Revolutie van 1830 en de mislukte Tiendaagse Veldtocht van 1831 werd in 1833 bij conventie tussen Groot-Brittannië, Frankrijk en Nederland een wapenstilstand overeengekomen. Het Nederlandse leger werd toen niet gedemobiliseerd. Dat gebeurde pas na het eindverdrag met België in 1839. Het op de been houden van het leger in deze zogenaamde Status-Quo-periode was een zware belasting voor de Nederlandse schatkist. Daarbij kwam dat Nederland gedwongen was uit eigen middelen de volle rente van de hele, nog niet tussen Nederland en België verdeelde, gemeenschappelijke staatsschuld te betalen. Voornamelijk om deze rente te kunnen blijven voldoen, werden de middelen van de overzeese, dat wil zeggen Oost-Indische, bezittingen ingezet. Bij vijf wetten werden schulden van in totaal 236 miljoen gulden op deze bezittingen gevestigd.²²⁴ Deze schulden moesten door de zorg van de Hoge Regering in de boeken en registers van

²²¹ CG 31 juli 1826, Ind. Stb. 1826, 34.

²²² Notariaat 1919, p. 40, en GG i.r. 7 maart 1822 nr. 8, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2776.

²²³ Instructie Notarissen 1822, art. 1.

²²⁴ Zie voor de creatie van deze schulden en de achtergronden daarvan Van den Berg 1885, p. 19-32, waaraan het voorgaande grotendeels is ontleend. De vijf wetten waren die van 24 april

het Indische gouvernement worden ingeschreven als wettige schulden 'met het vereischte verband en hypotheek, gevestigd op alle de territoriale en andere bezittingen en inkomsten van den Staat in Oost-Indië'.²²⁵

Na ontvangst van de wetten in Batavia werden de schulden door de Generale Directie van Financiën ingeschreven in het journaal en het grootboek van Nederlands-Indië. Daarvan werden bewijzen aan de gouverneur-generaal afgegeven en vervolgens werden door deze autoriteit in persoon voor het hooggerechtshof akten van verband en hypotheek op alle territoriale en andere bezittingen en inkomsten van de staat in Nederlands Oost-Indië in de gewone vorm gepasseerd. Dit gebeurde niet in eigen lokalen van het hof, maar in het gouvernementshotel op Rijswijk, waar de gouverneur-generaal voor het voltallige hof verscheen.²²⁶

3.5.5.4 *Bewaring van kredietpapier*

Tijdens het onderzoek bleek dat het hooggerechtshof in de tijd dat het in het Stadhuis van Batavia zetelde (1819-1828), als bewaarder van waardeloos gemaakt bankpapier is opgetreden. Net als de notarisfunctie die hiervoor aan de orde kwam, was dit niet op regelgeving gebaseerd.

In het Stadhuis van Batavia bevond zich een gijzelkamer, een lokaal bestemd voor de bewaring van gijzelaars. Dit was echter niet als zodanig te gebruiken omdat er kisten met 'gecanceleerd' kredietpapier in waren opgeslagen en het lokaal verzegeld was. Dit was in 1815 gebeurd onder het Britse bestuur en al die tijd had eerst de Hoge Raad van Justitie en vervolgens het hooggerechtshof de kamer niet kunnen gebruiken.

Met gekanseleerd kredietpapier werd het zogenaamde 'oude Bataviase kredietpapier' bedoeld. Dat was papiergeld uitgegeven onder het regiem van Daendels en onder het Brits bestuur weer ingenomen door het te accepteren als betaling bij de verkoop van grote landerijen of domeingoederen.²²⁷ Daardoor was het buiten omloop geraakt. Toen de commissarissen-generaal in 1816 op Java kwamen, was het al bij de Hoge Raad van Justitie in bewaring gegeven.

1836, Ned. Stb. 1836, 11 en 12; van 11 maart 1837, Ned. Stb. 1837, 10; van 27 maart 1838, Ned. Stb. 1838, 9; en van 22 december 1838, Ned. Stb. 1838, 50.

²²⁵ Wet van 24 april 1836, Ned. Stb. 1836, 11, art. 1. Dit gold ook voor de andere wetten.

²²⁶ GG 12 jan. 1840 nr. 11, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2602. In dit besluit is onder meer de tekst van de door de gouverneur-generaal op 6 december 1839 voor het hof gepasseerde akte van vierde verband in afschrift opgenomen. Deze akte betrof de schuld van f19.000.000, die bij de wet van 22 december 1838, Ned. Stb. 1838, 50, ten laste van de Oost-Indische bezittingen van het Rijk der Nederlanden gevestigd was.

²²⁷ Steijn Parvé 1852, p. 37-38.

Bij de onderhandelingen over de overname van Java in genoemd jaar vorderde het Britse bestuur de waarde van dit papier als kosten van intrekking daarvan van het Nederlandse gouvernement terug, maar de commissarissen-generaal meenden dat Nederland ter zake niets schuldig was. Bij een conventie op 24 juni 1817 gesloten tussen de Britse commissarissen op Java en de commissarissen-generaal werd de beslissing over deze niet erkende vordering overgelaten aan de Britse en Nederlandse regeringen in Europa.²²⁸

In juni 1820 vroeg het hof de regering het papiergeld te mogen laten vernietigen of het als patroonpapier aan het militair departement te mogen overdragen. Kennelijk was het geschikt voor het maken van geweerpatronen. De regering meende echter dat het niet kon worden vernietigd en zelfs niet naar een andere bewaarplaats dan die door het Britse bestuur gekozen, kon worden overgebracht zolang de financiële geschilpunten met de Britse regering nog niet waren opgelost.²²⁹ Deze kwestie werd uit de weg geruimd bij het op 17 maart 1824 te Londen gesloten traktaat, dat tot doel had de wederzijdse handels- en territoriale belangen en rechten in India en de Oost-Indisch archipel te regelen.²³⁰

In 1827, aan de vooravond van de verhuizing van het hof naar het gouvernementspaleis op Weltevreden (zie 3.6.3), drong het college aan op ontruiming van de gijzelskamer door overbrenging van het papier naar elders of verbranding daarvan. De regering ging akkoord met verbranding omdat bij genoemd traktaat alle openstaande vorderingen tussen Groot-Brittannië en Nederland ter zake van Indië verevend waren en verdere bewaring van het papier geen nut meer had. Na goedkeuring door commissaris-generaal Du Bus de Gisignies kreeg een commissie uit de Raad van Justitie te Batavia opdracht het papier te verbranden.²³¹

Hierna verzocht het hof toestemming om ook de in 1816 gekanseleerde bankbiljetten van het Brits Tussenbestuur die zich in een verzegelde kast in de recolementkamer van het hof (de kamer bestemd voor de getuigenverhoren) bevonden, te laten verbranden. Na één van die biljetten bekeken te hebben ging de regering daarmee akkoord.²³²

²²⁸ Elout van Soeterwoude 1863, p. 6-14.

²²⁹ GG i.r. 16 juni 1820 nr. 3, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2772.

²³⁰ Smulders 1856, p. 140 e.v.

²³¹ Luit.-GG i.r. 23 nov. 1827 nr. 5 en 15 dec. 1827 nr. 29, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2807 en 2808.

²³² Luit.-GG i.r. 28 dec. 1827 nr. 4, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2808.

3.5.6 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk is in de eerste plaats onderzocht wat het toezicht van het hooggerichtshof op de rechtsbedeling inhield. Volgens de instructie van het hof waren er zes vormen van toezicht:

- a) door rechtspraak: door middel van hoger beroep in civiele zaken en door middel van herziening of revisie in criminele zaken;
- b) door het maken van aanmerkingen aan het adres van de lagere rechter wanneer deze het procesrecht niet juist had toegepast en, bij schending te kwader trouw van ambtsplichten, door opdracht tot vervolging of door voorstellen tot bestuurlijke maatregelen aan de regering;
- c) door zaken zelf af te doen bij rechtsweigering door de bevoegde lagere rechter;
- d) door verwijzing naar de bevoegde rechter bij jurisdictiegeschillen tussen lagere rechters;
- e) door criminele zaken die de lagere rechter ongestraft liet, zelf af te doen en zo nodig tegen deze rechters maatregelen te nemen; en
- f) door ondeugdelijk gewoonterecht af te schaffen en voorstellen tot verandering van ondeugdelijke overheidsverordeningen aan de regering te doen.

Hiervan waren de revisie en het corrigeren van de lagere rechter het belangrijkste. Het doel ervan was vooral bescherming van de inheemse beklaagden, die door bestuursambtenaren berecht werden.

Veroordelende strafvonnissen van de landraden, de rechtbanken van ommegang en de raden van justitie waren aan revisie onderworpen, behalve wanneer daarbij Europeanen of daarmee gelijkgestelde personen tot alleen gevangenisstraf van minder dan zes maanden werden veroordeeld of inlanders, Chinezen, Moren of andere Indische vreemdelingen tot dwangarbeid in de ketting van twee jaar of minder. Het hof kon in revisie een vonnis bekrachtigen, verminderen of geheel vernietigen, maar niet verzwaren. Door een gehele of gedeeltelijke bekrachtiging in revisie kreeg een vonnis kracht van gewijsde en was executie mogelijk.

De revisie was in de onderzoeksperiode alleen op Java van kracht. Strafvonnissen van de raden van justitie in de buitenbezittingen waren niet aan revisie door het hof onderworpen. Zij hadden direct na de uitspraak kracht van gewijsde. Deze raden van justitie waren echter wel verplicht hun strafvonnissen met de processen-verbaal van de zittingen aan het hof in te zenden om het in staat te stellen zijn algemene toezichtfunctie op de

rechtspraak te laten uitoefenen. Het hof kon dus ook de lagere rechters in de buitenbezittingen met aanmerkingen corrigeren.

Uit de weinige gepubliceerde beslissingen van het hooggerechtshof in revisie uit de eerste vijf jaar van de onderzoeksperiode blijkt dat het hooggerechtshof in elk geval aan de volgende beginselen toetste:

- a) geen veroordeling door partijdige rechter;
- b) geen veroordeling zonder voorafgaande strafbaarstelling (het principe 'nullum crimen sine lege');
- c) geen veroordeling op de enkele bekentenis van de beklaagde;
- d) geen veroordeling door niet wettig samengestelde en dus onbevoegde rechtbanken; en
- e) geen veroordeling voor niet ten laste gelegde feiten.

Was de beklaagde met overtreding van deze beginselen veroordeeld, dan beschermde het hooggerechtshof hem door de veroordeling op te heffen.

Het aantal resoluties van de Indische regering uit de eerste jaren van de onderzoeksperiode, waarin aanmerkingen van het hof over verzuimen en aansporingen aan het adres van de residenten die als voorzitter van de landraad recht hadden gesproken, was gering. Duidelijk komt de moeilijke dubbelrol van deze bestuursambtenaren naar voren en de steun van de regering voor de pogingen van het hooggerechtshof om de kwaliteit van hun functioneren als rechter te verbeteren. Zowel regering als hooggerechtshof vermeed daarbij om op het terrein van de ander te komen.

Buiten zijn toezichtfunctie berechtte het hooggerechtshof in eerste en enige instantie onder meer civiele zaken tegen het gouvernement, bestuurscolleges of ambtenaren belast met financiële of domaniale belangen van het land en tegen de gouverneur-generaal, de raden van Indië, de president en leden van het hof en de gouverneurs, residenten en andere hoofden van administratie die onder het ressort Batavia vielen. Ook gewone en ambtsmisdrijven gepleegd door de raden van Indië, de leden van het hof en de genoemde hoofden van administratie werden door het hof berecht. Hier was het hof *forum privilegiatum*.

De niet-christelijke inheemse en andere bevolking werd zoveel mogelijk volgens haar eigen godsdienstige wetten berecht. Voor de christelijke, niet-inheemse bevolking, in de praktijk de Europeanen, was het geldende materiële recht in de onderzoeksperiode nog niet in wetboeken gecodificeerd.

Gebleken is dat het hooggerechtshof een belangrijke adviseur van de regering was en dat advisering een belangrijk onderdeel van de werkzaamheden van het hof uitmaakte. Het hof was verplicht aan adviesaanvragen van de regering te voldoen en de regering was op haar

beurt verplicht advies van het hof te vragen alvorens bepaalde besluiten te nemen. De adviesaanvragen van de regering betroffen steeds zaken die de rechtspraak of wetgeving aangingen. De adviezen van het hof waren veelal mede gebaseerd op adviezen van de procureur-generaal aan het hof.

De regering was verplicht advies aan het hof te vragen alvorens gratie en strafvermindering en later ook amnestie te verlenen. Bij het verlenen van dispensatie van wetten, kwijtschelding van verschuldigde belastingen of pachtpenningen, van brieven van legitimatie en van *venia ætatis* was een advies van het hof alleen verplicht wanneer daarbij rechtskwesties speelden.

Buiten de hiervoor genoemde hoofdtaken heeft het hooggerichtshof in de onderzoeksperiode enkele speciale taken uitgeoefend. De belangrijkste was te zorgen voor de afkondiging van wetgeving door openbare aflezing daarvan door de griffiers ten overstaan van commissarissen uit het hof, waardoor deze verbindend werd. Opvallend was het optreden van het hof als notaris bij het verhypothekeren van alle territoriale en andere bezittingen en inkomsten van de Nederlandse staat in Oost-Indië voor aan Nederland-Indië opgelegde schulden.

3.6 Het hooggerichtshof als organisatie

3.6.1 Inleiding

In deze paragraaf probeer ik een beeld op te bouwen van het Hooggerichtshof van Nederlands-Indië als organisatie of rechterlijke instelling. Omdat in de resoluties en besluiten van de gouverneur-generaal in en buiten rade uit de onderzoeksperiode met name veel te vinden is over het personeel dat in het hof samenwerkte, zal daar veel aandacht aan worden besteed. Ook geven deze beslissingen van de Indische regering informatie over de huisvesting van het college. Andere aspecten komen er maar sporadisch in aan de orde. De resoluties en besluiten zijn meestal nauwelijks gemotiveerd en aanvullende bronnen ontbreken veelal. Hierdoor blijft het beeld diffuus en laat het aan helderheid te wensen over.

De paragraaf wordt afgesloten met een bespreking van de situatie van het hof op 1 mei 1848, de dag waarop de nieuwe, gecodificeerde wetgeving voor Nederlands-Indië van kracht werd en de onderzoeksperiode afliep.

3.6.2 Personeel

Hier zal aan de hand van resoluties en besluiten van de Indische regering en de regelgeving die in de onderzoeksperiode gold, het personeel van het hooggerechtshof besproken worden. In bijlage B is een lijst met de namen opgenomen van de ambtenaren die in deze periode bij het college benoemd werden. De namen van de laagste ambtenaren, de gewone klerken en oppassers, ontbreken omdat deze niet door de Indische regering, maar krachtens machtiging door de griffier van het hof werden aangesteld.²³³ Hun benoemingsbesluiten komen daarom niet in de registers van de Indische bestuursbesluiten voor.

3.6.2.1 Samenstelling

Instructie

De *Instructie voor het Hooge Gerechtshof van Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1819, 20, bepaalde de samenstelling van het personeelsbestand van het hooggerechtshof. Deze greep voor wat de samenstelling en de benoemingsvereisten van de verschillende ambtenaren betreft in belangrijke mate terug op het niet ingevoerde Regeringsreglement van 1815 (zie 2.2.7). De instructie was tot de invoering van de nieuwe burgerlijke wetgeving op 1 mei 1848 van kracht.

Volgens de instructie bestond het hof uit negen leden, waaronder een aanblijvende president. De gewone leden werden in de instructie en elders ook 'raden' genoemd. Zij werden bijgestaan door een griffier en een adjunct-griffier. Een procureur-generaal nam het recht van de Hoge Overheid bij het hof waar. Aan de griffiers waren twee gezworen klerken toegevoegd. Onder hen functioneerden 'ondergeschikte' klerken.²³⁴ Aan de griffie was ook een boekbinder verbonden. Verder werkten een tolk en een aantal 'oppassers' (bodes) bij het hof.²³⁵ Ook beschikte het hof over deurwaarders, voor wie de *Instructie voor de Deurwaarders en Exploiteurs bij het Hooge Gerechtshof van, en de Raden van Justitie in Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1819, 20, gold. Bij de 'boeien' (gevangenis) van het college functioneerde een cipier volgens de *Instructie voor de Cipiers bij het Hooge Gerechtshof van, en de Raden van Justitie in Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1819, 20.

233 GG i.r. 18 april 1822 nr. 6, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2776.

234 Instructie Hooggerechtshof, art. 1, 136, 141 en 142.

235 GG i.r. 25 febr. 1819 nr. 27, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2770.

In de loop van de onderzoeksperiode werd de samenstelling van het college enigszins veranderd: de functie van vice-president werd ingevoerd, waarnemende en buitengewone leden werden benoemd, het aantal leden werd verminderd en de post van adjunct-griffier werd ingetrokken.

Vice-president

De instructie van het hof kende geen vice-president, maar toen mr. Gerrit Buijskes, een broer van de oud-commissaris-generaal A.A. Buijskes,²³⁶ in 1820 als benoemd ambtenaar der 1ste klasse voor Oost-Indië in Batavia aankwam en om een 'convenabele post' verzocht, werd hij tot vice-president van het hof benoemd.²³⁷ Zijn traktement was dat van een gewone raad. Gerrit Buijskes kwam uit Kaapstad waar hij rechterlijke betrekkingen had bekleed en laatstelijk advocaat en notaris was geweest.

Omdat de functie van vice-president niet organiek was, hield de benoeming alleen het verlenen van een persoonlijke titel in. Buijskes verloor die bij de inkrimping van het hoogerechtshof in oktober 1826, die hieronder wordt besproken. Commissaris-generaal Du Bus de Gisignies kende de titel in november 1828 'personeel en zonder consequenties in den vervolge voor anderen' weer aan hem toe.²³⁸ Dit gebeurde kennelijk om Buijskes, die het presidium van het hof vanaf het ontslag van president Maurisse in april 1828 had waargenomen, niet voor het hoofd te stoten. Op dezelfde dag immers werd de gouverneur van de Molukse Eilanden en oud-procureur-generaal Merkus, tot president benoemd.²³⁹ Buijskes overleed in 1832 en daarmee verdween de vice-president tijdelijk uit het personeelsbestand van het hof. Hij zou in 1839 terugkeren.

In mei 1838 deed president Scholten van Oud Haarlem aan gouverneur-generaal De Eerens²⁴⁰ het voorstel om weer een post van vice-president bij het hoogerechtshof te creëren.²⁴¹ Het vele werk dat hij als president, ook in

²³⁶ Zie 2.2.7.

²³⁷ GG i.r. 16 juni 1820 nr. 25, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2772. De *Bataviasche Courant* van 17 juni 1820 nr. 25 meldde alleen dat hij tot raad was aangesteld.

²³⁸ CG 27 nov. 1828 nr. 19, verhandeld bij Luit.-GG 2 dec. 1828 nr. 13, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2523.

²³⁹ CG 27 nov. 1828 nr. 18, verhandeld bij Luit.-GG 2 dec. 1828 nr. 12, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2523.

²⁴⁰ Dominique Jacques de Eerens (1781-1840), luitenant-generaal, gouverneur-generaal van Nederlands-Indië van 29 februari 1836 tot overlijden op 30 mei 1840. Zie voor hem ook Stapel 1941, p. 88-89.

²⁴¹ Zeer vertrouwelijke brief van 28 mei 1838 van mr. C.J. Scholten van Oud Haarlem aan de gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, afschrift in Vb. 19 mei 1846 La. A nr. 141/T (geheim), NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4324.

verband met de voorbereiding van de nieuwe wetgeving, te verzetten had, en zijn zwakke gezondheid maakten de bijstand van een magistraatspersoon met een titel hoger dan die van raad uiterst gewenst. Deze kon de president zo nodig zonder gevaar voor onderbreking van de werkzaamheden vervangen. Scholten kon niet vertrouwen 'op den, door de dagteekening der akte van aanstelling, oudsten raad, die hoe achtenswaardig en geschikt tot die betrekking, nochtans tot het – zelfs tijdelijk – waarnemen van het presidium minder berekend [was]' en die volgens de instructie bij ziekte voor hem moest waarnemen.²⁴² Scholten stelde ook voor om de oud-Algemene Secretaris en oud-griffier van het hof Hoogeveen, die een goede pers had, in die functie aan te stellen. Hoogeveen bevond zich met verlof in Nederland. In Batavia was bekend dat hij niet op zijn oude post van Algemene Secretaris wilde terugkeren. Hij wilde het liefst weer in het hof zitting te nemen, mits niet als jongste lid. De Eerens ondersteunde dit voorstel. Volgens hem was Scholten bang dat niet alleen het oudste lid, maar ook het tweede in rang van anciënniteit 'niet bestand zoude zijn om in moeilijke omstandigheden het hoofd te bieden aan de andere meestal vrij knappe en zelfs geslepen, ook wel harde koppen' binnen het hof. Daarnaast was het in De Eerens' ogen noodzakelijk de waarnemend Algemene Secretaris Cornets de Groot²⁴³ op die post te behouden. Deze had goed werk verricht door de Algemene Secretarie efficiënt te organiseren. Volgens De Eerens rechtvaardigde 'de daarstelling van een tweede hoofd der Justitie, uit de Indische ambtenaren gekozen, bij het aangenomen beginsel om een Europeesch ambtenaar als president uit te zenden' de relatief geringe meerkosten van hoogstens f 8000 per jaar en vroeg machtiging aan het opperbestuur in Den Haag om met intrekking van een post van raad een vice-president te mogen benoemen.²⁴⁴ In mei 1838 waren in volgorde van benoeming lid in het hof mrs. J.A. Verploegh, L.H. du Bus, C. Visscher, C. Hultman, A.A. van Vloten, D.G. Reitz en J.H. Tobias.

242 Instructie Hooggerichtshof, art. 8. De oudste raad was toen mr. J.A. Verploegh.

243 (Jhr.) Johan Pieter Cornets de Groot (van Kraayenburg) (1808-1878), van begin januari 1837 tot eind december 1840 Algemene Secretaris van de Indische regering; tot 24 augustus 1838 nam hij de functie waar. Hij was een nazaat van de beroemde rechtsgeleerde Hugo de Groot (1583-1645).

244 Geheime kabinetsbrief van 31 mei 1838 nr. 76 La. V van gouverneur-generaal van Nederlands-Indië De Eerens aan minister van Koloniën Van den Bosch, duplicaat in Vb. 19 mei 1846 La. A nr. 141/T (geheim), NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4324, en postscriptum van 31 mei 1838 bij De Eerens' particuliere brief van 24 mei 1838 nr. 18 aan Van den Bosch. Gerretson & Coolhaas 1960, p. 170-171.

Op 24 december 1838 werd de gevraagde machtiging door de koning verleend en bij koninklijk besluit van 19 februari 1839 werd Hoogeveen inderdaad met ingang van de dag van terugkomst in Batavia als vice-president bij het hooggerechtshof aangesteld.²⁴⁵ Toen hij op 10 november van dat jaar in Batavia terugkwam,²⁴⁶ werd hij meteen als vice-president met het presidium van het hooggerechtshof en het Hoog Militair Gerechtshof belast omdat president Scholten inmiddels met ziekteverlof naar Nederland was vertrokken.²⁴⁷

Hoogeveen werd in 1844 tot lid in de Raad van Nederlands-Indië benoemd, waardoor de post van vice-president vacant kwam.²⁴⁸ De volgende die hem vervulde, was mr. Pieter Mijer. Hij werd in 1846 aangesteld omdat president Wichers door zijn vele werk voor de invoering van de nieuwe wetgeving het voorzitterschap niet permanent kon waarnemen.²⁴⁹ Bij de invoering op 1 mei 1848 van het *Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië*, Ind. Stb. 1847, 23, dat wel een vice-president bij het hof kende, werd Mijer als zodanig gecontinueerd.²⁵⁰

Buitengewone en waarnemende leden

Hoewel de instructie daar niet over repte, heeft het hooggerechtshof naast gewone leden ook buitengewone en waarnemende leden gekend. Deze werden op dezelfde wijze als de gewone leden aangesteld. In 1824 werden mrs. J.F.W. van Nes en F.G. Fontein tot buitengewone raden in het hooggerechtshof benoemd. Zij waren beiden rechterlijk ambtenaar in Nederland geweest en net op Java aangekomen met benoemingen tot ambtenaar voor de dienst in Oost-Indië op zak.²⁵¹ Het gouvernement zal het hof direct van hun expertise hebben willen laten profiteren. Vier jaar later benoemde commissaris-generaal Du Bus zijn tot zijn kabinet behorende, volle neef mr.

245 Koninklijk kabinetsrescript 24 dec. 1838 La. O54 (geheim) en KB 19 febr. 1839 nr. 104, NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nrs. 5823B en 4453. Zie ook 3.6.2.2, Onvrede over traktementen, noot 301.

246 *Javasche Courant* 13 nov. 1839 nr. 91. Hoogeveen reisde met zijn gezin met het Nederlandse schip Canton, kapitein H. Laurens, van Rotterdam naar Batavia.

247 GG 11 nov. 1839 nr. 4, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2600.

248 KB 30 mei 1844 nr. 62, verhandeld bij Wnd. GG 11 okt. 1844 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2662.

249 GG 24 sept. 1846 nr. 5, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2686.

250 GG 3 maart 1848 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2704. Zie voor Mijer 2.2.6, noot 85.

251 Luit.-Gouv. i.r. 1 juni 1824 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2783. Van Nes was substituut-officier bij de Rechtbank van Eerste Aanleg te Arnhem geweest, Fontein lid van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Gorinchem.

L.H. du Bus tot waarnemend raad om het hof zo veel mogelijk op sterkte te houden en kort daarna ook de van verlof teruggekeerde, oud-secretaris van de Indische regering mr. G.J.Ch. Schneither.²⁵²

Voordat griffier Hoozevee in 1834 tot raad benoemd werd, was hij twee periodes tevens waarnemend raad geweest: in 1829 in verband met tijdelijke afwezigheid van president Merkus en van 1830 tot zijn benoeming tot raad in 1834 wegens het ontbreken van een president en het verlof van een lid. Hij werd om zijn rechtskennis, die hij in tien jaar in de praktijk had opgebouwd, zeer gewaardeerd en kreeg de tijdelijke aanstelling tevens als aanmoediging omdat het gouvernement hem wegens zijn bekwaamheid als griffier geen promotie had laten maken.

De resident van Manado (Noord-Celebes) Pietermaat werd in 1832 als waarnemend raad aan het hof toegevoegd als opvolger van de raad Tobias die verlof had gekregen. Aan Pietermaat was aanvankelijk verlof naar Nederland verleend, maar hij had daarvan afgezien wegens spanningen tussen Nederland en Groot-Brittannië en Frankrijk in verband met de afscheiding van België. Hij kreeg zijn benoeming bij het hof kennelijk in afwachting van een andere bestuursfunctie.

In 1838 werd procureur-generaal Spiering op verzoek van het hof ontslagen (zie voor die kwestie 3.6.2.5, Benoemingen). Toen deze daartegen opkwam, werd hij in afwachting van nadere schikking als waarnemend raad aangesteld. De griffier Mijer fungeerde in 1838 een halfjaar als waarnemend raad in verband met het niet vervullen van een vacature in het hof en Schill, eveneens griffier, werd in 1846 gemachtigd om als waarnemend raad aanhangige zaken te helpen beslissen en afdoen als er onvoldoende raden aanwezig waren.²⁵³

Inkrimping

Wegens de slechte financiële toestand van Nederlands-Indië werden bij koninklijk besluit van 5 april 1825 nr. 96 onder andere de rechterlijke colleges in Batavia ingekrompen.²⁵⁴ Het hooggerechtshof werd teruggebracht van een

252 CG 18 juni 1828 nr. 30, verhandeld bij Luit.-GG 20 juni 1828 nr. 11, en CG 17 sept. 1828 nr. 28, verhandeld bij Luit.-GG 18 sept. 1828 nr. 20, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2918, 2517 en 2520.

253 GG 3 juli 1838 nr. 21 en GG 16 juli 1846 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2584 en 2684.

254 KB 5 april 1825 nr. 96, NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 2204. Aan dit besluit werd onder meer bij GG i.r. 21 nov. 1825 nrs. 2 en 3, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2791, uitvoering gegeven.

president en acht leden tot een president en zes leden en de Hoge Regering kreeg opdracht te onderzoeken of meer bezuinigingen mogelijk waren.

In oktober 1826 voerde commissaris-generaal Du Bus de Gisignies, wiens belangrijkste opdracht was om door bezuinigingen een verdere verslechtering van de Indische financiën te voorkomen,²⁵⁵ deze opdracht na advies van de Indische regering uit, met gevolg dat het hof met ingang van 15 oktober 1826 een president en vier leden telde. De functie van adjunct-griffier kwam toen te vervallen. Het personeelsbestand van de griffie werd verminderd en vastgesteld op twee gezworen klerken, twee deurwaarders, tien klerken, waaronder een boekbinder, en vier oppassers. De procureur-generaal kon beschikken over twee klerken en vier oppassers. Volgens de commissaris-generaal was door deze vermindering geen 'nadeelige invloed op de goede handhaving van het regt en de belangen van den dienst te vreezen'.²⁵⁶

Een klein jaar later werd door de commissaris-generaal een nieuw regeringsreglement vastgesteld en ingevoerd.²⁵⁷ Dit bepaalde het getal der rechters met inbegrip van de president weer op zeven.²⁵⁸ Omdat de regeringsreglementen van 1830 en 1836 over de samenstelling van het hof

255 Publicatie van de Commissaris-Generaal over Nederlands-Indië van 8 februari 1826, Ind. Stb. 1826, 6, waarbij alle ambtenaren werden uitgenodigd om mee te werken tot de maatregelen die in het belang van Nederland en Nederlands-Indië genomen zouden worden. Vgl. voor Du Bus' opdracht ook De Prins 2002, p. 100 e.v.

256 CG 11 okt. 1826 (nr. 31), Ind. Stb. 1826, 57, *Bataviasche Courant* 18 okt. 1826 nr. 42, en NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2898. Dit besluit werd verhandeld bij Luit.-GG i.r. 13 okt. 1826 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2796. In het *Indisch Staatsblad* werd het niet volledig afgedrukt. Niet afgedrukt werd onder meer de uitnodiging aan de luitenant-gouverneur-generaal om in overleg met de Indische regering voorstellen te doen tot aanpassing van de instructies en reglementen van de betrokken colleges. Ook moest hij een lijst insturen van de rechterlijke ambtenaren in de buitenbezittingen onder vermelding van de andere functies die zij waarnamen, en van de functies waarmee in het algemeen rechterlijke functies op de buitenbezittingen redelijkerwijs gecombineerd konden worden. Bij brief van 6 september 1826 had Du Bus zijn bezuinigingsplannen voor het justitiewezen voor commentaar aan de Indische regering gezonden. Die vroeg de consideraties van het hooggerechtshof. Het hof berustte grotendeels in de plannen. Luit.-GG i.r. 15 sept. 1826 nr. 5, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2796. De raden van Indië Chassé en Goldman meenden niet tot de inkrimping van zes tot vier leden te kunnen adviseren omdat die naar hun mening in strijd was met de opdracht van de koning in genoemd KB 5 april 1825 nr. 96.

257 *Reglement op het beleid der Regering, van het Justitie-wezen, de Kultuur en den Handel in 's Lands Aziatische Bezittingen*, in afwachting van definitieve door de koning vast te stellen bepalingen provisioneel gearresteerd bij besluit van de commissaris-generaal van 30 augustus 1827, Ind. Stb. 1827, 89.

258 Regeringsreglement 1827, art. 52.

zwegen, bleef dat van 1827 op dit punt van kracht en werd in de praktijk het getal van zeven leden gehandhaafd.²⁵⁹

Benoemende autoriteit

Krachtens de regeringsreglementen van 1818, 1827, 1830 en 1836 werden in Nederlands-Indië alle Europese en inlandse ambtenaren door het college van de gouverneur-generaal in rade, de Hoge Regering, en sinds 1836 de gouverneur-generaal alleen benoemd, behalve wanneer bij afzonderlijke bepaling een andere autoriteit daarmee belast was.²⁶⁰ Dit betekende dat ook de president en de leden van het hof en de andere functionarissen, genoemd in de instructies, in de onderzoeksperiode in beginsel door de Hoge Regering of de gouverneur-generaal werden aangesteld. Zoals eerder vermeld kregen alleen de gewone klerken en oppassers krachtens machtiging hun aanstelling van de griffier.²⁶¹ De president, leden, procureur-generaal en griffiers van het eerste uur werden door commissarissen-generaal benoemd.²⁶² Tijdens de aanwezigheid van commissaris-generaal Du Bus de Gisignies in de periode 1826 tot 1830 deed deze de benoemingen bij het hof.

Het in 1827 door Du Bus vastgestelde regeringsreglement bepaalde echter dat de president en de procureur-generaal op of buiten de voordracht van de Indische regering door de koning benoemd werden.²⁶³ Toen de commissaris-generaal in 1828 de gouverneur der Molukse Eilanden en oud-procureur-generaal Merkus tot president en de president van de Raad van Justitie te Batavia Spiering tot procureur-generaal benoemde, verwees hij dan ook uitdrukkelijk naar de hem door koning Willem I verleende open brieven van 13 september 1825, waarin algemeen bekend was gemaakt dat de commissaris-generaal de macht had 'om, als Onzen Vertegenwoordiger (...) den staat van zaken (...) na te gaan, en de noodige voorzieningen te doen plaats grijpen, alles overeenkomstig Onze bedoelingen, en den hem gegeven lastbrief'.²⁶⁴

259 Aldus de raden in het hof in hun rekwest om traktementsverhoging van 7 september 1837. Vb. 29 dec. 1838 La. F10 kabinet, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4421.

260 Regeringsreglement 1818, art. 21, Regeringsreglement 1827, art. 21, Regeringsreglement 1830, art. 22, en Regeringsreglement 1836, art. 19.

261 Zie 3.6.2.

262 CCGG 12 jan. 1819 nr. 5, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2383.

263 Regeringsreglement 1827, art. 52.

264 CG 27 nov. 1828 nrs. 18 en 20, verhandeld bij Luit.-GG 2 dec. 1828 nrs. 12 en 14, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2523. Zie voor de open brieven van de koning, die Du Bus in de vergadering van de Hoge Indische Regering van 4 februari 1826 overhandigde, de publicatie van die dag, Ind. Stb. 1826, 5. Artikel 1 van het Koninklijk Besluit van 13 september 1825 nr. 80, dat de verhouding regelde tussen commissaris-generaal Du Bus de Gisignies en de Indische

Na Merkus werden in de onderzoeksperiode alle presidenten van het hof door de koning benoemd. Bij mr. G.C. Hageman gebeurde dat op verzoek van gouverneur-generaal Van den Bosch²⁶⁵ omdat hij geen van de in Indië aanwezige rechterlijke ambtenaren voor het presidentschap geschikt achtte. De benoeming van Hagemans opvolger mr. C.J. Scholten van Oud Haarlem geschiedde door de koning omdat deze zelf een opvolger wilde aanstellen en jhr. mr. H.L. Wichers werd door de koning aangesteld in verband met de op handen invoering van de nieuwe, voor Nederlands-Indië ontworpen wetgeving. Zie over deze benoemingen uitvoeriger 3.6.2.3, Benoemingen. In deze periode werden de procureurs-generaal op Spiering na steeds door de gouverneur-generaal in rade of alleen benoemd.

Bij koninklijk besluit van 6 december 1842 nr. 59, Ind. Stb. 1843, 12, werden regels vastgesteld voor de benoeming en rangschikking van Oost-Indische ambtenaren naar aanleiding van het koninklijk besluit van 18 juli 1842 nr. 27, waarbij werd bepaald dat aan de eerder in dat jaar opgerichte Koninklijke Academie te Delft ook burgerlijke ambtenaren voor Nederlands-Indië zouden worden opgeleid. Artikel 11 van het eerstgenoemde besluit luidde: 'Wij blijven ons zonder eenige bepaling voorbehouden de benoeming van den president van het Hoog Geregtschhof van Nederlandsch Indië.'

We hebben gezien dat Hoogeveen door het opperbestuur in Nederland bij koninklijk besluit tot vice-president benoemd werd. Bij de instelling van die post was het echter niet de bedoeling geweest dat alle vice-presidenten door de koning aangesteld zouden worden. De gouverneur-generaal was in beginsel de benoemende autoriteit voor die post.²⁶⁶

Benoemingsvereisten, incompatibiliteiten, eed

Om benoemd te kunnen worden, moesten president, leden en procureur-generaal in Nederland of een Nederlandse bezitting geboren zijn of het Nederlandse burgerrecht volgens de Nederlandse wetten verkregen hebben.²⁶⁷ Voor de griffiers en de gezworen klerken gold deze eis niet. De president

regering, luidde: 'De Kommissaris Generaal zal, gedurende deszelfs verblijf in Nederlandsch Indie, Onzen persoon vertegenwoordigen en mitsdien behoudens de bepalingen zijner instructie en zijne verantwoordelijkheid aan Ons, bekleed zijn met al zoodanige magt als Wij Zelve zouden kunnen uitoefenen.'

²⁶⁵ Johannes (baron, later graaf) van den Bosch (1780-1844), luitenant-generaal, gouverneur-generaal van Nederlands-Indië van 16 januari 1830 tot 2 juli 1833, commissaris-generaal van Nederlands-Indië van 17 januari 1832 tot 1 februari 1834. Zie voor hem ook Stapel 1941, p. 84-85.

²⁶⁶ Geheime brief van 19 mei 1846 La. A nr. 141/T van de minister van Koloniën aan de gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, minuut in Vb. 19 mei 1846 La. A nr. 141/T (geheim), NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4324.

²⁶⁷ Instructie Hooggerichtshof, art. 3 en 84.

moest bij benoeming dertig jaar of ouder zijn, de procureur-generaal 28 en de gewone leden 25 jaar. Voor griffier en adjunct-griffier was de minimumleeftijd 25 respectievelijk 22 jaar.²⁶⁸ Geen leeftijdseis was voorgeschreven voor de gezworen klerken. Een maximumleeftijd bij benoeming was niet in de instructie opgenomen. De regeringsreglementen en de instructie van het hof bevatten geen bepalingen over de duur van de benoemingen. Deze waren dus niet voor het leven of een bepaalde tijdsperiode, maar naar men mag aannemen tot wederopzegging.²⁶⁹

Opvallend is dat het bezit van een juridische graad voor de president en de raden geen voorwaarde voor benoeming was. Zij moesten 'zoo veel mogelijk, in regten (...) gegradueerd zijn'. Voor de griffiers gold deze laatste voorwaarde niet. Voor de procureur-generaal werd een juridische graad echter wel vereist.²⁷⁰ De instructie van het hof week op dit punt af van het niet ingevoerde Regeringsreglement van 1815, dat voor al deze functionarissen een graad in de rechten had voorgeschreven.²⁷¹

In de praktijk waren de leden wel degelijk in de rechten gegradueerd. De oud-griffier Hoogeveen was de enige uitzondering die de regel bevestigde. Hij had niet aan een hogeschool gestudeerd, was niet gepromoveerd en was desondanks benoemd.

Vermeldenswaard is dat president Scholten van Oud Haarlem het gewenst had gevonden dat wanneer Hoogeveen tot vice-president zou worden aangesteld (zie hierboven 3.6.2.1, Vice-president), aan hem voor zijn vertrek uit Nederland door een van de hogescholen de graad van doctor in de beide rechten *honoris causa* zou worden verleend. Scholten hanteerde als president van het hof bij het doen van voordrachten van rechters bij het hooggerechtshof en de raden van justitie als grondbeginsel dat alleen in rechten gegradueerden als zodanig benoemd konden worden. Gezien het toen in Nederland geldende zogenaamde *Organiek Besluit* van 1815, dat het hoger onderwijs regelde, werden daarmee bedoeld zij die het *doctoratus juris romani et hodierni* door het afleggen van een doctoraal examen, gevolgd door het succesvol verdedigen van een *specimen inaugurale*, hadden

268 Instructie Hooggerechtshof, art. 4, 84 en 102.

269 Vgl. *Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië* (afgekondigd bij Publicatie van 30 april 1847, Ind. Stb. 1847, 23), art. 16, dat luidde: 'In Nederlandsch-Indië heeft geene benoeming van regterlijke ambtenaren voor hun leven plaats. De Gouverneur-generaal is bevoegd om de europesche regterlijke ambtenaren tot de waarneming van andere openbare bedieningen te roepen, wanneer hij dit oorbaar acht voor 's lands dienst.' Dit artikel bevestigde de tot dan toe bestaande situatie.

270 Instructie Hooggerechtshof, art. 4 en 84.

271 Regeringsreglement 1815, art. 49.

verworven.²⁷² Scholten wilde voorkomen dat door de aanstelling van de niet-gegradueerde Hoogeveen tot vice-president een precedent voor de toekomst geschapen zou worden. Deze had, zoals gezegd, niet aan een hogeschool gestudeerd, maar was in de praktijk als jurist gevormd. Hij was jarenlang griffier bij het hof geweest en had het college als waarnemend en gewoon raad gediend om daarna de belangrijke post van algemene secretaris van het gouvernement te vervullen. De Eerens bracht deze wens aan de minister van Koloniën over en Hoogeveen werd in oktober 1838 inderdaad aan de Utrechtse academie tot *doctor honoris causa* in de rechten benoemd.²⁷³

Naast de hiervoor genoemde benoemingsvereisten gold voor president, raden, procureur-generaal en griffiers een aantal incompatibiliteiten. Zo was het hun verboden andere ambten of bedieningen te bekleden en handel te drijven, ook als deelgenoot van anderen, en zij mochten niet zijn pachters van enig financieel middel of 'medestanders' (deelgenoten), borgen of contraborgen van zulke pachters. Voorts was het hun niet toegestaan als zaakgelastigden op te treden en voor hen gold een verbod op het aannemen of beheren van voogdijschappen, executelen en 'administraties' (beheer van goederen en aangelegenheden van anderen), met uitzondering van die van bloedverwanten. Bovendien mochten vader en zoon, schoonvader en schoonzoon of broers en zwagers niet tegelijk zitting in het hof nemen. Ontstond aanverwantschap na benoeming dan konden de betrokkenen in

272 KB 2 aug. 1815 nr. 14, o.m. afgedrukt in *Verzameling echte stukken hooger en lager onderwijs* 1840, p. 119 e.v.

273 Van Cittert-Eymers 1963, p. 38. Opmerkelijk is dat de benoeming tot *doctor honoris causa* al van 29 oktober 1838 dateert, terwijl de brief van gouverneur-generaal De Eerens van 31 mei 1838, waarmee Scholtens voorstel werd overgebracht en ondersteund, in duplicaat op 26 september 1838 bij het ministerie van Koloniën geëxhibeerd werd. Dit doet vermoeden dat de wens van Scholten al eerder op andere wijze aan Den Haag was overgebracht. Volgens Baud, dan staatsraad in buitengewone dienst, in een brief van 21 februari 1837 aan minister van Koloniën Van den Bosch, zou president Hageman bij zijn afscheidsbezoek in januari 1833 aan gouverneur-generaal Van den Bosch verzocht hebben pogingen te doen om aan Hoogeveen, die toen tijdelijk lid in het hooggerechtshof was, de doctorsgraad *honoris causa* te doen verlenen om zijn benoeming tot vast lid van het hof mogelijk te maken. Hoogeveen, die in februari 1837 Algemene Secretaris was en andere vooruitzichten zou hebben gehad, zou eershalve nog aan die onderscheiding hechten en Baud attendeerde Van den Bosch daarom nog eens op deze zaak. Volgens Baud was Hoogeveen 'hoewel slechts tijdelijk lid, (...) het voornaamste werkende lid van het Hooggerechtshof en in het statutair reglement en alle plaatselijke costume de rechterhand van President Hageman' geweest. Gerretson & Coolhaas 1960, p. 94 (noot a).

functie blijven.²⁷⁴ Deze verhindering was niet voor de procureur-generaal en de griffiers voorgeschreven.

Voor de gezworen klerken gold ‘ten einde de zaken geene de minste verachtering [zouden] lijden’ in elk geval het verbod om zaakgelastigde te zijn en om voogdijschappen, executelen en administraties buiten de kring van hun bloedverwanten aan te nemen. Dat de andere onverenigbaarheden voor hen ook golden, lijkt waarschijnlijk, maar is uit het betreffend artikel niet duidelijk op te maken.²⁷⁵

Eenmaal benoemd konden de hier genoemde ambtenaren pas in functie treden na een in de instructie van het hof voorgeschreven eed te hebben afgelegd.²⁷⁶ Dit moest gebeuren in handen van de gouverneur-generaal in rade, na 1836 in die van de gouverneur-generaal alleen. Gouverneur-generaal Van der Capellen heeft de eed aan een aantal raden spoedshalve buiten rade afgenomen, maar hij deed daarvan dan vervolgens mededeling in rade.²⁷⁷ Alleen de gezworen klerken legden de eed af in handen van de president van het hof.²⁷⁸

3.6.2.2 *Bezoldigingen*

Vaststelling

Enkele dagen voor de installatie van de Hoge Regering van Nederlands-Indië op 16 januari 1819 (zie 2.4.9) stelden de commissarissen-generaal de maandtraktementen van de belangrijkste ambtenaren vast, ook die bij de rechterlijke colleges op Java.²⁷⁹ In bijlage C is een overzicht opgenomen van de maandsalarissen van de belangrijkste Europese ambtenaren op Java en het griffiepersoneel bij het hooggerechtshof. De bezoldigingen van de rechterlijke ambtenaren en het griffiepersoneel zijn tot 1848 niet veranderd, behalve die van de president en de procureur-generaal.

274 Instructie Hooggerechtshof, art. 5, 6, 85 en 105. Bij GG i.r. 6 maart 1821 nr. 2, Ind. Stb. 1821, 16, en NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2774, was de redactie van de artikelen 85 en 105, waarin enkele onnauwkeurigheden waren geslopen, op instigatie van het hof verbeterd.

275 Instructie Hooggerechtshof, art. 139.

276 Instructie Hooggerechtshof, art. 4, 92, 103 en 136. De formulieren van de ambtseden zijn aan het eind van de instructie opgenomen.

277 De volgende leden werden door gouverneur-generaal Van der Capellen buiten rade beëdigd: Buijskes, Peronneau van Leijden, Van de Graaff, Blom, Spiering en Van Teutem. Tijdens zijn inspectiereis over Java in 1824 beëdigde luitenant-gouverneur De Kock de buitengewone raden Van Nes en Fontein ook buiten rade.

278 Instructie Hooggerechtshof, art. 136.

279 CCGG 12 jan. 1819 nr. 1, overgenomen in GG 15 jan. 1819 nr. 39, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2383 en 2445.

Traktementen van president en procureur-generaal

Op 4 juni 1828 besloot commissaris-generaal Du Bus de Gisignies aan de gecombineerde betrekkingen van president van het hooggerechtshof en president van het Hoog Militair Gerechtshof en die van procureur-generaal en advocaat-fiscaal voor de land- en zeemacht (zie over die combinaties van functies hieronder 3.6.2.3, Nevenfunctie, en 3.6.2.5, Nevenfuncties) ieder een jaarsalaris van f 20.000 (f 1666 per maand) toe te kennen.²⁸⁰ Dit besluit werd niet gemotiveerd. Hierdoor is niet na te gaan welke motieven eraan ten grondslag lagen.

Enkele maanden later verhoogde Du Bus het jaarsalaris van de president tot f 24.000 (f 2000 per maand). Daarop verzocht procureur-generaal Spiering om gelijkstelling van zijn salaris met dat van de president. De Indische regering adviseerde negatief omdat de president qua rang hoger was dan de procureur-generaal.²⁸¹ De hoogte van het salaris was nooit als maatstaf voor de hoogte van een ambtelijke rang gezien. Het salaris werd bepaald naar de mate van verantwoordelijkheid en moeilijkheid van de betrekking. De regering erkende dat de functie van de procureur-generaal belangrijk en moeilijk was en veel werk meebracht, maar de knappe en ijverige juristen die voor die post werden uitgekozen, kregen het vooruitzicht om ooit president te worden en dan de vruchten van vroegere arbeid te plukken. De regering vond met Spiering dat hij wel aanspraak had op beloning voor zijn werk als fiscaal-generaal.²⁸² Du Bus wees Spierings verzoek echter af omdat de vijfjarige begroting al was vastgesteld en niet meer veranderd kon worden.²⁸³

Onvrede over traktementen

De in 1819 vastgestelde salarissen bij de rechterlijke colleges op Java werden over het algemeen als te laag beschouwd. De president van de Raad van Justitie te Semarang Sieburgh²⁸⁴ schreef daarover een nota aan commissaris-generaal Du Bus.²⁸⁵ Volgens Sieburgh waren de salarissen te laag om de inte-

280 CG 4 juni 1828, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2918.

281 Luit.-GG i.r. 9 dec. 1828 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2820. Het verzoek van de procureur-generaal dateerde van 5 november 1828. Het besluit spreekt abusievelijk van advocaat-fiscaal-generaal, terwijl fiscaal-generaal bedoeld wordt.

282 Zie over de functie van fiscaal-generaal 3.6.2.5, Nevenfuncties.

283 Luit.-GG i.r. 6 jan. 1829 nr. 17, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2821.

284 Mr. Gerardus Joannes Sieburgh (1795-1856), (waarnemend) president van de Raad van Justitie te Semarang van juni 1828 tot 20 mei 1838, daarvoor lid in die raad en omme gaand rechter in de afdeling Semarang.

285 Nota van mr. G.J. Sieburgh van 23 mei 1828, gevoegd bij minuut brief minister van Marine en Koloniën aan gouverneur-generaal van 7 sept. 1829 nr. 86/275H, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2951.

griteit en de onafhankelijkheid van de rechters te waarborgen. De rechters konden er niet volgens hun stand van leven. De salarissen waren ook te laag om voldoende kundige juristen over te halen om in Nederlands-Indië te gaan werken. Verder rechtvaardigden het ontbreken van promotiemogelijkheden binnen het justitiewezen en de betere financiële vooruitzichten bij het bestuur een salarisverhoging.

De noodzaak om de rechterssalarissen te verhogen werd door de daarbij betrokken ambtelijke diensten, de president van het hof Merkus en de Indische regering onderschreven. Ook de commissaris-generaal vond de bezoldigingen van de rechterlijke ambtenaren over het algemeen te laag. Hij kon ze echter volgens de bestaande bepalingen niet verhogen. Wel deed hij aan de minister voor de Marine en Koloniën in Den Haag het voorstel om de pensioenvooruitzichten van de rechterlijke ambtenaren te verbeteren omdat de rechterlijke betrekkingen in Indië, anders dan die bij het bestuur, niet de mogelijkheid boden om enig kapitaal van belang op te bouwen en maar weinig rechterlijke ambtenaren tot de hoogste posten konden opklimmen.

Minister Elout nam het voorstel echter niet over. De nieuwe gouverneur-generaal Van den Bosch, die in juli 1829 naar Java vertrokken was, had bij zijn vertrek uit Nederland de gedachte geopperd om de Indische ambtenarensalarissen in het algemeen te verlagen omdat veel Indische ambtenaren zijns inziens op te grote voet leefden gezien hun toch al aanzienlijke salarissen en onvoldoende spaarden voor de toekomst. Verhoging van de rechterlijke salarissen met toekenning van pensioen zou pas na verslag van Van den Bosch in overweging genomen kunnen worden.²⁸⁶

Van den Bosch nam op 16 januari 1830 het bestuur in Batavia over. Direct daarna benoemde de Indische regering een commissie voor de herziening en verbetering van de bestaande reglementen en bepalingen op de civiele en criminele rechtsvordering in Nederlands-Indië. Deze kreeg als belangrijkste opdracht te zorgen voor 'de vereenvoudiging en bespoediging van het regt, en om zoo mogelijk eene bezuiniging in 's lands uitgaven daar te stellen'. De raad van Indië (en oud-hof president) Merkus werd tot voorzitter benoemd en de leden waren mr. G.J.Ch. Schneither, lid in het hooggerichtshof,

²⁸⁶ Van den Bosch had een bijzondere instructie meegekregen, waarin zijn hoofdopdracht luidde na te gaan 'welke verdere vereenvoudigingen en bezuinigingen in de onderscheidene takken van de Administratie en het Justitiewezen kunnen worden ingevoerd, ter verwezenlijking van Ons stellig verlangen, dat de inkomsten van de Nederlandsche Oost-Indische bezittingen, in gewone tijden, toereiken tot het bekostigen van derzelver geheel bestuur, zonder eenige uitzondering (...) en dat mitsdien geen verdere geldelijke bijstand door het Moederland behoeve verleend te worden, dan voor de oorlogslasten (...)'. Cornets de Groot 1862, p. 98.

H.J. Hoogeveen, waarnemend lid en griffier bij het hof, J. van der Vinne, hoofdbaljuw van Batavia, en mr. F. van Teutem, advocaat-fiscaal te Batavia. Merkus had voorgesteld deze commissie te benoemen om verbeteringen in de manier van rechtspleging onder de inheemse bevolking te ontwerpen, maar de regering vond dat de commissie ook voorstellen moest doen over de samenstelling van de rechtbanken en de wijze van procederen in het algemeen. Deze commissie heeft in 1830 een aantal reglementen ontworpen, maar daarmee schijnt niets te zijn gedaan.²⁸⁷

In 1837 zonden de vijf gewone raden in het hooggerechtshof Verploegh, Du Bus, Visscher, Hultman en Reitz een rekwest met bezwaren over hun traktement aan de gouverneur-generaal.²⁸⁸ De rechters memoreerden de besluiten die sinds 1819 over de samenstelling van het hof en de salarissen van president en leden waren genomen, en wezen erop dat tot de benoemingen van Hageman en Scholten van Oud Haarlem tot president het hele personeel steeds uit Indische ambtenaren had bestaan. Het besluit om Nederlandse ambtenaren tot president te benoemen, betekende voor de gewone leden dat zij als raad moesten blijven doorwerken of bij vacature naar de – beter betaalde – post van procureur-generaal moesten solliciteren. Daar kwam bij dat hun bezoldiging niet in verhouding stond met die van andere hoofdambtenaren, die in sommige opzichten aan het gezag van het hof onderworpen waren. Zo had bij voorbeeld een resident op Java toen een vast maandinkomen van f1250 en daarnaast ‘overgroote voordeelen’ uit de in zijn residentie geteelde cultuurgewassen, terwijl een lid van het hof, dat een resident in sommige gevallen bevelen kon geven,²⁸⁹ bijna een kwart minder vast traktement verdiende.

De verzoekers verwezen hier naar de zogenaamde cultuurpercenten. Dat waren beloningen in geld, die werden toegekend aan Europese (en inlandse) bestuursambtenaren, belast met toezicht op de gouvernementcultures voor de Europese markt. Zij werden percentsgewijs berekend naar de

287 GG i.r. 29 jan. 1830 nr. 4, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2834, en Immink 1882, p. ii. Immink geeft het nummer van de resolutie niet juist op. De ontwerpen van de commissie betroffen de rechterlijke organisatie en het burgerlijk en strafprocesrecht, ook dat voor de inheemse bevolking van Java en Madoera.

288 Verzoekschrift d.d. 7 september 1837 van de genoemde raden in het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië aan de gouverneur-generaal. Vb. 29 dec. 1838 La. F10 kabinet, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4421.

289 Hiermee refereerden de verzoekers aan de toezichtfunctie van het hooggerechtshof, die zich uitstreckte over de door de residenten gepresideerde landraden. Zie hiervoor 3.5.2.

hoeveelheid koloniale producten die in de door hen bestuurde gewesten (en afdelingen) werden gecultiveerd.²⁹⁰

De verzoekers voerden ook aan dat alle bestuursambtenaren het vooruitzicht hadden om op den duur betrekkingen met meer voordelen te krijgen, waardoor zij vermogen konden opbouwen. Ook werden de pensioenaanspraken van de ambtenaren niet berekend naar de rang van de beklede functie, maar naar het – voor de leden van het hoflage – salaris. Ook attendeerden de rechters op het grote verschil tussen het salaris van de president en dat van de raden. De leden van het hof werden ook benadeeld door het verbod in de instructie van het hof om gemachtigden of executeuren van anderen dan bloedverwanten te zijn.²⁹¹ Voor het Indisch bestuur was het tot behoud van een gelijkvormige jurisprudentie van belang steeds zoveel mogelijk dezelfde rechters in het hof te houden. Om al deze redenen zou aan de raden de wens om hun positie te verbeteren, moeten worden wegnomen door perspectief op een hogere bezoldiging.

Volgens de verzoekers kon de weinig vooruitzicht biedende positie van de leden van het hof het best gecompenseerd worden door salarisverhogingen na vijf en tien jaar naar het voorbeeld van de ‘Christen leeraren’ (predikanten), maar hoger vastgesteld ‘uit aanmerking van het hoge standpunt, waarop de leden van het hoogste regterlijke collegie in Indië geplaatst [waren]’.²⁹² Zij verzochten de gouverneur-generaal om een beslissing zoveel mogelijk in overeenstemming met hun belangen, of om doorzending van het verzoekschrift met een wijze aanbeveling aan het opperbestuur in Nederland voor beslissing.

De Raad van Nederlands-Indië, die krachtens het *Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië* van 1836, Ind. Stb. 1836, 48, door de gouverneur-generaal verplicht geraadpleegd moest worden, erkende dat het maandsalaris van f 1000 voor een gehuwd lid in het hooggerechtshof onvoldoende was om onafhankelijk en waardig te kunnen leven. De raad adviseerde de gouverneur-generaal aan het opperbestuur in Nederland voor te stellen het traktement van een lid in het hof na tien jaar Indische dienst, waarvan vijf in die betrekking, te verhogen met f 200 per maand en na vijftien jaar dienst, waarvan tien jaar in het hof, met nog eens f 100,

290 Van der Lith & Spanjaard 1871, p. 82. De cultuurpercenten werden met ingang van 1 januari 1867 voor Europese ambtenaren afgeschaft.

291 Instructie Hooggerechtshof, art. 5.

292 De verzoekers verwezen naar KB 5 okt. 1828 nr. 205, Ind. Stb. 1829, 17, over de traktementen der christenleraren, waarin voor deze beambten op Java bepaald was dat zij na ommekomst van hun eerste vijf jaren dienst een traktementsverhoging van f 150 zouden krijgen en nog eens na de volgende vijf jaar.

zodat het traktement uit zou kunnen komen op f 1300 per maand. Volgens de raad was met name van belang dat zoveel mogelijk dezelfde leden in het hofzitting bleven houden omdat daardoor een gelijkvormige jurisprudentie werd bevorderd. Nadeel van zulke verhogingen was wel dat de leden van de raden van justitie minder kans op bevordering tot lid van het hof zouden krijgen, maar dat was niet zo erg omdat deze rechters ook naar posten bij het bestuur konden worden overgeplaatst.²⁹³

Hierna kreeg hofpresident Scholten van Oud Haarlem opdracht van consideraties en advies te dienen.²⁹⁴ Hij meende dat toestaan van het verzoek rechtvaardig en billijk zou zijn en ondanks de geringe meerkosten voor de schatkist

‘merkelijk zoude strekken ter bevordering eener goede en juiste regts-bedeeling en tot de rigtige naleving van de moeilijke en belangrijke pligten, welke op de opperste regtbank in Indië rusten, en tevens ook in het wel begrepen belang der Hooge Regering wenschelijk zoude zijn’.

Scholten onderstreepte dat het netto maandsalaris van een raad maar f 830 zilvergeld bedroeg en dat die som voor een lid van de hoogste rechtsmacht in Indië onvoldoende was om er met een gezin overeenkomstig zijn stand in het dure Batavia van te leven.²⁹⁵ Ook hij wees erop dat aan de bestuurs-ambtenaren, ook aan hen die meer dan de raden verdienden, ruimschoots de gelegenheid werd geboden tot bevordering of vermeerdering van inkomsten, terwijl die mogelijkheid voor de rechterlijke ambtenaren nauwelijks meer bestond omdat zij zoveel mogelijk binnen de rechterlijke macht verplaatst werden. De lage bezoldiging was er waarschijnlijk ook de oorzaak van dat zij in het *Burgerlijk Pensioen Reglement*, Ind. Stb. 1835, 17, in zo’n lage categorie waren geplaatst dat zij er na twintig dienstjaren veel slechter aan toe waren

293 Advies van de Raad van Indië d.d. 18 december 1837 nr. 1440. Vb. 29 dec. 1838 La. F10 kabinet, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4421.

294 Advies van mr. C.J. Scholten van Oud Haarlem, president van het Hooggerichtshof van Nederlands-Indië, d.d. 12 januari 1838 nr. 3. Vb. 29 dec. 1838 La. F10 kabinet, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4421.

295 Bij besluit van de Commissaris-Generaal van 18 februari 1826 nr. 1, Ind. Stb. 1826, 7, was een nieuw muntstelsel ingevoerd. De zilveren Nederlandse gulden, verdeeld in twintig stuivers, werd de standpenning (standaardmunt) en verving de in 1817 ingevoerde Indische gulden, die 24 Nederlandse stuivers waard was geweest. Hierdoor verminderde de waarde van de in Nederland in Nederlandse guldens vastgestelde traktementen van de Indische ambtenaren in Indië met 16,6 procent. Het maandsalaris van de rechters in het hof daalde hierdoor met 4/24 of wel een zesde deel. Een zesde deel van het maandsalaris van f 1000 was f 166, zodat het maandsalaris werd teruggebracht tot f 834 (1000 - 166).

dan andere ambtenaren. Ook volgens Scholten stonden de verzoekers in rang gelijk aan de residenten op Java, die veel meer dan zij bevoordeeld waren. Zelfs duidelijk lagere ambtenaren, zoals de opperboekhouder bij de Generale Directie van Financiën, de ontvanger der in- en uitgaande rechten te Batavia, de fiscaals bij de raden van justitie, en zeker die te Batavia, hadden door betere bezoldiging of bijkomende en wettelijke ontvangsten naast hun bezoldiging meer of nagenoeg evenveel inkomen als de leden van het hof. De ambtenaren, aan wie niet verboden was om als gemachtigden of executeuren van vreemden op te treden, konden daarnaast door als zodanig op te treden vaak grote inkomsten verwerven. Verder mocht men niet vergeten dat twee van de zes raden steeds zonder enige remuneratie als rechtsgeleerde leden van het Hoog Militair Gerechtshof functioneerden en dat die daarvoor vaak veel moeilijk werk moesten doen.

Scholten wees ook op de onvolledige en gebrekkige wetgeving in Nederlands-Indië en het grote belang van een goede en vaste jurisprudentie van de hoogste rechter om de onvolkomenheden daarin te verhelpen en aan te vullen. Om die te bereiken moest de personele samenstelling van het hof zo min mogelijk veranderen. Daar kwam bij dat wanneer in Indië een nieuwe wetgeving naar het voorbeeld van die in Nederland zou worden ingevoerd, het voor regering en bevolking uiterst belangrijk was zo lang mogelijk dezelfde leden in het hof te houden om eenheid en stabiliteit in rechtsbedeling en jurisprudentie te bereiken. Ook de nauwe band die in Indië tussen de opperste rechtbank als adviseur en het gouvernement bestond, vereiste zo weinig mogelijk mutaties in het hof en dat het, zoals op dat moment, samengesteld bleef uit 'waardige, kundige, regtschapene en *goedgezinde* leden'.²⁹⁶ Op den duur was daar volgens de president vooruitzicht op betere beloning voor nodig. Hij onderstreepte zijn betoog met de volgende woorden:

'Eene recente en notabele beslissing, gewezen in een zeer belangrijk burgerlijk regtsgeding, tegen het Gouvernement gevoerd, waarin het Hof ex officio supplerende hetgeen aan de verdediging had ontbroken hierdoor de schatkist welligt voor eene zeer aanmerkelijke schade heeft behoeft, zoude alleen genoegzaam zijn, om aan te toonen, hoe wenschelijk en dienstig eene goede zamenstelling van de opperste regtsmagt voor de regering soms kan en moet zijn.'²⁹⁷

²⁹⁶ Cursivering door de briefschrijver.

²⁹⁷ Scholten refereert hier aan de zaak van de erven van de oud-gouverneur-generaal Daendels tegen het gouvernement 'in cas van restitutie van in 's lands kas getelde gelden', waarin het

Onder verwijzing naar de in het verzoekschrift genoemde periodieke verhogingen en de andere voordelen van de predikanten, die volgens hem in rang en stand in de maatschappij als ver beneden de rekwestranten moesten worden beschouwd, gaf Scholten als zijn mening te kennen dat de salarissen van de raden in het hof na vijf jaar onafgebroken dienst als zodanig met f 250 per maand verhoogd zouden moeten worden en na weer vijf jaar nogmaals met hetzelfde bedrag, zodat de wedde van een raad na tien jaar op f 1500 per maand uit zou komen. Een berekening op basis van de diensttijden van de sedert de instelling in 1819 bij het hof gediend hebbende leden, toonde aan dat de schatkist door deze verhogingen maar voor een zeer klein bedrag belast zou worden. Hierbij speelde mee dat naarmate meer kundige juristen naar Indië kwamen en ook de laagste rechterlijke functies door gegradueerde juristen zouden worden bezet, de benoemingen in het hof de beloning zouden moeten worden voor reeds langdurig verrichte dienst. De meeste Nederlandse ambtenaren haalden een Indische diensttijd van twintig jaar niet, maar overleden voor die tijd of verlieten wegens ziekte of andere redenen de dienst.

De Generale Directie van Financiën, ook om advies gevraagd, sloot zich aan bij het advies van de Raad van Indië. Zij meende dat aan het voorstel aan het opperbestuur in Nederland moest worden toegevoegd, dat een lid van het hooggerechtshof dat in het genot van een periodieke verhoging was gesteld, bij eventuele benoeming tot president van een raad van justitie met een presidentstraktement van f 1000, zijn verhoging moest behouden. Kreeg hij het presidium van een raad van justitie met een presidentssalaris tussen f 1000 en f 1200 of van f 1300, dan moest de verhoging zo worden vastgesteld dat hij evenveel verdiende als toen hij lid in het hof was. De directie vond die toevoeging aan het voorstel aan het opperbestuur nodig omdat het in

hooggerechtshof zich bij sententie van 13 juli 1837, gevolgd door een sententie 'in cas van revisie' van 27 april 1838, *ratione materiae* niet bevoegd had verklaard. De zaak betrof de terugvordering van omgerekend ruim f 134.000 wegens storting door Daendels in 1811 in 's lands kas op Java van in totaal bijna 397.000 rijksdaalders, waarvoor door het toenmalig Indisch bestuur onder gouverneur-generaal Janssens bons waren afgegeven, door Janssens eigenhandig ondertekend: tien bons voor koffie, tien voor peper en tien voor suiker, ieder van 500 pikols à 124 lb. Met 'bon' werd bedoeld een schriftelijk bewijsstuk, waarin het recht van een bepaald persoon of de toonder werd vastgelegd om de daarin vermelde zaak op te eisen. Deze storting had te maken met de verkoop door Daendels van gedeelten van het land Buitenzorg bij zijn aftreden in 1811. Zie hierover Gerretson & Coolhaas 1960, p. 126-127 (aantekening 4), waar als datum van de uitspraak abusievelijk 19 juni 1837 genoemd wordt. Over deze kwestie werd in 1844 ook voor de Hoge Raad tegen de Staat der Nederlanden geprocedeerd. De eisers werden door dit college in hun vordering niet-ontvankelijk verklaard. Zie voor het arrest van de Hoge Raad: *Weekblad van het regt* 19 aug. 1844 nr. 522. Deze zaak verdient de aandacht van rechtshistorici.

het belang van de rechtspleging was om de presidenten van de raden van justitie uit de leden van het hooggerechtshof te kunnen kiezen. Op die manier zou immers de jurisprudentie van het hof zoveel mogelijk naar de raden van justitie worden overgebracht.²⁹⁸

Na deze gunstige adviezen schreef gouverneur-generaal De Eerens in mei 1838 aan de minister van Koloniën.²⁹⁹ Hij concludeerde dat de salarissen van de leden van het hooggerechtshof werkelijk te laag en niet in verhouding waren met die van ambtenaren met gelijke en soms zelfs lagere rang, en verzocht de minister te bewerkstelligen dat hij gemachtigd zou worden om de traktementen in de geest als in de adviezen aangegeven, te verhogen.

Deze brief werd na bezorging in Nederland met enkele andere brieven van de gouverneur-generaal die de strekking hadden om de uitgaven in Indië te vermeerderen, waaronder ook het hiervoor besproken voorstel van de gouverneur-generaal om een vice-president bij het hooggerechtshof aan te stellen (zie 3.6.2.1, Vice-president), aan staatsraad Baud³⁰⁰ gezonden voor consideraties en advies met het oog op de Indische begroting van 1838. Baud toetste deze voorstellen aan het voor die begroting vastgestelde uitgangspunt dat de *territoriale uitgaven* in Nederlands-Indië in evenwicht moesten zijn met de *territoriale inkomsten*. Met die uitgaven en inkomsten werden bedoeld de uitgaven en inkomsten 'die in Indië, ten behoeve van Indië zelf, plaats hebben, en als belastingen in Indië geheven, konden worden aangemerkt'.³⁰¹ Deze stonden los van de *commerciële inkomsten en uitgaven* van Nederlands-Indië. Volgens de Indische begroting van 1838 sloten de territoriale uitgaven en inkomsten met een nadelig saldo van

298 Advies van de Generale Directie van Financiën d.d. 20 maart 1838. Vb. 29 dec. 1838 La. F10 kabinet, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4421.

299 Brief van de gouverneur-generaal van Nederlands-Indië aan de minister van Koloniën d.d. 19 mei 1838 nr. 272. Vb. 29 dec. 1838 La. F10 kabinet, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4421. De tekst van deze brief werd vastgesteld bij besluit van de gouverneur-generaal van 19 mei 1838 nr. 9, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2582. Naar aanleiding van meermalen ondervonden moeilijkheden om ambtenaren die door emolumenten aanzienlijke inkomsten hadden, te benoemen in posten van hoger rang, maar met minder inkomen, werd bij dit besluit tevens als regel aangenomen dat door het gouvernement in het belang van de dienst over de ambtenaren moest kunnen worden beschikt. Toevallige voordelen aan een ambtelijke betrekking verbonden, mochten verplaatsing niet verhinderen. Die gaven geen aanspraak op voortdurend behoud van dat voorrecht.

300 Jean Chrétien (baron) Baud (1789-1859), Algemene Secretaris van de Hoge Regering van 16 januari 1819 tot 23 augustus 1821, directeur voor de zaken der koloniën op het ministerie van Koloniën van 30 juli 1824 tot 28 december 1832, in zending teruggekeerd naar Nederlands-Indië als gouverneur-generaal ad interim van 23 januari 1833 tot 1 maart 1836, in 1838 staatsraad in buitengewone dienst bij de Raad van State. Zie voor hem ook Stapel 1941, p. 86-87.

301 Van Deventer 1866, p. 25.

ongeveer twee miljoen gulden en dat betekende volgens Baud dat alleen die vermeerderingen van uitgaven konden worden toegestaan die absoluut niet voor uitstel vatbaar waren. Baud concludeerde dat de traktementsverhoging van de leden van het Indisch hooggerechtshof daar niet toe behoorde en adviseerde in negatieve zin. Die verhoging kon immers een jaarlijkse vermeerdering van uitgaven veroorzaken, na vijf jaar van f 14.400 en na tien jaar van f 21.600. Hij wees er daarbij ook op dat niets bekwame en ijverige rechterlijke ambtenaren belette om naar het binnenlands bestuur over te gaan, waar meer mogelijkheden tot bevordering bestonden. Als voorbeelden van raden die die overstap hadden gedaan, noemde hij de oud-raden in het hooggerechtshof Van Nes, Merkus en Hoogeveen, die op dat moment respectievelijk resident van Pasoeroean, raad van Indië en Algemene Secretaris met verlof waren. Baud voegde daar enigszins malicieus aan toe: 'Tractementsverhogingen te bepalen voor personen, die het aan geschiktheid en arbeidzaamheid mangelt, kan niet worden aangeraden'. Ten slotte vreesde hij precedentwerking.³⁰²

Bauds advies leidde tot een negatief rapport van de minister van Koloniën aan de koning en deze wees het voorstel daarop op 24 december 1838 van de hand.³⁰³ De gouverneur-generaal werd bij brief van 29 december 1838 op de hoogte gebracht.³⁰⁴

In 1845 speelde de onvrede van de raden over de hoogte van hun salaris nogmaals op. Ter voorbereiding van een mogelijk verzoek om een periodieke traktementsverhoging vroegen de raden het gouvernement om informatie over de redenen van de ongunstige beslissing in 1838 'omdat de ongunstige omstandigheden en tijden waarin de requestanten ten gevolge van den onvoordeeligen geldelijke toestand van Nederlandsch Indië leven, hen [drongen] in redelijkheid niets onbeproefd te laten om dezelve voor zich verbeterd te zien'. Het gouvernement liet de verzoekers weten dat dat om reden van financiële aard was gebeurd en omdat de leden van het hooggerechtshof

302 Kopie brief van de staatsraad in buitengewone dienst J.C. Baud aan de minister van Koloniën d.d. 13 november 1838 nr. 400, gevoegd bij Kabinetsrescript d.d. 24 dec. 1838 La. O54 (geheim). NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 5823B. In deze brief werd ook het voorstel behandeld om een vice-president bij het hooggerechtshof te benoemen. Zie ook 3.6.2.1, Vice-president, noot 245.

303 Kabinetsrescript d.d. 24 dec. 1838 La. O54 (geheim) met bijgevoegd rapport van de minister van Koloniën aan de koning d.d. 19 dec. 1838 La. C10 kabinet. NL-HaNA, Staatssecretaris, 2.02.01, inv.nr. 5823B.

304 Minuut brief van de minister van Koloniën aan de gouverneur-generaal d.d. 29 dec. 1838 La. F10 kabinet. NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 4421.

ook buiten het rechterlijke vak bevorderd konden worden.³⁰⁵ Hierna werd geen nader verzoek ingediend.

Bij de invoering van het *Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië*, Ind. Stb. 1847, 23, op 1 mei 1848, waardoor een nieuwe rechterlijke organisatie van kracht werd, werden de traktementen bij het hooggerechtshof ongewijzigd gehandhaafd. Een voorstel van de gouverneur-generaal om de salarissen van de leden, in de nieuwe opzet raadsheren genoemd, na vijf jaar met f 250 op te trekken tot f 1250 per maand, werd door minister van Koloniën Rijk³⁰⁶ niet overgenomen. De nieuwe advocaat-generaal mocht conform het voorstel van de gouverneur-generaal een traktement gelijk aan dat van de griffier (f 800 per maand) gaan verdienen.³⁰⁷

3.6.2.3 *De president*

In deze paragraaf zal de bijzondere positie van de president van het Indisch hooggerechtshof in de periode van 1819 tot 1848 worden behandeld. Hierbij zal eerst aandacht worden besteed aan zijn speciale staatsrechtelijke positie en ambtelijke rang. Vervolgens worden zijn rol binnen het hof volgens de instructie van het hof en zijn nevenfunctie bij het Hoog Militair Gerechtshof besproken. Daarna komt zijn eigen adviesfunctie voor het gouvernement aan de orde en ten slotte zullen de presidentsbenoemingen aan een beschouwing onderworpen worden.

Staatsrechtelijke positie en ambtelijke rang

De president van het hooggerechtshof was 'de eerste regterlijke ambtenaar' in Nederlands-Indië en stond in de ambtelijke hiërarchie boven de procureur-generaal. Dit blijkt uit de regeling in de regeringsreglementen voor de verkiezing van een tijdelijk opvolger van de gouverneur-generaal in het geval deze laatste functionaris kwam te overlijden en zijn opvolger nog niet benoemd of bekend was. In dat geval ging het gezag volgens de regeringsreglementen van 1818 en 1827 over op de luitenant-gouverneur-generaal en volgens dat van 1830 op één der raden van Indië. Als een luitenant-gouverneur-generaal ontbrak, moesten de leden van de Raad van Indië met de president van het hof en de hoofddirecteur der Financiën een luitenant-gouverneur-generaal benoemen. Volgens het reglement van

305 Wnd. GG 10 sept. 1845 nr. 41, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2673.

306 Julius Constantijn Rijk (1787-1854), vice-admiraal, minister van Marine en Koloniën ad interim van 25 maart 1848 tot 15 september 1848.

307 KB 10 mei 1848 nr. 72, NL-HaNA, Kabinet des Konings, 1841-1897, 2.02.04, inv.nr. 486.

1830 werd de tijdelijk opvolger van een overleden gouverneur-generaal uit de leden van de Raad van Indië gekozen door een vergadering van die raad uitgebreid met de president van het hof, de directeur-generaal van Financiën en de ambtenaar hoogste in rang na de laatst genoemde. Het reglement van 1836 wees de vice-president van de Raad van Nederlands-Indië als tijdelijk opvolger van een overleden gouverneur-generaal aan. Ontbrak deze functionaris ook, dan moest een vergadering van zeven personen worden belegd, bestaande uit de leden van de Raad van Indië aangevuld met hoofdamtensaren, om een tijdelijk waarnemer van de gouverneur-generaal aan te wijzen. Voor het voltallig maken van deze vergadering was als eerste aangewezen de president van het hof en verder de directeur-generaal van Financiën, de procureur-generaal, de president van de Raad van Justitie te Batavia, de directeurs van Financiën en de president van de Algemene Rekenkamer. De hofpresident was steeds aangewezen om de stembriefjes te openen en met luide stem op te lezen.³⁰⁸ De procureur-generaal werd beschouwd als in rang gelijk aan de algemene secretaris, die aan de Indische regering was toegevoegd.

Instructie

Volgens de instructie van het hooggerichtshof was de president binnen het college de spil waar de organisatie om draaide. Het hof kwam op maandag, woensdag en vrijdag om half acht in gewone vergadering bijeen. Alle leden waren verplicht aanwezig te zijn, maar de president kon hen van die verplichting verschonen. Op woensdag was de bijeenkomst openbaar: dan werden de civiele rol en rechtstag gehouden. Strafzittingen mocht het hof zelf vaststellen. Naast de gewone vergaderingen kon de president buitengewone vergaderingen beleggen, ook tijdens de rechterlijke vakanties. De afwezige leden konden daarvoor worden opgeroepen.³⁰⁹

Onder het presidium van mr. Hageman lijkt het hof dagelijks vergaderd te hebben, maar niet steeds in volle samenstelling, want in zijn brief aan gouverneur-generaal De Eerens, waarmee hij in 1836 zijn ontslagrekwist aanbod, schreef hij dat hij tijdens zijn voorzitterschap met zestien collega's te maken had gehad 'ofschoon wij soms slechts met ons vieren dagelijks vergaderden'.³¹⁰

308 Regeringsreglement 1818, art. 5, Regeringsreglement 1827, art. 5, Regeringsreglement 1830, art. 3, en Regeringsreglement 1836, art. 5.

309 Instructie Hooggerichtshof, art. 12, 13 en 83.

310 Brief d.d. 11 juni 1836 van Hageman aan De Eerens; Gerretson & Coolhaas 1960, p. 287-289.

De president bepaalde de orde waarin de zaken ter vergadering werden behandeld. In verband daarmee was hij verplicht enige tijd vóór het begin van een vergadering in de raadkamer aanwezig te zijn om de griffier en de leden gelegenheid te geven voor overleg, de laatsten met name over hun 'commissorialen'. Dat waren de zaken, waarin zij als commissaris benoemd waren. In civiele zaken, geheel of ten dele over feiten, benoemde de president voordat vonnis werd gewezen een rapporteur. Deze had tot taak de zaak te bestuderen en daarover rapport uit te brengen.³¹¹

Alle ingekomen stukken, verzoekschriften en voordrachten voor voorlopig onderzoek kon de president in handen van een of meer commissarissen stellen. Gebeurde dat op grond van de bepalingen van het provisioneel *Reglement op de Manier van procederen in civile zaken voor het Hooge Gerechtshof van, en de Raden van Justitie in Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1819, 20, dan werden altijd twee commissarissen aangewezen. Spoedeisende zaken moest de president het eerst door de vergadering laten afdoen, de criminele vóór de civiele, en hij moest zorgen dat 'aan een' ieder prompt en onvertogen regt [zou wedervaren]'.³¹²

Hij opende alle inkomende besloten brieven, deelde die aan de vergadering mee of overhandigde ze aan de commissarissen. Rekwesten waarop door het college beslist moest worden, werden verplicht bij de president of op de griffie ingeleverd, in het laatste geval moesten ze direct bij de president worden bezorgd. Het was de leden verboden zich met het aannemen of overbrengen van verzoekschriften te bemoeien.³¹³

Was een zaak ter vergadering besproken, dan deed de president 'hoofdelijke omvraag': hij vroeg aan de rapporteur of de commissaris(sen) en daarna aan de leden in volgorde van anciënniteit, te beginnen met het jongste, hun adviezen over de te nemen beslissing en gaf het zijne als laatste. Ieder was verplicht zijn advies te motiveren en te spreken 'met alle bescheidenheid (...) van de verschillende gevoelens zijner medeleden'. De leden mochten elkaar niet onderbreken of hinderen, maar wanneer een lid zich duidelijk over de feiten vergiste of liet merken het onderwerp van het geschil niet te begrijpen, mocht de president, of een ander lid met diens toestemming, dat één keer kort opmerken. Een lid mocht zijn – gemotiveerde – advies ook schriftelijk uitbrengen en dat desgewenst aan de griffier overleggen voor inschrijving in een secreet register. De president maakte de conclusie op naar de meerderheid van de adviezen. Was er geen meerderheid vóór

³¹¹ Instructie Hooggerechtshof, art. 14 en 34-36.

³¹² Instructie Hooggerechtshof, art. 15, 30 en 31.

³¹³ Instructie Hooggerechtshof, art. 16 en 17.

of tegen, dan luidde de conclusie, in een zaak in eerste instantie, in het voordeel van de verweerder en, in een zaak in tweede instantie, in het voordeel van het vonnis of de dispositie in kwestie, ook als de conclusie niet strookte met het gevoel van de president. Hij mocht zich nooit een beslissende stem aanmatigen.³¹⁴

Wanneer de procureur-generaal door ziekte of schorsing zijn functies niet kon uitoefenen, koos de president één van de leden van het hof uit om voor hem waar te nemen en vervolgens werd dit lid door het hof daartoe bevoegd verklaard.³¹⁵

Nevenfunctie

Alle presidenten van het hooggerechtshof waren ook president van het Hoog Militair Gerechtshof van Nederlands-Indië. Aanvankelijk was dat niet met zoveel woorden voorgeschreven en waren twee benoemingsbesluiten nodig. Wel was bij de instelling van het militaire hof in 1819 bepaald dat de president altijd een rechtsgeleerde zou zijn en een ambtenaar te Batavia 'met regterlijke bedieningen bekleed'.³¹⁶ In het provisionele Regeringsreglement van 1827, dat commissaris-generaal Du Bus de Gisignies op 30 augustus 1827 vastgestelde, werd in artikel 52 bepaald dat de president van het hooggerechtshof tevens president van het Hoge Militaire Gerechtshof was. Dit had tot gevolg dat in het besluit van 27 november 1828, waarmee Merkus tot president van het hooggerechtshof werd benoemd, het presidium van het militaire hof niet genoemd hoefde te worden en dat werd dan ook niet gedaan.³¹⁷ In december 1828 wijzigde de commissaris-generaal op voordracht van Merkus de samenstelling van het Hoog Militair Gerechtshof en in dat

314 Instructie Hooggerechtshof, art. 40-45.

315 Instructie Hooggerechtshof, art. 87. In de *Wet op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie*, zoals in 1838 ingevoerd, bestond in artikel 6 een overeenkomstige bepaling voor de procureur-generaal bij de Hoge Raad en de officieren van justitie bij de lagere colleges in Nederland.

316 Instructie Hoog Militair Gerechtshof, art. 4, en CCGG 10 jan. 1819 nr. 7, dispositief sub Ten tweede, Ind. Stb. 1819, 21, en NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2383. Het besluit is niet volledig in het Staatsblad afgedrukt. Daar ontbreekt de inleidende alinea, waarin gemeld wordt dat een rapport van de Commissie belast met het maken van een algemeen ontwerp betreffende het Justitiewezen, waaraan de generaal-majoor De Kock was toegevoegd, aan het besluit ten grondslag lag. Zie voor deze commissie 2.4.3.

317 CG 27 nov. 1828 nr. 18, verhandeld bij Luit.-GG 2 dec. 1828 nr. 12, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2523.

besluit werd nogmaals vastgelegd dat voortaan de president van het civiele hooggerechtshof ook president van het militaire hof zou zijn.³¹⁸

Adviezen

Hiervoor (zie 3.5.4) hebben we gezien dat het hooggerechtshof een belangrijke adviseur van de Indische regering was. Bij het opstellen van de adviezen van het hof was de president natuurlijk betrokken en hij zal er invloed op hebben uitgeoefend, maar het onderzoek heeft uitgewezen dat de president bovendien een eigen adviesrol voor het gouvernement vervulde.

Het spreekt vanzelf dat hij adviseerde over kwesties die het hooggerechts-hof zelf aangingen. Hierbij ging het meestal over personeelskwesties, zoals voordrachten voor de vervulling van vacatures bij het hof en adviezen over het verlenen van verlof, en budgettaire kwesties, zoals verhoging van klerkengelden en vermeerdering van schrijfbehoeften. Ook over de organisatie van het hof bracht de president eigen adviezen uit. Toen bij voorbeeld het hof in 1837 een doelmatiger vervulling van het griffiersambt voorstelde, werd de referendaris ter Algemene Secretarie mr. P. Mijer³¹⁹ door president Scholten van Oud Haarlem voor die post naar voren geschoven.³²⁰

In maart 1840 vroeg gouverneur-generaal De Eerens advies aan waarnemend president Hoogeveen over een voorstel van procureur-generaal tevens advocaat-fiscaal voor de land- en zeemacht Hultman om hem een rechterlijk ambtenaar toe te voegen die hem kon ondersteunen bij zijn vele ambtswerkzaamheden en hem zo nodig kon vervangen, en met name ook over de vraag of dit vanuit financieel oogpunt wel absoluut noodzakelijk was. Hultman moest een groot deel van zijn tijd besteden 'aan voor een hoofdamtenaar beuzelachtige bureauwerkzaamheden', waardoor zijn ambtswerkzaamheden in de knel kwamen. Daarom had hij de gouverneur-generaal in overweging gegeven aan het opperbestuur in Den Haag voor te stellen zo'n ambtenaar aan hem als adjunct of substituut toe te voegen. Het gouvernement deed toen echter in beginsel geen voorstellen tot vermeerdering van uitgaven aan het opperbestuur, behalve wanneer die absoluut noodzakelijk waren.

318 CG 23 dec. 1828 nr. 21, verhandeld bij Luit.-GG 29 dec. 1828 nr. 9, Ind. Stb. 1828, 92, en NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2523. Het besluit is niet volledig in het Staatsblad afgedrukt.

319 Zie over Mijer 2.2.6, noot 85.

320 GG 16 juli 1837 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2572. Bij dit besluit, waarbij Mijer tot griffier van het hooggerechtshof en van het Hoog Militair Gerechtshof werd benoemd, werd tevens bepaald dat deze zijn in 2.2.6, noot 85, genoemde opdracht begin 1838 moest hebben afgemaakt.

Hoogeveen oordeelde dat Hultmans voorstel niet aan die norm voldeed, maar achtte het gewenst dat het zou worden doorgegeven aan de commissie die in Nederland onder voorzitterschap van hofpresident Scholten van Oud Haarlem werkte aan de aanpassing van de nieuwe Nederlandse wetboeken voor Nederlands-Indië. Die kon er eventueel rekening mee houden. Zie voor deze commissie hierna 3.6.2.3, Benoemingen. Ook meende Hoogeveen dat wel aan het opperbestuur kon worden voorgesteld om aan de procureur-generaal een ambtenaar met de titel van commies en een bezoldiging van f 300 per maand toe te voegen voor de bureauwerkzaamheden die voortvloeiden uit zijn ambtsbezigheden.³²¹ Dit gebeurde en leidde er ten slotte toe dat mr. L.W.C. Keuchenius³²² in januari 1844 voorlopig en zonder bezoldiging bij de procureur-generaal werd tewerkgesteld.³²³

Over personeelszaken bij de lagere rechtbanken op Java adviseerde de president eveneens. De frequentie van de voordrachten voor benoemingen in de lagere colleges nam vanaf het begin van de jaren 1830 toe en in de jaren 1840 lijkt de president voordrachten te doen voor alle vacatures bij de lagere colleges.

In mei 1838 stelde gouverneur-generaal De Eerens de president van de Raad van Justitie te Semarang Sieburgh op rapport van hofpresident Scholten van Oud Haarlem op wachtgeld omdat hij het vertrouwen van het gouvernement had verloren. Ondanks uitdrukkelijk verbod was Sieburgh onderhands blijven deelnemen in landhuur³²⁴ en hij had een niet onbelangrijk vermogen opgebouwd

‘eensdeels door speculatie, welke hem, bijzonderlijk als president eener regtbank niet voegden, en hem reeds verplicht hadden zich te verschoonen, zelf van eene voorloopige behandeling eener hangende crimineele procedure, en anderdeels door het opmaken van extra judiciele stukken, het geven van raad aan dezen en genen’.

Om te voorkomen dat Sieburgh lang wachtgeld zou blijven genieten, werd waarnemend president Hultman advies gevraagd over zijn herplaatsing. Hultman meende dat herplaatsing in een rechterlijke betrekking gezien de

321 GG 24 maart 1840 nr. 3, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2604.

322 Mr. Levinus Wilhelmus Christiaan Keuchenius (1822-1893), toen advocaat en procureur te Soerabaja. Hij was in 1866 als Tweede Kamerlid de indiener van de motie-Keuchenius. Zie ook 2.2.6, noot 85.

323 GG 20 jan. 1844 nr. 16, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2653.

324 Landhuur: huur van gronden of landerijen op Java door veelal Europese planters voor de plantageteelt van landbouwgewassen.

reden van verwijdering niet mogelijk was en omdat de rechten van andere, verdienstelijke ambtenaren verkort zouden worden wanneer Sieburgh in een administratieve functie gelijk aan zijn oude rechterlijke zou worden geplaatst, werd hij gepensioneerd.³²⁵

Op 17 oktober 1847 overleed de fiscaal bij de Raad van Justitie te Soerabaja mr. G.A.A. du Rij Spiering.³²⁶ Hierdoor dreigden de werkzaamheden van die raad geheel te stagneren omdat door het overlijden van een raadslid en de aanhoudende ziekte van de ommeegaande rechter in de Soerabajase afdeling, die tevens raadslid was, alleen de president met een ander raadslid en de griffier waren overgebleven. Hofpresident Wichers stelde daarom op 27 oktober 1847 voor onmiddellijk in de waarneming van het fiscaalaat te voorzien. Op 29 oktober adviseerde de Raad van Indië en op 30 oktober belastte gouverneur-generaal Rochussen³²⁷ jhr. mr. D.A. Junius van Hemert,³²⁸ ommeegaande rechter in de Wester- of Bataviase afdeling, met de waarneming van die functie.³²⁹ (Uit de chronologie in deze zaak blijkt hoe snel het bestuur op Java tot besluiten kon komen.)

De president van het hooggerechtshof werd door het gouvernement ook als adviseur ingeschakeld bij bijzondere rechtskwesties en bij het ontwerpen van nieuwe wetgeving.

Op 25 november 1819 stelde de Hoge Regering de algemene condities vast voor de verpachting van 's lands middelen en domeinen voor het jaar 1820.³³⁰ Dit waren de voorwaarden waaronder de verschillende inkomsten van het gouvernement tegen betaling van een jaarlijkse som aan een pachter werden overgedragen of in pacht gegeven. Niet de overheid, maar de pachter inde vervolgens de belasting. In deze algemene voorwaarden was bepaald dat wanneer de pachters in gebreke bleven hun 'pachtschat' (pachtsom) te voldoen of de pachtschuldigen de verschuldigde pacht niet voldeden, tegen hen bij parate executie volgens de wet zou worden geprocedeerd.

325 GG 17 maart 1839 nr. 6 en GG 30 aug. 1839 nr. 10, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv. nrs. 2592 en 2597. Volgens De Eerens was het zeer wel mogelijk dat Sieburgh bovendien in een criminele zaak betrokken zou worden 'welke hem wel eens tot erger zoude kunnen brengen'. Gerretson & Coolhaas 1960. p. 163.

326 Mr. Gerard Agathe Albert du Rij Spiering (1813-1847), fiscaal bij de Raad van Justitie te Soerabaja van begin 1844 tot overlijden op 17 oktober 1847; zoon van mr. Joan Hendrik Spiering (1782-1844), o.m. procureur-generaal bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië.

327 Jan Jacob Rochussen (1797-1871), minister van staat, gouverneur-generaal van 30 september 1845 tot 12 mei 1851. Zie voor hem ook Stapel 1941, p. 92-93.

328 (Jhr.) mr. Dirk Anton Junius van Hemert (1816-1881), later onder meer lid van het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië en resident van Batavia.

329 GG 30 okt. 1847 nr. 15, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2699.

330 GG i.r. 25 nov. 1819 nr. 8, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2771.

Met het oog daarop werd aan een commissie bestaande uit de president van het hof, de hoofdinspecteur van Financiën en de procureur-generaal opgedragen een reglement te ontwerpen voor de rechtspleging in zaken over de 'pachten van den lande'. De commissie diende op 12 december 1819 een concept bij de regering in en vier dagen later werd een provisioneel *Reglement op de Judicature en Manier van procederen, in zaken, betreffende de pachten van den Lande*, Ind. Stb. 1819, 83, gearresteerd.³³¹ In dit reglement werden de procedures waartoe pachtovereenkomsten aanleiding konden geven, geregeld en de verdeling van opgelegde boeten en verbeurdverklaarde goederen.

In 1820 vroeg de gouverneur van Malakka aan de Hoge Regering of de bepalingen over het nemen van prijs-schepen en het verdelen van de prijs- of buitgelden, vastgesteld bij koninklijk besluit van 13 december 1818 nr. 44, voor de Koloniale Marine toepasselijk konden worden gemaakt. De regering vroeg advies aan het hooggerichtshof, waarop het hof nieuwe bepalingen over deze onderwerpen ontwierp. Die werden door de regering echter voor nader advies teruggezonden. Hierop berichtte het hof dat genoemd koninklijk besluit ook op de Oost-Indische bezittingen van toepassing was en bovendien dat over dit onderwerp al Indische wetgeving bestond in de vorm van een besluit van 6 juni 1811 van de (Franse) gouverneur-generaal Janssens, waarbij een *Reglement omtrent de judicature over de buiten en prijzen door 's lands schepen van oorlog of door particuliere schepen op bekomen commissiën of letteren de marque gemaakt* werd vastgesteld.³³² Naar het oordeel van het hof was het procesrecht over dit onderwerp in dit reglement voldoende geregeld en zouden het koninklijke besluit en dit reglement in Nederlands-Indië van toepassing moeten worden verklaard. Hierdoor zou tevens kunnen worden voldaan aan artikel 53 van de instructie van het hof en artikel 18 van de instructie van de raden van justitie, waarin de bevoegdheid van deze gerechten om kennis te nemen van geschillen over door oorlogs- of particuliere schepen in beslag genomen 'buiten en prijzen' geregeld werd. De Hoge Regering meende echter dat het reglement van gouverneur-generaal Janssens aan de inmiddels veranderde omstandigheden moest worden aangepast en gaf de Algemene Secretaris opdracht met de president van het hof te overleggen over het omwerken van besluit en reglement tot een nieuw concept-reglement.³³³

331 GG i.r. 16 dec. 1819 nr. 13, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2771.

332 Dit reglement is afgedrukt in Van der Chijs 1897, p. 669-673.

333 GG i.r. 3 jan. 1823 nr. 6, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2778. Tot een nieuw reglement is het toen niet gekomen, want pas in 1829 verklaarde commissaris-generaal Du

In 1823 ontstond verschil van mening tussen de hoofddirectie van Financiën, de resident van Batavia en de Raad van Justitie aldaar over de vraag of een zekere J.C. de Boer als tweede opziener bij de algemene stapelplaats³³⁴ wegens een schuld aan een Chinees gegijzeld kon worden. De opziener was door de resident van Batavia als zodanig benoemd met toepassing van de resolutie van de gouverneur-generaal in rade van 9 februari 1819 nr. 28, Ind. Stb. 1819, 27, waarbij aan de gouverneurs en residenten was overgelaten om klerken, schrijvers en mindere geëmployeerden op hun eigen bureaus aan te stellen. De vraag was of De Boer viel onder artikel 249 van het provisioneel *Reglement op de Manier van procederen in civile zaken, voor het Hooge Gerechtshof van, en de Raden van Justitie in Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1819, 20, waarbij bepaald was, dat 'civile personele arresten (...) niet ter zake van executie verleend of verzocht [zouden] mogen worden tegen gouvernements ambtenaren'. Volgens de Raad van Justitie vielen ambtenaren aangesteld als De Boer niet onder genoemd artikel. Het hoogerechtshof, door de Hoge Regering om advies gevraagd, was het niet met de Raad van Justitie eens omdat sommige ambtenaren, benoemd krachtens de resolutie van 9 februari 1819, net als de ambtenaren die direct door het gouvernement werden aangesteld, voor de dienst onmisbaar konden zijn en daarom tot de geprivilegieerde ambtenaren van genoemd artikel 249 gerekend zouden moeten worden. Bovendien was het de vraag of De Boer als opziener wel gerangschikt kon worden onder de geëmployeerden van de eigen bureaus van de gouverneurs en residenten. Het hof adviseerde de ambtenaren te splitsen in twee categorieën: zij die gerechtigd waren tot het privilege van artikel 249 en een eed moesten afleggen, en zij die dat niet waren en niet beëdigd werden. Bij de ambtenaren van deze laatste categorie kon er dan van uit worden gegaan dat hun afwezigheid niet schadelijk zou zijn voor 's lands dienst. De regering wilde daar echter niet van weten en verklaarde dat artikel 249 duidelijk was: alle landsambtenaren, onverschillig hun aanstelling, vielen daaronder. Het hoogerechtshof kreeg opdracht de Raad van Justitie te Batavia en zo nodig ook de andere raden van justitie daarvan op de hoogte te brengen. Tegelijkertijd kregen de president van het hof, de hoofddirecteur van Financiën en de president van de Algemene

Bus de Gisignies KB 13 dec. 1818 nr. 44 voor Nederlands-Indië van toepassing en stelde tevens bepalingen vast over de verdeling van prijs- en buitgelden en een reglement op de rechtspleging in zaken van prijs en buit, zeeroverij en zee- en strandvonden. CG 26 juni 1829 nr. 19, Ind. Stb. 1829, 54.

334 Stapelplaats: opslagplaats voor met name djatihout, gekapt in 's lands bossen. Aan de residenten was het beheer daarvan opgedragen en daarvoor waren opzieners aan hen toegevoegd. Regeringsalmanak 1821 (ongepageerd).

Rekenkamer opdracht samen een voorstel te doen voor de beëdiging van alle landsambtenaren, voor wie tot dan toe geen eed was voorgeschreven en die dus niet beëdigd waren, en daarvoor de nodige formulieren te ontwerpen.³³⁵

In oktober 1827 constateerde de Indische regering dat deze door hofpresident Maurisse voorgezeten commissie nog niet aan de opdracht had voldaan en omdat Maurisse door langdurige ongesteldheid niet meer in staat was om aan de werkzaamheden van de commissie deel te nemen, werd de commissie opnieuw samengesteld met de vice-president van het hof Buijskes als voorzitter en directeur-generaal van Financiën Baumhauer en president van de Algemene Rekenkamer Sack³³⁶ als leden.³³⁷ Deze nieuwe commissie bracht al op 14 november 1827 rapport uit. De regering nam het advies over en stelde aan commissaris-generaal Du Bus voor dienovereenkomstig te besluiten.³³⁸ Dat gebeurde op 10 december 1827.³³⁹ Sindsdien moesten in principe alle Europese landsambtenaren en die van 'Europeschen bloede' met de rang van commies en hoger een eed van trouw en een eed van geheimhouding afleggen en die met een rang boven die van commies bovendien een eed van zuivering.

President Maurisse adviseerde op 20 december 1825, enkele dagen voordat gouverneur-generaal Van der Capellen zijn ambt zou neerleggen, over een ontwerp van *Voorschriften ten dienste der rechters in de landraden en rechtbanken van ommegangen*, dat de raad van Indië Van de Graaff³⁴⁰ had opgesteld op basis van een eerder concept van procureur-generaal Merkus. Aan Merkus was door Van der Capellen gevraagd dat te doen omdat de genoemde rechtbanken, die zaken van de inlandse bevolking behandelden, ongelijkmatig straffen en meer eenvormigheid in de rechtspraak nodig was. Na Van de Graaff hadden ook oud-raad van Indië en oud-advocaat-fiscaal

335 GG i.r. 29 juli 1823 nr. 6, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2779. Genoemd artikel 249 werd bij besluit van de Commissaris-Generaal van 29 juni 1827, Ind. Stb. 1827, 65, ingetrokken. Hij was van oordeel dat voortaan geen onderscheid meer behoorde te worden gemaakt tussen gouvernementsambtenaren en ambteloze ingezetenen voor wat betreft het gebruik van het civiel arrest.

336 Herman Johan August Sack (1766-1834), president van de Algemene Rekenkamer van augustus 1823 tot februari 1828.

337 Luit.-GG i.r. 9 okt. 1827 nr. 19, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2806.

338 Luit.-GG i.r. 20 nov. 1827 nr. 9, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2807.

339 CG 10 dec. 1827 nr. 66, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2912, Ind. Stb. 1827, 115, en *Javasche Courant* 15 jan. 1828 nr 7. Dit besluit werd verhandeld bij Luit.-GG i.r. 15 dec. 1827 nr. 13, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2808.

340 Mr. Hendrik Jan van de Graaff (1779-1827), raad van Indië van 24 mei 1820 (benoeming) tot 7 september 1826 (benoeming opvolger).

bij de Hoge Raad van Justitie Ellinghuijsen³⁴¹ nota's over Merkus' ontwerp ingediend. Ellinghuijsen had daar een concept-*Reglement voor het lijfstraf-felijke bij de criminele rechtsvordering voor de landraden en de rechtbanken van ommegangen* bijgevoegd en Van de Graaff had over al deze stukken nogmaals zijn licht laten schijnen.

Volgens Maurisse zou het ontwerp van Van de Graaff voor alle rechtbanken, dus ook voor de raden van justitie en het hooggerechtshof, onder de naam provisioneel *Reglement op de bedeling van het crimineel recht in Nederlands-Indië* verbindend verklaard moeten worden. Hij hoopte de strafrechtspraak in Indië daardoor meer uniform te maken.

Gouverneur-generaal Van der Capellen wilde echter niets weten van het idee om het oorspronkelijke concept van Merkus uit te breiden tot een volledig op zichzelf staand crimineel wetboek. Hij had alleen een handleiding gewild voor rechters, die door hun eerdere maatschappelijke positie geen grondige rechtskennis hadden kunnen opbouwen en daarom de belangrijkste rechtsbeginselen niet kenden. Zo'n handleiding zou hen kunnen helpen bij de uitoefening van hun taak. Volgens Van der Capellen zou de regering deze voorschriften vast moeten stellen naar het oorspronkelijke, eenvoudige ontwerp van Merkus. Op 31 december 1825 liet Van der Capellen dit in de laatste door hem voorgezeten vergadering van de Hoge Regering in het *Register der handelingen en resoluties van de gouverneur-generaal in rade* aantekenen.³⁴² Hij wilde niet dat er toen overhaast een beslissing over dit belangrijke onderwerp zou worden genomen, maar beval deze zaak wel ten sterkste aan de zorg van de regering aan. Hierna werd niet meer aan dit ontwerp gewerkt en waarschijnlijk werd eraan 'een doode plaats (...) aangewezen onder de, in het archief der Algemeene Secretarie, gedeponeerde stukken'.³⁴³

Tijdens het onderzoek werden de volgende adviezen van de president van het hof over specifieke vragen aangetroffen. Het advies van president Maurisse over het opnemen van een speciale clause in de brieven van legitimatie van de onechte kinderen van J.A. Dezentjé ter bescherming van de rechten van diens wettige, minderjarige dochter werd hiervoor (zie 3.5.4.1, Brieven van legitimatie) reeds besproken.

341 Johannes Cornelis Ellinghuijsen (1782-1825), was in elk geval van maart tot november 1810 en in februari 1812 advocaat-fiscaal bij de Hoge Raad van Justitie.

342 GG i.r. 31 dec. 1825 nr. 22, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2791. Zie hierover ook Mijer 1839, p. 77 (noot), waar ook wordt vermeld dat hierna niet meer aan deze voorschriften is gewerkt en de stukken in het archief van de Algemeene Secretarie zijn gedeponeerd.

343 Mijer 1839, p. 286.

Toen in 1834 het Hoog Militair Gerechtshof bij sententie een tegen de cadet-sergeant-majoor bij het 3de bataljon infanterie R.F. Bölling gewezen krijgsraadvonnis corrigeerde en daarbij gelastte dat hij zou worden verplaatst naar een andere compagnie dan die waarbij hij het laatst gediend had, kwam de vraag op of de rechter bevoegd was een militair naar een ander korps te laten verplaatsen. Gouverneur-generaal ad interim Baud vroeg onder anderen aan de president van het hooggerechtshof daar opheldering over. President Hageman erkende dat het Hoog Militair Gerechtshof zijn bevoegdheid te buiten was gegaan. Hij zou graag het zijne bijdragen 'dat het Hoog Militair Gerechtshof voortaan, wanneer hetzelfde eene overplaatsing nuttig oordeel[de], zich tot dat einde aan den Gouverneur Generaal, of wel het Militair departement, wende'. De Hoge Regering nam daarmee genoegen en ging ervan uit dat het militaire hof zich voortaan in dit soort gevallen van een 'injunctie' (bevel) zou onthouden en zich tot een voorstel of raadgeving zou beperken. Het Militair Departement kreeg opdracht om 'naar aanleiding van den raad door het Hoog Militair Gerechtshof gegeven' Bölling over te plaatsen.³⁴⁴ Deze was in eerste instantie wegens insubordinatie door een krijgsraad te Soerabaja veroordeeld tot degradatie, tien klingslagen³⁴⁵ en één maand opsluiting in het provoosthuis.³⁴⁶

President Scholten van Oud Haarlem werd in 1838 gevraagd te adviseren op een klacht van de resident van Cheribon J.W.H. Smissaert³⁴⁷ gericht tegen de advocaat en procureur mr. F. van Teutem.³⁴⁸ Deze had bij de Raad van Justitie te Batavia een verzoekschrift ingediend en dat was – waarschijnlijk

344 GG a.i. i.r. 19 nov. 1834 nr. 9, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2853.

345 Volgens de artikelen 35 en 36 van het *Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande*, dat ook in Oost-Indië van kracht was, werd de straf van klingslagen door twee korporaals uitgevoerd door met een platte, lichte degenkling met stompe punt slagen op de 'rok' van de veroordeelde te geven. Ze mochten nooit op de blote rug of op het hemd gegeven worden en ook niet allemaal op dezelfde plaats van de rug. Aan een onderofficier mochten klingslagen alleen na voorafgaande degradatie worden opgelegd. Deze straf werd in Nederlands-Indië in 1851 afgeschaft. Van Rees & Bär 1864, p. 109 en 111-112.

346 GG 13 juli 1834 nr. 4 en 31 aug. 1834 nr. 18, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2555. Uit deze besluiten blijkt dat het Militair Departement na het krijgsraadvonnis een besluit tot degradatie van Bölling had uitgelokt. Daarna vroeg het om intrekking daarvan omdat Bölling had geappelleerd en niet vooruit mocht worden gelopen op de uitspraak in appel. Dat gebeurde, maar de gouverneur-generaal vroeg uitdrukkelijk opheldering over de gang van zaken, omdat het initiatief tot de intrekking van het ontslagbesluit in eerste instantie niet van het departement, maar van de advocaat-fiscaal was uitgegaan.

347 Jacob Willem Hendrik Smissaert (1802-1874), resident van Cheribon van mei 1836 tot maart 1843.

348 Mr. Frederik van Teutem (1798-1842) was lid in het hooggerechtshof en daarna advocaat-fiscaal bij de Raad van Justitie te Batavia geweest. In 1832 was hij ontslagen omdat hij zich in zijn

voor inlichtingen – aan de resident toegezonden. Volgens Smissaert had Van Teutem hem in het verzoek zonder enige reden en zeer ongepast van plichtverzuim beschuldigd en hij had de tussenkomst van gouverneur-generaal De Eerens verzocht. Uit het advies van Scholten bleek duidelijk dat Smissaert overeenkomstig de bestaande verordeningen gehandeld had en dat het ongerief waarover Van Teutem in het verzoekschrift in zeer onvoegzame uitdrukkingen had geklaagd, aan diens eigen nalatigheid te wijten was geweest. De Eerens schorste Van Teutem daarop voor een maand met uitdrukkelijk verbod om in die tijd op enigerlei wijze het beroep van advocaat en procureur uit te oefenen.³⁴⁹

De – toenemende – bemoeienis van de president met de benoemingen bij de lagere colleges middels voordrachten tijdens de onderzoeksperiode, waarvan hiervoor (3.6.2.3, Adviezen) sprake was, moet worden gezien als een bestuurstaak ten behoeve van het justitiewezen. In dit verband is de hierna volgende opmerking van Kleintjes bij de bespreking van de inrichting van het algemeen burgerlijk bestuur in Nederlands-Indië in het begin van de twintigste eeuw interessant.³⁵⁰ Dat bestuur was toen onder de bevelen en het oppertoezicht van de gouverneur-generaal verdeeld in zeven departementen, ieder onder een directeur. Een daarvan was het departement van Justitie. Het was in 1870 opgericht, nadat in 1855 op grond van het Regeringsreglement van 1854 al de eerste departementen van algemeen bestuur waren ingesteld.³⁵¹ Genoemd regeringsreglement maakte een onderscheid tussen algemeen bestuur, gewestelijk en plaatselijk bestuur en justitie. De justitie werd toen kennelijk niet als tak van het algemene bestuur beschouwd. Ook in 1866 bij de reorganisatie van de bestaande departementen was dat blijkbaar nog niet het geval, want toen was van een departement van justitie evenmin sprake.³⁵² In 1870 – oud-vice-president van het hof tevens oud-procureur-generaal Mijer was gouverneur-generaal – werd het departement van Justitie ingesteld. Het had onder meer tot taak het bestuur over 'het personeel der regterlijke magt, met uitzondering van den president van het hooggeregtshof van Nederlandsch-Indië, de verdere beambten der justitie, de advocaten, procureurs, notarissen, deurwaarders, beëdigde vertalers'. Volgens Kleintjes waren de bemoeiingen van de directeur van justitie vóór

functie hoogst berispelijk gedragen had. Hierna was hij toegelaten als advocaat en procureur bij het hooggerechtshof en de Raad van Justitie te Batavia.

349 GG 20 jan. 1838 nr. 17, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2578.

350 Kleintjes 1917, p. 282

351 KB 6 febr. 1855 nr. 59, Ind. Stb. 1855, 23, en KB 30 jan. 1870 nr. 24, Ind. Stb. 1870, 42.

352 KB 21 sept. 1866 nr. 66, Ind. Stb. 1866, 127.

de oprichting van zijn departement verdeeld over de president van en de procureur-generaal bij het hooggerechtshof.

Benoemingen

Het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië heeft in de onderzoeksperiode vijf presidenten gehad. Waren de eerste twee Oost-Indische ambtenaren, de latere drie waren speciaal uit Nederland uitgezonden juristen. Hieronder zullen de presidenten de revue passeren, waarbij de nadruk zal liggen bij de laatste drie.

De eerste president Maurisse was in 1816 als Oost-Indisch ambtenaar met de commissarissen-generaal naar Java uitgekomen en direct na aankomst benoemd tot president van de Hoge Raad van Justitie te Batavia, de voorganger van het hof.³⁵³ Aan dat college was hij al eerder verbonden geweest: van 1803 tot 1807 als ad interim advocaat-fiscaal en van 1807 tot 1809 als president. Zoals wij hiervoor (2.3.2.2, noot 146) hebben gezien, was hij in augustus 1809 bij een reorganisatie van de Hoge Raad van Justitie met de andere leden van het college door gouverneur-generaal Daendels ontslagen en naar Nederland teruggekeerd. Daar was hij tot president van de rechtbank van eerste aanleg in Hoorn benoemd, maar in 1814 kort na de aanvaarding van de soevereiniteit door erfprins Willem Frederik verzocht hij om herstel in zijn oude functie van president van de Hoge Raad van Justitie of van 'zoodanig hoogste regtskollegie, als eventueel in Indiën [zou] mogen worden geëtablisseed'.³⁵⁴ Daarom was hij in 1815 tot Oost-Indisch ambtenaar benoemd. In 1827 kreeg hij een beroerte, waardoor hij verder een 'sukkelend leven'³⁵⁵ leidde en niet meer goed kon functioneren, en hij werd in april 1828 gepensioneerd.³⁵⁶

Maurisse's opvolger later in 1828 was mr. Pieter Merkus, die zijn leven in 1844 als gouverneur-generaal zou eindigen. Deze was bij de oprichting van het hof de eerste procureur-generaal geworden en in 1821 Baud als Algemeen Secretaris opgevolgd om het jaar daarop tot gouverneur van de Molukse

353 *Bataviasche Courant* 7 sept. 1816 nr. 4 (aankomst op 4 september 1816 te Batavia van Zr. Ms. linieschip Nassau, waarmee Maurisse reisde) en 12 okt. 1816 nr. 9 (benoeming tot president van de Hoge Raad van Justitie in de plaats van mr. H.W. Muntinghe, die tot president van de Raad van Financiën werd aangesteld).

354 Verzoekschrift d.d. 24 juni 1814 van Maurisse aan de Secretaris van Staat voor de zaken van Koophandel en Koloniën, gevoegd bij SB 9 febr. 1815 nr. 56, NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 79. Bij dit besluit werd Maurisse tot Oost-Indisch ambtenaar benoemd.

355 *Javasche Courant* 20 april 1833 nr. 48 (overlijdensadvertentie mr. P.S. Maurisse).

356 CG 9 april 1828 nr. 17, verhandeld bij Luit.-GG i.r. 11 april 1828 nr. 3, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2916 en 2812.

Eilanden te worden benoemd. Merkus was zijn carrière als commies-griffier bij het Hoge Gerechtshof der Verenigde Nederlanden in Den Haag begonnen, had in oktober 1814 om de post van raad van Justitie in Batavia verzocht en was daarop als Oost-Indisch ambtenaar naar Indië gezonden.³⁵⁷ In 1829 volgde zijn benoeming tot raad van Indië en Merkus verliet het hof toen die benoeming in januari 1830 in Batavia bekend werd. Merkus' carrière laat zien dat de rechterlijke ambtenaren in Nederlands-Indië geen van de andere Indische ambtenaren afgescheiden categorie vormden. Zij waren en bleven Indische ambtenaren en als zodanig ook als bestuursambtenaren inzetbaar.

Gouverneur-generaal Van den Bosch, die krachtens het Regeringsreglement van 1830³⁵⁸ bevoegd was in rade een nieuwe president van het hof te benoemen, achtte geen der in Indië aanwezige rechterlijke ambtenaren geschikt als president en verzocht het opperbestuur in Nederland om voorziening in het presidium. Dit verzoek arriveerde in Nederland toen daar de voorbereiding van de invoering van de in de voorgaande periode aangenomen wetboeken (burgerlijk wetboek, wetboek van koophandel, wetboek van burgerlijke rechtsvordering en wetboek van strafvordering) in volle gang was. Bij koninklijk besluit van 5 juli 1830, Ned. Stb. 1830, 41, zou de invoering van de nieuwe wetgeving, dat wil zeggen de genoemde wetboeken met de *Wet houdende algemene bepalingen der wetgeving van het Koninkrijk* en de *Wet op de zamenstelling der regterlijke magt en het beleid der justitie*, op 1 februari 1831 worden bepaald.³⁵⁹

Het opperbestuur maakte van de gelegenheid gebruik om voor het presidium van het Indische hooggerechtshof een ervaren rechterlijk ambtenaar met een dubbele opdracht uit te zenden. Volgens het voorstel daartoe van de minister aan de koning zou de nieuwe president naast het voorzitterschap van het hof

‘de gewigtige taak [te beurt moeten vallen] om de wetgeving in de kolonien in verband te brengen met die van den moederstaat, en om de voorstellen voor te bereiden welke de gouverneur generaal gehouden [was], Uwe Majesteit over dat onderwerp aan te bieden’.

357 Verzoekschrift d.d. 11 okt. 1814 van Merkus aan de Secretaris van Staat voor de zaken van Koophandel en Koloniën en SB 9 febr. 1815 nr. 56, NL-HaNa, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 79. Bij dit besluit werd Merkus tot Oost-Indisch ambtenaar benoemd.

358 *Reglement op het beleid der Regering in Nederlandsch Indië*, vastgesteld bij KB 16 mei 1829 nr. 6, afgekondigd bij Publicatie van 19 januari 1830, Ind. Stb. 1830, 10.

359 Genoemd koninklijk besluit werd als gevolg van de opstand in de zuidelijke provincies opgeschort bij KB 5 jan. 1831, Ned. Stb. 1831, 1.

De minister onderstreepte daarbij dat de commissarissen-generaal, die de Oost-Indische bezittingen in 1816 van de Engelsen hadden overgenomen, de rechterlijke instellingen in Nederlands-Indië, slechts voorlopig geregeld hadden in de overtuiging 'dat de wetgeving in de kolonien, zoo veel mogelijk, die van het moederland behoorde te volgen, en dat, omdat de laatst gemelde nog niet vastelijk bepaald was, de kolonien slechts provisionele verordeningen behoorden te bekomen'.³⁶⁰

De keuze viel op mr. Georg Cornelis Hageman, die jarenlang, eerst als substituut-procureur-generaal en later als raadsheer, aan het Hooggerechts-hof te 's-Gravenhage verbonden was geweest, en daarvóór in het begin van zijn carrière enige tijd als amanuensis van de in april 1814 ingestelde Commissie tot het ontwerpen van een algemeen wetboek van burgerlijk recht, lijfstraffelijk recht, van de koophandel en van de samenstelling van het justitiewezen en de manier van procederen was opgetreden.³⁶¹ De invoering in Nederland van deze nationale wetgeving was door de Grondwet bevolen.³⁶²

Bij koninklijk besluit van 30 juli 1830 nr. 96 werd Hageman benoemd (op een jaarwedde van f 28.800, evenveel als dat van een raad van Indië, met onder meer toekenning van f 5000 pensioen per jaar bij eervol ontslag na vijf jaar dienst als president).³⁶³ In de considerans werd overwogen dat na de invoering van de nieuwe wetgeving in Nederland, de in de Oost-Indische bezittingen nog van kracht zijnde provisionele wetten en rechterlijke bepalingen zouden moeten worden onderzocht om na te gaan hoe de wetgeving in Indië meer in overeenstemming met de Nederlandse zou kunnen worden gebracht. Artikel 4 van het besluit luidde:

'Het is Onze begeerte, dat, zoo spoedig mogelijk na de komst op Java van den door Ons benoemden president van het Hoog Geregts-hof van Nederlands Indie, een opzettelijk onderzoek worde aangevangen, ten doel hebbende om de algemeene wetten voor het Koninkrijk der Nederlanden vastgesteld, zoo veel mogelijk, ook op de Nederlandsche bezittingen in Oost Indie toe te passen en dat Ons, in tijd en wijle, daaromtrent

360 Voordracht d.d. 24 juli 1830 van de minister voor de Waterstaat, de Nationale Nijverheid en de Koloniën aan de koning, bij KB 30 juli 1830 nr. 96, NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv. nr. 3202. Zie voor de zoektocht in Nederland naar een opvolger voor hofpresident Merkus na zijn benoeming tot raad van Indië in juni 1829 Westendorp Boerma 1956a, brieven nrs. 6, 14 en 19, en Westendorp Boerma 1956b, brieven nrs. 2, 4, 5, 6 en 7.

361 Stuart 1818, p. 370.

362 Grondwet 1814, art. 100, en Grondwet 1815, art. 163.

363 NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 3202.

de noodige voorstellen worden gedaan, naar aanleiding van art. 57 en 58, van het op Onzen last in Nederlands Indië in werking gebragte Regeringsreglement.³⁶⁴

Minder dan vier weken hierna braken in Brussel de rellen uit die uiteindelijk zouden leiden tot de onafhankelijke Belgische staat. In de Troonrede van 18 oktober 1830 maakte koning Willem I bekend dat de invoering van de nieuwe wetgeving op 1 februari 1831 hierdoor onmogelijk was geworden.³⁶⁵ Hageman vertrok op 25 november 1830 – een week na de proclamatie van de Belgische onafhankelijkheid – met het schip *De Jonge Adriana*, kapitein H. Bruhn, van Rotterdam naar Batavia, waar het schip op 13 april 1831 aankwam.³⁶⁶ Voor zijn vertrek heeft hij waarschijnlijk een briefwisseling met de koning gehad waarin de onmogelijkheid om aan de speciale opdracht te voldoen aan de orde is geweest. De koning zou hem hebben laten weten dat hij in elk geval de betrekking van president van het hooggerechtshof kon vervullen omdat de gouverneur-generaal om een president had gevraagd.³⁶⁷

Kennelijk omdat Hageman tot dan toe de Indische regering niet had ingelicht over de stand van het hem opgedragen onderzoek, werd hij bij resolutie van 10 augustus 1835, die in hoofdzaak handelde over de – heel andere – vraag of op verzoeken om ontslag uit executelen door de regering of door de rechter moest worden beslist, officieel uitgenodigd ‘den staat van het travail, hetwelk, uitwijzens art. 4, van het Koninklijk Besluit van 30ⁿ Julij 1830 n^o 96, met het doel zijner zending naar Indië, zoo nauw verbonden [was]’ aan de regering bekend te maken.³⁶⁸

364 Hier wordt verwezen naar het Regeringsreglement van 1830. In de artikelen 57 en 58 werd bepaald dat wetten en instructies op het beleid der justitie in Nederlands-Indië, eenmaal door de koning gemaakt en vastgesteld, niet anders dan ten gevolge van een vooraf verkregen koninklijke machtiging veranderd of gewijzigd konden worden, en dat de algemene burgerlijke en lijfstrafelijke wetten in Nederlands-Indië onderworpen waren aan de koninklijke goedkeuring. De wetten die daar bij de invoering van het reglement bestonden, werden voorlopig bekrachtigd, voor zover niet in strijd met het reglement.

365 Verburg 1994, p. 179.

366 *Javasche Courant* 16 april 1831 nr. 46 (scheepsberichten).

367 Van Kan 1927, p. 11.

368 GG a.i. i.r. 10 aug. 1835 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2856. Het eerste artikel van het dispositief van deze resolutie werd afgedrukt in *Ind. Stb.* 1835, 36. Op grond van een vergelijkend betoog over het op dit stuk in Indië en in Nederland geldende en in te voeren recht, waarbij het in 1833 vastgestelde Burgerlijk Wetboek een rol speelde, had het Hooggerechtshof geadviseerd om voortaan de verzoeken om ontslag uit executelen, net als die om ontslag uit voogdijen, aan de bevoegde rechter van het sterfhuis te laten indienen. Kennelijk omdat het in Nederland in te voeren Burgerlijk Wetboek in dit advies een rol speelde, werd door de regering van de gelegenheid gebruik gemaakt om Hageman aan te porren.

Hageman reageerde bij brief van 19 december 1835. Hij deelde mee dat aan de uitvoering van de opdracht tot op dat moment weinig was gedaan. Er had ook weinig aan gedaan kunnen worden omdat de invoering van de nieuwe wetgeving in Nederland, die – volgens de considerans van het benoemingsbesluit – aan het onderzoek vooraf moest gaan, door de gebeurtenissen daar niet had plaatsgevonden. Hageman twijfelde niet aan de mogelijkheid om de Nederlandse burgerlijke wetgeving te gelegener tijd voor de Europese burgermaatschappij in Indië in te voeren. De in Indië geldende manier van procederen in criminele zaken moest zijns inziens echter bijna helemaal gehandhaafd blijven, hoe het strafprocesrecht in Nederland ook mocht worden vastgesteld.³⁶⁹

Voor een bespreking van de opdracht aan Hageman en de omstandigheden van het niet uitvoeren daarvan zij verwezen naar het verslag van het onderzoek dat Van Kan daar in Jakarta omstreeks 1926 naar heeft ingesteld in de resoluties van de gouverneur-generaal in rade en achterliggende stukken op de Algemene Secretarie.³⁷⁰

Op 11 juni 1836 bood Hageman zijn verzoek om ontslag aan gouverneur-generaal De Eerens aan en de Hoge Regering besloot dat ter beslissing aan het hoofdbestuur in Nederland door te zenden.³⁷¹ Bij koninklijk besluit van 23 november 1836 werd het hem eervol verleend.³⁷² In de voordracht daartoe merkte minister van Koloniën Van den Bosch op dat er, hoewel Hageman niet aan zijn speciale opdracht was toegekomen, geen bezwaar tegen kon worden gemaakt om hem het gevraagde eervolle ontslag met toekenning van pensioen te verlenen omdat, zoals deze in de brief van 19 december 1835 aan de gouverneur-generaal had betoogd,

369 Hagemans brief van 19 december 1835 is besproken in Van Kan 1927, p. 6-8, en samengevat in GG a.i. i.r. 20 febr. 1836 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2858. Bij deze resolutie werd Hageman gevraagd of hij bedenkingen had tegen een voorstel van de Indische regering aan de minister van Koloniën om direct na de invoering in Nederland van de nieuwe burgerlijke wetboeken die ook in Nederlands-Indië in te voeren met de wijzigingen die het hooggerrechtshof nodig zou oordelen. Ook vroeg de regering zijn advies op het resultaat van het werk van de bij resolutie van 29 januari 1830 nr. 4 (NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2834) ingestelde commissie onder voorzitterschap van de raad van Indië Merkus. Om bezuinigingen te bereiken was aan deze commissie opgedragen de reglementen op de civiele en criminele rechtsvordering zo te verbeteren dat de procedures eenvoudiger en sneller zouden worden. Zie voor deze commissie en de door haar opgestelde, maar in het archief opgelegde wetsontwerpen Immink 1882, p. ii, en Van Kan 1927, p. 14.

370 Van Kan 1927, p. 4-11; zie ook Immink 1882, p. ii.

371 GG i.r. 17 juni 1836 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2862. De aanbiedings-brief is afgedrukt in Gerretson & Coolhaas 1960, p. 287-289.

372 KB 23 nov. 1836 nr. 82, NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 4195.

'de gebeurtenissen der laatste zes jaren, en de daarmede eenigermate in verband staande herziening der Nederlandsche Wetboeken, die tot dus verre nog niet afgelopen [was], een wezenlijk beletsel [hadden] opgeleverd, om hierin met vrucht iets te hebben kunnen ondernemen'.³⁷³

Op dezelfde dag benoemde de koning mr. Christian Jacobus Scholten van Oud Haarlem tot Hagemans opvolger. Hoewel Batavia om financiële redenen geen president voor het Indisch hooggerechtshof uit Nederland had willen hebben, had de koning anders beslist. Minister Van den Bosch had daarop contact met minister van Justitie Van Maanen opgenomen om een opvolger te vinden en dat leidde tot de kandidatuur van Scholten, die al in 1815 tot Oost-Indisch ambtenaar was benoemd, maar zijn benoeming het volgende jaar had laten intrekken.

Ook Scholten was bij benoeming raadsheer in het Hooggerechtshof te 's-Gravenhage en net als zijn voorganger had hij eerst als substituut-procureur-generaal bij dat hof gediend. Hij kreeg bij benoeming geen speciale opdracht mee. Zijn verdiensten zouden gelijk zijn aan die van Hageman: jaarwedde f 24.000 en f 4800 per jaar persoonlijke toelage en een jaarlijks pensioen van f 5000 na tien jaar dienst als president en eervol ontslag.³⁷⁴

In april 1837 ging de benoemde president met vrouw, drie jonge kinderen en een stiefdochter scheep aan boord van het fregat Rhoon en Pendrecht, kapitein A. Schaap, voor de reis naar Batavia.³⁷⁵ Nog geen twee jaar later, op 24 januari 1839, zou hij aan boord van de Hendrika, kapitein J. Admiraal, vanuit Batavia naar Nederland terugkeren. In die korte periode waren zijn gezondheid en die van zijn vrouw door sterfgevallen in het gezin zodanig geschokt, dat zij naar Nederland moesten terugkeren.

Op de heenreis overleed in mei 1837, nog geen jaar oud, Scholtens enige zoontje na een hevige ziekte van enkele uren. In april 1838 stierf zijn oudste dochtertje van vier en in augustus van dat jaar zijn zeventien jarige stiefdochter, na een huwelijk van maar dertien dagen.³⁷⁶ Dit was voor hem

373 Voordracht van 21 november 1836 nr. 16, gevoegd bij KB 23 nov. 1836 nr. 82, NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 4195.

374 KB 23 nov. 1836 nr. 83 en de in de vorige noot genoemde voordracht, NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 4195.

375 *Javasche Courant* 5 juli 1837 nr. 53 (scheepsberichten). De Rhoon en Pendrecht vertrok op 12 april 1837 van Rotterdam en kwam op 5 juli 1837 op de rede van Batavia aan.

376 Deze overlijdensgegevens zijn ontleend aan het algemeen dossier Scholten (van Oud Haarlem, van Aschat) op het Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag en aan Bloys van Treslong Prins 1913, k. 207. Scholten van Oud Haarlem was getrouwd met zijn volle nicht Petronelle Jeanne Henriette Scholten van Aschat, weduwe van ds. Pieter Herman Vockestaert. Zij had uit haar eerste huwelijk een dochter, die meeging naar Indië.

en zijn ziekelijke vrouw te veel en Scholten verzocht begin september 1838 verlof naar Europa tot herstel van gezondheid. Het verlof werd verleend en zijn vrouw vertrok met het enig overgebleven dochtertje naar Nederland.³⁷⁷ Omdat Scholten dacht dat het hem beter ging, zag hij van verlof af, maar in december 1838 bleek zijn gezondheid toch zodanig slecht dat hij vermoedde binnen een paar weken niet meer tot werken in staat te zijn en vroeg wederom verlof. Het werd hem voor twee jaar verleend en in januari 1839 vertrok hij met de Hendrika naar Rotterdam.³⁷⁸

Na Scholtens vertrek presideerde procureur-generaal Hultman het hof gedurende tien maanden als waarnemend president. Hultman werd in november 1839 als zodanig vervangen door vice-president Hoogeveen. De benoeming van Hoogeveen tot lid van de Raad van Nederlands-Indië werd in oktober 1844 in Batavia bekend, maar hij bleef conform het benoemingsbesluit nadat hij in de raad zitting had genomen als waarnemend president doorfunctioneren.

Dit was de situatie die gouverneur-generaal Rochussen bij zijn aantreden in Batavia in september 1845 aantrof. Enkele weken na aankomst schreef Rochussen aan minister van Koloniën Baud dat de 'geest' binnen het hof niet was zoals men zou mogen verwachten. Hij bespeurde verwijdering tussen hof en regering en signaleerde in dat verband de beslissingen van het hof in de strafzaken Van Vliet en Themmen. Deze betroffen het volgende.

De oud-procureur Leonard van Vliet³⁷⁹ was wegens hoon en laster tegen het gouvernement en de openbare rechterlijke macht door de Raad van Justitie te Batavia tot achttien maanden gevangenisstraf veroordeeld, maar door het hof op 23 april 1845 in revisie niet schuldig verklaard en vrijgesproken. Het hof oordeelde dat de beschouwingen en redeneringen in een vertrouwelijke memorie van Van Vliet gericht aan de waarnemende gouverneur-generaal geen grondslag voor een gerechtelijke vervolging wegens hoon en laster konden zijn, daar de memorie, hoe smadelijk ook

377 GG 5 sept. 1838 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2586, en *Javasche Courant* 26 sept. 1838 nr. 77 (scheepsberichten). Mevrouw Scholten van Oud Haarlem vertrok op 23 september 1838 met het schip Flevo, kapitein H.F. Amsberg, naar Amsterdam. Een medepassagier was mevrouw De Eerens, echtgenote van de gouverneur-generaal.

378 GG 20 dec. 1838 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1848, 2.10.01, inv.nr. 2589, en *Javasche Courant* 26 jan. 1839 nr. 8 (scheepsberichten). De Hendrika vertrok op 24 januari 1839 van de rede van Batavia. Scholtens medepassagiers waren o.a. de raad van Nederlands-Indië J.C. Reijnst en A. Loudon, de vader van de latere gouverneur-generaal (jhr.) mr. J. Loudon.

379 Leonardus van Vliet (naamswijziging in 1860 in Van Woudrichem van Vliet) (1819-1882), procureur bij de Raad van Justitie te Soerabaja in 1841, later publicist in Nederland en na terugkeer op Java in 1874 procureur bij het hooggerrechtshof, lid van het College van Boedelmeesteren te Batavia en lid van de Weeskamer te Semarang.

van inhoud, vertrouwelijk was aangeboden en uitsluitend bestemd was voor de genoemde autoriteit. Door de openbare behandeling ervan was de memorie onafhankelijk van de wil van Van Vliet 'eerkrenkend' gemaakt, maar dat behoorde niet aan hem te worden toegerekend.³⁸⁰

Toen oud-advocaat mr. Cornelis Themmen³⁸¹ vervolgd moest worden wegens valse beschuldigingen van misdrijf aan het adres van enkele hoge rechterlijke ambtenaren in Batavia, onder wie waarnemend president Hoogeveen en procureur-generaal Hultman, en de laatste daarom niet met de vervolging belast kon worden, had het hof zonder ruggespraak met de waarnemend gouverneur-generaal Reijnst en procureur-generaal Hultman het lid van het hof Mijer als procureur-generaal ad hoc in die zaak met de vervolging belast. Volgens Reijnst had het hof hierdoor inbreuk gemaakt op het recht van de hoge overheid om zelf te bepalen door wie de functie van het openbaar ministerie in dit geval vervuld zou worden, maar hij had uiteindelijk in de aanwijzing van Mijer berust 'omdat het Gouvernement niet wilde schaden aan den eerbied welke de beslissingen van het Hof bij de gemeente behooren in ten boezemen'.

Rochussen zag als oorzaken van de volgens hem slechte stemming binnen het hof algemene verslapping, de lange afwezigheid van president Scholten, de benoeming van de niet-gegradueerde Hoogeveen tot waarnemend president en het voortduren van diens waarneming ook na zijn benoeming tot lid van de Raad van Indië. Die benoeming was in strijd met de bedoeling van artikel 8 van her Regeringsreglement van 1836, waarin aan de leden van de Raad van Indië verboden werd andere vaste bedieningen te bekleden. Ook had de benoeming van vice-president Hoogeveen door het opperbestuur in Europa de leden van het hof teleurgesteld. Rochussen dacht de situatie te kunnen verbeteren door de kundige en zeer gouvernementeel gezinde procureur-generaal Hultman tijdelijk met het presidium te belasten en het lid Mijer waarnemend procureur-generaal te maken. Dit was ook gewenst omdat Hoogeveen zich wegens zijn dubbelfunctie bij het hof in de Raad van Indië beperkte tot het voor gezien tekenen van de adviezen. Rochussen wilde dat Hoogeveen zich met zijn grote ervaring volledig voor de Raad

380 Wnd.-GG 6 juli 1845 nr. 1a, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2671. Bij dit besluit werd de resident van Batavia gelast Van Vliet als gevaarlijk voor de openbare rust in verzekerde bewaring te nemen en te houden om hem uit Nederlands-Indië te verwijderen. Het vonnis van de Raad van Justitie dateerde van 25 februari 1845. Zie voor de kwestie Van Vliet L. van Vliet, *Beroep op recht en billijkheid*, Zaltbommel: Noman 1853.

381 Mr. Cornelis Themmen (1804-1865), advocaat en procureur te Batavia van 1839 tot 1844.

van Indië kon inzetten. Hij heeft deze verandering bij het hof inderdaad gerealiseerd, waarna hij geen oppositie meer bij het hof bespeurde.³⁸²

Hoewel Scholten van Oud Haarlem niet meer in Indië was terug geweest, werd hij pas in december 1845 – bij koninklijk besluit – als president van het Hooggerechtshof en van het Hoog Militair Gerechtshof van Nederlands-Indië ontslagen.³⁸³ De reden daarvoor was de volgende.

In september 1837, twee maanden na het aanvaarden van zijn ambt, had Scholten aan gouverneur-generaal De Eerens voorgesteld een commissie te benoemen om de eventuele invoering in Nederlands-Indië van de aanstaande Nederlandse wetgeving voor te bereiden en om onmiddellijk voorstellen te doen voor voorlopige maatregelen tot verbetering van de rechtsbedeling. De Eerens benoemde daarop een commissie met Scholten als voorzitter en als leden het lid van het hof Van Vloten en de griffier Mijer, aan wie ook het secretariaat werd opgedragen.³⁸⁴ Scholten had zijn voorstel gedaan omdat hij zich als president, hoewel hij bij benoeming daartoe geen opdracht had gekregen, verplicht voelde zich in te zetten voor de verbetering van de ‘maatschappelijke toestand’ en het beëindigen van de staat van onzekerheid en verwarring van de wetgeving in Indië, te meer omdat daar tot dan toe heel weinig was gedaan aan de voorbereiding van het toepasselijk maken van de in Nederland vastgestelde algemene wetten.³⁸⁵ Mede door Scholtens vroegtijdige vertrek is deze – Indische – commissie niet aan haar opdracht toegekomen.³⁸⁶

Nadat aan Scholten voor de tweede keer verlof was verleend en hij op vertrek wachtte, deed hij om redenen van doelmatigheid aan De Eerens het voorstel om in Nederland een commissie te laten benoemen om daar ‘als het ware onder de oogen van het Opperbestuur’, dat elke wijziging in

382 Baud 1983, p. 38, 50 en 80.

383 KB 13 dec. 1845 nr. 85, NL-HaNA, KdK, 1841-1897, 2.02.04, inv.nr. 329. Dit besluit werd in Batavia verhandeld bij GG 4 juni 1846 nr. 8, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2683. Het ontslag werd op de meest eervolle wijze en onder dankbetuiging voor de aan het rijk bewezen diensten verleend.

384 GG 31 okt. 1837 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2575.

385 Van Kan 1927, p. 13.

386 Zie voor de instelling van deze commissie en de door haar ingediende handelsrechtelijke ontwerpen Van Kan 1927, p. 12-30, en Immink 1882, p. ii-iii. Een andere handicap voor de commissie was dat het lid Van Vloten in mei 1838 verlof uit 's lands dienst vroeg om zich op de suikercultuur toe te leggen. Dit werd hem bij GG 3 juli 1838 nr. 21, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1840, 2.10.01, inv.nr. 2584, verleend met bepaling dat hij lid van de commissie bleef. Omdat hij Batavia verliet, werd de commissie uitgebreid met mr. H.M. Willer, waarnemend notaris te Batavia, die belast werd met het secretariaat ter vervanging van Mijer, die wel lid bleef. Van Vloten had met een broer het suikeretablisement te Pangka in de residentie Tegal gekocht en hij zou daarheen vertrekken. GG 3 juli 1838 nr. 20, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1840, 2.10.01, inv.nr. 2584.

wetgeving in Indië moest goedkeuren en uitvaardigen, de nieuwe Indische wetgeving voor te bereiden en op te stellen. Scholten verklaarde zich voor zo'n commissie beschikbaar. De gouverneur-generaal bracht het voorstel over aan de minister van Koloniën, met gevolg dat bij koninklijk besluit van 15 augustus 1839 het opstellen van de wetsontwerpen om de nieuwe Nederlandse wetgeving voor Nederlands-Indië toepasselijk te maken, aan een commissie onder voorzitterschap van Scholten van Oud Haarlem werd opgedragen.³⁸⁷ Voor het werk van deze – Nederlandse – commissie en de resultaten daarvan verwijs ik naar de studies die Immink en Van Kan daarnaar instelden.³⁸⁸ Scholten werd in 1845 bij zijn ontslag als president ook ontheven van het lidmaatschap van de commissie.

Het in 1838 aan Scholten verleende tweejarig verlof werd van 1841 steeds jaarlijks verlengd in het belang van de hem opgedragen werkzaamheden voor de Indische wetgeving. In Batavia werd zijn functie tot de aankomst van zijn opvolger in 1846 aanvankelijk enige tijd waargenomen door procureur-generaal Hultman, daarna gedurende meer dan zes jaar door vice-president en later raad van Indië Hoogeveen. Toen de laatste van de waarneming werd ontheven, ging ten slotte Hultman weer waarnemen.

Tot opvolger van Scholten werd bij koninklijk besluit van 15 december 1845 nr. 67 benoemd jhr. mr. Hendrik Ludolf Wichers, lid van de Raad van State.³⁸⁹ Deze kreeg opdracht zich in zending naar Nederlands-Indië te begeven met een tweeledig doel: a. om 'gedurende zijn verblijf aldaar' het voorzitterschap van het hooggerechtshof en van het Hoog Militair Gerechtshof te bekleden, en b. om de gouverneur-generaal bij te staan bij de invoering van de nieuwe wetboeken voor Nederlands-Indië, die binnenkort door de koning bekrachtigd zouden worden. De nieuwe wetboeken waren de vrucht van het werk van de commissie-Scholten van Oud Haarlem, die bij koninklijk besluit van dezelfde dag ontbonden werd.³⁹⁰ Verder moest Wichers in overleg met Scholten het nodige doen voor de spoedige voltooiing van de ontwerpen waaraan nog gewerkt werd.

387 KB 15 aug. 1839 nr. 102, NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 4508, verhandeld bij GG 20 jan. 1840 nr. 11, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2602. De andere leden van de commissie waren mr. G.J.Ch. Schneither, vroeger secretaris van de Hoge Indische Regering, later lid in het Indisch hooggerechtshof en op dat moment raadsheer in het Provinciaal Gerechtshof van Gelderland, en mr. J.F.W. van Nes, laatst resident van Pasoeroean, vroeger lid in het Indisch hooggerechtshof en toen met verlof in Nederland.

388 Immink 1882, p. iii-xxx, en Van Kan 1927.

389 KB 15 dec. 1845 nr. 67, NL-HaNA, KdK, 1841-1897, 2.02.04, inv.nr. 329. Dit besluit werd in Batavia verhandeld bij GG 4 juni 1846 nr. 8, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1848, 2.10.01, inv.nr. 2683.

390 KB 15 dec. 1845 nr. 68, NL-HaNA, KdK, 1841-1897, 2.02.04, inv.nr. 329. Dit besluit werd in Batavia verhandeld bij GG 4 juni 1846 nr. 8, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1848, 2.10.01, inv.nr. 2683.

Wichers' uitzendingsvoorwaarden werden vastgesteld bij koninklijk besluit van 17 december 1845 nr. 83.³⁹¹ Zijn zending zou minstens twee jaar duren en afgezien van enkele onkostenvergoedingen kreeg hij, naast het salaris van f 24.000 vastgesteld voor een hofpresident, een maandelijks toelage van f 1000. Ook zou bij zijn overlijden tijdens zijn missie aan zijn weduwe een jaarlijks pensioen van f 3000 worden uitbetaald, dat bij haar dood overging op zijn kinderen tot de jongste meerderjarig was.

Wichers vertrok op 23 mei 1846 met het schip Rotterdam, kapitein P. Vis, naar Batavia en kwam daar op 3 september op de rede aan.³⁹² Zoals wij gezien hebben (3.6.2.1, Vice-president) benoemde gouverneur-generaal Rochussen drie weken later mr. P. Mijer, raad en lid in het hooggerichtshof en het Hoog Militair Gerechtshof en tijdelijk procureur-generaal en advocaat-fiscaal voor de land- en zeemacht, tot vice-president van de beide hoven. Dit gebeurde omdat Wichers voorzag dat het hem, gezien de vele aan hem opgedragen werkzaamheden, niet mogelijk was zelf het presidium van de beide hoven voortdurend waar te nemen, en om de benoeming van een vice-president had gevraagd.³⁹³ Volgens Van Kan heeft Wichers het voorzitterschap van de hoven wel bekleed, maar niet waargenomen. De eigenlijke voorzitterswerkzaamheden waren volgens hem aan vice-president Mijer opgedragen.³⁹⁴

Het is hier niet de plaats om de werkzaamheden van Wichers in het kader van zijn speciale opdracht voor de Indische codificatie uitvoerig te behandelen omdat dat buiten het onderwerp van mijn onderzoek valt. Bij Immink en Van Kan kan men de geschiedenis van die werkzaamheden en de – grote – invloed die de president van het hof daarop had, nalezen.³⁹⁵ Op deze plaats kan met het volgende worden volstaan.

Wichers leidde de invoering van de nieuwe wetgeving, die op 1 mei 1848 zou plaatsvinden. Een aantal voorbereidende publicaties van de gouverneur-generaal, door Wichers ontworpen, waarbij stukken van de nieuwe wetgeving werden afgekondigd, ging daaraan vooraf.

Op 30 april 1847 werden bij publicatie afgekondigd de *Algemene Bepalingen van Wetgeving*, het *Reglement op de regterlijke organisatie en het*

391 KB 17 dec. 1845 nr. 83, NL-HaNA, KdK, 1841-1897, 2.02.04, inv.nr. 330. Dit besluit werd in Batavia verhandeld bij GG 4 juni 1846 nr. 8, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1848, 2.10.01, inv.nr. 2683.

392 *Javasche Courant* 5 sept. 1846 nr. 71. Wichers nam op 5 september 1846 zijn intrek in Hôtel der Nederlanden te Batavia. Zijn medepassagiers waren o.a. de latere gouverneur-generaal (jhr.) mr. J. Loudon en diens broer mr. F.A. Loudon geweest.

393 GG 24 sept. 1846 nr. 5, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2686.

394 Van Kan 1927, p. 155.

395 Immink 1882, p. xxx-xxxviii, en Van Kan 1927.

beleid der justitie, het Burgerlijk Wetboek, het Wetboek van Koophandel en de Bepalingen betrekkelijk de misdrijven, begaan ter gelegenheid van faillissement en bij kennelijk onvermogen, mitsgaders bij surséance van betaling, zoals die bij koninklijk besluit van 16 mei 1846 nr. 1 waren vastgesteld.³⁹⁶ Ook werd de invoering daarvan in heel Nederlands-Indië onder voorbehoud bepaald op 1 maart 1848. Dat laatste zou ook gelden voor de nog vast te stellen reglementen op de burgerlijke rechtsvordering en op de strafvordering bij de raden van justitie en het hooggerechtshof, en op de administratie van de politie, de burgerlijke rechtspleging en de strafvordering voor de inlanders en daarmee gelijkgestelde personen, en voor de andere bepalingen en voorschriften die volgens genoemd koninklijk besluit nog moesten worden uitgevaardigd.³⁹⁷

Bij publicaties van 14 september en 8 november 1847 volgde de afkondiging van een *Reglement op de Strafvordering voor de Raden van Justitie en het Hoog-Geregtshof van Nederlandsch Indië, mitsgaders voor de Residenten op Java en Madura, regtsprekende in zaken van overtreding tegen Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen* en van een *Reglement op de Burgerlijke Regtsvordering voor de Raden van Justitie op Java en het Hoog-Geregtshof van Nederlandsch Indië*, eveneens met genoemde invoeringsdatum.³⁹⁸ Op 3 december 1847 werd bij publicatie geconstateerd dat de ontwerpen van een *Reglement op de uitoefening der politie, de burgerlijke regtspleging en de strafvordering onder de inlanders en de met dezen gelijkgestelde personen op Java en Madura* en van enkele andere wettelijke verordeningen nog niet klaar waren en nog niet konden worden vastgesteld en afgekondigd. De invoering van de nieuwe wetgeving werd daarom in haar geheel verschoven naar 1 mei 1848, ook omdat dat wenselijk was in verband met de vervulling van de bij het *Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie* ingestelde ambten.³⁹⁹ Hierop volgden op 21 januari, 5 februari en 5 april 1848 publicaties met de afkondiging van respectievelijk *Bijzondere bepalingen, ter verzekering der regelmatige werking van de nieuwe wetgeving in de bezittingen buiten Java en Madura, Bepalingen tot regeling van eenige*

396 Bij dit koninklijk besluit was o.m. bepaald dat de gouverneur-generaal gedeelten van de daarin genoemde verordeningen, tegen de dadelijke of onveranderde invoering waarvan overwegende bezwaren bestonden, voorlopig geheel of gedeeltelijk buiten werking kon laten of wijzigen.

397 Ind. Stb. 1847, 23.

398 Ind. Stb. 1847, 40 en 52.

399 Ind. Stb. 1847, 57.

onderwerpen van strafwetgeving, welke eene dadelijke voorziening vereischen en het in de publicatie van 3 december 1847 genoemde reglement.⁴⁰⁰

Op 3 maart 1848 was al een publicatie in het *Staatsblad van Nederlandsch-Indië* geplaatst met de afkondiging van de *Bepalingen omtrent de invoering van- en den overgang tot de nieuwe wetgeving*.⁴⁰¹ Deze bepalingen van overgangsrecht regelden in de artikelen 1 en 2 de afschaffing van vroegere wetten en verordeningen:

‘1. Op het tijdstip der invoering van de nieuwe wetgeving wordt afgeschaft het wettelijk gezag van het oud-Hollandsch en van het Romeinsch regt. Voorts zullen op hetzelfde tijdstip, ten aanzien van het burgerlijk- en handelsregt, en van de overige onderwerpen welke bij de nieuwe wetgeving zijn geregeld, voor zoo veel hen betreft op wie die wetgeving van toepassing is, vervallen alle verordeningen, reglementen, publicatiën, ordonnantiën, instructiën, plakkatens, statuten, costumen en in het algemeen alle geschreven en ongeschreven regten, waarvan thans in Nederlandsch-Indië kracht van wet wordt toegekend, voor zoo ver die niet uitdrukkelijk voor geheel Nederlandsch-Indië of een gedeelte daarvan worden in stand gehouden.

2. Het bepaalde bij het eerste lid van het vorige artikel is niet van toepassing ten aanzien der bestaande strafwetgeving, welke voorlopig wordt in stand gehouden, overeenkomstig artikel 1 van de Bepalingen tot regeling van eenige onderwerpen van strafwetgeving, welke een dadelijke voorziening vereischen.’

Op 1 mei 1848 trad de nieuwe burgerlijke wetgeving in werking. Hiermee werd onder meer het *Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie* van kracht en kwam ook de *Instructie voor het Hooge Geregtschhof van Nederlandsch Indië* van 1819 te vervallen. Het reglement regelde voortaan de samenstelling van de rechterlijke colleges. In verband hiermee werden bij het hooggeretshof de vice-president, de raadsheren, de procureur-generaal, de griffier en de gezworen klerken per genoemde datum eervol ontslagen, president Wichers echter niet.⁴⁰² Hij was immers benoemd

400 Ind. Stb. 1848, 2, 6 en 16.

401 Ind. Stb. 1848, 10.

402 GG 3 maart 1848 nr. 2, Ind. Stb. 1848, 11, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2704. In het *Indisch Staatsblad* is niet opgenomen artikel 3, waarbij in de betrekkingen genoemd in het Reglement op de regterlijke organisatie werd voorzien. Deze benoemingen worden wel vermeld in de versie van het besluit afgedrukt in *Javasche Courant* 4 maart 1848 nr. 19.

om gedurende zijn verblijf in Indië het voorzitterschap van de hoven te bekleden.

Op 19 februari 1849 gaf gouverneur-generaal Rochussen in Batavia een groot diner ter gelegenheid van de verjaardag van de kroonprins, de latere koning Willem III. Tijdens deze maaltijd werden niet alleen eredronken uitgebracht op de kroonprins en de koning, maar er werd ook aandacht besteed aan het ophanden vertrek van Wichers en de provisioneel commandant van het Indische leger de generaal-majoor jhr. C. van der Wijck,⁴⁰³ die enkele dagen later 'met de overlandpost'⁴⁰⁴ naar Nederland zouden terugkeren.⁴⁰⁵ Op 27 februari 1849 vertrokken de beide heren aan boord van Zr. Ms. stoomschip Batavia, commandant luitenant ter zee 1ste klasse L.C.H. Anemaet, van de rede van Batavia naar Singapore en daarmee kwam Wichers' voorzitterschap van de beide Indische hoven ten einde.⁴⁰⁶ Hij zou worden opgevolgd door procureur-generaal Hultman.⁴⁰⁷

3.6.2.4 *De leden*

In deze paragraaf zal een aantal aspecten betreffende de 'gewone' leden van het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië worden besproken. Aan de orde zullen komen enkele bijzondere bepalingen in de instructie van het hof over de leden, de militaire nevenfunctie van twee leden, de benoemingen van de leden en hun achtergronden met hun overgang naar het hof in de nieuwe rechterlijke organisatie in 1848 en speciale opdrachten die enkele leden van de regering kregen.

Instructie

Naast de hiervoor (3.6.2.1, Benoemingsvereisten, incompatibiliteiten, eed) besproken bepalingen met benoemingsvereisten en incompatibiliteiten en de procesrechtelijke bepalingen, waarin sprake was van taken of verplichtingen van de gewone leden van het hooggerechtshof, kwamen in

403 (Jhr.) Carel van der Wijck (1797-1852), provisioneel commandant van het Oost-Indische leger van 17 december 1847 tot 2 januari 1849.

404 Hiermee werd bedoeld dat de beide heren met een Nederlands stoomschip van Batavia naar Singapore zouden reizen en vervolgens van daar met een Britse mailboot over Galle op Ceylon en Aden naar Suez om over land naar Alexandrië over te steken. De reis van Alexandrië naar Nederland kon via Southampton, Marseille of Triëst worden gedaan. Deze route was korter dan die om Kaap de Goede Hoop. Wichers kwam op 28 april 1849 in Den Haag terug. *Nieuwe Rotterdamse Courant* 2 mei 1849 nr. 105.

405 *Javasche Courant* 21 febr. 1849 nr. 15.

406 *Javasche Courant* 28 febr. 1849 nr. 17 (scheepsberichten).

407 Hultman werd bij KB 5 juni 1849 nr. 177 tot president van de beide hoven benoemd.

de instructie van het hof alleen de volgende bepalingen voor over hun rol binnen het hof als organisatie.

Wanneer de president door ziekte of andere wettige reden tijdelijk verhinderd was zijn functies uit te oefenen, werden die, tot de verhindering was weggenomen, waargenomen door het in rang op hem volgende lid.⁴⁰⁸ Het hof kon zowel in civiele als in criminele zaken niet besluiten wanneer minder dan vijf leden, de president meegerekend, aanwezig waren.⁴⁰⁹

We hebben al gezien (3.6.2.3, Instructie) dat het aan de gewone leden verboden was verzoekschriften waarop door het college beslist moest worden, aan te nemen of over te brengen en dat de leden door de president tot commissarissen konden worden aangewezen voor voorlopig onderzoek van ingekomen stukken, rekwesten en voordrachten, en in civiele zaken tot rapporteur. De leden mochten ook geen andere bewijsstukken in ontvangst nemen dan die welke door partijen aan het hof of aan de commissarissen waren overhandigd.⁴¹⁰

In artikel 77 van de instructie was aan het hof opgedragen waakzaam toezicht te houden op zijn gevangenen. Het moest die maandelijks door twee leden laten inspecteren. Deze moesten daarvan rapport uitbrengen. De gevangenen van het hof bevonden zich achter het Stadhuis van Batavia.

In januari 1828 stelde het hof aan de Indische regering voor de gevangenen voortaan onder toezicht van de resident van Batavia te plaatsen. De reden was dat het hof op het punt stond zijn bureaus van het stadhuis over te brengen naar het nieuwe gouvernementsgebouw op Weltevreden. Een andere reden was dat het hof zelf eigenlijk geen gevangenen had. De gevangenen van het hof werden gebruikt voor allerlei soorten gedetineerden en met name voor de tijdelijke bewaring van bannelingen. De regering nam het voorstel over en stelde aan commissaris-generaal Du Bus voor artikel 77 van de instructie van het hof dienovereenkomstig te wijzigen. Daarbij wees zij erop dat gevangenen die al gevonnis waren of over wie al een bestuursbesluit was genomen, niet meer onder de Justitie, maar uitsluitend onder het bestuur vielen. De commissaris-generaal besloot conform.⁴¹¹

Tijdens de vakanties van het hof moesten twee commissarissen uit het hof blijven functioneren om op de gewone rechtdagen de rol bij te houden en te beschikken op spoedeisende, voorlopige verzoeken.⁴¹²

408 Instructie Hooggerechtshof, art. 8.

409 Instructie Hooggerechtshof, art. 11.

410 Instructie Hooggerechtshof, art. 39.

411 Luit.-GG i.r. 15 jan. 1828 nr. 13 en CG 29 jan. 1828, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv. nrs. 2809 en 2913. Dit besluit is niet in het *Indisch Staatsblad* geplaatst.

412 Instructie Hooggerechtshof, art. 81.

Nevenfunctie van twee leden

Hiervoor (3.6.2.3, Nevenfunctie) zagen wij al dat de commissarissen-generaal bij de instelling van het Hoog Militair Gerechtshof van Nederlands-Indië in 1819 bepaalden dat de president een ambtenaar te Batavia met rechterlijke bedieningen zou zijn. Dat gold ook voor de twee andere rechtsgeleerde, civiele leden van het militaire hof. De eerste civiele leden van het militaire hof, die op 13 april 1819 werden aangesteld, waren de leden van het hoog-gerechtshof mrs. J.W.D. de Jongh en Peronneau van Leijden. Sindsdien zijn in de onderzoeksperiode steeds twee leden van het hooggerechtshof tevens gewoon lid van het Hoog Militair Gerechtshof geweest.

Mr. G.Th. Blom was enige tijd de uitzondering die de regel bevestigde. Hij was lid in beide hoven toen hij in juli 1822 tot Algemene Secretaris werd benoemd.⁴¹³ Een jaar later keerde hij in het militaire hof terug. Hij was toen echter geen lid van het hooggerechtshof, maar president van de Raad van Justitie te Batavia.⁴¹⁴

Benoemingen

In de periode van 1819 tot 1848 hebben bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië buiten de presidenten in totaal 32 leden als rechter gefunctioneerd. Zeven van hen ontvingen voor hun definitieve aanstelling een benoeming tot buitengewoon of waarnemend raad en één lid is alleen als waarnemend raad aangesteld geweest. De overige werden direct definitief benoemd. Al deze leden zijn dus beëdigd geweest. Dat was immers voorwaarde om in functie te kunnen treden.⁴¹⁵ Eén benoemd lid, Van den Bosch, zoon van de benoemende gouverneur-generaal Johannes van den Bosch, liet zich na aanstelling niet beëdigen. Zijn benoeming werd uiteindelijk ingetrokken. De benoemingen van de raden en hun perioden van functioneren zijn te vinden in bijlage B. Hier zal worden ingegaan op de professionele achtergrond van de raden op het moment van benoeming.

Bij gelegenheid van de oprichting van het hooggerechtshof in 1819 werden buiten de president vijf leden benoemd. De oudste van hen, Popkens, vervulde op dat moment geen openbare post, maar onder het bestuur van de VOC was hij geruime tijd lid van de (Hoge) Raad van Justitie te Batavia geweest. Van de anderen waren J.W.D. de Jongh, J. de Jongh en Forsten bij hun aanstelling lid van de Hoge Raad van Justitie, terwijl Peronneau van Leijden zitting had in de Raad van Justitie te Semarang. Enkele maanden

413 GG i.r. 9 juli 1822 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2777.

414 GG i.r. 15 juli 1823, nr. 6, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2779.

415 Instructie Hooggerechtshof, art. 4.

na de oprichting ontvingen de kort tevoren uit Nederland aangekomen juristen Van de Graaff en Blom hun aanstellingen bij het college. Zij waren respectievelijk vrederechter in het kanton Loosdrecht en eerste commies bij het Departement van Oorlog, belast met het bureau Contentieuze Zaken, geweest. Ook Esser, in 1821 benoemd omdat het organieke aantal leden nog niet compleet was, kan nog gerekend worden tot de oprichtingsleden. Hij was een paar dagen voor zijn benoeming uit Nederland in Batavia aangekomen. Zijn vorige functie was die van rechter in de Rechtbank van Eerste Aanleg in Haarlem geweest.

Na deze acht oprichtingsbenoemingen werden in de onderzoeksperiode ten aanzien van 25 personen (24 juristen en de niet-jurist Hoogeveen) in totaal 37 benoemingsbesluiten genomen. Daarbij ging het om 24 definitieve, negen waarnemende en twee buitengewone aanstellingen en twee herbenoemingen na verlof. Direct voorafgaand aan hun eerste benoeming hadden deze 25 personen de volgende functies vervuld: negen waren president (twee) of lid (zeven) van een raad van justitie geweest, vijf fiscaal bij een raad van justitie, één ommegaande rechter, vier griffier van het hof en vier bestuursambtenaar. Twee werden direct na aankomst uit Nederland benoemd. Zij waren daar substituut-officier van justitie bij en rechter in een rechtbank van Eerste Aanleg geweest. Op één (Van den Bosch; zie hiervóór) na lieten alle 25 personen zich beëdigen, zodat buiten de acht oprichtingsleden 24 latere leden in het hof gefunctioneerd hebben.

Volledigheidshalve merk ik op dat alle leden van het hooggerrechtshof behoorden tot het korps van Europese burgerlijke ambtenaren. Krachtens het koninklijk besluit van 4 maart 1825 nr. 119, Ind. Stb. 1825, 32, en de herziening daarvan bij koninklijk besluit van 6 december 1842 nr. 59, Ind. Stb. 1843, 12, die de uitzending, benoeming en rangschikking van de Oost-Indische ambtenaren in de onderzoeksperiode regelden, bezaten zij het radicaal (de bevoegdheid) van Indisch ambtenaar, dat hen benoembaar maakte in hogere overheidsfuncties.⁴¹⁶

Het onderzoek heeft uitgewezen dat in de periode van 1819 tot 1848 de leden defungeerden door overlijden, pensionering op verzoek, verlofverlening op verzoek, bevordering naar een andere rechterlijke functie, terugkeer in de vorige, lagere rechterlijke functie, benoeming in een functie bij het bestuur en eenmaal ontslag zonder verzoek op initiatief van de president. Bij verlening van verlof ontstond een vacature, die vervuld werd. Bij terugkeer had een verlofganger geen automatisch recht op herbenoeming.

416 Zie voor het radicaal in deze periode Fasseur 1993, p. 39 e.v.

In 3.6.2.3, Benoemingen, is reeds vermeld dat de nieuwe wetgeving op 1 mei 1848 in werking trad. Het *Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie* regelde voortaan de samenstelling van de rechtbanken op Java en Madoera. In verband hiermee werden de bij het hooggerichtshof dienende raden per genoemde datum eervol ontslagen en herbenoemd.

Opdrachten

Bij het onderzoek is gebleken dat enkele leden van het hooggerichtshof naast hun rechterlijke functies ook speciale gouvernementsopdrachten hebben gekregen die in relatie stonden met het Indische justitiewezen. Ik zal ze in chronologische volgorde de revue laten passeren.

Op 21 mei 1821 overleed de resident van Batavia De Bruijn⁴¹⁷ na een ziekbed van enkele uren plotseling aan de heersende *cholera morbus*.⁴¹⁸ Twee dagen later droeg gouverneur-generaal Van de Capellen de voorlopige waarneming van dat ambt op aan het lid in het hof Blom omdat een dadelijke voorziening nodig was. Blom kreeg opdracht die post direct te aanvaarden.⁴¹⁹ Omdat de definitieve benoeming van een nieuwe resident niet langer kon worden uitgesteld, benoemde de Hoge Regering op 7 augustus 1821 mr. I. Bousquet,⁴²⁰ op dat moment raad van Financiën, tot resident van Batavia en onthief Blom onder dankzegging van de waarneming en beloonde hem met een gratificatie van f 1500.⁴²¹

In december 1821 zond de gouverneur-generaal Blom naar de Raad van Justitie te Soerabaja, die op dat moment geen president had. De laatst benoemde president, mr. B.R. van der Meulen,⁴²² was op 20 maart 1821 overleden. Hij was waarschijnlijk al voor zijn dood als president gedefungeerd. Blom kreeg opdracht om de stand van alle hangende criminele en civiele zaken te onderzoeken en na te gaan wat daarin gedaan was of had moeten

417 Jacobus de Bruijn (1783-1821), van 3 oktober 1820 (beëdiging; benoeming 29 juli 1820) tot overlijden op 21 mei 1821 resident van Batavia.

418 *Bataviasche Courant* 26 mei 1821 nr. 21 (overlijdensadvertentie).

419 GG 23 mei 1821 nr. 1 en GG i.r. 1 juni 1821 nr. 1 (mededeling in rade). NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2460 en 2774.

420 Mr. Isaac Bousquet (1776-1831), van 7 augustus 1821 tot 3 december 1822 resident van Batavia.

421 GG i.r. 7 aug. 1821 nr. 48, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2775.

422 Mr. Banco Roelof van der Meulen (ca. 1793/94-1821) was in februari 1819 aangesteld als president van de Raad van Justitie te Soerabaja, waarbij hij op dat moment fiscaal was. Hij overleed op 20 maart 1821 te Soerabaja. In een overlijdensadvertentie waarschijnlijk in een Nederlandse krant wordt hij 'in leven oud president van den Raad van Justitie alhier' genoemd. Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag, Collectie familieadvertenties, sub nomine Van der Meulen. In de in de *Bataviasche Courant* van 14 april 1821 nr. 15 geplaatste overlijdensadvertentie wordt geen kwaliteit vermeld.

zijn en nog gedaan moest worden. Ook moest hij controleren in hoeverre de manier van procederen door dat college werd nageleefd en de op 10 januari 1819 voor het justitiewezen vastgestelde instructies werden toegepast. Van zijn bevindingen moest hij omstandig rapport uitbrengen. Om zijn opdracht goed te kunnen uitvoeren werd hem voor de tijd die voor zijn onderzoek nodig was, het presidium van de Raad van Justitie opgedragen.⁴²³ De considerans van het besluit motiveerde dit met de volgende woorden:

‘In aanmerking genomen zijnde, dat naarmate de algemeene handel, en welvaart op het eiland Java, vermeedert, de onderlinge betrekkingen menigvuldiger moeten worden, daar door zelve meerdere gevallen voorkomen, in welke regterlijke beslissingen noodig zijn, en het belang van de goede ingezetenen alzo meer en meer vorderen, dat bij de regtbanken, met onpartijdigheid en billijkheid regt worde gedaan, overeenkomstig de wetten;

dat het Gouvernement er zich daarom grootelijks aan gelegen moet laten liggen, dat zulks geschiedt, en bij hetzelfde de zekerheid moet bestaan, dat een ieder zich met gerustheid en vol vertrouwen kunnen verlaten op de uitspraken van de genen, die gesteld zijn om over de voorkomende geschillen te oordeelen;

dat om deze zekerheid te bekomen, van tijd tot tijd, eene meer dadelijke inzage in de handelingen der regtbanken wordt vereischt, dan de bestaande verordeningen langs den gewonen weg geven;

en het als nu gerade achtende zoodanige inzage te nemen, ten aanzien van den Raad van Justitie te Sourabaija, is besloten [enzovoort].’

Blom rapporteerde op 21 maart 1822.⁴²⁴ Hij verklaarde zich in algemene zin geheel akkoord met het functioneren van de Raad van Justitie. De zaken werden er met de vereiste spoed behandeld en de procedures werden volgens de bestaande wetten en reglementen afgewikkeld en aan iedereen werd goed recht gedaan. De administratie beoordeelde Blom als vrij goed. Wel had hij op enkele onbekende punten aanmerkingen, maar die waren inmiddels deels voor de toekomst geregeld en vereisten anderdeels geen bijzondere voorziening van de kant van de Hoge Regering. Wel was hem opgevallen dat de administratie van de justitie in Soerabaja niet dat aanzien genoot waarop zij met recht aanspraak kon maken, en zonder aanzien kon de rechtspraak

423 GG 22 dec. 1821 nr. 15 en GG i.r. 24 dec. 1821 nr. 30 (mededeling in rade). NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2463 en 2775.

424 GG i.r. 2 april 1822 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2776.

in Soerabaja, volgens Blom, alleen maar gebrekkig functioneren. Hij meende er goed aan te doen dit op te merken omdat hij meende dat de Raad van Justitie te Soerabaja achting verdiende en alle leden hun werkzaamheden 'ieverig' verrichtten.

De Hoge Regering oordeelde dat tussenkomst van het bestuur bij het college niet nodig was. Zij keurde de verrichtingen van Blom goed en betuigde hem dank voor de kiese en doelmatige wijze waarop hij zijn opdracht had uitgevoerd. De resident van Soerabaja – dat was A.M.Th. de Salis⁴²⁵ – werd formeel met de meeste drang aangemaand om van zijn kant alles te doen wat kon meehelpen om aan het rechterlijk bestuur in zijn residentie en speciaal aan de Raad van Justitie ontzag en eerbied te doen toekomen en verzekeren.

In december 1826 werd aan de president van de Raad van Justitie te Soerabaja Pauw voor het regelen van familiezaken verlof naar Nederland verleend en tegelijkertijd werd de waarneming van het presidium van dat college opgedragen aan het lid van het hooggerechtshof Fontein.⁴²⁶ In Nederland vroeg en kreeg Pauw drie keer verlofverlenging en besloot toen niet naar Indië terug te keren. Toen dat in december 1829 in Batavia bekend werd, benoemde commissaris-generaal Du Bus de Gisignies Fontein definitief tot president van de Soerabajase Raad van Justitie (en Schneither in zijn plaats bij het hof).⁴²⁷

Omstreeks mei 1828 vroeg commissaris-generaal Du Bus de mening van het lid in het hof Van Teutem over een periodieke uitgave van jurisprudentie van het hooggerechtshof en de raden van justitie. Van Teutem adviseerde daarover op 1 juni en veertien dagen later besloot Du Bus dat zo mogelijk om de drie of vier maanden een verzameling van gewijsden van het hooggerechtshof en de raden van justitie zou worden uitgegeven, waarin belangrijke rechtskwesties beslist waren. Hij beoogde daarmee de rechtskennis van de praktijks te verbeteren en de rechtspraak meer te uniformeren en meer wetsconform te maken. De redactie werd aan Van Teutem opgedragen. De commissaris-generaal bepaalde tevens dat het gouvernement aan de uitgave zijn medewerking zou verlenen en dat de landsdrukkerij deze gratis zou drukken. Op de uitgave kon men zich abonneren. De rechterlijke colleges en ambtenaren werden gemachtigd

425 (Jhr.) Adriaan Maurits Theodorus de Salis (1788-1834), resident van Soerabaja van 12 november 1817 tot maart 1822. In Indische bronnen komt hij met de titel van baron voor.

426 CG 12 dec. 1826 (nr. 11), NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2900.

427 CG 23 dec. 1829 nr. 3, verhandeld bij Luit.-GG 30 dec. 1829 nr. 3, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2535.

om aan de redactie alle gevraagde inlichtingen en kopieën van stukken over afgedane zaken te geven. Zij werden met de advocaten en procureurs uitgenodigd om interessante memories en andere stukken aan de redactie in te zenden. Correspondentie met de redactie zou vrij zijn van briefport.⁴²⁸

De luitenant-gouverneur-generaal, die het besluit moest uitvoeren, zond een uittreksel uit het besluit aan het hooggerechtshof en de raden van justitie met de opdracht om de advocaten en procureurs in hun ressort te informeren. In de *Javasche Courant* van 22 juli 1828 verscheen een lovende aankondiging en daarna is over het plan niets meer vernomen...⁴²⁹

Hiervoor in 3.6.2.3, Benoemingen, werd al opgemerkt dat de benoeming van hofpresident Merkus tot raad van Indië in januari 1830 in Batavia bekend werd. Op 19 januari legde hij de eed af.⁴³⁰ Tien dagen later werd in de vergadering van de Hoge Regering gedelibereerd over een nota van zijn hand, waarin hij eraan herinnerde dat in het verleden verscheidene stukken over de manier van rechtspleging onder de inlandse bevolking om consideraties en advies aan het hof waren gezonden.⁴³¹ Daaraan had het hof echter nog niet voldaan omdat een college als het hof moeilijk over de vele vraagpunten die zich daarbij opdeden, tot een besluit kon komen. Dit probleem zou volgens Merkus kunnen worden weggenomen door een commissie noodzakelijke verander- en verbeterpunten te laten opstellen. Die konden dan vervolgens aan het oordeel van het hof en de regering onderworpen worden. Hij stelde voor zo'n commissie in te stellen en tot leden daarvan te benoemen het lid in het hooggerechtshof Schneither, het waarnemend lid en griffier van het hof Hoogeveen, de hoofdbaljuw van Batavia Van der Vinne⁴³² en de advocaat-fiscaal te Batavia Van Teutem. Merkus was zelf bereid het voorzitterschap op zich te nemen.

De Hoge Regering stemde met het voorstel in, ook omdat dan tevens advies gevraagd kon worden over de samenstelling van de rechtbanken en het procesrecht in het algemeen. De commissie kreeg tot taak voorstellen te doen 'tot de herziening en verbetering der bestaande reglementen en

428 CG 15 juli 1828 (nr. 22), NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2919.

429 Zwolve & Jansen 2013 noemt in hoofdstuk III (p. 133-225), dat handelt over Nederlandse jurisprudentie, deze poging om tot een Indische jurisprudentieverzameling te komen niet. Dat is niet verwonderlijk omdat dat hoofdstuk over jurisprudentie in Nederland gaat. Wel opvallend is dat de auteurs in hun boek met geen woord reppen van de sinds 1848 in Nederlands-Indië verschenen juridische tijdschriften, waarin Indische jurisprudentie werd gepubliceerd.

430 Publicatie van 19 januari 1830. *Javasche Courant* 21 jan. 1830 nr. 8.

431 GG i.r. 29 jan. 1830 nr. 4, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2834.

432 Jan van der Vinne (1793-1870), fiscaal bij de Raad van Justitie te Batavia van juli 1821 tot 24 augustus 1828 en vervolgens tot begin mei 1833 hoofdbaljuw, na titelwijziging in 1831 resident, van Batavia.

bepalingen op de civiele en crimineele regtsvordering in Nederlandsch Indië' met als hoofddoel 'de vereenvoudiging en bespoediging van het regt, en om zoo mogelijk eene bezuiniging in 's lands uitgaven daar te stellen'. De personele bezetting van de commissie werd overgenomen. Hierdoor kwam deze te bestaan uit drie (oud-)rechters bij het hof, een oud-hofpresident en een buitenstaander, die overigens zes jaar fiscaal bij de Raad van Justitie te Batavia was geweest.

De commissie ontwierp in 1830 een *Wet op de samenstelling der regterlijke magt en het beleid der justitie op Java en Madura*, een *Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hoog Gerechtshof van Nederlandsch-Indië en de Raden van Justitie op Java*, een *Reglement op de wijze van regtsplegen in civiele zaken voor het Hoog Gerechtshof van Nederlandsch-Indië en de Raden van Justitie op Java* en een *Reglement op de administratie der politie en civiele en criminele regtspleging onder den Inlander en alle andere onchristen personen op Java en Madura*.⁴³³ Ze zijn echter nimmer vastgesteld en ook deze ontwerpen kregen waarschijnlijk – om de woorden van Mijer te gebruiken – een dode plaats aangewezen in het archief van de Algemene Secretarie.⁴³⁴

De raad in het hof Visscher werd in juli 1835 door de Indische regering met een speciale opdracht naar Padang, residentie Sumatra's Westkust, gezonden om daar een jaar lang de Raad van Justitie te gaan presideren.⁴³⁵ In september 1835 reisde hij daarheen.⁴³⁶ De achtergrond was als volgt.

Conform de door de commissaris-generaal over Nederlands-Indië Van den Bosch geformuleerde uitgangspunten voor het bestuur van Sumatra's Westkust had de raad van Indië, tevens gouvernementscommissaris voor dat gebied J.I. van Sevenhoven⁴³⁷ in oktober 1833 daar een nieuw bestuursstelsel voor vastgesteld.⁴³⁸ In Padang was toen een raad van justitie ingesteld om civiele en criminele zaken te behandelen van Europeanen, Chinezen, Arabieren en andere vreemde natiën gevestigd op het grondgebied van het gouvernement. Ook zouden misdrijven gepleegd tegen het gouvernement, als opstand, weerspannigheid, het vermoorden of mishandelen van

433 Immink 1882, p. ii. Hier wordt het nummer van de resolutie van 29 januari 1830 abusievelijk als 30 opgegeven.

434 Vgl. 3.6.2.3, Adviezen. Van Kan 1927, p. 14, noemt het mislukken van de arbeid van de commissie-Merkus zonder bijzonderheden te geven.

435 GG a.i. i.r. 22 juli 1835 nr. 8, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2856.

436 *Javasche Courant* 16 en 19 sept. 1835 nrs. 74 en 75 (scheepsberichten).

437 Jan Isaac van Sevenhoven (1782-1841), lid van de Raad van Indië van 12 juli 1832 (benoeming) tot overlijden op 13 maart 1841.

438 Commissaris-generaal Van den Bosch had deze uitgangspunten neergelegd in een besluit van 11 oktober 1833 nr. 310, dat gedeeltelijk is opgenomen in Tollens 1856, p. 405 e.v.

gouvernementsambtenaren of militairen of beroving of plundering van gouvernementseigendommen, door deze rechtbank berecht worden. De raad was samengesteld uit een 'bekwaam getal' Europese ingezetenen en werd gepreseed door een geschikte ambtenaar.

Resident Francis,⁴³⁹ de opvolger van Van Sevenhoven in het bestuur van Sumatra's Westkust, was echter van mening geweest dat dit niet in het belang van de inlandse bevolking was en had in mei 1834, minder dan een maand na het operationeel worden van de Raad van Justitie, andere bepalingen opgesteld, waardoor de rechtsmacht van dat college was beperkt tot zaken in appel en de rechtsbedeling onder Europeanen en christenen. In juni 1834 was de president van de Raad van Justitie mr. J.N.J. Elout⁴⁴⁰ overleden en omdat de raad daardoor geen juristen meer in zijn midden telde, had hij om machtiging verzocht om de afdoening van de hangende zaken te mogen verschuiven tot na de benoeming van een nieuwe president. Later dat jaar was een ander lid van de raad gestorven en weer een ander lid was overgeplaatst, waardoor de meerderheid voor het nemen van beslissingen was weggefallen. Daarom had de resident de raad voorlopig buiten werking gesteld en de afdoening van de lopende zaken opgedragen aan het landgerecht. Het hooggerechtshof, door de regering om advies gevraagd, had geadviseerd een jurist geschikt voor de functie van president van de Raad van Justitie naar Padang te sturen om daar de gebreken in de rechterlijke instellingen te onderzoeken en om, na enige ervaring te hebben opgedaan, een reglement voor de competenties daarvan te ontwerpen.

De Indische regering oordeelde dat resident Francis zijn bevoegdheden te buiten was gegaan door eigener beweging af te wijken van de door commissaris-generaal Van den Bosch opgestelde uitgangspunten en het concept-*Reglement voor den Raad van Justitie te Padang*, opgesteld door Van Sevenhoven, en keurde zijn beslissingen af. Zij bepaalde dat de rechtspleging op Sumatra's Westkust alsnog zou worden ingericht volgens de uitgangspunten van Van den Bosch. Nadat daar gedurende minstens één jaar mee was gewerkt, zouden slechte ervaringen aan de regering moeten worden gemeld om eventueel wijzigingsvoorstellen aan het opperbestuur in Nederland te kunnen doen. Aan het hooggerechtshof werd opgedragen binnen een maand te adviseren over Van Sevenhovens reglement voor de Raad van Justitie te

439 Manuel (E[m]manuel) Francis (1798-1880), resident ter Sumatra's Westkust van 5 februari 1834 tot 29 november 1837.

440 Mr. Jacob Nicolaas Jan Elout (1799-1834), president van de Raad van Justitie te Padang van de oprichting omstreeks april 1834 tot overlijden op 10 juni 1834. Hij was een zoon van de commissaris-generaal mr. C.T. Elout.

Padang en het lid van het hof Visscher kreeg opdracht om gedurende een jaar het presidium daarvan op zich te nemen, genoemd reglement in overleg met Francis voorlopig in werking te brengen en na dat jaar samen met hem te rapporteren over de justitiële en bestuurlijke werking daarvan.

In januari 1837 werd Visscher ook als adjunct-commissaris toegevoegd aan de troepencommandant, de generaal-majoor Cochius,⁴⁴¹ toen deze naar de krijgsoperaties tegen de Padri's⁴⁴² op de westkust van Sumatra werd gezonden en in verband met bestuursproblemen tevens tot gouvernements-commissaris voor dat gebied werd benoemd speciaal om onderzoek te doen naar alles wat het civiel bestuur betrof.⁴⁴³

Visscher rapporteerde in september en december 1836 over zijn bevindingen in Padang en concipieerde een aantal rechterlijke instructies, waaronder een reglement voor de Padangse Raad van Justitie. Mede op basis van zijn bevindingen bepaalde gouverneur-generaal De Eerens op 29 november 1837 een nieuwe samenstelling van de genoemde raad van justitie en arresteerde onder meer een provisioneel reglement voor die raad en instructies voor het civiele bestuur in Padang en de ten noorden daarvan gelegen plaats Pariaman. Hij regelde ook de inlandse rechtbanken in die plaatsen. Aan Visscher werd de bijzondere tevredenheid van het gouvernement betuigd.⁴⁴⁴

Nadat een nieuwe president voor de Raad van Justitie te Pandang was benoemd en dat college behoorlijk functioneerde, keerde Visscher in maart 1838 in Batavia terug.⁴⁴⁵

De opdracht aan de raad in het hof Van Vloten om zitting te nemen in de door president Scholten van Oud Haarlem voorgezeten commissie voor de voorbereiding van de invoering van de nieuwe Nederlandse wetgeving in Nederlands-Indië is hiervoor (3.6.2.3, Benoemingen) al aan de orde gekomen.

3.6.2.5 *De procureur-generaal*

In deze paragraaf worden de taken van de procureur-generaal bij het Hoog-gerechtshof van Nederlands-Indië onderzocht. Ook zijn nevenfuncties zullen

441 Frans David Cochius (1787-1876), generaal-majoor, vervolgens luitenant-generaal, commandant der troepen (bevelhebber van het Indisch leger) van 20 maart 1835 tot 28 oktober 1847.

442 De Padri's waren moslims in de Minangkabau, een landstreek op West-Sumatra, ook wel de Padangse Bovenlanden genoemd, die een strikte interpretatie van de Islam voorstonden. In de jaren 1821 tot 1837 werd door het Nederlandse gouvernement oorlog tegen hen gevoerd met het doel de Padangse Bovenlanden onder Nederlands gezag te brengen. Zie hierover Kappelhof 2011.

443 GG 15 jan. 1837 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2566.

444 GG 29 nov. 1837 nrs. 8 en 9, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2576.

445 *Javasche Courant* 14 maart 1838 nr. 21 (scheepsberichten).

aan de orde komen. Verder worden de benoemingen van de procureurs-generaal in algemene zin besproken en wordt ingegaan op de samenstelling van zijn 'etablissement' of bureau.

Regeringsreglementen en instructie

De algemene taak en functies van de procureur-generaal kwamen niet aan de orde in de vier regeringsreglementen van de onderzoeksperiode, die de grondslag vormden voor de inrichting van het bestuur in Nederlands-Indië. Wel werd hij in de reglementen van 1818, 1827 en 1830 in het hoofdstuk Van de Justitie genoemd in het kader van de aanhouding van een van misdaad verdachte raad van Indië.⁴⁴⁶

Bij verdenking van misdaad kon een raad van Indië alleen door het hooggerechtshof worden berecht. De aanhouding geschiedde dan op een verzoek van de procureur-generaal gericht tot de gouverneur-generaal, die daaraan dadelijk moest voldoen door de beschuldigde in militair arrest te doen nemen en aan de procureur-generaal te doen overhandigen. De procureur-generaal kon het aanhoudingsverzoek alleen doen na afgifte van een 'decreet van apprehensie' (bevel tot arrestatie) door het hooggerechtshof.

In het reglement van 1827 werd de procureur-generaal ook genoemd in de samenstelling van het college en tevens werd bepaald dat hij – net als de president – op of buiten de voordracht van de Indische regering door de koning werd aangesteld. Dit zou hem onafhankelijker van de Indische regering hebben gemaakt. De benoeming van de procureur-generaal door de koning verdween echter met de invoering van het bij koninklijk besluit vastgestelde Regeringsreglement van 1830.

In het reglement van 1827 werd eveneens geregeld dat bij ontstentenis van de procureur-generaal in afwachting van de benoeming van een opvolger één van de advocaten-fiscaal bij de raden van justitie te Batavia, Semarang en Soerabaja met de waarneming zou worden belast.⁴⁴⁷ Door deze laatste bepaling ontstond tegenstrijdige wetgeving, die bij de benoeming van een waarnemend opvolger van de overleden procureur-generaal Blom een probleem zou opleveren. Zie daarvoor hieronder 3.6.2.5, Benoemingen.

In het regeringsreglement van 1836 kwam de procureur-generaal in het hoofdstuk over de justitie niet meer voor. Dat reglement noemde hem alleen in de regeling voor de benoeming van een van de leden van de Raad van Nederlands-Indië tot tijdelijk waarnemend gouverneur-generaal in het geval

⁴⁴⁶ Regeringsreglement 1818, art. 49, Regeringsreglement 1827, art. 50, en Regeringsreglement 1830, art. 52.

⁴⁴⁷ Regeringsreglement 1827, art. 52.

de betrekkingen van gouverneur-generaal en vice-president van de Raad van Nederlands-Indië door onvoorzien toeval gelijktijdig zouden openvallen en geen opvolgers benoemd of bekend waren.⁴⁴⁸ Zie 3.6.2.3, Staatsrechtelijke positie en ambtelijke rang.

De hoofdtaak van de procureur-generaal was wel genoemd in het regeringsreglement van 3 januari 1815, dat in dat jaar door de koning aan de commissarissen-generaal bij hun uitzending naar de Oost-Indische bezittingen als leidraad was meegegeven (zie 2.2.7). Daarin was bepaald dat het 'regt der Hooge Overheid' bij het hooggerechtshof zou worden waargenomen door een procureur-generaal. Hiermee werd bedoeld dat bij het hooggerechtshof een procureur-generaal behoorde te zijn aangesteld die namens de staat belast was met de vervolging van misdaden voor dat college.⁴⁴⁹

Wij hebben gezien dat de commissarissen-generaal in 1817 aan de door hen ingestelde commissie belast met het opstellen van een algemeen ontwerp voor het justitie- en politiewezen onder meer als richtlijn meegaven dat het recht van de koning bij het hooggerechtshof zou worden waargenomen door een procureur-generaal en bij alle andere rechtbanken door officieren van justitie en dat de procureur-generaal tevens hoofd der justitie en politie zou zijn, daarin bijgestaan door de officieren van justitie en de residenten. De residenten zouden worden belast met de 'administratieve politie' in hun gewesten. Met administratieve politie werd bedoeld de politie belast met het voorkomen van misdrijven en de ordehandhaving. Zie 2.4.3.

Commissarissen-generaal gaven hierdoor aan de procureur-generaal een ruimere taak dan in 1815 in Nederland was voorzien. De commissie legde de taken van de procureur-generaal vervolgens vast in het hoofdstuk Van den Procureur Generaal (artikelen 84 tot en met 101) van de *Instructie voor het Hooge Gerechtshof van Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1819, 20, en in het provisioneel *Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie*, Ind. Stb. 1819, 20. In de instructie van het hof werden deze taken als volgt omschreven:

Art. 89

De Procureur Generaal is, voor de geheele uitgestrektheid van Nederlandsch Indië, belast met de waarneming, handhaving en bezorging van het regt der Hooge Overheid, waar en bij wien hetzelfde zal moeten gelden, ter zake van alle strafbare misdrijven, van welken aard ook, om die, of zelf voor het Hooge Gerechtshof te vervolgen, achtervolgens de

⁴⁴⁸ Regeringsreglement 1836, art. 5.

⁴⁴⁹ Regeringsreglement 1815, art. 47.

desaangaande bij de Instructie van den Hove gemaakte bepalingen, dan wel door de Officieren van justitie bij de lagere regtbanken, welke zich des als zijne ondergeschikten moeten beschouwen, behoorlijk te doen vervolgen, voor zoo verre het zaken zijn, waarvan de kennisneming ter eerster instantie niet aan dezelfde regtbanken onttrokken is.

Art. 90

Tot dat einde is hij ook, als het hoofd der regtspolitie over geheel Indië, belast met al, wat tot derzelver prompte en krachtdadige uitoefening, volgens het Reglement op de criminele regtsvordering, behoort en van hem gevorderd wordt, om dit, zoo wel zelf, met allen ijver en in aller voege te betrachten, alsmede zulks gelijkelijk te doen betrachten door de respective Officieren van justitie bij de lagere regtbanken, en door al degenen, die bij het gezegde Reglement op de criminele regtsvordering, als hunne daarin toegevoegde en ondergeschikten, worden bekend gesteld.

Het Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie bepaalde in de titel Over de beampten der Regts-policie, hunne ondergeschikten en toegevoegden en derzelver werkzaamheden over de procureur-generaal:

Art. 3

Behalve de zaken en personen, omtrent welke de Procureur Generaal, volgens gemaakte bepalingen, zelf wordt geroepen om bij het Hooge Gerechtshof het regt der Hooge Overheid waar te nemen en te bevorderen, is het dadelijk toezigt over de *Criminele regtsvordering*, of het vervolgen der misdaden en het vorderen van straf, alsmede over de *Regts-policie*, of het opsporen der misdaden, der schuldigen en bewijzen, aan hem als hoofd van beide, toebetrouwd, om te zorgen dat, over geheel Indië, beide behoorlijk worden betracht en behartigd door de hem daartoe ondergeschikte ambtenaren.

Uit deze bepalingen volgt de taak van de procureur-generaal op strafrechtelijk gebied: hij was verantwoordelijk voor de opsporing en vervolging van alle misdrijven in heel Nederlands-Indië. Bepaalde misdrijven of specifieke personen moest hij zelf voor het hooggerechtshof vervolgen. Alle andere moest hij door officieren van justitie, die aan hem ondergeschikt waren, laten vervolgen bij de lagere rechtbanken, naar gelang van hun competenties. Daarom was hij tevens hoofd van de 'rechtspolitie', waaronder verstaan moet worden de politie belast met de opsporing van misdrijven.

Op civielrechtelijk gebied was de procureur-generaal verplicht om in civiele processen, petitoir of possessoir, waarin de belangen van het land betrokken waren, als eiser of verweerder voor die belangen op te komen, niet alleen als partij in de hoofdzaak, maar ook als interveniënt.⁴⁵⁰ Alleen de gouverneur-generaal, in of buiten rade, kon hem daartoe opdracht geven.⁴⁵¹

In algemene zin moest de procureur-generaal het toezicht van het hoog-gerechtshof op het administreren van een goede en prompte rechtsoefening bij alle lagere rechtbanken ondersteunen en bevorderen. De bevelen die het hof en de gouverneur-generaal in of buiten rade in dat verband gaven, moest hij opvolgen.⁴⁵² Bovendien was hij gehouden om met spoed te voldoen aan elk verzoek van het hof om inlichtingen of advies.⁴⁵³ De vergadering van het hof mocht hij alleen bijwonen met toestemming van het hof, maar hij mocht nooit bij 'besoignes of deliberatiën' aanwezig zijn en aan bevelen en beschikkingen van het hof had hij te gehoorzamen.⁴⁵⁴

Nevenfuncties

De procureur-generaal bij het hooggerechtshof had twee nevenfuncties. In het besluit waarmee de commissarissen-generaal in 1819 de provisionele *Instructie voor het Hooge Militaire Gerechtshof van Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1819, 21, vaststelden, werd – net als voor de president en de civiele leden – bepaald dat de functie van de *advocaat-fiscaal voor de land- en zeemacht* bij het Hoog Militair Gerechtshof aan een ambtenaar te Batavia met een rechterlijk ambt zou worden opgedragen. Zie ook 3.6.2.3, Nevenfunctie, noot 316. Niet was voorgeschreven dat de advocaat-fiscaal een rechtsgeleerde moest zijn. Voor de president van het militaire hof gold dat vereiste wel.⁴⁵⁵

De eerste op wie deze bepaling werd toegepast, was procureur-generaal Merkus. Hij werd op 13 april 1819 als advocaat-fiscaal aangesteld.⁴⁵⁶ Sindsdien zijn in de onderzoeksperiode alle procureurs-generaal ook advocaat-fiscaal geweest. Zij werden op één na bij één besluit in beide functies benoemd. Bij de benoeming van Blom tot procureur-generaal op 16 juli 1825 werd

450 Instructie Hooggerechtshof, art. 95.

451 Instructie Hooggerechtshof, art. 96. Vgl. voor de taak van het Nederlandse Openbaar Ministerie in civiele zaken De Meijer 2003, p. 39-53. Het Openbaar Ministerie in Nederland was in civiele zaken onderworpen aan de bevelen van de koning.

452 Instructie Hooggerechtshof, art. 93.

453 Instructie Hooggerechtshof, art. 91 en 94.

454 Instructie Hooggerechtshof, art. 97.

455 Instructie Hoog Militair Gerechtshof, art. 4.

456 GG i.r. 13 april 1819 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2770.

verzuimd hem ook bij het militaire hof te benoemen en daarom volgde tien dagen later zijn aanstelling tot advocaat-fiscaal.⁴⁵⁷ In de regeringsreglementen, de instructie van het hooggerechtshof en de instructie van het Hoog Militair Gerechtshof was over deze dubbelfunctie niets geregeld.

Volgens de instructie van het Hoog Militair Gerechtshof had de advocaat-fiscaal tot taak alle misdrijven te vervolgen, waarvan de kennisneming aan het militaire hof was opgedragen. Voorts was hij verplicht zoveel mogelijk toe te zien dat de zaken bij de krijgsraden regelmatig werden behandeld en moest daartoe met de auditeurs-militair (de bij de krijgsraden met de strafrechtelijke vervolging belaste ambtenaren) corresponderen.⁴⁵⁸

Aankankelijk was de procureur-generaal ook *fiscaal-generaal*. Dit ambt was voorzien in het *Reglement op het heffen der inkomende en uitgaande regten op Java en Madura*, Ind. Stb. 1818, 58,⁴⁵⁹ en voorlopig opgedragen aan de advocaat-fiscaal of procureur-generaal bij de Hoge Raad van Justitie. Bij de inwerkingtreding van het regeringsreglement van 1818 op 16 januari 1819 ging het over op de procureur-generaal bij het hooggerechtshof. Voor dit werk kreeg de procureur-generaal sinds 1821 een toelage van f 200 per maand, die echter later werd ingetrokken. Dit bedrag kwam in de plaats van het aandeel van de fiscaal-generaal in de boeten en het bedrag van verbeurdverklarde goederen of van gelden uit composities (schikkingen tot afkoop van straf) afkomstig.

De fiscaal-generaal was de chef van de waterfiscaals in Batavia, Semarang en Soerabaja. Deze ambtenaren moesten volgens de *Instructie voor de Water-fiscaals*, Ind. Stb. 1818, 74, waken voor de nakoming van het genoemde belastingreglement en overtredingen daarvan in eerste instantie vervolgen voor de raden van justitie. De fiscaal-generaal had tot taak na te gaan of in vonnissen van die rechtbanken in het nadeel van de waterfiscaals gewezen, berust kon worden. Oordeelde hij van niet, dan moest hij het appel, ingesteld door de waterfiscaal, vervolgen.

Niet is duidelijk geworden of de functie van fiscaal-generaal in de hele onderzoeksperiode is blijven bestaan. Het ambt van waterfiscaal te Batavia werd in 1825 afgeschaft. Zijn bevoegdheden tot vervolging van overtredingen van de wetten en reglementen op het middel van de inkomende en uitgaande rechten werden overgeheveld op de fiscaal bij de Raad van Justitie. Deze laatste had zich daarbij te houden aan de genoemde *Instructie*

457 GG i.r. 16 en 26 juli 1825 nrs. 1 en 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2789.

458 Instructie Hoog Militair Gerechtshof, art. 67 en 68.

459 CCG 28 aug. 1818 nr. 29, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2378, en *Bataviasche Courant* 12 sept. 1818 nr. 37.

voor de *Water-fiscaals*.⁴⁶⁰ In 1826 werden de waterfiscalaten in Semarang en Soerabaja ook ingetrokken. De bevoegdheden van de waterfiscaals in deze steden gingen toen over naar de fiscalen bij de raden van justitie aldaar. Op Java kwamen drie controleurs der Inkomende en Uitgaande Rechten, voor wie een *Instructie voor de Controleurs der Inkomende en Uitgaande regten* werd vastgesteld.⁴⁶¹ Deze laatste instructie werd niet in het Indisch staatsblad opgenomen. Het is denkbaar dat daarin nieuwe bepalingen over het vervolgen van de overtredingen van wetgeving op de in- en uitgaande rechten voor de raden van justitie en het instellen van hoger beroep voor het hooggerechtshof voorkwamen. Het *Reglement op het heffen der inkomende en uitgaande regten op Java en Madura* gold in elk geval nog in 1861.⁴⁶²

Benoemingen

In de periode van 1819 tot 1848 werden door het gouvernement in totaal negen benoemingsbesluiten van procureurs-generaal genomen: vijf definitieve benoemingen en vier waarnemingen. Hierbij ging het om in totaal zeven personen. Zij waren allen, zoals de *Instructie voor het Hooge Geregts-hof van Nederlandsch Indië* in artikel 84 voorschreef, gegradueerde juristen.

Bij de oprichting werd mr. Pieter Merkus, die wij hiervoor al als president zijn tegengekomen (zie 3.6.2.3, Benoemingen), tot procureur-generaal aangesteld. Hij was op dat moment adjunct-secretaris op de Generale Secretarie te Batavia. Twee jaar later werd hij als opvolger van Baud tot Algemene Secretaris benoemd en opgevolgd door de raad in het hooggerechtshof mr. P.H. Esser. Deze overleed in 1825, waarna de Hoge Regering de president van de Raad van Justitie te Batavia mr. G.Th. Blom in zijn plaats benoemde. Blom had de post in 1822/23 al korte tijd waargenomen toen procureur-generaal Esser tijdelijk met het presidium van genoemde Raad van Justitie belast was. Na Bloms overlijden in 1828 volgde mr. J.H. Spiering hem op, eerst als waarnemer, vervolgens effectief. Ook Spierings vorige functie was die van president van de Bataviase Raad van Justitie geweest.

Na Bloms overlijden had het hooggerechtshof geen gevolg gegeven aan de artikelen 87 en 88 van de instructie van het hof, die voorschreven dat bij het ontstaan van een vacature van procureur-generaal een der leden van het hof door het hof zelf werd aangewezen om diens functies waar te nemen.

460 GG i.r. 28 juni 1825 nr. 13, Ind. Stb. 1825, 27. Bij dit besluit werden tevens vastgesteld *Reglement en Instructie voor de ambtenaren en bedienden, belast met het toezigt en de waakzaamheid, over het middel der Inkomende en Uitgaande regten, in de residentie Batavia*.

461 CG 8 nov. 1826, Ind. Stb. 1826, 61.

462 Dit blijkt uit een strafzaak over overtreding van dit reglement die in 1861 door de Raad van Justitie te Semarang behandeld werd; afgedrukt in: *Het Regt in Nederlandsch-Indië* 1862, p. 449 e.v.

De reden was dat inmiddels bij artikel 52 van het provisioneel *Reglement op het beleid der regering, van het justitiewezen, de kultuur en den handel in 's lands Aziatische bezittingen* van 30 augustus 1827, Ind. Stb. 1827, 89, was bepaald dat bij ontstentenis van een procureur-generaal, hangende de benoeming van een opvolger door de koning, een der advocaten-fiscaal bij de Raden van Justitie te Batavia, Semarang en Soerabaja door de Indische Regering met de waarneming zou worden belast. Daarom had het hof de fiscaal bij de Raad van Justitie te Batavia J. van der Vinne⁴⁶³ tot provisioneel fungerend procureur-generaal aangewezen. Als reactie op de brief van het hof hierover gaf de Indische Regering het college opdracht ten spoedigste in de geest van genoemd artikel 52 een voordracht te doen voor de provisionele waarneming van het ambt van procureur-generaal, fiscaal-generaal en advocaat-fiscaal voor de land- en zeemacht.⁴⁶⁴

Het hooggerechtshof reageerde de volgende dag. Het wees erop dat de procureur-generaal niet alleen moest opkomen voor het recht van de Hoge

463 Zie over Van der Vinne 3.6.2.4, Opdrachten, noot 432.

464 Luit.-GG i.r. 6 mei 1828 nr. 5, NL-NaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2813. Bij deze resolutie werd tevens een commissie gevormd bestaande uit de raad in het hof Van Teutem en de tweede Algemene Secretaris J.F.T. Majoor om te assisteren bij de overgave van het archief van de procureur-generaal aan de provisioneel fungerend procureur-generaal door de executeuren in Bloms boedel. Een van deze laatsten was de griffier Hoogeveen. Op aanwijzing van de commissaris-generaal Du Bus de Gisignies moest Majoor er daarbij speciaal op toezien dat alle officiële stukken gevonden ten huize van Blom die niet behoorden tot zijn ambtsarchief, verzegeld zouden worden overgebracht naar de Algemene Secretarie. In verband met een aan Blom opgedragen onderzoek in de zaak van de gesuspendeerde consul Bletterman waren in de boedel ook papieren over die zaak aanwezig, waarvan het de vraag was of zij moesten worden afgegeven aan de provisioneel fungerend procureur-generaal tot voortzetting daarvan, dan wel aan de Algemene Rekenkamer voor onderzoek van de financiële punten van die zaak. De Indische Regering verzocht de commissaris-generaal om instructies hiervoor. Johannes Hendrikus Bletterman, gesuspendeerd Nederlands consul te Kanton in China, werd verdacht van ontrouw door bedrog en bedrieglijke handelingen, van moedwillige verspillingen van 's lands gelden in zijn voordeel en van misbruik van het vertrouwen van het gouvernement om zich te verrijken. Hij zou een door het gouvernement ingehuurd schip zonder noodzaak hebben laten opzeilen naar Whampoa (plaats bij Kanton), waardoor nutteloze onkosten gemaakt zouden zijn, gouvernementswissels tegen nadelige koers hebben verhandeld, valse obligaties ten laste van het gouvernement hebben gemaakt en geboekt, een gecedeerde obligatie ten behoeve van een hongist (Kantonees koopman behorend tot de Cohong, een handelsorganisatie met monopolie in bepaalde producten) ten laste van het gouvernement hebben gebracht en een stuk grond van de factorij in Kanton op bedrieglijke wijze van het gouvernement hebben verkregen. De procureur-generaal Spiering verzocht om verwijzing naar een openbare terechtzitting van het hof, maar het hof oordeelde dat de ten laste gelegde feiten geen misdaden of strafbare wanbedrijven waren en weigerde de verwijzing naar de terechtzitting. De ordonnantie van het hof is in zijn geheel gepubliceerd in de *Javasche Courant* van 29 aug. 1829 nr. 101 (verkorte voorpublicatie *Javasche Courant* 14 juli 1829 nr. 78).

Overheid en de handhaving daarvan, maar ook het gouvernement of het hof desgevorderd van consideraties en advies moest dienen. Een procureur-generaal moest daarom een kundig en ervaren rechtsgeleerde zijn. Om die reden was in artikel 84 van de instructie, anders dan in artikel 4 ten aanzien van president en raden, onvoorwaardelijk bepaald dat deze ambtenaar in rechten gegradueerd moest zijn. Het gouvernement had zich dus alleen ten aanzien van de leden van het hof de bevoegdheid voorbehouden om daartoe ook ongegradueerden te kiezen. Gelet op het hiervoor aangehaalde artikel 52 van het geldende regeringsreglement moest de keuze van een waarnemend procureur-generaal vallen op een der fiscaals van de Raden van Justitie te Batavia, Semarang of Soerabaja, doch daarvan kwam alleen die in Semarang in aanmerking omdat de anderen niet in rechten gegradueerd waren. De bedoelde ambtenaren waren Van der Vinne (Batavia), mr. A.H. D'Ozij Pz.⁴⁶⁵ (Semarang) en J.C. Schmidt⁴⁶⁶ (Soerabaja). Het hof liet de beslissing of D'Ozij geschikt was als procureur-generaal over aan de regering, maar achtte zich als belast met het algemene toezicht op de administratie der justitie verplicht te verklaren dat het hem daarvoor geheel ongeschikt oordeelde.

Uit de omstandigheid dat artikel 52 werd ingevoerd toen twee van de drie fiscaals niet gegradueerd waren, zou volgens het hof ook kunnen worden afgeleid dat het de bedoeling was geweest om bij de benoeming van een tijdelijk waarnemer in geval van ontstentenis van een procureur-generaal niet zozeer te letten op de gegradueerdheid van die functionarissen als wel in het bijzonder op hun bekwaamheden en geschiktheid. Voor dat geval verklaarde het hof dat het Van der Vinne het geschiktst oordeelde omdat diens ijver en bekwaamheden waren gebleken en hij met veel bereidwilligheid de werkzaamheden van procureur-generaal na Bloms overlijden naast zijn overige werkzaamheden had voortgezet.

De Algemene Secretaris en waarnemend raad van Indië Bousquet⁴⁶⁷ zag het echter anders. Volgens hem bepaalde artikel 52 duidelijk dat een van de advocaten-fiscaal voorlopig moest waarnemen, maar zulke ambtenaren waren nog niet benoemd, zodat dit artikel nog niet kon worden toegepast.⁴⁶⁸

465 Mr. Abraham Hendrik D'Ozij Pieterszoon (1789-1831), fiscaal bij de Raad van Justitie te Semarang van maart 1822 tot mei 1830.

466 Jacobus Cornelis Schmidt (ca. 1789-1837), fiscaal bij de Raad van Justitie te Soerabaja van juli 1820 tot april 1832.

467 Mr. Isaac Bousquet (1776-1831), Algemene Secretaris van 3 december 1822 tot september 1828 en waarnemend raad van Indië van april 1827 tot januari 1830.

468 Volgens artikel 47 van de *Instructie voor de Raden van Justitie in Nederlandsch Indië* droegen de officieren van justitie bij die rechtbanken de titel van fiscaal, maar artikel 52 van het Regeringsreglement van 1827 betitelde hen als advocaten-fiscaal.

Mocht toepassing wel mogelijk zijn, dan zouden de thans fungerende fiscaals niet in aanmerking komen omdat zij niet over alle vereiste bekwaamheden voor de post van procureur-generaal beschikten: Van der Vinne, wiens voorbeeldloze ijver, oordeel en beleid alle lof verdienden, en Schmidt kwamen niet in aanmerking, omdat zij de kennis die alleen door een grondige theoretische studie van het civiele en criminele recht kon worden verkregen, misten, en D'Ozij die wel gegradueerd scheen te zijn, evenmin, omdat de belangen van de justitie bij hem geenszins voldoende gewaarborgd zouden zijn. Volgens Bousquet kon hierdoor bij deze tijdelijke vervanging niet naar letter of geest van de wet gehandeld worden, maar kon en mocht deze keer worden teruggegrepen op wat het hoge belang van de zaak zelf vorderde, namelijk dat zou worden gelet op die personen die bewezen hadden los van hun tegenwoordige betrekking de nodige geschiktheid voor de post van procureur-generaal te bezitten. Volgens hem waren dat de president van de Raad van Justitie te Batavia Spiering, het lid van het Hooggerechtshof Van Teutem, de waarnemend president van de Raad van Justitie te Soerabaja Fontein en de waarnemend resident van Jogjakarta Van Nes, die allen lid van het hof waren of waren geweest. Alleen al omdat Spiering en Van Teutem de post van procureur-generaal bij tijdelijke vacatures zeer naar het genoegen van de regering hadden waargenomen, waren zij het meest geschikt. Bousquet stelde voor Van Teutem wegens diens solide rechtskennis en omdat hij laatstelijk gedurende geruime tijd met Bloms werkzaamheden belast was geweest, aan de commissaris-generaal als tijdelijk procureur-generaal voor te dragen totdat de koning een definitieve opvolger van Blom benoemd had.

De Indische Regering volgde Bousquet in zijn advies, maar oordeelde Spiering en Van Teutem even verdienstelijk en beval beiden aan de commissaris-generaal aan.⁴⁶⁹ Ook de commissaris-generaal Du Bus de Gisignies nam Bousquets advies over. Tot verzekering van de goede en geregelde rechtshandhaving week hij van de bestaande wetsbepalingen af en droeg de waarneming van het ambt van procureur-generaal met de daaraan verbonden andere functies provisioneel op aan Spiering. Van der Vinne ontving een dankbetuiging wegens de ijver die hij in de waarneming aan de dag had gelegd.⁴⁷⁰

Spiering bleef bijna tien jaar op zijn post, maar werd in 1838 op verzoek van het hof door gouverneur-generaal De Eerens eervol ontslagen en voor pensioen bij het opperbestuur in Nederland voorgedragen.⁴⁷¹ De

469 Luit.-GG i.r. 13 mei 1828 nr. 9, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2813.

470 CG 18 juni 1828, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2918.

471 GG 1 febr. 1838 nr. 4, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2579.

reden was dat president en raden meenden dat de procureur-generaal disfunctioneerde. Zij schreven aan De Eerens:

‘dat [zij] met terugzigt op een aantal verhandelde zaken en na het onderwerp rijpelijk te hebben overwogen *eenstemmig* van oordeel zijn, dat de procureur generaal mr J.H. Spiering, ten eenemale ongeschikt is, tot de behoorlijke vervulling van zijne hooge en gewigtige betrekking en dat wel uit hoofde van zijne min juiste wijze van en gebrek aan doorzigt in het behandelen van regtszaken en voornamelijk vanwege een schier totaal gebrek aan kennis zelfs van de eerste gronden der regtswetenschap, weshalve president en raden het voor den staat en de justitie *uiterst wenschelijk* achten dat die gewigtige bediening worde toevertrouwd aan een regtsgeleerde tot de rigtige waarneming derzelve volkomen berekend, beroepende president en raden zich onder anderen ook in het bijzonder op de wijze waarop het gouvernement door den procureur generaal voornoemd, is gediend geworden, in de tegen hetzelfde gevoerde belangrijke procedures door Waller te Soerabaija en door de erven Daendels, vermeenende de rapporteurs dat het vervangen van den gemelden ambtenaar te noodzakelijker en dringender zal worden, naar mate, zijne jaren vermeerderen en bij gevolg zijn fysieke en intellectuele faculteiten verminderen zullen.’⁴⁷²

Na reclamatie werd Spiering alsnog benoemd tot waarnemend raad in het hooggerechtshof (maar wegens andere bezwaren na ruim vier weken op wachtgeld gesteld).⁴⁷³

Spierings opvolger werd mr. C. Hultman, lid in het hooggerechtshof en het Hoog Militair Gerechtshof. Deze was procureur-generaal tot 30 augustus 1849, de dag waarop hij het presidium van het hooggerechtshof aanvaardde. Hultman was bij koninklijk besluit van 5 juni 1849 nr. 177 tot opvolger van president Wichers aangewezen. Gedurende zijn procureur-generaalschap nam hij het voorzitterschap van de beide hoge gerechtshoven tweemaal waar voor de afwezige president Scholten van Oud Haarlem: van 16 januari tot 11 november 1839 en van 20 november 1845 tot 24 september 1846. Zijn

⁴⁷² Zie voor de zaak Daendels 3.6.2.2, Onvrede over traktementen, noot 297. Over de zaak Waller heb ik geen bijzonderheden kunnen vinden. In 1838 bezat een zekere James George Waller een scheepsbouwerij in Soerabaja. *Javasche Courant* 20 okt. 1838 nr. 84.

⁴⁷³ GG 6 febr. 1838 nr. 1 en GG 12 maart 1838 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv. nrs. 2579 en 2580.

post werd toen tijdelijk door respectievelijk de raden Visscher en Mijer overgenomen.⁴⁷⁴

Bureau

In april 1819 deed procureur-generaal Merkus voorstellen over de inrichting van zijn bureau. De Hoge Regering bepaalde dat de procureur-generaal over het volgende personeel kon beschikken: drie klerken, voor wie in totaal f 200 per maand werd uitgetrokken, één mandoer (opzichter), vier dienaren te voet en twee dienaren te paard. De dienaren, ook oppassers of justitieoppassers genoemd, zouden worden bezoldigd, gekleed en gewapend op dezelfde manier als de politiedienaren in Batavia.⁴⁷⁵

In januari 1823 signaleerden de procureur-generaal en de fiscaal bij de Raad van Justitie te Batavia, die ook justitieoppassers onder zich had, dat het gebrek aan onderscheid in de kleding van de justitiedienaren en de politieoppassers het onmogelijk maakte zoals vroeger 'brave en knappe inlanders' voor die functie te rekruteren. Toen waren alle justitiedienaren deftige inlanders geweest, voor wie hun ambt en het dragen van de daarbij horende uitmonstering een eer was. Zij stelden daarom voor de justitieoppassers weer te kleden als vroeger onder de voormalige advocaten-fiscaal bij de Hoge Raad van Justitie en toen onder meer nog in de residentie Buitenzorg gebeurde. De Hoge Regering besloot conform het voorstel en maakte de kleding van de justitieoppassers weer gelijk aan die van vroeger: een korte, blauwe, met passement op de naden uitgemonsterde rok met rode, grijnen opslagen van achteren, een blauwe broek en een wit vest.⁴⁷⁶

Naar aanleiding van misbruiken stelde commissaris-generaal Du Bus de Gisignies in 1827 en 1828 vast welke bestuurscolleges en ambtenaren oppassers in dienst mochten hebben en welke kleding en onderscheidingstekens zij moesten dragen.⁴⁷⁷ In het justitiewezen hoorden daartoe de procureur-generaal, de fiscalen bij de raden van justitie en de djaksa's, de inlandse fiscaals. De kleding van de justitiebedienden bij de procureur-generaal en de fiscalen bij de raden van justitie op Java werd vastgesteld op een donkerblauw lakens buis met panden, rode kraag en rode opslagen van achteren

474 GG 16 jan. 1839 nr. 1, GG 11 nov. 1839 nr. 4, GG 20 nov. 1845 nr. 2, en GG 24 sept. 1846 nr. 5, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2590, 2600, 2675 en 2686.

475 GG i.r. 10 mei 1819 nr. 7, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2770. Bij deze resolutie werden tevens aan de fiscaal bij de Raad van Justitie te Batavia twee klerken toegestaan.

476 GG i.r. 28 jan. 1823 nr. 16, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2778.

477 CG 26 mei 1827 (nr. 7), Ind. Stb. 1827, 55, en *Bataviasche Courant* 31 mei 1827 nr. 39, Luit.-GG i.r. 25 sept. 1827 nr. 14, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2805, en CG 23 febr. 1828 (nr. 38), Ind. Stb. 1828, 7, en *Javasche Courant* 1 maart 1828 nr. 27.

en rode randjes op de naden van de opslagen aan de mouwen, een lange, donkerblauwe lakense broek met een rode streep op de zijnaden afgezet, een witte lange broek en een wit borstrok. Als onderscheidingstekens kregen zij een sabel met koper beslag, die hing aan een zwartleren bandelier, waarop een koperen plaat met daarin het rijkswapen gegraveerd, zonder de schild-dragers, met daar omheen het opschrift 'Prokureur Generaal' of 'Fiscaal bij den Raad van Justitie'. De politiewachters van de residenten, gezaghebbers en schouten kregen dezelfde kleding en onderscheidingstekens, maar voor hen was de kleur van kraag, opslagen en randjes geel en het opschrift op de koperen plaat de naam van de residentie waartoe zij behoorden.

Later moet aan de procureur-generaal nog een ambtenaar met onbekende rang zijn toegevoegd, want in november 1825 schrapte de Hoge Regering krachtens het reeds genoemde koninklijk besluit van 5 april 1825 nr. 96 de post van 'de ambtenaar bij de procureur generaal'.⁴⁷⁸ Waarschijnlijk ging het hier om de plaats van mr. J.B. van den Bossche,⁴⁷⁹ die in januari 1823 als onlangs uit Nederland aangekomen ambtenaar der 3de klasse voorlopig op een maandsalaris van f 500 aan de procureur-generaal ter beschikking werd gesteld om hem meer speciaal bij de uitvoering van zijn taak van advocaat-fiscaal voor de land- en zeemacht behulpzaam te zijn.⁴⁸⁰ Het volgende jaar verminderde commissaris-generaal Du Bus in het kader van bezuinigingen het personeel tot twee klerken en vier oppassers.⁴⁸¹ Verdere ondersteuning had de procureur-generaal niet. In juli 1839 schreef procureur-generaal Visscher over zijn ambtsbezigheden aan een broer:

'(...) Schuurman (...) zal U tevens kunnen overtuigen, dat het mij niet aan bezigheden ontbreekt en dat ik als procureur-generaal en advocaat fiscaal, zonder substituten en alleen met twee copiisten, meer werken moet dan men in Europa gewoon is te doen (...)'⁴⁸²

478 GG i.r. 21 nov. 1825 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2791. Zie voor genoemd koninklijk besluit 3.6.2.1, Inkrimping.

479 Mr. Johannes Bernardus van den Bossche (1791-1840), verbleef van januari 1823 tot juni/juli 1825 op Java.

480 GG i.r. 14 jan. 1823 nr. 20, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2778.

481 Zie hiervoor 3.6.2.1, Inkrimping.

482 Brief van 7 juli 1839 van mr. C. Visscher te Batavia aan zijn broer Nicolaas Paulus Visscher, medicinae doctor in Utrecht; in 2005 in het bezit van Visschers nazaat mevrouw drs. A.L. Hauer-Walland te Bussum. Met Schuurman werd waarschijnlijk bedoeld Theodorus Schuurman (1800-1853), directeur van de Javasche Bank, die in 1838 als zodanig aftrad en in juli 1839 naar Nederland terugkeerde. Hij was in zijn jeugd een stadsgenoot van Visscher in Utrecht geweest.

Wij hebben gezien dat het gebrek aan ondersteuning in 1840 ten slotte voor gouverneur-generaal De Eerens aanleiding was om bij het opperbestuur in Nederland om een budget voor ondersteuning van procureur-generaal Hultman te verzoeken.⁴⁸³ Dit leidde er toe dat mr. L.W.C. Keuchenius in januari 1844 vooruitlopend op de benoeming van een advocaat-generaal in het kader van de invoering van de nieuwe wetgeving buiten bezwaar van het land bij de procureur-generaal te werk werd gesteld.⁴⁸⁴ Keuchenius werd vervolgens per 1 april 1844 tot eerste commies bij de procureur-generaal aangesteld (maandsalaris f 300) en omdat die titel en dat traktement in verhouding tot zijn belangrijke werk en zijn verdienstelijke kwaliteiten te laag waren, werd hij in februari 1846 tot hoofdcommies benoemd (maandsalaris f 450).⁴⁸⁵ Dat de ondersteuning van de procureur-generaal niet overbodig was, blijkt uit Keuchenius' levensbericht. In de tijd dat hij hoofdcommies was, had hij hard gewerkt, vaak veertien uur per dag, meer dan men in die tijd in Batavia gewoon was te doen.⁴⁸⁶

3.6.2.6 De griffiers

In deze paragraaf worden aan de hand van de *Instructie voor het Hooge Gerechtshof van Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1819, 20, de taken van de griffier en de adjunct-griffier van het hooggerechtshof onderzocht. Ook wordt ingegaan op hun benoemingen en de nevenfunctie van de griffier.

Instructie

Volgens de instructie van het hooggerechtshof werd het college bijgestaan door een griffier en een adjunct-griffier.⁴⁸⁷ De voor hen geldende benoemingsvereisten, incompatibiliteiten en eed zijn hiervoor al aan de orde gekomen (zie 3.6.2.1, Benoemingsvereisten, incompatibiliteiten, eed). Zij stonden onder de orders van de president en raden en moesten stipt aan de bevelen van het college gehoorzamen. Voor de op de griffie gemaakte verzuimen waren zij als hoofden van de griffie aansprakelijk.⁴⁸⁸

483 GG 24 maart 1840 nr. 3, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2604. Zie hiervoor 3.6.2.3, Adviezen.

484 GG 20 jan. 1844 nr. 16, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2653.

485 Wnd. GG 10 dec. 1844 nr. 8 en GG 26 febr. 1846 nr. 3, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2664 en 2679. Keuchenius werd bij de invoering van de nieuwe wetgeving op 1 mei 1848 lid in de Raad van Justitie te Batavia en in 1850 advocaat-generaal bij het hooggerechtshof. Zie ook 2.2.6, noot 85.

486 Rutgers 1895, p. 262-263.

487 Instructie Hooggerechtshof, art. 1.

488 Instructie Hooggerechtshof, art. 104 en 137.

De hoofdtaak van de griffiers was het bijwonen van de vergaderingen en terechtzittingen van het hof en van de ‘commissiën’, waarmee bedoeld zullen zijn bijeenkomsten van commissarissen uit het hof voor het vervullen van hun opdrachten en de comparities die daaruit voortvloeiden.⁴⁸⁹

De besluiten van het hof en de opdrachten van het hof aan de griffiers moesten zij optekenen in het *Register der resolutiën van het Hooge Geregts-hof*. De ingekomen en ter vergadering verhandelde brieven en stukken moesten zij onder zich nemen en de in de vergadering vastgestelde brieven en rapporten op schrift stellen, tekenen, verzegelen met het cachet van het hof en verzenden. De registers moesten zij bewaren in een afgesloten kast, waarvan de eerste griffier de sleutel onder zich hield. Alleen de president en de leden van het hof mochten ze inzien. Op bevel van de president moesten de griffiers de registers in een vergadering tonen om nageslagen of geëxamineerd te worden.⁴⁹⁰

De geheime resoluties en ‘besoignes’ van het college moesten zij eigenhandig volgens de aanwijzingen van president en raden in een afzonderlijk register noteren en beschrijven en met de bijbehorende stukken in een geheime kast, waarvan de president de sleutel bewaarde, opbergen. Deze kast mocht alleen door de president in aanwezigheid van twee commissarissen uit de leden geopend worden.⁴⁹¹

De civiele rollen moesten de griffiers met daarop alle ‘dicta, verzoeken, conclusiën, presentatiën, protestatiën en al wat in regten geschied mag zijn, mitsgaders ’s Hof's appointementen en dispositiën’ precies aangetekend, met bijbehorende stukken tot boekdelen laten inbinden. Dat gold eveneens voor de minuten van de civiele sententies en de processen-verbaal met de door het hof buiten rade verleende ‘willige condemnatiën [uitspraken in vrijwillige rechtspraak] of appointementen condemnatoir [veroordelende rechterlijke beslissingen] buiten de rolle’. Van de tot rechtzaken horende rekwesten met de daarop genomen beschikkingen moesten zij een doorlopende ‘civile requestrol’ samenstellen.⁴⁹²

Ook waren de griffiers verplicht de processen-verbaal van de strafzittingen met de bijbehorende stukken met naamwijzers van de betrokkenen te laten inbinden.⁴⁹³

489 Instructie Hooggerechtshof, art. 107.

490 Instructie Hooggerechtshof, art. 109, 110 en 111.

491 Instructie Hooggerechtshof, art. 112.

492 Instructie Hooggerechtshof, art. 113, 114, 115 en 116.

493 Instructie Hooggerechtshof, art. 118.

De griffiers waren verder belast met het mededelen, verzenden en uitreiken van vonnissen, beschikkingen, afschriften et cetera, maar alleen na goedkeuring door het hof of de president. Openbaarmaking van stukken was alleen mogelijk na opdracht van het hof. Aan partijen moesten zij, op straffe van schadevergoeding en correctie door het hof, binnen drie dagen hun 'acten judicieel' (gerechtelijke akte: authentieke akte opgesteld door een gerecht) afgeven.⁴⁹⁴ Direct na afloop van een rolzitting moesten zij aan de procureurs op verzoek inzage geven van geschriften en documenten van de partijen en binnen acht dagen kopieën daarvan. De verzending van akten, appointementen en decreten in zaken waar de overheid of de procureur-generaal bij betrokken waren, gingen daarbij voor.⁴⁹⁵

Kort voor een rolzitting moesten zij zorgen voor afschriften van de rollen voor de rechters.⁴⁹⁶

Aan de adjunct-griffier was in het bijzonder opgedragen de 'commissarissen ter enqueste' (commissarissen belast met het inwinnen van informatiën) in strafzaken bij alle zittingen en 'vacatiën' (ambtelijke verrichtingen) te assisteren, waarbij zij het *Reglement op de Criminele regtsvordering* in acht hadden te nemen.⁴⁹⁷

Verder hadden de griffiers tot taak te zorgen dat processtukken behoorlijk gefourneerd werden. Zij moesten erop toezien dat de stukken, voorzien van de namen en hoedanigheden van de partijen en de namen van de procureurs, in de volgorde van de inventaris in zakken werden aangeleverd. Daarna mochten geen stukken meer worden toegevoegd, behalve op bevel van het hof. Vervolgens mochten de griffiers de stukken ter 'fourneer-tafel'⁴⁹⁸ brengen, maar alleen wanneer beide partijen behoorlijk gefourneerd hadden. Nadat de proceszakken aan het hof waren overgedragen, mochten de griffiers ze voor of na de beslissing alleen met toestemming van het hof aan partijen teruggeven en partijen mochten ze alleen inzien onder supervisie van de griffiers of een gezworen klerk om te voorkomen dat stukken werden verwisseld of verloren gingen.⁴⁹⁹

Ook had de eerste griffier volgens de instructie tot taak de boeten in ontvangst te nemen die verschuldigd waren bij het instellen van hoger

494 Instructie Hooggerechtshof, art. 119 en 120.

495 Instructie Hooggerechtshof, art. 121 en 122.

496 Instructie Hooggerechtshof, art. 124.

497 Instructie Hooggerechtshof, art. 126.

498 Het woord fourneertafel is bijzonder. Het komt niet voor in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* en bij een search op internet (3 november 2013) kwam alleen artikel 129 van de instructie van het hof als bron te voorschijn.

499 Instructie Hooggerechtshof, art. 128-131.

beroep en om die na afloop van de zaak aan de winnende appellant terug te geven of aan het land te verantwoorden. Ook de boete verschuldigd bij het instellen van rekwes-civiel om bevrijd te worden van verleend verstek moest hij innen.⁵⁰⁰

Ten slotte moest de griffier van veroordelingen van iemand door het hof, anders dan bij eindvonnis, tot geldboeten ter zake van plichtsverzuim, overtreding of andere ongeregelheden de Hoofddirectie van Financiën daarover middels extract inlichten. De directie moest de invordering dan aan de procureur-generaal opdragen.⁵⁰¹

Aan het door de griffiers bij te houden register van door het hof in het openbaar afgekondigde wettelijke verordeningen is hiervoor al aandacht geschonken (zie 3.5.5.1).

Nevenfunctie

Ook voor de griffier van het Hoog Militair Gerechtshof was in het besluit van de Commissarissen-Generaal over Nederlands-Indië van 10 januari 1819 waarbij dat gerecht voor Nederlands-Indië werd ingesteld, bepaald dat die taak zou worden opgedragen aan een ambtenaar in Batavia met rechterlijke bediening bekleed.⁵⁰² Toen op 13 april 1819 de eerste benoemingen in het militaire hof werden gedaan, werd de adjunct-griffier van het hooggerechtshof H. Mac Gillavrij tot griffier aangesteld.⁵⁰³ Na zijn benoeming tot assistent-resident van Buitenzorg in april 1821, werd de griffier van het hooggerechtshof Hoogeveen tevens griffier van het militaire gerechtshof. Ook de latere griffiers van het civiele hooggerechtshof waren tevens griffier van het militaire hof.

In december 1822 werd de president van het Hoog Militair Gerechtshof op zijn verzoek gemachtigd om bij ziekte of andere wettige verhindering van de griffier van dat hof diens functies op te dragen aan de adjunct-griffier van het civiele hof op de eed die deze had afgelegd.⁵⁰⁴

Benoemingen

In de periode van 1819 tot 1848 hebben zeven griffiers het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië gediend. De eerste, Hendrik Johannes Hoogeveen, die zijn carrière in Batavia als eerste gezworen klerk bij de Hoge Raad van

⁵⁰⁰ Instructie Hooggerechtshof, art. 132-133.

⁵⁰¹ Instructie Hooggerechtshof, art. 135.

⁵⁰² CCGG 10 jan. 1819 nr. 7, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2383, Ind. Stb. 1819, 21.

⁵⁰³ GG i.r. 13 april 1819 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2770.

⁵⁰⁴ GG 23 dec. 1822 nr. 4, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2467.

Justitie was begonnen en voor zijn komst in Indië commies-griffier bij de Rechtbank van Eerste Aanleg in Amersfoort was geweest, bekleedde de post meer dan zestien jaar. Hij deed in zijn functie veel ervaring met de rechtspraak en het recht in Nederlands-Indië op en was – we hebben het hiervoor gezien (3.6.2.1, Vice-president) – een steunpilaar van het college.

Hoogeveens opvolger, Ten Cate, net als Hoogeveen geen gegradueerde jurist, was eerste gezwoeren klerk van de Raad van Justitie te Batavia geweest. Hij werd op wachtgeld gesteld omdat president Scholten van Oud Haarlem meende dat ‘ene meer doelmatige wijze [van voorziening] in het ambt van griffier’ dringend noodzakelijk was. Op zijn instigatie werd mr. P. Mijer, toen referendaris op de Algemene Secretarie, in Ten Cate's plaats benoemd. Sindsdien waren alle latere griffiers meesters in de rechten.

De reden voor ontslag van de griffiers was meestal bevordering tot raad (Hoogeveen, Mijer, De Geer en Schill), zodat het griffierschap ook een opleidingsfunctie had.

Het hof heeft in de onderzoeksperiode twee waarnemende griffiers gekend. Toen Hoogeveen in november 1834 benoemd werd tot raad, werd hij gelijktijdig tot waarnemend griffier aangesteld en griffier Van der Sleijden Geesteranus trad voor zijn definitieve benoeming acht maanden als waarnemer op.

Wij zagen dat de functie van adjunct-griffier, waarin de instructie van het hof voorzag, in oktober 1826 in het kader van bezuinigingen in het Indische bestuur kwam te vervallen (zie 3.6.2.1, Inkrimping). In de zeven jaar dat het ambt bestond, hebben vier adjunct-griffiers gefunctioneerd. Twee van hen waren gegradueerd: mr. F. van Teutem en mr. G.J. Sieburgh. Van Teutem werd in september 1822 kort na aankomst in Batavia aangesteld, nadat de post na het vertrek van de eerste adjunct-griffier Mac Gillavrij bijna anderhalf jaar onvervuld was gebleven. In Nederland was hij na zijn promotie korte tijd advocaat in Utrecht geweest. Zijn opvolger in 1823 was Sieburgh die voor zijn komst naar Java als advocaat in Amsterdam had gepraktiseerd. Toen deze twee jaar later tot auditeur-militair in de eerste grote militaire afdeling van Java te Batavia werd benoemd, kreeg hij opdracht voorlopig zijn oude post te blijven waarnemen.⁵⁰⁵ Omdat het vele werk voor zijn militaire functie Sieburgh verhinderde het adjunct-griffierschap goed te vervullen, werd hij in 1826 als zodanig ontslagen en opgevolgd door de eerste gezwoeren klerk

505 GG i.r. 8 maart 1825 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2787. Java was militair verdeeld in drie ‘grote militaire afdelingen’ met Batavia, Semarang en Soerabaja als hoofdplaatsen.

bij het hof N.C. Martheze.⁵⁰⁶ De post werd later in dat jaar ingetrokken en toen werd de laatstgenoemde weer in zijn oude ambt van eerste gezworen klerk teruggeplaatst.

3.6.2.7 *De gezworen klerken en gewone klerken*

In deze paragraaf worden aan de hand van de *Instructie voor het Hooge Gerechtshof van Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1819, 20, de taken van de gezworen klerken bij het hooggerechtshof onderzocht en wordt ingegaan op hun benoemingen. Ook wordt stil gestaan bij de verdere klerken ter griffie.

Instructie

In de titel Van de gezworen klerken (art. 136-152) van de instructie van het hooggerechtshof worden de taken van deze griffieambtenaren besproken. Twee gezworen klerken waren aan de griffier en adjunct-griffier toegevoegd 'op dat een ieder des te beter geriefd [zou worden]' en zij stonden onder hun bevelen.⁵⁰⁷ Wanneer zij niet aan hun ambtsverplichtingen voldeden, waren de griffiers verplicht hen te corrigeren en bij ongehoorzaamheid moest het hof worden geïnformeerd om te kunnen ingrijpen.

De werktijden van de gezworen klerken waren dagelijks van zeven uur 's morgens tot één uur 's middags en in die tijd moesten zij partijen en belanghebbenden helpen en de opdrachten van de griffiers afhandelen.⁵⁰⁸ We zagen al dat het hun om achterstanden te voorkomen verboden was zaakgelastigde te zijn en om voogdijschappen, executelen en administraties buiten de kring van hun bloedverwanten aan te nemen. (Zie 3.6.2.1, Benoemingsvereisten, incompatibiliteiten, eed.)

De functies van gezworen klerk en procureur waren volstrekt incompatibel. Tot dit oordeel kwam het hof op grond van de instructie voor de gezworen klerken toen de eerste gezworen klerk bij de Raad van Justitie te Semarang Ham, die eerder gezworen klerk bij het hooggerechtshof was geweest, aan de gouverneur-generaal verzocht om ook als procureur voor dat college te mogen optreden. Dat er toen in Semarang te weinig praktijks werkzaam waren, deed daar niet aan af. Hams verzoek werd daarop afgewezen.⁵⁰⁹ Met de genoemde instructie werd in dit geval de titel over de gezworen klerken in de *Instructie voor de Raden van Justitie in Nederlandsch*

506 Wnd. GG i.r. 31 jan. 1826 nr. 5, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2792.

507 Instructie Hooggerechtshof, art. 136.

508 Instructie Hooggerechtshof, art. 138.

509 GG i.r. 3 april 1821 nr. 35, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2774.

Indië, Ind. Stb. 1819, 20, bedoeld, maar die was vrijwel identiek aan die over de gezworen klerken in de instructie van het hof.

De gezworen klerken hadden de leiding over de gewone klerken die op de griffie werkzaam waren. Zij moesten erop toezien dat die op de griffie verschenen en het hun opgedragen schrijfwerk afmaakten. Ook mochten zij de gewone klerken corrigeren en als dat nutteloos bleef het hof om hun verwijdering van de griffie verzoeken.⁵¹⁰ De vier oudste gewone klerken konden op hun instigatie een eed afleggen. Daarin beloofden zij zorgvuldig te zullen toezien dat geen fouten of verzuimen gemaakt zouden worden bij het registreren en kopiëren van stukken en dat de uit te geven kopieën daarvan zorgvuldig gecollationeerd zouden worden, voordat die ter tekening werden aangeboden.⁵¹¹ In de instructie waren geen andere bepalingen aan de gewone klerken gewijd.

De geheime notulen en zaken moesten de gezworen klerken eigenhandig registreren en inschrijven wanneer hun dat bij afwezigheid van de griffiers door het hof werd opgedragen en zij mochten er onder de verplichting tot geheimhouding alleen afschriften van afgeven als hun dat uitdrukkelijk tijdens de vergadering van het hof werd opgedragen.⁵¹² 'Minuten, concepten, missives, munimenten, acten, documenten, schrifturen, certificaten, appointementen, interrogatiën, extracten, notulen, sententiën, verbalen, dispositiën, of wat dies meer' mochten de gezworen klerken ter griffie niet buiten de daarvoor bestemde vakken laten rondslingeren en het was hun zonder opdracht van de griffiers verboden die te kopiëren of er extracten uit af te geven, behalve als ze verzonden moesten worden.⁵¹³

De eerste gezworen klerk had drie speciale taken. Hij moest bij alle comparities in civiele zaken voor commissarissen uit het hof assisteren en daarvan proces-verbaal opmaken. Bij absentie moest de adjunct-griffier hem daarbij vervangen.⁵¹⁴ Bij overlijden van een van de bij het hof optredende procureurs droeg het hof of de president aan de eerste gezworen klerk op om zich met twee getuigen naar het sterfhuis te begeven om daar alle stukken van zaken die de overledene bij het hof had lopen, te inventariseren en naar de griffie over te brengen om later te worden uitgereikt aan de procureur of procureurs die die zaken zouden overnemen. Was de overleden procureur ook op bij de Raad van Justitie te Batavia opgetreden, dan moest de eerste

⁵¹⁰ Instructie Hooggerechtshof, art. 141.

⁵¹¹ Instructie Hooggerechtshof, art. 142.

⁵¹² Instructie Hooggerechtshof, art. 143.

⁵¹³ Instructie Hooggerechtshof, art. 144.

⁵¹⁴ Instructie Hooggerechtshof, art. 145.

gezworen klerk van het hof deze taak samen met de eerste gezworen klerk van de Raad van Justitie uitvoeren.⁵¹⁵ Ten slotte moest de eerste gezworen klerk maandelijks een memorie of adviesrol opstellen en bijhouden van zaken die in staat van gewijsde waren. Dit stuk moest hij op de fourneertafel voor de president klaarleggen.⁵¹⁶

Aan de gezworen klerken was verboden ter griffie onkostennota's ten behoeve van de griffiers, de deurwaarders en henzelf en nota's van het door de praktijzjns verdiende salaris op te maken en die ter incasso aan de deurwaarder te overhandigen. De praktijzjns mochten zelf hun declaraties opmaken en aan hun 'meesters' (principalen) aanbieden. Ontstonden geschillen over die declaraties tussen praktijzjns en hun opdrachtgevers, dan moesten de gezworen klerken deze vergelijken met de vastgestelde salarislijst en ze aan het hof voor begroting en goedkeuring overhandigen. Voor deze controle werden de gezworen klerken volgens de salarislijst betaald.⁵¹⁷ De *Salaris-lijst voor de griffiers, gezworen klerken, notarissen, practizijns, alsmede voor de deurwaarders en exploiteurs bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie*, Ind. Stb. 1822, 11, was door het hof ontworpen.⁵¹⁸

De griffiers en de gezworen klerken moesten zorgen dat de op uitgaande stukken voorgesloten zegelkosten en de in de salarislijst vastgestelde rechten werden ingevorderd en betaald. Zij mochten die niet aan de procureurs of iemand anders crediteren.⁵¹⁹

Tot slot was het de gezworen klerken verboden zich zonder toestemming van de president van het hof buiten de stad te begeven en zij moesten als deze hen bij zich riep dadelijk komen.⁵²⁰

Benoemingen

De benoemingen van de gezworen klerken in de onderzoeksperiode kunnen in twee perioden verdeeld worden: die van vóór de komst van president Scholten van Oud Haarlem en daarna. We zagen al dat deze president het griffiersambt doelmatiger organiseerde door de niet-jurist Ten Cate als griffier te laten vervangen door de jurist Mijer. Zie 3.6.2.6, Benoemingen. Kennelijk gebeurde dit om de hele griffie van het hof beter te laten functioneren,

⁵¹⁵ Instructie Hooggerechtshof, art. 146 en 147.

⁵¹⁶ Instructie Hooggerechtshof, art. 148.

⁵¹⁷ Instructie Hooggerechtshof, art. 149.

⁵¹⁸ GG i.r. 7 maart 1822 nr. 8, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2776. Bij deze resolutie werd ook een door het hof ontworpen *Instructie voor de notarissen, residerende in Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1822, 11, vastgesteld.

⁵¹⁹ Instructie Hooggerechtshof, art. 151.

⁵²⁰ Instructie Hooggerechtshof, art. 152.

want onder Scholten en de periode na hem werden anders dan onder zijn voorgangers alleen nog gegradueerde juristen tot gezwoeren klerk benoemd.

Vóór Scholten, in het tijdvak van de oprichting in 1819 tot 1837, werden in totaal acht gezwoeren klerken bij het hof aangesteld: twee eerste en zes adjunct-gezwoeren klerken. N.C. Martheze, de bij de oprichting benoemde eerste gezwoeren klerk, had al als adjunct-gezwoeren klerk gediend bij de in 1819 opgeheven Hoge Raad van Justitie te Batavia. Hij was korte tijd, tot de opheffing van die functie, adjunct-griffier en keerde daarna in zijn oude functie terug. Hij ging in 1835 in dezelfde functie over naar de Raad van Justitie te Batavia. Zijn opvolger, de adjunct-gezwoeren klerk Verboon, was bij benoeming werkzaam bij de hoofdingenieur van de Waterstaat en 's Lands Gebouwen. Deze zou later griffier bij de Raad van Justitie te Padang worden. Ook de andere adjuncten uit de eerste periode waren voor zover bekend uit de lagere ambtelijke rangen gerecruteerd. Ham had eerder nog geen functie vervuld. Hem was op de dag van benoeming tevens *venia ætatis* (brieven van meerderjarigverklaring) verleend. Hij werd later eerste gezwoeren klerk bij de Raad van Justitie te Semarang. G.J. van Strijen was bij benoeming geëmployeerde bij de boekhouding en H.Ch. Kerkhoff en J. van Raan Smit eerste klerken en beëdigde collationisten op de griffie van het hof. Van Strijen overleed in functie. Kerkhoff ging als eerste gezwoeren klerk naar de Raad van Justitie in Semarang. Van Raan Smit werd eerste commies der eerste klasse op het residentiekantoor te Semarang en tevens secretaris van de landraad aldaar. Van I. van Teijlingen Thielen is de vorige functie onbekend gebleven. Hij werd later eerste commies en waarnemend secretaris bij de landraad in Soerabaja.

In het tweede tijdvak, dat van 1837 tot 1848, werden alleen gegradueerde juristen als gezwoeren klerk aangesteld. De uitzondering die hier de regel bevestigde, was E.A. Schill, die in Batavia geboren in Nederland was opgevoed en na terugkomst in Batavia in 1836 als negentienjarige op de griffie van het hooggerechtshof kwam te werken. Hij werd daar klerk, later eerste klerk, en was in 1839 negen maanden waarnemend adjunct-gezwoeren klerk. In dat jaar ging hij over naar de Directie der Middelen en Domeinen.

De overige elf benoemde gezwoeren en adjunct-gezwoeren klerken waren gegradueerde juristen, die kort voor hun benoeming op Java waren gekomen. Vijf van hen waren in Nederland geboren en getogen, zes waren in Indië geboren en voor hun opvoeding en opleiding in Nederland geweest.

Het ambt van gezwoeren klerk was voor de meesten een opleidings- of doorstroomfunctie. Het langst bleven Martheze, de eerst benoemde, die inclus de onderbreking van een jaar, waarin hij adjunct-griffier was, ruim zestien jaar in functie bleef, Van Teijlingen Thielen ruim acht jaar, Verboon

ruim vijf jaar, Van Raan Smit bijna drie en een half jaar, Alix vier jaar en vier maanden en Leemans vier jaar en vijf maanden. De overigen waren gemiddeld circa dertien maanden als gezworen klerk bij het hof werkzaam. Zie voor de benoemingen bijlage B.

Voor het bekleden van het ambt van gezworen klerk was het bezit van het radicaal van Indisch ambtenaar geen vereiste.⁵²¹

Volledigheidshalve zij vermeld dat in februari 1848 'den Staatsraad, president van het Hoog Geregts-hof van Nederlandsch Indië' door de gouverneur-generaal gemachtigd werd om voor de maanden maart en april 1848 twee buitengewone klerken bij de griffie van het hof aan te stellen. Daarvoor werd in totaal f 150 per maand beschikbaar gesteld.⁵²² Kennelijk gebeurde dit om de extra werkzaamheden voor de invoering van de nieuwe wetgeving op 1 mei 1848 op te vangen.

3.6.2.8 *Tijdelijk rechtsgeleerd personeel*

In de onderzoeksperiode zijn enkele jonge juristen op de griffie van het hof werkzaam geweest hoewel zij niet één van de in de instructie van het hof vastgestelde, organieke functies bekleedden. Zij waren als ambtenaar voor de dienst in Oost-Indië uitgekomen en wachtten op plaatsing bij een van de rechtbanken. Het gaat om de volgende personen.

In februari 1825 werd mr. N.M. baron van Reede van Oudtshoorn,⁵²³ die kort daarvoor als ambtenaar in Batavia was aangekomen, op een daggeld van zeven gulden ter beschikking van het hooggerechtshof gesteld met opdracht aan het hof om hem op de meest doelmatige wijze te werk te stellen en bij gelegenheid een voordracht voor zijn definitieve plaatsing te doen.⁵²⁴ Hij was in 1824 in Utrecht gepromoveerd.⁵²⁵

In november van datzelfde jaar verzocht griffier Hoogeveen met succes om overplaatsing naar het hof van mr. A.F. van Alphen.⁵²⁶ Deze was als buitengewoon ambtenaar op de griffie van de Raad van Justitie te Batavia geplaatst, maar woonde alleen de vergaderingen van dat college bij. De

521 GG i.r. 21 juni 1836 nr. 1, Ind. Stb. 1836, 35.

522 GG 22 febr. 1848 nr. 1a, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2703.

523 Mr. Nicolaas Martinus baron van Reede van Oudtshoorn (1802-1831). Toen hij in april 1829 tot lid van de Raad van Justitie te Soerabaja werd benoemd, was hij secretaris van de residentie Jogjakarta. Hij overleed op 29 mei 1831 als fiscaal en auditeur-militair te Semarang.

524 GG i.r. 22 febr. 1825 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2787.

525 Van Cittert-Eymers 1963, p. 11.

526 (Jhr.) Mr. Antonie Frederik van Alphen (1804-1839). In november 1830 werd hij op verzoek als vertaler Frans en Engels te Semarang ontslagen en in augustus 1831 als ambtenaar op wachtgeld, belast met het notarisambt, benoemd tot lid van de Raad van Justitie te Semarang.

reden was dat de waarnemend adjunct-griffier Sieburgh, wiens hoofd-functie die van auditeur-militair was, geruime tijd verhinderd zou zijn om werkzaamheden voor het hof te verrichten.⁵²⁷ Mr. G.W.C. Bergh,⁵²⁸ die ook voorlopig bij de genoemde raad van justitie te werk was gesteld, moest daar blijven, maar in september 1828 deed de Indische regering de toezegging om hem bij eerste gelegenheid in een rechterlijk ambt te benoemen. Bergh verzocht toen om in afwachting daarvan op de griffie van het hof geplaatst te worden. Dat werd toegestaan.⁵²⁹ Kort daarna werd Bergh voorlopig naar de Weeskamer overgeplaatst, maar hij wilde liever bij het hof blijven omdat hij daar meer volgens zijn opleiding werkzaam kon zijn en verzocht ook om een traktement of wachtgeld omdat hij tot dan toe op de griffie niets verdiende. De Indische regering ondersteunde dit verzoek bij commissaris-generaal Du Bus de Gisignies, ook omdat Bergh zich 'in aller beklagenswaardigste, aan armoede grenzende omstandigheden' bevond.⁵³⁰

Hierna zien we de tijdelijke jurist op de griffie pas terug aan het eind van de onderzoeksperiode. Mr. J.J. van Angelbeek,⁵³¹ die in april 1844 tot gezworen klerk bij het hof werd benoemd, werkte op dat moment op de griffie.⁵³² Hij was in juni 1842 in Utrecht gepromoveerd.⁵³³ In februari 1848 kende gouverneur-generaal Rochussen op instigatie van president Wichers een beloning van f 300 toe aan mr. L.G. Bouricius,⁵³⁴ die al geruime tijd zonder bezoldiging aan de griffie van het hof verbonden was, voor zijn buitengewone werkzaamheden in de periode van begin november 1847 tot eind januari 1848 toen de post van eerste gezworen klerk onbezet was. Hij was in november 1845 in Utrecht gepromoveerd.⁵³⁵

527 GG i.r. 29 nov. 1825 nr. 5, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2791.

528 Mr. George Willem Carel Bergh (ca. 1798/99-1844), werd in 1825 benoemd tot translateur (vertaler) Nederduits en Engels in Batavia; werd in 1831 lid van de Raad van Justitie te Semarang.

529 Luit.-GG i.r. 17 okt. 1828 nr. 17, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2818.

530 Luit.-GG i.r. 19 dec. 1828 nr. 14, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2820.

531 Mr. Jacobus Johannes van Angelbeek (1820-1888). Hij maakte carrière binnen het Indische rechtswezen en werd in 1856 raadshier in het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië. Zijn ontslag in 1869 leidde in Nederland tot een proces tegen de staat voor de Hoge Raad, waarin hij bij arrest van 27 januari 1871 (*Weekblad van het Regt* 13 febr. 1871 nr. 3289) niet-ontvankelijk werd verklaard. De ontslagkwestie werd uiteindelijk een persoonlijk drama en leidde tot zijn faillissement.

532 GG 20 april 1844 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2656.

533 Van Cittert-Eymers 1963, p. 48.

534 Mr. Louis Gerard Bouricius (1824-1880). Bij de invoering van de nieuwe rechterlijke organisatie op 1 mei 1848 werd hij substituut-griffier van de Raad van Justitie te Semarang.

535 GG 22 febr. 1848 nr. 1a, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2703, en Van Cittert-Eymers 1963, p. 56.

Volledigheidshalve vermeld ik dat de jonge jurist mr. A.J. Bake⁵³⁶ in oktober 1846 aan president Wichers werd toegevoegd, speciaal voor de werkzaamheden voor de invoering van de nieuwe wetgeving.⁵³⁷ Bake was in april 1842 in Leiden cum laude gepromoveerd en werkte als advocaat en procureur te Semarang.⁵³⁸ Samen met twee klerken verrichtte hij zijn werkzaamheden niet op de griffie van het hof, maar in een apart, voor hen gehuurd lokaal.⁵³⁹

3.6.2.9 De deurwaarders

In de onderzoeksperiode werd de functie van deurwaarder bij het hoog-gerechtshof geregeld in de *Instructie voor de Deurwaarders en Exploiteurs bij het Hooge Gerechtshof van, en de Raden van Justitie in Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1819, 20. Deze gold tot de invoering op 1 mei 1848 van het *Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië*, Ind. Stb. 1847, 23. In dat reglement werd in hoofdstuk VII Van de deurwaarders het deurwaardersambt geregeld. In deze sectie wordt dit ambt aan de hand van de genoemde instructie onderzocht en wordt aandacht besteed aan de benoemingen van deze ambtenaren.

Instructie

De instructie voor de deurwaarders was opgesteld door de Commissie belast met het opstellen van een algemeen ontwerp voor het justitie- en politiewezen (zie 2.4.5). Zij was vrijwel gelijk aan de provisionele *Instructie voor de Deurwaarders en Exploiteurs van den Hoogen Raad van Justitie te Batavia, mitsgaders van de Raden van Justitie te Samarang en Sourabaya*, die tijdens het Brits Tussenbestuur op 21 januari 1812 door de luitenant-gouverneur van het eiland Java Thomas Stamford Raffles was vastgesteld.⁵⁴⁰

In de instructie werd het aantal deurwaarders bij het hof niet bepaald, maar tot 1830 waren er twee deurwaarders. Na het overlijden van de tweede deurwaarder André in juli 1830 werd zijn post niet meer vervuld.

536 Mr. Alexander Jacob Bake (1819-1866). Bij de invoering van de nieuwe rechterlijke organisatie op 1 mei 1848 werd hij lid van de Raad van Justitie te Soerabaja, maar hij bleef voor Wichers werkzaam tot diens vertrek uit Indië. GG 3 maart 1848 nrs. 2 en 3, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2704.

537 GG 24 okt. 1846 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2687. Bake's maandsalaris werd op f 350 bepaald. Bij GG 14 okt. 1847 nr. 4, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2699, werd het salaris op verzoek van Wichers tot f 450 verhoogd.

538 Van Lieburg & Van Lieburg 1985, k. 103, en *Het Regt in Nederlandsch-Indië* 1857, p. 308.

539 GG 5 dec. 1846 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2689.

540 Raffles 1812, p. 55-60.

Zoals uit de titel van de instructie volgt, hadden deze functionarissen, die onder de directe bevelen van de president en de leden van het hof stonden, twee taken: zij waren deurwaarder en exploiteur. In de eerste functie deden zij dienst bij de vergaderingen van het hof en van commissarissen daaruit. Zij moesten zorgen dat de vergaderzaal vóór het begin van een vergadering op orde was en tijdens de vergaderingen hadden zij zich bij de deuren van de vergaderzaal op te houden. Zij mochten niemand binnenlaten zonder toestemming van de president, en alleen na de bezoeker eerst te hebben aangediend. De bevelen van president of commissarissen moesten zij met de meeste vlijt en nauwkeurig uitvoeren en nakomen.⁵⁴¹

In hun functie van exploiteur hadden de deurwaarders tot taak om 'alle appointementen, bevelen, ordonnantiën en vonnissen behoorlijk en regelmatig [te] exploiteren en ter executie [te] leggen'.⁵⁴² Bij het 'doen van exploiten', dat wil zeggen bij het aanzeggen bij akte van dagvaardingen, vonnissen, executies enzovoort, waren zij verplicht 'hunne bussen op de borst, mitsgaders hunne wapenstokken in de hand te hebben, op poene van nulliteit van het gedane exploit'.⁵⁴³ De bus, het ambtsteken van de deurwaarders, was een zilveren borstplaat. De wapenstok, ook exploit- of gerechtsstok genoemd, was het gezagsteken van de deurwaarder in zijn rol van exploiteur. Het was een staf versierd met een heraldisch wapen. Welk wapen dat was, is onbekend.

Op 30 januari 1819, één dag voordat het hooggerechtshof met zijn werkzaamheden begon, verleende de Hoge Regering machtiging om de bussen en gerechtsstokken voor het hof te laten aanmaken (zie 3.2).⁵⁴⁴ Nadat in de nacht van 23 op 24 januari 1830 deze beide attributen aan de eerste deurwaarder Mutter ontstolen waren, werd het hof gemachtigd om nieuwe te laten maken omdat Mutter de kosten daarvan niet kon dragen.⁵⁴⁵

De deurwaarders waren in principe verplicht exploiten en citaties (dagvaardingen) met gepaste bescheidenheid in persoon aan te zeggen. Was de betrokkene niet aanwezig, dan gebeurde de aanzegging aan de huisvrouw of een ander gezinslid, als zij de genoemde documenten wilden aannemen. Zo niet, dan werden kopieën daarvan aan de deur van het woonhuis van de gedaagde gehecht.⁵⁴⁶ Personen die zich buiten Batavia, meer landinwaarts,

541 Instructie Deurwaarders, art. 1-4.

542 Instructie Deurwaarders, art. 5.

543 Instructie Deurwaarders, art. 6.

544 GG i.r. 30 jan. 1819 nr. 5, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2770. Dit moest in Soerabaja gebeuren, waar de Constructiewinkel van de artillerie gevestigd was.

545 GG i.r. 25 febr. 1830 nr. 24, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2834.

546 Instructie Deurwaarders, art. 8.

ophielden, behoefden niet door de deurwaarders in persoon te worden bezocht. In dat geval werden de stukken per brief aan hen opgezonden.⁵⁴⁷ Het antwoord van de betrokkene op de aanzegging moest deugdelijk op schrift gesteld worden en aan de opdrachtgever van de deurwaarder worden overhandigd. De betrokkene kreeg een kopie.⁵⁴⁸

Moest een deurwaarder van het hof een ‘appointement’ (rechterlijke uitspraak of beschikking) aanzeggen aan personen buiten Batavia, die daar geen woonplaats hadden gekozen, maar daar wel procureurs, gemachtigden of zaakwaarnemers hadden wonen, dan konden zij dat aan deze intermediairs doen als zij de stukken wilden aannemen. Zo niet, dan gebeurde de aanzegging van de pui van het stadhuis of door aanplakking.⁵⁴⁹ Weigeren van hun diensten was aan de deurwaarders verboden op straffe van ‘arbitraire correctie’ (straf door de rechter eigenmachtig te bepalen).⁵⁵⁰ ‘Executiën’ (voltrekking van vonnissen), ‘arresten op personen’ (gijzeling) en ‘arresten op goederen’ (beslag) konden alleen op grond van uitspraken van het hof of met schriftelijke machtiging van de president worden uitgevoerd.⁵⁵¹

De officieren van justitie waren verplicht de deurwaarders op verzoek bij te staan bij het uitbrengen van exploit en de deurwaarders waren op hun beurt gehouden om hun diensten voor de officieren van justitie prompt te verlenen. Ook voor de ontvangers van de ‘gemene landsmiddelen’ (belastingen van de staat) moesten de deurwaarders ‘sommatiën’ (aanmaningen) en ‘renovatiën’ (herhaalde aanmaningen) aan nalatige belastingschuldigen uitbrengen.⁵⁵²

Om te zorgen dat de deurwaarders hun taken goed konden uitvoeren, was het hun verboden om andere ambten en functies uit te oefenen of de goederen van anderen te beheren en als gevolmachtigde op te treden. Dat mochten zij alleen voor bloed- en aanverwanten doen.⁵⁵³

Bij hun ambtsaanvaarding en jaarlijks op de eerste rechte dag na nieuw jaar legden zij in handen van de president van het hof een eed van zuivering, trouw en geheimhouding af.⁵⁵⁴

547 Instructie Deurwaarders, art. 9 en 10.

548 Instructie Deurwaarders, art. 11.

549 Instructie Deurwaarders, art. 12.

550 Instructie Deurwaarders, art. 13.

551 Instructie Deurwaarders, art. 14.

552 Instructie Deurwaarders, art. 18-21.

553 Instructie Deurwaarders, art. 22.

554 Instructie Deurwaarders, art. 25.

Benoemingen

Bij resolutie van 30 januari 1819 benoemde de Hoge Regering de eerste twee deurwaarders van het hooggerechtshof.⁵⁵⁵ Het betrof de deurwaarder van de Hoge Raad van Justitie te Batavia Van den Heuvel, die dus gecontinueerd werd, en een zekere Jollie, die geëmployeerde bij de waterstaat was geweest. Na hen zijn er vier eerste en negen tweede deurwaarders bij het hof aangesteld. Zie voor deze benoemingen bijlage B.

Van de vier eerste deurwaarders na Van den Heuvel waren er drie bij benoeming al tweede deurwaarder. Alleen de eerste deurwaarder Smit kwam van buiten. Hij was bode geweest bij de Hoofddirectie van Financiën en conciërge van het gouvernementshuis op Molenvliet, een wijk van de stad Batavia. Van de tweede deurwaarders waren er drie eerder deurwaarder bij het Hoog Militair Gerechtshof. Zij waren allen militair onderofficier geweest. Eén van hen was bij benoeming sergeant, de twee anderen onderschout, een functie bij de rechtspolitie in de residentie Batavia.⁵⁵⁶ De laatste benoemde tweede deurwaarder André was bij benoeming vast gecommiteerde bij 's lands pakhuizen. Na zijn overlijden in 1830 combineerde de eerste deurwaarder Mutter die functie met zijn eigen post.⁵⁵⁷

3.6.2.10 De cipiers

Hiervoor in 3.6.2.4, Instructie, hebben wij gezien dat het hooggerechtshof gedurende de periode dat het zijn zetel had in het Stadhuis van Batavia (1819-1828), beschikte over een gevangenis. In hetzelfde gebouw bevond zich ook de gevangenis van de Raad van Justitie. In het volgende wordt ingegaan op de bemoeienis van het hof met deze gevangnissen en op de functie van de cipier.

Nadat het hooggerechtshof op 1 februari 1819 was begonnen te functioneren, moesten met betrekking tot de twee gevangnissen in het Stadhuis, die toen nog bekend waren als de boeien van de Hoge Raad van Justitie en de Magistraat,⁵⁵⁸ enkele zaken geregeld worden. Op genoemde datum

555 GG i.r. 30 jan. 1819 nr. 5, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2770.

556 Zie GG i.r. 13 april 1819 nr. 5, houdende bepalingen ten aanzien der politie in de residentie Batavia, Ind. Stb. 1819, 37.

557 GG i.r. 30 aug. 1831 nr. 39, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2840. Bij deze resolutie werd aan Mutter, die de post van tweede deurwaarder 'zeer ten genoegen van den Hove' waarnam, een maandelijks toelage van f 25 verleend voor de tijd van de waarneming.

558 Onder het Brits Tussenbestuur was de Hoge Raad van Justitie de rechtbank voor de stad Batavia en omgeving geweest en tevens appelcollege voor de Raden van Justitie te Semarang en Soerabaja. De Magistraat van Batavia was in die tijd het bestuurscollege dat in hoofdzaak belast was met de handhaving van de orde in datzelfde gebied. Zie voor de instructies voor deze colleges Raffles 1812, p. 9-18 en 136-144. Vgl. ook Ball 1982, p. 126-127 en 129.

waren ze overgegaan naar het hof en de Raad van Justitie. In april van dat jaar rapporteerden de president van het hof, de resident van Batavia en de president van de Raad van Justitie over een regeling voor het gebruik ervan. Op dat moment was de resident van Batavia belast met de zorg over de gebouwen en de voeding van de gedetineerden, terwijl de resident, de twee rechtscolleges en de procureur-generaal van de gevangenen gebruik konden maken. De rapporteurs meenden dat deze situatie niet veranderd hoefde te worden en de Hoge Regering was het daarmee eens. Ook werd toen bepaald dat de twee cipiers jegens de resident van Batavia dezelfde verplichtingen hadden als jegens het hof en de Raad van Justitie en voor elke van hen werd het maandtraktament op f 220 vastgesteld.⁵⁵⁹ De cipier van het hof kreeg in die tijd zes stuivers per dag en per persoon voor elke door hem bewaarde persoon.⁵⁶⁰ Verhoging daarvan werd niet toegestaan omdat genoemd bedrag volgens de regering geheel voldoende was.⁵⁶¹

Tot 1 februari 1819 had de cipier van de boeien van de Hoge Raad van Justitie, die in het Stadhuis woonde, uit de kamergelden⁵⁶² een zeker bedrag genoten. Daarvan hield hij de lokalen van de raad schoon en voorzag hij de vergadering van verversingen. Omdat het hooggerechtshof niet over kamergelden beschikte, stelde het hof voor de cipier tot conciërge te benoemen met een maandelijks toelage van f 40 voor dezelfde werkzaamheden voor het nieuwe college. De regering wilde de cipier echter niet tot conciërge aanstellen en vond dat de verversingen bij de vergaderingen van het hof niet voor rekening van het land mochten komen. De cipier kreeg wel f 20 per maand voor het schoonhouden van de lokalen, maar in oktober 1826 trok commissaris-generaal Du Bus de Gisignies deze toelage om te bezuinigen weer in.⁵⁶³

Toen in januari 1828 het hof op het punt stond uit het Stadhuis te verhuizen (zie 3.6.3), verzocht het om ontheffing van het toezicht op de gevangenis, waarmee het krachtens artikel 77 van zijn instructie was belast. Het hof had welbeschouwd zelf geen gevangenen en de boeien werden voor allerlei soorten gedetineerden gebruikt, voornamelijk voor de tijdelijke

559 GG i.r. 10 mei 1819 nr. 5, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2770.

560 Instructie Cipiers, art. 17.

561 GG i.r. 3 juni 1819 nr. 4, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2770.

562 Het is niet duidelijk wat met kamergeld bedoeld wordt. In de woordenboeken komt de term niet voor en Taaladvies (<<http://taaladvies.net>>) van *Taalunieversum* (<<http://taalunieversum.org>>), een website van de Nederlandse Taalunie, mailde de vraag wat er mee bedoeld wordt, niet te kunnen beantwoorden (persoonlijke communicatie 6 november 2012).

563 GG i.r. 18 juni 1819 nr. 8 en CG 11 okt. 1826, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2770 en 2898.

bewaring van bannelingen. Het hof adviseerde de gevangenis en de cipier voortaan onder de resident als eerste politieambtenaar van Batavia laten ressorteren. De Indische regering nam het advies over en zond het aan de commissaris-generaal. Gevangenen die al gevonnisd waren of over wie al een bestuursbeschikking was genomen, behoorden immers niet onder de Justitie, maar onder het bestuur. Ook commissaris-generaal Du Bus de Gisignies ging akkoord en besloot, met verandering van artikel 77, de boeien en de cipiers in het vervolg voorlopig onder het toezicht en de bevelen van de resident van Batavia te stellen.⁵⁶⁴

Instructie

Voor de cipiers van het hof gold de *Instructie voor de Cipiers bij het Hooge Gerechtshof van, en de Raden van Justitie in Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1819, 20. (zie 2.4.5) Deze was een aangepaste versie van de tijdens het Brits Tussenbestuur door Raffles op 21 januari 1812 vastgestelde provisionele *Instructie voor de cipiers van den Hoogen Raad van Justitie te Batavia en van de Raden van Justitie te Samarang & Sourabaya*.⁵⁶⁵

In de instructie werd het hooggerechtshof maar één keer met zoveel woorden genoemd en wel in het formulier van de eed, die de cipiers bij ambtsaanvaarding en op de eerste rechte dag van het nieuwe jaar moesten afleggen in handen van de president van het college waaronder zij ressorteerden. De cipiers van het hof zwoeren onder meer ‘dat ik den President en Raden in het Hooge Gerechtshof allen eerbied bewijzen zal’.⁵⁶⁶

De hoofdtak van de cipiers was het getrouw bewaren en doen bewaken van alle gevangenen en gegijzelden, die aan hen van gouvernementswege of op bevel van de rechter door de officieren van justitie en politie of de deurwaarders werden overgegeven.⁵⁶⁷ Daarom waren zij verplicht in de voor hen ingerichte woning te wonen en daar elke nacht te verblijven.⁵⁶⁸ Het was hun verboden herberg of een plaats ‘tot het zetten van drinkgelagen’ (tappen) te houden en met de gevangenen en gegijzelden te kaarten of dobbelen.⁵⁶⁹

Kort en zakelijk weergegeven hield de instructie verder het volgende in. Voor het behandelen van de gedetineerden hadden de cipiers zich aan de

⁵⁶⁴ Luit.-GG i.r. 15 jan. 1828 nr. 13 en CG 29 jan. 1828, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv. nrs. 2809 en 2913.

⁵⁶⁵ Raffles 1812, p. 61-66.

⁵⁶⁶ Instructie Cipiers, art. 33.

⁵⁶⁷ Instructie Cipiers, art. 1 en 3

⁵⁶⁸ Instructie Cipiers, art. 4.

⁵⁶⁹ Instructie Cipiers, art. 5.

volgende regels te houden. Zij moesten nieuwe gevangenen en gegijzelden visiteren op metalen voorwerpen, vergiften en schadelijke medicamenten en 's avonds, om uitbraak of lichamelijk letsel te voorkomen, toezien dat zij geen vuur, licht, blanke wapens of andere voorwerpen bij zich hadden. Zonder rechterlijk bevel mochten gevangenen niet voortdurend in de boeien of ijzers gehouden worden en met name medeplichtigen moesten de cipiers zoveel mogelijk van elkaar scheiden, evenals mannen en vrouwen. 'Vermits de gevangenen [waren] dienende tot bewaring en niet tot straffe voor de misdadigers' moesten de cipiers die tenminste tweemaal per week schoonmaken en gevangenen in de boeien moesten van 'alle vuiligheid' gereinigd worden en hun bedden of ligplaatsen moesten minstens één maal per week met warm water en azijn worden afgeschuurd en schoongemaakt.⁵⁷⁰

Van hun hierboven genoemd vast maandtraktament van f 220 moesten zij de vertrekken van het college, waaronder de gevangenis ressorteerde, de boeien en de 'hokken der gevangenen' schoonhouden. Zij moesten zelf de kosten van koelies (inlandse arbeiders) en materialen daarvoor bekostigen. Voor een gevangene, Europees, inlands of Chinees, kregen zij zes stuivers kostgeld per dag en acht gulden per ter dood veroordeelde gevangene voor extra spijs en boeikosten. Criminele gevangenen konden tegen betaling van twaalf stuivers of een door de rechter te bepalen bedrag per dag beter eten krijgen. Personen in civiel arrest of gijzeling moesten een goede tafel krijgen naar hun fatsoen en stand, die de rechter taxeerde. Voor deze gedetineerden, Europees, inlands of Chinees, mochten zij voor dagelijks onderhoud twaalf stuivers per persoon per dag declareren en voor elke bewaarde persoon acht-tien stuivers sluit- en ontsluitgeld in rekening brengen. De cipiers hoefden gegijzelden niet langer vast te houden wanneer degenen die hen hadden laten gijzelen, niet op tijd betaalden.⁵⁷¹

Tussen acht en elf uur 's morgens en twee en zes uur 's middags hadden vrienden en verwanten die daar toestemming voor hadden gekregen, toegang tot de gedetineerden. Ten slotte '[zouden] de cipiers (...) zich zorgvuldig wachten, de gevangenen, gijzelaars en gearresteerden te beleedigen, kwalijk toe te spreken, hen hunne ongelukken te verwijten of anderszins lastig te wezen op poene van arbitraire correctie', maar ook aan de gedetineerden was het op dezelfde straf verboden de cipier, suppoosten of gezinsleden slecht te bejegenen.⁵⁷²

570 Instructie Cipiers, art. 7-15.

571 Instructie Cipiers, art. 16-28.

572 Instructie Cipiers, art. 29-31.

Benoemingen

In de periode waarin het hooggerechtshof over eigen boeien beschikte (1819-1828), hebben vier cipiers onder het college gediend. Zie voor de benoemingen bijlage B. Slechts van één van hen heb ik kunnen achterhalen welke functie hij op het moment van aanstelling uitoefende. Johannes Oosterwijk, die in januari 1824 werd benoemd, was op dat moment tweede deurwaarder bij het hof en daarvoor sergeant-majoor in het leger. Van de drie overigen is die functie onbekend gebleven. Wel werd bekend dat de eerste benoemde, Jan Sersansie, in 1813 'opziener aan de boom'⁵⁷³ was geweest.⁵⁷⁴ De eerste drie cipiers kwamen door overlijden te defungeren. Het hof verloor zijn cipier in 1828 toen de gevangenis onder het gezag van de resident van Batavia werd gebracht.

3.6.2.11 Overig personeel

Hiervoor in 3.6.2.1, Instructie, is al vermeld dat in de onderzoeksperiode ook klerken, een boekbinder, een tolk en oppassers tot het personeel van het hof hebben behoord.

Toen in februari 1819 de traktementen en het aantal personeelsleden op de griffie werden vastgesteld, werd bepaald dat op de griffie, naast de twee gezworen klerken, veertien gewone klerken, een boekbinder, een tolk en vier oppassers werkzaam zouden zijn. De eerste klerk verdiende f 85 per maand en de tweede f 65. Van de overige twaalf kregen de eerste vier maandelijks f 50, de tweede vier f 45 en de laatste vier f 35. De boekbinder kreeg f 25, de tolk f 40 en de vier oppassers elk f 8.⁵⁷⁵ De oppassers droegen bandeliers en 'platen', waarmee metalen platen met daarin gegraveerd de naam van het hof zullen zijn bedoeld.⁵⁷⁶ Het traktement van de boekbinder, die tot de klerken werd gerekend, werd in 1821 tot f 35 verhoogd om het aan dat van de boekbinders bij de Algemene Rekenkamer en de andere bij de stad gelegen kantoren gelijk te maken.⁵⁷⁷ Het salaris van de tolk werd in februari 1823 opgetrokken tot f 60 per maand.⁵⁷⁸

573 De Boom was de benaming van het tolkantoor aan de Tjiliwong, de rivier van Batavia, waar de trekschuiten moesten aanleggen, die passagiers en lading van de schepen op de rede hadden overgenomen van de sloepen, waarmee zij van de schepen naar de ingang van het zeehoofd aan de monding van de rivier waren gebracht, om die naar de stad te vervoeren. Olivier 1840, p. 15 en 19.

574 Christiaans 1989/90, 1989, p. 178.

575 GG i.r. 25 febr. 1819 nr. 27, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2770.

576 GG 19 febr. 1819 nr. 9, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2445.

577 GG i.r. 12 juni 1821 nr. 4, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2774.

578 GG i.r. 11 febr. 1823 nr. 19, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2778.

Nergens werd aangegeven voor welke taal de tolk bij het hof werd aangesteld. Aannemelijk is echter dat hij tolkte van en naar de inlandse talen, waaronder toen in Batavia het Javaans en het Maleis verstaan werden. Dit is af te leiden uit het feit dat de voorganger van het hof, de Hoge Raad van Justitie, in 1818 ook over een tolk beschikte. Dat was een zekere Gerrit Kool, van wie bekend is dat hij in 1819 gezworen translateur in die talen was.⁵⁷⁹

In oktober 1826 reorganiseerde commissaris-generaal Du Bus de Gisignies om te bezuinigen de rechterlijke macht (zie 3.6.2.1, Inkrimping) en stelde daarbij de personele samenstelling van het hooggerechtshof opnieuw vast. Het griffiepersoneel werd ingekrompen, waarbij het aantal klerken, inclusief de boekbinder, werd teruggebracht tot tien en de post van tolk kwam te vervallen.⁵⁸⁰

Omdat de benoemingen voor deze posten, op die van de tolk na, krachtens machtiging door de president van het hof werden gedaan (zie 3.6.2), kon enige achtergrond van dit deel van het personeel niet achterhaald worden. Ook van Jacob Abrahams, de enige, in de periode 1819 tot 1826 benoemde tolk, is de achtergrond onbekend gebleven.⁵⁸¹

3.6.3 Huisvesting

In de periode van 1819 tot 1848 is het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië op drie verschillende plaatsen gevestigd geweest.

Bij de oprichting begin 1819 nam het hof zijn intrek in het in 1710 voltooide Stadhuis van Batavia, dat ook de Hoge Raad van Justitie had gehuisvest. De situatie daar ter plaatse omstreeks 1840 wordt in het *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden* van A.J. van der Aa, waarin ook veel plaatsen in Oost-Indië voorkomen, beeldend beschreven:

‘Het Stadhuis van Batavia staat aan de zuidzijde van het Stadhuisplein, een ruim vierkant, dat zich van de voormalige Groote kerk tot aan de Tijgersgracht uitstrekt, bijna 400 Rijnlandsche roeden oppervlakte en eene nu vervallen fontein in het midden heeft. (...) Het gebouw zelf is, zonder de (...) Boeijen [in de twee vleugels aan weerskanten daarvan],

579 *Registratie Europeanen op Java en Madoera 1819*. Kool was de vader van de in 3.7 genoemde mr. G.G. Kool.

580 CG 11 okt. 1826 (nr. 34), Ind. Stb. 1826, 57 (verkort opgenomen), en NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2898, verhandeld bij Luit.-GG i.r. 13 okt. 1826 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2796.

581 GG i.r. 25 febr. 1820 nr. 4, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2772 (benoeming Jacob Abrahams tot tolk bij het hooggerechtshof).

van voren omtrent 125 voet, en, de Boeijen daarbij gerekend, wel 200 voet breed; terwijl het ten O. aan de Tijgersgracht en ten W. aan de Nieuwpoortstraat stuit. Het portaal van het gebouw is zeer deftig, van voren twintig voeten breed en men klimt daartoe, langs drie kanten, met vijf trappen op. Van deze stoep gaat men, door eene groote, achthalf voet breede en dertiendhalf voet hooge, deur, in het gebouw, welks diepte op 112 voeten berekend wordt. Het Stadhuis is twee verdiepingen hoog, welke ieder met tien, zevendhalf voet breede en veertiendhalf voet hooge, vensters voorzien zijn. Te midden van deze vensters is nog een fraai, uitstekend rondel met vijf vensters, koepelswijze gebouwd. Boven dit rondel ziet men onderscheidene schoone sieraden van ijzer, zoo als de geregtigheid, staande in eene poort. Ter regterzijde van dit beeld ziet men het merk der voormalige Vereenigde Oostindische Compagnie, of de doorgetrokken letters V.O.I.C., en ter linkerhand het wapen van Batavia. Boven het beeld der geregtigheid vertoont zich de Hollandsche leeuw, met het zwaard in den eenen en den bundel der zeven pijlen in den anderen klaauw. Wat hooger ziet men eenen fraaijen koepeltoren, die tot weerhaan voert een vrouwenbeeld, dat in de eene hand een zeil en in de andere de zeven vereenigde pijlen zwaait, zijnde deze toren ongeveer van dezelfde hoogte, als die van het voormalig Stadhuis (het tegenwoordig Paleis) te Amsterdam. Wanneer men den grooten trap opgaat, komt men regts in de zalen van het hooge geregtshof, en links in die van den Raad der Justitie. Op de beneden verdieping ziet men de vertrekken der Weeskamer en die, welke voormaals voor den Directeur van het verwisselings-kantoor bestemd waren. De drie eerstgemelde administratiën zijn echter naar het nieuwe Gouvernementsgebouw, aan het Molenvliet overgebracht.⁵⁸² De zoogenaamde Boeijen zijn te allen tijde tot gevangenen gebruikt, en dienen daartoe ook nog. De benedenverdieping wordt door den cipier en zijn huisgezin bewoond, zijnde er op de eerste verdieping drie of vier luchtige en ruime vertrekken, die voor Europesche en aanzienlijke inlandsche gevangenen bestemd zijn. De groote binnenpleinen achter het gebouw zijn met kamers en hokken omringd, in welke de overige gevangenen des nachts worden opgesloten. Door dit geheele gebouw heerscht goede orde en zindelijkheid. Elken morgen bezoeken de Stads-Geneesheeren en Heelmeesters de hier aanwezige zieken, om hun de vereischte geneesmiddelen voor te schrijven; de zieken en gekwetsten, die eene meer zorgvuldige behandeling noodig hebben, worden naar het

⁵⁸² Het nieuwe gouvernementsgebouw lag niet aan het Molenvliet, maar in de wijk Weltevreden. Het Molenvliet was een kanaal, waarlangs een gelijknamige wijk was ontstaan.

duz genoemde Stads-verband gebragt. Het voedsel, hetwelk men aan de gevangenen uittrekt, is overvloedig en wel toebereid; het Gouvernement geeft daartoe zes stuivers per dag voor elken inlandschen, en een gulden voor elken Europeschen gevangenen.⁵⁸³

Commissaris-generaal Du Bus de Gisignies bepaalde in december 1827 welke civiele en militaire departementen zouden worden overgebracht naar het toen vrijwel voltooid Gouvernementsgebouw, dat ook het Paleis van Daendels werd genoemd. Het lag aan het Waterlooplein, thans Lapangan Banteng, te Weltevreden, ten zuidoosten van het oude centrum van Batavia. Gouverneur-generaal Daendels was in 1809 met de bouw begonnen, maar het werd pas in 1827 op initiatief van Du Bus afgebouwd. Het hooggerrechtshof kreeg vier vertrekken op de eerste verdieping van de noordervleugel toegewezen. Het moest net als de andere administraties tussen één en vijftien januari 1828 verhuizen.⁵⁸⁴ De verhuizing was aanleiding om de tafel in de raadzaal van het hof van nieuw laken te voorzien. 22 el groen laken aanwezig in de pakhuizen van het land werden er met de benodigde koperen spijkers voor beschikbaar gesteld.⁵⁸⁵

Voor goed begrip van het hierna volgende laat ik de beschrijving van het nieuwe gouvernementsgebouw in het genoemde aardrijkskundig woordenboek volgen:

‘Dit zeer ruim en hecht gebouwde Paleis heeft aan iedere zijde een groot vierkant vleugelgebouw en doet zich even prachtig als smaakvol voor. Het heeft zes à zeven tonnen gouds gekost, en was vroeger tot een verblijf voor den Gouverneur-Generaal bestemd. In 1827 werd het echter ingerigt, om er nagenoeg alle de verschillende bureaux van algemeen bestuur in op te nemen, zoo dat thans het hoofdgebouw, dat drie verdiepingen hoog is, waarin men tevens de vergaderzaal der Regering, de audientiezaal, benevens een kabinet voor den Gouverneur-Generaal vindt, aan de Generale Directie van Finantiën en aan het Hooge Gerechtshof plaats verleent. In den Noordervleugel zijn ‘s Lands kas, de Algemeene Rekenkamer, het Marinedepartement en de Boekhouding. In den Zuivervleugel vindt men het Militair Departement, het bureau van den Hoofd-Ingenieur van den Waterstaat en ‘s Lands gebouwen, het postkantoor en de Lands drukkerij

583 Van der Aa 1840, p. 142-143.

584 CG 25 dec. 1827 nr. 1, verhandeld bij Luit.-GG 26 dec. 1827 nr. 38, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2511.

585 Luit.-GG 1 maart 1828 nr. 17, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2514.

(...). In de benedenverdiepingen van dit statige gebouw zijn de noodige ruimten voor de hoofdwacht en de militaire provoost afgezonderd.⁵⁸⁶

Begin maart 1828 maakte het hof bezwaar tegen zijn nieuwe behuizing. De vertrekken waren onvoldoende voor de vergaderingen van het college. Omdat de commissaris-generaal had laten weten geen bezwaar te hebben tegen het voorlopig afstaan aan het hof van de vergaderzaal op de eerste verdieping van het hoofdgebouw, die eerder bij de Indische regering in gebruik was geweest en op dat moment diende tot bureau voor de fungerend superintendant van het Vendudepartement te Batavia H.J. Meijnderts,⁵⁸⁷ verzocht het hof over die zaal te kunnen beschikken. Daar de hoge glasdeuren niet van jaloezieën waren voorzien, zouden wel donkere gordijnen moeten worden verstrekt. De Indische regering had geen bezwaar en adviseerde in positieve zin aan Du Bus, maar wilde niet dat het hof er gebruik van zou maken op dezelfde dagen als de regering haar vergaderingen hield uit vrees voor hinderlijk gedruis in de gang langs haar eigen zaal door het heen en weer lopen van de vele toehoorders bij openbare zittingen van het hof. Het hof zou met deze zaal tevens beschikken over een geschikt lokaal voor de afkondiging van de gouvernementspublicaties.⁵⁸⁸ Na goedkeuring door de commissaris-generaal wees de regering het verzoek van het hof toe en machtigde de Commissie van toezicht over het gouvernementsgebouw om de vergaderzaal aan het hof af te staan en om de bovenste vaste delen van de ramen ('châssis dormants') met groen papier te laten afdekken om het daglicht te verminderen.⁵⁸⁹

Het hof liet echter weten geen gebruik van de zaal te kunnen maken als het daar niet steeds de vrije beschikking over kreeg en dat het, ook zonder het verbod om op dezelfde dagen als de Indische regering te vergaderen, zou terugkomen op het verzoek om de ramen in de zaal van donkere gordijnen te voorzien omdat alleen het aanbrengen van papieren schermen op de bovenste vaste delen van de ramen onvoldoende was tegen het schelle

⁵⁸⁶ Van der Aa 1848, p. 258-259.

⁵⁸⁷ Hendrik Janssen Meijnderts (ook Hendrik Jansen Meijnders) (ca. 1791/92-1837), gewezen secretaris van de Algemene Rekenkamer, fungerend superintendant van het Vendudepartement te Batavia van 11 oktober 1825 tot juni 1828.

⁵⁸⁸ Luit.-GG i.r. 11 maart 1828 nr. 7, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2811. Bij brief van 24 januari 1828 had de vice-president van het hof voorgesteld de afkondiging van de gouvernementspublicaties, die van ouds van de pui van het Stadhuis geschiedde, aan de Raad van Justitie te Batavia op te dragen omdat dat college in het Stadhuis gevestigd bleef. Een beslissing hierop was in advies gehouden. Luit.-GG 7 febr. 1828 nr. 13, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2513.

⁵⁸⁹ Luit.-GG i.r. 21 maart 1828 nr. 3, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2811.

licht. De regering deelde daarop aan Du Bus mee dat zij werkelijk niet op dezelfde dagen wilde vergaderen als het hof omdat het voortdurend geloop in de gang langs haar vergaderzaal ook zonder het hof al heel hinderlijk was. Door de toelating van het publiek in de gehoorzaal van het hof zou dit alleen maar erger worden. Omdat was gebleken dat het hof alleen op woensdag een rolzitting met open deuren hield, had de regering er toch geen bezwaar tegen om de bedoelde zaal onvoorwaardelijk af te staan, vooral ook omdat dat waarschijnlijk maar voor korte tijd zou zijn. De beslissing op het verzoek om gordijnen liet de regering aan de commissaris-generaal over.⁵⁹⁰

Hierop besliste Du Bus in het voordeel van het hof en de Indische regering stond de grote voorzaal in het hoofdgebouw van het complex provisioneel aan het hof af met bepaling dat het college daar naar eigen goedvinden gebruik van kon maken. Ook gaf zij de Commissie van toezicht op- dracht de glas- of poortramen van de grote voorzaal te voorzien van donkere gordijnen 'van eene niet al te dure stoffaadje'.⁵⁹¹ De commissie begrootte de kosten voor het maken en ophangen van de zeven benodigde gordijnen, waar veertien stukken blauw katoen voor nodig waren, op f 424. Voor de levering daarvan sloot de directeur van 's Lands Producten en Civiele Magazijnen een contract met de Nederlandsche Handel-Maatschappij.⁵⁹²

In december 1828 ruilde het hof twee lokalen met de Algemene Boek- houding, waardoor zijn bureaus dichterbij de vergaderzaal gehuisvest werden.⁵⁹³ Ten tijde van de verhuizing in 1848 naar zijn hierna te noemen eigen gebouw, had het hooggerechtshof de beschikking over vier vertrekken op de bovenverdieping van het hoofdgebouw van het paleis.⁵⁹⁴

Wegens een al enkele jaren bestaand gebrek aan ruimte voor de bureaus van de in het paleis op Weltevreden ondergebrachte bestuurscolleges en -departementen besloot gouverneur-generaal Rochussen in maart 1846 een afzonderlijk gebouw voor het hooggerechtshof en het Hoog Militair Gerechtshof te laten bouwen op het terrein dat grensde aan de noordzijde van het paleis. De hoofdingenieur van de Waterstaat en 's Lands Gebouwen J. Tromp⁵⁹⁵ had er het jaar daarvoor een plan voor gemaakt met een kosten- begroting van f 71.696,24, dat toen werd goedgekeurd.⁵⁹⁶

590 Luit.-GG i.r. 18 april 1828 nr. 10, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2812.

591 Luit.-GG i.r. 2 mei 1828 nr. 10, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2813.

592 Luit.-GG 20 mei 1828 nr. 9, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2516.

593 Luit.-GG i.r. 5 dec. 1828 nr. 21, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2820.

594 GG 6 juni 1848 nr. 32, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2707.

595 Jannis Tromp (1798-1859), hoofdingenieur van de Waterstaat en 's Lands Gebouwen van mei 1829 tot juni 1853.

596 GG 31 maart 1846 nr. 48, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2680.

Vooruitlopend op de voltooiing van dit nieuwe gebouw werd in juni 1847 tijdelijk buiten het paleis een kamer gehuurd voor het bureau en het archief van de procureur-generaal.⁵⁹⁷ Het nieuwe gebouw was bij de invoering van de nieuwe wetgeving op 1 mei 1848 voltooid en betrokken.⁵⁹⁸ Het genodigde meubilair was door de directeur der Producten en Civiele Magazijnen 'met in achtneming van gepaste spaarzaamheid' na overleg met de president en de procureur-generaal aangeschaft.⁵⁹⁹

3.6.4 Samenvatting en conclusie

Bij het archiefonderzoek zijn met name over het personeel van het Hoog-gerechtshof van Nederlands-Indië en de huisvesting van het college vrij veel besluiten gevonden. In deze sectie zijn die vondsten besproken. Hierbij is in hoofdzaak het volgende gebleken.

Het college zelf bestond uit een president, soms een lid met de persoonlijke titel van vice-president, en leden, ook raden genoemd, en een procureur-generaal voor de behartiging van de belangen van de overheid. Ook buitengewone en waarnemende leden kwamen voor. Bij de oprichting in 1819 telde het hof inclusief de president negen raden. In 1827 werd het om redenen van bezuiniging voor de rest van de onderzoeksperiode op zeven leden gebracht. De president was 'de eerste regterlijke ambtenaar' en ging in de ambtelijke hiërarchie voor op de procureur-generaal. De president, twee leden, de procureur-generaal en de griffier hadden overeenkomstige nevenfuncties bij het Hoog Militair Gerechtshof. De procureur-generaal was bovendien fiscaal-generaal, een functie ten behoeve van de richtige invordering van de inkomende en uitgaande rechten.

Voor de administratieve ondersteuning zorgden een griffier, en tot 1826, een adjunct-griffier met gezwoeren en gewone klerken en verder een tolk en een boekbinder. Oppassers verrichtten bodediensten. Deurwaarders deden dienst bij de zittingen en waren belast met het doen van aanzeggingen van gerechtelijke stukken. Een cipier was belast met de bewaking van gevangenen en gegijzelden in de gevangenis of boeien van het college tot de overdracht daarvan aan de resident van Batavia in 1828.

Tot de invoering van het Regeringsreglement van 1836, waarbij de Raad van Indië werd teruggebracht tot adviesorgaan, was de gouverneur-generaal

597 GG 20 juli 1847 nr. 6, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2696.

598 Dit gebouw bestaat nog steeds en is in gebruik bij het Ministerie van Financiën van Indonesië.

599 GG 26 maart 1848 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2704.

in rade de benoemende autoriteit, daarna de gouverneur-generaal alleen. De gewone klerken en oppassers werden krachtens machtiging door de griffier benoemd. De benoemingen waren niet voor het leven of een bepaalde periode, maar golden tot wederopzegging. Het ontslag van de procureur-generaal Spiering op verzoek van het hof was daarvan een voorbeeld. Sinds 1830 (benoeming Hageman) werden de presidenten voor een bepaalde periode door de koning aangesteld.

Voor president en leden was het bezit van een academische graad in de rechten formeel geen benoemingsvereiste, voor de procureur-generaal echter wel. In de praktijk zijn, op één uitzonderlijk geval na, in de onderzoeksperiode alle leden gegraduateerde juristen geweest.

De eerste twee presidenten, de leden, de procureurs-generaal, de griffiers en de gezworen klerken behoorden tot de Europese burgerlijke ambtenaren, net als de Europese bestuursambtenaren. Zij konden in principe ook naar niet-rechterlijke ambten worden overgeplaatst. Er bestond geen apart korps van rechterlijke ambtenaren. De leden van het hof werden voornamelijk gerecruteerd uit het rechtsgeleerd personeel van de raden van justitie op Java. De procureurs-generaal waren raad in het hooggerechtshof of president van een raad van justitie geweest.

De president was los van het college een belangrijk adviseur van de gouverneur-generaal over bijzondere rechtswesties en nieuwe wetgeving, maar vooral ook over de benoemingen bij de lagere rechterlijke colleges.

De instructie van het hof bevatte aparte voorschriften voor de procureur-generaal, de griffiers en de gezworen klerken. De deurwaarders en de cipier hadden eigen instructies.

De bezoldigingen van het rechterlijk personeel werden op die van de president en de procureur-generaal na, na vaststelling in 1819, niet meer veranderd. Daarover bestond gedurende de onderzoeksperiode onvrede met name omdat de leden niet zoals de residenten, met wie zij in rang overeen kwamen, in staat waren vermogen op te bouwen. De residenten verkregen immers naast hun traktement cultuurpercenten, de raden niet. In elk geval vanaf 1837 werden de traktementen van de raden ook door de Indische regering als te laag beschouwd, maar de minister van Koloniën stemde niet in met een voorstel tot verhoging.

Het hooggerechtshof is in de onderzoeksperiode op drie locaties gevestigd geweest: in het Stadhuis van Batavia, waar ook de Hoge Raad van Justitie gehuisvest was geweest, in het Paleis van Daendels aan het Waterlooplein en ten slotte nog enkele weken voor de invoering van de nieuwe wetgeving in 1848 in een nieuw eigen gebouw aan datzelfde plein.

3.7 Nieuwe rechterlijke organisatie op 1 mei 1848

Wij hebben bij de bespreking van de benoeming in 1845 van jhr. mr. H.L. Wichers tot president van het hooggerechtshof (zie 3.6.2.3, Benoemingen) gezien dat op 1 mei 1848 in het kader van de invoering van de nieuwe burgerlijke wetgeving in Nederlands-Indië een nieuw *Reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie*, Ind. Stb. 1847, 23, werd ingevoerd, waarmee de instructie van het hof van 1819 te vervallen kwam. Hiermee begon een nieuwe periode in de rechtsgeschiedenis van Nederlands-Indië en het Indisch hooggerechtshof, waarover mijn onderzoek zich niet meer uitstreckte. Hieronder wordt de invoering van dit nieuwe Reglement R.O. behandeld.

Bij dit reglement werd bepaald dat de gewone rechterlijke macht in Nederlands-Indië zou worden uitgeoefend door districtsgerechten, regentschapsgerechten, landraden, rechtbanken van omgang, raden van justitie en het hooggerechtshof. Daarnaast werd door het reglement aan de residenten en enige andere bestuursambtenaren rechtsmacht toegekend. Ook werden de bevoegdheden van deze colleges en ambtenaren geregeld. Hoofdstuk V, getiteld *Van het Hoog-Geregtshof van Nederlandsch Indië*, regelde onder meer de samenstelling, de benoemingsvereisten van het personeel, de revisie in strafzaken en de tot dan toe in Nederlands-Indië onbekende cassatie. Omdat de in 1848 ingevoerde rechterlijke organisatie buiten de onderzoeksperiode van mijn studie valt, zal hier niet uitvoerig op het Reglement R.O. worden ingegaan. Alleen de taak en bevoegdheden van het hooggerechtshof volgens dit reglement zullen kort en zakelijk worden vermeld. Een goede artikelsgewijze bespreking van dit reglement is te vinden in het handboek over de rechterlijke organisatie in Nederlands-Indië van de hand van de latere raadsheer van het hooggerechtshof mr. A.J. Immink⁶⁰⁰ uit 1882.⁶⁰¹ Hierin wordt ook aan rechtshistorische aspecten aandacht besteed.

Volgens het Reglement R.O. was het hooggerechtshof het hoogste rechtscollege in Nederlands-Indië. Het oordeelde in burgerlijke zaken in eerste aanleg

- a) over alle rechtsvorderingen, waarin de gouverneur-generaal als gedaagde werd betrokken;
- b) over de rechtsvorderingen tegen het land, met uitzondering van die ter zake van de belastingen en pachten; en

600 Mr. Adrianus Johannes Immink (1838-1914), rechterlijk ambtenaar in Nederland-Indië, raadsheer in het hooggerechtshof en lid van het Hoog Militair Gerechtshof van Nederlands-Indië van 1882-1889.

601 Immink 1882.

c) in eerste aanleg en hoogste ressort over alle jurisdictiegeschillen.⁶⁰²

De vice-president en de leden van de Raad van Nederlands-Indië en een aantal andere hoge ambtenaren, onder wie de president, de leden en de griffier van, de ambtenaren van het openbaar ministerie bij het hooggerechtshof en het Hoog Militair Gerechtshof en ook de residenten, werden door het hooggerechtshof berecht wegens misdrijven en overtredingen in functie begaan.⁶⁰³ Als opperste rechtbank was het hof belast met het toezicht op de rechtsbedeling in heel Nederlands-Indië en met de zorg dat die bedeling 'behoorlijk en onvertogen' gebeurde.⁶⁰⁴ Desgevorderd kon het handelingen, beschikkingen en vonnissen van lagere rechters, wanneer die met de wetten en andere algemene verordeningen in strijd waren, vernietigen en buiten werking stellen.

Van appellabele vonnissen van de raden van justitie kon in appel gekomen worden bij het hooggerechtshof en ook van appellabele arbitrale vonnissen wanneer de vordering meer dan f 500 bedroeg.⁶⁰⁵

In revisie oordeelde het hof over tot straf veroordelende vonnissen van de raden van justitie, de rechtbanken van omgang, de landraden en andere inlandse rechtbanken.⁶⁰⁶ In cassatie oordeelde het over handelingen en vonnissen in hoogste ressort gewezen door de raden van justitie in burgerlijke zaken en bepaalde strafzaken ter zake van overtredingen en jurisdictiegeschillen en over in hoogste ressort door de landraden gewezen vonnissen in burgerlijke zaken en bepaalde strafzaken ter zake van overtredingen.⁶⁰⁷

Van arresten van het hooggerechtshof in eerste aanleg gewezen over burgerlijke zaken tegen de gouverneur-generaal of de regering van Nederlands-Indië als gedaagden wegens niet zakelijke vorderingen, die niet de belasting of pachten betroffen, en met een belang van meer dan f 10.000, was hoger beroep op de Hoge Raad der Nederlanden mogelijk.⁶⁰⁸

Ter voorbereiding van de invoering van het Reglement R.O. werd bij besluit van gouverneur-generaal Rochussen van 3 maart 1848 nr. 2, Ind. Stb. 1848, 11, onder meer bepaald dat de rechterlijke colleges op Java en

602 Reglement R.O., art. 159, 160 en 162.

603 Reglement R.O., art. 165.

604 Reglement R.O., art. 157.

605 Reglement R.O., art. 163.

606 Reglement R.O., art. 169 en 97, 106, 129, 146 en 147.

607 Reglement R.O., art. 170 en 171 en 172.

608 Reglement R.O., art. 159 en 160, uitgewerkt in het *Reglement betreffende het hooger beroep aan den Hoogen Raad der Nederlanden van arresten in burgerlijke zaken, in eersten aanleg gewezen door het Hoog-Geregtshof van Nederlandsch-Indie*, vastgesteld bij KB 28 sept. 1850 nr. 59, Ind. Stb. 1851, 4. Het hoger beroep op de Hoge Raad kwam te vervallen door de intrekking van art. 159-161 van het Reglement R.O. bij KB 4 mei 1901 nr. 50, Ind. Stb. 1901, 319.

Madoera op 1 mei 1848 volgens dat reglement zouden worden samengesteld. De instructies van deze colleges, waartoe het hooggerechtshof behoorde, zouden dan vervallen en daarom werd het daarin genoemde personeel tegen de laatstgenoemde datum eervol ontslagen.⁶⁰⁹

Bij het hooggerechtshof gold dat ontslag de vice-president Mijer, de raadsheeren Du Bus, Wijnmalen, Brunsveld van Hulten, Schill en Donker Curtius, de procureur-generaal Hultman, de griffier Prins en de gezworen klerken Meertens en Loudon. Behalve de gezworen klerken werden zij bij hetzelfde besluit in dezelfde functies herbenoemd. Meertens werd lid van de Raad van Justitie te Soerabaja en Loudon griffier bij de rechtbank van omgang in de eerste afdeling van Java. Nieuw bij het hof waren de functies van advocaat-generaal en eerste en tweede substituut-griffier, waarin respectievelijk benoemd werden mrs. K.H. Nolthenius,⁶¹⁰ jhr. J. Graafland⁶¹¹ en G.G. Kool.⁶¹² President Wichers werd niet ontslagen omdat hij bij koninklijk besluit was benoemd om 'gedurende zijn verblijf' in Indië het voorzitterschap van de beide hoven te bekleden. Zijn verblijf in Indië zou tot 27 februari 1849 duren.⁶¹³

Op 1 mei 1848 werd de voor Nederlands-Indië vastgestelde burgerlijke wetgeving voor Europeanen⁶¹⁴ van kracht. De in Batavia aanwezige

609 GG 3 maart 1848 nr. 2, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2704. De in dit besluit opgenomen benoemingen per 1 mei 1848 zijn niet in Ind. Stb. 1848, 11, opgenomen, maar wel in *Javasche Courant* 4 maart 1848 nr. 19, waarin het besluit ook werd afgedrukt. Reglement R.O., art. 1 en 145, bepaalden dat de bestaande verordeningen omtrent de samenstelling van de raden van justitie en de overige rechtbanken en gerechten in de buitenbezittingen voorlopig in stand bleven voor zover die verordeningen niet in strijd waren met bepaalde artikelen van het reglement.

610 Mr. Karel Hugo Nolthenius (1821-1862), werd in 1852 benoemd tot officier van justitie bij de Raad van Justitie te Batavia en in 1854 tot raadsheer in het hooggerechtshof. Hij komt ook voor met de voorletters H.C. Bij KB 27 juni 1856 nr. 81 werd zijn geslachtsnaam gewijzigd in Tutein Nolthenius.

611 Jhr. mr. Joan Graafland (1816-1869), werd in 1850 benoemd tot griffier bij de Raad van Justitie te Semarang, in 1852 tot griffier bij de Raad van Justitie te Batavia en in 1864 tot raadsheer in het hooggerechtshof. Hij was alleen *doctor juris romani*.

612 Mr. George Gerrit Kool (1819-1851), werd in 1850 benoemd tot griffier bij de Omgaande Rechter in de Eerste Afdeling.

613 *Javasche Courant* 21 en 28 febr. 1849 nrs. 15 en 17.

614 Volgens de artikelen 6 en 7 van de *Algemeene Bepalingen van Wetgeving voor Nederlandsch-Indië*, afgekondigd bij Publicatie van 30 april 1847, Ind. Stb. 1847, 23, en krachtens Publicatie van 3 december 1847, Ind. Stb. 1847, 57, op 1 mei 1848 in werking getreden, werden de ingezetenen van Nederlands-Indië verdeeld in 'Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen, en Inlanders en met deze gelijkgestelde personen'. Met inlanders werden gelijkgesteld de Arabieren, Moren, Chinezen, en alle anderen, die mohammedanen of heidenen waren, en met de Europeanen alle christenen, waaronder die behorende tot de inlandse bevolking, en alle andere personen, die niet met de inlanders waren gelijkgesteld. Deze tweedeling in de bevolking werd overgenomen

rechterlijke ambtenaren verzamelden zich 's morgens om acht uur in het nieuwe gebouw van het hooggerechtshof in Weltevreden. Zij waren gekleed in het kostuum dat bij besluit van 11 februari 1848 was voorgeschreven.⁶¹⁵ Behalve de substituut-griffiers, die later door de presidenten van hun colleges beëdigd zouden worden, begaven zij zich om kwart over acht in hun rijtuigen naar het naastgelegen gouvernementspaleis. Daar legden zij, eenentwintig in getal, in een buitengewone vergadering van de Raad van Nederlands-Indië in handen van gouverneur-generaal Rochussen de in het Reglement R.O. voorgeschreven eed af. Van het hooggerechtshof werden beëdigd de president, de vice-president, de vijf raadsheren, de procureur-generaal, de nieuwe advocaat-generaal en de griffier.⁶¹⁶

Hierna keerden de beëdigden terug naar het gebouw van het hof. In de gehoorzaal, tegenover de stoel van de president, was een verhoging aangebracht met daarop fauteuils voor de gouverneur-generaal, de vice-president en de leden van de Raad van Indië en stoelen voor de Algemene Secretaris en de adjunct-secretaris. Aan weerszijden van de verhoging waren de plaatsen voor de departementshoofden, de hogere civiele ambtenaren en militaire officieren en de leden van de balie. De leden van de andere rechterlijke colleges hadden zitplaatsen in een apart deel van het 'praetorium', waarmee het podium met de tafel en de zetels van de leden van het hof bedoeld lijkt te zijn. Om negen uur nam het hof zitting. Direct daarna verschenen de gouverneur-generaal, de vice-president en de leden van de Raad van Indië, die door het hof staande en met ongedekt hoofd werden begroet.

Nadat iedereen gezeten was, verklaarde president Wichers het hof voor geconstitueerd. Vervolgens hield hij een rede, waarin hij eraan herinnerde dat de in 1815 uitgezonden commissarissen-generaal opdracht hadden gekregen

in artikel 109 van het *Reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch-Indië*, wet van 2 september 1854, Ned. Stb. 1854, 129, en Ind. Stb. 1855, 2.

615 GG 11 febr. 1848 nr. 5, Ind. Stb. 1848, 8, *Javasche Courant* 16 febr. 1848 nr. 14, waarbij werden vastgesteld de *Bepalingen betreffende het kostuum der regterlijke ambtenaren en dat der advocaten, procureurs en deurwaarders*. Deze traden op 1 mei 1848 in werking. Dit besluit gaf voorschriften over de toga en het kostuum dat de rechterlijke ambtenaren bij officiële gelegenheden hadden te dragen.

616 GG 1 mei 1848 nr. 1, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2706. De andere beëdigden waren, van de Raad van Justitie te Batavia, de president P.C. Ardesch, de leden P.F. Bosch, J.R. Couperus en L.W.C. Keuchenius, de officier van justitie jhr. D.A. Junius van Hemert, de substituut-officier P.F. van Braam van Son en de griffier W.H. du Cloux, en verder de omgaand rechter in de eerste afdeling B.G. Rinia van Nauta, de griffier bij de rechtbank van omgang in de eerste afdeling F.A. Loudon, het lid van de Raad van Justitie te Soerabaja A.J. Bake en de griffier bij de rechtbank van omgang in de derde afdeling F.H.E. Schusler. Op Bosch na waren zij allen gegraduateerd.

in Nederlands-Indië een wetgeving in te voeren die overeenkwam met die van Nederland. Omdat de voor Nederland nieuw ontworpen wetboeken daar destijds nog niet waren ingevoerd en de wetgeving in Indië zoveel mogelijk met die in Nederland moest samenhangen, hadden de commissarissen-generaal geen definitieve wetgeving voor Indië ingevoerd. Zij hadden alleen de samenstelling van de rechterlijke macht en het procesrecht geregeld. Het burgerlijk recht bleef op de oude voet en pogingen in de periode van 1819 tot 1839 om daar verbetering in aan te brengen waren mislukt, behalve op het gebied van de burgerlijke stand, waarvoor in 1828 een reglement was vastgesteld.⁶¹⁷ Wichers schetste vervolgens het werk van de commissie, die van 1839 tot 1845 onder leiding van Scholten van Oud Haarlem in Nederland zowel een nieuwe algemene rechterlijke organisatie voor Nederlands-Indië, als ook de voor Indië noodzakelijke aanpassingen in de nieuwe Nederlandse wetgeving ontwierp. Daarbij roemde hij de krachtige ondersteuning van minister van Koloniën Baud, die met zijn grote kennis van Indië en de belangen van dat gebied veel had bijgedragen tot het welslagen van de hele onderneming, die sommigen voor onuitvoerbaar hadden gehouden. Ook besprak Wichers het niet minder moeilijke werk dat na zijn komst op Java nog verzet moest worden. Het hooggerechtshof had daar zeer veel aan bijgedragen. De verschillen tussen de plaatselijke en maatschappelijke omstandigheden in Nederland en die in Nederlands-Indië hadden voor de burgerlijke wetgeving veel moeilijkheden opgeleverd, hoewel die alleen voor het Europese deel van de bevolking van de Indische archipel was geschreven en niet voor de inheemse bevolking daarvan,

‘omdat tusschen de leden van eene en dezelfde maatschappij, al behooren die ook tot de meest verschillende natien, menigvuldige punten van aanraking ontstaan, waarop de wetgever zorgvuldig acht moet geven, terwijl bovendien juist uit dat nevens elkander bestaan en werken van twee geheel uiteenlopende wetgevingen, allerlei verwickelingen kunnen

⁶¹⁷ Wichers doelde hier op het *Reglement op het houden van Registers van den Burgerlijken Stand voor Christenen en Joden in Nederlandsch Indië*, Ind. Stb. 1828, 50. Dit reglement was op 18 juni 1828 door commissaris-generaal Du Bus de Gisignies op voorstel van onder meer het hooggerechtshof vastgesteld om ‘in afwachting dat bij de nieuwe en finale wetgeving voor het Moederland, en derzelve eventueele toepassing op deze bezittingen’ te voorzien in het in Nederlands-Indië bestaande gebrek aan behoorlijke verordeningen voor de burgerlijken stand. Het werd op Java en Madoera op 1 oktober 1828 ingevoerd en in de buitenbezittingen drie volle maanden na ontvangst van het reglement.

geboren worden, die onoplosbaar zouden zijn, indien daarin niet door doelmatige bepalingen werd voorzien.⁶¹⁸

Wichers wees vervolgens op het nut van de verrichte arbeid omdat die een eind maakte aan een oude en onzekere wetgeving. Die was samengesteld geweest uit verschillende, onsamenhangende en vaak met elkaar strijdige onderdelen en paste totaal niet meer op de situatie van het Nederlands-Indië van die tijd. Hij spoorde de leden van de rechterlijke macht aan de nieuwe wetgeving ernstig en voortdurend te bestuderen, de oude ter zijde te stellen en zich vooral los te maken van de oude rechtspraktijk, die door een kortere en meer eenvoudige vervangen was. Volgens Wichers moesten de rechters 'meer dan ooit te voren slaven en tevens handhavers der wet zijn. Hare slaven, door zonder de minste afwijking hare bevelen opte volgen; hare handhavers, door te zorgen dat zulks ook door anderen geschiede'. Dat gold met name voor het hooggerechtshof, dat belast was met het algemeen toezicht op de rechtsbedeling en de zorg dat de rechtsbedeling behoorlijk en onvertogen plaats vond. De zorg voor de instandhouding van de rechtsbedeling rustte bovendien volledig op het openbaar ministerie, dat uitdrukkelijk belast was met de handhaving van de wetbepalingen. Hij sprak de wens uit dat het hof daarbij de steun van een kundige en 'gemoedelijke' (ernstige, nauwgezette en plichtgetrouwe) balie zou ondervinden.⁶¹⁹

's Avonds gaf president Wichers een groot diner in de speciaal voor de gelegenheid versierde sociëteit De Harmonie,⁶²⁰ waarvoor de gouverneur-generaal, de vice-president en de leden van de Raad van Indië, de nieuw benoemde leden van de rechterlijke macht, de leden van de balie, de leden van het Hoog Militair Gerechtshof, de hoofden van departementen, de chefs van de verschillende wapens van de landmacht, de hoofdofficieren van de marine, de geestelijken en enige voorname handelaren en notabelen van de hoofdplaats waren uitgenodigd. Ongeveer honderd gasten waren aanwezig. Na afloop van het diner bracht Wichers een toast uit op gouverneur-generaal

618 *Javasche Courant* 6 mei 1848 nr. 37 (In-officieel gedeelte, verslag van de plechtigheden en viering van 1 mei 1848 te Batavia).

619 Ontleend aan het *Programma voor den 1sten Mei 1848, zijnde de dag der invoering van de nieuwe wetgeving in Nederlandsch Indië*, *Javasche Courant* 19 april 1848 nr. 32, het kort verslag van de plechtigheden op die dag d.d. 1 mei 1848, *Javasche Courant* 3 mei 1848 nr. 36, en het uitvoerig verslag daarvan d.d. 3 mei 1848, *Javasche Courant* 6 mei 1848 nr. 37. Laatstgenoemd verslag is ook afgedrukt in *Weekblad van het regt* 31 juli 1848 nr. 934.

620 Het gebouw van de Sociëteit De Harmonie bevond zich in de wijk Rijswijk. Gouverneur-generaal Daendels had tot de bouw ervan besloten en het werd in 1814 tijdens het Brits Tussenbestuur voltooid. Het diende als sociëteitsgebouw en had zalen waar grote partijen gegeven konden worden. Van der Aa 1840, p. 144.

Rochussen, die deze beantwoordde en waarbij hij onder meer over Wichers' moeilijke wetgevingswerk het volgende zei:

'(...) niet alleen moesten de in Nederland vervaardigde wetboeken, ter vervanging van de verouderde wet, de wet der gewoonte en der overlevering, worden ingevoerd, maar veel moest hier worden daargesteld en alles worden overeengebracht met de eigendommelijke inrigting der Europesche Maatschappij in deze gewesten, met de behoeften der inlandsche huishouding en der vreemde, hier gezetene Oosterlingen, allen gedeeltelijk onder zich, gedeeltelijk met elkander in maatschappelijke en in handelsbetrekkingen verkeerende.

Hoevele punten waren er hier niet overeentebrenge, hoevele anderen niet afgescheiden te houden bij zoovele vreemdsoortige, vaak tegen elkan- der overstaande éléments, als Westersche zeden en begrippen tegenover Oostersche, codificatie tegenover adat, Bijbel tegenover Koran. (...)

De beraadslagingen over dezen arbeid bij het hoogste regterlijk kollegie, werden door U met achtbaarheid, met beleid, met menschenkennis geleid. Allen schaarden zich om U en schraagden Uwe pogingen.

Ook de beraadslagingen der Regering lichtet Gij met evenveel vrijmoedig- heid als bescheidenheid voor. (...)

De Regering (...) is er van overtuigd, dat orde en welvaart, geluk en eer, zoo voor individuen als voor staten, op goede en onvertoogen regtsbedeeling berusten.

Die regtsbedeeling blijve steeds buiten inmenging of invloed der Rege- ring, zooals het regtswezen nimmer poge den grens te overschrijden waar het Regerings-gebied aanvangt.

Als vertegenwoordiger van den Koning bedank ik U Hoog Edel Gestrenge hier openlijk voor de gewigtige dienst aan den staat bewezen, op den dag van heden bekroond. (...)

Maar ik gevoel, dat ik mijne dankbetuiging moet uitstrekken tot de Leden van het Hooge Hof en in 't bijzonder tot U Mijnheer de Procureur- Generaal. Waar werd ooit meer ijver, meer naauwgezetheid, meer opregte samenwerking aangetroffen, dan in den loop der allermoeijelijkste be- raadslagingen, welke met dezen arbeid zijn gepaard gegaan? (...).⁶²¹

En zo begon op 1 mei 1848 een nieuwe periode in de geschiedenis van het Indische justitiewezen en het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië.

621 *Javasche Courant* 6 mei 1848 nr. 37 (In-officieel gedeelte, verslag van de plechtigheden en viering van 1 mei 1848 te Batavia).

4 Slotbeschouwing

Het onderzoek gaf antwoord op alle punten van de onderzoeksvraag (zie 1.3). De voorgeschiedenis van het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië in Nederland en in Oost-Indië vanaf 1798 kon in grote lijnen worden gereconstrueerd en de oprichting, de functie in het Indische rechtsbestel, de instructie met de taken en bevoegdheden, de organisatie met het personeel en de huisvesting werden blootgelegd. Deze zijn in de hoofdstukken 2 en 3 besproken. Het waren alle uitkomsten die bij de aanvang van het onderzoek in zekere zin verwacht werden, maar zij waren bijzonder door de Indische context. Samen vormen zij het algemene portret van het hof. Wanneer we op de details inzoomen, dan vallen met name de volgende facetten in het oog.

Scheiding van bestuur en rechtspraak en de onafhankelijkheid van de rechters

Het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië werd in 1819 door de commissarissen-generaal ingesteld op grond van het niet ingevoerde Regeringsreglement van 1815, dat hun als leidraad was meegegeven. Dit reglement greep daarvoor terug op het rapport van de Commissie tot de Oost-Indische Zaken uit 1803. (Zie 2.2.2.) Daarin was voor de oprichting van een oppergerechtshof gepleit wegens het gebrek aan scheiding van bestuur en rechtspraak en de gebrekkige kwaliteit van de rechtspraak tijdens het VOC-bewind.

Het Regeringsreglement van 1818, waarmee de commissarissen-generaal dat van 1815 vervingen en dat zij wel invoerden, droeg aan het nieuwe hooggerechtshof het toezicht op de rechtspraak in het algemeen op. Verder werd het hof belast met de herziening (goed- of afkeuring) van de strafvonnissen van zowel de Raden van Justitie, die oordeelden over Europeanen, als de landraden en rechtbanken van ommegang, die de inheemse bevolking berechtten. De herziening of revisie door het hof gold dus beide takken van het dualistische strafrechtstelsel. Ook verbood het regeringsreglement alle tussenkomst van de regering in de rechtspraak die niet door dat reglement was toegestaan. De gouverneur-generaal behield het fiat executie bij doodvonnissen en het recht om strafvervolgung op te schorten. Zie 2.4.4.

Hierdoor werd voor de onderzoeksperiode in de rechtspraak op het niveau van het hooggerechtshof een duidelijke scheiding tussen bestuur en rechtspraak aangebracht. Deze werd nog versterkt door het verbod voor de president, leden, procureur-generaal en griffiers om andere ambten of bedieningen te bekleden, handel te drijven en belastingen te pachten. De verplaatsing in 1830 van de benoemingen van de presidenten van het hof

van de gouverneur-generaal naar de koning impliceerde een vergroting van de onafhankelijkheid van het college ten opzichte van het gouvernement. Zie 3.6.2.3, Benoemingen.

Bij de lagere rechtbanken voorzagen de commissarissen-generaal niet in de scheiding tussen bestuur en rechtspraak. Zo was het de rechters in de Raden van Justitie niet verboden andere ambten of bedieningen te bekleden.¹ De rechtbanken van ommegang waren samengesteld uit een rechter in een Raad van Justitie als voorzitter en inheemse ambtenaren, regenten, als bijzitters en de landraden uit een Europese bestuursambtenaar, de resident, als voorzitter en inheemse ambtenaren, de regenten, als bijzitters.

Elout vermeldde in zijn rapport uit 1819 haast terloops dat de verhouding tussen het bestuur en de rechterlijke macht in Indië anders dan in Nederland geregeld moest zijn. Hoewel hij dit niet motiveerde, mogen we er wel van uitgaan dat dit te maken had met de in de eerste helft van de 19de eeuw gehuldigde opvatting dat de rechtspraak over de inheemse bevolking een 'bestuursmiddel' van de koloniale overheerser was.² Met name het gezag van de resident als spil van het bestuur en de eerbied en het ontzag voor de Europese bestuursambtenaren bij de inheemse bevolking mochten niet ondermijnd worden door van het bestuur onafhankelijke rechters.³

De rechterlijke ambtenaren in Nederlands-Indië, de rechters van het hooggerechtshof inbegrepen, werden door de gouverneur-generaal voor onbepaalde tijd benoemd, dus niet voor het leven of voor bepaalde tijd. Hun benoemingen golden tot wederopzegging en zij konden in principe verplaatst en ontslagen worden, ook zonder verzoek daartoe. In de onderzoeksperiode is dat bij het hooggerechtshof ook voorgekomen, zij het zeer sporadisch. Zie 3.6.2.1, Benoemingsvereisten, incompatibiliteiten, eed.

De invloed van het Brits Tussenbestuur

Een van de eerste maatregelen van de commissarissen-generaal bij de overname van het bestuur in 1816 was het handhaven van de bestaande wetten

1 Instructie Raden van Justitie, art. 7.

2 De term bestuursmiddel is ontleend aan De Kat Angelino 1930, p. 150.

3 Baud formuleerde dit scherp in een advies van 24 november 1839 op een voorstel van 28 oktober 1839 van de Commissie Scholten van Oud Haarlem belast met de taak om de nieuw ontworpen Nederlandse wetgeving voor Nederlands-Indië toepasselijk te maken. De commissie had onder meer voorgesteld vaste presidenten voor de landraden op Java en Madoera aan te stellen. Baud zag het voorzitterschap van de landraad als een der belangrijkste attributen van de resident. Immink 1882, p. v-xi.

en verordeningen op de rechtspraak in het belang van de continuïteit. De wetgeving op de rechterlijke organisatie en het procesrecht, zoals onder het Brits Tussenbestuur tot stand gekomen, bleef dus voortbestaan. Zie 2.4.2. Wat de rechterlijke organisatie betreft waren dat met name de proclamatie van 21 februari 1812 met de provisionele instructies voor de Hoge Raad van Justitie in Batavia en de raden van justitie in Semarang en Soerabaja en de *Regulation for the More Effectual Administration of Justice in the Provincial Courts of Java* van 11 februari 1814.

Op grond van deze regelgeving was de rechterlijke organisatie op Java in het rechtstreeks bestuurde gebied bij de overname in 1816 opgebouwd uit de Hoge Raad van Justitie in Batavia en de raden van justitie in de steden Semarang en Soerabaja. Uit deze rechtbanken werden *circuit courts* of ommegaande rechtbanken samengesteld, die in hun ressorten tournees maakten om bepaalde strafzaken af te doen. Daarnaast functioneerden in deze steden *courts of requests* en *magistrates* belast met rechterlijke taken en handhaving van de openbare orde. In de binnenlanden, die administratief gezien verdeeld waren in *residencies* of gewesten onder Europese residenten, *districts* of regentschappen onder inheemse regenten of boepatis en *divisions* of districten onder inheemse districtshoofden, waren in elk gewest een *resident's court* gevestigd, in elk regentschap een *bopati's court* en in elk district een *division's court*. Zie 2.3.3.2.

Toen de commissarissen-generaal in 1817 aan een commissie opdroegen een algemeen ontwerp voor het justitie- en politiewezen op te stellen, kreeg die commissie uitdrukkelijk opdracht speciaal onderzoek te doen naar de bruikbaarheid van de rechterlijke organisatie die onder het Brits bestuur was ingevoerd. Wat de rechterlijke organisatie betreft, stelde de commissie in wezen voor de onder het Brits Tussenbestuur gevormde situatie te handhaven. Zij ging er daarbij in het voetspoor van het Regeringsreglement van 1815 wel van uit dat boven de raden van justitie een hoogste rechtscollege zou worden ingesteld, waaraan de strafvonnissen van de lagere rechtbanken vóór de uitspraak ter herziening zouden worden voorgelegd. Zie 2.4.3.

Voor de inrichting van de rechterlijke organisatie en de in te voeren wetgeving voor Europeanen kozen de commissarissen-generaal uitdrukkelijk het concordantiebeginsel als uitgangspunt. De wetgeving in Nederlands-Indië en die in Nederland moesten volgens hen zoveel mogelijk gelijk zijn. Omdat in Nederland krachtens de Grondwet van 1815 aan nieuwe wetgeving werd gewerkt, regelden zij bij de vestiging van het nieuwe Nederlandse bestuur in 1819 de situatie in Indië niet definitief, maar lieten die voorlopig zoals zij was, op een paar urgente zaken na.

Dit betekende dat de onder het Brits Tussenbestuur ontstane rechterlijke organisatie en het bestaande burgerlijk recht en strafrecht werden gehandhaafd met verbetering van het burgerlijk en strafprocesrecht. Raffles' *Regulation* van 1814 was daarvoor de basis en zou dat ook na 1848 nog blijven. Aanpassingen vonden alleen plaats waar het Regeringsreglement van 1818, dat de commissarissen-generaal als basisregeling invoerden, dat nodig maakte.

Door de oprichting van een aparte raad van justitie in Batavia naar het voorbeeld van de raden van justitie in Semarang en Soerabaja werd het hooggerechtshof ontlast, zodat dat meer aan zijn functie van opperste rechtbank kon beantwoorden. Zie 2.4.11.

Toezicht en revisie

Volgens de regeringsreglementen van de onderzoeksperiode was de hoofdfunctie van het Indisch hooggerechtshof het houden van toezicht op een goede en onvertogen rechtsbedeling in Nederlands-Indië. Deze functie was al in 1803 door de genoemde Commissie tot de Oost-Indische Zaken in het belang van de inheemse bevolking aan het nieuw op te zetten hooggerechtshof toegedacht. De bedoeling ervan was de strafrechtspleging bij de lagere rechtbanken te verbeteren en de nadelen te voorkomen van gebrekkige rechtskennis bij die colleges. Dit was met name van belang bij misdrijven waarop de doodstraf stond. In het Regeringsreglement van 1815 was dit overgenomen. Zoals gezegd moest dit reglement als leidraad dienen voor de commissarissen-generaal. Zie 2.2.2.

De commissarissen-generaal vulden de toezichtfunctie in door het hof te belasten met het hoger beroep in civiele zaken, de berechting van zaken bij rechtsweigering door de bevoegde rechter, de verwijzing naar de bevoegde rechter bij jurisdictiegeschillen, de berechting van strafzaken die de lagere rechter onbestraft liet, de afschaffing van gewoonterecht en het doen van voorstellen tot verandering van ondeugdelijke overheidsverordeningen, en vooral ook met het corrigeren van de lagere rechter in persoon door het maken van aanmerkingen, wanneer deze in een zaak het procesrecht niet correct had toegepast. Bovendien werd aan het hof de belangrijke herziening of revisie van veroordelende strafvonnissen van de lagere rechtbanken opgedragen. In de onderzoeksperiode was deze taak cijfermatig verreweg de belangrijkste taak van het hof. Zie 3.5.2.

Het revisiestelsel als zodanig was niet gebaseerd op artikel 56 van het Regeringsreglement van 1815, waarin aan het hooggerechtshof het toezicht op de rechtsbedeling bij de lagere rechtscolleges was opgedragen. Het had de behartiging van de belangen van de inheemse beklaagden tot doel en was een uitvloeisel van het toezicht op de rechtsbedeling onder de Indische

bevolking, waarmee het 'Hoog Indisch Bestuur' in artikel 73 van genoemd regeringsreglement belast was. Dat artikel droeg aan het Indisch bestuur op het voortdurend toezicht op de rechtsbedeling onder de Indische bevolking in de gebieden die rechtstreeks onder Nederlandse heerschappij stonden en bepaalde dat het met gepaste middelen zoveel mogelijk moest zorgen voor de zuivering van de rechtspleging van ingeslopen misbruiken. Daarmee bedoelde de Nederlandse regering van 1815 uit te drukken dat niet mocht worden teruggekeerd naar de VOC-situatie van vóór 1808, het jaar van de komst van Daendels op Java. In die tijd was de hoogste rechtspraak over de inheemse bevolking overgelaten geweest aan de lokale Javaanse regenten. Alleen de Gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander had daarop een zwakke invloed gehad. Dit regeringstoezicht vervingen de commissarissen-generaal door een rechterlijk toezicht omdat de beoordeling van de schuldvraag, de aard van het delict en de strafmaat een rechterlijk oordeel vergden en niet strookten met de overige regeringstaken.⁴

De revisie hield in hoofdzaak in dat alle veroordelende strafvonnissen, die door de landraden, de rechtbanken van ommegang en de raden van justitie werden uitgesproken, met de processen-verbaal van de zittingen aan het hooggerechtshof werden gezonden. Het hof onderzocht deze stukken na een conclusie van de procureur-generaal over recht en feiten en bekrachtigde, verminderde of vernietigde ten slotte het vonnis. Het hof was niet bevoegd de straffen te verzwaren. Door de gehele of gedeeltelijke bekrachtiging door het hof kreeg een vonnis van een lagere rechtbank kracht van gewijsde en was executie mogelijk.

Op de buitenbezittingen kregen de strafvonnissen van de raden van justitie in principe direct na de uitspraak kracht van gewijsde en konden die meteen geëxecuteerd worden. Het toezicht van het hof beperkte zich hier tot controle achteraf van de stukken en eventuele correctie van de rechter. De trage scheepsverbindingen met Batavia zullen daarvan de oorzaak zijn geweest. Zie 3.5.2.1.

Advies

Uit het onderzoek is gebleken dat het Indisch hooggerechtshof in de hele onderzoeksperiode een belangrijke adviseur was van de Indische regering op het gebied van recht, rechtspraak en regelgeving. Het adviseerde de regering regelmatig en functioneerde als een departement van Justitie *avant la lettre*. Dit laat zich verklaren door het in Nederlands-Indië in die tijd bestaande systeem van besluitvorming op regeringsniveau. De besluitvorming

4 Mijer 1850, p. cxc.

was in één hand, namelijk in die van de gouverneur-generaal. Er was geen volksvertegenwoordiging. De gouverneur-generaal nam zijn besluiten in het algemeen *ad hoc* op aan hem gerichte voorstellen of verzoeken van overheids- of particuliere instanties en van ambtenaren of particuliere personen. Ook opdrachten van het opperbestuur in Nederland leidden tot besluiten van de gouverneur-generaal. Voor de beoordeling van die voorstellen, verzoeken en opdrachten waren informatie en raad nodig en die werden alvorens te beslissen als 'consideratiën en advies' gevraagd van betrokken instanties of personen.

Volgens zijn instructie was het hof verplicht om op alle adviesaanvragen van de Indische regering te antwoorden, dus ook wanneer die niet-justitiezaken betroffen. In de praktijk ging het alleen om zaken die het justitiewezen aangingen, waaronder de regelgeving. Dit zal hebben samengehangen met de speciale kennis van het hof op dat gebied. De regering was verplicht advies te vragen bij verzoeken om gratie, strafvermindering, amnestie (algemeen pardon) en abolitie (vernietiging van strafvervolgung) vóór de rechtsingang. Bij dispensatie (vrijstelling of ontheffing) van de wet, kwijtschelding van belastingen of pachtpenningen, verlening van handlichting en brieven van wettiging was zo'n verzoek alleen verplicht wanneer daar rechtswesties bij speelden. Alvorens te adviseren raadpleegde het hof zelf ook rechterlijke en bestuursambtenaren en -colleges, in de eerste plaats de procureur-generaal. Deze vervulde dan de rol van *amicus curiae*.

De belangrijke adviesfunctie voor de regering had tot gevolg dat, zoals hofpresident Scholten van Oud Haarlem het in 1838 omschreef, een 'naauwe betrekking (...) in deze gewesten aanwezig [was] tusschen het gouvernement en de opperste regtbank'. Het belang van die adviesrelatie voor de regering mocht zijns inziens niet in gevaar worden gebracht door vertrek van eerlijke en goedgezinde rechters uit het hof door onvrede over te lage salariëring, die ook de eenheid en stabiliteit in rechtspleging en jurisprudentie, beide van groot belang voor regering en ingezetenen, in gevaar kon brengen. Zie 3.5.4.

Materieel recht

In de onderzoeksperiode golden krachtens besluit van de commissarissen-generaal voor de niet-christelijke inheemse bevolking de eigen godsdienstige wetten zoveel mogelijk als het materiële recht. Met de eigen godsdienstige wetten werd bedoeld wat later het adatrecht genoemd zou worden: het gewoonterecht van de locale bevolking. Voor de christenen, hoofdzakelijk de Europeanen en hun nakomelingen, handhaafden zij het bestaande

materiële burgerlijk recht en strafrecht. Dit was in de eerste plaats te vinden in de *Statuten van Batavia* van 1642 en de *Nieuwe Bataviase Statuten* van 1766. De statuten waren compilaties van wetsbepalingen die de Indische regering in de loop der tijd had vastgesteld. Het hooggerechtshof verwees er in zijn adviezen aan de regering herhaaldelijk naar. Zwegen de statuten, dan konden alle Nederlandse rechten en wetten uit de tijd van de Verenigde Nederlanden worden toegepast. Als die geen oplossing gaven, mocht worden teruggegrepen op het Romeinse recht.

In de praktijk werd bij gebrek aan statutaire bepalingen *in civilibus* het recht van de provincie Holland gevolgd. Wat het strafrecht betreft, gold, als er plakkaten van de Staten van Holland over specifieke onderwerpen waren, dezelfde regel. Was dat niet het geval, dan werden de plakkaten van de Staten-Generaal toegepast. In het straf- en strafprocesrecht werden de Criminele Ordonnanties van 1570 met de Hollandse wijzigingen daarop gebruikt. Zie 2.4.7.

Personeel

Het hooggerechtshof bestond uit een president en leden, een griffier en aanvankelijk een adjunct-griffier. Een procureur-generaal nam het recht van de hoge overheid bij het hof waar. Daarmee werd bedoeld te zeggen dat deze functionaris namens de staat misdaden voor het hof vervolgde. Op de griffie werkten gezworen en gewone klerken, onder wie een boekbinder, en een tolk. Er waren ook oppassers die bodediensten verrichtten. Bovendien functioneerden bij het hof deurwaarders en de boeien of gevangenis, waarover het hof aanvankelijk beschikte, stond onder een cipier. Soms droeg één van de leden de persoonlijke titel van vice-president en waren er ook buitengewone of waarnemende leden. Aanvankelijk telde het hof negen leden, de president inbegrepen, maar dat aantal werd in de jaren 1826 en 1827 gereduceerd tot zeven. De functie van adjunct-griffier werd toen ook ingetrokken.

De gouverneur-generaal, tot 1836 in rade met de Raad van Indië en daarna alleen na de Raad van Nederlands-Indië te hebben gehoord, stelde in Nederlands-Indië alle Europese en inlandse gouvernementsambtenaren aan. Alleen de leden van de genoemde raad werden door de koning benoemd. De ambtenaren bij het hof, in beginsel ook de presidenten, werden dus ook door het hoogste gezag in Indië benoemd op de gewone klerken en oppassers na. Die kregen hun aanstelling van de griffier die daartoe gemachtigd was. De president, leden, procureur-generaal en griffiers behoorden allen tot het korps van Europese burgerlijke ambtenaren voor de dienst in Oost-Indië. Een apart korps van rechterlijke ambtenaren bestond daar niet. De

Europese burgerlijke ambtenaren werden in principe als zodanig door de koning in Nederland op jeugdige leeftijd aangesteld en uitgezonden. Zij doorliepen hun loopbaan in Indië. Op Java aangekomen, werden zij door de gouverneur-generaal in een ambtelijke functie geplaatst en benoemd.

Opmerkelijk is dat een academische graad in de rechten voor president en leden van het hof niet vereist was. Zij moesten die slechts zoveel mogelijk hebben. De procureur-generaal moest wel een gegradueerde jurist zijn. In de onderzoeksperiode zijn echter alle presidenten en leden meester in de rechten geweest, op één uitzonderlijk geval (Hoogeveen) na. Zie 3.6.2.1, Benoemingen, incompatibiliteiten, eed.

In de onderzoeksperiode bestond bij de gewone leden van het hof onvrede over de hoogte van het salaris. De traktementen werden in 1819 vastgesteld en niet meer gewijzigd. De belangrijkste reden was dat de rechters van het hof, anders dan met name de residenten, met wie zij wat ambtelijke rang betreft overeenkwamen, te weinig verdienden om vermogen te kunnen opbouwen. Dat kwam door een lager salaris en gemis van cultuurpercenten, die de residenten als vergoeding voor hun toezicht op de gouvernementscultures wel en de rechters van het hof niet kregen. Verhoging van het traktement werd tegengehouden omdat de rechters formeel konden overgaan in beter betalende bestuursfuncties, maar het streven om de rechterlijke colleges met gegradueerde juristen bemand te houden, stond zo'n overgang in het algemeen in de weg. Zie 3.6.2.2, Onvrede over traktementen.

Ons onderzoek heeft voor het eerst de institutionele geschiedenis van het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië, een van de belangrijkste staatsinstellingen van het Nederlandse koloniale rijk in de Indische Archipel, voor de periode van 1819 tot 1848 en haar voorgeschiedenis vanaf de *Staatsregeling voor het Bataafsche Volk* van 1798, in kaart gebracht. Dit leverde een vrij scherp rechtshistorisch portret op. Hierdoor is een lacune in de geschiedenis van de rechtsinstellingen van die kolonie aangevuld. Omdat institutionele geschiedenissen van Nederlands-Indische staatsinstellingen in de genoemde periode ontbreken, moest het onderzoek voornamelijk in archiefbronnen worden verricht. De daarvoor gebruikte resoluties en besluiten van de gouverneur-generaal van Nederlands-Indië bleken een vruchtbare bron. In onverwacht veel van de Oost-Indische besluiten speelde het hooggerechtshof een rol. Deze besluiten zullen met succes voor verder rechtshistorisch onderzoek gebruikt kunnen worden.

Bijlage A

Instructie voor het Hooge Gerechtshof van Nederlandsch Indië, Ind.

Stb. 1819, 20, titel Over de magt en bevoegdheid van het Hof in civile en criminele zaken, art. 48-59:

Art. 48

Het Hooge Gerechtshof zal het toezigt hebben en houden op het administreren eener goede en prompte regtsoefening, bij alle ondergeschikte collegiën van justitie en regtbanken in Indië.

Art. 49

Niet alleen derhalve, dat het Hof, het zij bij wege van hooger beroep, dan wel op de schriftelijke vordering van den Prokureur Generaal, kennis van zaken zal nemen, om enkel regt te spreken, bij confirmatie of correctie van het vonnis, waarvan men in beroep is gekomen, of door den Procureur Generaal eene vordering heeft ontvangen.

Art. 50

Maar bevindende dat in een of ander geval, bij den lageren regter niet naar behooren is geprocedeerd, zal het Hof bovendien bevoegd en gehouden zijn, den regter de noodige aanmerkingen te maken, ten einde zich in den vervolge naar de vastgestelde manier van procederen te gedragen.

Art. 51

En waar het blijken mogt, dat men zich ter kwader trouw aan overtreding zijner pligten, als regter, schuldig heeft gemaakt, zal het Hof den Procureur Generaal gelasten, het regt der Hooge overheid tegen zoodanige schuldigen waar te nemen, en tevens zelf den Gouverneur Generaal in Rade daarvan ter voorziening kennis geven, blijvende het overigens aan het Hof onverlet, om anderszins, even als in alle gevallen, aan den Gouverneur Generaal in Rade eene voordragt te doen tot voorziening, naar mate de zaak zulks zal vereischen.

Art. 52

Aldus zal het Hof, in het algemeen, bij wege van hooger beroep, kennis nemen van alle gewijsden in civile zaken, voor eenige der lagere regtbanken in Indië gediend hebbende, voor zoo verre die zaken, naar gemeene regten als anderszins, appellabel zijn, en het aan de voornoemde lagere regtbanken niet zal zijn toegestaan, daarin te wijzen zonder beroep.

Art. 53

Insgelijks over gewijsden der lagere regtbanken, in en omtrent alle questiën, rakende buiten en prijzen, die door schepen van oorlog of andere, het zij van gouvernementswege, het zij bij partikulieren, op bekomene commissie of *lettre de marque*, uitgeruste schepen en vaartuigen, zullen worden achterhaald, en in eene van 's lands bezittingen in Indië opgebracht; mitsgaders over al zulke gewijsden, betrekkelijk questiën en geschillen, die tusschen eenige van de voorschrevene schepen te dier zake zouden mogen rijzen; zoo wel als betrekkelijk de misbruiken en overtredingen, welke dienaangaande zouden mogen worden gepleegd, alsmede omtrent questiën, rakende zeerooverijen, beroovingen, uitplunderingen of dieverijen aan schepen of ladingen, in volle zee, of op de reeden en in de havens, gepleegd.

Art. 54

En zullen dus alle verzoeken van appel, reformatie of reductie, niet alleen zonder, maar ook met de clausule van relief tegen de indebite interjectie, verheffing en prosecutie, direct aan het Hof worden gedaan.

Art. 55

Door het Hof zal, des ook, bij wege van evocatie, kennis worden genomen van alle civile zaken, waarin bij voornoemde regteren, regt geweigerd, of onbehoorlijk wordt gedelajjeerd, om dezelve voor zich ter eerster instantie, doch in het hoogste ressort, te doen vervolgen.

Art. 56

In het criminele zullen voorts, ten zelfden einde, de lagere regtbanken derzelver vonnissen met de stukken, volgens de daaromtrent bij het Reglement op de criminele regtsvordering gemaakte bepalingen, ter herziening verzenden aan het Hooge Gerechtshof.

Art. 57

Waar het Hof, zoo in het criminele, bij wege van revisie, als in het civile, bij wege van hooger beroep, bevindt, dat door eenen lagere regter, buiten of tegen deszelfs competentie is gevonnisd, zal het Hof de bevoegdheid hebben, om het vonnis, of gedeeltelijk, of wel geheel te vernietigen, en in de zaak zelf naar bevinding regt spreken, ten zij het vonnis, hetwelk in revisie of appel was overgezonden, de zaak niet ten principale beslist, als wanneer het Hof, blotelijk regt doende op de geadmitteerde of gerejecteerde exceptie van incompetentie, of het vonnis zal confirmeren, dan wel bij correctie van hetzelfde, den triumfant in appel zal renvoyeren naar den competenten

regter. En zal het Hof ook kennis nemen van alle verschillen, welke over de jurisdictie tusschen den eenen en anderen regter ontstaan, om daaromtrent uitspraak te doen en de zaak te verwijzen aan den bevoegd geoordeelden regter, om daarbij te verblijven. Doch in verschillen, tusschen de politike en regterlijke collegiën of ambtenaren, alsmede tusschen de civile en militaire collegiën van justitie, over des eenen of anderen bevoegdheid tot afdoening der zaak gerezen, zal door den Gouverneur Generaal in Rade de uitspraak geschieden.

Art. 58

Het Hof zal ook kennis hebben en nemen, van alle criminele zaken, van welken aard en door wien ook bedreven, dewelke onder de jurisdictie der lagere regtbanken in Indië ongestraft zijn gelaten, om niet alleen omtrent den schuldige zelven, voor zoo verre zulks nog bestaanbaar is met de verjaring der straffen, maar ook ten aanzien des regters, onder wiens oog zulks heeft plaats gevonden, te handelen, zoo als het Hof, volgens deszelfs hiervoren beschrevene bevoegdheid en gehoudenis, zal oordeelen in goede justitie te behooren.

Art. 59

Het Hof zal ook kennis hebben en nemen van zaken, tot de justitie of derzelver administratie betrekking hebbende, alwaar van ondeugdelijkheid gecalanceerd worden costumen en gewoonten, ook dezelve mogen declareren corruptelen, en die als ondeugdelijk aboleren en te niet doen, bijaldien zal bevonden worden, dat zulks behoort te geschieden; doch voor zoo verre zulk een of ander mogt gelden omtrent keuren, ordonnantiën en wat daarmede gelijk staat, zal het Hof gehouden wezen, de noodige voordragt desaangaande te doen aan den Gouverneur Generaal in Rade.

Bijlage B

Naamlijst ambtenaren bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië 1819 - 1848⁵

(Met een asteriks zijn aangegeven de niet in de rechten gegradueerde ambtenaren. De deurwaarders en cipiers waren geen van allen gegradueerd.)

Presidenten

- | | | |
|----|---|-----------|
| 1. | Pieter Simon MAURISSE (1769-1833) | 1819-1828 |
| 2. | Pieter MERKUS (1787-1844) | 1828-1829 |
| 3. | Georg Cornelis HAGEMAN (1790-1855) | 1831-1837 |
| 4. | Christian Jacobus SCHOLTEN VAN OUD HAARLEM
(1794-1849) | 1837-1845 |
| 5. | jhr. Hendrik Ludolf WICHERS (1800-1853) | 1846-1848 |

Vice-presidenten

- | | | |
|----|--|------------------------|
| 1. | Gerrit BUIJSKES (1765-1832) | 1820-1826 en 1828-1832 |
| 2. | Hendrik Johannes HOOGEVEEN (1795-1849) | 1839-1844 |
| 3. | Pieter MIJER (1812-1881) | 1846-1848 |

Raden

- | | | |
|-----|--|------------------------|
| 1. | Willem POPKENS (1752-1832) | 1819-1825 |
| 2. | Jan Willem Daniel DE JONGH (1788-1832) | 1819-1832 |
| 3. | Joseph DE JONGH (1771-1841) | 1819-1823 |
| 4. | Jacob Balthasar FORSTEN (1757-1825) | 1819-1825 |
| 5. | Bernardus Jacobus PERONNEAU VAN LEIJDEN
(1771-1819) | 1819-1819 |
| 6. | Sebastiaan VAN DE GRAAFF (1777-1830) | 1819-1823 |
| 7. | Gerard Theodoor BLOM (1783-1828) | 1819-1822 |
| 8. | Pieter Hendrik ESSER (1785-1825) | 1821-1821 |
| 9. | Johan Pieter HULFT VAN HOORN (1775-1826) | 1822-1824 |
| 10. | Joan Hendrik SPIERING (1782-1844) | 1822-1825 en 1838-1838 |
| 11. | Johan Frederik Walrave VAN NES (1795-1873) | 1824-1826 |

5 De lijst geeft van de genoemde personen de voor- en achternamen, het geboorte- en overlijdensjaar en de periode waarin de functie daadwerkelijk werd uitgeoefend. Het cursief gedrukte jaartal 1848 wil zeggen dat de betreffende ambtenaar bij de invoering van de nieuwe burgerlijke wetgeving op 1 mei 1848 gecontinueerd werd.

12. Frederik George FONTEIN (1790-1875) 1824-1826
13. Frederik VAN TEUTEM (1798-1842) 1825-1828
14. jhr. Pieter Nicolaas RENDORP (1785-1835) 1825-1831 en 1834-1835
15. Jacobus Adrianus VERPLOEGH
(VERPLOEGH CHASSÉ) (1790-1858) 1826-1838 en 1841-1842
16. Léonard Henri DU BUS (1800-1850) 1828-1848
17. Gérard Jean Chrétien SCHNEITHER (1795-1877) 1828-1832
18. Hendrik Johannes HOOGEVEEN
(1795-1849)* 1829, 1830-1831, 1831-1835
19. Joan Hendrik TOBIAS (1783-1857) 1832-1832 en 1838-1840
20. (jhr.) Johannes Hendrik (graaf) VAN DEN BOSCH (1807-1854),
benoemd 1832, benoeming ingetrokken 1836, niet beëdigd
21. Daniel François DE LOCHES (1767-1834) 1832-1834
22. Daniel François Willem PIETERMAAT (1790-1848) 1833-1833
23. Cornelis VISSCHER (1804-1873) 1834-1840
24. Carl HULTMAN (1803-1870) 1835-1838
25. Bavius Gijsbertus RINIA VAN NAUTA (1787-1860) 1835-1836
26. Abraham Anton VAN VLOTEN (1801-1873) 1835-1838
27. Dirk Gijsbert REITZ (1796-1853) 1836-1847
28. Pieter MIJER (1812-1881) 1838-1846
29. Jacob Otto WIJNMALEN (1808-1879) 1839-1848
30. jhr. Willem Carel Emile DE GEER (1809-1856) 1843-1846
31. Petrus BRUNSVELD VAN HULTEN (1808-1867) 1846-1848
32. Pieter Adolf SCHILL (1810-1851) 1846-1848
33. Jan Hendrik DONKER CURTIUS (1813-1879) 1847-1848

Procureurs-generaal

1. Pieter MERKUS (1787-1844) 1819-1821
2. Pieter Hendrik ESSER (1785-1825) 1821-1825
3. Gerard Theodoor BLOM (1783-1828) 1825-1828
4. Joan Hendrik SPIERING (1782-1844) 1828-1838
5. Carl HULTMAN (1803-1870) 1838-1848

Griffiers

1. Hendrik Johannes HOOGEVEEN (1795-1849)* 1819-1834
2. Folkert Jan TEN CATE (1805-1839)* 1835-1837
3. Pieter MIJER (1812-1881) 1837-1838

- | | | |
|----|---|-----------|
| 4. | Corneille Guillaume VAN DER SLEIJDEN GEESTERANUS
(1808-1840) | 1838-1840 |
| 5. | jhr. Willem Carel Emile DE GEER (1809-1856) | 1840-1843 |
| 6. | Pieter Adolf SCHILL (1810-1851) | 1843-1846 |
| 7. | Arij PRINS (1816-1867) | 1846-1848 |

Adjunct-griffiers⁶

- | | | |
|----|---|-----------|
| 1. | Hendrik MAC GILLEVRIJ (1797-1835)* | 1819-1821 |
| 2. | Frederik VAN TEUTEM (1798-1842) | 1822-1823 |
| 3. | Gerrit Jan (Gerhardus Joannes) SIEBURGH (1795-1856) | 1823-1826 |
| 4. | Nicolaas Constantijn MARTHEZE (1796-1850)* | 1826-1826 |

Gezworen klerken

- | | | |
|-----|---|------------------------|
| 1. | Nicolaas Constantijn MARTHEZE
(1796-1850)* | 1819-1826 en 1827-1835 |
| 2. | Hendrik Adolph HAM (1797-1832)* | 1819-1821 |
| 3. | Gerardus Johannes VAN STRIJEN (1788-1822)* | 1821-1822 |
| 4. | Isaak VAN TEIJLINGEN THIELEN (1800-1832)* | 1822-1831 |
| 5. | Hans Christiaan KERKHOFF (1803-1835)* | 1831-1832 |
| 6. | Leendert VERBOON (1806-1862)* | 1832-1837 |
| 7. | Johannes VAN RAAN SMIT (1799-1851)* | 1835-1839 |
| 8. | jhr. Herman Constantijn VAN DER WIJCK (1815-1889) | 1837-1838 |
| 9. | Rudolph Willem Johan Cornelis BAKE
(DE MENTHON BAKE) (1811-1874) | 1838-1839 |
| 10. | Ernst August SCHILL (1816-1856)* | 1839-1839 |
| 11. | Karel Matthijs VAN MEEVERDEN (1814-1844) | 1839-1841 |
| 12. | Jacobus Johannes ALIX (1815-1846) | 1839-1844 |
| 13. | Willem VAN DER BANK (1816-1842) | 1841-1842 |
| 14. | Jasper Andreas Adriaan LEEMANS (1819-1884) | 1842-1846 |
| 15. | Jacobus Johannes VAN ANGELBEEK (1820-1888) | 1844-1845 |
| 16. | Pieter Thomas VAN BRAAM VAN SON (1822-1853) | 1845-1846 |
| 17. | Hendrik Willem DU PERRON (1820-1900) | 1846-1847 |
| 18. | Francis August LOUDON (1825-1897) | 1846-1848 |
| 19. | Anthony MANGELAAR MEERTENS (1816-1881) | 1848-1848 |

6 De functie van adjunct-griffier werd ingetrokken bij CG 11 okt. 1826 nr. 31, Ind. Stb. 1826, 57, en *Bataviasche Courant* 18 okt. 1826 nr. 42.

Deurwaarders

1. Willem Anthony VAN DEN HEUVEL (ca. 1768-1821)	1819-1821
2. Jean Joseph JOLLIE (1778-?)	1819-1820
3. Herman Gerardus Engelbert COLENBRANDER OLTHOFF (1794-1821)	1820-1821
4. Johannes MULDER (?-1825)	1821-1825
5. Johannes OOSTERWIJK (1792-1824)	1821-1824
6. Hendrik RADIUS (1795-1825)	1824-1825
7. Frederik VAN DE WAERELD (?-1826)	1825-1826
8. Jan OVERDIJK (1794-1828)	1825-1828
9. Johan Christiaan SMIT (1796/97-1828)	1826-1828
10. Hendrik MUTTER (1795-1864)	1828-1848
11. George Jean ANDRÉ (?-1830)	1828-1830

Cipiers⁷

1. Jan SERSANSIE ([ca. 1780]-1822)	1819-1822
2. Johannes ROSENTHAL (ROSENDAAAL) ([ca. 1788]-1824)	1822-1824
3. Johannes OOSTERWIJK (1792-1824)	1824-1824
4. Frederik Bernardus HAAN (1785-1853)	1824-1828

7 Bij CG 29 jan. 1828, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nr. 2913, werd de gevangenis van het hooggerechtshof onder het gezag van de resident van Batavia gebracht. Daarmee verloor het hof zijn eigen cipier.

Bijlage C

A. Maandelijkse traktementen van de belangrijkste ambtenaren vastgesteld bij besluit van Commissarissen-Generaal van 12 januari 1819 nr. 1⁸

Regering

raad van Indië	f 2400
Algemene Secretaris	1600
Tweede Secretaris	800

Hooggerechtshof

president	f 1600
raad	1000
griffier	800
adjunct-griffier	500
procureur-generaal	1600

Hoofddirectie van Financiën

hoofddirecteur	f 2200
één raad	1200
andere raden	800
secretaris	800

Algemene Rekenkamer

president	f 1650
vice-president	1000
lid	850
secretaris	700

8 CCGG 12 jan. 1819 nr. 1, verhandeld bij GG 15 jan. 1819 nr. 39, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv.nrs. 2383 en 2445. Op de website van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam (www.iisg.nl/hpw/calculate.php; geraadpleegd 13 december 2014) is een calculator te vinden, waarmee de waarde van een bedrag in guldens in een bepaald jaar vergeleken kan worden met die van een ander jaar. Volgens deze calculator komt f 1,- in 1819 overeen met € 8,20 in 2013.

Hoofdinspectie van Financiën

hoofdinspecteur	f 2000
inspecteur in afd. Batavia	1400
inspecteurs in afd. Semarang en Soerabaja	1300
secretaris van de hoofdinspecteur	600

Residenten op Java

Batavia	f 1500 en f 700 tafelgeld
Semarang, Soerabaja, Soerakarta en Jogjakarta	1500 en 500 tafelgeld
Preanger Regentschappen	1400 en 300 tafelgeld
Bantam, Buitenzorg, Cheribon, Tegal, Pekalongan, Kadoe, Djapara en Djoewana, Rembang, Grissee, Pasoeroean, Besoeki en Madoera en Soemenep	1200 en 300 tafelgeld
Krawang	1200
Banjoewangi	1000

Raad van Justitie te Batavia

president	f 1100
lid	700
griffier	600
fiscaal	1000

Raden van Justitie te Semarang en Soerabaja

president	f 1000
lid	600
griffier	400
fiscaal	800
ommegaand rechter in de afdeling Batavia	f 1000
griffier bij die ommegaande rechter	400
ommegaande rechters in de afdelingen Semarang en Soerabaja	f 900
griffier bij die ommegaande rechters	300

**B. Maandelijkse traktementen van het griffiepersoneel bij
het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië vastgesteld bij
resoluties van de gouverneur-generaal in rade van 25 februari
1819 nr. 27 en 10 mei 1819 nr. 5⁹**

eerste gezworen klerk	f 300
adjunct-gezworen klerk	200
eerste deurwaarder	300
tweede deurwaarder	150
één klerk	85
één klerk	65
vier klerken ieder	50
vier klerken ieder	45
vier klerken ieder	35
één boekbinder	25
één tolk	40
vier oppassers elk	8
één cipier	220

9 GG i.r. 25 febr. 1819 nr. 27 en 10 mei 1819 nr. 5, NL-HaNA, Koloniën, 1814-1849, 2.10.01, inv. nr. 2770.

Aangehaalde bronnen en literatuur

Archivalia

Nationaal Archief, Den Haag (NL-HaNA)

Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang 1.04.01:

Overgekomen brieven en papieren uit Indië aan de Heren XVII en de kamer Amsterdam 1614-1794, inv.nr. 3033 (1763. Vijfde boek: Batavia, vijfde deel 1763).

Staatsbewind, nummer toegang 2.01.01.05:

'Notulen', besluiten van het Staatsbewind, minuten 1804 sept. 17 - 1804 sept. 28, inv.nr. 116.

Geheime notulen van de vergaderingen van de commissie benoemd bij besluit van het Staatsbewind van 11 nov. 1802 nr. 41 betreffende de Oost-Indische handel, inv.nr. 528.

Rapporten van de Commissie van Marine en Koloniën 1801 okt. 29 - 1805 apr. 29, inv.nr. 260.

Staatssecretarie Koning Lodewijk Napoleon, nummer toegang 2.01.01.07:

In het net geschreven geheime Koninklijke Besluiten, 17 juni 1806 - 4 dec. 1807, inv.nr. 628.

Raadpensionaris, nummer toegang 2.01.01.06:

Minuut-geheime staatsbesluiten 1806 jan. - 1806 juni 9 nr. 15, inv.nr. 88.

Geheime staatsbesluiten 1805 april 30 - 1806 juni 9, inv.nr. 89.

Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissements, nummer toegang 2.01.27.02:

Minuut-resolutiën van de raad met bijlagen, inv.nr. 5 (1802 jan. 4 - 1802 juni 28; bestanddeel 1) en inv.nr. 8 (1801 juli 1 - 1802 dec. 30; bestanddeel 2).

Diverse stukken, inv.nr. 398H (Rapport der door het Staatsbewind benoemde commissie tot de O.I. Zaken aan het Staatsbewind. [Gedrukt.] 1803 aug. 31).

Algemene Staatssecretarie en Kabinet des Konings met daarbij gedeponeerde archieven, 1813-1840, nummer toegang 2.02.01:

Besluiten, wetten enz. van het algemeen bestuur, de soevereine vorst en de koning, 1813-1840, inv.nrs. 79, 2204, 3202, 4195, 4453 en 4508.

Geheime besluiten van het algemeen bestuur, de soevereine vorst en de koning, 1813-1840, inv. nr. 5823B.

Kabinet des Konings, Kabinet der Koningin, (1814) 1841-1897, nummer toegang 2.02.04:

Verbaal: wetten, Koninklijke besluiten, kabinetsbrieven 1841-1897, inv.nrs. 329-330 en 486.

Algemene Rekenkamer College, nummer toegang 2.02.09.07:

inv.nr. 6941 (Schuldbewijzen ten laste van de regering van Oost-Indië wegens leningen ontstaan krachtens verschillende wetten, 1836-1839).

Ministerie van Koloniën, 1814-1849, nummer toegang 2.10.01:

Registers der handelingen en besluiten van de commissarissen-generaal 1816-1819, inv.nrs. 2367, 2369, 2375, 2378, 2380, 2382 en 2383.

Registers der handelingen en besluiten van de gouverneur-generaal 'buiten rade' 1816-1849, inv. nrs. 2443, 2445, 2446, 2448, 2452, 2460, 2463, 2467, 2487, 2511, 2513-2514, 2516-2517, 2520, 2523, 2535, 2555, 2566, 2572, 2575-2576, 2578-2580, 2582, 2584, 2586, 2589-2590, 2592, 2597, 2600, 2602, 2604, 2653, 2656, 2662-2664, 2671, 2673, 2675, 2679-2680, 2683-2684, 2686-2687, 2689, 2696, 2699, 2703-2704, 2706 en 2707.

Registers der handelingen en resoluties van de gouverneur-generaal 'in rade' 1819-1836, inv. nrs. 2770-2781, 2783-2785, 2787-2792, 2796, 2805-2813, 2818, 2820-2821, 2834, 2840, 2849, 2853, 2856, 2858 en 2862.

Notulen van L. burggraaf du Bus de Gisignies, commissaris-generaal van Nederlands-Indië, 1826-1828, inv.nrs. 2898, 2900, 2912, 2913, 2916, 2918 en 2919.

Registers van uitgaande brieven aan de gouverneur-generaal, 1815-1829, inv.nr. 2951.

Geheime verbalen, 1814-1849, inv.nr. 4324.

Kabinetsverbalen, 1835-1848, inv.nr. 4421.

Collectie 036 Janssens, 1700-1906, nummer toegang 2.21.092:

Stukken betreffende benoemingen en ontslag, 1788-1810, inv.nr. 66.

Ingekomen stukken van de minister van Marine en Koloniën, 22 nov. - 20 dec. 1810, inv.nr. 76.

Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag

Algemeen dossier Scholten (van Oud Haarlem, van Aschat).

Collectie familieadvertenties, sub nomine Van der Meulen.

Archives Nationales, Parijs

Secrétairerie d'État impériale et cabinet de Napoléon I^{er}, AF/IV/498/3833. Général Janssens, 1810 (minute du Décret impériale du 16 novembre 1810).

British Library, Londen

Asia, Pacific and Africa Collections, Raffles-Minto Collection: papers relating to the British occupation of Java 1808-14, Mss Eur F148/23 ('1812 Java Mr Raffles to Lord Minto Proceedings and treaties with the Soosoohonan and the Sultan of Mataram').

Literatuur

Van der Aa 1840

A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, deel 2 (B), Gorinchem: Noorduyn 1840.

Van der Aa 1848

A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, deel 12 (W, IJ), Gorinchem: Noorduyn 1848.

Almanak van Nederlandsch-Indië voor het jaar ..., later *Almanak en naamregister van Nederlandsch-Indië voor ...* (Regeringsalmanak).

Ball 1982

J. Ball, *Indonesian legal history 1602-1848*, Sydney: Oughtershaw Press 1982.

Bataviasche Courant/Javasche Courant

Baud 1983

W.A. Baud, *De semi-officiële en particuliere briefwisseling tussen J.C. Baud en J.J. Rochussen 1845-1851 en enige daarop betrekking hebbende andere stukken* (diss. Leiden), deel 2 [brieven van J.J. Rochussen aan J.C. Baud], z.p 1983.

Bauwens 1997

E.C.G. Bauwens, *Het Nationaal Gerechtshof 1802-1811*, Amsterdam: Van Soeren 1997.

Beknopt overzicht regtswezen 1842

'Beknopt overzicht van het regtswezen in Nederlandsch Indië', in: C.A. den Tex en J. van Hall, *Nederlandsche jaarboeken voor regtsgeleerdheid en wetgeving*, deel 4, Amsterdam: Müller 1842, p. 193-228.

Van den Berg 1885

N.P. van den Berg, *Debet of credit?*, Batavia: Kolff 1885.

Van den Berg 1903

[L.W.C. van den Berg], 'Het ontstaan en de ontwikkeling van het verschil in rechtsbedeeling tusschen de Europeesche en inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië', bijlage A der memorie van toelichting bij Wijziging artikelen 75 en 109 en intrekking artikel 86 van het Regeeringsreglement van Nederlandsch-Indië, *Kamerstuk II* 1904/05, 121.5.

De Blécourt 1939

A.S. de Blécourt, *Kort begrip van het oud-vaderlandsche burgerlijke recht*, Groningen: Wolters 1939.

Bloys van Treslong Prins 1913

P.C. Bloys van Treslong Prins, 'Genealogie van het geslacht Vockestaert', *De Nederlandsche Leeuw* 31 (1913) 200-207.

Böhtlingk & Rijpperda Wierdsma 1956

F.R. Böhtlingk en J.V. Rijpperda Wierdsma, *Van Hasselt. Verzameling van Nederlandse staatsregelingen en grondwetten*, Alphen aan den Rijn: Samson 1956.

Bort, Tractaet crimineel 1702

P. Bort, *Tractaet crimineel* [*Tractaet van crimineele saecken*], in: P. Bort, *Alle de wercken van mr. Pieter Bort, advocaet voor de respectieve hoven van justitie in Hollandt, begrepen in ses tractaten, waer in in 't breede verhandelt werden I. Het Hollandts leen-recht, II. Proceduyren in criminele saecken te houden, III. De domeynen van Hollandt, IV. De hooge en ambachts-heerlijckheden, V. Complaincte, ende VI. d'Arresten* (...), 2de druk, Leyden: Frederick Haaringh 1702.

Breman 2010

J. Breman, *Koloniaal profijt van onvrije arbeid. Het Preanger stelsel van gedwongen koffieteelt op Java, 1720-1870*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2010.

Briët 2006

C.P. Briët, 'Dominicus Elisa van Berckel (1757-1809) en zijn gezin', *De Nederlandsche Leeuw* 123 (2006) 307-329.

Briët 2012

C.P. Briët, *Het proces van Rijck van Prehn en Johannes Wilhelmus Winter. Een bijzondere zaak voor het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië in 1820*, Hilversum: Verloren 2012.

Brunsveld van Hulten 1852

P. B[runsveld] v[an] H[ulten], 'Iets over de revisie van vonnissen gewezen in zaken van misdrijf, volgens de beginselen der nieuwe wetgeving in Nederlandsch Indië', *Het Regt in Nederlandsch-Indië* 4 (1852), p. 131-144.

Carey 2007

P. Carey, *The power of prophecy. Prince Dipanagara and the end of an old order in Java, 1785-1855*, Leiden: KITLV 2007.

Christiaans 1989/90.

P.A. Christiaans, 'Europese inwoners van West-Java in 1813', *De Indische Navorscher* 2 (1989) 25-40, 73-88, 121-136, 169-184, en 3 (1990) 25-35.

Van der Chijs 1890

J.A. van der Chijs, *Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, 1602-1811*, deel 7 (1755-1764), Batavia: Landsdrukkerij, en 's-Gravenhage: Nijhoff 1890.

Van der Chijs 1891a

J.A. van der Chijs, *Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, 1602-1811*, deel 8 (1765-1775), Batavia: Landsdrukkerij, en 's-Gravenhage: Nijhoff 1891.

Van der Chijs 1891b

J.A. van der Chijs, *Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, 1602-1811*, deel 9 (Nieuwe Statuten van Batavia), Batavia: Landsdrukkerij, en 's-Gravenhage: Nijhoff 1891.

Van der Chijs 1893

J.A. van der Chijs, *Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, 1602-1811*, deel 11 (1788-1794), Batavia: Landsdrukkerij, en 's-Gravenhage: Nijhoff 1893.

Van der Chijs 1894

J.A. van der Chijs, *Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, 1602-1811*, deel 12 (1795-1799), Batavia: Landsdrukkerij, en 's-Gravenhage: Nijhoff 1894.

Van der Chijs 1895

J.A. van der Chijs, *Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, 1602-1811*, deel 14 (1804-1808), Batavia: Landsdrukkerij, en 's-Gravenhage: Nijhoff 1895.

Van der Chijs 1896

J.A. van der Chijs, *Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, 1602-1811*, deel 15 (1808-1809), Batavia: Landsdrukkerij, en 's-Gravenhage: Nijhoff 1896.

Van der Chijs 1897

J.A. van der Chijs, *Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, 1602-1811*, deel 16 (1810-1811), Batavia: Landsdrukkerij, en 's-Gravenhage: Nijhoff 1897.

Van Cittert-Eymers 1963

J.G. van Cittert-Eymers, *Album promotorum der Rijksuniversiteit Utrecht 1815-1936 en Album promotorum der Veeartsenijkundige Hoogeschool 1918-1925*, Leiden: Brill 1963.

Cornets de Groot 1862

J.P. Cornets de Groot, *Over het beheer onzer koloniën*, 's-Gravenhage: Belinfante 1862.

Coopmans 1989

J.P.A. Coopmans, 'Van beleid van politie naar uitvoering en bestuur 1700-1840', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 104 (1989) 579-591.

Crawfurd 1820

J. Crawfurd, *History of the Indian archipelago: containing an account of the manners, arts, languages, religions, institutions, and commerce of its inhabitants*, deel 3, Edinburgh: Constable 1820.

Daendels 1814

H.W. Daendels, *Staat der Nederlandsche Oostindische bezittingen, onder het bestuur van den gouverneur-generaal Herman Willem Daendels, ridder, luitenant-generaal, etc. in de jaren 1808-1811*, 's-Gravenhage 1814.

De Prins 2002

B. De Prins, *Voor keizer en koning. Leonard du Bus de Gisignies 1780-1849 commissaris-generaal van Nederlands-Indië*, Amsterdam: Balans 2002.

Van Deventer 1866

S. van Deventer J.S.z., *Bijdragen tot de kennis van het landelijk stelsel op Java, op last van Zijne Excellentie den minister van Koloniën, J.D. Fransen van de Putte, bijeen verzameld*, deel 3. De werking van het stelsel na 1836, Zaltbommel: Noman 1866.

Van den Doel 1994

H.W. van den Doel, *De stille macht. Het Europese binnenlands bestuur op Java en Madoera, 1808-1942* (diss. Leiden), [Amsterdam: Bert Bakker 1994].

Van den Doel 1996

H.W. van den Doel, *Het Rijk van Insulinde. Opkomst en ondergang van een Nederlandse kolonie*, Amsterdam: Prometheus 1996.

Van den Doel 2011

W. van den Doel, *Zo ver de wereld strekt. De geschiedenis van Nederland overzee vanaf 1800*, Amsterdam: Bert Bakker 2011.

Dölle 2006

A.H.M. Dölle, 'De constitutie voor het Koninkrijk Holland van 1806', in: J. Hallebeek en A.J.B. Sirks (red.), *Nederland in Franse schaduw. Recht en bestuur in het Koninkrijk Holland (1806-1810)*, Hilversum: Verloren 2006, p. 25-45.

Efthymiou 2005

N.S. Efthymiou, *De organisatie van regelgeving voor Nederlands Oost-Indië: stelsels en opvattingen (1602-1942)* (diss. Amsterdam UvA), z.p. 2005.

Efthymiou 2006

N.S. Efthymiou, 'Het Koninkrijk Holland en Oost-Indië', in: J. Hallebeek en A.J.B. Sirks (red.), *Nederland in Franse schaduw. Recht en bestuur in het Koninkrijk Holland (1806-1810)*, Hilversum: Verloren 2006, p. 249-270.

Van Eik 1860

J. van Eik, *De algemeene beginselen van het internationaal politieregt* (diss. Leiden), Amsterdam: Spin 1860.

Elout 1851

P.J. Elout, *Bijdragen tot de kennis van het koloniaal beheer getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den minister van staat Elout, oud commissaris generaal over Neerlands Indie*, 's-Gravenhage: Roering 1851.

Elout van Soeterwoude 1863

P.J. Elout van Soeterwoude, *Bijdragen tot de geschiedenis der onderhandelingen met Engeland, betreffende de overzeesche bezittingen, 1820-1824, getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den minister van staat Elout, commissaris-generaal over Neerlands-Indië, oud-plenipotentiaris der Nederlanden bij Zijne Groot-Brittannische Majesteit*, 's-Gravenhage: Nijhoff 1863.

Engelhard 1816

N. Engelhard, *Overzicht van den staat der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen, onder het bestuur van den gouverneur-generaal Herman Willem Daendels enz. enz.; ter betere kennis en waardeering van 's mans willekeurig en gewelddadig bewind*, 's-Gravenhage en Amsterdam: Van Cleef 1816.

Faber 1983

S. Faber, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811. De nieuwe menslievendheid* (diss. Amsterdam VU), Arnhem: Gouda Quint 1983.

Fasel 1954

W.A. Fasel, *Inventaris van het archief van het Ministerie van Koloniën, 1814-1849*, [nummer toegang 2.10.07], Den Haag, Nationaal Archief 1954, url: <http://proxy.handle.net/10648/5db67efb-7ab9-451b-ab08-3aecb5812612> (22 juli 2014).

Fasseur 1993

C. Fasseur, *De indologen. Ambtenaren voor de Oost 1825-1950*, Amsterdam: Bert Bakker 1993.

De Fortbois 1826

E.H. de F[ortbois], *Fransch-Nederduitsch, alphabetisch handboek, ten gebruike der burgemeesters, schouten, schepenen, beamtten van politie, enz., van het Koninkrijk der Nederlanden. Behelzende den tekst of verkorten inhoud der wetten, besluiten, verordeningen of ministerieele ophelderingen, rakende hunne bedieningen en die van de leden der raden der regering, de officieren der maréchaussée, van de regenten der gestichten van weldadigheid, gasthuizen, enz., met een opstel voor de akten hunne werkzaamheden betreffende*, deel 5, Brussel: Stapleaux 1826.

Gaastra 2009

F.S. Gaastra, *Geschiedenis van de VOC. Opkomst, bloei en ondergang*, Zutphen: Walburg Pers 2009.

Gerretson & Coolhaas 1960

F.C. Gerretson en W.Ph. Coolhaas, *Particuliere briefwisseling tussen J. van den Bosch en D.J. de Eerens 1834-1840 en enige daarop betrekking hebbende andere stukken*, Groningen: Wolters 1960.

Geschiedkundige nota 1894

Geschiedkundige nota over de Algemeene Secretarie, Batavia: Landsdrukkerij 1894.

Grashuis 1897

G.J. Grashuis, 'Het Charter van Nederburgh', *De Indische Gids* 19 (1897) 1252-1268, 1395-1405, 1500-1527 en 1646-1672.

's Gravenhaagsche Courant

Hoek 1862

I.H.J. Hoek, *Het herstel van het Nederlandsch gezag over Java en onderhoorigheden in de jaren 1816 tot 1819*, 's-Gravenhage: Van Cleef 1862.

Van Hogendorp 1799

D. van Hogendorp, *Berigt van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indiën en den handel op dezelve*, Delft 1799.

Van Hogendorp 1801

D. van Hogendorp, *Stukken, raakende den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indie en den handel op dezelve. kunnende dienen ter beantwoording der vraag, 'of de handel op Oost-Indie niet anders dan door eene maatschappij, met een uitsluitend voorrecht voorzien, en het bestuur over de bezittingen aldaar hebbende, kan gedreven worden'*, Den Haag en Delft: J.C. Leeuwestyn en M. Roelofswaert 1801.

Idema 1938

H.A. Idema, *Leerboek van het landraad-straftprocesrecht in zaken van misdrijf*, Leiden: Brill 1938.

Immink 1882

A.J. Immink, *De regterlijke organisatie van Nederlandsch-Indië*, 's-Gravenhage: Stenberg 1882.

Immink 1890

A.J. Immink, 'Over de rechterlijke macht in Nederlandsch-Indië', *De Gids* 54 (1890) 102-139.

Java Government Gazette

De Jong 1985

L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de tweede wereldoorlog*, deel 11b (Nederlands-Indië II, eerste helft), Leiden: Nijhoff 1985.

Van Kan 1927

J. van Kan, *Uit de geschiedenis onzer codificatie*, Batavia: De Unie 1927.

Kappelhof 2011

A.C.M. Kappelhof, *The Dutch and radical Islam in nineteenth-century Sumatra, The Padri War (1821-1837), the Aceh War (1873-1903) and their aftermaths*, november 2011, Academia.edu (<www.academia.edu>; geraadpleegd 16 oktober 2013).

De Kat Angelino 1930

A.D.A. de Kat Angelino, *Staatkundig beleid en bestuurszorg in Nederlandsch-Indië*, deel 2 De overheidszorg in Nederlandsch-Indië, 's-Gravenhage: Nijhoff 1930.

Van Katwijk & Dekker 1993

H. van Katwijk en A. Dekker, *Nederlands-Indische jurisprudentie. Register op de geannoteerde rechtspraak in het Indisch Tijdschrift van het Recht (1849-1950) en de Mededelingen van het Documentatiebureau voor Overzees Recht (1950-1958)*, Leiden: KITLV Uitgeverij 1993.

Kleintjes 1917

Ph. Kleintjes, *Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië*, deel 1, Amsterdam: De Bussy 1917.

Kleintjes 1918

Ph. Kleintjes, *Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië*, deel 2, Amsterdam: De Bussy 1918.

Knipschild 2000

H. Knipschild, *Een Bataaf in Batavia, 1808-1811. Herman Willem Daendels en zijn Franse connectie*, doctoraal scriptie Universiteit Leiden, Instituut voor Geschiedenis 2000.

Kommers 1979

J.H.M. Kommers, *Besturen in een onbekende wereld. Het Europese binnenlands bestuur in Nederlands-Indië: 1800-1830. Een antropologische studie* (diss. KU Nijmegen), Meppel: Krips Repro 1979.

La Bree 1951

J. La Bree, *De rechterlijke organisatie en rechtsbedeling te Batavia in de XVIIe eeuw*, Rotterdam en 's-Gravenhage: Nijgh & Van Ditmar 1951.

Lagemans 1858

E.C. Lagemans, *Recueil des traités et conventions conclus par le royaume des Pays-Bas avec les puissances étrangères, depuis 1813 jusqu'à nos jours*, deel I, 's-Gravenhage: Belinfante 1858.

Levysohn Norman 1857

H.D. Levysohn Norman, *De Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden (1811-1816)* (diss. Leiden), 's-Gravenhage: Belinfante 1857.

Van Lieburg & Van Lieburg 1985

M.J. van Lieburg en F.A. van Lieburg, *Album promotorum van de Rijksuniversiteit Leiden 1813-1900*, Amsterdam/Rotterdam: Medisch-Encyclopedisch Instituut/Sectie Medische Geschiedenis Faculteit Geneeskunde VU/Medische Bibliotheek EUR 1985.

Lion 1886

J. Lion, *De Nederlandsch-Indische strafvordering voor Europeanen en met hen gelijkgestellten, toegelicht uit de jurisprudentie, de literatuur en de, voor het grootste gedeelte, nimmer gepubliceerde officiële bescheiden, en opgehelderd, voor practische toepassing, door tal van formulieren*, Leiden: Brill 1886.

Van der Lith & Spanjaard 1871

P.A. van der Lith en J. Spanjaard, *De staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië*, 's-Gravenhage: Belinfante 1871.

Logemann 1934

J.H.A. Logemann, 'Over Indië's staatsorde vóór 1854', in: *Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde*, deel 78, Serie B, nr. 5, Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgevers-Maatschappij 1934, 131-176.

Mackay 1861

D.J. Mackay, *De handhaving van het Europeesch gezag en de hervorming van het regtswezen onder het bestuur van den gouverneur-generaal mr. H.W. Daendels over Java en onderhoorigheden. (1808-1811)* (diss. Leiden), 's-Gravenhage: Nijhoff 1861.

Martens 1992

S.K. Martens, *De geschiedenis van artikel 22 RO. Verslag van een historisch onderzoek door een amateur*, Arnhem: Gouda Quint 1992.

Matthey 2005

I. Matthey, '“Een herinnering aan barbaarsche tijden”. Nederlanders en het duel, 1800-2000', *Pro Memorie* 7 (2005) 251-286.

De Meijer 2003

M.E. de Meijer, *Het Openbaar Ministerie in civiele zaken*, Rotterdam: Sanders Instituut, en Deventer: Kluwer 2003.

Mingaars e.a. 2005

Peter Mingaars e.a., *Indisch lexicon. Indische woorden in de Nederlandse literatuur 'Een vervliegende woordenschat'*, 't Goy-Houten: Hes & De Graaf 2005.

Mijer 1839

P. Mijer, *Bijdrage tot de geschiedenis der codificatie in Nederlandsch Indie*, Batavia 1839.

Mijer 1848

- P. Mijer, *Verzameling van instructien, ordonnancien en reglementen voor de regering van Nederlandsch Indie, vastgesteld in de jaren 1609, 1617, 1632, 1650, 1807, 1815, 1818, 1827, 1830 en 1836, met de ontwerpen der staats-commissie van 1803 en historische aantekeningen*, Batavia: Lands-drukkerij 1848.

Mijer 1850

- P. Mijer, 'Rapport van den procureur-generaal bij het Hoog-Gerechtshof van Nederlandsch-Indië, mr. P. Mijer, dd. 31 mei 1850 no 1071/137 aan Z.E. den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië', in: J. Lion, *De Nederlandsch-Indische strafvordering voor Europeanen en met hen gelijkgestellten, toegelicht uit de jurisprudentie, de literatuur en de, voor het grootste gedeelte, nimmer gepubliceerde officiële bescheiden, en opgehelderd, voor practische toepassing, door tal van formulieren*, Leiden: Brill 1886.

Mijer 1860

- P. Mijer, 'Levensberigt van Jean Chrétien baron Baud', in: *Handelingen der jaarlijksche algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, gehouden den 21 Junij 1860, in het gebouw der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te Leiden*, p. 28-118.

Nalezing 1850

- 'Nalezing van de arresten van het Hoog-Geregtshof van Nederlandsch-Indië, sedert 1819 in revisie van strafzaken geweest', *Het Regt in Nederlandsch-Indië* 1 (1850) 278-304 en 429-434.

Nederburgh 1802

- S.C. Nederburgh, *Verhandeling over de vragen: of, en in hoeverre, het nuttig en noodzakelijk zijn zoude, de Oost Indische bezittingen van deezen staat, ofte sommige derzelven, te brengen op den voet der West Indische volksplantingen; en of, en in hoeverre, het voordeliger voor dit gemeenebest, en desselfs ingezeetenen, zijn zoude, den handel op voormelde bezittingen bij aanhoudendheid door eene uitsluitende compagnie te drijven, dan wel die voor allen 's lands ingezeetenen open te stellen; en in dit laatste geval: op welke voorwaarden, en onder welke bepalingen*, 's-Gravenhage: Vosmaer en zoonen 1802.

Nieuwe Rotterdamsche Courant 1849

Notariaat 1919

- Notariaat, in: D.G. Stinne (red.), *Encyclopædie van Nederlandsch-Indië*, deel 3 (N-Soema), 's-Gravenhage: Nijhoff en Leiden: Brill 1919, p. 40-42.

Olivier 1840

- J. Olivier jr., *Tafereel van Oost-Indie, voor jonge lieden van beiderlei kunne*, deel 1, Amsterdam: Beijerinck 1840.

Oranje 1936

- D.J.P. Oranje, *Het beleid der commissie generaal. De uitwerking der beginselen van 1815 in het Regerings Reglement van 1818*, Utrecht: Oosthoek 1936.

Otten 2004

F.J.M. Otten, *Gids voor de archieven van de ministeries en de hoge colleges van staat 1813-1940*, Den Haag: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis 2004.

Peucker & Van Hoof 1991

P.M. Peucker en J.P.C.M. van Hoof, 'Daendels, een groot generaal?', in: F. van Anrooij e.a., *Herman Willem Daendels 1762-1818. Geldersman, patriot, Jacobijn, generaal, hereboer, maarschalk, gouverneur. Van Hattem naar St. George del Mina*, tent.cat. Amsterdam (Rijksmuseum), Utrecht: Matrijs 1991, p. 47-59.

Pièces officielles relatives aux préliminaires de Londres 1803

Pièces officielles relatives aux préliminaires de Londres et au traité d'Amiens, Parijs: Garnery 1803.

Platteel 1936

P.J. Platteel, *De grondslagen der constitutie van Nederlandsch-Indië. De wording van het Regeerings Reglement van 1815* (diss. Utrecht), Utrecht: Oosthoek 1936.

Pompe 2005

S. Pompe, *The Indonesian Supreme Court. A study of institutional collapse*, Ithaca, New York: Cornell University, Southeast Asia Program 2005.

Raffles 1812

Th.S. Raffles, *Code of provisional regulations or the judicial and police departments at Batavia, Samarang, and Sourabaya, containing rules for the practice, and mode of proceeding, in civil and criminal cases, ... throughout the Island of Java / made and passed by Thomas Stamford Raffles; in pursuance, and under the authority of the proclamation of Gilbert Minto*, Batavia: Hubbard 1812 (geraadpleegd werd ook de op de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag aanwezige Nederlandse uitgave zonder titelblad).

Raffles 1830a

Th.S. Raffles, *The history of Java*, deel I, Londen: John Murray 1830.

Raffles 1830b

Th.S. Raffles, *The history of Java*, deel II, Londen: John Murray 1830.

Ravensbergen 2010

S. Ravensbergen, *Gered van de koloniale galg. Koloniaal strafrecht en gratieverlening toegepast op 'Inlanders' en Chinezen in Nederlands-Indië 1819-1848*, masterscriptie European Expansion and Globalisation, Universiteit Leiden 2010.

Van Rees & Bär 1864

W.A. van Rees en R.N. Bär, *Militair wetboek voor het Nederlandsch Oost-Indisch leger bevattende: de regtspleging, het crimineel wetboek, het reglement van krijgstucht en de provisionele instructie voor het Hoog Militair Gerechtshof*, Zaltbommel: Noman 1864.

Het Regt in Nederlandsch-Indië 1857

J. Graafland, F. Junius van Hemert en T.H. der Kinderen (red.), *Het Regt in Nederlandsch-Indië. Regtskundig tijdschrift*, jaargang 7, deel 13, Batavia: Bruining 1857.

Het Regt in Nederlandsch-Indië 1862

R.A. Eekhout en T.H. der Kinderen (red.), *Het Regt in Nederlandsch-Indië. Regtskundig tijdschrift*, jaargang 10, deel 19, Batavia: Ogilvie 1862.

Registratie Europeanen op Java en Madoera 1819

Registratie Europeanen op Java en Madoera 1819 (exel-bestand: volkstellingcompleet.xls), te vinden onder Europese immigratie en vestiging in Nederlands-Indië op de website van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam (<www.iisg.nl/migration/europese-immigratie.php>) (geraadpleegd 13 december 2013).

De Roo 1909

L.W.G. de Roo (ed.), *Documenten omtrent Herman Willem Daendels, gouverneur-generaal van Ned. Oost-Indië*, deel I, 's-Gravenhage: Nijhoff 1909 (supplement op deel XIII van J.K.J. de Jonge en M.L. van Deventer, *De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië. Verzameling van onuitgegeven stukken uit het oud-koloniaal archief*).

Rosendaal 1991

J.G.M.M. Rosendaal, 'Daendels' stormachtige loopbaan tot burger-generaal', in: F. van Anrooij e.a., *Herman Willem Daendels 1762-1818. Geldersman, patriot, Jacobijn, generaal, hereboer, maarschalk, gouverneur. Van Hattem naar St. George del Mina*, tent.cat. Amsterdam (Rijksmuseum), Utrecht: Matrijs 1991, p. 35-45.

Rotterdamsche Courant

Rouffaer 1905

G.P. Rouffaer, *Vorstenlanden (1905)*. Overdruk uit Adatrechtbundel XXXIV, Serie D, no. 81 blz. 233-378 (1931), ['s-Gravenhage: Nijhoff 1931].

Rutgers 1895

F.L. Rutgers, 'Levensbericht van mr. L.W.C. Keuchenius', in: *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, over het jaar 1894-1895*, Leiden: Brill 1895, p. 243-302.

Rijpperda Wierdsma 1937

J.V. Rijpperda Wierdsma, *Politie en justitie. Een studie over Hollandschen staatsbouw tijdens de Republiek* (diss. Leiden), Zwolle: Tijl 1937.

Schiff 1864

D.W. Schiff, 'De koloniale politiek onder den raadpensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck' (gevolgd door 'Extract uit het register der staatsbesl. van de Bataafsche Republiek'), *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië* 12 (1864) 375-481.

Sirks 2005

A.J.B. Sirks, *Het rapport Taillefert-Alting. Het 'Rapport van L. Taillefert en W.A. Alting betreffende het Alfabëtisch Receuil van J.J. Craan' (der statutaire wetten en reglementen &a van Nederlandsch Oost-Indië) van 29 Augustus 1765, met bijlagen en met het Alfabëtisch Receuil op CD-Rom*, 's-Gravenhage 2005.

Smulders 1856

C.M. Smulders, *Geschiedenis en verklaring van het tractaat van 17 maart 1824, te Londen gesloten tusschen Nederland en Groot Britannië, ter regeling van de wederzijdsche belangen en regten in Oost-Indië* (diss. Utrecht), Utrecht: Siddré 1856.

Soerabaiasch-Handelsblad

Spengler 1863

J.A. Spengler, *De Nederlandsche Oost-Indische bezittingen onder het bestuur van den gouverneur-generaal G.A.G.P. baron van der Capellen. 1819-1825* (diss. Utrecht), Utrecht: Kemink 1863.

Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden (Nederlands Staatsblad)

Staatsblad van Nederlandsch Indië (Indisch Staatsblad)

Stapel 1933

F.W. Stapel, 'Uit de wordingsgeschiedenis van het charter van 1804', *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië* 90 (1933) 425-445.

Stapel 1941

F.W. Stapel, *De gouverneurs-generaal van Nederlandsch-Indië in beeld en woord*, Den Haag: Van Stockum 1941.

Stevens 1991

Th. Stevens, 'De Postweg van Daendels: een vraagstuk', in: F. van Anrooij e.a., *Herman Willem Daendels 1762-1818. Geldersman, patriot, Jacobijn, generaal, hereboer, maarschalk, gouverneur. Van Hattum naar St. George del Mina*, tent.cat. Amsterdam (Rijksmuseum), Utrecht: Matrijs 1991, p. 71-76.

Steijn Parvé 1852

D.C. Steijn Parvé, *Geschiedenis van het munt- en bankwezen van Nederlandsch Indië, sedert de herstelling van het Nederlandsch gezag in 1816, vermeerderd met een overzicht van de bestaande muntstelsels in Britsch-Indië, Ceylon, eenige Portugesche, Spaansche en Fransche koloniën, in China, Cochinchina, Arabië en Perzië*, Zaltbommel: Noman 1852.

Stuart 1818

M. Stuart, *Jaarboeken van het Koninkrijk der Nederlanden. 1814*, Amsterdam: Maaskamp 1818.

Termorshuizen-Arts 1994

M. Termorshuizen-Arts, 'Revisie en herziening. De continuïteit in de Indonesische rechtspleging', *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde* 150 (1994) 330-356.

Tjiook-Liem 2009

G.K.N. Liem (P. Tjiook-Liem), *De rechtspositie der Chinezen in Nederlands-Indië 1848-1942. Wetgevingsbeleid tussen beginsel en belang* (diss. Leiden), Leiden: Leiden University Press 2009.

Toe Water 1862

J.H. Toe Water, *Over de rechterlijke inrichting in Nederlandsch Oost-Indië* (diss. Leiden), Leiden: Van Doesburgh 1862.

Tollens 1856

L.J.A. Tollens, *Verzameling van wetten, besluiten, bepalingen, kennisgaven, enz. welke niet in het Staatsblad van Nederl. Indië zijn opgenomen, over de jaren 1808-1856*, deel 1, Batavia: Lange 1856.

Verantwoording Cornelius de Jong 1804

Verantwoording en verdediging van Cornelius de Jong als kapitein ter zee gecommandeerd hebbende 's lands schip Cerberus: wegens zijn gehouden gedrag voor, bij en na de overgave van 's lands eskader voor de Vlieter, onder de ordres van den gewezen schout bij nacht Samuel Story, den 30 augustus 1799 (...), tweede stuk, Haarlem: Bohn 1804.

Verburg 1994

M.E. Verburg, *Geschiedenis van het Ministerie van Justitie*, deel 1 (1798-1898), Den Haag: Sdu Uitgeverij Koninginnegracht 1994.

Verzameling echte stukken hooger en lager onderwijs 1840

Verzameling van echte stukken, bevattende alle wetten en besluiten betreffende het hooger en lager onderwijs in Nederland, ontleend aan het werk van den heer Victor Cousin, over het Openbaar Onderwijs in Holland, en ten dienste van Nederlandsche onderwijzers. Amsterdam: Elix 1840.

Vlekke 1959

B.H.M. Vlekke, *Nusantara. A history of Indonesia*, 's-Gravenhage en Bandoeng: Van Hoeve 1959.

De Waal 1860

E. de Waal, *Nederlandsch Indië in de Staten-Generaal sedert de grondwet van 1814. Eene bijdrage tot de geschiedenis der koloniale politiek in Nederland*, deel I, 's-Gravenhage: Nijhoff 1860.

Weekblad van het regt

Westendorp Boerma 1956a

J.J. Westendorp Boerma, *Briefwisseling tussen J. van den Bosch en J.C. Baud 1829-1832 en 1834-1836*, deel 1 Brieven van Van den Bosch, Utrecht: Kemink, 1956.

Westendorp Boerma 1956b

J.J. Westendorp Boerma, *Briefwisseling tussen J. van den Bosch en J.C. Baud 1829-1832 en 1834-1836*, deel 2 Brieven van Baud, Utrecht: Kemink, 1956.

Zuidema 1914

E. Zuidema, '[lemma] Hoeufft, Jacob Hendrik', in: P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*, deel 3, Leiden: Sijthoff 1914, 595-596.

Zwalve & Jansen 2013

W. Zwalve en C. Jansen, *Publiciteit en jurisprudentie*, Deventer: Kluwer 2013.

Samenvatting

Van 1819 tot 1942 heeft in het vroegere Nederlandse koloniale rijk in de Indische archipel het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië gefunctioneerd. Dit hof had zijn wettelijke grondslag in het *Reglement op het beleid van de Regering van Nederlands-Indië*, de basisregeling voor het bestuur. Het was als opperste rechtscollege belast met toezicht op de rechtspraak van de lagere rechtbanken en met eigen rechtspraak in eerste aanleg en in hoger beroep in burgerlijke zaken en strafzaken. Tot nog toe was dit hof, dat in Nederland vrijwel niet meer bekend is, niet als rechterlijke instelling rechtshistorisch onderzocht. Dit onderzoek wilde in deze leemte voorzien voor de periode van 1819, het jaar van oprichting, tot 1848, het jaar van de invoering van de eerste gecodificeerde wetgeving in Nederlands-Indië.

In het inleidende hoofdstuk wordt als doel van het onderzoek omschreven:

het opbouwen voor de genoemde periode van een rechtshistorisch beeld of 'portret' van de taken en bevoegdheden, de samenstelling en de werkwijze van het hooggerechtshof, van de regelingen waaraan het onderworpen was, en van het recht dat het toepaste, waarbij ook de directe voorgeschiedenis onderzocht moest worden.

Wegens het ontbreken van het archief van het hof en van relevante literatuur over het hof werd het onderzoek vooral verricht in de zogenaamde Oost-Indische besluiten van de gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, die zich in afschrift bevinden in het archief van het Ministerie van Koloniën in het Nationaal Archief in Den Haag. Bij onverwacht veel van deze besluiten bleek het hooggerechtshof op de een of andere wijze betrokken te zijn geweest.

In het tweede hoofdstuk wordt de voorgeschiedenis over de periode 1798 - 1819 beschreven van het hoofdstuk Van de Justitie in het *Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, de Culture en den Handel in 's Lands Asiatische bezittingen*, dat in 1818 werd vastgesteld. Dit reglement was de eerste basisregeling, die in Nederlands-Indië werd ingevoerd. Het stelde het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië in. De voorgeschiedenis begint met de *Staatsregeling voor het Bataafsche Volk* van 1798 en eindigt met de invoering in 1819 van genoemd regeringsreglement.

De genoemde grondwet stelde de vraag aan de orde hoe de voormalige VOC-bezittingen in Azië bestuurd moesten worden. Dit leidde tot de opstelling van een aantal staatsstukken, waarin die vraag aan de orde

kwam. De rechtspraak en de instelling van een hoogste gerechtshof voor die bezittingen vormden daarvan een onderdeel.

In 1802 benoemde het Staatsbewind, het hoogste regeringslichaam van de Bataafse Republiek, een Commissie tot de Oost-Indische Zaken om te adviseren over de handel op en het bestuur van de Oost-Indische bezittingen. Deze commissie bracht in 1803 een beroemd geworden rapport uit met onder meer een concept-*Charter tot vestiging van de Regeering en het Bestuur der Asiatische Bezittingen van de Bataafsche Republiek, tot betere Administratie der Justitie in dezelve en tot het drijven van den Handel op en in Oost-Indiën* en een concept-*Instructie voor het Hoge Gerechtshof van Bataafsch Indiën*. In het gedeelte over het bestuur ging de commissie uitvoerig in op het justitiewezen. Zij adviseerde de rechtspraak sterk te verbeteren en een van het bestuur onafhankelijk hoogste gerechtshof in te stellen dat het absoluut vertrouwen van de bevolking had. Het hof moest worden bemand met uitstekende Nederlandse juristen met de academische graad van meester in de rechten en een goede reputatie. De rechters moesten om wille van hun onafhankelijkheid behoorlijk bezoldigd worden. Het hof moest vooral hoger-beroep-rechter zijn voor vonnissen van lagere rechtbanken voor Europeanen, toezicht houden op de administratie van goede en prompte rechtspraak bij de lagere rechtbanken, ook die welke over de inheemse bevolking oordeelden, en ambtsmisdrijven van gouverneurs en plaatselijke bevelhebbers berechten.

Het rapport uit 1803 diende als voorbeeld voor de regeringsreglementen voor de Oost-Indische bezittingen die in 1806 en 1815 door de raadspensionaris en de soevereine vorst werden vastgesteld. Deze werden echter niet ingevoerd. Beide kenden een hooggerechtshof, dat qua taken en bevoegdheden in hoofdzaak overeenkwam met de voorstellen uit 1803. Bij het reglement van 1806 hoorde een *Instructie voor het Hoge Gerechtshof van Bataafsch Indiën*, naar het voorbeeld van de concept-instructie van 1803. Bij de uitzending in 1807 door koning Lodewijk Napoleon van Daendels als gouverneur-generaal naar Oost-Indië speelde het rapport formeel geen rol, maar toen keizer Napoleon in 1810 generaal Janssens als gouverneur-generaal naar dat gebied zond, kreeg deze de instructie het concept-charter van 1803 als leidraad voor zijn handelen te hanteren.

In 1815 stelde de soevereine vorst een regeringsreglement vast voor het bestuur van de Oost-Indische bezittingen. Het werd als leidraad meegegeven aan de commissarissen-generaal, die in dat jaar werden uitzonden om die gebieden krachtens de Conventie van Londen van 13 augustus 1814 van de Britten terug te nemen en er een nieuw Nederlands bestuur te vestigen. Het reglement volgde het charter van 1803 in al zijn hoofdbepalingen. Dit

reglement bevatte twintig artikelen over een nieuw hooggerechtshof, die op de hiervoor genoemde instructie van 1806 geënt waren.

In Oost-Indië zelf bleef de bestuursinrichting zoals die onder de Verenigde Oost-Indische Compagnie ontstaan was, ongewijzigd tot de komst van gouverneur-generaal Daendels op Java in 1808. Daendels voerde allerlei bestuurshervormingen en wijzigingen door in het justitiewezen. Hij kende het rapport van 1803 en hield er rekening mee bij zijn hervormingen, ook toen hij in 1809 de Hoge Raad van Justitie te Batavia reorganiseerde.

Daendels' opvolger op Java, Janssens, moest in 1811 voor de Britten capituleren. Daarmee begon het zogenaamde Brits Tussenbestuur in de Oost-Indische bezittingen. Het duurde tot 1816. Luitenant-gouverneur Raffles was gedurende het grootste deel van die periode de Britse bestuurder. Hij hervormde het bestuur en de rechtspraak op velerlei gebied. Aan het eind van Raffles' bestuursperiode was de rechterlijke organisatie op Java als volgt. In Batavia was een *supreme court* of Hoge Raad van Justitie gevestigd en in Semarang en Soerabaja *courts of justice* of raden van justitie. In deze drie steden kwamen ook *courts of requests* voor kleine zaken en *magistrates* met bevoegdheden op het gebied van openbare orde en veiligheid. In de Javaanse binnenlanden kwamen *circuit courts* of ommeegaande rechtbanken, die werden samengesteld uit rechters uit de drie genoemde rechtscolleges in de steden. Zij maakten tournees in hun ressorten. In de gewesten, bestuurd door *residents*, werden *resident's courts* ingesteld, in de regentschappen, bestuurd door boepatis of regenten, *bopati's courts* en *division's courts* in de *divisions* of onderafdelingen. Voor de colleges in de steden werden nieuwe instructies vastgesteld, die onder meer bepaalden dat alle kapitale en zware strafvonnissen door de luitenant-gouverneur door uitoefening van het recht van gratie verzacht, verminderd of opgeheven konden worden.

De genoemde commissarissen-generaal, die in 1816 op Java kwamen, namen het bestuur van de Britten over en bepaalden dat de bestuurssituatie die zij aantroffen, voorlopig gehandhaafd werd totdat nadere voorzieningen waren getroffen. De rechterlijke organisatie van Raffles bleef dus doorfunctioneren. De commissarissen-generaal stelden een commissie in die moest adviseren over een nieuw justitie- en politiewezen. Zij moest uitdrukkelijk onderzoeken in hoeverre van de Britse rechterlijke organisatie gebruik gemaakt kon worden. Verder hanteerden de commissarissen-generaal in hoofdzaak de volgende uitgangspunten. Het burgerlijk recht en het burgerlijk procesrecht zouden voorlopig worden gehandhaafd. Als strafrecht zou gelden het recht van de provincie Holland, dat vóór de komst van Daendels ook al gegolden had, aangevuld met de verordeningen van de Indische regering. Vonnissen van de lagere rechtbanken in criminele zaken zouden

voor executie worden herzien door de Hoge Raad van Justitie en de raden van justitie. De rechterlijke organisatie zou bestaan uit een hooggerechtshof voor heel Nederlands-Indië met rechtsmacht volgens het Regeringsreglement van 1815, aangepast naar de plaatselijke situatie, raden van justitie in Batavia, Semarang en Soerabaja, landraden in alle residenties, rechtbanken van ommegangen voor criminele zaken en lagere inlandse rechtbanken.

De commissie ontwierp op basis hiervan een ontwerp voor het justitie- en politiewezen, dat door commissarissen-generaal begin 1819 in voorlopige wetgeving werd neergelegd. Die wetgeving bestond uit instructies voor het in te stellen Hooggerechtshof van Nederlands-Indië en de raden van justitie en voor de deurwaarders en cipiers bij die rechtbanken en voorts uit reglementen voor de burgerlijke rechtsvordering en de strafvordering bij die colleges en ten slotte uit een reglement voor de burgerlijke rechtsvordering en strafvordering onder de inheemse bevolking. Laatstgenoemd reglement, dat in belangrijke mate ontleend was aan Britse wetgeving onder het vorige bestuur, gold op Java en Madoera, maar niet in de steden van Java. Daar werden de raden van justitie voor de gehele bevolking de gewone rechter.

Eind 1818 hadden de commissarissen-generaal al het hiervoor genoemde *Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, de Culture en den Handel in 's Lands Asiatische bezittingen* vastgesteld. Belangrijke wijzigingen ten opzichte van de situatie onder het Britse bestuur waren de instelling van een hooggerechtshof voor heel Nederlands-Indië en de overbrenging van het toezicht op de rechtspleging onder de inheemse bevolking van het Indische bestuur naar dat hof. Daarnaast kreeg het hof ook rechtsmacht in eerste aanleg en hoger beroep.

De rechterlijke organisatie, die in 1819 in Nederlands-Indië werd ingevoerd, was in hoofdzaak als volgt. In het rechtstreeks door het Nederlandse gouvernement bestuurde gebied op Java en Madoera kwamen de volgende rechters en rechtbanken: divisiehoofden, regentsraden, landraden, rechtbanken van ommegang, raden van justitie en het hooggerechtshof. In de Vorstenlanden van Soerakarta en Jogjakarta gold een eigen rechterlijke organisatie krachtens de verdragen die met de vorsten, de Soesoehoenan en de Sultan, gesloten waren. In de bezittingen buiten Java en Madoera kwamen alleen raden van justitie.

In afwachting van de invoering in Nederland van de nieuwe wetgeving, die door de Grondwet van 1815 vereist werd, handhaafden de commissarissen-generaal voor de Europeanen het bestaande materiële burgerlijk recht en strafrecht. Dat was in de eerste plaats te vinden in de *Statuten van Batavia* van 1642 en de *Nieuwe Statuten van Batavia* van 1766. Dat waren verzamelingen van wetsbepalingen, die door de Indische regering

waren vastgesteld. Zwegen de statuten dan moest het algemeen beschreven recht worden gevolgd, met dien verstande dat Nederlandse wetten gevolgd moesten worden als die bestonden. In het civiele recht werd het recht van de provincie Holland gevolgd en in het strafrecht de plakaten van de Staten-Generaal en wanneer die bestonden, speciale Hollandse plakaten. De commissarissen-generaal hanteerden dus het zogenaamde concordantiebeginsel, dat wilde dat het recht in Nederland en Nederlands-Indië zoveel mogelijk op overeenkomstige wijze was geregeld. Voor de niet-christelijke inheemse bevolking gold het eigen godsdienstige recht.

De commissarissen-generaal namen de Nederlandse bepalingen over de onafzetbaarheid van de leden van de rechterlijke macht bewust niet over voor Nederlands-Indië. Zij meenden dat daar een minder scherpe scheiding tussen bestuur en rechtspraak dan in Nederland nodig was. De rechters werden daarom niet voor het leven of bepaalde tijd aangesteld, maar voor onbepaalde tijd. De gouverneur-generaal kon de rechters met of zonder reden ontslaan, schorsen of overplaatsen, ook naar een andere dienst. Aan de leden van het Hooggerechtshof werd verboden andere ambten of bedieningen te bekleden. Deze rechters waren dus formeel afgescheiden van het bestuur. Voor de leden van de raden van justitie gold zo'n verbod echter niet.

Op 16 januari 1819 werd het *Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, de Culture en den Handel in 's Lands Asiatische bezittingen* ingevoerd en daarmee trad de nieuwe rechterlijke organisatie met het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië in werking. Het hof begon op 1 februari 1819 met zijn werkzaamheden.

Het derde hoofdstuk behandelt voor de periode 1819 - 1848 de functie, taken en bevoegdheden van het Hooggerechtshof in het Nederlands-Indische rechtsbestel. Ook wordt voor die periode het hof als organisatie beschreven.

Volgens de regeringsreglementen van de onderzoeksperiode had het hof als opperste rechtbank twee taken: toezicht houden op de kwaliteit van de rechtsbedeling door de lagere rechters en rechtspreken. Deze taken werden uitgewerkt in de *Instructie voor het Hooge Gerechtshof van Nederlandsch Indië* van 1819. Het hof kon het toezicht op de rechtsbedeling uitoefenen a. door middel van hoger beroep (civiele zaken) of herziening of revisie (strafzaken); b. door aanmerkingen te maken op de behandeling van zaken door de lagere rechter; c. door de zaak zelf af te doen bij rechtsweigering door de lagere rechter; d. door zaken bij jurisdictiegeschillen naar de bevoegde rechter te verwijzen; e. door strafzaken zelf af te doen wanneer de lagere rechter die onbestraft liet of zulke zaken alsnog door zo'n rechter te laten afdoen en tegen hem op te treden; en f. door ondeugdelijk gewoonterecht

af te schaffen en ondeugdelijke overheidsverordeningen voor wijziging bij de regering voor te dragen. Hiervan waren de herziening of revisie en de aanmerkingen aan het adres van de lagere rechter het belangrijkste. Het doel ervan was de inheemse bevolking te beschermen tegen slechte rechtspraak door bestuursambtenaren.

De revisie gold voor alle veroordelende strafvonnissen van de raden van justitie, de landraden en de rechtbanken van ommevang op Java en Madoera, behalve wanneer Europeanen of daarmee gelijkstaande personen tot gevangenisstraf van minder dan zes maanden waren veroordeeld of inlanders, Chinezen, Moren of andere Indische vreemdelingen tot minder dan twee jaar dwangarbeid met kettingslag. Door gehele of gedeeltelijke bekrachtiging kreeg een vonnis kracht van gewijsde en kon het geëxecuteerd worden. Het hof oordeelde in revisie bij arrest. In de buitenbezittingen gold de revisie niet. Daar kregen de vonnissen van de raden van justitie direct na de uitspraak kracht van gewijsde. De gouverneurs en residenten in de buitenbezittingen hadden wel schorsingsbevoegdheden.

Aanmerkingen aan het adres van de lagere rechter maakte het hof wanneer de lagere rechter een zaak processueel niet correct behandeld had. Het hof mocht hem ook aanwijzingen voor de toekomst geven. Eventueel kon het hof de rechter laten vervolgen.

Het hof berechtte een aantal zaken zelf in eerste en enige instantie. Het ging vooral om civielrechtelijke zaken waarbij de overheid, overheidsinstanties of bepaalde ambtenaren betrokken waren. Ook werden gewone en ambtsmisdrijven gepleegd door bepaalde hoge ambtenaren en hoogverraad rechtstreeks door het hof berecht.

Het hooggerechtshof was in de onderzoeksperiode een belangrijke adviseur voor de Indische regering. Getalsmatig was dit na de revisie de belangrijkste taak van het hof. Door de adviesfunctie bestond een nauwe relaties tussen regering en hof. De gouverneur-generaal was steeds verplicht het advies van het hof te vragen alvorens het recht van gratie uit te oefenen. Bij het verlenen van dispensatie van de wet, kwijtschelding van belastingen, verlening van brieven van wettiging en handlichting moest advies van het hof gevraagd worden wanneer daar rechtsvragen bij speelden. Het hof kon op zijn beurt alvorens aan de gouverneur-generaal te adviseren, advies vragen aan andere autoriteiten. De procureur-generaal werd regelmatig door het hof om advies gevraagd. Het hof adviseerde ook over regelgeving. Zo leidde bij voorbeeld een advies van het hof tot de resolutie van de gouverneur-generaal in rade van 27 januari 1827, waarbij het *Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander* op de inlandse bevolking in de steden op Java van toepassing

werd verklaard. Hierdoor werd in de steden een einde gemaakt aan de eenheid van rechtsbedeling voor alle bevolkingsgroepen en daarna was de rechtsbedeling op Java voor Europeanen en de inheemse bevolking verschillend.

Tot de speciale taken van het hof behoorde de afkondiging van wetgeving, waardoor deze voor heel Nederlands-Indië verbindend werd. De gouverneur-generaal passeerde in de jaren 1837 tot 1839 een aantal akten van verband en hypotheek op alle territoriale en andere bezittingen en inkomsten van de staat in Nederlands-Indië voor het hooggerechtshof.

Volgens zijn instructie was het hooggerechtshof samengesteld uit leden, waaronder de president, een griffier en een adjunct-griffier met een procureur-generaal. Onder de griffiers werkten gezworen klerken en ondergeschikte klerken. Ook werkten een tolk, een boekbinder en 'oppassers' voor bodediensten bij het college. Het hof beschikte verder over deurwaarders en aanvankelijk ook over een cipier voor zijn gevangenis. Deze hadden eigen instructies. In de onderzoeksperiode hebben drie leden de persoonlijke titel van vice-president gevoerd, die niet in de instructie voorzien was. Buiten de instructie om werden soms ook buitengewone en waarnemende leden bij het hof benoemd. In 1825 - 1827 werd het hof om bezuinigingsredenen teruggebracht tot in totaal zeven leden. De functie van adjunct-griffier verviel en het griffiepersoneel werd ingekrompen.

Al het personeel van het hof werd in principe aangesteld door de Indische regering. Alleen de ondergeschikte klerken en de oppassers kregen krachtens machtiging hun aanstelling van de griffier. De presidenten werden volgens de instructie ook door de Indische regering benoemd, maar behalve de eerste werden zij door de commissaris-generaal namens of door de koning zelf aangesteld op grond van het opperbestuur van de koloniën, dat de Grondwet aan hem opdroeg. Dit gebeurde wegens het ontbreken van goede kandidaten in Indië of in verband met speciale opdrachten (invoering wetgeving).

Voor president en leden was het bezit van een juridische graad geen benoemingsvoorwaarde. Zij moesten die slechts zoveel mogelijk hebben. Voor de procureur-generaal werd zo'n graad wel vereist. In de praktijk waren alle leden, op één bijzonder lid na, gegradueerde juristen.

De bezoldigingen van de rechters in het hooggerechtshof en het griffiepersoneel werden in 1819 vastgesteld. Op die van de president en de procureur-generaal na werden zij niet verhoogd hoewel zij als te laag werden beschouwd. Dit leidde tot onvrede bij de rechters omdat zij niet in staat waren vermogen op te bouwen, wat de residenten, die met hen in rang overeenkwamen, wel konden. De residenten kregen naast hun hogere

salarissen soms aanzienlijke cultuurpercenten, een geldelijke aansporing in de vorm van een percentage van de opbrengst van cultuurgewassen, die de inheemse bevolking in zijn gewest voor het gouvernement moest verbouwen.

Volgens de instructie van het hof was de president binnen het college de spil waar de werkzaamheden om draaiden. Ook daarbuiten had hij een bijzondere positie. Met enkele andere hoge ambtenaren behoorde hij tot de 'kiesmannen' van een tijdelijke gouverneur-generaal wanneer een gouverneur-generaal kwam te overlijden zonder dat zijn opvolger bekend was. Naast het hof had de president een eigen adviesfunctie voor de regering. Hij adviseerde met name over personeelskwesties bij het hof, maar ook bij de lagere colleges, en over wetgeving. De laatste twee presidenten van de onderzoeksperiode speelden een belangrijke rol bij de voorbereiding en de invoering in 1848 van de nieuwe burgerlijke wetgeving in Nederlands-Indië. De presidenten waren tevens president van het Hoog Militair Gerechtshof.

De meeste gewone leden van het hof hadden bij benoeming rechterlijke ervaring op Java. Zij werden gerecruteerd uit de rechterlijke ambtenaren bij de raden van justitie op Java en behoorden tot het korps van Europese burgerlijke ambtenaren. De leden werden soms door de regering met speciale opdrachten belast. Steeds waren twee leden ook de twee rechtsgeleerde leden van het Hoog Militair Gerechtshof.

De procureur-generaal was verantwoordelijk voor de opsporing en vervolging van alle misdrijven in heel Nederlands-Indië. Bepaalde misdrijven en personen moest hij zelf voor het hof vervolgen. De andere liet hij vervolgen door de officieren van justitie bij de lagere colleges, die aan hem ondergeschikt waren. Hij was hoofd van de politie, die belast was met de opsporing van misdrijven. In civiele processen waarbij het land betrokken was, trad de procureur-generaal op als eiser, verweerder of interveniënt. Hij was verplicht om te voldoen aan verzoeken van het hof om inlichtingen of advies. De procureur-generaal was tevens advocaat-fiscaal voor de land- en zeemacht bij het Hoog Militair Gerechtshof en aanvankelijk ook fiscaal-generaal. In die laatste functie moest hij toezicht houden op de heffing van de inkomende en uitgaande rechten op Java.

De griffiers gaven leiding aan de gezworen klerken, die het contact met partijen en belanghebbenden onderhielden en op hun beurt leiding aan het lagere griffiepersoneel gaven. Zij waren tevens griffier van het militaire hof. De eerste gezworen klerk assisteerde bij de comparities van partijen. Na 1837 werden bijna alleen nog jonge gegradueerde juristen tot gezworen klerk benoemd. Dat ambt kreeg daardoor een opleidingsfunctie.

Het hof was aanvankelijk gehuisvest in het Stadhuis van Batavia en sinds 1828 in het zogenaamde Paleis van Daendels aan het Waterlooplein te Weltevreden. Kort voor 1 mei 1848 betrok het een eigen gebouw naast genoemd paleis.

In het kader van de invoering van de nieuwe burgerlijke wetgeving in Nederlands-Indië werd op 1 mei 1848 het *Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie* ingevoerd. Hiermee kwam de instructie van het hof van 1819 te vervallen en eindigde de onderzoeksperiode. Bij de voorbereiding van de nieuwe wetgeving was het hof nauw betrokken geweest.

Het laatste hoofdstuk bevat een slotbeschouwing, waarin op het onderzoek wordt teruggeblikt. Hierbij wordt in het bijzonder ingezoomd op de scheiding van bestuur en rechtspraak en de onafhankelijkheid van de rechters, de invloed van het Brits Tussenbestuur, het toezicht en de revisie, de adviesfunctie van het hof, het geldende materiële recht en de personele samenstelling van het hof. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met de conclusie dat het onderzoek een vrij scherp rechtshistorisch portret van het Indisch hooggerechtshof heeft opgeleverd en dat daardoor een lacune in de geschiedenis van de rechtsinstellingen van Nederlands-Indië is aangevuld.

Summary

Between 1819 and 1942, the Supreme Court of the Netherlands Indies operated in the former Dutch colonial territories in the East Indies archipelago. This Court had its legal basis in the Regulations on the policy of the Government of the Netherlands Indies (*Reglement op het beleid van de Regering van Nederlands-Indië*), the basic rules for colonial administration and governance. As the highest court of justice, it was responsible for monitoring the lower courts in their administration of justice as well as for passing its own judgments in the first instance and on appeal in civil matters and criminal proceedings. This Court, whose existence has been almost forgotten in the Netherlands, had not yet been researched from a legal-historical perspective as a judicial institution. This research aimed to fill this gap for the period from 1819, the year of the Court's establishment, until 1848, the year in which the first codified set of laws was introduced in the Netherlands Indies.

In the introductory chapter, the object of the research is described as follows:

to build up, for the referenced period, a legal-historical picture or 'portrait' of the responsibilities and powers, the composition and the operation and procedure of the Supreme Court, of the regulations to which it was subject and of the law which it applied, which objective also required an examination of its immediate prior history.

The absence of the archives of the Court and the lack of relevant literature pertaining to the Court meant that the research was largely carried out in the so-called decrees of the East Indies government passed by the Governor-General of the Netherlands Indies, copies of which are to be found in the archives of the Ministry of Colonies in the National Archives in The Hague. It turned out that the Supreme Court was involved in one way or other in a surprisingly large number of these decrees.

In the second chapter, the prior history during the period 1798 - 1819 is described for the section entitled 'On the Administration of Justice' (*Van de Justitie*) in the Regulations on the policy of the Government, the Judiciary, Culture and Trade in the possessions of the State in Asia (*Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, de Culture en den Handel in 's Lands Asiatische bezittingen*), which were adopted in 1818. These Regulations were the first set of basic rules to be introduced in the Netherlands Indies and

established the Supreme Court of the Netherlands Indies. The prior history begins with the 1798 Constitution of the Batavian Republic (*Staatsregeling voor het Bataafsche Volk*) and ends with the introduction in 1819 of the aforementioned Government Regulations.

The Constitution referred to above raised the question of how the former possessions of the Dutch East India Company (VOC possessions) in Asia were to be administered. This led to the drafting of several official state documents in which this question was addressed. The administration of justice and the establishment of a supreme court of law for these possessions were two of the matters addressed in this manner.

In 1802, the '*Staatsbewind*' ("state authority" or "state council"), the highest government body of the Batavian Republic, appointed a Commission for East Indies Affairs (*Commissie tot de Oost-Indische Zaken*) to advise on trade matters in and the governance of the East Indies possessions. In 1803, this Commission issued a notable report setting out, among other things, a draft Charter for the establishment of the Government and the Administration of the Asian possessions of the Batavian Republic, for the improved Administration of Justice in those possessions and for the conduct of trade on and in the East Indies (*Charter tot vestiging van de Regeering en het Bestuur der Asiatische Bezittingen van de Bataafsche Republiek, tot betere Administratie der Justitie in dezelve en tot het drijven van den Handel op en in Oost-Indiën*) and draft Instructions for the Supreme Court of the Batavian East Indies (*Instructie voor het Hoge Gerechtshof van Bataafsche Indien*). In the section on governance, the Commission addressed the matter of the judiciary at length. It advised that the judicial system be substantially improved and that a supreme court, independent of the government, be established which enjoyed the absolute confidence of the population. The court was to be staffed by outstanding Dutch law graduates qualified to bear the title of *meester in de rechten* (Master of Laws / LL.M.) and of good reputation. In the interest of safeguarding their independence, the judges were to be properly remunerated. The court's principal duties were to hear appeals against judgments handed down by lower courts for Europeans, to supervise the administration of good and prompt justice among the lower courts, including those judging the indigenous population, and to adjudicate serious offences involving abuse of office by governors and local commanders.

The 1803 report served as a model for the Government Regulations for the East Indies possessions which were laid down in 1806 and 1815 by the Grand Pensionary (*raadspensionaris*) and the Sovereign Monarch (*soevereine vorst*). These were not implemented, however. Both provided for a

supreme court which, in terms of responsibilities and powers, was largely in line with the proposals from 1803. The 1806 regulations were accompanied by a set of Instructions for the Supreme Court of the Batavian East Indies (*Instructie voor het Hoge Gerechtshof van Bataafsche Indiën*), similar to the draft instructions of 1803. While the report played no formal role in relation to Daendels' appointment as Governor-General of the East Indies by King Louis Bonaparte in 1807, when Emperor Napoleon made General Janssens Governor-General of the territories in 1810, the latter was given instructions to take the draft charter of 1803 as a guideline for his actions.

In 1815, the Sovereign Monarch established a set of Government Regulations for the administration of the East Indies possessions. These were provided as a guideline to the Commissioners-General, who in that year were sent to reclaim these territories from the British and to re-establish Dutch rule there under the terms of the Convention of London of 13 August 1814. The Regulations incorporated all the principal provisions from the 1803 charter. These Regulations included twenty articles on a new supreme court, which were modelled on the aforementioned Instructions from 1806.

In the East Indies themselves, the administrative organisation remained unchanged from that which had been established under the Dutch East India Company (*Verenigde Oost-Indische Compagnie - VOC*), until the arrival in Java of Governor-General Daendels in 1808. Daendels implemented a series of administrative reforms and changes in the judiciary. He was familiar with the 1803 report and took it into account when shaping his reforms, including when he reorganised the Supreme Court (*Hoge Raad van Justitie*) in Batavia in 1809.

Daendels' successor in Java, Janssens, was forced to surrender to the British in 1811. This marked the start of the short-lived period of British rule known as the British Interlude (*Brits Tussenbestuur*) in the East Indies possessions, which lasted until 1816. Lieutenant-Governor Raffles governed the territories during most of this period of British control. He introduced multiple reforms in the administrative and judicial systems. At the end of Raffles' period of control, the judicial organisation in Java was as follows. In Batavia, a Supreme Court (*Hoge Raad van Justitie*) was established and in Semarang and Surabaya, Courts of Justice (*raden van justitie*). In these three cities there were also Courts of Requests for dealing with minor matters and Magistrates with powers in the area of public order and safety. The interior areas of Java were served by Circuit Courts (*ommegeaande rechtbanken*), made up of judges from the aforementioned three courts in the cities, who travelled through their court districts. In the regions, governed by Residents, Resident's Courts were established, in the regencies, governed by

Bupatis, or regents, Bupati's Courts were established, and Division's Courts were established in the Divisions (*onderafdelingen*). New instructions were adopted for the courts in the cities, providing, among other things, for the Lieutenant-Governor to be granted the power to mitigate, reduce or annul all capital and severe criminal judgments and sentences by exercising the right of pardon.

The aforementioned Commissioners-General, who arrived in Java in 1816, took over control from the British and decided that the governance situation they inherited should be maintained for the time being until further provisions had been implemented. As a result, the judicial organisation put in place by Raffles continued to function. The Commissioners-General set up a commission to advise on a new judicial and policing system. It was tasked with explicitly examining to what extent the British judicial organisation could continue to be used. The Commissioners-General further primarily applied the following principles. Civil law and civil procedural law were to remain unchanged for the time being. Criminal law would be based on the law of the Province of Holland, which had also applied before Daendels' arrival, supplemented by the regulations issued by the Netherlands government in Java. Judgments delivered by the lower courts in criminal cases would be reviewed by the Supreme Court and the Courts of Justice before enforcement. The judicial organisation would consist of a Supreme Court for the entire Netherlands Indies deriving its jurisdiction from the Government Regulations of 1815, adapted to the local situation, Courts of Justice in Batavia, Semarang and Surabaya, '*Landraden*' in all the residencies, Circuit Courts for dealing with criminal cases and lower indigenous courts.

Based on this, the Commission developed a model for the judicial and policing system, which was laid down in provisional legislation by Commissioners-General in early 1819. This legislation comprised instructions for the new Supreme Court of the Netherlands Indies and the Courts of Justice and for the bailiffs and wardens at these courts as well as rules and regulations for civil proceedings and criminal proceedings brought before these courts and, finally, rules and regulations for civil proceedings and criminal proceedings among the indigenous population. These latter rules and regulations, which were largely derived from British legislation under the previous administration, were applicable in Java and Madura, but not in the cities of Java. There, the Courts of Justice were to become the ordinary courts for the entire population.

By the end of 1818, the Commissioners-General had already adopted the Regulations on the policy of the Government, the Judiciary, Culture

and Trade in the possessions of the State in Asia (*Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiwezen, de Culture en den Handel in 's Lands Asiatische bezittingen*) referred to above. Significant changes compared with the situation under British rule included the establishment of a Supreme Court (*hooggerechtshof*) for the entire Netherlands Indies and the transfer of monitoring powers with regard to the administration of justice among the indigenous population from the Netherlands-Indies government to this Supreme Court. The Supreme Court was also granted jurisdiction in actions in the first instance and on appeal.

The judicial organisation which was implemented in the Netherlands Indies in 1819 was primarily as follows. The following judges and courts were established in the areas in Java and Madura that were ruled directly by the Dutch government: Division's Heads (*divisiehoofden*), Regent's Courts (*regentsraden*), 'Landraden', Circuit Courts (*rechtbanken van omgegaan*), Courts of Justice (*raden van justitie*) and the Supreme Court (*hooggerechtshof*). The Principalities (*Vorstenlanden*) of Surakarta and Yogyakarta had their own judicial organisation under the terms of the treaties concluded with the Princes, the Susuhunan and the Sultan. The colonial territories outside Java and Madura only had Courts of Justice.

In anticipation of the introduction in the Netherlands of the new legislation which was required by the 1815 Constitution, the Commissioners-General maintained the existing substantive civil law and criminal law for Europeans. These were to be found, firstly, in the Statutes of Batavia (*Statuten van Batavia*) of 1642 and the New Statutes of Batavia (*Nieuwe Statuten van Batavia*) of 1766. These were sets of legal provisions, effectively codes of laws, laid down by the Netherlands-Indies government. In matters not provided for by the Statutes, codified, or conventional, law was to be followed, with the proviso that Dutch laws were to be followed where they existed. In civil law matters, the law of the Province of Holland was followed and in criminal law matters the ordinances (*plakkaten*) of the States General and, where they existed, special ordinances of the Province of Holland were adhered to. The Commissioners-General therefore applied the so-called principle of concordance, according to which the law in the Netherlands Indies should concur with the law in the Netherlands as much as possible. The non-Christian indigenous population was subject to their own religious law.

The Commissioners-General intentionally did not take over the Dutch provisions on the irremovability of the members of the judiciary and apply them also in the Netherlands Indies. They believed that a less rigid separation between the legislature and executive and the judiciary was

needed in the Netherlands Indies than in the Netherlands. For this reason, judges there were not appointed for life or for a fixed term, but rather for an undetermined period. The Governor-General could dismiss or suspend the judges or transfer them, including to another service, with or without reason. The members of the Supreme Court were prohibited from holding any other office or performing any other duties. These judges were therefore formally separated from the executive and legislature. The members of the Courts of Justice were not subject to any such prohibition, however.

On 16 January 1819, the Regulations on the policy of the Government, the Judiciary, Culture and Trade in the possessions of the State in Asia (*Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, de Culture en den Handel in 's Lands Asiatische bezittingen*) entered into force, thereby signalling the implementation of the new judicial organisation with the Supreme Court of the Netherlands Indies. The Supreme Court commenced its work on 1 February 1819.

The third chapter deals with the function, responsibilities and powers of the Supreme Court in the Netherlands Indies' legal system during the period 1819 - 1848. The Supreme Court's role as an organisation is also described for the same period.

According to the Government Regulations for the researched period, as the highest court of law the Supreme Court had two duties: to monitor the quality of the administration of justice by the lower courts and to dispense justice. These duties were elaborated in the 1819 Instructions for the Supreme Court of the Netherlands Indies (*Instructie voor het Hooge Gerechtshof van Nederlandsch Indië*). The Supreme Court was able to monitor the administration of justice a. by means of appeal cases (civil matters) or review and revision (criminal cases); b. by criticising the handling of cases by the lower judges; c. by handling the case itself in the event of refusal by a lower court to hear a case; d. by referring cases to the competent court in case of jurisdictional disputes; e. by handling criminal cases itself in the event a lower court refused to impose any sanction or ordering the lower court nonetheless to hear those cases and taking action against it; and f. by abolishing improper customary law and referring flawed or inadequate State regulations to the government for amendment. Among these measures, review or revision and criticisms addressed to a lower court were the most important. The aim was to protect the indigenous population against the poor administration of justice by colonial officials.

The possibility of revision existed for all guilty verdicts in criminal cases handed down by the Courts of Justice, the '*Landraden*' and the Circuit Courts in Java and Madura, save where Europeans or equivalent persons had

been sentenced to less than six months imprisonment or Natives, Chinese, Arabs and other Foreign Orientals had been sentenced to less than two years forced labour in chains. Once fully or partly upheld, a judgment became final and conclusive and could be enforced. The Supreme Court passed judgment in a revision by issuing a final ruling. There was no possibility of revision in the outlying possessions. There, judgments passed by the Courts of Justice became final and conclusive immediately after delivery, although the governors and residents in the outlying possessions did have the power to suspend judgments.

The Supreme Court addressed criticisms to a lower judge when his court had failed to observe the correct procedural forms when handling a case. The Supreme Court was also able to instruct that court on the future handling of cases. The possibility also existed for the Supreme Court to order the prosecution of the judge.

The Supreme Court adjudged a number of cases itself as the court of first and sole instance. These were mainly civil matters involving the authorities, government agencies or particular officials. Ordinary offences and serious offences involving abuse of office committed by particular high-ranking officials as well as high treason were also tried directly by the Supreme Court.

During the researched period, the Supreme Court was an important adviser to the Netherlands-Indies government. After revisions, this was the most frequent and important work undertaken by the Court, and this advisory function led to the creation of a close relationship between the government and the Court. The Governor-General was obliged always to seek the Supreme Court's advice before exercising the right to grant pardons. The Court's advice had to be obtained when granting dispensation from the law, remission of taxes, granting letters of legitimation and when granting (limited) legal capacity to under-age persons, whenever legal issues were involved. The Supreme Court could in turn request advice from other authorities before advising the Governor-General. The Attorney General was regularly petitioned for advice by the Supreme Court. The Court also advised on regulatory and legislative measures. In one example, advice given by the Court led to the resolution made by the Governor-General in Council of 27 January 1827, whereby the Regulations on the administration of the Police and Criminal and Civil Proceedings among the Native Population (*Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander*) was declared applicable to the Native Population in the cities of Java. This brought to an end the unified administration of justice for all the population groups in the cities, after

which justice was dispensed differently for Europeans and the indigenous population in Java.

The Supreme Court had special responsibility for the promulgation of legislation, making it binding throughout the entire Netherlands Indies. Between 1837 and 1839, the Governor-General executed several deeds of mortgage (*akten van verband en hypotheek*) in respect of all territorial and other possessions and income of the State in the Netherlands Indies before the Supreme Court.

Under the terms of its Instructions, the Supreme Court was composed of members, including the President, a Registrar and a Deputy Registrar with an Attorney General. Sworn clerks and assistant clerks worked under the direction of the Registrars. An interpreter, a bookbinder and 'attendants' (*oppassers*) for ushers' services (*bodediensten*) also worked at the Court. The Court additionally had bailiffs, and originally also a warden for its jail, at its disposal. Each of these had their own instructions. During the researched period, three members held the personal title of Vice-President, for which no provision was made in the Instructions. Occasionally, associate judges and deputising judges were also appointed to the Court, outside the scope of the Instructions. Between 1825 and 1827, the Supreme Court was reduced to a total of seven members due to financial cutbacks. The position of Deputy Registrar was scrapped and the registry staff was scaled down.

In principle, all the staff of the Supreme Court were appointed by the Netherlands-Indies government. Only the assistant clerks and the attendants received their appointment under authorisation from the Registrar. According to the Instructions, the Presidents were also appointed by the Netherlands-Indies government, but with the exception of the first President they were actually appointed by the Commissioner-General on behalf of the King, or by the King himself, by virtue of the supreme control over the colonies assigned to him under the Constitution. This occurred due to the lack of good candidates in the Netherlands Indies or in connection with special orders (implementation of legislation).

Having a law degree was not a condition of appointment for the President and the members. They merely had to have one to the extent possible. The Attorney General, by contrast, was required to have a law degree. In practice, all the members, with the exception of one associate member, were law graduates.

The remuneration of the judges of the Supreme Court and the registry staff was fixed in 1819. With the exception of that of the President and the Attorney General, this remuneration was not raised, in spite of it being considered too low. This led to dissatisfaction among the judges since they

were unable to accrue any personal wealth, unlike the Residents, who ranked equally with them. In addition to their higher salaries, the Residents sometimes received substantial percentage payments due to European and Indonesian supervisory officials (*cultuurpercenten*), a monetary incentive in the form of a percentage of the proceeds from crops which the indigenous population was required to grow in their district for the government.

According to the Supreme Court's Instructions, the President was the pivotal figure in the organisation around whom all the work revolved. He performed a special role outside the Court also. Together with several other high-ranking officials, he belonged to a group of 'electors' who elected a temporary Governor-General in the event a Governor-General died without his successor being appointed. Alongside his position in the Supreme Court, the President performed a personal advisory function for the government. He advised in particular on staffing matters at the Court, as well as at the lower courts, and on legislation. The last two Presidents during the researched period played an important role in the preparation and introduction in 1848 of the new civil legislation in the Netherlands Indies. The Presidents also acted as president of the Supreme Military Court (*Hoog Militair Gerechtshof*).

Most ordinary members of the Court had previous judicial experience on their appointment in Java. They were recruited from among the judicial officers at the Courts of Justice in Java and were part of the body of European civil officials. On occasion, the members could be assigned special duties by the government. Two members were additionally always attached to the Supreme Military Court as that Court's legally qualified members.

The Attorney General was responsible for investigating and prosecuting all crimes committed throughout the entire Netherlands Indies. He was personally charged with prosecuting certain crimes and persons before the Supreme Court. Other crimes and offences were prosecuted on his orders before the lower courts by the public prosecutors, who were subordinate to him. He was the head of police, which was responsible for investigating crimes and offences. In civil proceedings involving the State, the Attorney General acted as plaintiff, defendant or intervening third party. He was obliged to meet requests for information or advice from the Supreme Court. The Attorney General also acted as Procurator General (*advocaat-fiscaal*) for the land and naval forces at the Supreme Military Court, and was originally also Fiscal Procurator General (*fiscaal-generaal*). In this latter role, he was responsible for monitoring the levying of incoming and outgoing taxation in Java.

The Registrars supervised the sworn clerks, who maintained contact with parties in interest and other parties and who, in turn, supervised the lower registry staff. They were also registrars of the Supreme Military Court. The first sworn clerk assisted during the hearings held with the parties. After 1837, almost only young law graduates were appointed as sworn clerks. As a result, the office took on a training function.

The Supreme Court was originally located in the Town Hall of Batavia, and after 1828 in the so-called Daendels Palace (*Paleis van Daendels*) on Waterloo Square in Weltevreden. Shortly before 1 May 1848, it moved into its own building adjacent to the aforementioned palace.

In connection with the introduction of the new civil legislation in the Netherlands Indies, the Regulations on Judicial Organisation and Judicial Policy (*Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie*) were implemented on 1 May 1848. With this, the 1819 Instructions for the Court ceased to be effective, signalling the end of the researched period. The Court had been closely involved in preparing the new legislation.

The final chapter contains concluding remarks, including a review of the research. This focuses in particular on the separation between the legislature and executive and the judiciary and the independence of the judges, the influence of the British Interlude, the monitoring role and power of revision vested in the Court, the advisory role performed by the Court, applicable substantive law and the staff composition of the Court. This chapter ends with the conclusion that the research has yielded an insightful legal-historical portrait of the Supreme Court of the Netherlands Indies, enabling a gap in the history of the legal institutions of the Netherlands Indies to be filled.

Ringkasan

Di Hindia Belanda, Mahkamah Agung Hindia Belanda berfungsi dari 1819 sampai 1942. Dasar hukum Mahkamah Agung ini adalah Reglemen atas Kebijakan Pemerintah Hindia Belanda (*Reglement op het beleid van de Regering van Nederlands-Indië*) yang merupakan anggaran dasar utama untuk Pemerintahan. Sebagai pengadilan tertinggi, Mahkamah Agung ini bertugas untuk mengawasi pengadilan yang lebih rendah dan sekaligus merupakan pengadilan pertama dan pengadilan naik banding untuk perkara perdata dan pidana. Sampai sekarang, pengadilan ini, yang di Negeri Belanda hampir tidak diketahui lagi, belum diteliti sebagai lembaga hukum secara sejarah-hukum. Penelitian ini bermaksud untuk memenuhi kekosongan itu untuk periode 1819, saat pengadilan ini didirikan, sampai 1848 ketika legislasi terkodifikasi pertama diberlakukan di Hindia Belanda.

Dalam bab Pendahuluan, tujuan penelitian dipaparkan bertujuan untuk: memberikan gambaran secara sejarah-hukum untuk periode tersebut dari tugas dan kewenangan organisasi, dan cara kerja mahkamah ini, peraturan-peraturan yang dipatuhinya serta hukum yang diberlakukannya. Untuk hal ini, sejarah awal Mahkamah Agung di Hindia Belanda juga dianggap perlu diteliti.

Karena tidak ada lagi arsip dari mahkamah ini ataupun literatur yang relevan tentang Mahkamah Agung, maka riset terutama dipusatkan terhadap salinan-salinan keputusan Hindia Timur dari Gubernur-Jenderal Hindia Belanda yang berada di arsip Kementerian Kolonial yang kini tersimpan di Arsip Nasional di Den Haag. Dengan tidak diduga, Mahkamah ini rupanya dengan cara yang satu atau yang lain terlibat dalam banyak sekali keputusan-keputusan Hindia Timur ini.

Dalam bab dua, sejarah awal (untuk tahun 1798-1819) diperikan dari bab Tentang Yustisi (*Van de Justitie*) dalam Reglemen atas Kebijakan Pemerintah, Pengadilan, Kebudayaan dan Perdagangan dalam Wilayah Milik Negara di Asia (*Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, de Culture en de Handel in 's Lands Asiatische Bezittingen*) yang ditetapkan pada tahun 1818. Reglemen ini merupakan anggaran dasar pertama yang diberlakukan di Hindia-Belanda, dan dengan peraturan ini Mahkamah Agung Hindia Belanda dilembagakan. Sejarah awal ini dimulai dengan Undang-Undang Dasar untuk Bangsa Belanda dari tahun 1798 dan berakhir dengan pemberlakuannya reglemen Pemerintah ini pada tahun 1819.

Undang-Undang Dasar tersebut mempertanyakan bagaimana wilayah bekas milik VOC di Asia seharusnya diperintahkan. Ini menghasilkan

beberapa dokumen negara yang membahas pertanyaan itu. Pengadilan dan pengadaan Mahkamah Agung untuk wilayah itu merupakan bagian daripadanya.

Pada tahun 1802, Pemerintah Negara yang merupakan badan tertinggi di Bataafsche Republiek mengangkat suatu Komisi untuk Perkara-Perkara Asia Timur (*Commissie tot de Oost-Indische Zaken*) yang bertujuan untuk memberi nasehat tentang perdagangan dengan dan Pemerintahan di Wilayah Milik di Asia Timur. Pada tahun 1803, komisi ini mengeluarkan sebuah laporan yang kemudian menjadi sangat termasyhur yang antara lain mengandung konsep Piagam untuk menetapkan Pemerintah dan Badan Pengurus untuk Wilayah Milik Republik Belanda di Asia, agar memperbaiki Administrasi Yustisi di sana dan untuk Berdagang dengan dan di Hindia Timur (*concept-Charter tot vestiging van de Regeering en het Bestuur der Asiatische Bezittingen van de Bataafsche Republiek, tot betere Administratie der Justitie in dezelve en tot het drijven van den Handel op en in Oost-Indiën*), serta konsep Instruksi untuk Mahkamah Agung Hindia Belanda (*concept-Instructie voor het Hoge Gerechtshof van Bataafsch Indiën*). Dalam bagian kepengurusan, komisi dengan panjang lebar membahas pengadilan. Komisi menasehati untuk memperbaiki pengadilan secara mendalam dan mendirikan Mahkamah Agung yang sama sekali independen dari Pemerintah, dan yang dapat diandalkan secara mutlak oleh warga. Mahkamah ini harus dilengkapi dengan ahli hukum Belanda yang unggul yang memiliki gelar sarjana hukum dan mempunyai reputasi tinggi. Hakim harus digaji dengan cukup agar mereka sama sekali independen. Mahkamah ini terutama bertugas sebagai hakim naik banding untuk vonis dari pengadilan yang lebih rendah untuk bangsa Eropa; mengawasi administrasi pengadilan yang baik dan cepat pada pengadilan yang lebih rendah termasuk pengadilan yang memutuskan perkara untuk warga pribumi; serta mengadili tindakan pidana para gubernur dan pemimpin lokal.

Laporan dari tahun 1803 dijadikan contoh untuk reglemen-reglemen Pemerintah untuk wilayah milik di Hindia Timur yang ditetapkan pada tahun 1806 dan 1815 oleh patih (*raadspensionaris*) dan penguasa yang berdaulat. Namun kedua peraturan ini tidak diberlakukan. Keduanya berbicara tentang suatu Mahkamah Agung yang dilihat dari segi tugas dan wewenangnya sesuai dengan apa yang diusulkan pada tahun 1803. Peraturan dari 1806 dilengkapi dengan Instruksi untuk Mahkamah Agung Hindia Belanda (*Instructie voor het Hoge Gerechtshof van Bataafsch Indiën*) dan konsep reglemen dari tahun 1803 digunakan sebagai contoh. Secara resmi, laporan ini tidak berperan pada pengutusan Daendels sebagai Gubernur Jenderal oleh Raja Lodewijk Napoleon. Namun, waktu Kaisar Napoleon

mengutuskan Jenderal Janssens sebagai Gubernur-Jenderal ke wilayah tersebut, Janssens diperintahkan untuk menggunakan konsep peraturan 1803 sebagai pedoman untuk tindakannya. Pada tahun 1815, penguasa berdaulat menetapkan reglemen Pemerintah untuk Pemerintahan di wilayah milik di Hindia Timur. Instruksi tersebut dititipkan sebagai pedoman kepada para Komisaris-Jenderal yang diutuskan pada tahun itu untuk mengambil alih wilayah tersebut dari orang Inggris berdasarkan Konvensi London tertanggal 13 Agustus 1814 dengan maksud untuk menetapkan Pemerintahan Belanda yang baru. Reglemen ini mengikut Piagam 1803 dalam semua peraturan utama. Reglemen ini mengandung 20 pasal mengenai Mahkamah Agung yang baru yang didasarkan atas instruksi 1806 tersebut di atas. Di Hindia Timur, organisasi kepengurusan yang ditetapkan oleh VOC tidak dirubah sampai Gubernur-Jenderal Daendels tiba di Jawa pada tahun 1808. Daendels memberlakukan berbagai perubahan di Pemerintahan dan pada segala hal yang berkaitan dengan yustisi. Daendels mengenal laporan dari tahun 1803 dan ia mempertimbangkannya dalam perubahannya, juga ketika ia mereorganisasi Mahkamah Agung Pengadilan Batavia pada tahun 1809.

Pengganti Daendels, Janssens, terpaksa berkapitulasi terhadap Inggris. Dengan ini mulai apa yang yang disebut Pemerintahan Sementara Inggris di wilayah milik Hindia-Timur yang berlangsung sampai tahun 1816. Gubernur-Letnan Raffles menjadi penguasa untuk sebagian besar periode itu. Ia melakukan perubahan pada Pemerintahan dan pengadilan dalam banyak hal. Pada akhir periode Pemerintahan Raffles, susunan pengadilan di Jawa adalah sebagai berikut. Di Batavia terdapat Mahkamah Agung sementara di Semarang dan Surabaya didirikan Dewan Yustisi. Dalam ketiga kota ini juga didirikan Court of Request untuk perkara kecil serta magistrat yang berwenang atas bidang ketertiban dan keamanan. Di pedalaman di Jawa didirikan Pengadilan Keliling yang terdiri atas hakim-hakim dari ketiga pengadilan di kota. Mereka melakukan kunjungan ke wilayah-wilayah mereka. Di daerah-daerah yang diperintahkan oleh residen didirikan pengadilan residen, di kabupaten didirikan pengadilan bupati dan di kecamatan ditempatkan perwakilan pengadilan. Instruksi yang baru ditetapkan untuk pengadilan di kota menetapkan, antara lain, bahwa semua vonis mati dan vonis berat yang lain dapat diperingan, diperpendek atau dibatalkan oleh Gubernur-Letnan dengan memberlakukan hak grasi. Para Komisaris-Jenderal ditempatkan di Jawa pada tahun 1816 dan mereka mengambil alih Pemerintahan dari orang Inggris dan ditetapkan bahwa keadaan Pemerintahan yang mereka temukan tetap diberlakukan untuk sementara sampai peraturan baru ditentukan. Organisasi pengadilan Raffles ternyata tetap diberlakukan. Para Komisaris-Jenderal mengangkat sebuah komisi yang ditugaskan untuk mengajukan

nasehat tentang segala hal yang berkaitan dengan organisasi yustisi dan polisi yang baru. Mereka khususnya ditugaskan untuk meneliti sampai sejauh organisasi pengadilan Inggris dapat dipertahankan. Selanjutnya, para Komisaris-Jenderal terutama berpegang pada kebijakan sebagai berikut. Hukum perdata dan hukum acara perdata tetap akan diberlakukan. Hukum Provinsi Holland yang diberlakukan sebelum Daendels tiba di Jawa akan diberlakukan sebagai hukum pidana namun diperlengkapi dengan ordonansi Pemerintah Hindia. Sebelum dilangsungkan, vonis-vonis pidana dari pengadilan yang lebih rendah akan ditinjau kembali oleh Mahkamah Agung dan para Dewan Yustisi. Pengadilan akan terdiri atas Mahkamah Agung untuk seluruh Hindia Belanda dan wewenangnyanya diatur di reglemen Pemerintah dari tahun 1815 yang disesuaikan dengan kondisi setempat, Dewan-Dewan Yustisi di Batavia, Semarang dan Surabaya, Dewan Negara di semua residensi, Pengadilan Keliling untuk perkara pidana serta pengadilan yang lebih rendah untuk warga pribumi.

Berdasarkan ini, komisi menyusun rancangan untuk yustisi dan polisi yang dituangkan oleh para Komisaris-Jenderal dalam legislasi sementara pada awal tahun 1819. Legislasi ini terdiri atas instruksi untuk Mahkamah Agung Hindia Belanda dan Dewan Yustisi yang akan dibuat serta untuk juru sita dan sipir pada pengadilan-pengadilan. Legislasi ini juga mengandung reglemen-reglemen untuk acara perdata dan pidana pada pengadilan-pengadilan, dan akhirnya atas reglemen acara perdata dan acara pidana untuk warga pribumi. Reglemen terakhir, yang bagian besar diambil alih dari legislasi Pemerintahan Inggris sebelumnya, tetap diberlakukan di Jawa dan Madura tetapi tidak di kota di Jawa. Di kota, anggota Dewan Yustisi bertindak sebagai hakim biasa untuk semua warga.

Pada akhir 1818 para Komisaris-Jenderal menetapkan Reglemen atas Kebijakan Pemerintah, Pengadilan, Kebudayaan dan Perdagangan di dalam Wilayah Milik Negara di Asia. Perubahan yang penting dibanding dengan keadaan di bawah Pemerintahan Inggris adalah pendirian Mahkamah Agung untuk seluruh Hindia Belanda, dan pengawasan atas peradilan di antara warga pribumi dipindahkan dari Pemerintahan Hindia ke Mahkamah Agung. Di samping itu, Mahkamah Agung juga diberi kekuasaan legislasi pertama dan naik banding.

Organisasi legislasi yang diberlakukan di Hindia Belanda tahun 1819 terutama adalah sebagai berikut. Di wilayah yang langsung diperintahkan oleh Gubernur Belanda di Jawa dan Madura ditempatkan hakim dan pengadilan sebagai berikut: Kepala Divisi, Dewan Bupati, Dewan Negara, Pengadilan Keliling, Dewan Yustisi dan Mahkamah Agung. Wilayah Kerajaan Surakarta dan Yogyakarta memiliki organisasi legislasi sendiri

berdasarkan perjanjian yang dibuat dengan Sultan dan Susuhunan. Di wilayah di luar Jawa dan Madura hanya didirikan Dewan Yustisi.

Selama menanti pemberlakuan legislasi baru di Negeri Belanda yang dituntut oleh Undang-Undang Dasar 1815, para Komisaris-Jenderal mempertahankan hukum perdata dan pidana material yang sudah tersedia untuk orang Eropa dan terutama dapat ditemukan dalam Statut Batavia (*Statuten van Batavia*) dari tahun 1642 dan Statut Batavia yang Baru (*Nieuwe Statuten van Batavia*) dari tahun 1766. Ini merupakan kumpulan peraturan hukum yang ditetapkan oleh Pemerintah Hindia. Jika statut diam, hukum yang diberikan secara umum harus diberlakukan dengan syarat bahwa jika terdapat hukum Belanda, hukum itu wajib diberlakukan. Dalam hal terkait dengan hukum perdata, hukum Provinsi Holland harus dipakai, dan dalam hukum pidana para Plakat Dewan Perwakilan Rakyat (*Plakaten van de Staten-Generaal*) dan, jika tersedia, plakat-plakat Holland yang khas. Dengan demikian, para Komisaris-Jenderal menggunakan yang disebut sebagai asas konkordansi yang menghendaki bahwa hukum di Negeri Belanda dan di Hindia Belanda sebanyak mungkin diatur dengan cara yang sama. Hukum tersendiri diberlakukan untuk orang pribumi non-Kristen.

Untuk Hindia Belanda, dengan sengaja para Komisaris-Jenderal tidak mengambil alih peraturan Belanda bahwa anggota kekuasaan yudikatif dapat diturunkan. Mereka menduga bahwa di Hindia Belanda pemisahan antara Pemerintahan dan pengadilan tidak perlu sedemikian tajam seperti di Negeri Belanda. Untuk itu, para hakim tidak diangkat untuk seumur hidup atau untuk waktu yang ditetapkan namun untuk waktu yang tidak ditetapkan. Gubernur-Jenderal dapat memecat hakim dengan atau tanpa alasan dan dapat menskors atau memindahkan mereka juga ke dinas yang beda. Anggota Mahkamah Agung dilarang untuk memiliki jabatan atau pekerjaan lain. Dengan demikian, para hakim secara resmi dipisahkan dari Pemerintahan. Untuk anggota Dewan Yustisi larangan seperti itu tidak diberlakukan.

Pada tanggal 16 Januari 1819, Reglemen atas Kebijakan Pemerintah, Pengadilan, Kebudayaan dan Perdagangan di Wilayah Milik di Asia diberlakukan, dan dengan itu susunan legislatif dengan adanya Mahkamah Agung mulai berlaku. Mahkamah agung memulai aktifitasnya pada tanggal 1 Februari 1819.

Bab tiga membahas fungsi, tugas dan wewenang Mahkamah Agung dalam organisasi legislasi di Hindia Belanda untuk periode 1819-1848. Untuk periode itu, Mahkamah ini juga dibahas sebagai organisasi.

Menurut reglemen-reglemen Pemerintah dari periode penelitian, Mahkamah memiliki dua tugas sebagai pengadilan tertinggi: Mengawasi kualitas peradilan oleh hakim dan pengadilan yang lebih rendah. Tugas ini

dipaparkan dalam Instruksi untuk Mahkamah Agung untuk Hindia Belanda (*Instructie voor het Hooge Gerechtshof van Nederlandsch Indië*) dari tahun 1819. Mahkamah dapat mengawasi pengadilan melalui a. Naik banding (untuk perkara perdata) atau merevisi (untuk perkara pidana); b. Mengomentari penanaman perkara oleh hakim di pengadilan yang lebih rendah; c. Menangani perkara sendiri jika ditolak oleh hakim di pengadilan yang lebih rendah; d. Merujuk perkara ke hakim yang berwenang; e. Menyelesaikan perkara sendiri jika hakim di pengadilan yang lebih rendah tidak menghukumi perkara tersebut, atau bertindak terhadap hakim tersebut supaya perkara diadili; dan f. Membatalkan adat yang tidak laik serta mengajukan peraturan Pemerintah yang tidak laik ke Pemerintah agar dirubah. Yang paling penting di antaranya adalah perubahan atau revisi dan komentar terhadap hakim di pengadilan yang lebih rendah. Tujuannya adalah untuk melindungi warga pribumi terhadap peradilan yang jelek dari pegawai Pemerintah.

Revisi berlaku untuk semua vonis hukum pidana dari Dewan-Dewan Yustisi, Dewan-Dewan Negara serta Pengadilan Keliling di Jawa dan Madura, kecuali jika orang Eropa atau orang yang disamakan dengan orang Eropa dihukum penjara kurang dari enam bulan, atau orang pribumi, Cina, Arab dan orang asing dari Asia yang lainnya, yang dihukum kerja paksa dengan memakai rantai kurang dari dua tahun. Jika seluruh atau sebagian vonis disahkan, vonis dinyatakan definitif dan akan dilangsungkan. Mahkamah memberlakukan revisinya dengan keputusan. Di daerah-daerah luar Jawa revisi tidak berlaku. Di sana setelah diputuskan, vonis-vonis Dewan Yustisi langsung dinyatakan definitif dan dilaksanakan. Namun di daerah luar Jawa, para gubernur dan residen memiliki kewenangan sekorsing.

Mahkamah mengomentari hakim di pengadilan yang lebih rendah jika hakim tersebut mengadili perkara dengan tidak baik menurut prosedur. Mahkamah juga dapat memberi komentar untuk digunakan di kemudian hari. Jika perlu, mahkamah dapat menuntut hakim.

Mahkamah mengadili sejumlah perkara sendiri sebagai pengadilan yang pertama dan tunggal. Ini menyangkut perkara perdata yang melibatkan Pemerintah, instansi Pemerintah atau pegawai tertentu. Mahkamah juga mengadili tindakan pidana biasa dan karena jabatan yang dilakukan oleh pegawai tinggi tertentu dan pengkhianatan terhadap negara.

Dalam periode penelitian, Mahkamah Agung menjadi penasihat Pemerintah Hindia yang penting. Numerik, inilah merupakan tugas Mahkamah yang paling penting. Karena Mahkamah Agung berfungsi sebagai penasihat terdapat hubungan erat antara Pemerintah dan Mahkamah. Gubernur-Jenderal wajib untuk meminta nasehat Mahkamah sebelum memberlakukan hak grasinya. Dalam pemberian dispensasi dari

hukum, penghapusan hutang pajak, dan pemberian surat pengesahan untuk seorang yang dinyatakan dewasa sehingga dapat melakukan kontrak dan sebagainya, nasehat Mahkamah harus diminta jika melibatkan masalah hukum. Pada gilirannya, Mahkamah dapat meminta nasehat kepada otoritas lain sebelum mengajukan nasehatnya kepada Gubernur-Jenderal. Mahkamah sering minta nasehat kepada Jaksa Agung. Mahkamah juga memberi nasehat tentang peraturan. Misalnya, dalam sidang tanggal 27 Januari 1827, nasehat Mahkamah menghasilkan resolusi Gubernur-Jenderal di mana Reglemen Administrasi Polisi dan Pengadilan Pidana dan Perdata untuk Warga Pribumi (*Reglement op de Administratie der Politie en de Criminele en Civile Regtsvordering onder den Inlander*) dinyatakan berlaku di kota-kota di Jawa. Dengan itu penerapan hukum yang tunggal untuk semua golongan masyarakat di kota di Jawa berakhir dan kemudian penerapan hukum untuk orang Eropa dan warga pribumi berbeda.

Tugas khas Mahkamah mencakupi sosialisasi legislasi sehingga berlaku untuk seluruh Hindia Belanda. Pada tahun 1837 sampai dengan 1839, di depan Mahkamah Agung, Gubernur-Jenderal mengesahkan beberapa akta hipotek atas semua milik teritorial dan milik lain serta pendapatan negara di Hindia Belanda.

Berdasarkan instruksi, Mahkamah Agung terdiri atas anggota di antaranya Presiden, Sekretaris, Wakil-Sekretaris dan Jaksa Agung. Di antara sekretaris terdapat juru tulis tersumpah dan juru tulis bawahan. Juga diangkat penerjemah, penjilid buku dan penjaga untuk mengantar dan menjemput pos dan kiriman lainnya untuk pengadilan. Mahkamah selanjutnya memiliki penyita dan pada awalnya juga ada sipir untuk penjaranya. Mereka semua memiliki instruksi masing-masing. Dalam periode penelitian, tiga anggota menggunakan gelar Wakil-Presiden atas nama mereka sendiri yang sebenarnya tidak terdapat di instruksi. Di luar instruksi juga kadang-kadang diangkat anggota luar biasa dan anggota yang bertindak sebagai pejabat sementara. Karena alasan penghematan, pada tahun 1825 sampai dengan 1827 Mahkamah diperkecil sampai tujuh anggota. Fungsi Wakil-Sekretaris dihapus dan jumlah staf kepegawaian dikurangi.

Semua pegawai Mahkamah pada dasarnya diangkat oleh Pemerintah Hindia. Hanya pegawai kecil dan penjaga diangkat oleh sekretaris berdasarkan kekuasaan yang diberikan kepadanya. Menurut instruksi, para Presiden juga diangkat oleh Pemerintah Hindia, namun, kecuali Presiden pertama, mereka diangkat oleh Komisaris-Jenderal atas nama Raja atau oleh Raja sendiri, berdasarkan kekuasaan mutlak atas jajahan yang ditugaskan kepadanya oleh Undang-Undang Dasar. Ini terjadi karena tidak tersedianya calon yang baik di Hindia atau berhubungan dengan tugas khusus (pemberlakuan hukum).

Presiden dan anggota tidak perlu memiliki gelar yuridis. Mereka hanya perlu memilikinya sejauh mungkin. Gelar itu dituntut untuk Jaksa Agung dan memang dalam praktik semua mereka memiliki gelar yuridis kecuali satu. Penggajian para hakim dalam Mahkamah Agung dan pejabat sekretari ditetapkan pada tahun 1819. Kecuali Presiden dan Jaksa Agung, gaji tidak dinaikkan walaupun dianggap terlalu rendah. Ini menimbulkan rasa tidak puas pada para hakim karena mereka tidak dapat mengumpulkan uang seperti para residen yang berpangkat yang sama dengan mereka. Selain gaji yang lebih tinggi, residen juga kadang-kadang mendapat persentase hasil pertanian yang merupakan dorongan keuangan dalam bentuk persentase hasil panen produk yang warga pribumi terpaksa tanam untuk gubernemen.

Menurut instruksi Mahkamah, Presiden merupakan sumbunya. Juga di luar itu ia memiliki kedudukan yang khas. Dengan beberapa pejabat tinggi yang lain ia tergolong kelompok orang yang berhak untuk memilih Gubernur-Jenderal sementara jika Gubernur-Jenderal meninggal tetapi penggantinya belum dipastikan. Di samping pekerjaannya di Mahkamah, dalam periode penelitian Presiden juga menjadi penasihat untuk Pemerintah. Ia memberi nasehat tentang perkara kepejabatannya di Mahkamah namun juga untuk pengadilan bawahan dan tentang legislasi. Kedua Presiden terakhir yang menjabat pada periode penelitian berperan penting dalam persiapan dan pemberlakuan legislasi perdata yang baru di Hindia Belanda pada tahun 1848. Presiden Mahkamah juga sekaligus menjadi Presiden Mahkamah Agung Militer.

Pada saat pengangkatannya, kebanyakan anggota Mahkamah memiliki pengalaman dalam pengadilan di Jawa. Di Jawa, mereka direkrut di antara pejabat pengadilan di tingkat Dewan Yustisi dan mereka tergolong korps pegawai sipil Eropa. Kadang-kadang anggota juga ditugaskan oleh Pemerintah dengan tugas khusus. Selalu dua anggota juga menjabat sebagai anggota ahli hukum di Mahkamah Agung Militer.

Jaksa Agung bertanggung jawab atas pelacakan dan penuntutan semua tindakan pidana di seluruh Hindia Belanda. Jaksa Agung sendiri harus menuntut tindakan pidana dan oknum tertentu di depan Mahkamah. Yang lain dibiarkan dituntut oleh jaksa dari pengadilan yang lebih rendah. Ia merupakan kepala polisi yang bertugas untuk melacak tindakan pidana. Dalam proses perdata yang melibatkan Negara, Jaksa Agung bertindak sebagai penuntut, pembela atau perantara. Ia berkewajiban untuk memenuhi permintaan Mahkamah untuk informasi atau nasehat. Jaksa Agung juga menjadi advokat-fiskal untuk angkatan darat dan laut pada Mahkamah Agung Militer, dan pada awalnya ia juga menjabat sebagai

fiskal-jenderal. Dalam jabatan terakhir ia harus mengawasi pungutan pajak impor dan ekspor di Jawa.

Para Sekretaris memimpin juru tulis tersumpah yang memelihara hubungan dengan pihak-pihak dan orang yang berkepentingan, dan pada gilirannya memimpin pegawai bawahan. Mereka pada saat yang sama menjabat sebagai Sekretaris Mahkamah Militer. Juru tulis tersumpah pertama membantu pada sidang di mana pihak-pihak menjelaskan perkara mereka. Setelah tahun 1837 hanya yuris yang baru lulus diangkat sebagai juru tulis tersumpah dan oleh karena itu jabatan ini mendapat fungsi pendidikan.

Pada awalnya, Mahkamah ditampung di Balai Kota Batavia dan sejak 1828 di gedung yang dijuluki Istana Daendels di Waterlooplein di Weltevreden (sekarang Lapangan Banteng, Jakarta). Tidak lama sebelum tanggal 1 Mei 1848 Mahkamah menempati gedung sendiri di sebelah istana tersebut.

Dalam rangka pemberlakuan legislasi perdata baru di Hindia Belanda, pada tanggal 1 Mei 1848 diberlakukan Peraturan Organisasi Legislatif dan Kebijakan Yustisi (*Reglement op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie*). Dengan ini instruksi Mahkamah dari tahun 1819 dibatalkan dan periode penelitian berakhir. Pada persiapan legislasi baru Mahkamah terlibat erat.

Bab terakhir adalah penutup di mana akan dipandang balik ke penelitian ini dan perhatian akan dicurahkan pada pembagian pemerintahan, pengadilan dan kemandirian para hakim, pengaruh pemerintahan sementara Inggris, pengawasan dan revisi, fungsi penasehat Mahkamah, hukum material yang berlaku serta formasi kepegawaian Mahkamah. Bab ini berakhir dengan kesimpulan bahwa penelitian menggambarkan Mahkamah Hindia dalam perspektif sejarah hukum yang cukup tajam sehingga memenuhi kekosongan dalam sejarah lembaga hukum di Hindia Belanda.

Glossarium

boepati	regent
demang	districtshoofd
desa	dorp
djaksa	inheemse officier van justitie, inheemse fiscaal, vroeger inheemse rechter
loerah	dorpshoofd, hoofd van een <i>desa</i>
mandoer	opzichter
pangerang	hoge Javaanse adellijke titel, prins
panghoeloe	hoofd van het moskee-personeel, ook minder juist vertaald als 'hoge priester'
petinggi	desahoofd, dorpshoofd
raden	Javaanse adellijke titel
raden ajoe	getrouwde vrouw van middelbare of hoge adel
raden pandji	man van hoge adel
rapat	inheemse rechtbank ter Sumatra's Westkust
rayap	witte mieren
regent	inlands hoofd van hoge rang, stond de resident in diens gewest of residentie terzijde
ringgit	Spaanse mat, ook rijksdaalder
soesoehoenan	titel van de vorst van Soerakarta
sultan	vorstelijke titel
tommongong	inheems bestuurder

Register

- Aa, A.J. van der 301–304
aanklagers
 inheemse 79, 98
 zie ook officieren van justitie
aanmerkingen op lagere rechters 144–148, 211
aanzeggingen 294–295
Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden
 (Van der Aa) 301–304
Abrahams, Jacob 301
acceptaties 175–176
adatrecht (inheems recht) 80, 320–321
adellijke titels, inheemse 165n104, n105,
 169n113, n114
adjunct-gezworen klerken 290
adjunct-griffiers 286, 288, 328, 330
adjunct-reviseurs 39
administratieve politie 89n196
'Admiraal Evertsen' (schip) 109–110
adviesplicht
 departementale gerechtshoven 152–153
 Hoge Raad van Justitie 152
 Hooggerechtshof 154, 155, 320
 Nationaal Gerechtshof 153
advisering door Hooggerechtshof 108, 149–155,
 211–212, 319–320
 belastingkwijtscheldingen 176–181
 brieven van legitimatie 181–184
 dispensatie van de wet 172–176
 gratieverzoeken 156–172
 rechtspraak 185–194
 regelgeving 194–202
 rol van president in 237–246
 venia ætatis 184–185
advocaten, uitzending naar Nederlands Indië
 van 42
advocaten-adviseur 40–41, 48, 56–57
advocaten-fiscaal 273–274
advocaten-generaal, Hooggerechtshof 310
akten, verlijden en passeren van 207–208
Algemene Rekenkamer Nederlands Indië 330
Algemene Secretarie 108, 147, 159, 215,
 276n464
Algemene Secretaris 108, 147, 215
 archief van 159, 276n464
Alix, Jacobus Johannes 291, 328
Almanak van Nederlandsch-Indië 132
Alphen, Antonie Frederik van 291–292
Ambon, Raad van Justitie 167n108, 190–191
ambtenaren
 berechting van misdrijven gepleegd door 37,
 55, 103–104, 309
 eedafllegging door 242
 Europese 307, 321–322
 geprivilegieerde 241
 inheemse 225, 247
 bij procureur-generaal 281
 salarissen 330–331
 zie ook salarissen rechterlijke
 ambtenaren
amicus curiae 41n52, 320
amok/amokzaken 70n148
Ampt, Nicolaas Cornelis 175
André, George Jean 293, 296, 329
Angelbeek, Jacobus Johannes van 292, 328
archiefonderzoek 15, 16, 17–20, 91, 159, 306
Arsip Nasional Republik Indonesia (Indonesi-
 sche nationale archief, Jakarta) 18
assessoren 412–413
auditeurs-militair 274, 286
autocratisch bestuur van Nederlands-Indië
 108
Aziatische Raad zie Raad der Asiatische
 Bezittingen en Etablissements

Bake, Alexander Jacob 293
Bake, Rudolph Willem Johan Cornelis 328
baljuwen 65, 76
Ball, John 20n13
ballingschap 159n91, 161, 167n108
Banda, rechtspraak op 167n108
Bangka (eiland), rechtspraak op 199–200
Bank, Willem van der 328
Bantam
 bestuur van 63, 64
 rechtspraak in 66–67
Batavia 27, 36, 63, 75, 82, 95
 College van Schepenen 37, 40, 46, 63, 65
 Hoge Raad van Justitie in 34–35
 magistraten 40, 76, 77, 110, 296n558
 Raad van Justitie 93, 95, 99, 110, 241,
 274–275, 288–289, 318, 331
 resident 263, 297
 stadhuis 122, 208
 Hooggerechtshof in 123–124, 203, 296,
 301–303
Bataviasche Courant 125, 203
Bataviasche Statuten (1642) 33, 321
 afschaffing 129
 en rechtstoepassing 101, 102, 114, 167, 173,
 174, 195
 herziening van 110, 201–202
 zie ook *Nieuwe Bataviasche Statuten*
Bataviase Ommelanden, bestuur en recht-
 spraak 63, 65–66, 75
Baud, Jean Chrétien (gouverneur-generaal
 ad interim, staatsraad in buitengewone
 dienst) 222n273, 231–232, 244, 275, 312,
 316n3
Baviaan (eiland), rechtspraak op 192–193

- Beknopt overzicht van het regtswezen in Nederlandsch Indië* (Toe Water) 19–20
- belastingen
 inning door pachters 239–240
 klein-zegelrecht 205
 kwijschelding van 176–181
- België, onafhankelijkheid van 249
- Bepalingen omtrent de invoering van- en den overgang tot de nieuwe wetgeving* (1848) 258
- Berg, Johannes Gerardus van den 103–104
- Berg, L.W.C. van den 63n128
- Bergh, George Willem Carel 292
- Berigt van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indië* (Dirk van Hogendorp) 26–28
- besluitenregisters 18, 107
- bestuursstelsel Nederlands-Indië 25, 26–27, 28, 29, 30–33, 45, 50, 59, 106–109, 245–246
 besluitvorming 107–108
 dualisme in 113–114
 en Hooggerechtshof 37–38
 hervormingen 62–64, 72, 73, 78, 81, 82
 scheiding van rechtspraak 37–38, 41, 102–105, 109, 111, 114, 115, 315, 316
 Sumatra 171n119, 267
- Bletterman, Johannes Hendrikus 126, 276n464
- Blom, Gerard Theodoor 261, 262, 263–265, 270, 273–274, 275, 326, 327
- boekbinders Hooggerechtshof 300, 332
- boepati's raden *zie* regentsraden
- Boer, J.C. de 241
- Bogaardt, Johan Anthony 194
- Bölling, R.F. 244
- De Boom 300n573
- bopati's courts* 79, 80, 82–83, 317
- Bosch, Johannes van den (gouverneur-generaal, 1830-1833) 220, 225, 247, 250–251, 267
- Bosch, Johannes Hendrik van den 261, 327
- Bossche, Johannes Bernardus van den 281
- Bouricius, Louis Gerard 292
- Bousquet, Isaac 263, 277–278
- Braam van Son, Pieter Thomas van 328
- Bredero, François 173
- brieven van legitimatie, advisering van Hooggerechtshof 181–184
- Bruijn, Jacobus de 263
- Brunsveld van Hulten, Petrus 327
- Buijskes, Arnold Adriaan 59, 84, 106, 119, 242
- Buijskes, Gerrit 214, 326
- buitenbezittingen 97
 bestuur van 58, 106
 rechtspraak in 65, 93–94, 100, 112, 139, 141, 319
- Buitengewone Bataviasche Courant* 106n241
- buitengewone leden Hooggerechtshof 216–217
- Buitenzorg, rechtspraak in 66, 76, 144
- buitgelden 38–39, 240
- burgerlijk recht, *zie* civiel recht
- burgerlijke stand, aanleggen van 195
- Burgerlijk Wetboek (1833) 249n368
- Burgerlijk Wetboek Nederlands-Indië 249–250
- Bus, Léonard Henri du 217, 226–227, 327
- Bus de Gisignies, Leonard Pierre Joseph du (commissaris-generaal, 1826-1830) 201, 209, 224, 236, 240–241n333, 280
- benoemingen door 214, 219, 265, 278
- bezuinigingen doorgevoerd door 207, 218, 297, 301
- en huisvesting Hooggerechtshof 303
- bussen (ambtstekens van deurwaarders) 294
- Capellen, Godert Alexander Gerard Philip van der (gouverneur-generaal, 1819-1825) 118
 commissaris-generaal 84
 gouverneur-generaal 18, 58, 85, 103, 105, 106, 130, 150, 201, 223, 242–243
- cassaties 134
- Cate, Folkert Jan ten 286, 289, 327
- Charter voor de Asiatische Bezittingen van de Bataafsche Republiek* (Charter van Nederburgh, Commissie tot de Oost-Indische Zaken, 1804) 29, 31, 43–44, 45, 54, 60, 65
- Chassé, Petrus Theodorus 218n256
- Cheribon 63
 rechtspraak in 27, 42, 46–47, 66, 67
 resident van 244–245
- Chijs, J.A. van der 102n226
- Chinezen in Nederlands-Indië 66, 76n163
- Christenen
 kettingdwangarbeid door 167–168
 rechtspraak voor 188, 321
 zie ook Europeanen; inheemse bevolking
- cipiers
 Hoge Raad van Justitie 132
 Hooggerechtshof 213, 296–300, 329, 332
- circuit courts* 76–77, 78, 80–81, 83, 317
 zie ook ommegaande rechtbanken
- civiele rechtspraak 27, 65–66, 250, 312
- Brits tussenbestuur 75, 77, 79
- hervormingen 88, 89
- rol Hooggerechtshof 148
- rol procureur-generaal 273
- Cochius, Frans David 269
- Code Napoléon* 194
- Colenbrander Olthoff, Herman Gerardus Engelbert 329
- collaterale successie, belastingheffing van 179–181
- Comité tot de Aziatische Handel en Bezittingen 39n48
- Commissaris voor het Klein Zegel 206

- commissarissen-generaal 21, 45
 benoemingen Hooggerechtshof 219
 einde werkzaamheden van 105–106
 overdracht Britten van Nederlands-Indië
 aan 84–85, 209, 316–317
 rechterlijke organisatie hervormingen 84,
 87–105, 110–115, 129, 151, 271, 317–319
 taken en bevoegdheden 46, 57–58
 Commissie voor de herziening en verbetering
 van reglementen en bepalingen op de
 civiele en criminele rechtsvordering in
 Nederlands-Indië (1830) 225–226
 Commissie tot de Oost-Indische Zaken 28–29
 *Charter voor de Asiatische Bezittingen van
 de Bataafsche Republiek* (1804) 29, 31,
 43–44, 45, 54, 60, 65
 rapport (1803) 24, 29–43, 44, 59–60, 65, 83,
 152, 315, 318
 Commissie voor het opstellen van een
 algemeen ontwerp voor het justitie- en
 politiewezen 85–91
 commissie-Merkus 266–267
 concordantiebeginsel 112–113, 317
Constitutie voor het Koninkrijk Holland
 (grondwet, 1806) 48
 Coolhaas, W.Ph. 17n4
 Cornets de Groot, Johan Pieter 215, 225n286
 corruptiebestrijding 77
 Cossé, Luitenant 96
courts of circuit zie circuit courts
courts of requests 75–76, 82, 317
Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande
 244n345
 cultuurstelsel 109

 Daendels, Herman Willem (gouverneur-
 generaal, 1807–1811) 37n41, 49–50, 54, 61–62
 bestuurshervormingen 62–64, 81
 bevoegdheden 64–65
 rechtspraakhervormingen 68–72, 81–82,
 83, 246
 zaak van erven van 229–230n297
 Decrès, Denis 51
 deserteurs, bestraffing van 101–102
 deurwaarders Hooggerechtshof 131, 213,
 293–296, 329, 332
 Dezentjé, Johannes Augustinus 183–184, 243
 Diponegoro 169n115
 dispensatie
 recht van koning 172n121
 van de wet, advisering Hooggerechtshof bij
 172–176
 divisiehoofden 97
division's courts 79–80, 317
 djaksa's (aanklagers) 79, 98
doctor honoris causa benoemingen 222
 Donker Curtius, Jan Hendrik 327

 doodvonnissen
 bekrachtiging/revisie door Hooggerechts-
 hof 156, 158–160, 162, 164, 165–166,
 168–169, 170–172
 fiat voor uitvoering van 56, 74, 89, 93–94,
 156–157
 methodes voor voltrekking 187–188
 Doornik, Jacob Eliza en Johannes 185
 D'Ozij Pieterszoon, Abraham Hendrik 277,
 278
 dronkenschap, als verzachtende omstandig-
 heid 170
 drossaards 65–66
 drosten/landdrosten 63n128, 65n136
 dualisme
 in bestuur 113–114
 in rechtspraak 81–82, 129
 duelleren, bestraffing van 164–165
 Duizend-Eilanden 195–196
 dwangarbeid in de ketting 98n215, 138, 146
 door Christenen/Europeanen 167–168
 door vrouwen 142
 dwangcultuur, op Java 31

 eedaflegging
 ambtenaren 242
 personeel Hooggerechtshof 223, 288, 298,
 311
 Eerens, Dominique Jacques de (gouverneur-
 generaal, 1836–1840) 238, 245, 269
 en Hooggerechtshof 150n66, 215, 222, 231,
 237, 254, 278–279, 282
 eigendomsveranderingen, belastingheffing
 over 178–181
 Eik, J. van 37n42
 Ellinghuijsen/Ellinghuysen, Johannes Cornelis
 146–147, 243
 Elout, Cornelis Theodorus 117, 225, 316
 commissaris-generaal 45, 48, 58, 106,
 129–130
 rapport van (1819) 91, 109–110, 316
 Elout, Jacob Nicolaas Jan 268
 Engelhard, Nicolaus 69
 erfeniskwesties 176–181
 Erkelens, Jaap 17n4
 Esser, Pieter Hendrik 159, 262, 275, 326, 327
 Europeanen, berechting van 100–102, 167–168,
 188
 Europese rechtbanken (Ned. Indië) 38
 executie van vonnissen 139, 145–147
 doodvonnissen 56, 74, 89, 93–94, 156–157,
 187–188
 exploitstokken *zie* wapenstokken
 extraordinaire procedures, in strafzaken
 38n45

 Falck, Anton Reinhard 110n259
 Felschau, Friedrich Ernst 183
 Fendall, John 73, 84

- fiat executie doodvonnis 56, 74, 89, 93–94, 156–157
- fidei-commissen 173–174
- financiën Nederlands-Indië 231–232
- Hoofddirectie van 108–109, 330
- Hoofdinspectie van 331
- slechte toestand van 217–218, 301
- fiscaal-generaal ambt 224, 274
- fiscalen, van raden van justitie 274–275, 277
- Fontein, Frederik George 216, 265, 278, 327
- Forsten, Jacob Balthasar 261, 326
- forum privilegiatum* (bevoordeelde rechtsinstantie) 190, 192, 211
- Francis, Manuel (E[m]manuel) 268, 269
- Frankrijk, politieorganisatie in 89n196
- Frans bewind in Nederland 26, 44, 48, 50, 153
- rechterlijke organisatie in Nederlands-Indië 23, 27–28, 33–35, 38, 40–42, 45–47, 64–72, 81–82
- Gecommitteerden tot en over de zaken van den inlander 63, 65n136, 66, 319
- Geer, Willem Carel Emile de 327, 328
- geheimhoudingsverplichtingen, klerken
- Hooggerechtshof 288
- geld
- gekansleerd kredietpapier 208
- muntstelsel Nederlands-Indië 76n163, 79n176, 228n295
- gerechtsstukken *zie* wapenstukken
- Gesel- en Worgbesluit (1813) 87n192
- geseling 163
- gevangenis
- van Hoge Raad van Justitie 132
- van Hooggerechtshof 260, 296, 329n7
- gewesten, bestuur van 109
- gezworen klerken 287–291, 328, 332
- Goldman, Johan Christiaan 218n256
- gouvernementsgebieden 63–64, 97
- gouverneur-generaal 32, 42, 62, 106–107
- advisering door Hooggerechtshof 150–151
- benoemingen 49, 50n85, 51–52
- Hooggerechtshof 219, 220, 321
- berechten van misdaden gepleegd door 149n62
- besluiten 18–19n7, 72
- opdrachten aan rechters Hooggerechtshof 263–269
- opvolging bij overlijden 233–234
- taken en bevoegdheden 43, 108, 109, 257n396, 319–320
- rechtspraak 49n81, 56, 70, 71, 82, 89, 91, 139, 156–157, 172
- gouverneur-generaal in rade *zie* Hoge Regering
- gouverneurs 90–91, 241
- Graaff, Hendrik Jan van de 242–243, 262
- Graaff, Sebastiaan van de 104, 326
- Graafland, Joan 310
- Grasveld, Charles Henri van 45, 48
- gratieverzoeken, advisering Hooggerechtshof bij 156–172
- griffie/griffiers
- Hoog Militair Gerechtshof 285
- Hooggerechtshof 237, 282–285, 327–328
- benoemingen 237, 285–287
- personeelsbestand 213, 218, 291–293, 300, 301, 310, 321
- salarissen 330, 332
- raden van justitie 185n167
- grondbezit, invoering van 31
- grondwetten
- 1798 grondwet 23, 24, 25
- 1801 grondwet 25, 43–44, 153
- 1805 grondwet 44, 153
- 1806 grondwet 48, 153
- 1814 grondwet 53
- 1815 grondwet 91, 102, 113, 114, 133, 134, 172n121
- Groot-Brittannië
- Java invasie van 52
- teruggave bezittingen aan Nederland 15, 25–26, 53, 84–85, 209
- tussenbestuur Nederlands-Indië (1811–1816) 21, 72–81, 82, 99, 296n558, 316–318
- Grote Postweg 37
- gulden, in Nederlands-Indië 228n295
- Haan, Frederik Bernardus 329
- Haart, Benjamin Pieter Cornelis de 69n146
- Hageman, Georg Cornelis 149, 220, 222n273, 234, 244, 248–251, 326
- Hall, Jacob van 19n9
- Ham, Hendrik Adolph 287, 290, 328
- handelsstelsel Nederlands-Indië 29–30, 31
- handlichting (*venia aetatis*), advisering Hooggerechtshof 184–185
- Heerd, Willem Hendrik van 145
- Heim, Paulus van der 64
- Helden, Kapitein van 96
- Hemert, Dirk Anton Junius van 239
- 's heren gerechtigheid (recht van overschrijving) 178–180
- herendiensten, op Java 31
- herziening *zie* revisie
- Heukevlugt, Levinus 178
- Heuvel, Willem Anthony van den 296, 329
- Heuvell, Henri van den 174
- Hoek, I.H.J. 86n190
- Hoffmeister, Johan Hendrik 117, 118
- Hoge Indische Bestuur 57
- Hoge Militaire Vierschaar (Ned. Indië) 71–72
- hoge overheid, recht van 54n99
- Hoge Raad der Nederlanden 133–134
- advisering door 152–153
- jurisprudentie 230n297
- oprichting 153

- Hoge Raad van Justitie (Batavia) 34–35, 67, 75, 83, 296n558
 adviesplicht 152
 cipier van 132
 conflict met Daendels 69n146
 opheffing 37, 130
 reorganisatie 68–70, 82, 83, 246
- Hoge Regering 32, 49, 62, 107
 advisering door Hooggerechtshof 150–151
 benoemingen door 54
 en Hoge Raad van Justitie 82
 installatie 105–106, 114, 129–130
 taken en bevoegdheden 107, 219
- Hoge Zeekrijgsraad 38n45
- Hogendorp, Dirk van 26–28, 35n36
- Hogendorp, Gijsbert Karel van 26n7
- hoge priesters (panghoeloes), en rechtspraak 66, 68, 79, 98
- hoger beroep 38
 bij Hooggerechtshof 149, 309
 in militaire rechtspraak 96–97
 bij Nationaal Gerechtshof 39
 bij raden van justitie 198
 in strafzaken 137
- Hoog Militair Gerechtshof 96, 113, 114
 advocaat-fiscaal voor de land- en zeemacht 273–274
 civiele leden 261
 griffiers 285
 jurisprudentie 170, 244
 president 236–237, 273
- Hoog Nationaal Gerechtshof *zie* Nationaal Gerechtshof (Nederland)
- Hoogeveen, Hendrik Johannes
 Algemene Secretaris 232
 griffier Hooggerechtshof 226, 285–286, 327
 raad van Indië 252, 253–254
 rechter Hooggerechtshof 217, 221, 327
 vice-president Hooggerechtshof 104–105, 215, 216, 220, 222, 326
 waarnemend president Hooggerechtshof 237–238, 253, 255
- Hooggerechtshof Nederlands-Indië 15–19, 21, 110, 322
 bestuur en rechtspraak scheiding bij 37–38, 41, 114, 115
 huisvesting 36–37, 59, 123–124, 203, 260, 301–306, 307
 jurisprudentie 19, 125–127, 276n464
 publicatie van 265–266
 revisie-arresten 141–144, 252–253
 oprichting 23, 34–35, 89, 113, 129–133
 organisatie 21, 131–132, 134–135, 212
 gevangenen 260, 296, 329n7
 griffie 213, 218, 291–293, 300, 301, 321, 332
zie ook personeel Hooggerechtshof
- taken en bevoegdheden 38, 113, 114–115, 130, 210–212, 315
 advisering, *zie* advisering door Hooggerechtshof
 akten vrijlijden en passeren 207–208
 en hervorming rechterlijke organisatie 1848 308–314
 kredietpapier bewaren 208–209
 rechtspraak 55–56, 59–60, 133–134
 in eerste aanleg 148, 211, 309
 voor Europeanen 101–102
 hoger beroep 149, 309
 stempeling van kleinzegel 205–207
 toezicht 41, 48, 90–91, 92, 115, 226n289
 aanmerkingen op lagere rechters 144–148, 211
 revisie 136–144, 146, 148n54, 157, 191, 210–211, 252–253, 309, 318–319
 wetgeving afkondigen 202–205
 voorgeschiedenis 20, 23, 59–60
 ontwerp-charter 41, 59, 60, 81
 ontwerp-instructie/instructie (1803/1806) 29, 40, 41, 47, 59
 regeringsreglement van 1806 45–46
 regeringsreglement van 1815 54–55, 315
 regeringsreglement van 1818 92, 93
- hoogverraad, berechting van 149
- Hulst, Jean Baptiste van der 121
- Hultman, Carl 226–227, 237–239, 252, 253, 255, 259, 279–280, 327
- huwelijken
 toestemming voor 194
 wachttijd voor weduwen 174–175
- Ijsseldijk, Wouter Hendrik van 61
- Immink, Adrianus Johannes 134n22, 226n287, 256, 308
- ‘in continent’ afdoening 87n191
- incompatibiliteiten leden Hooggerechtshof 222–223
- Indisch Staatsblad* 218n256
- Indonesian Legal History* 1602–1848 (Ball) 20
- inheemse bevolking
 als justitiedienaren 280–281
 ambtenaren 225, 247
 rechtssysteem voor 42–43, 46–47, 57, 65–68, 78–80, 93, 97–98, 113, 316, 320–321
 en Hooggerechtshof 92, 318–319
 gebrekkig functioneren van 196–197, 199–200
 hervorming van 198–199, 242–243, 266–267
 strafrechtzaken 86–87, 137, 141–144
- Instructie voor Commissarissen-Generaal* (1815) 57, 86
- Instructie voor de Cipers bij het Hooge Gerechtshof van, en de Raden van Justitie in Nederlandsch Indië* (1819) 298–299

- Instructie voor Commissarissen-Generaal van Bataafsch Indië* 46–47
- Instructie voor de Controleurs der Inkomende en Uitgaande regten* (1826) 275
- Instructie voor de Deurwaarders en Exploiteurs bij het Hooge Gerechtshof van, en de Raden van Justitie in Nederlandsch Indie* (1819) 293–295
- Instructie voor generaal Jan Willem Janssens* (1807) 50–52
- Instructie voor den Gouverneur-Generaal en de Raden der Aziatische colonien en bezittingen van Zijne Majesteit den Koning van Holland* (1807) 49–50
- Instructie voor het Hoge Gerechtshof van Bataafsch Indië* (1803 en 1806) 29, 40, 41, 47, 151, 152
- Instructie voor het Hoog Militair Gerechtshof van Nederlandsch-Indië* (1819) 94, 96, 106, 111, 236n316, 258, 274
- Instructie voor het Hooge Gerechtshof van Nederlandsch Indië* (1819) 134–136, 151, 189–190n177, n180, 191n183, 192, 202, 213–214, 234, 259–260, 271–272, 273, 282–285, 287–289, 323–325
- Instructie voor de Hooge Militaire Vierschaar der Bataafsche Republiek* (1802) 71
- Instructie voor den Hoogen Raad van Justitie van Hollandsch-Indië, residerende te Batavia* (Daendels, 1809) 68–69, 70
- Instructie voor den Hoogen Raad van Justitie van Nederlandsch-Indië, residerende te Batavia* (Comité tot de Aziatische Handel en Bezittingen, 1798) 39n48, 151n70, 152
- Instructie voor het Nationaal Gerechtshof der Bataafsche Republiek* (1802) 135
- Instructie voor de Notarissen residerende in Nederlandsch-Indië* (1822) 207
- Instructies en Reglementen voor het Justitiewezen* (1819) 94
- Islamitisch recht, op Java 27
- Jakatrane Regentschappen 63
- rechtspraak in 66, 68
- Jansen, C. 266n429
- Janssens, Jan Willem (gouverneur-generaal) 50–51, 52, 62, 64, 72, 82, 230n297, 240
- Japans bestuur over Nederlands-Indië, rechterlijke organisatie 16n3
- Java
- bestuurlijke hervormingen 62–64, 73, 81, 106–109, 113–114
- Britse invasie van 52, 72
- handelsstelsel op 30, 31
- opstanden tegen Nederlands gezag 169n115, 201
- rechterlijke organisatie op 27–28, 34, 74–78, 82–83, 97, 197, 309–310, 317
- voor inheemse bevolking 42–43, 46–47, 65–68, 78–80, 97–98
- Javaanse vorsten
- eerbied en achting voor 64
- gebieden bestuurd door zie Vorstenlanden
- Javasche Courant* 203
- Jogjakarta 63, 64, 81, 83, 97, 99, 201
- Jollie, Jean Joseph 296, 329
- Jong, Cornelis de, strafzaak tegen 38n45
- Jongh, J. de 261
- Jongh, Jan Willem Daniel de 261, 326
- jurisprudentie
- Hoge Raad der Nederlanden 230n297
- Hoog Militair Gerechtshof 170, 244
- Hooggerechtshof 19, 125–127, 276n464
- publicatie van 265–266
- revisie-arresten 141–144, 252–253
- omgaande rechtbanken 142–143, 160–162, 168, 169
- raden van justitie 166–167
- jury-rechtspraak, afschaffing van 87, 88
- justices of the peace* 77, 78
- justitie, departement van 245–246
- justitiële politie 89n96
- justitieoppassers 280, 332
- justitiwezen zie rechterlijke organisatie
- justus dolor* (gerechte smart/wraak) 169n111
- kamergelden 132, 297n562
- Kan, J. van 250, 256, 267n434
- Kedoe (Midden-Java) 142
- Kerckhoff, Hans Christiaan 290, 328
- kettingslag/kettingdwangarbeid 98n215, 138, 146
- door Christenen/Europeanen 167–168
- door vrouwen 142, 161
- Keuchenius, Levinus Wilhelmus Christiaan 50–51n85, 238, 282
- kinderen, wettigen van 181–184, 243
- kleding, personeel Hooggerechtshof 280, 311n615
- Klein, Cornelis Henri 182, 184
- Kleintjes, Ph. 148n54, 245–246
- kleinzegel, stempeling van 205–207
- klerken Hooggerechtshof 213, 287–291, 328, 332
- klingslagen 244n345
- Kock, Hendrik Merkus de 90, 166n107, 201
- koffiecultuur 73, 157–158
- koloniaal bestuur 112–113, 133
- door koning 48–49, 53
- door raadspensionaris 44
- koning
- benoemingen Hooggerechtshof 219–220, 270, 315–316
- koloniaal bestuur 48–49, 53
- recht van dispensatie 172n121

- Kool, George Gerrit 310
 Kool, Gerrit 301
 kredietpapier, bewaren van 208–209
 krijgsmacht, bestuur van 107
 krijgsraden 43, 71, 96, 274
 jurisprudentie 170, 244
 krissen, gebruik voor executie doodvonnissen
 187–188
- landbouwstelsel Nederlands-Indië 73, 109,
 157–158
 landdrosten 63n128, 68, 77
 landraden 42, 43, 46–47, 68, 97, 114
 jurisprudentie 142
 samenstelling van 144, 193–194
 taken en bevoegdheden 198
 toezicht op 226n289
 voorzitterschap van 316n3
 landsgebruiken 187–188
 leeftijdseisen personeel Hooggerechtshof 221
 Leemans, Jasper Andreas Adriaan 291, 328
 leningen, gerechtelijke disputen over 175–176
lettres de marque 39–40
 Lion, J. 86n190, 91
 literatuuronderzoek 16
 Loches, Daniel François de 327
 Lodewijk Napoleon (koning van Holland)
 48–49, 60
 Logemann, J.H.A. 109, 203–204
 Londen, Conventie van (1814) 53, 84
 Loudon, Francis August 310, 328
 luitenant-gouverneursambt 90n197
 en rechtspraak 74, 78, 83
 Lützw, Balthasar Friedrich Wilhelm von 178
- Mac Gillavrij, Hendrik 285, 328
 machtscheiding bestuur en rechtspraak
 37–38, 41, 102–105, 109, 111, 114, 115, 315, 316
 Mackenzie, Colin 78n172
 Madoera 68, 74–75, 97, 113
 rechterlijke organisatie 97, 309–310
 magistraten
 Batavia 40, 76, 77, 110, 296n558
 Brits tussenbestuur 75, 76, 82, 317
 Maijor, J.F.T. 276n464
 Mangelaar Meertens, Anthony 310, 328
 Martheze, Nicolaas Constantijn 287, 290, 328
 Matthey, I. 164n101
 Maurisse, Pieter Simon 35n35, 61–62n125,
 69n146, 85–86, 242, 243, 246, 326
Max Havelaar (Multatuli) 76n163
 Mazel, Louis Corneille 29n18
 Meerman, Johan 29n18
 Meertens, *zie* Mangelaar Meertens
 Meeverden, Karel Matthijs van 328
 Meijnderts, Hendrik Janssen 304
 Merkus, Pieter 120, 246–247
 lid commissie ontwerp justitie & politie
 wezen 86
- president Hooggerechtshof 214, 219, 225,
 226, 236–237, 326
 procureur-generaal 173, 185, 196, 197,
 242–243, 273, 275, 327
 raad van Indië 232, 247, 250n369, 266
 Meulen, Banco Roelof van der 263
 Mieling, C.W. 121
 Mijer, Pieter 50–51, 52, 243n342, 267, 280
 gouverneur-generaal 245
 griffier Hooggerechtshof 237, 254, 286, 289,
 327
 procureur-generaal 86, 90, 253
 rechter Hooggerechtshof 327
 vice-president Hooggerechtshof 216, 256,
 326
 waarnemend rechter Hooggerechtshof 217
 militaire rechtspraak 43, 71–72, 89–90, 93, 96,
 112, 113, 244, 274
 deserteurs 101–102
 fiat executie van vonnissen 156n84
 hoger beroep 96–97
 Minto, 1st Earl of (Gilbert Elliot-Murray-
 Kynynmound, Brits gouverneur-generaal)
 72, 74, 88n195
 Molukken/Molukse eilanden 204–205n212
 rechtspraak op 189–192
 monopoliestelsel landbouw Nederlands-Indië
 73, 157–158
 Mulder, Johannes 329
 Multatuli (Edouard Douwes Dekker) 76n163
 Muntinghe, Herman Warner 58–59, 74, 85–86,
 147, 152n70, 246n353
 Muntok, rechtbank in 200
 muntstelsel Nederlands-Indië 76n163, 79n176,
 228n295
 Mutter, Hendrik 294, 296, 329
- ‘naast de dood’ (straf) 159n90
 Napoleon Bonaparte (keizer) 50–51
 Nationaal Archief (Den Haag) 17–18
 Nationaal Gerechtshof (Nederland) 36, 38, 153
 en Hooggerechtshof Nederlands-Indië 41,
 45–46, 47
 hoger beroep Nederlands-Indische zaken
 bij 39
 Nederburgh, Sebastiaan Cornelis 28, 29, 35
 Nederland
 Frans bewind in 26, 44, 48, 50, 153
 rechterlijke organisatie in 153
 wetgeving
 afstemming met Nederlands-Indië 94,
 110, 113, 248–249, 312, 317
 invoering/toepassing in Nederlands-
 Indië 101, 114, 254–255, 256–258,
 312–314, 321
 Nederlands-Indië
 bestuursstelsel, *zie* bestuursstelsel
 Nederlands-Indië
 financiën 217–218, 231–232, 301

- grondgebied 15, 97
 handelsstelsel 29–30, 31
 landbouw monopoliestelsel 73, 157–158
 en Nederlandse wetgeving
 afstemming 94, 110, 113, 248–249, 312, 317
 invoering/toepassing van 101, 114,
 254–255, 256–258, 312–314, 321
 rechterlijke organisatie, *zie* rechterlijke
 organisatie Nederlands-Indië
*Nederlandsche jaarboeken voor regtsgeleerdheid
 en wetgeving* (Den Tex en Van Hall) 19
 Nes, Johan Frederik Walrave van 216, 232,
 255n387, 278, 326
Nieuwe Bataviasche Statuten (1766) 33, 42, 58,
 102, 114, 154–155, 164n102, 207, 321
 Nolthenius/Tutein Nolthenius, Karel Hugo 310
 Noordoostkust (Java), bestuur van 63, 68
 notariaat 207
- Offers, Joannes 174n126
 officieren van justitie 271, 295
 ommeegaande rechtbanken 98–99, 110, 114,
 161n96, 196
 bevoegdheden van 188
 jurisprudentie 142–143, 160–162, 168, 169
 rechters 98–99, 331
 onderhandse stukken, gebruik in procedures
 195
 onderzoek
 archieven 15, 16, 17–20, 91, 159, 306
 rechtshistorisch 322
 onroerend goed, belastingheffing over
 eigendomsovergang van 178–181
 onwettige kinderen, wettigen van 181–184, 243
 Oosterwijk, Johannes 300, 329
 Oosthoek (Java) 68
 opleidingseisen personeel Hooggerechtshof 39,
 221–222, 277, 307, 322
 opperlandraden 67
 opperpriesters *zie* hogepriesters
ordinario modo procedures 38n45, 137
 Ordonnantie op de stijl van procederen in
 criminele zaken (1570) 38n45
 Overdijk, Jan 329
- pachters, inning van belastingen door
 239–240
 Padang, Raad van Justitie 171n119, 267–269
 Padri's 269n442
 Palais van Daendels (Weltevreden) 123,
 303–305
 panghoeloe (hoofd van moskeepersoneel), en
 rechtspraak 66, 68, 79, 98
 Panhuijs, Willem Frederik van 69n146
 papier, gezegeld 176n134
 Parra, Petrus Albertus van der (gouverneur-
 generaal, 1761–1775) 102
 Pauw, Reinier Adriaan 185–186, 265
 Pecker, Cornelis Johannes de 186–187
- Perlin, land 178n144
 Peronneau van Leijden, Bernardus Jacobus
 261, 326
 Perron, Hendrik Willem du 328
 personeel Hooggerechtshof 206n220, 213–214,
 300–301, 306, 321–322, 332
 advocaat-generaal 310
 benoeming van 219–223, 306–307, 321
 cipiers 213, 296–300, 329, 332
 deurwaarders 131, 213, 293–296, 329, 332
 griffiers 213, 237, 282–287, 310, 327–328,
 330
 kleding 280, 311n615
 klerken 213, 287–291, 328, 332
 omvang 217–219, 321
 onafhankelijkheid van 315
 president 35, 36, 214–215, 233–234, 306,
 326
 benoemingen 219–220, 226, 236,
 246–259, 315–316
 salaris 224, 251, 256, 330
 taken en bevoegdheden 235–236
 advisering 237–246, 307
 nevenfunctie president Hoog
 Militair Gerechtshof 236–237,
 273
 procureur-generaal 89, 219, 220, 234,
 269–275, 306, 321, 327
 advisering door 154, 159, 165, 168, 175
 benoemingen 219, 220, 270, 275–280
 bureau van 280–282
 salaris 224, 330
 waarneming 236, 270, 275–278
 rechters 35–36, 59, 215, 259–261, 316,
 326–327
 benoemingen 261–263
 buitengewone/waarnemende 216–217
 gouvernementsopdrachten 263–269
 salaris 226–233, 307, 322, 330
 salarissen 223–233, 297, 300, 307, 330, 332
 tijdelijk 291–293
 vice-president 214–216, 220, 256, 326
 Pietermaat, Daniel François Willem 217, 327
 politie 37, 65
 hervormingen 89, 271
 Pompe, S. 34n33, 104
 Pontoi, Julius Frederik 29n18
 Popkens, Willem 35n35, 261, 326
 postulerende procureurs 186
 Preanger Regentschappen 63
 koffiecultuur in 73, 158n87
 rechtspraak in 66, 67–68, 75
 Prediger, Rudolph 69n146
 prefecten 63
 Prehn, Rijk van 101, 148n59, 192n184
 president Hooggerechtshof 35, 36, 214–215,
 233–234, 306, 326
 benoemingen 219–220, 226, 236, 246–259,
 315–316

- salaris 224, 251, 256, 330
 - taken en bevoegdheden 235–236
 - advisering 237–246, 307
 - nevenfunctie president Hoog Militair Gerechtshof 236–237, 273
- prijzen *zie* buitgelden
- Prins, Arij 141, 328
- procureur-generaal Hooggerechtshof 89, 234,
 - 269–275, 306, 321, 327
 - advisering door 154, 159, 165, 168, 175
 - benoemingen 219, 220, 270, 275–280
 - bureau van 280–282
 - salaris 224, 330
 - waarneming 236, 270, 275–278
- procureurs 287
 - overlijden van 288–289
 - postulerende 186
- protocollenkamers 185n167
- Provisionele Instructie voor den Hoogen Raad van Justitie residerende te Batavia* (1812) 151
- Raad der Asiatische Bezittingen en Etablissements 25, 26–27, 28, 30, 46
- Raad van Financiën en Domeinen 32
- Raad van Indië/Nederlands-Indië 62, 93,
 - 104–105, 109, 227–228, 234, 330
- Raad van Koophandel en Koloniën 53–54
- raadspensionarissen, bestuur van Koloniën door 44
- Raan Smit, Johannes van 290, 291, 328
- raden, *zie* rechters
- raden (adellijke titel) 165n104, n105, 169n113, n114
- raden van justitie 39n48, 93, 95, 96, 99, 110,
 - 171–172
 - in Brits tussenbestuur 75, 77, 82
 - fiscalen bij 274–275, 277
 - functioneren van 197–198
 - griffie van 185n167
 - jurisprudentie van 166–167
 - onafhankelijkheid van 104
 - revisie van vonnissen van 139, 191, 210–211
 - salarissen 331
- Radius, Hendrik 329
- Raffles, Thomas Stamford 73, 81, 82, 83, 99,
 - 100n218, 113, 135, 151, 293, 318
- rapatraden (inheemse rechtbanken) 171–172
- Rappard, Josias Cornelis 122
- Ravensbergen, S. 159
- rechterlijke ambtenaren, berechting van misdrijven gepleegd door 37, 55, 103–104, 309
- rechterlijke organisatie Nederland 153
- rechterlijke organisatie Nederlands-Indië
 - 19–20, 21, 49, 54, 56–58, 59, 330–331
 - bezuinigingen 218, 301
 - Brits tussenbestuur 74–81, 99, 296n558, 316–318
 - dualisme in 81–82, 113, 129
 - Europeanen 100–102, 188
 - Franse tijd 23, 27–28, 33–35, 38, 40–42, 45–47, 64–72, 81–82
 - hervormingen van 1848 129, 308–314
 - inheemse bevolking 42–43, 46–47, 57, 65–68, 78–80, 93, 97–98, 113, 316, 320–321
 - en Hooggerechtshof 92, 318–319
 - gebrekkig functioneren van 196–197, 199–200
 - hervorming van 198–199, 242–243, 266–267
 - strafrechtzaken 86–87, 137, 141–144
- Japans bestuur 16n3
- na Brits tussenbestuur 84–105, 110–115, 129, 132–134
- VOC regime 39–40, 42, 92
- rechters 114
 - aanmerkingen van Hooggerechtshof op 144–148, 211
 - advisering bij wetgeving door 152
 - benoemingen 316
 - drossaards als 65
 - Hoog Militair Gerechtshof 261
 - Hooggerechtshof 35–36, 59, 215, 259–261, 316, 326–327
 - benoemingen 261–263
 - buitengewone/waarnemende 216–217
 - gouvernementsopdrachten 263–269
 - salaris 226–233, 307, 322, 330
 - omme gaande 98–99, 331
 - onpartijdigheid/onafhankelijkheid van 142, 316
 - salarissen 224–225, 307, 330
 - van *circuit courts* 80–81
- rechtshistorisch onderzoek 322
- rechtspraak
 - advisering door Hooggerechtshof over 185–194
 - door Hooggerechtshof 55–56, 59–60, 133–134
 - in eerste aanleg 148, 211, 309
 - hoger beroep 149, 309
 - scheiding van bestuur 37–38, 41, 102–105, 109, 111, 114, 115, 315, 316
- Reede van Oudtshoorn, Nicolaas Martinus van 291
- regelgeving, advisering door Hooggerechtshof 194–202
- regenten (inheemse hoofden/bestuurders) 63–64, 73
 - en rechtspraak 42–43, 47, 66, 68
- regentsraden 97–98
- regeringsreglementen bestuur Nederlands-Indië 15–16, 92
- 1806 reglement 45–48
- 1815 reglement 53–59, 60, 103, 133, 135, 137, 271, 315, 318–319

- 1818/1819 reglement 90n197, 91–94, 103, 106–109, 113, 114, 132–133, 135, 154, 274, 315, 318
 inwerkingtreding 20, 23, 105
 1827 reglement 133, 149n62, 218–219, 236, 270, 276–278
 1830 reglement 133, 234, 249n364, 270
 1836 reglement 109, 134, 227, 234, 270–271
 1854 reglement 205, 245
- registers
 van besluiten 18
 gouverneur-generaal en Hoge Regering 107
 Hooggerechtshof 283
 van burgerlijke stand 194–195, 312n617
Reglement op de administratie der Politie en de Criminele en Civile regtsvordering onder den Inlander in Nederlandsch-Indië (1819) 91, 95, 103, 106, 137–138, 142, 145, 188, 189n177, 193, 196
 gebrekkige functionering van 196–197
Reglement op de bedeling van het crimineel recht in Nederlands-Indië 243
Reglement voor het bestuur der Cheribonsche Preanger Landen 67
Reglement op de criminele regtsvordering bij het Hooge Gerechtshof en de Raden van Justitie (1819) 96, 137, 168, 190, 272
Reglement op het heffen der inkomende en uitgaande regten op Java en Madura (1818) 274, 275
Reglement op het houden van Registers van den Burgerlijken Stand voor Christenen en Joden in Nederlandsch Indië 195n190
Reglement omtrent de judicature over de buiten en prijzen (1811) 240
Reglement op de manier van procederen in civile zaken voor het Hooge Gerechtshof van, en de Raden van Justitie in Nederlandsch-Indië (1819) 241
Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië (1847/1848) 18, 105, 134, 147–148, 216, 221n269, 233, 258, 263, 293, 308–310
Reglement op het stempelen, parapheren en verkoopen van het klein zegel in Nederlandsch Indië (1817 en 1822) 205–206
 reglementen voor rechterlijke instellingen 199–200
Het Regt in Nederlandsch Indië 141
Regulation for the More Effectual Administration of Justice in the Provincial Courts of Java (1814) 78–80, 317, 318
 Reijke, Pierre Jean Louis 189, 190–192
 Reijnst, Joan Cornelis 253
 Reitz, Dirk Gijsbert 226–227, 327
 Rembang, resident van 161
 Rendorp, Pieter Nicolaas 327
- residenten
 berechting van 189–192
 Javaanse 63, 64
 en rechtspraak 42, 43, 47, 77, 78–79, 138–139, 146–147, 316
 salaris 226, 331
 taken en bevoegdheden 109, 113–114, 241, 271
 titel 63n128
 residentiehoven/raden 110, 141–142, 201
resident's courts 78–79, 82, 317
 resoluties ('in rade' besluiten) gouverneur-generaal 18–19n7
 en advisering door Hooggerechtshof 150, 154, 157–172
- revisie
 afschaffing van 39
 door Hooggerechtshof 136–144, 146, 148n54, 157, 191, 210–211, 252–253, 309, 318–319
 Rij Spiering, Gerard Agathe Albert du 239
 Rijk, Julius Constantijn 233
 Rinia van Nauta, Bavius Gijsbertus 327
 Rochussen, Jan Jacob (gouverneur-generaal, 1845–1851) 239, 252, 253–254, 256, 292, 305, 314
 Romeins recht, afschaffing voor Nederlands-Indië 129
 Romswinkel, Joost Carel 178
 Roos van Raadshoven, Johannes Nicolaas 185, 186
 ropijen (ropia) 79n176
 Rosenthal, Johannes 329
- Sack, Herman Johan August 242
 salarissen
 rechterlijke ambtenaren 330–331
 Hooggerechtshof 223–233, 224–225, 251, 256, 297, 300, 307, 322, 330, 332
 residenten 226, 331
 Salis, Adriaan Maurits Theodorus de 265
 Schill, Ernst August 290, 328
 Schill, Pieter Adolf 217, 327, 328
 Schimmelpenninck, Rutger Jan 44, 48, 60
 Schmidt, Jacobus Cornelis 277, 278
 Schneither, Gérard Jean Chrétien 217, 225, 255n387, 327
 Scholten van Aschat, Petronelle Jeanne Henriette 251n376, 252
 Scholten van Oud Haarlem, Christian Jacobus commissie voorbereiding invoering van nieuwe burgerlijke wetgeving in Nederlands-Indië 134n22, 238, 254–255, 269, 312, 316n3
 over advisering door Hooggerechtshof 320

- president Hooggerechtshof 140, 150, 214–215,
 220, 221–222, 228–230, 237, 244–245, 251,
 286, 289–290, 326
 afwezigheid/verlofperiode 104, 105, 216,
 252, 254, 255
 Schuurman, Theodorus 281
 Semarang 27, 75, 82
 landraad in 42, 43, 46–47, 68
 magistraten 76
 Raad van Justitie 93, 95, 99, 127, 186–187,
 287, 331
 wanorde in rechtspraak in 185–186
 Senn van Basel, Anthony Wilhelmus 175
 Sersansie, Jan 300, 329
 Sevenhoven, Jan Isaac van 267, 268
 Sieburgh, Gerardus Joannes 224–225, 238–239,
 286–287, 292, 328
 Sirks, A.J.B. 167n109
 Six, Willem 29n18, 35
 slavernij 73
 Sleijden Geesteranus, Corneille Guillaume van
 der 286, 328
 Smissaert, Jacob Willem Hendrik 244–245
 Smit, Johan Christiaan 296, 329
 smokkelhandel, bestraffing van 157–158
 Soerabaja 27, 68, 75, 82
 magistraten 76
 Raad van Justitie 93, 95, 99, 239, 263–265,
 331
 resident 265
 Soerakarta 63, 64, 81, 83, 97, 99, 201
 methodes voor voltrekking van doodstraf
 in 187–188
 Spaanse matten (munt) 76n163
 Spanier, Elias 117, 118
 Spengler, Johan Albert 20 n11
 Spiering, Joan Hendrik 217, 224, 275, 276n464,
 278–279, 326, 327
 Staatsbewind (hoogste regeringsorgaan
 Bataafsche Republiek) 25, 26, 36, 42, 44
 en Raad der Asiatische Bezittingen en
 Etablissements 26–27, 28
Staatsblad van Nederlandsch-Indië 203
*Staatsregeling des Bataafschen Volks/voor het
 Bataafsche Volk* (grondwet)
 1798 grondwet 23, 24, 25
 1801 grondwet 25, 43–44, 153
 vernieuwing van 1805 44
 staatsschuld 207–208
 Stapel, F.W. 35n35
 stapelplaatsen 241n334
Statuten van Batavia zie Bataviasche Statuten
Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden
 112–113
 Steitz de Wilde, Christoffel 181–182
 Sterk, Isaac Cornelis Elink 121
 straffen
 ballingschap 159n91, 161, 167n108
 voor duelleren 164–165
 geseling 163
 kettingslag/ketting dwangarbeid 98n215,
 138, 142, 146, 161, 167–168
 klingslagen 244n345
 naast de dood 159n90
 voor valschemters 165–166
 voor verkrachting 192–193
 verminkende, afschaffing van 88n195
zie ook doodvonnissen
 strafrecht in Nederlands-Indië 250, 321
 rol procureur-generaal 272
 strafzaken
 berechting 75, 76–77, 79
 door Hooggerechtshof 148
 procedures 38n45
 hervormingen 86–89, 98
 revisie 137–144, 146, 148n54, 157, 210–211,
 252–253, 309, 318–319
 Strijen, Gerardus Johannes van 290, 328
 successierechten 178–181
 Sumatra
 bestuursstelsel 171n119, 267
 rechtspraak 171
 Swalue, Christiaan 183

 Teijlingen Thielen, Isaak van 290, 328
 Temminck, Coenraad Liebrecht 176–177
 Temminck, Librecht Jan 127
tempus lugendi (wachttijd voor nieuw huwelijk)
 174–175
 testamenten, rechterlijke disputen over
 176–178
 Teutem, Frederik van 226, 244–245, 265,
 276n464, 278, 286, 327, 328
 Tex, Cornelis Anne den 19n8
 Themmen, Cornelis 253
 Timor, bestuur van 204–205n212
 titulatuur, voor Javaans bestuur 63n128
 Tjiliwong 300n573
 Tobias, Joan Hendrik 217, 327
 Toe Water, Jan Herman 19–20
 toezicht
 door Hooggerechtshof 41, 48, 90–91, 92, 115,
 226n289
 aanmerkingen op lagere rechters
 144–148, 211
 revisie 136–144, 146, 148n54, 157, 191,
 210–211, 252–253, 309, 318–319
 op landraden 226n289
 tolken Hooggerechtshof 300–301, 332
 traktementen, *zie* salarissen
 trias politica 109
zie ook machtscheiding bestuur en
 rechtspraak
 Tromp, Jannis 305
 tweegevechten, bestraffing van 164–165

 Utomo, Djoko 17n4

- valsemunters, bestraffing van 165–166
 veertigste penning zegelrecht 179
venia ætatis (handlichting), advisering
 Hooggerechtshof 184–185
 Verboon, Leendert 290, 328
 VerHuell, Christiaan Anthonie 29n18
 VerHuell, Quirijn Maurits Rudolph 109n257
 verkrachting, bestraffing van 192–193
 verminkende straffen, afschaffing van 88n195
 verpachting van middelen en domeinen
 239–240
 Verploegh/Verploegh Chassé, Jacobus Adrianus
 226–227, 327
 Verstege/Versteeg, Lambertus 185, 186
 verzoekschriften, aannemen van 235, 260
 vice-president Hooggerechtshof 214–216, 220,
 256, 326
 Vinne, Jan van der 226, 266n432, 276, 277, 278
 Vintcent, Lodewijk Anthony 117
 Visscher, Cornelis 226–227, 267, 269, 280, 281,
 327
 Vliet/Woudrichem van Vliet, Leonard van
 252–253
 Vloten, Abraham Anton van 254, 269, 327
 VOC (Verenigde Oostindische Compagnie)
 Aziatische bezittingen, teruggave van
 Groot-Brittannië aan Nederland 15,
 25–26
 bewind in Nederlands-Indië 62, 71, 203
 rechtspraak 39–40, 42, 92
 opheffing 24–25
 Vondel, Joost van den 169n111
 vonnissen, executie van 139, 145–147
 doodvonnissen 56, 74, 89, 93–94, 156–157,
 187–188
 voogdijschap 173
*Voorschriften ten dienste der rechters in de
 landraden en rechtbanken van ommegangen*
 (1825) 242
Voorwaarden van de verhuring der koffijtuinen
 (1817) 205n212
 Vorstenlanden 92, 97
 rechtspraak in 63, 81, 83, 99–100, 200–201
 Voûte, Robert 29n18
 vrouwen
 kettingdwangarbeid door 142, 161
 wachttijd voor hertrouwen van 174–175
 waarnemende leden Hooggerechtshof 216–217
 Waereld, Frederik van de 329
 Waller, James George 279
 wapenstokken 131, 294
 waterfiscaals 274–275
 weduwen, wachttijd voor hertrouwen 174–175
 Weltevreden 62
 Hooggerechtshof in 203, 303–306
 krijgsraad in 71
 Wentges, J.G. 182
*Wet op de Regterlijke Organisatie en het Beleid
 der Justitie* (1827) 133, 236n315
 wetgeving
 advisering door rechters bij 152
 afkondiging door Hooggerechtshof van
 202–205
 Nederlandse
 afstemming met Nederlands-Indië 94,
 110, 113, 248–249, 312, 317
 invoering/toepassing in Nederlands-
 Indië 101, 114, 254–255, 256–258,
 312–314, 321
 wettigen van kinderen 181–184, 243
 Wichers, Hendrik Ludolf, president Hoog-
 gerechtshof 121, 239, 311–313, 326
 advisering van gouverneur-generaal 150,
 292
 benoeming 220, 255–256, 308
 overbelasting van 216
 vertrek van 258–259, 310
 Wiese, Albertus Hendrik (wnd. gouverneur-
 generaal, 1805–1808) 61
 Wijck, Carel van der 259
 Wijck, Herman Constantijn van der 328
 Wijnmalen, Jacob Otto 327
 Wilde, Andries de 181–182
 Wilde, Christoffel Steitz de 181–182
 Willem I (koning) 249
 Willem V (stadhouder) 26
 Willer, H.M. 254n386
 Winter, Johannes Wilhelmus 103

 Zegelordonnantie (1817) 175–176, 177–178, 205
 zegelrecht 179, 205
 zegels, Hooggerechtshof 131
 Zitter, Benedictus Lambertus van 185
 Zwolve, W. 266n429

Curriculum vitae

Cornelis Paulus (Kees) Briët werd op 23 februari 1944 geboren in Amsterdam. Zijn lagere schooltijd, die hij doorliep in Nederland, Curaçao en Hollandia, de hoofdplaats van het toenmalige Nederlands Nieuw-Guinea, thans Jayapura, hoofdplaats van de provincie Papua, Indonesië, werd afgesloten aan de Openbare Europese Lagere School in de laatstgenoemde plaats. Hierna volgde de middelbare school, vrijwel geheel aan het Gemeentelijk Lyceum te Enschede. Aan deze instelling behaalde hij in 1962 het diploma Gymnasium B en begon in dat jaar een studie Nederlands recht aan de Leidse universiteit. Hij sloot die studie in 1969 af met de keuzevakken vergelijkend verzekeringsrecht en oud-vaderlands recht.

Na de vervulling van de militaire dienstplicht, in de rang van vaandrig van de Militair Juridische Dienst, bij de afdeling Onderofficieren van de Dienst Opperofficier Personeel Koninklijke Landmacht van het Ministerie van Defensie, was hij in Rotterdam werkzaam in de verzekeringsmakelaardij en de graanhandel. In 1978 ging hij over naar de rechterlijke macht. Daarin was hij aanvankelijk werkzaam als rechter in de arrondissementsrechtbank te Rotterdam en als lid van het Hof van Justitie van de Nederlandse Antillen. Terug in Rotterdam was hij opnieuw rechter in de rechtbank, vervolgens kantonrechter en ten slotte tot 2003 vice-president van de rechtbank. Van 1989 tot 1998 was hij de eerste Nederlandse rechter in het Gerecht van Eerste Aanleg van de Europese Gemeenschappen in Luxemburg.

Kees Briët is gehuwd en heeft twee dochters.

